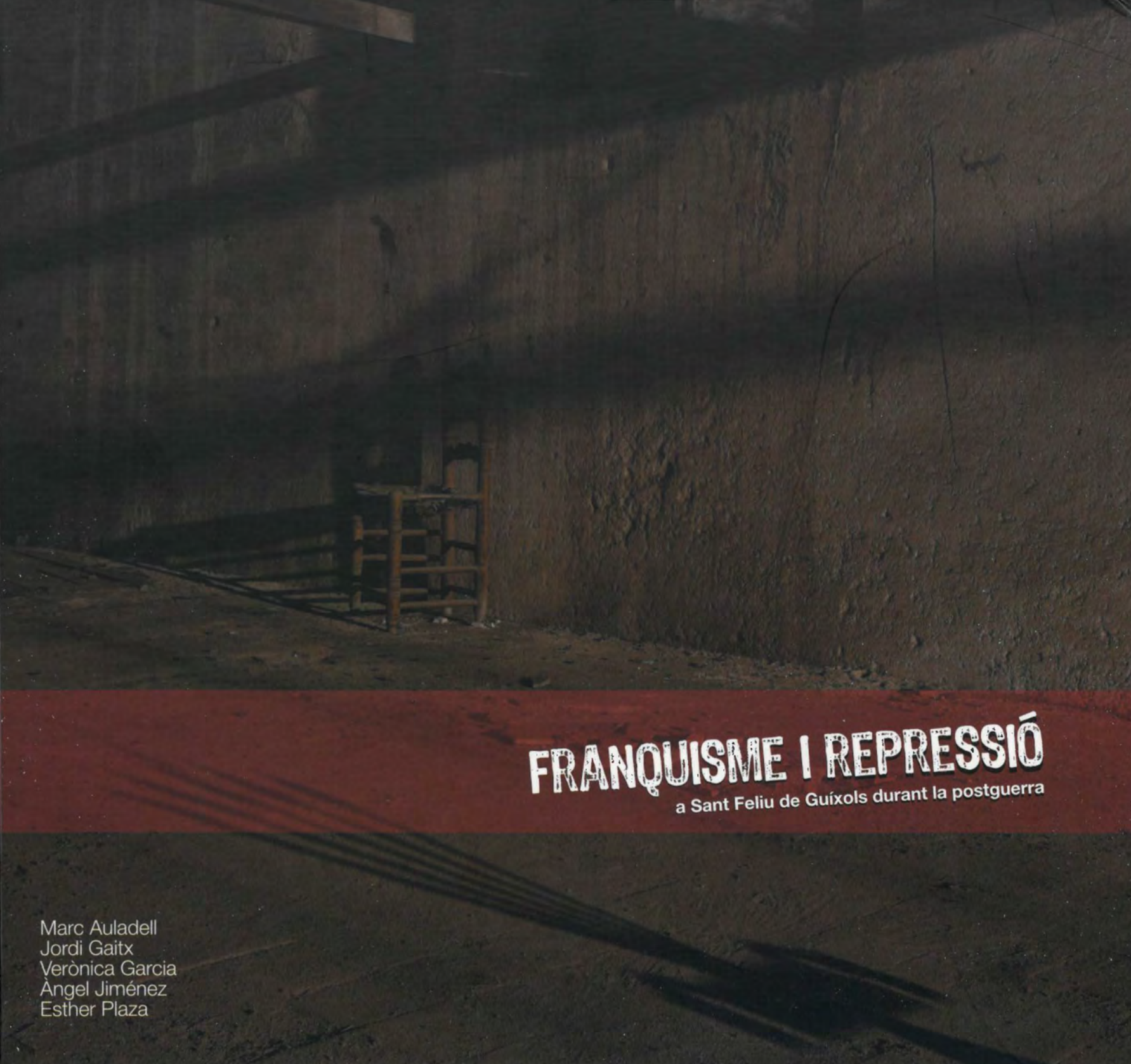

FRANQUISME I REPRESSIÓ

a Sant Feliu de Guíxols durant la postguerra

Marc Auladell
Jordi Gaitx
Verònica Garcia
Àngel Jiménez
Esther Plaza

FRANQUISME I REPRESSIÓ

a Sant Feliu de Guíxols durant la postguerra

Ajuntament de
Sant Feliu de Guíxols

Diputació de Girona

Servei d'Arxiu Municipal
Sant Feliu de Guíxols

GRF

GRUP DE RECERCA DE L'ÈPOCA FRANQUISTA
DE SANT FELIU DE GUÍXOLS I LA VALL D'ARO

FRANQUISME I REPRESSION

Sant Feliu de Guíxols durant la postguerra

FRANQUISME I REPRESSIÓ

a Sant Feliu de Guíxols durant la postguerra

ESTUDIS GUIXOLENCES

Edició

Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols
Grup de Recerca de l'Època Franquista
Diputació de Girona

Autors

Marc Auladell Agulló
Jordi Gaitx Moltó
Verònica García López
Àngel Jiménez Navarro
Esther Plaza Massó

Assessorament lingüístic

Josep Solà

Grafisme

Dosis Disseny

Fotografia de la portada

Xevi F. Güell

Maquetació i impressió

Palahí Arts Gràfiques

Dipòsit legal: GI-1.328-2006

ISBN: 978-84-935398-0-1
84-935398-0-5

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny, plànols, dibuixos i estadístiques, no pot ser reproduïda, emmagatzemada ni transmesa de cap manera ni per cap mitjà (elèctric, mecànic, òptic, de gravació o bé fotocòpia) sense autorització prèvia de l'autor i editor.

Sumari

9 Una feina necessària i ben feta

Salomó Marquès Sureda

14 Presentació

Miguel Núñez González

16 Introducció

Àngel Jiménez Navarro - Esther Plaza Massó - Jordi Gaitx Moltó

17 La necessitat de recuperar la memòria històrica

Àngel Jiménez Navarro

20 Investigació i divulgació: la doble finalitat del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols (GREF).

Esther Plaza Massó

23 El context històric previ al franquisme

Jordi Gaitx Moltó - Esther Plaza Massó

23 El primer terç del segle XX

24 La Segona República

26 La Segona República a Sant Feliu de Guíxols

27 La Guerra Civil

30 La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols

31 La repressió franquista: aspectes generals, precisió de termes i abast de la repressió

Àngel Jiménez Navarro

34 I. La configuració local del nou règim

Marc Auladell Agulló

35 El nou ordre provisional

- 35 L'entrada de les tropes *nacionals* i les convulses primeres setmanes
- 40 L'elecció de les autoritats locals provisionals

46 La definició dels òrgans de poder del Nuevo Estado: nous protagonistes, vells coneguts

- 46 L'adequació i encaix de les autoritats locals. El personal de la comissió gestora i del jutjat municipal
- 54 El Partit Únic. La Falange guixolenca i l'evolució del feixisme en una Europa en guerra
- 69 Religió i poder. L'Església de Franco
- 77 L'Exèrcit i els cossos d'ordre i seguretat. Sant Feliu, una ciutat ocupada militarment

84 La dinàmica del poder

- 84 La recompensa als mèrits de guerra. L'accés a l'administració local i altres prebendes
- 92 El poder de la informació com a instrument de control polític i social
- 98 El Frente de Juventudes i la Sección Femenina, instruments específics d'enquadrament social
- 102 La desarticulació del moviment obrer i el dirigisme de les relacions laborals
- 106 La manifestació pública del poder i la litúrgia del règim
- 114 La misèria de la postguerra. L'atur, la gana i l'Auxilio Social
- 118 La corrupció institucionalitzada
- 125 El desgast de les autoritats locals. Entre la manca de compromís i l'adhesió incondicional

130 El desenllaç de la Segona Guerra Mundial: el franquisme davant el nou context polític internacional

- 130 La dictadura amenaçada. L'adopció de mesures preventives i dissuasòries
- 134 La recerca de l'acceptació exterior del règim i del consens intern
- 140 La destitució de l'alcalde i el nomenament d'una nova gestora transitòria
- 145 La simulació democràtica. Del referèndum de 1947 a les primeres eleccions municipals de 1948

157 Annexos

- 157 Annex I: Autoritats municipals i eclesiàstiques locals (1939 - 1949)
- 161 Annex II: Delegacions i serveis locals de Falange a Sant Feliu de Guíxols, amb indicació dels seus responsables identificats (1939 - 1949)

166 II. L'exili de 1939

Jordi Gaitx Moltó

167 La frontera

- 167 La condició de l'exiliat/da
- 168 Semàntica de l'exili
- 169 Precedents històrics

171 Identitat de l'exili de 1939

- 171 Metodologia i fonts
- 172 Quantificació

- 176 Perfil
- 180 Factors causants de l'exili

183 Concentració (febrer 1939 - abril 1939)

- 184 La retirada
- 188 A l'altra banda de la frontera
- 190 De pas pels camps de Sant Genís de Fontanes i Prats de Molló
- 190 Argelers
- 193 Sant Cebrià
- 196 Llibertat per a una minoria
- 196 Barcarès. Els primers retorns a Espanya
- 198 Bram
- 199 Els visitants dels camps

199 Diàspora (abril 1939 - setembre 1939)

- 199 Diferents possibilitats d'escapar de l'internament
- 201 Els ajuts als refugiats a França i els embarcaments a Amèrica
- 201 *L'Espagne c'est fasciste*
- 203 Pèssimes perspectives de treball a la França de preguerra
- 205 El fort de Cotlliure, *camp spécial*
- 207 L'entrada a l'Espanya de Franco

208 Una nova guerra (setembre 1939 - novembre 1942)

- 208 El camp de Vernet i altres camps d'internament polític
- 211 De presoners a treballadors
- 217 La Residència d'Intel·lectuals de Montpeller
- 219 Persecució de l'exiliats d'Espanya
- 221 La successió de Companys i els primers temps d'Irta

223 Amèrica (setembre 1939 - agost 1944)

- 223 L'arribada dels exiliats a Amèrica
- 224 La República Dominicana
- 225 Treball i oci a Mèxic
- 226 El PSUC a Mèxic

227 La fi de la guerra (novembre 1942 - agost 1944)

- 228 Repressió i resistència
- 229 Camps i batallons disciplinaris
- 232 Els camps nazis, tram final
- 233 La fi de la Residència de Montpeller
- 235 La difícil vida quotidiana
- 236 Desenllaç de la guerra a Europa
- 237 La retirada alemanya i l'operació de les bales de suro

238 El desencís polític (1944-1954)

- 239 La fi de la guerra mundial. El maquis apunta al franquisme
- 240 La modificació de la condició de l'exili
- 243 L'exili a posteriori
- 244 L'exili a l'Amèrica Llatina
- 246 Represa lliure de l'acció política

- 248 La represa de la CNT
- 249 Goversns a l'exili, dimissió de Josep Irla i moviment llibertari a França
- 254 Les forces polítiques antifranyquistes a l'interior

254 La lenta desaparició de l'exili (1954-1975)

- 255 Treball i cultura als països d'assentament
- 257 Últims retorns. El franquisme i l'exili
- 260 Catalunya, malgrat l'exili

262 Annexos

- 262 Annex I: Exiliats/des 1936 a Sant Feliu de Guixols sense retorn a la ciutat abans de desembre de 1940
- 263 Annex II: Exiliats/des de Sant Feliu de Guixols el 1939 sense retorn a la ciutat abans de desembre de 1940
- 271 Annex III: Refugiats amb permanència a França de fins a 16 mesos

274 III. La repressió directa

Àngel Jiménez Navarro

275 Introducció i primeres actuacions repressives

- 275 La repressió directa
- 278 En el context comarcal
- 282 Les primeres actuacions locals

290 Els camps de concentració i unitats disciplinàries

- 290 Introducció
- 290 Camps de concentració i batallons de treballadors
- 293 Els avals
- 299 Unitats disciplinàries

301 Els consells de guerra

- 301 El marc legal
- 306 El procediment d'un judici militar
- 308 Causes acumulades i consells de guerra
- 309 Alguns testimonis guixolencs
- 350 Disposicions penals, concessions d'indult i llibertat vigilada
- 354 Cens dels presos en règim de llibertat vigilada

360 Altres organismes i sistemes de repressió

- 360 El Tribunal de Responsabilidades Políticas
- 361 Entitats i persones de Sant Feliu afectades per la Llei de Responsabilitats Polítiques
- 363 Depuració dels treballadors de l'administració local
- 366 Depuració dels treballadors de la companyia del tren
- 366 Humiliacions, prestacions i multes imposades per les autoritats locals
- 369 Altres formes de repressió directa
- 371 La primera resistència i oposició al franquisme

376 IV. La dona, exponent de la repressió indirecta

Verònica García López

377 Concepte de la repressió indirecta

378 Educació i adoctrinament

- 378 La gran família
- 381 Acció Catòlica
- 382 Patronat Parroquial d'Obreres
- 382 La Sección Femenina
- 386 L'Auxilio Social
- 386 El Servicio Social

389 Moral, Església i altres normes i prohibicions

- 389 L'Església i el gènere
- 393 La moral i l'honra del país
- 395 La doble moral
- 398 Les normes quotidianes

410 Les desigualtats de les dones

- 411 Allò "natural" en la dona
- 413 La dona, transmissora de valors
- 414 Homes i dones davant la llei
- 416 La parella, un primer pas
- 418 El matrimoni
- 419 L'adulteri
- 419 El divorci
- 421 La maternitat
- 423 L'avortament i anticonceptius
- 425 El treball
- 430 La llar
- 434 El sexe
- 435 La prostitució

438 Annexos

- 438 Annex I: Llei de protecció de la família
- 439 Annex II: Patronat de la protecció de la dona
- 439 Annex III: Normes per a la censura moral d'espectacles
- 441 Annex IV: Ordre sobre els balls
- 442 Annex V: Llei d'avortament

445 Conclusions

459 Bibliografia

467 Fonts documentals

471 Sigles

473 Agraïments

Una feina necessària i ben feta

Darrerament, el tema de la recuperació de la memòria històrica torna a estar a l'ordre del dia. Aquest estiu, hem pogut llegir a la premsa catalana i espanyola articles d'opinió a favor i en contra de la llei que prepara el Govern central sobre el reconeixement -ara sembla que només serà "moral"- dels perdedors de la Guerra Civil i perseguits per la dictadura franquista. Encara n'hi ha que qüestionen que fos una dictadura!

Si tarden gaire més a reconèixer les víctimes del franquisme, no quedarà ningú per recollir aquest reconeixement! Altres governs democràtics de països que han patit dictadures han estat molt més amatents i valents a l'hora de fer justícia i de recuperar el passat. No han esperat tants anys! Ben segur que els 40 anys de dictadura a casa nostra han fet calar a fons la desmemòria i la por -ara en diuen prudència-. ¿Quantes vegades hem sentit dir, recentment, fins i tot a persones benintencionades: "deixem-ho córrer!", "no cal remenar-ho més!", "ha passat massa temps!", "mirem endavant!", etc.? La qüestió de la recuperació de la memòria històrica al nostre país encara no està resolta. La classe política no se n'ha sortit i també hem de reconèixer que els historiadors no sempre han estat prou diligents en realitzar aquesta tasca i ho han fet amb lentitud.

Sortosament no tot està per fer. Només faltaria! Al cap de més de 30 anys de la mort de Franco, ja coneixem els trets generals de com va ser la repressió franquista en tots els àmbits de la vida col·lectiva. Permeteu-me comentar un aspecte que conec bé: el de la repressió del magisteri. Tot i que encara queden per estudiar algunes provincies, podem afirmar que, a hores d'ara, ja sabem com va ser la depuració del magisteri públic a l'estat espanyol i quines van ser-ne les conseqüències en el camp educatiu. Diferents estudis provincials i d'altres de més generals permeten fer-nos un retrat prou fidel del que va passar en el món del magisteri amb la instauració del franquisme. En canvi, no podem dir el mateix de l'exili del magisteri. Coneixem el que va succeir a Catalunya i en alguns altres territoris, però encara falten estudis per tal de poder tenir una visió general de les experiències dels mestres de l'estat espanyol que hagueren de marxar a causa de la victòria dels rebels.

Si bé els estudis generals s'han realitzat, penso que en el tema de la repressió franquista encara falten estudis comarcals i locals que ens permetin conèixer amb més detall, amb profunditat, com va ser aquesta repressió. Aquests estudis són necessaris per a recuperar la història, tot i que no són fàcils de dur a terme ni de publicar. Quan es parla de la repressió general, no passa gaire res. En canvi, quan es parla de la repressió a nivell comarcal i local, apareixen noms i cognoms molt més propers, i aquestes dades no agraden a tothom. Són les conseqüències d'una guerra civil, que va comportar l'enfrontament de persones de la mateixa família, de persones del mateix poble i, en aquest sentit, la memòria encara és viva: moltes vegades els fills i néts recorden el que va passar fa força anys.

El poeta lleidatà Màrius Torres afirmava fa uns anys:

Que en els meus anys la joia recomenci
Sense esborrar cap cicatriu de l'esperit.
O pare de la nit, del mar i del silenci
Jo vull la Pau -però no vull l'oblit.

Nosaltres tampoc no volem l'oblit. Volem mirar enrere, no pas per gratar ferides obertes sinó pel deure civí de conèixer tota la història: la que ens han explicat i la que ens han silenciada. Si volem un país reconciliat de veritat, no ho aconseguirem basant-nos en el silenci i en l'oblit. El franquisme es va bastir en la por, l'obediència, la resignació... i també en la delació, la persecució, la presó, etc.; a més, els vencedors deixaren la seva visió de la història, explicada de manera unilateral, sense que hi hagués gaires possibilitats de rebatre-la o de discrepar-ne.

El text que teniu a les mans és una molt bona aportació per a recuperar aquesta història en un territori molt concret: Sant Feliu de Guíxols. És el resultat del treball d'un equip d'estudiosos que fa força anys que treballen, de manera exemplar, per la recuperació de la memòria dels anys republicans i del primer franquisme. No conec gaires poblacions on hi hagi un grup de persones multidisciplinàries que, amb rigor i dedicació, faci anys que treballi per omplir els buits de la història local. I no es dediquen només a aplegar les dades, sinó que les donen a conèixer a través de publicacions, de conferències, de jornades... Els membres del GREF (Grup de Recerca de l'Època Franquista) han estat fidels a les sigles i, de manera sistemàtica i amb una constància envejable, han anat oferint documents i dades a la ciutadania, durant els darrers anys, amb una manera de fer que és un exemple a seguir.

El primer paràgraf de la publicació ens indica la voluntat que ha portat els autors a realitzar i publicar la seva investigació. Àngel Jiménez afirma que "aquest treball té la finalitat de fer un exercici de memòria col·lectiva, un gest de pedagogia cívica i democràtica per recordar tots aquells que, gràcies a la seva oposició durant la dictadura de Franco, han fet possible que nosaltres puguem gaudir avui d'una situació de benestar social notable". És des d'aquesta òptica que hem de llegir el llibre.

No caurem en el parany d'explicar-ho com la història dels bons contra els dolents –o, si voleu, i parlant de colors, en blanc i negre–. Crec que hi ha una gran simfonia de grisos, en aquests esdeveniments. El que sí és clar és que el règim franquista va ser el resultat d'una guerra, amb vencedors i vençuts; i els vencedors varen estar molt temps inculcant la seva pròpia visió històrica, sense que els perdedors poguessin defensar-se ni fer sentir la seva veu. Era un clima polític que podem anomenar de "la justícia al revés", en el sentit que els rebels –els que varen aixecar-se amb armes contra el règim republicà legalment constituït i que posteriorment foren guanyadors en la confrontació armada– varen titllar de rebels els defensors de la legalitat.

A més de la necessària introducció, que ens ajuda a reflexionar sobre la importància i necessitat de recuperar la memòria històrica, el text consta de quatre parts complementàries, dues de les quals tracten dos temes puntuals: la repressió i l'exili. Ja en coneixíem algunes dades, perquè el GREF havia anat publicant part dels seus estudis amb motiu de les jornades anuals. Ara, doncs, ens n'ofereixen una panoràmica completa, la qual cosa ens permet calibrar a fons el trencament social, cultural, polític... que va suposar la implantació del règim franquista.

No es presenten només un seguit de dades sobre la població, sinó que, a més, tenim ocasió de conèixer el marc legal de la "justícia" militar i veure com funcionaven els consells de guerra i com s'actuava a l'hora de castigar i depurar persones i institucions. El text és prou eloqüent per a entendre sobre quins pilars es va bastir el nou règim franquista. Pel que fa al tema de l'exili, cal ressaltar que, segons l'estudi, el nombre de persones que es veieren obligades a exiliar-se se situa al voltant del 4% de la població, quan s'estima que pel conjunt de Catalunya és del 2,4%! Dintre de la desgràcia que representa haver de marxar forçosament de casa, sense saber per quant temps, penso que els ganxons i els catalans, en general, varen estar de sort perquè vivien en un país de frontera i varen poder passar a l'altra banda dels Pirineus amb més facilitat que d'altres que vivien a zones més interiors de la Península. D'aquesta manera, doncs, varen poder salvar la vida. Tornant a les referències sobre el món del magisteri, a Catalunya no arriben a la dotzena els mestres afusellats pels franquistes, mentre que a Galícia en foren 87!

Les altres dues parts tracten temes més generals: les relacions de gènere i la implantació del Nuevo Estado. La lectura d'aquests apartats, malgrat la distància en el temps, encara sobta. Destacaria el capítol dedicat a les relacions de gènere. No és gaire habitual en treballs d'aquesta mena dedicar un apartat a aquest tema, en una societat com la nostra, eminentment masclista. Llegir la concepció que es tenia aleshores de la dona, de la seva funció social; saber el paper de l'Església catòlica en la consolidació de determinats valors femenins; conèi-

xer la desigualtat dels homes i les dones davant la llei, etc. penso que ens pot ajudar a entendre alguns dels comportaments actuals. De la mateixa manera que es deia, en el primer franquisme, que calien mestres que fossin *"más santos que sabios"* o que es deia que els homes havien de ser *"mitad monjes, mitad soldados"*, de la dona es deia que *"el trabajo doméstico es el trabajo más conforme a la naturaleza y al destino de la mujer"*.

Sobre l'educació moral i l'educació de la dona, podríem oferir-ne un esplèndid reguitzell de "perles" literàries. Això és el que escrivia l'inspector de Primer Ensenyament de Girona el mes de setembre de 1941 a la circular de la inspecció destinada a tot el magisteri:

"Traten con todo ahínco, en particular las Sras. Maestras, de inculcar en el ánimo de sus alumnas, de todas las edades y posiciones sociales, la práctica de la moral cristiana más perfecta, en lo que se refiere a la moda en persona y vestido, siguiendo "ellas también" y "primero", las repetidas normas en el vestir, emanadas de la suprema autoridad eclesiástica diocesana, ya que todo otro proceder resultaría un verdadero contrasentido y hasta un sarcasmo en una España "católica" que se desenvuelve dentro de austero ascetismo cuasi castrense".

No calen comentaris!

També podríem fer una excel·lent selecció de textos per exposar els ideals del Nuevo Estado. Només una cita del que s'inculcava als mestres, al curs de Pamplona del mes de juny del 1938, perquè, al seu torn, ho transmetessin als infants:

"Siendo los ricos justos y viviendo los pobres resignados con su suerte; siendo los patronos comprensivos con sus obreros y siendo los obreros dóciles, humanos y amables con sus patronos; siendo los hijos obedientes a sus padres y éstos paternales y afables con sus hijos; estando los de abajo satisfechos con su suerte y si procuran mejorarla buscando ese mejoramiento en el trabajo, en la superación constante, y en el esfuerzo personal, será como podremos llegar a la transformación de España".

És bo que les generacions joves coneguin què es pensava i què s'escribia en aquells primers anys del franquisme; quins eren els condicionants morals i socials que encotillaven la vida de les persones i del col·lectiu en general. Possiblement, una part de la indiferència religiosa

—tan acusada a casa nostra— tingui una explicació en la imposició del nacionalcatolicisme. Els annexos documentals que hi ha al final d'alguns capítols ens permeten conèixer amb detall noms i fets concrets que vinculen el present estudi a la vida de la població i de la comarca. El present estudi ha estat realitzat a partir de la consulta d'arxius, de la lectura de la premsa local i general, i a més, basat en el testimoni directe d'alguns dels seus protagonistes. Són aquestes les tres fonts -sempre que siguin contrastades- indispensables per a fer una bona recerca.

Si hagués de donar algun consell als seus autors seria que ampliessin el primer capítol, dedicat a la implantació del Nuevo Estado, que se ceneix especialment a la dècada dels anys quaranta. Una dècada que posarà les bases morals, religioses, socials, etc. de la dictadura i que marcarà les que seguiran. Seria molt interessant veure, en una propera publicació, com es va configurant el règim franquista a mesura que la situació política internacional va canviant, que el franquisme es va consolidant i la societat es va transformant amb l'arribada del turisme, amb les migracions internes, amb els canvis religiosos que provocarà el Concili Vaticà II, etc. No sóc ningú per posar més feina als autors, que han fet un treball excel·lent; només faig un suggeriment en veu alta motivat per la lectura del llibre, perquè m'he quedat amb més ganes de llegir i saber què passava en el tardofranquisme.

Els guixolencs tenen la sort —que no tenen tots els pobles— d'anar completant la seva història més recent amb aportacions com la que teniu a les mans i que s'afegeix a d'altres que els mateixos autors i altres persones han anat editant. Es tracta, doncs, d'una publicació per a ser llegida i consultada. Tant de bo serveixi d'estímul perquè en d'altres indrets del nostre país es vagin publicant altres treballs com aquest.

Salomó Marquès i Sureda

Catedràtic d'Història de l'Educació de la UdG
Girona, tardor 2006

Presentació

Recuerdo que la primera vez que pasé por Sant Feliu de Guíxols, me impresionó la belleza de su playa, el fuerte atractivo del pueblo y de su entorno. Anochecía. Iba de prisa, acompañado por dos guerrilleros de ciudad durante una marcha para encontrarnos –en un punto pre-establecido de la comarca– con un comando que traía armamento de los compañeros que combatían en el sur de Francia para la naciente Agrupación Guerrillera de Cataluña. Creo recordar que esto sucedía a mediados de 1944.

Posteriormente, en abril de 1945, antes de la detención de los miembros de nuestra agrupación, volví en algunas ocasiones, con el propósito de establecer puntos de apoyo en la zona y así facilitar el paso de grupos guerrilleros hacia las montañas de Levante.

Más tarde, ya en la década de los cincuenta –en la época que llamamos de reconstrucción del PSUC–, volví por la comarca con un compañero: "Pablo" (de nombre de guerra), que había nacido en un pueblo cercano a Sant Feliu. Íbamos vestidos ya de ciudadanos "respetables", dotados de una buena documentación falsa, obra de las manos y el pincel de Domingo Malagón.

Regresé a Sant Feliu en otra ocasión inolvidable. Había recibido, de la dirección política de Francia, la indicación de ir a París, pero antes debía pasar a recoger a Pere Pujol para que me acompañase en el viaje. Pere era y ha sido toda su vida una persona buena (en la expresión de Machado), inteligente, fiel a la organización. En ese momento hacía poco tiempo que había salido de la cárcel. Él mismo relató este episodio en la presentación de mi libro de memorias, *La revolución y el deseo*, que tuvo lugar en Sant Feliu. Ese día pude fundirme en un abrazo –que aún calienta mi pecho– con el amigo, con el camarada entrañable, con Pere Pujol. Además, conocí también a su familia, de quien guardo un sentido recuerdo.

También ese mismo día, tan emotivo, conocí a Àngel Jiménez y al joven y valioso equipo que trabaja en el archivo histórico de la ciudad. Pude hablar ampliamente con ellos y establecer una verdadera amistad, que hemos seguido manteniendo.

Tuve en mis manos los boletines del GREF (Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols i de la Vall d'Aro), *El Trentanou*, excelentes publicaciones que, afortunadamente, se han editado hasta el 2006. Siempre con trabajos enriquecedores para la memoria histórica.

Pensé entonces –y no me equivoqué– que Àngel y su equipo representaban un ejemplo que había que seguir en cada lugar de Cataluña, en cada lugar de los pueblos de España. Recuperar la memoria histórica local es esencial para componer el mosaico de nuestra guerra civil y de los trágicos años de la dictadura franquista, sin trampas ni tergiversaciones, sobre los sólidos cimientos del conocimiento de la verdad.

Pasados los años, a base de un trabajo riguroso y entusiasta, de un esfuerzo continuado, venciendo dificultades y problemas de toda índole, mis amigos han conseguido poner en pie una obra valiosa, en forma de libro, que merece el mayor apoyo y difusión.

En fecha próxima, esa extensa documentación sobre un trascendental período de nuestra historia, incluido el análisis de un centenar de sentencias de los consejos de guerra (en los que fueron juzgados y condenados ilegalmente numerosos demócratas de Sant Feliu), pasará a ser un instrumento para el conocimiento y formación de las jóvenes generaciones. Constituirá, asimismo, un sentido homenaje para las víctimas de la violencia dictatorial del franquismo: mujeres y hombres de todas las ideologías y creencias, que defendieron los derechos humanos y las libertades democráticas.

¡Enhorabuena, Àngel!, ¡enhorabuena, jóvenes amigos!, por vuestra ejemplar contribución a la recuperación de lo que pasó y cómo pasó. Éxito en vuestro meritorio trabajo.

Miguel Núñez González

Autor de *La revolución y el deseo*

Madrid, otoño 2006

Introducció

Àngel Jiménez Navarro
Esther Plaza Massó
Jordi Gaitx Moltó

Introducció

La necessitat de recuperar la memòria històrica

Àngel Jiménez Navarro

Aquest llibre té la finalitat de fer un exercici de memòria col·lectiva, un gest de pedagogia cívica i democràtica per recordar tots aquells que, gràcies a la seva oposició durant la dictadura de Franco, han fet possible que nosaltres puguem gaudir avui d'una situació de benestar social notable.

Si repassem breument la història més recent del país, ens adonarem que la violència de la dictadura del general Franco va ser essencial als seus propòsits: la decisió més ferma d'anul·lar els avenços socials que havia comportat la reforma de la Segona República fins el 1933, que perjudicaven els interessos de la classe social privilegiada (terratinents, burgesos, militars, eclesiàstics, nobles, monàrquics, principalment).

Durant els primers anys de la postguerra, els vencedors varen donar tot l'honor a les víctimes de la repressió republicana: homenatges, misses, creus als cementiris, monuments als *caídos por Dios y por España*. Mentrestant, però, tots aquells altres guixolencs –i de la Vall d'Aro– que s'havien signficat per donar suport a la legalitat democràtica de la República es veien obligats a abandonar el seu país –l'exili, amb tot el que representa aquesta paraula–. Altres, que es quedaren confiats a la seva ciutat, varen ser empresonats, jutjats i condemnats per "rebel·lió militar", acusats de defensar la legalitat republicana precisament pels revoltats contra l'ordre constitucional, és a dir, pels que de debò n'eren, de rebels.

Algunes lleis –com la de Responsabilitats Polítiques i la que castigava el fet de pertànyer a la maçoneria

i al comunisme– varen ser maquillades, amb aparença de legalitat, pel jurista que va propugnar una repressió sense misericòrdia, el cunyat de Franco, Ramon Serrano Suñer, sense recordar que ell mateix havia estat salvat de la repressió republicana per un diputat socialista¹.

No cal dir que la víctima de la dictadura va ser la major part de la comunitat de la comarca, ja que la por a la delació –que era afavorida–, a la denúncia i a la venjança va marcar la vida quotidiana de tots els ciutadans. La repressió i la manca de lliber-

Miguel Núñez i Pere Pujol, el 2003.
(Autor: Bergantí. Procedència: AMSFG)

¹ RAGUER, H. "La fuga de Serrano Suñer", dins *Diari de Girona* (07.09.2003.).

tats sindicals i polítiques afectaren especialment la classe social més popular i menys afavorida econòmicament. Els marginats i els pobres, com a grup social, fàcilment podien ser considerats com l'enemic a l'interior del país.

La verdadera història va ser amagada pel franquisme fins al punt de desvirtuar el sentit i la responsabilitat als ulls mig tancats d'una majoria social que volia oblidar tots els desastres: els de la guerra i els de la postguerra.

Durant la transició democràtica, en comptes de rehabilitar "els vençuts" silenciats durant el franquisme, es va imposar la desmemòria, i un pacte d'oblit va ignorar el dret a la justícia i al reconeixement públic de les víctimes de la dictadura –i els seus familiars–.

Ens consta que encara hi ha guixolencs que pensen que no cal parlar-ne, d'aquest passat; perquè s'ha de mirar cap al futur, que és el que realment interessa. Però aquest futur –pensem nosaltres– no es pot bastir sobre el no-res de la desmemòria col·lectiva d'uns esdeveniments de la nostra història que han estat tan crucials, i que hem d'assumir.

L'actual convivència democràtica no es pot basar en l'oblit, de manera que ningú no ha de tenir por d'enfrontar-se amb la veritat del que va passar, ni de "ferir sensibilitats". Perquè el fet és que encara perdura en l'inconscient col·lectiu la convicció que tots els vençuts, víctimes de la repressió de la dictadura, tenien en realitat alguna responsabilitat. I com que la seva –i nostra– experiència és encara tan traumàtica, s'ha de fer aflorar aquest inconscient a fi de restituir-los (a ells, als seus familiars i a tots nosaltres) el reconeixement públic i, si fos possible, la justícia. Es tracta d'aconseguir la veritable reconciliació, a partir del reconeixement i de l'acceptació de la responsabilitat de cadascú.

L'any 1995, es va treballar als Tallers d'Història de Sant Feliu de Guíxols el tema de la Guerra Civil², ocasió que va permetre fer memòria de totes les víctimes de la guerra i avaluar-ne el cost humà: les morts esdevingudes al front i a la rereguarda republicana pels bombardeigs, les de la repressió republicana, i les morts al front i les de la repressió del primer franquisme. S'intentà de fer memòria i difondre un fet de la nostra història tan important, assumint l'enorme complexitat de l'esdeveniment, i defugint tota simplificació.

Volem insistir en aquest punt, perquè som conscients que moltes persones poden pensar –donat que aquesta va ser la versió dels vencedors que es va ensenyar durant molts anys– que la repressió franquista va ser una resposta espontània i lògica a la "persecució religiosa" que tingué lloc durant la república –repressió que també s'ha estudiat i publicat amb tota mena de detall–. No reproduïrem aquí tot el que ja s'ha estudiat de la repressió republicana, tanmateix, convidem el nostre hipotètic lector a recordar quan tingué lloc aquella repressió. Els assassinats es produïren només després de la revolta dels militars dels dies 17-19 de juliol de 1936. I quines en foren les causes?: l'histerisme col·lectiu que tingué lloc amb el bombardeig dels *Canarias* a Roses, quan es generalitzà la creença que es tractava d'un desembarcament dels facciosos; el buit d'autoritat que es produí a Catalunya; i l'horrorosa repressió que havien iniciat els militars en rebel·lió a les zones de la Península ocupada que –quan els convingué– també recaigué sobre capellans i catòlics fidels a la República, com succeí al País Basc i a Mallorca³.

Així doncs, hem de convenir que la repressió del franquisme no té justificació possible, ni tan sols el trist rerefons de violència contra els capellans i les

² JIMÉNEZ, 1995.

³ MASSOT, 2003.

esglésies que es duqué a terme durant els primers mesos de la Guerra Civil. Amb una diferència notable –des de l'òptica religiosa–: que els uns no van ser executats en nom de Déu, i els altres, sí. En conseqüència, els primers poden ser canonitzats i els segons, no. I tanmateix, entre els milers d'afusellats pel franquisme hi havia molts innocents, víctimes de falses denúncies, quan el seu únic delicte era la seva fidelitat a la idea republicana, no necessàriament incompatible amb la fe en Déu⁴.

L'objectiu d'aquest treball és, doncs, mostrar el caràcter totalment diferent de la repressió del franquisme que, si en altres indrets de l'estat havia començat el mateix juliol de 1936, a Sant Feliu i a la Vall d'Aro s'inicià el 1939, i va tenir diversos nivells o fórmules per a prosseguir el combat contra els vençuts.

En aquest llibre ens proposem, per tant, aprofundir en l'estudi de la repressió franquista i divulgar-ne els resultats, fent una activitat social de memòria que recuperi, del volgut oblit, aquells guixolencs que ho donaren tot per l'adveniment de les llibertats democràtiques. La seva vida pertany al patrimoni històric de la població.

No voldríem acabar aquesta justificació prèvia sense expressar el ferm convenciment en el fet que, si –d'una banda– ens ha semblat imprescindible recordar els fets que a continuació referim, també ens sembla –d'altra banda– que és vital aprendre a passar-ne pàgina. Els records, encara que justos, no poden servir per a obstaculitzar l'autèntic retrobament de la comunitat guixolenc. Sense cap mena de rancúnia ni de ressentiment pel passat, hem de construir conjuntament, amb concòrdia, un futur humanament millor per a tots.

És evident que la dreta encara no ha superat aquelles expressions tòpiques com: "en tota guerra civil es cometten excessos, en un costat i l'altre". I allò altre: "el franquisme fa un tuf de resclosit (naftalina)".

Aquest és un discurs equívoc –i inequívocament feixista– que s'ha anat repetint perquè els vencedors de la rebel·lió militar del 39, els seus fills i néts –la majoria d'ells, ara "demòcrates" convençuts!– han continuat ocupant àmbits de poder polític, econòmic i mediàtic. No és gens estrany, doncs, que des dels seus llocs privilegiats hagin volgut mantenir el silenci institucional –quan no el menyspreu– sobre uns fets històrics, gairebé trenta anys després que s'hagi aprovat una constitució democràtica.

Que es reivindiqui la memòria històrica és un signe de qualitat democràtica. És un valor democràtic i és, alhora, una manifestació de llibertat que, solament en aquests darrers anys, una part molt petita de la població víctima directa del franquisme ha gosat expressar en públic, comunicant les seves vivències i records a una joventut que s'interessa pel passat personal i col·lectiu dels qui patiren més directament les conseqüències de la repressió franquista.

Gràcies a ells, apareixen i –esperem-ho– continuaran apareixent interessants i rigorosos estudis sobre la repressió militar, civil i eclesial que, durant dècades, va sotmetre la població civil d'aquest país.

Fer memòria i honorar tots aquells que lluitaren contra el mur opressiu i fosc del franquisme és un signe cívic, ple de vitalitat democràtica, tal com ens recorda el catedràtic de Dret Constitucional a la Universitat Pompeu Fabra Marc Carrillo⁵.

⁴ REIXACH, J. "De quin Déu parlem quan parlem de Déu?", dins *El Punt* (25.07.2004).

⁵ "Represión franquista y Constitución. ¿Un revival de naftalina?", dins *El País* (02.12.2003).

Aquest treball d'investigació –i de divulgació– és el nostre granet de sorra local a favor de la memòria històrica –social i democràtica– que, arreu del país, avui s'està duent a terme, ara ja amb el suport de les nostres institucions.

Investigació i divulgació: la doble finalitat del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols (GREF)

Esther Plaza Massó

La nostra història va començar cap a l'any 2000, quan un grup d'entusiastes de la història va convergir, per diferents motius i a través de diferents camins, a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols per estudiar diversos camps relacionats amb la història de la nostra ciutat –i, per tant, del nostre país– durant els llargs anys de la dictadura franquista. Seguïem, així, algunes de les línies d'actuació encetades amb els Tallers d'Història del Museu i Arxiu de Sant Feliu de Guíxols.

Aquest fet no passà desapercebut per a l'arxiver municipal, Àngel Jiménez, que veié en aquest grup humà una gran oportunitat per a crear un nucli d'estudi que pogués donar veu a tot el que havia succeït a Sant Feliu durant aquells anys.

El grup no era homogeni, ans al contrari: estava format per mestres, historiadors i gent apassionada per la història que van endegar un projecte ambiciós amb l'objectiu de donar veu a tot –però sobretot a tots, a tots aquells que durant tants anys van callar–, per tal d'aportar llum a un dels períodes més foscos de la nostra història.

Amb el pas del temps, els components del col·lectiu van anar canviant. Hi va haver membres que per diferents motius van haver de deixar el projecte i d'altres que el van trobar tan interessant com per afegir-se al treball d'investigació endegat, en el qual tenia cabuda tothom. Nosaltres som el grup "supervivent" de tots aquests canvis.

No mencionarem els noms de tots el que hi van ser. No ens voldríem deixar ningú –seria molt injust–, però sí que els volem agrair en nom de tot el GREF la seva participació al llarg de tots aquests anys. El granet de sorra que tots hi hem posat ha fet que el treball de tots hagi estat una bona eina d'estudi per a Sant Feliu.

Així mateix, donem les gràcies a totes aquelles persones que sense pertànyer formalment al grup, ens han donat suport en cada activitat, en cada acte que hem fet, regalant-nos el seu temps, deixant-nos les seves instal·lacions i material, o donant-nos suport amb la seva presència i el seu reconeixement.

Per últim, també volem agrair l'ajuda d'aquells que ja no hi són. D'aquells que durant tants anys van lluitar perquè un dia les llibertats del poble català fossin restaurades. D'aquells que van viure en silenci, però sense aturador, d'aquelles persones que ens han deixat entrar en el món dels seus records per donar-nos un tros de la seva memòria i permetre'ns

Membres del GREF.

(Autor: Bergantí. Procedència: AMSFG)

entendre què volia dir viure amb la por al cos, però, tot i així, continuar lluitant dia a dia.

El nostre objectiu sempre ha tingut dos vessants. D'una banda, la recerca històrica, que culmina amb l'obra que teniu a les mans, i de l'altra, la difusió regular d'aquesta recerca, centrada en les jornades i la publicació del nostre butlletí *El Trenta-nou*, amb la intenció de posar al vostre abast, periòdicament, petites -de vegades no tant!- pinzellades de la nostra investigació.

El nostre primer gran acte públic com a grup va consistir en unes jornades d'homenatge a les víctimes guixolenques de la repressió franquista, el desembre de 2002 –el nostre primer acostament a la població de Sant Feliu i també a la restitució de la seva memòria històrica–.

El juliol de 2003, vam homenatjar Felip Calvet i Costa, exiliat guixolenc, estretament vinculat al món polític català a l'exili i a la figura del president de la Generalitat Josep Irla.

Més endavant, el desembre de 2003, vam presentar les terceres jornades sobre la primera oposició al franquisme, mentre continuàvem investigant per presentar el nostre treball de recerca sobre "La repressió franquista a Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro" a la I Beca Lluís Esteva, atorgada aquell mateix any.

L'estiu del 2004, el vam dedicar al món de la dona, sovint oblidada en els llibres d'història, i oferírem el quart número del nostre butlletí, en el qual s'aprofundia una mica en la seva situació a la postguerra.

El gener de 2005 vam presentar-vos l'estreta vinculació de l'Església amb el règim dictatorial del general Franco, exposant com aquesta institució va prendre partit pel bàndol guanyador, oblidant tots els preceptes de germanor i de respecte cap al proïsme que teòricament postulaven.

Un any després, el gener de 2006, us vam oferir dins de les VI Jornades –i en commemoració del 60è aniversari de l'alliberament dels camps de concentració nazis– una visió dels camps del sistema concentracionari alemany –però també dels camps espanyols i dels francesos, que no per menys coneguts deixen de ser importants en aquesta cursa històrica d'horror i mort–.

Dins d'aquestes diverses jornades, hem organitzat diferents conferències i activitats culturals, com ara la projecció de pel·lícules relacionades amb la temàtica del franquisme o una sortida al sud de França coneguda com *La marxa pels camins de l'exili*, en què vam poder visitar Cotlliure, el camp de concentració d'Argelers i la maternitat d'Elna. En molts d'aquests actes hem comptat amb la participació de conferenciantes de la importància d'Enric Cama, Salomó Marquès, Josep Massot, Miguel Núñez, Josefina Piquet o Hilari Raguer, entre d'altres. No podem i no volem oblidar tampoc aquells ciutadans de Sant Feliu que han aportat el seu testimoni directe en les xerrades que hem organitzat, com és el cas del desaparegut Pere Pujol.

En tots aquests anys de vida del GREF, la seva tasca no sempre ha estat fàcil. Tots hem realitzat aquest estudi de forma voluntària, a voltes esmerçant moltes hores de la nostra vida privada en benefici del treball del grup. Però no ens queixem.

Ens aturem aquí amb la sensació de la feina ben feta, però també amb l'esperança que nous investigadors ens prenguin el relleu i continuïn donant veu a les situacions i, sobretot, a les persones que durant els anys d'opressió han hagut de callar en contra de la seva pròpia voluntat.

I no sempre hem estat ben acollits. A voltes hem rebut crítiques pel nostre treball, per la postura política que segons alguns havíem adoptat i que –sempre segons ells– reduïa la nostra visió de la situació a un únic vessant. Aquesta mai no ha estat la nostra intenció. Vam iniciar aquest treball amb la voluntat de fer sortir a la llum una situació encoberta durant anys i anys, i sempre ens hem esforçat a ser plurals en el nostre estudi. Algunes vegades hi hem reeixit, tot i que en d'altres no hem aconseguit la col·laboració dels protagonistes.

Volem pensar que hem acomplert el nostre propòsit inicial d'aportar una mica més de llum a aquells fets històrics, però també –i sobretot– l'objectiu de donar la paraula a totes aquelles veus silenciades durant tants anys. I només desitgem que el coneixement de la nostra pròpia història ens permeti, en un esdevenidor proper, no incórrer en els mateixos errors del passat.

Amb aquest propòsit presentem als lectors el present treball, fruit d'un procés de recerca que va ser possible gràcies a la concessió de la I Beca d'Investigació Lluís Esteva i Cruañas de l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, el novembre de 2003. Un any després el grup lliurava el treball, el qual ara s'ha revisat i completat per tal que pugui veure la llum en forma de publicació, complint així la doble finalitat del GREF: la de recerca i també la de difusió.

El context històric previ al franquisme

Jordi Gaitx Moltó - Esther Plaza Massó

El primer terç del segle XX

Els problemes que es viuen a Espanya a partir de principis del segle XX vénen de lluny: al segle XIX les grans descompensacions entre la realitat social i la política que governa el país han creat fortes diferències difícils de salvar. Qualsevol intent de fer-ho provoca forts moviments, o bé pel fet que els grups de caràcter progressista demanen millores o perquè les classes dirigents no volen que s'alteri la seva situació privilegiada i l'ordre establert. Des dels temps de la Restauració (del 1874 fins al 1923), el sistema de govern a Espanya és bipartidista: d'una banda, el partit liberal i, de l'altra, el partit conservador, que s'alternen en el Govern, tot i que a la pràctica no ofereixen excessives diferències —els dos partits són monàrquics i només estan dividits pel seu conflicte entre el proteccionisme i el lliure comerç i, en menor grau, per la religió—. El poble no té accés directe a l'elecció d'una representació política efectiva i aquest fet provoca sovint esclats de brots de violència. Així s'arriba a les revoltes de 1917. La divisió del país és clara, amb els terratinents i els industrials d'una banda, i de l'altra, els obrers i els pagesos sense terra.

Des de 1918 fins al 1921, apareixen importants moviments anarquistes que catalitzen el ressentiment social envers els grans terratinents i la burgesia: al sud es comencen a ocupar les terres i a produir-se fortes vagues, mentre que al nord, davant l'allau de reivindicacions, els empresaris opten per

combatre la crisi econòmica amb considerables retallades salarials i acomiadaments. A les ciutats també hi ha forts conflictes contra el sistema.

El 23 de setembre de 1923, el general Miguel Primo de Rivera porta a terme un cop d'estat i instaura la dictadura com a forma de govern, amb el beneplàcit i el suport del rei Alfons XIII. La figura de Primo de Rivera unifica el poder econòmic del país, per tal com, d'una banda, és amic íntim dels grans propietaris de la indústria tèxtil catalana i, de l'altra, és descendent d'una família de terratinents del sud. Durant els seus primers anys com a dictador, Primo de Rivera aprofita el suport dels terratinents andalusos i de la classe burgesa com a avantatge inicial molt clar.

Amb tot, Primo de Rivera comet greus errors polítics, basats en una política personalista, d'improvissació per damunt de la planificació, que l'acaben enfrontant a tots els sectors que li havien donat suport inicialment —els terratinents i els industrials—, als quals, d'una manera o altra, ha irritat amb les seves decisions. Finalment, el gener de 1930 el dictador presenta la seva dimissió al rei, que és acceptada.

S'inicia aleshores un període ple de sedicions militars, que impedeixen a Dámaso Berenguer —el successor de Primo de Rivera, que havia designat el propi Alfons XIII— poder configurar un nou equip de govern. Finalment, el 12 d'abril de 1931 es convoquen unes eleccions municipals que portaran el gran canvi, quan, contra tot pronòstic, els partits monàrquics siguin derrotats.

El descontentament de la població ha conduït, doncs, a un canvi de sistema polític, de manera que s'aboleix la monarquia i s'instaura un nou règim

republicà. Comença així el període de convulsions socials de la Segona República.

Pel que fa a Sant Feliu, des de finals del segle XIX la ciutat gaudia d'una època de bonança econòmica. La puixança de la indústria surera -tapera, principalment- i del comerç del peix foren causa d'un important creixement de la ciutat en aquest sentit. Tanmateix, la conjuntura política mundial farà que aquest procés s'estanqui i en alguns moments sofreixi una forta davallada -sobretot a partir de la Primera Guerra Mundial-. Així, a principi dels anys vint es produirà un fort procés d'emigració cap a localitats més pròsperes, de manera que Sant Feliu no començarà a recuperar-se d'aquesta crisi fins a mitjan anys trenta. No en va, en aquesta època la ciutat destaca per sota de la mitjana catalana pel que fa al tant per cent de treballadors que es dediquen al sector primari: un 9% de la població activa contra el 26% a la resta de Catalunya. En els altres sectors la diferència és mínima, tot i que ja es comença a observar, a partir de 1924, una tendència a l'alça en els sectors secundari i terciari.

D'altra banda, és remarcable el procés de canvi que sofreix la ciutat en paral·lel al que experimenta la indústria surotapera: la forta mecanització del sector porta els petits empresaris a no poder invertir en els seus negocis i a ser absorbits per empreses més potents, de manera que acaben convertint-se en assalariats. Alhora, la manca de mà d'obra barata fa necessària la incorporació de la dona en el món laboral. I aleshores -com s'ha dit més amunt- l'esclat de la Primera Guerra Mundial trenca aquest fràgil equilibri econòmic, donat que els grans compradors del mercat europeu -Alemanya, sobretot- deixen de realitzar adquisicions, a causa del tancament del mercat exterior. Finalment, a

principi dels anys trenta, i amb motiu d'una minsa inversió en maquinària industrial, la ciutat es veu abocada a un nivell ocupacional molt baix, agreujat per la forta crisi econòmica posterior.

A la pobra situació de manca de poder adquisitiu de la població, s'hi ha d'afegir el fet que s'especuli sobre els aliments. Aquesta pràctica requereix la mediació de les autoritats, que intervenen la farina per evitar-ne els preus abusius, creen cuines econòmiques per donar de menjar a la població i faciliten la creació de cooperatives populars de consum.

La política local es ressent també de la convulsa situació que viu el país: durant els primers anys del segle, el govern municipal està regit pel grup republicà, però la dictadura de Primo de Rivera canvia ràpidament el panorama polític i clausura les organitzacions i els partits catalanistes -perseguint i empresonant regidors-, censura la premsa local i imposa la llengua castellana.

La Segona República

El període històric denominat Segona República espanyola s'inicia amb la proclama de canvi de règim del 14 d'abril de 1931 i es clou l'1 d'abril de 1939, quan finalitza la guerra civil que havia començat gairebé tres anys abans⁶. Tanmateix, la Segona República es compon de dues etapes que podem diferenciar netament -la de pau (1931-1936) i la de guerra (1936-1939)-⁷.

L'etapa de pau, al seu torn, es pot segmentar en dos períodes: el Bienni Reformista (1931-1933) i el Bienni Negre (1933-1936). Durant aquests anys, el Govern estigué format per una coalició

⁶ Vegeu una relació bibliogràfica sobre el període a: RÍQUER, 1999: 389-391

⁷ Se segueixen, si no s'indica una altra cosa, les obres següents: PAGÉS, 1999: 911-912; JACKSON, 1999; FONTANA, 2002: 4-8.

**Panoràmica de Sant Feliu de Guíxols
abans de la Guerra Civil.**

(Procedència: AMSFG. Fons Felip
Calvet)

de republicans d'esquerra i socialistes. La tasca d'aquest bloc democratitzà i modernitzà el país. Cal tenir en compte que Espanya havia estat un país predominantment agrari i, malgrat existir un capitalisme de base industrial en determinades regions, la classe política dominant fins llavors –de tendència monàrquica– havia defensat els interessos agrícoles. La dictadura de Primo de Rivera (1923–1930) havia garantit aquests interessos. La República, doncs, nasqué de la reacció de diferents sectors populars que havien quedat exclosos del sistema polític per aquesta aliança de poders ultraconservadors⁸. No en va els anys trenta foren, segons Duarte, els d'una mobilització "que depassà els espais habituals de la política"⁹.

La República ben aviat s'hagué de dotar d'una nova Constitució, cosa que va fer el desembre de 1931. El text definia un sistema polític amb una sola cambra i una presidència –que ocuparen, respectivament, Alcalá Zamora (1931–1936) i Azaña (1936–1939)–; separava l'Església de l'Estat i deixava una porta oberta a la descentralització del poder polític. Això va permetre que, des de Catalunya, s'elaborés un Estatut d'Autonomia. El poder polític d'ERC als ajuntaments catalans, des de les eleccions de febrer, li confegí prou autoritat per poder ser el partit que negociés amb el Govern central la major part d'aspectes del text estatutari, el qual s'aprovà el setembre de 1932. Les primeres eleccions al Parlament català van tenir lloc el novembre següent,

⁸ JACKSON, 1999: 19-31.

⁹ DUARTE, 2004: 195.

i fou ERC la formació a qui va correspondre formar el Consell Executiu, el president del qual fou Macià. El partit havia obtingut 220.000 vots i, la Lliga, 165.000. Això és força més sorprenent si es té en compte que el grup esquerrà havia sorgit de la Conferència d'Esquerreres Catalanes pocs mesos abans, el març de 1931.

La tasca legislativa del Govern català—d'un caràcter d'esquerra, laic i socialreformista, al mateix temps que liberal—sintonitzà amb la que es feia des de Madrid. Des d'allà, es va afrontar la reforma de l'Exèrcit i l'agrària, i s'implantà el sufragi universal. De fet, malgrat les proclames independentistes de Macià l'abril de 1931, amplis sectors del republicanisme compartien la visió d'una Espanya federal com a horitzó desitjable. I es tenia la sensació que la recentment encetada transformació de l'Estat hauria de comptar amb el republicanisme català. El 1931, com diu Duarte, l'entesa semblava factible¹⁰. Ara bé, a poc a poc, les dificultats que sorgien anaven desencisant els uns i els altres.

La tasca d'ambdós governs, a més, descontentà un sector de les dretes, el qual començà a conspirar contra la República. També la CNT, sindicat que havia mantingut unes bones relacions amb ERC, començava a derivar cap a posicions prè-revolucionàries¹¹: al cap de poc, considerà insuficients les reformes dutes a terme i, a les següents eleccions generals, el novembre de 1933, es produí una forta abstenció obrera. Això va permetre a les dretes, encapçalades per Lleroux -Partit Radical-, accedir al poder¹² la qual cosa va fer que es produïssin les primeres tensions polítiques entre l'Estat i Catalunya —on el president del Consell Executiu era, ja, Lluís Companys—. La més greu es produí quan el Parlament català va

voler aprovar la llei de Contractes de Conreu i la cambra espanyola s'hi oposà. L'octubre de 1934, a més, la CEDA entrà a formar part de la coalició de govern. La mala premsa que aquest darrer partit tenia entre els sectors d'esquerra, obreristes i catalanistes provocà la revolta dels miners, a Astúries, i de la Generalitat, a Catalunya. El fracàs dels dos moviments fou seguit d'una dura repressió política i social. L'executiu català, per exemple, fou empresonat i l'Estatut, suspès. Això i els escàndols financers van marcar l'acció del Govern central en aquest període.

Les noves eleccions generals, el febrer de 1936, van tornar a donar la victòria als progressistes —agrupats electoralment sota el Front d'Esquerreres—, mentre que les dretes quedaren a l'oposició —el Front d'Ordre—. No conformes amb això, alguns grups de militars començaren a conspirar per derrocar la República, enmig d'un clima de tensió social i política que afectà tant Catalunya com Espanya en general. El Govern —presidit primer per Azaña i, després, per Casares Quiroga, quan el primer passà a la presidència de la República— intentà relançar la política reformista del primer bienni, però no va tenir massa oportunitats de portar-ho a la pràctica, ja que el juliol de 1936 esclatà un aixecament militar que s'acabà convertint en una guerra que duraria prop de tres anys, i que acabaria per ensorrar definitivament el sistema democràtic republicà.

La Segona República a Sant Feliu de Guíxols

A Sant Feliu de Guíxols, amb la inesperada notícia de l'arribada de la República, el 14 d'abril de 1931, els republicans guixolencs —majoritaris a la ciutat—

¹⁰ Vegem, si no, una mostra del que pensava el periodista gironí Carles Rahola sobre "les infinites possibilitats que el nou règim inclou per als nostres ideals en una harmònica Federació d'Estatos lliures": "Les noves banderes al vent són un motiu de joia per a tots. La de les quatre barres oneja més gloriosa que mai; la republicana, tota nova, és plena de promeses. Tant de bo que puguin anar sempre ben agermanades dalt dels cims i al fons dels cors!". Vegeu: RAHOLA, 1931: 502.

¹¹ DUARTE, 2004: 195-202, 207-211.

¹² El radicalisme, aquests anys, era una força menor a Catalunya, no com a la resta de l'estat. Amb el viratge a la dreta de l'any 1933, els radicals catalans van poder intervenir en el Govern central i, després dels fets d'Octubre de 1934, van optar a la gestió de la Generalitat suspesa —entre abril i octubre de 1935—. Vegeu: DUARTE, 2004: 217-219.

assisteixen finalment a una oportunitat real de dur a la pràctica els postulats de la seva opció política. En canvi, les organitzacions obreres i la Federació Local de Sindicats –amb Francesc Isgleas al capdavant– l'acullen amb un cert escepticisme. L'agitació social que té lloc durant la República no és cap novetat –com voldran justificar els partidaris de l'alçament feixista–, sinó que constitueix una mera continuació del moviment iniciat durant el darrer terç del segle passat. Però en aquest període, l'avenç polític és un fet. Atesa la filiació republicana i catalanista de gran part de la ciutat, en una votació realitzada el 2 d'agost de 1932 Sant Feliu accepta per majoria absoluta el nou Estatut d'Autonomia.

Josep Irla és nomenat comissari delegat de la Generalitat a Girona i progressivament pren gran rellevància política a Catalunya. Salvador Albert, el candidat més votat a tota la província en les eleccions del juny de 1931, és nomenat ambaixador de Bèlgica. A Sant Feliu, l'Esquerra Republicana de Catalunya, conjuntament amb el Centre Republicà Federal –que hi havia ingressat– continua sent la força política hegemònica, exceptuant els moments en què es limità la llibertat política, és a dir, d'octubre de 1934 a febrer de 1936. Des dels fets d'Octubre, s'havien destituït els membres de l'Ajuntament arran del seu suport a la revolta catalana i, a causa de l'estat de guerra, un comandament militar s'havia fet càrrec de nomenar el nou govern local.

La Guerra Civil

Aquest període és el que s'ha definit com etapa de guerra de la Segona República. S'inicià el 17 de juliol de 1936, quan un grup de militars de l'exèrcit espanyol

es rebel·là contra la República i finalitzà l'abril de 1939, amb la victòria dels militars insurrectes¹³. Aquest conflicte armat enfrontà les forces rebels contra les que restaren lleials al Govern i fou la rèplica, a gran escala, de la repressió d'octubre de 1934. Com llavors, es féu palesa la impossibilitat d'establir una convivència entre dretes i esquerres durant la Segona República. El 1936, una part de la dreta havia recuperat el mal costum –molt arrelat durant el segle XIX– de voler controlar la situació política mitjançant la violència. Aquesta conducta l'esperonà la insistència de les esquerres, després de les eleccions de febrer de 1936, a voler portar a terme una reforma profunda de l'Estat. De fet, la guerra fou una més de les lluites “entre les forces de la reforma i les de la reacció que tenien lloc des de 1808”¹⁴.

Els rebels encarnaven els valors més reaccionaris d'Espanya, defensaven la gran propietat i el capital, i gaudien del suport dels partits de dreta (carlins, Renovación Española, els grups més dretans de la CEDA, la Falange) i de la branca més conservadora de l'Església, la qual va elaborar la suggerent idea que aquella guerra civil era, en realitat, una *cruzada* en què els que tenien la fe i la raó havien de combatre els ateu i els malvats. La idea de croada fou utilitzada, també, per part d'autors catalans, com el prelat Enric Pla i Deniel o el cardenal Isidre Gomà¹⁵. A nivell internacional, a més, el bàndol *nacional* tenia Hitler i Mussolini d'aliats. Aquest bàndol s'anà estructurant orgànicament, i arribà a constituir l'anomenat Govern de Burgos, encapçalat per Franco.

Per la seva banda, la República també canvià d'estructura, de forma que les forces que van compondre el Govern van anar variant. Del republicanisme de Casares Quiroga es passà a les

¹³ Se segueix, fonamentalment, l'article de: PAGÈS, 1999: 527-528.

¹⁴ PRESTON, 2004: 9-20.

¹⁵ VILANOVA, 1997: 489-497.

presidències de govern de Giral, el socialista Largo Caballero (des del setembre de 1936), i Negrín (des del maig de 1937), també socialista però amb suport dels comunistes. Mentrestant, Azaña es mantingué com a president de la República durant tota la guerra. Pel que fa al suport internacional de la República, aquest procedí, sobretot, de la URSS. Les democràcies occidentals, en canvi, es van voler mantenir neutrals. Per contra, Alemanya i Itàlia enviaven homes i armament a l'Espanya rebel, i això va fer decantar la balança de la victòria a favor dels qui es feien dir *nacionales*.

A Catalunya, el triomf de les forces obreres al carrer el 19 de juliol comportà que la CNT pogués imposar un Comitè Central de Milícies Antifeixistes, aprofitant-se de la feblesa del Consell Executiu –encapçalat per Companys– i del Parlament –presidit per Joan Casanovas–. El Comitè actuà com un autèntic poder governamental durant els primers mesos. Tanmateix, el setembre de 1936 es volgué reconduir la situació, i es constituí un Consell de la Generalitat, presidit per Josep Tarradellas –ERC–, que integrava el total de forces antifeixistes catalanes, des de la més moderada d'ACR fins a la CNT o al POUM. Aquest consell legalitzà les transformacions revolucionàries. El sistema productiu català ja havia estat col·lectivitzat, especialment el sector industrial, però el consell ho validà publicant el Decret de col·lectivitzacions i control obrer (octubre de 1936); es planificà el nou sistema d'ensenyament, mitjançant el CENU; es comarcalitzà la sanitat pública; i es féu el Decret de municipalització de la propietat urbana (juny de 1937). A més, la Conselleria de Finances, el gener de 1937, adoptà una sèrie de mesures econòmiques per fer front a les necessitats de guerra: els Decrets de S'Agaró, dits així perquè tingueren lloc en el marc d'una estada d'alts càrrecs a la urba-

nització residencial situada entre la platja de Sant Pol i la platja d'Aro. Malgrat aquest esforç legislatiu unitari, a Catalunya hi havia forces que eren partidàries d'aprofundir en el procés revolucionari –CNT, POUM– i altres que volien alentir-lo –ERC, PSUC–. La crisi esclatà al carrer, en els enfrontaments que tingueren lloc a Barcelona al principi de maig de 1937. A partir d'aquests esdeveniments, l'hegemonia del PCE – PSUC fou més forta. No obstant això, ERC conservà una teòrica superioritat pel fet de liderar, sobre el paper, el Govern i el Parlament –la presidència del qual, des de 1938, recauria en el guixolenc Josep Irla–¹⁶.

Al mateix temps, l'esclat de la guerra provocà una extensió generalitzada de la violència a tot Espanya, materialitzada en una onada anticlerical, que els governs republicans foren incapaços de controlar. Així –diu Massot–, “no és gens estrany que els eclesiàstics catalans –que havien acollit de bon grat la República i havien votat majoritàriament a favor de l'Estatut d'Autonomia– se sentissin traumatitzats per aquests fets [i] llevat d'algunes persones d'una clarividència extrema, reaccionaren adherint-se sense reserves al Movimiento Nacional”. La Generalitat, davant d'això, intentà salvar tantes vides de clergues i gent de dretes amenaçada com pogué, facilitant la sortida a l'estranger, realitzant empresonaments preventius o facilitant salconduits¹⁷. Pel que fa al bàndol insurrecte, no només no s'intentà aturar la violència, sinó que les pròpies autoritats la promogueren, en forma d'afusellaments a camperols, obrers, polítics republicans i presoners de guerra.

Pel que fa a les operacions militars, es pot dir que la Guerra Civil espanyola es dividí en cinc grans etapes. Així, després de l'aixecament de la guarnició del Marroc –el 17 de juliol–, s'entrà en una primera

¹⁶ CALVET; ROIG, 1981: 153-179

¹⁷ MASSOT, 2003: 407, 427.

fase de creació i desenvolupament de fronts militars (d'agost de 1936 a març de 1937), més endavant es produïren els fets relatius a la Campanya del Nord (entre març de 1937 i gener de 1938), posteriorment s'actuà intensament al Front d'Aragó (de gener a juliol de 1938), es portà a terme la Batalla de l'Ebre (de juliol a desembre de 1938) i, per últim, van tenir lloc les darreres ofensives franquistes (entre desembre de 1938 i abril de 1939) que desembocaren en l'ocupació de la resta de territori estatal –Catalunya fou ocupada definitivament el febrer– i donaren per finalitzada la guerra, l'1 d'abril de 1939.

Els primers dies, un i altre bàndol es repartiren ràpidament el territori espanyol: els militars afins ideològicament a l'aixecament feixista imposaren el control sobre ciutats com Burgos, Pamplona, Oviedo, Vitòria, Valladolid, Saragossa, Cadis, Sevilla, Còrdova i Granada, o regions com Mallorca i Canàries; d'altra banda, però, l'alçament fracassà a Barcelona, Madrid, Menorca, Bilbao, Sant Sebastià, Astúries –llevat d'Oviedo–, Santander, Màlaga, Almeria, Cartagena i, dies després, València, ciutats que es mantingueren fidels a la República. El 6 d'agost, el rebels travessaren l'estret de Gibraltar. Badajoz i Toledo foren ocupades aquell mes. El setembre, van caure Irun i Sant Sebastià. Vistos els avanços dels facciosos, l'exèrcit republicà –que en els primers mesos es componia de soldats de lleva i de milícies populars voluntàries– es replegà a l'Aragó, a les envistes d'Osca i Saragossa. Fracassà en el seu intent d'ocupar Mallorca, però va saber defensar bé la capital de les pretensions de Franco d'ocupar-la, que ho intentà fins el març de 1937. El Govern republicà, però, deixaria la ciutat a finals de 1936 i es traslladaria a València. Més endavant, l'octubre de 1937, s'acabaria instal·lant a Barcelona, junt amb el Govern basc.

Entre el març de 1937 i el gener de 1938, les tropes rebels llançaren la Campanya del Nord. Per evitar que l'ofensiva triomfés, l'exèrcit republicà de l'Est –dirigit pel general Sebastián Pozas– muntà les ofensives d'Osca, Brunete i Saragossa –entre juny i agost de 1937–, la darrera de les quals permeté als republicans de prendre Belchite el setembre. El gener, els republicans prendrien la ciutat de Terol als facciosos, però la perdrien al cap de poc, per la qual cosa Pozas fou substituït i relegat a comandant militar de Girona fins a la fi de la guerra¹⁸. La situació en què es trobaven les forces republicanes, doncs, feia pensar que la República anava de cara a una situació molt difícil. En efecte, el mes de setembre –després de produir-se el tristament cèlebre bombardeig de Gernika– les tropes nacionals ja havien ocupat Biscaia, Santander i Astúries.

El període corresponent als primers sis mesos de 1938 va correspondre a intensos moviments al Front d'Aragó. Franco havia projectat la ruptura de la comunicació entre Catalunya, d'una banda, i València i Madrid, de l'altra. L'avanç de les seves tropes tingué com a conseqüència la retirada dels republicans i l'establiment d'un nou front, al Segre i a l'Ebre. Al sud de l'Ebre, les tropes de Franco continuaren avançant fins a València. Per tal d'evitar que la ciutat també fos conquerida, l'exèrcit republicà muntà una nova, gran i darrera ofensiva, coneguda com la batalla de l'Ebre. Aquesta operació marcaria l'esdevenidor de la guerra a la segona meitat de l'any 1938. Els primers èxits militars correspondrien als republicans, però la superioritat militar de l'exèrcit enemic els féu passar a la defensiva. Els darrers dos mesos, els *nacionals* recuperaren el terreny perdut i es plantaren a Catalunya. A més, el setembre ja s'havia perdut l'esperança que a Europa s'iniciés un conflicte

¹⁸ CARDONA, 1986: 22.

bèl·lic que posés les democràcies occidentals del costat de la República espanyola, atès que se signà el pacte de Munic entre Hitler i Occident.

Lavors, esgotat moralment i física, l'exèrcit republicà que restava a Catalunya s'aniria enretirant entre els mesos de gener i febrer de 1939, passant, finalment, a França. L'abril s'acabà la guerra a tot l'estat, amb l'entrada de les tropes franquistes a Madrid i València.

La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols

A l'inici de la Guerra Civil es produeix una reorganització de les forces antifeixistes i s'organitza el Comitè Local de Milícies Antifeixistes, que agrupa els partits d'esquerres i els sindicats, amb predomini de la CNT; el comitè assumeix la gestió municipal, la policial, la militar i l'econòmica¹⁹.

Els revolucionaris també sotmeten a una forta repressió les persones susceptibles de ser afins als militars feixistes, i a la vegada es comencen a realitzar escorcolls a les cases i a perseguir i destruir qualsevol mena de simbologia religiosa; si bé és veritat que, malgrat la dessacralització dels locals religiosos per convertir-los en magatzems o escoles, algunes persones –entre elles l'alcalde Francesc Campà– ajuden a fugir alguns dels religiosos de la ciutat per evitar el seu llinxament.

En una ciutat marcada per la guerra, els bombardejos fan que s'acceleri la construcció de refugis. Primer és el creuer franquista *Canarias*, que el 7 de juny de 1937 dispara sobre Sant Feliu de Guíxols. Prèviament, el 30 d'octubre de 1936, aquest vaixell de guerra ja havia bombardejat Roses, cosa que

Els bombardeigs feixistes contra la població guixolencs van ser els actes més violents contra la rereguarda civil republicana.

alertava de possibles futurs atacs navals, que a Sant Feliu no es van produir fins set mesos més tard. Posteriorment a l'agressió del *Canarias*, es llancen bombes per mitjà d'atacs aeris regularment sobre la ciutat: pel cap baix es calcula que van ser uns trenta-set els bombardejos que es produïren durant un any i mig –de l'estiu de 1937 a gener de 1939–, amb el resultat d'unes 70 persones mortes, 130 de ferides i moltes zones de la ciutat seriosament malmeses: uns 600 edificis afectats, 50 d'ells totalment ensorrats –com ara l'ajuntament i les escoles velles–.

La situació és realment crítica. La manca de rutes comercials comença a fer disminuir ostensiblement l'abastament de menjar, combustible i matèries primeres a la ciutat i es comença a observar una petita migració cap a les masies properes, per tal de cercar una font continuada d'aliments. Per la seva banda, el comitè que governa la ciutat, dominat per la CNT, continua amb el seu programa de col·lectivitzacions (en són afectades la companyia de l'aigua, del gas i l'electricitat, alguns habitatges, certs transports, algunes fàbriques, etc.), per intentar resoldre el problema del consum i també

¹⁹ Se segueix, bàsicament, l'obra de: JIMÉNEZ, 1995.

Comunicat de l'alcalde Vicenç Gandol de 1942.

(Procedència: AMSFG)

de la gestió dels recursos dels quals disposa Sant Feliu, malgrat l'oposició de la resta de grups polítics municipals. El conflicte, lluny de tenir un acabament proper, s'agreuja i porta l'Ajuntament a confeccionar fins i tot un paper moneda propi, davant la manca de diner en efectiu que comença a patir la població.

Finalment, el 3 de febrer de 1939, l'exèrcit franquista entra a la ciutat i s'instaura el règim de la por, donat que les ordres dels nous caps són clares: s'ha de restaurar l'antic ordre i la *unidad de España* al preu que sigui. La Ley de Responsabilidades Políticas permetrà les denúncies -de vegades, infundades- d'aquelles persones contràries als nous preceptes. És per tot això que molts guixolencs hauran de fugir a l'exili i altres, que romandran a l'interior, patiran les conseqüències de la repressió.

La repressió franquista: aspectes generals, precisió de termes i abast de la repressió

Àngel Jiménez Navarro

Després de la guerra civil de 1936 a 1939 s'obrí a l'estat espanyol un període de dictadura franquista, al qual es posà fi formalment amb les eleccions de 1977. El franquisme -que, com tota dictadura, va segrestar les llibertats polítiques i els valors democràtics- va tenir diverses etapes.

D'acord amb els historiadors professionals de més solvència en aquest tema -que nosaltres seguim i

citem en la nostra bibliografia-, cal aclarir que quan es parla de franquisme es corre el risc de l'equívoc, ja que el mateix nom serveix per a designar el règim polític instaurat entre 1936 i 1939 i que va subsistir fins a la transició democràtica, i alhora s'utilitza per a referir-se a aquell període de temps en què la societat va experimentar uns canvis econòmics i socials molt intensos. Aquestes transformacions van ser tan importants, que permeten parlar de dues societats força diferenciades: la de la postguerra i la del desenvolupament econòmic (*desarrollismo*). Tant les dades demogràfiques com les econòmiques i socials aconsellen distingir, en l'època franquista, dos períodes clarament diferents: per una banda, de 1939 a 1959, i, per l'altra, a partir de 1960. L'objecte de la nostra recerca és, bàsicament, la societat de la postguerra.

La dictadura que ocupà gairebé quaranta anys del segle XX és identificada amb el nom del dictador, un general de l'exèrcit espanyol: Francisco Franco. Tanmateix, el franquisme no va ser ni una dictadura personal -ja que el dictador no disposava d'un poder sense límits- ni una dictadura militar -atès que les forces armades, corporativament, no van

tenir mai tot el poder (ni l'econòmic, ni el religiós, per exemple) a les seves mans—. Quin tipus de dictadura va ser, doncs, el franquisme?

El règim franquista respon al perfil d'una dictadura originàriament feixista, d'un règim "feixistitzat" o d'una dictadura conservadora tradicional. En resum, cal considerar aquell règim com el producte d'uns projectes contrarevolucionaris, elaborats durant la primera meitat dels anys trenta, i de la seva confluència i concreció definitiva sota els condicionants de la Guerra Civil. En la configuració originària, el règim franquista es pot considerar com una forma de feixisme; aquesta ideologia, però, va haver d'adaptar-se a partir de final de la Segona Guerra Mundial a un context internacional ben diferent del de la segona meitat dels anys trenta²⁰.

Tot plegat configurarà un Estat totalitari inspirat en els feixismes i autoritarismes europeus de la segona dècada del segle XX, forjat per la jerarquia militar des de l'inici del cop d'estat (1936) i bastit com a estructura dictatorial al servei de les velles classes dirigents —bàsicament, l'alta burgesia i l'oligarquia agrària espanyoles—, amb l'objectiu d'encetar un període reaccionari que destrui les conquestes de les classes obreres i eliminés els projectes d'articulació d'Espanya que no responguessin a un clar centralisme. D'aquesta manera bandejaven de passada els drets dels ciutadans que havien estat considerats bàsics des de la Il·lustració: la llibertat, la igualtat, el sufragi, la justícia, el dret d'associació, el de la lliure expressió, etc. El fet que s'hi establís un control absolut de múltiples aspectes de la vida de les persones permet qualificar el nou Estat de totalitari. Els mètodes repressius que utilitzà el franquisme per anul·lar els opositors entronquen directament amb l'eliminació de l'enemic durant el període bèl·lic, amb la diferència que ara la violència

haurà estat institucionalitzada, i constituirà un element essencial del règim. Així, la repressió i la resta d'accions de govern s'exerciran de manera jerarquizada i són aplicades per diferents organismes que són fidels al cap de l'Estat o Caudillo.

A nivell municipal, l'Alcaldia i FET y de las JONS van ser les institucions encarregades d'aplicar les directrius emanades des dels ministeris o dels governadors civils. Les forces policials i militars col·laboraren amb les institucions anteriors i alimentaren un estat de manca de drets individuals i col·lectius que s'allargà fins a la mort del dictador, si no més enllà.

La dictadura franquista es caracteritzà per:

1.- La concentració de poders en la persona de Franco, cap de l'Estat i del Govern, que gaudia teòricament d'uns poders il·limitats, però amb uns límits socials i institucionals (ordre catòlic – Església, propietat privada dels mitjans de producció i dels interessos de les classes burgeses, diners, etc.).

2.- La dictadura d'un partit únic: el Movimiento, entitat política legal única que es va configurar com un conglomerat heterogeni de victoriosos, oportunistes i contrarevolucionaris, que impedí l'existència d'altres formacions durant tota la vida del règim. El Movimiento el formaven: el Partit Únic –FET y de las JONS—, l'Organització Sindical Espanyola, el Frente de Juventudes i la Sección Femenina.

3.- Un ideari únic, el del Nuevo Estado: anticomunisme, nacionalisme espanyol (*España: Una, Grande y Libre*). L'objectiu del Nuevo Estado comportava la creació d'un *nuevo orden*: el nacionalcatolicisme, la defensa de la propietat privada dels mitjans de producció, malgrat la retòrica anticapitalista, el nacionalsindicalisme, el nacionalisme reaccionari,

²⁰ MOLINERO; YSAS: 1992.

unitari i centralista, etc. En aquest sentit, una de les primeres disposicions (1938) va ser abolir l'Estatut d'Autonomia de 1932 i, d'aquesta manera, "*de acuerdo con el principio de la unidad de la Patria*", va retornar a les províncies catalanes "*el honor de ser gobernadas en pie de igualdad con sus hermanas del resto de España*".

4.- Un potent aparell de propaganda: mitjans de comunicació, ensenyament, controls del coneixement, competències de l'ens municipal, capacitat de l'Ajuntament d'intervenir en la vida pública, organització de la CNS, l'Auxilio Social...

5.- La creació d'un formidable aparell repressiu, la destrucció de la democràcia i la defensa del nou ordre de qualsevol amenaça. La legislació, les institucions i les pràctiques repressives constitueixen un dels trets definidors del franquisme i un factor determinant de la seva llarga durada.

Així doncs, tenint en compte el caràcter del franquisme, podem concloure que la repressió esdevingué una necessitat política per a mantenir i consolidar el seu projecte dictatorial. Molts historiadors consideren que la repressió va ser la continuació de la Guerra Civil per altres procediments.

La ferotge repressió, sobretot dels anys 1939 i 1940, es va presentar amb caràcter d'exemplaritat i de culpabilitat, de manera que es mostrà els vençuts com a malfactors i no com a adversaris polítics. L'objectiu era desprestigiar el conjunt dels republicans perduts, independentment del fet que estiguessin o no implicats en fets de la guerra comesos entre 1936 i 1939. No es jutjaven els fets de guerra que el règim franquista considerava obligatori castigar, sinó que es volia extirpar la possibilitat de construir una societat democràtica, moderna, justa i avançada.

El franquisme tipificà com a delictes de rebel·lió militar qualsevol actitud o activitat de dissidència o d'oposició. En aquest sentit, els fenòmens d'exili i la marginació que es van iniciar durant la postguerra a Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro van ser provocats per la repressió que van endegar les classes dirigents, bàsicament a través de l'exèrcit.

En resum, per repressió franquista entenem totes les actuacions de caràcter coercitiu o violent que s'exerciren de manera permanent (sistemàtica) –i la consegüent resposta o situació creada en la població– pels vencedors de la Guerra Civil, sobre la societat (persones físiques i jurídiques) per tal de mantenir la situació contrarevolucionària imposada per les armes i suprimir de soca-rel qualsevol possibilitat d'alterar o transformar el sistema establert per la força. Era organitzada des de dalt, i es basava en la jurisdicció militar (el terror institucionalitzat), com una necessitat per a la pervivència mateixa del règim dictatorial. Se singularitzà, d'altra banda, per la voluntat calculada o planificada d'exercir-la de forma extremadament dura, exhaustiva (de caràcter massiu i global, de manera que afectés tots els aspectes de la vida quotidiana). Indirectament, doncs, la repressió i la por imposada afecta tota la societat, mitjançant la imposició de normes, de canvis en els costums i de la religió –com a política–, que amaren tota la vida de la població (l'ensenyament, les festes, la cultura, etc.). Clarament, podem diferenciar entre els represaliats directes –les persones que reberen una repressió exhaustiva i personal–, i els represaliats indirectes –la resta de la societat, sotmesa a un ambient de coerció generalitzada a través de la imposició de normes i costums i amb l'extensió d'una por col·lectiva–. Tant una com altra repressió es du a terme a través del redactat i aplicació de lleis, com també per mitjà de l'educació i de la religió.

La configuració local del nou règim

Marc Auladell Agulló

La configuració local del nou règim

El nou ordre provisional

L'entrada de les tropes *nacionals* i les convulses primeres setmanes

A finals de l'any 1938, després d'haver penetrat en territori català el mes de març i un cop consumada la desfeta del bàndol republicà a la batalla de l'Ebre, l'exèrcit franquista iniciava l'ofensiva final contra Catalunya. En el marc de les operacions militars per completar la conquesta de les terres catalanes, el 3 de febrer de 1939 cap a dos quarts de deu del vespre les tropes *nacionals* de la División Legionaria Flechas Azules ocupaven Sant Feliu de Guíxols, tot quedant "*liberada la ciudad del dominio del Gobierno rojo marxista*". Provenients de la carretera de Tossa, els efectius militars, amb la presència abundant de soldats italians entre les seves files, trobaren una ciutat en un estat deplorable, amb nombroses edificacions enrunades a causa dels bombardejos aeris i marítims amb què els rebels havien castigat la població des de mitjan 1937 i que s'havien intensificat durant les setmanes prèvies a l'ocupació. Davant el desenllaç imminent dels fets i la por a possibles represàlies, un contingent considerable de guixolencs i d'altres persones que es trobaven a Sant Feliu i que s'havien compromès políticament o ideològicament amb la defensa de la República havien iniciat la fugida cap a la frontera francesa, camí de l'exili. Arran del buit de poder local i la confusió imperant durant aquelles hores

prèvies a l'ocupació, la població, afamada i desesperada, assaltà la Cooperativa Guixolense a la recerca d'aliments. Malgrat que el futur immediat continuava essent incert, als ulls d'una part de la població l'ocupació militar suposava un alleugeriment a les penúries pròpies de qualsevol conflicte armat, en la mesura que posava punt i final a tres anys d'excepcionalitat i d'alteració de la vida quotidiana. En canvi, per a altres guixolencs —que simpatitzaven amb la causa *nacional* per afinitats ideològiques o per haver estat afectats per les mesures republicanes o la violència incontrolada a la rereguarda—, l'arribada de les tropes franquistes fou rebuda amb entusiasme, i alguns d'ells fins i tot s'abocaren al carrer per donar la benvinguda als "alliberadors" i mostrar-los el seu suport. Amb l'ocupació també començaren a sortir dels seus amagatalls les persones que s'havien ocultat o emboscat tement per la seva vida o, sobretot, per defugir l'obligació de combatre al front al costat de les files republicanes.

EL NOMENAMENT DE LES AUTORITATS LOCALS PROVISIONALS

Una de les primeres mesures de l'exèrcit ocupant consistí a assegurar-se el control polític i militar de la ciutat. Per dur a terme aquest control, s'efectuà el nomenament de les noves autoritats locals i es deixà un petit contingent de soldats a la població, atès que el gruix de les tropes havia de reprendre

¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 4-2-1939, fol. 29. Segons certes fonts orals, alguns escamots *nacionals* ja rondaven pels entorns de Sant Feliu des del dia anterior, 2 de febrer.

**Soldats del bàndol *nacional*
circulant pel carrer Major
a trenc d'alba, probablement
el 4 o el 5 de febrer de 1939.**

(Procedència AMSFG, Fons Vicenç
Gandol)

de forma imminent el seu avanç per la comarca. Simultàniament al desenvolupament de la guerra, el bàndol militar insurreccionat el juliol de 1936 havia anat configurant un marc legislatiu propi amb la finalitat d'organitzar políticament i administrativa –de forma paral·lela a com s'estructurava l'Estat republicà encara vigent– els territoris conquerits. Tot i que la composició dels governs municipals venia regulada a partir d'una ordre de 30 d'octubre de 1937, la responsabilitat de nomenar les noves corporacions locals seria assumida de moment per la màxima autoritat castrense que ocupava la població. D'aquesta manera, el dissabte 4 de febrer a la tarda, el tinent auditor de guerra de la ciutat, Antonio Romaguera de Monza, designà –per delegació del General Jefe de la División Legionaria Flechas Azules, comandant general del sector i màxima autoritat militar– una comissió gestora que hauria de cobrir provisionalment el buit de poder ocasionat per la dissolució del darrer consistori republicà. La comissió la integraren: Vicenç Gandol Jordà, com a alcalde; Guillem Tell Guri, en qualitat de tinent d'alcalde; i els gestors Josep Maria Viader Canals, Ignasi Sala Pascual, Eduard Carerach Xarrié, Jaume Soler Bruguera i Francesc Arnau Mañosas. Al mateix temps, el tinent auditor designà jutge municipal Santiago Janer Rabassa i nomenà fiscal Rogeli Barneda Genís, amb Enric Serra Gispert com a jutge suplent. Ramon Matas Arxer, al seu torn, fou nomenat secretari de la gestora i del jutjat. El quadre de les noves autoritats guixolenques es completà amb la designació dels representants locals del Partit Únic del règim, Falange Española Tradicionalista y de las Juntas Ofensivas Nacional Sindicalistas (FET y de las JONS). Nascut per decret de 19 d'abril de 1937, FET y de las JONS responia en realitat a la unificació forçosa sota comandament del general Franco

de les dues organitzacions polítiques majoritàries durant la guerra dins el bàndol insurrecte: per una banda, Falange Española y de las JONS, partit revolucionari de caràcter feixista, antimarxista i antiliberal fundat als anys trenta sota el lideratge de José Antonio Primo de Rivera –que havia estat afusellat el 20 de novembre de 1936 pels republicans– i amb una presència marginal en el panorama parlamentari espanyol de preguerra; per l'altra, la Comunió Tradicionalista, que aplegava les organitzacions vinculades al moviment ideològic de caràcter reaccionari conegut com *carlisme*, originat a Espanya durant la primera meitat del segle XIX. La unificació –que es manifestaria iconogràficament en l'uniforme del nou partit per mitjà de la combinació de la camisa blava dels primers i la boina vermella dels darrers– convertia FET y de las JONS en el referent aglutinador dels diversos sectors que constituïen el bàndol *nacional* i, a banda, dotava políticament la insurrecció militar d'un corpus ideològic i simbòlic del qual fins aleshores havia estat mancat, i que es manllevava en la seva major part de la retòrica de la Falange joseantoniana. L'estructura d'aquest partit unificat –inexistent a Sant Feliu de Guíxols amb anterioritat a la seva ocupació– s'articulà a la ciutat provisionalment amb el nomenament de Martí Banaset Carbonell com a *jefe local*, Carme Girbau Estrada com a delegada femenina, Alfons Barneda Genís en qualitat de cap de Milícies i Pere Rigau Roch com a delegat d'Auxilio Social; amb Josep Julià Canadell ocupant el càrrec de secretari². Un cop culminat el procés de configuració d'un poder local provisional mínimament de confiança i predisposat a col·laborar amb el comandament militar que romangués a la ciutat en la imposició del nou ordre, una part de la resta de tropes ocupants podia reprendre la marxa en direcció a les localitats

² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 4-2-1939, fol. 30. A l'acta de designació i en altres documents, Carme Girbau Estrada consta erròniament com a Carme Estrada Girbau, és a dir, amb l'ordre dels cognoms invertit.

gironines pendents encara d'"alliberar". Malgrat que la guerra havia estat definitivament guanyada a Catalunya, l'avanç de l'exèrcit franquista per territori català no hauria de resultar forçosament còmode i plàcid. Entre la nit del dia 4 i la matinada del 5 de febrer, la columna de soldats sortida de Sant Feliu trobà encara en el seu camí en direcció a Palamós alguns petits focus de resistència entre el Pinell i la Vall d'Aro, principalment al pas del Ridaura. Com a darrer intent per a obstaculitzar el que ja era un avanç imparable de les forces nacionals, els republicans en retirada volaren el pont del tren sobre el riu Verneda i calaren foc a la fleca d'Anicet Clarà de Platja d'Aro, i a Fenals d'Aro prepararen una emboscada a l'exèrcit franquista que se saldà amb la mort de 34 soldats, bona part d'ells italians, de la divisió Flechas Azules.

LES PRIMERES ACCIONS REPRESSIVES I EL RETORN A LA VIDA QUOTIDIANA

Mentrestant, la vida a Sant Feliu reprenia un nou curs marcat per les directrius imposades per les forces ocupants. Els primers dies es caracteritzaren per una frenètica activitat de control per part del contingent militar, mitjançant diverses crides públiques en què, entre altres disposicions, s'ordenava l'entrega a la comandància de l'armament de foc que estigués en poder dels ciutadans o la presentació obligatòria davant les autoritats militars dels soldats que anessin retornant del front. Es donà un termini perquè les persones que vivien fora de Sant Feliu ocupessin els seus estatges, amb l'avertiment que, en cas contrari, serien utilitzats per a allotjar-hi tropes. Es practicaren també diverses detencions, incautacions i registres domiciliaris a veïns acusats d'haver-se

significat d'una manera o altra a favor del bàndol republicà. En la realització de les tasques repressives hi col·laboraren alguns guixolencs, entre ells els primers afiliats a la recentment constituïda Falange local. És el cas, per exemple, dels camarades Pere Ararà i Antoni Ruff, que el dia 9 de febrer s'encarregaren d'escorcollar el domicili del dirigent anarcosindicalista Francesc Isgleas –que es trobava a l'exili– amb l'ordre de portar al local del partit tots els objectes i documentació que trobessin a la casa.³ En ocasions, la delació davant les autoritats militars es veié motivada per l'oportunitat de passar comptes a antigues rivalitats personals o per l'esperit de revenja, sovint amb la voluntat de guanyar-se alhora el beneplàcit de les forces ocupants. En aquest sentit es pot emmarcar l'actuació del guixolenc que l'agost de 1939 ocupava el càrrec de cap local de Milícies de la Falange. Es tractava d'una persona que, segons un informe emès pel comandant militar l'agost de 1939, havia estat empresonada durant sis o set mesos en esclatar la guerra i que, després del seu alliberament, "*marchó en viaje comercial a Inglaterra, de donde hubo de volver seguidamente, toda vez que los rojos le hicieron promesa de que, si no regresaba, serían asesinados el padre del informado y un cuñado*"; posteriorment, el futur cap de Milícies havia romàs amagat al bosc fins a l'entrada de les tropes nacionals a Sant Feliu, "*con las que, desde los primeros momentos coadyuvó a la prestación de servicios y detenciones de significados elementos de la población*"⁴.

La gestora guixolenca provisional, per la seva banda, començà a treballar per tal de restablir els serveis municipals més elementals i recuperar el ritme normal de la vida quotidiana, seriosament alterats pels efectes de tres anys d'enfrontament

³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5790.

⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 6023.

bèl·lic i la precària situació en què havia quedat l'economia local:

*"Al ser liberada esta ciudad por las Gloriosas tropas del Ejército Nacional, [la gestora] no halló en las arcas Municipales otros valores que unas cuantas pesetas en moneda roja, lo que es lo mismo decir que debió dar comienzo a su gestión administrativa con cero pesetas de efectivo. Sólo con el entusiasmo, optimismo y buena voluntad del Alcalde y gestores se podía enfrentar la ingente tarea que representaba poner otra vez en movimiento la máquina administrativa municipal, compuesta de tantas piezas rotas. Por un lado habían de prestarse inmediatamente servicios de carácter ineludible, mientras que por el otro la función recaudatoria, como parte integrante de la maquinaria administrativa, estaba completamente desarticulada"*⁵.

De la mateixa manera que en altres poblacions, una de les primeres mesures acordades pel nou consistori per cobrir el forat de tresoreria consistí –tot acollint-se a un decret de 23 de juny de 1938– a sol·licitar un préstec al Banc de Crèdit Local d'Espanya, que seria concedit el 15 de març de 1940⁶. A la migrada hisenda municipal calia afegir-hi la fam generalitzada i la manca de productes bàsics. L'ajuda alimentària rebuda en nom del Govern italià durant els mesos de febrer i març, consistent bàsicament en pasta per a sopa, llaunes de carn i caixes de galetes, permeté socórrer momentàniament la població més necessitada i pagar en espècie els sous dels funcionaris mentre no hi hagué liquiditat en diners. Els queviures eren subministrats mitjançant el corresponent tiquet al Bar Lyon d'Or, a la rambla del Portalet, sota la supervisió del delegat local d'Auxilio Social, Pere Rigau. La mateixa entitat repartia sopa i llegums

de forma gratuïta al convent de les Carmelites, al carrer Capmany, entre els menors de 12 anys i els majors de 60 anys malalts o sense ingressos. Igualment, per tal de proveir la població civil, les embarcacions de pesca foren autoritzades a fer-se novament a la mar el 9 de febrer –amb el consentiment previ de l'autoritat militar–. La venda de peix havia d'efectuar-se d'acord amb les disposicions establertes per la Delegació Local de Proveïments per tal de distribuir-la equitativament, i en cap cas una mateixa persona podia adquirir-ne més d'un quilo per família. Amb el retorn a la "normalitat", també començaren a recuperar-se les pràctiques religioses, que havien estat prohibides durant la guerra i, així, el diumenge 5 de febrer se celebrà una missa solemne al passeig del Mar.

La resolució dels problemes de subsistència passaven en gran part per la ràpida reactivació de l'economia local i la normalització de la vida laboral. Els bombardejos havien afectat seriosament les infraestructures d'una ciutat marcada ment industrial abans de la guerra, i la producció es trobava paralitzada. Amb l'objectiu de facilitar als obrers mitjans immediats de subsistència, el gestor de Treball, Josep M. Viader, disposà com a mesura transitòria que el dia 20 de febrer tots els fabricants obrissin les seves fàbriques, amb permís per a presentar-se a la feina –de moment– per als treballadors que hi prestaven servei el dia 3 del mateix mes. Segons la superioritat, la jornada laboral s'establí en 48 hores setmanals, amb els mateixos salaris que regien el 18 de juliol de 1936, mentre no es dictaminessin els barems definitius i, en principi, només podrien ser acomiadats aquells treballadors que haguessin intervingut de forma directa en el "*movimiento marxista*". Per tal de reduir l'elevada xifra d'atur forçós, també era imprescindible que, ara que Sant Feliu ja es tro-

⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5997, *Memoria de la gestión administrativa del Ayuntamiento de San Feliu de Guixols. Febrero 1944*, p. 1.

⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5997, *Memoria de la gestión...*, p. 2.

bava "alliberada", els empresaris que havien fugit de la ciutat en esclatar la guerra tornessin al més aviat possible per posar-se al capdavant dels seus negocis i proporcionar altra vegada feina al seus antics empleats. Així ho feia saber la Comissió Gestora en una carta de 16 de febrer adreçada a l'industrial surotaper H. Heller, que aleshores residia a la localitat alemanya de Schwalbach; i una mica més tard, a primers de març, ho comunicava als guixolencs refugiats a Sant Sebastià Salvador Vidal Vicens (empresari propietari del Teatre Vidal) i Pilar Ventura Calzada, vídua Renz (accionista de La Suberina). També l'empresari guixolenc Lluís Nadal Genís, que havia fugit de Sant Feliu durant la guerra en direcció a la localitat italiana d'Alassio, estava en tràmits de retornar a la ciutat el mes de març de 1939 procedent de Logronyo, municipi on es trobava en aquell moment juntament amb la seva esposa Clara Gallart, i poder reactivar així l'activitat comercial⁷. Per tal d'afavorir la represa de la producció i la col·locació dels obrers, la gestora estava disposada fins i tot a mostrar-se permissiva davant alguns empresaris de signe contrari al nou règim. Així, el consistori sol·licità permís a l'autoritat provincial per a avalar l'empresari surer Francesc Planellas Daura, representant de la raó social Hijos de Benito Planellas, el qual no podia reprendre el seu negoci fabril perquè no havia aconseguit adjuntar a la documentació corresponent el necessari certificat d'adhesió al Glorioso Movimiento Nacional que s'obtenia per l'aval d'un militant de FET y de las JONS o bé pel de dos altres industrials de la ciutat; la impossibilitat d'obtenir els avals per a l'esmentat certificat era deguda al fet que el titular de la fàbrica, Benet Planellas, es trobava detingut, com també al fet que tant aquest com el propi Francesc Planellas havien pertangut anteriorment a un partit del Front Popular⁸.

L'elecció de les autoritats locals provisionals

El nomenament de les autoritats locals provisionals era una tasca especialment complexa. L'elecció del personal adequat havia de fer-se amb el màxim rigor possible però alhora de forma ràpida. No només per evitar prolongar excessivament el buit de poder, sinó també perquè –tal com hem dit abans–, malgrat la permanència d'un petit contingent de les forces ocupants a la localitat, el gruix de les tropes havia de continuar el seu avanç pel territori. El procés de selecció era dificultat, a més, pel desconeixement de la població i del seus habitants que, a causa de la seva procedència forana, tenia l'autoritat militar. Abans de prendre cap decisió, resultava imprescindible obtenir informació sobre els individus que es trobaven en aquell moment a la ciutat i esbrinar quins eren els que reunien majors capacitats i unes condicions més grans d'afinitat ideològica amb el bàndol *nacional* per fer-se càrrec de la situació. Durant les primeres hores de l'ocupació, les autoritats castrenses degueren dialogar amb diverses persones que havien sortit al carrer a rebre-les, a la recerca de possibles candidats o de referències a altres fonts a qui adreçar-se. S'establí així una improvisada xarxa d'informadors en què més d'un informant acumulava alhora mèrits suficients per a esdevenir candidat a ocupar certs càrrecs de responsabilitat vacants. És altament probable que alguns dels informants, conscients d'aquesta circumstància, s'esforcessin activament a col·laborar amb les forces ocupants amb la intenció gens dissimulada de guanyar-se un dels llocs de preeminència que, sota el paraigua dels vencedors, començava a dibuixar-se en aquell nou context local de postguerra.

⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5102. DOLL-PETIT, 2004: 10.

⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5104 i 5105, comunicats de 25-4-1939 i 15-5-1939.

ELS ANTECEDENTS POLÍTICS D'ABANS I DURANT LA GUERRA

A Sant Feliu no hi havia cap base local de contrastada fidelitat a l'Alzamiento que, a partir d'una estructura organitzativa preexistent de signe carlí o falangista, hagués pogut proporcionar de forma satisfactòria els efectius humans que cercaven les forces militars. Amb relació a la Falange joseantoniana, la seva implantació a les comarques gironines amb anterioritat al 18 de juliol de 1936 era molt escassa. Es reduïa, tan sols d'ençà de l'any 1935, a una cinquantena de militants que s'articulaven a l'entorn de la ciutat de Girona, als quals s'afegiria el 1936 un altre petit nucli consolidat a Castelló d'Empúries. A Sant Feliu hi hagué també una temptativa de crear un grupuscle falangista poc temps abans d'iniciar-se la guerra, quan els joves Joan Auladell, Albert Winterhalder i Julià Castelló adreçaren una carta a José Antonio Primo de Rivera, que els havia redactat el professor de l'institut i catedràtic de Llengua Espanyola i Literatura Juan María López Aguilar. Tanmateix, aquest intent –per raons que desconeixem– finalment no havia prosperat⁹. Tot i l'existència aïllada d'alguns simpatitzants de la CEDA –formació igualment compromesa amb els facciosos– i de certs monàrquics convençuts, en el seu conjunt la dreta guixolenc a d'abans de la guerra s'havia articulat políticament al voltant de la secció local de la Lliga Regionalista (després, Lliga Catalana), el partit hegemònic del catalanisme conservador al Principat durant el primer terç del segle XX. També havia tingut un protagonisme important en el panorama polític dretà local el Partit Radical, caracteritzat per la defensa d'un republicanisme moderat anticlerical, anticatalanista i amb una marcada voluntat d'adoctrinament de la massa

obrera, que durant la República accentuà el seu gir cap a tendències conservadores. La representació a Sant Feliu del Partit Radical s'havia dissolt entre les acaballes de 1935 i principis de 1936. Les possibilitats que tenia l'autoritat militar de refiar-se de guixolencs que s'haguessin posicionat públicament a favor dels insurrectes des del mateix moment d'iniciar-se la revolta militar quedaven igualment descartades, en no haver-se produït a Sant Feliu cap aixecament contra les autoritats republicanes durant aquelles primeres hores del cop d'estat de 18 de juliol de 1936. Naturalment, això no vol dir que al llarg dels tres anys de guerra civil el bàndol *nacional* no hagués comptat a la ciutat amb les simpaties i el suport tàcit de diverses persones alineades ideològicament en contra de la República. En aquest sentit, diversos documents elaborats des de l'alcaldia o adreçats pels propis interessats amb posterioritat a l'ocupació franquista apunten explícitament a la creació a la població, a les acaballes de 1937, d'un grup clandestí de la nova Falange de Franco, és a dir, FET y de las JONS. Mitjançant expressions de significat inequívoc –com ara haver estat “*uno de los componentes de las tres escuadras de F.E.T. y de las J.O.N.S. que en plena guerra, en Diciembre de 1937, se constituyeron en esta ciudad*”, “*haber pertenecido a las agrupaciones de F.E.T. de S. Feliu de Guixols mucho antes de la entrada de las tropas liberadoras*”, o formar part de “*la Falange clandestina que se constituyó y actuó en esta ciudad durante el período rojo*”–, l'esmentada documentació en relaciona com a membres: Pere Albertí Miró, agent de duanes i cònsol d'Itàlia a la ciutat; el metge Josep M. Rubió; Ramon Matas Arxer, que recordem que exercia de secretari de la gestora i del jutjat municipal des de l'entrada dels *nacionals*; Jaume Morella

⁹ JIMÉNEZ, 1995: 192. Tal vegada l'intent de formació d'aquesta delegació local a Sant Feliu podria estar relacionat amb la notícia que esmenta Josep Clara del recorregut efectuat per diversos dirigents falangistes gironins per alguns pobles de la comarca del Baix Empordà, entre els darrers mesos de 1935 i juliol de 1936, amb la finalitat d'organitzar-hi seus locals de FET y de las JONS (CLARA, 1999: 26-31, i nota 8).

Ribas, guixolenc que probablement treballava com a empleat de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona durant la guerra, i que esdevindria esporàdicament cap local de la Falange de Sant Feliu l'any 1939; i, tal vegada, el propi alcalde Vicenç Gandol, el qual no se n'estava de fer saber, en un informe sobre la conducta de l'anterior, la "*identidad de sentimientos e ideología a favor del Movimiento Nacional, Salvador de España, entre el que suscribe y el citado D. Jaime Morella Ribas, y haber mantenido frecuente contacto con él durante casi todo el tiempo de dominación roja en que organizaron las tres primeras escuadras de la F.E.T. y de las J.O.N.S.*"¹⁰. Òbviament, podem imaginar que determinats guixolencs simpatitzants amb el bàndol *nacional* disposaven de recursos per a obtenir informació de l'exterior –mitjançant, per exemple, algun aparell de ràdio que havia burlat la incautació de les autoritats– i que algunes trobades aparentment informals constituïen en realitat una manera d'intercanviar discretament certes notícies, com ara les darreres novetats sobre l'avanç de la guerra. Fins i tot és probable que s'establissin formes de contactar amb confidents del bàndol rebel que es trobaven a la mateixa ciutat, o articular algun tipus d'ajuda envers altres persones ideològicament afins. Sabem, per exemple, que, durant la contesa bèl·lica, alguns soldats destinats a Sant Feliu, certs milicians –com en Terrassench–, o fins i tot membres de la Creu Roja donaren suport encobert a la causa franquista. També tenim notícia d'algun guixolenc que en algun moment indeterminat de la guerra amagà persones evadides o desertores de l'exèrcit republicà¹¹. Tanmateix, malgrat tot el que acabem d'exposar, difícilment podem donar plena credibilitat a l'existència a Sant Feliu d'una organització paramilitaritzada i tan fortament cohesionada com la que apunten els documents –segons

dos d'ells, aquesta Falange s'estructurava en tres esquadres!–, sobretot si tenim en compte les dificultats logístiques que hauria suposat endegar una empresa d'aquesta magnitud en plena rereguarda republicana, aleshores un context totalment hostil, i amb el desenllaç de la guerra ni de bon tros decidit. Més aviat ens inclinem a pensar que la informació reportada constituïria una forma intencionada de sobredimensionar, amb l'objectiu d'acreditar mèrits, allò que en el passat i des de la lògica clandes-tinitat hauria estat una decidida actitud de suport als insurgents compartida per un nucli reduït de veïns i –tal com acabem de veure– no forçosament passiva¹².

EL PERFIL POLÍTIC, ECONÒMIC I SOCIAL DE LES AUTORITATS LOCALS

Davant la impossibilitat de comptar estrictament amb un contingent consolidat de persones que estiguessin en condicions d'acreditar una adhesió política incondicional als vencedors des dels primers temps de la insurrecció, l'autoritat militar hagué de recórrer a individus que poguessin mostrar afinitats amb els revoltats per mitjà d'una combinació de variables que –sense deixar de tenir en compte els antecedents polítics i el comportament observat al llarg del conflicte bèl·lic– contemplessin altres factors com les fermes creences religioses o la rellevància socioeconòmica. Així, el perfil de les noves autoritats correspongué globalment al d'individus solvents, amb propietats o negocis propis, que gaudien alhora d'una certa posició a la ciutat. De forma significativa, a la primavera de 1936, just abans d'iniciar-se la guerra, deu dels setze individus designats el 4 de febrer per les forces ocupants regentaven un negoci propi o treballaven en el fami-

¹⁰ Les cites textuais i els noms propis esmentats es localitzen a AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5105 (5-7-1939), u.i. 5103 (28-7-1939), u.i. 5110 (27-5-1942) i u.i. 5102 (1-3-1939).

¹¹ JIMÉNEZ, 1995: 192. Entre els ciutadans que participaren en la tasca d'amagar determinades persones hi hagué Enric Serra Gispert, segons s'esmenta en un informe politico-social d'aquest guixolenc de data 8 d'agost de 1940 (AMSGF, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5102).

¹² Al nostre entendre, la referència a una certa organització interna d'aquesta Falange guixolenc tindrà més sentit si en realitat la data fundacional hagués correspost a finals de 1938 en comptes de 1937, quan la guerra ja estava molt decantada a favor dels *nacionals*, l'acabament del conflicte es preveia imminent i, per tant, els riscos a assumir semblarien menors.

liar. I, a més, set d'aquells setze guixolencs —és a dir, pràcticament la meitat— disposaven en aquelles mateixes dates de 1936 de minyona a casa seva, un luxe fora de l'abast de la classe treballadora¹³. Aquesta situació de relleu en el conjunt d'una població guixolencs marcadament obrera explicava que la majoria del col·lectiu elegit hagués alimentat posicions contràries a les polítiques democratitzadores i laïcistes de la República, en tant que aquestes afectaven els seus interessos o xocaven frontalment amb la seva mentalitat conservadora. La mateixa preeminència econòmica i social també és en bona part la causa que el col·lectiu s'hagués vist perjudicat per les mesures revolucionàries endegades en esclatar la guerra, com és el cas de les col·lectivitzacions dels negocis. A més a més, alguns dels que ara ostentaven càrrecs de govern —com Josep Julià i Vicenç Gandol— havien estat empresonats fruit de la reacció que provocà a Sant Feliu el bombardeig del creuer *Canarias* contra la vila de Roses el 31 d'octubre de 1936.

Paral·lelament, una altra variable a tenir en compte a l'hora de proveir els càrrecs provisionals fou l'experiència de govern exercida, des de partits polítics considerats d'ordre, en estats d'excepció militar previs. D'aquesta manera, en ser designades les autoritats provisionals el dia 4 de febrer de 1939, s'hi inclogueren tres antics regidors del consistori que havia estat nomenat per ordre del governador general de Catalunya el 29 d'abril de 1935, després de la suspensió de l'Estatut d'Autonomia motivada pels fets d'Octubre de 1934. Es tractava del jutge municipal, Santiago Janer —políticament independent, però amb simpaties monàrquiques—, el cap local de FET y de las JONS, Martí Banaset, i el primer tinent d'alcalde, Guillem Tell. Aquests dos últims, a més, eren antics militants del Partit Radical o lerrouxista. Així mateix, Tell disposava d'una dilatada experiència política,

donat que també havia estat alcalde lerrouxista de la població en dues ocasions: la primera, entre l'abril de 1920 i el de 1922, i la segona, també en condicions d'excepcionalitat, per reial ordre de 24 de gener de 1923¹⁴. Les autoritats franquistes hagueren de comptar igualment amb militants de la Lliga, com era el cas dels gestors Josep M. Viader i Francesc Arnau, tots dos sense experiència prèvia de govern. En principi, el catalanisme que propugnava la Lliga convertia els seus afiliats i simpatitzants, davant dels ulls dels *nacionals*, en persones poc adequades per a confiar-los atribucions de govern, a causa de les suspicàcies que provocava el seu passat *separatista*. Però s'ha de tenir en compte que a la dificultat d'elegir persones que s'adeqüessin al perfil polític que es buscava calia sumar-hi el fet que el nombre d'efectius masculins que en aquell moment es trobaven a la ciutat era molt reduït. El gruix de la població masculina d'edat jove havia estat mobilitzat per anar al front, de manera que el col·lectiu constituït pels que s'havien sumat a l'exèrcit *nacional* i no havien mort al camp de batalla encara tardaria algun temps a retornar a la ciutat. Així, la idoneïtat de Viader venia avalada per la seva representativitat catòlica, mentre que la d'Arnau era deguda sens dubte al fet d'haver pertangut a la Unió Patriòtica, el partit vinculat a la dictadura de Miguel Primo de Rivera. D'altra banda, l'evident impossibilitat d'escollir el personal amb tot el rigor que s'hagués desitjat explicaria l'elecció d'Ignasi Sala Pascual —un empleat de despatx que havia militat a Acció Catalana Republicana fins el 1934, però de posició econòmica folgada—, com també la del gestor Jaume Soler Bruguera —el qual havia estat primer membre del Partit Republicà Federal, tot i que posteriorment passà a militar a la CEDA—. Soler, a més, mantenia una estreta vinculació amb Ramon Bonet, que encapçalava la Unión Comercial, una entitat que agrupava i vetllava pels

¹³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XIV, Padró d'habitants de 1936.

¹⁴ La designació de Tell com a alcalde el gener de 1923 vingué imposada pel governador civil per tal de deposar l'alcalde federal elegit a les darreres eleccions municipals, i formava part d'una maniobra política ordida pels liberals monàrquics de la província de Girona a les properes eleccions a Corts pel districte de la Bisbal el dia 29 d'abril de 1923. Tot i la seva ideologia republicana, el propi Tell participaria en els mítings electorals del candidat monàrquic en un front comú contra el candidat republicà federal i, fins i tot, el dia de les esmentades eleccions es passejà —segons denunciava l'oposició— amb dos delegats del governador o "pistolers" per controlar-les, amb una actitud clarament de cacic que provocà diversos incidents (JIMÉNEZ, 1992: 142 i 146-149).

interessos dels comerciants del municipi. La crida a files durant la guerra d'un segment considerable de la població guixolenc masculina explicaria també que l'elecció de les noves autoritats recaigués majoritàriament en persones d'una certa edat, que precisament per aquesta raó no havien hagut d'abandonar la ciutat camí del front; així ho palesen els 55 anys de Jaume Soler, els 51 d'Eduard Carerach, els 48 de Gandol i els 47 de Tell. Si el comandament militar també pogué comptar de bones a primeres amb algunes persones més joves per completar les vacants a cobrir fou perquè, en ésser ocupada la localitat per les forces *nacionals*, aquests guixolencs havien sortit dels amagatalls on havien romàs ocults, o bé perquè entraren a Sant Feliu marxant amb la columna de les tropes victorioses. Així ho semblaria pel cas de Martí Banaset i, tal vegada, el de Pere Rigau, ja que si bé la quinta de la qual formaven part tant l'un com l'altre havien estat mobilitzades per servir l'exèrcit de la República, ja hem vist com ells, en canvi, es trobaven a Sant Feliu el dia 4 de febrer. El mateix succeiria amb Josep M. Viader, que –tot i que s'incorporà a files i va ser destinat una temporada a Montserrat, on li fou encomanada la impremta del monestir– finalment desertà de l'exèrcit republicà i s'amagà en alguna muntanya propera a Sant Feliu, juntament amb altres companys que es trobaven igualment en situació de pròfugs¹⁵.

LA DESIGNACIÓ DE L'ALCALDE GANDOL

Malgrat l'establiment durant les primeres hores de l'ocupació militar d'una petita xarxa local d'informadors, no es pot descartar la possibilitat que la designació d'alguna de les autoritats provisionals de la ciutat per part del comandament militar vingués recomanada o hagués estat decidida per altres

instàncies amb anterioritat a l'"alliberament" de Sant Feliu. El cas que més podria apuntar en aquesta direcció correspondria al del nomenament del nou alcalde, Vicenç Gandol. Tot i no poder demostrar militància política ni anteriors experiències de govern, Gandol havia estat preferit a altres membres de la comissió gestora que, en disposar d'una sòlida formació prèvia i veterania –el tinent d'alcalde Guillem Tell n'és l'exemple més evident– semblaven a priori més solvents a l'hora d'exercir amb eficàcia aquella enorme responsabilitat. Persona d'una gran capacitat emprenedora i habilitat empresarial, Gandol, que regentava un negoci propi de fusteria i funerària, havia aconseguit una pròspera situació personal d'ençà de la dècada dels anys vint en associar-se amb l'empresari gironí Josep Ensesa Pujadas i reactivar un antic establiment de banys a la platja de Sant Pol. El negoci del balneari havia

El primer alcalde franquista guixolenc, Vicenç Gandol, al balcó de la casa Patxot, seu de l'Ajuntament, el dia 29 de novembre de 1940.

(Procedència: AMSFG, Fons Pere Rigau)

¹⁵ JIMÉNEZ, 2005: 58, nota 71. Sobre la desertió de Viader de l'exèrcit republicà, reconeguda per ell mateix, vegeu la pàg. 329 d'aquest mateix llibre.

adquirit ràpidament una gran popularitat i prestigi arran de la construcció a la zona, sota l'impuls del mateix Ensesa, de la urbanització o ciutat residencial de S'Agaró, i ben aviat atrauria entre la seva clientela algunes personalitats destacades del teixit econòmic i social del moment. Tanmateix, la pujança d'aquella empresa es veuria truncada amb l'esclat de la Guerra Civil i la incautació del negoci, de manera que –tal com hem referit abans– el propi Gandol passaria una temporada empresonat. Tot plegat no faria altra cosa que alimentar en ell un fort ressentiment i menyspreu envers tot allò que tingués a veure amb la política del bàndol republicà. Com a aficionat a la fotografia i esperonat pel que, –segons recollí la periodista Carme Vinyoles– ell mateix definiria anys després com “fanatisme contra la República”, Gandol s'havia dedicat durant la contesa bèl·lica a testimoniar amb la seva càmera els principals esdeveniments ocorreguts a la localitat, entre els quals, les col·lectivititzacions o els efectes dels bombardejos. Naturalment, més enllà de la transcendència d'aquelles imatges com a document històric, el futur alcalde era plenament conscient del valor que podrien adquirir alguns clixés com a prova incriminària de l'activitat republicana a la rereguarda en el moment en què es capgirés la situació política. En ocasions, fins i tot, Gandol difícilment podia contenir la seva ràbia; per exemple, una vegada en què es dedicà a causar desperfectes al local de Sant Pol on uns membres de les brigades internacionals –“uns «pelatreco», violents, malcarats”– preparaven una xocolatada per als nens del poble¹⁶. Paral·lelament a la predisposada actitud de Gandol per acabar amb aquella situació, és probable que, davant l'avanç imparable de les tropes franquistes per territori català, alguna de les personalitats amb les quals havia entaulat amistat durant l'època d'aurada dels banys i que havien donat suport al bàndol

nacional avalés el seu nom; d'aquesta manera, aquell astut guixolenc hauria estat considerat com una de les persones de confiança i solvència reconeguda en qui confiar responsabilitats de govern en el moment en què tingués lloc la imminent ocupació de la ciutat.

Força anys després, el propi Gandol deixà testimoni escrit del moment de la seva elecció com a alcalde provisional, en una narració que sobta pel seu to frívol i asèptic. L'exalcalde gairebé passa de puntetes –com aquell qui no hi dóna importància– a l'ocupació militar de la ciutat de Sant Feliu i relativitza la seva designació per part de les autoritats militars, com si el fet que l'“alliberament” es produís en el context d'una guerra durant la qual la ciutat havia romàs sota control del bàndol enemic resultés una qüestió secundària. Els fets narrats per Gandol cal situar-los el dia 4 de febrer de 1939 al matí, l'endemà de l'entrada de les tropes a la ciutat, després que uns homes haguessin deixat l'encàrrec al futur alcalde –que aleshores estava convalescent d'un accident d'automòbil que li havia produït fractura de coll de fèmur– que es presentés al més aviat possible a can Vidal, a la Rambla:

“A can Vidal hi havia com una vintena de persones d'ambdós sexes, que estaven comentant la fugida dels rojos seguida de l'entrada dels nacionals. La població estava muda, desconcertada, ningú tenia facultats per prendre cap iniciativa, però era convenient improvisar un ordre; que unes quantes persones de bona voluntat estiguessin disposades a atendre qualsevol urgència, calia organitzar una mena de comissió que actués en semblança d'Ajuntament, i havien pensat proposar-me que jo acceptés la direcció.

»Davant l'inesperat plantejament i la responsabilitat que representava –tot i agrair la confiança–, els vaig

¹⁶ VINYOLES, 1986 (b): 22 i 28. Mentrestant, Josep Ensesa, que com molts altres catalans de posició benestant havia fugit de la violència revolucionària encetada en els primers temps del conflicte armat, embarcaria a principis de febrer de 1937 al port de Gènova per tal de ser repatriat a zona *nacional*, concretament a Palma de Mallorca (DOLL-PÉTTIT, 2004: 494).

advertir de la incompatibilitat d'aquella feina amb el meu estat: «Fixeu-vos —vaig dir— que de moment sóc un mutilat; com veieu, per sostenir-me, he d'utilitzar una sola cama i aquests dos bastons. La deplorable situació en què es troba Sant Feliu necessita de gent àgil, decidida i amb plenitud de facultats, que segurament entre tots podrem trobar-la».

»Insistiren que es tractava d'una improvisació i que tot s'arreglaria a l'arribada dels caps de la tropa, i així es va començar a disposar i repartir feina per homes i dones»¹⁷.

La definició dels òrgans de poder del Nuevo Estado: nous protagonistes, vells coneguts

L'adequació i encaix de les autoritats locals. El personal de la comissió gestora i del jutjat municipal

La conquesta del Principat per part dels exèrcits de Franco havia finalitzat el 10 de febrer amb la caiguda de Puigcerdà i Portbou i el control dels passos fronterers. En consonància amb els principis centralistes dels vencedors, a partir d'aleshores Catalunya s'organitzaria administrativament de forma homogènia respecte al conjunt de l'estat i d'acord amb la divisió provincial, tot recuperant, des

de l'òptica dels ocupants, l'honor de ser governada de la mateixa manera que la resta d'Espanya. De fet, l'Estatut d'Autonomia, que d'ençà de la seva aprovació per les Corts Republicanes espanyoles el 9 de setembre de 1932 havia concedit un nivell d'autogovern al Principat —parcialment suspès entre els fets d'Octubre de 1934 i el triomf electoral de les esquerres el febrer de 1936—, havia estat formalment derogat per Franco el 5 d'abril de 1938, així que fou ocupada la província de Lleida. El model territorial franquista basat en la província comportava alhora el retorn de la figura del governador civil, càrrec que a Girona assumiria breument el militar Antonio Federico Correa Véglison a partir del dia 14 de febrer de 1939 i que fins el febrer de 1956 seria ocupat per altres quatre titulars, dos d'ells també militars i els altres dos, membres de l'estament judicial. Es tractava d'una figura recuperada de l'època de la Restauració, que no havia tingut vigència durant el període d'aplicació de l'Estatut i que ara adquiria una major rellevància i es dotava d'un enorme poder. El governador civil esdevenia la màxima representació de l'Estat a la província i l'únic enllaç entre el Govern central i l'administració local, com a peça cabdal d'un sistema concebut i organitzat jeràrquicament de dalt cap a baix. Per aquesta raó, aquest càrrec gaudia d'àmplies prerrogatives tant pel que feia a la supervisió de la política municipal com en matèria policial i de control de l'ordre públic.

DE LA PROLONGACIÓ DE LA PROVISIONALITAT DE LES AUTORITATS LOCALS A LA DESIGNACIÓ D'UNA NOVA COMISSIÓ GESTORA

La implantació institucional del Nuevo Estado a la província de Girona no significà, però, la instantània adequació de l'administració local als mecanismes

¹⁷ GANDOL, Vicenç. "Un gos que es deia Bobby i una carretera", s.d. [manuscrit]. Citat a COROMINAS; MUÑOZ, 1984.

establerts pel franquisme. Així, l'ordre de 30 d'octubre de 1937 que regulava la provisió dels càrrecs de les gestores municipals no tingué una aplicació immediata. Ben al contrari, els membres de la gestora i el jutjat municipal guixolencs serien ratificats en el seu càrrec el 28 de febrer; a més, la disposició no emanava del governador civil, sinó que ho feia novament de l'autoritat militar: en aquesta ocasió, el tinent Senén Martín Hernández, que actuava en qualitat de membre del cos jurídic militar i un cop més en nom del *general jefe* de l'Exèrcit del Nord¹⁸. La prioritat del règim se centrava en aquells moments en la liquidació definitiva de la guerra –per a la qual cosa calia acabar amb la resistència republicana a la ciutat de Madrid i al llevant peninsular–, la reorganització de les instàncies superiors de la maquinària estatal i l'acostament de la seva política exterior als règims totalitaris feixistes europeus davant el previsible esclat imminent de la Segona Guerra Mundial.

Mentrestant, la gestió diària dels afers municipals sobrepassava la capacitat de dedicació al càrrec d'algun membre del consistori guixolenc provisional. A mitjan mes d'abril de 1939, el gestor Josep M. Viader manifestava la conveniència d'ampliar el nombre de regidors fins al màxim establert per les disposicions vigents davant la quantitat de serveis a què havia de fer front el consistori i el nombre insuficient de representants de la comissió gestora per a portar-los a terme. En realitat, però, les paraules de Viader havien estat formulades amb el desig que la nova conjuntura que vivia el país s'alliberés definitivament de les feixugues responsabilitats de govern que li havien estat conferides transitòriament. Les circumstàncies excepcionals que havien motivat el nomenament de la gestora guixolencs semblaven haver finalitzat del tot després que les tropes *nacionals* assolissin el control de tot el territori espanyol i

Franco declarés la fi de la guerra l'1 d'abril. Així, el regidor argumentava que “*si bien hasta el presente, cada Gestor [h]a tenido que resolver sus asuntos de una manera personal, debido al desbarajuste económico y caótico en que dejaron los rojos el Municipio y la Ciudad en general, ha llegado el momento de regularizar y tramitar por vía normal todos los asuntos*”. El gestor de Treball s'atrevia fins i tot a prendre la iniciativa en pregar a l'alcalde que el rellevés instantàniament del seu lloc al consistori. Després de tot, cal tenir en compte que els càrrecs públics no eren retribuïts i que Viader en aquells moments devia estimar prioritari concentrar tot el temps i esforços a reprendre amb normalitat el seu negoci d'impremta i llibreria. Tanmateix, segons l'articulació jerarquitzada del nou règim, la potestat de cessar els membres del consistori no depenia de la màxima autoritat municipal, de manera que el gestor de Treball es veuria obligat a continuar exercint el càrrec mentre el governador civil no resolgués la constitució del nou Ajuntament, la qual cosa Viader acatava amb resignació, tot esperant “*que los señores que prontamente serán designados por el Excmo. Sr. Gobernador continuarán con igual interés y amor la reconstrucción moral y material de nuestra querida ciudad*”¹⁹.

La renovació de la gestora provisional de nomenament militar que havia tingut lloc amb l'entrada de les tropes *nacionals* es produiria finalment el 27 de juny de 1939. El nou consistori s'ampliava de 7 a 11 membres i havia estat designat el dia 9 per ordre del governador civil de Girona d'acord –ara sí– amb els mecanismes establerts per l'ordre de 30 d'octubre de 1937, la qual conferia atribucions al màxim representant del govern a la província per renovar parcialment o totalment, si s'esqueia, els càrrecs de gestor i alcalde/president en ajuntaments i diputacions. Segons l'esmentada ordre, l'elecció

¹⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 28-2-1939, fol. 37. El general ratificà també com a fiscal suplent Jaume Casas Capell, el qual no apareix esmentat en la designació de les autoritats guixolencs efectuada el dia 4 de febrer, probablement per omissió involuntària. Jaume Casas era taper de professió i també havia estat empresonat el 31 d'octubre de 1936 després del bombardeig del *Canarias* a Roses.

¹⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 28-4-1939, fol. 61.

deis candidats s'efectuaria a partir de propostes prèvies de noms acompanyades dels corresponents informes polítics, redactats preferentment pels caps locals de la Guàrdia Civil i de FET y de las JONS; tanmateix, la normativa no exclouia la possibilitat que la màxima autoritat provincial busqués altres informadors que *"por su independencia puedan ofrecer garantía en el asesoramiento"*, la qual cosa permetia la col·laboració de representants de les forces vives locals, com podrien ser el rector del poble o algunes persones representatives a la localitat des d'un punt de vista social i econòmic. En qualsevol cas, les propostes d'aspirants haurien d'excloure forçosament aquelles persones que haguessin pertangut a organitzacions polítiques integrades al Front Popular.

El nou equip de govern guixolenc continuaria essent presidit per l'alcalde Vicenç Gandol, únic representant de l'anterior corporació, i el completaven: Joan Casas Anguila i Robert Pallí Rovira com a primer i segon tinent d'alcalde, respectivament; Jaume Albertí Miró en qualitat de síndic; i Antoni Ametller Arxer, Ferran Roca Torrent, Josep Banaset Carbonell, Enric Palagós Puig, Jaume Sala Figueras, Narcís Rusalleda Sabater i Joaquim Comas Martí com a gestors. El nomenament de la nova comissió gestora no incloïa la designació del secretari, càrrec que continuaria ocupant interinament Ramon Matas Arxer.

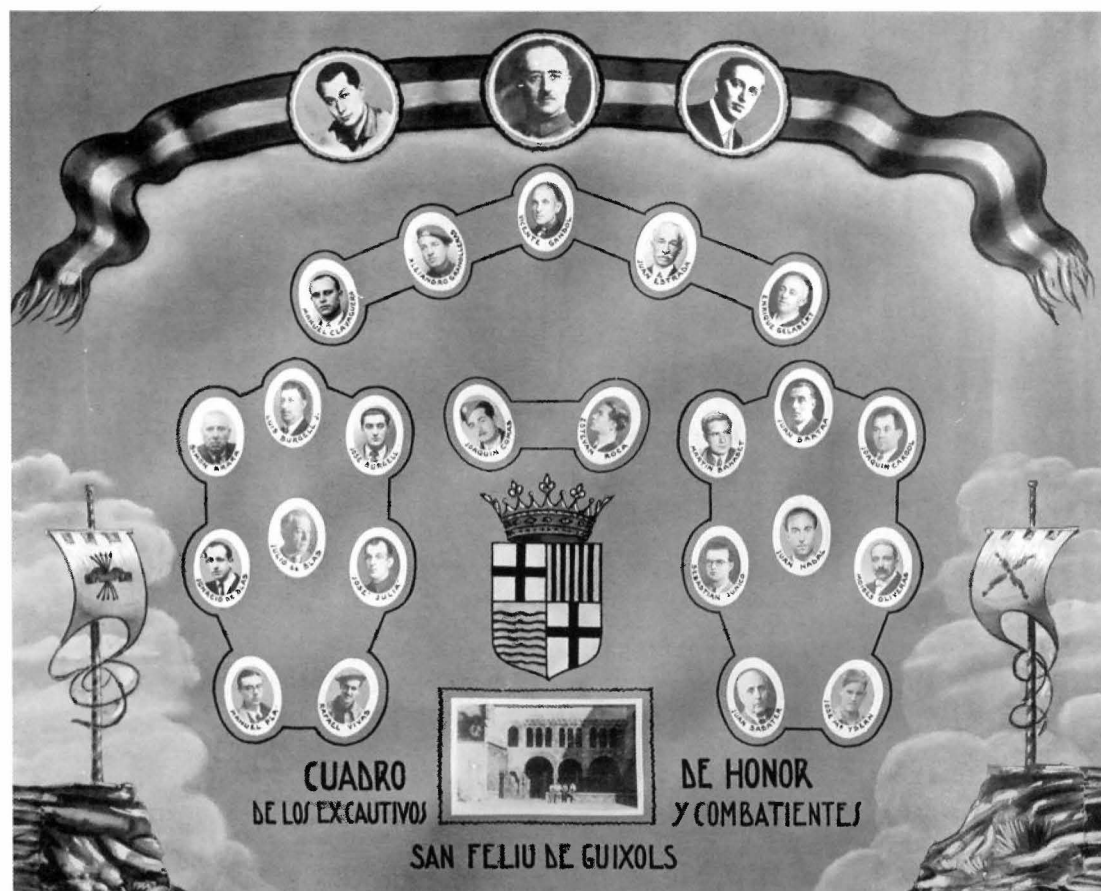
L'AFINAMENT DELS CRITERIS PER A LA PROVISIÓ DELS CÀRRECS DE GOVERN LOCAL

El procediment d'elecció del personal gestor que establia l'ordre de 30 d'octubre de 1937 no reflectia altra cosa que la voluntat del règim franquista d'implantar el model d'Estat centralitzat fins als nivells més elementals de l'administració pública d'acord

amb el principi jeràrquic que regia per a tots els altres càrrecs de govern supralocal, és a dir, la subordinació a l'autoritat immediatament superior. L'arbitrarietat del governador civil a l'hora de decidir el nomenament o cessament dels membres del consistori i el fet que qualsevol mesura municipal hagués de ser dictaminada pel màxim representant del Govern a la província o comptar amb el seu vistiplau eliminaven tot principi representatiu o democràtic de les institucions locals i asseguraven la seva dependència a la cadena de comandament. Aquest control absolut impedia la possibilitat de configurar un poder local autònom de forma alternativa als mecanismes estipulats per la dictadura, que disputés l'exercici del poder a l'Estat franquista. L'única manera, per tant, d'accedir al govern municipal i mantenir-s'hi era mostrant la fidelitat al sistema dissenyat per Franco i, implícitament, el suport incondicional al lideratge del dictador. Per aconseguir-ho, les responsabilitats de govern local es conferirien prioritàriament a aquelles persones que poguessin oferir garanties d'adhesió al règim. Les experiències individuals viscudes durant la República i la guerra que permetessin constatar que no s'havia simpatitzat amb les forces d'esquerra –o, millor encara, la contribució personal aportada d'una manera o altra a favor de l'esforç bèl·lic dels insurrectes– constituïrien l'element identificador a partir del qual la dictadura bastiria el procés de configuració d'un poder local agraït, fidel i submis, tant pel que fa a la provisió de càrrecs municipals com en la resta d'àmbits de representativitat en el municipi, com tindrem ocasió d'anar comprovant en les pàgines del present capítol. En resum, el perfil de candidats per a proveir els quadres dirigents no diferia substancialment del perfil al qual s'havia recorregut a l'hora de designar les autoritats locals provisionals de 4 de febrer. Així doncs, es tractava

Alguns dels guixolencs que durant la guerra restaren captius a la rereguarda republicana o combateren en el bàndol nacional, en un quadre honorífic presidit pels retrats de José Antonio, Franco i Calvo Sotelo.

(Procedència: AMSFG)

igualment de persones amb mitjans de vida autosuficients, de tal manera que just abans d'esclatar la guerra nou dels onze regidors de la nova gestora treballaven per compte propi o bé ho feien en el negoci familiar. D'altra banda, l'experiència política prèvia en partits d'ordre durant moments d'excepció militar continuava essent un referent a tenir en compte. En aquest sentit, els dos gestors de major edat, Jaume Albertí i Enric Palagós, havien exercit com a regidors d'Unió Patriòtica durant la dictadura de Primo de Rivera. Robert Pallí i Joan Casas, en

canvi, havien estat membres de la junta directiva de la secció guixolenc de la Lliga Catalana, partit pel qual Casas fou elegit regidor a les eleccions municipals de 14 de gener de 1934, dins la mateixa llista en què Pallí anava de suplent; durant el Bienni Negre, a més, ambdós integrarien la corporació municipal designada per ordre de 29 d'abril de 1935 del governador general de Catalunya. Per la seva banda, el pes dels catòlics practicants es feia més evident que en l'anterior gestora a causa de l'antiga pertinença dels regidors Ruscalleda, Casas

i Pallí al desaparegut Grup Germanor –una delegació de la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FEJOC) constituïda a Sant Feliu el maig de 1932, i de la qual el primer havia ocupat el càrrec de tresorer, i ambdós, la presidència–. Pallí, a més, havia col·laborat en l'organització clandestina del culte catòlic a Sant Feliu el 1937²⁰. De fet, el reforçament de la personalitat catòlica de la nova gestora es materialitzaria immediatament en l'acord unànim en la sessió del dia 30 de juny, a proposta del propi gestor Pallí, d'instal·lar una imatge de Crist crucificat presidint la sala de plens, imatge que seria entronitzada pel rector el dia 1 d'agost –coincidint amb la Festa Major–, mentre recordava als membres de la comissió gestora l'essència de Déu com a principi de tota autoritat. Allò que realment diferenciava l'elecció dels integrants del nou consistori guixolenc respecte de la configuració de l'anterior gestora de 4 de febrer de 1939 era la possibilitat d'escollir un personal gestor en funció de criteris més clarament polítics i ja no tant de circumstàncies, la qual cosa era factible essencialment per la progressiva arribada a Sant Feliu –a partir de les setmanes posteriors a la fi de la guerra– d'aquells que havien lluitat a les files de l'exèrcit *nacional* i que es reincorporaven ara a la vida civil després d'haver estat desmobilitzats. La condició d'excombatent franquista esdevenia indubtablement el major mèrit de guerra que hom podia acreditar i posicionava aquest col·lectiu en un lloc preferent en el joc estratègic d'elecció d'unes autoritats locals fidels, com a mínim, en condicions d'igualtat amb els excaptius i els familiars de les víctimes de la violència republicana. I, si no, ¿quina mostra més explícita de suport inqüestionable a Franco podia haver-hi que la d'haver exposat voluntàriament la vida en desertar de l'exèrcit republicà, primer, i combatre des de les files *nacionals*, després? Una empresa molt arriscada, que havia portat

a la mort més d'un guixolenc en ser descobert el seu intent. Entre els onze membres de la nova gestora podem comptar-hi almenys sis excombatents: Narcís Rusalleda, Joan Casas, Joaquim Comas, Ferran Roca, Josep Banaset i Antoni Ametller, la qual cosa donaria al consistori un perfil d'edat inferior al de l'anterior, amb set dels onze gestors menors de 31 anys²¹. Casas i Rusalleda complien alhora la condició d'excaptius, en formar part del col·lectiu de guixolencs –en què, recordem, també hi havia Gandol– empresonat a la ciutat el 31 d'octubre de 1936 en represàlia pel bombardeig del creuer *Canarias* a Roses.

EL RÀPID –I SIGNIFICATIU– REAJUSTAMENT DELS MEMBRES DE LA COMISSIÓ GESTORA

La possibilitat de dissenyar una comissió gestora amb un perfil més adequat a causa de la progressiva arribada dels excombatents a la localitat no implicà que el procés de configuració de la corporació municipal pogués donar-se definitivament per tancat. Ben al contrari, només quatre mesos després de la designació del consistori, l'aleshores recentment estrenat nou governador civil de Girona en realitzà una profunda remodelació, després de la qual només continuaven en el càrrec Vicenç Gandol, una vegada més com a alcalde; Robert Pallí Rovira, en qualitat de primer tinent d'alcalde; i Enric Palagós Puig i Narcís Rusalleda Sabater, tots dos vocals gestors. Els set membres restants de la nova comissió gestora, constituïda el 16 d'octubre de 1939, eren Josep Bonal Fornós, segon tinent d'alcalde; Santiago Janer Rabassa, que havia estat nomenat jutge provisional per les tropes ocupants el 4 de febrer i ara ocuparia el càrrec de síndic; i, per últim, Joan Sabater Casanovas, Albert

²⁰ AGA, Fons del Ministeri de Governació, u.i. 44/2.904, exp. 2, Informe de conducta polític-social i antecedents de 18-10-1939.

²¹ Només podem descartar la condició d'excombatent, per raons d'edat, de Gandol –48 anys–, Albertí –54– i Palagós –53–. Pel que fa a Robert Pallí –de 39 anys–, tenim coneixement que durant la guerra fou incorporat forçosament a l'exèrcit republicà i treballà en la construcció de fortificacions, mentre que, del gestor Jaume Sala –de 27 anys–, no en coneixem cap dada relativa a la seva trajectòria vital durant el període de 1936 a 1939.

Granolleras Gispert, Manel Clavaguera Trull, Esteve Roca Bassacomas i Francesc Castelló Heriz, en qualitat de vocals gestors. Amb tot, malgrat la radical recomposició de l'equip de govern portada a terme, les característiques dels membres de la nova comissió gestora no diferien de les de l'anterior. Havien canviat les persones, però no el perfil tipus de gestor. Hi trobem novament majoria de gestors –vuit sobre el total d'onze– amb negoci propi o treballant a l'empresa familiar abans del 18 de juliol de 1936. En termes de filiació política de preguerra, tres dels regidors acabats de designar compartien amb Robert Pallí i Enric Palagós l'experiència política en moments d'excepcionalitat militar anteriors: es tractava de Santiago Janer, Josep Bonal i Albert Granolleras, nomenats o ratificats com a regidors

durant el Bienni Negre, el 29 d'abril de 1935. De fet, Bonal ja havia estat regidor pel Centre Català Autonomista en les eleccions municipals de 1931, representant de la comissió gestora designada el 25 de maig de 1933 i candidat suplent per la Lliga a les eleccions municipals de 1934; en aquestes darreres eleccions també havia estat elegit regidor pel mateix partit Albert Granolleras. D'altra banda, la quota d'excombatents disminuïa sensiblement a favor de la d'excaptius, si bé la proporció conjunta d'uns i altres es mantenia, amb almenys set dels onze gestors que havien estat excombatents o excaptius, o totes dues coses. Així, Joan Sabater Casanovas se sumava al grup d'excaptius al costat de Gandol i Ruscalleda, mentre que el mateix Ruscalleda, Manel Clavaguera, Francesc Castelló

Els excombatents guixolencs Alexandre Granolleras (amb la boina carlina) i Joaquim Comas (a la dreta) acompanyats del germà d'aquest darrer, mossèn Pere, a les darreres setmanes de la guerra.

(Procedència: família Comas)

i Esteve Roca integraven el grup dels qui havien lluitat al costat del bàndol *nacional*²². A més a més, el pare de Francesc Castelló, l'industrial i propietari rural Ricard Castelló Badia, havia estat assassinat l'agost de 1936 a la carretera de Tossa, en venjança per uns fets ocorreguts alguns anys enrere –la mort d'un caçador a les seves propietats de Sant Benet– dels quals se'l feia responsable²³.

Si el perfil dels nous regidors continuava essent el mateix en el seu conjunt que el dels seus predecessors, cal que ens preguntem quins degueren ser els factors que determinaren la voluntat de l'autoritat superior a l'hora de canviar de dalt a baix una gestora que amb prou feines havia tingut temps de desplegar la seva operativitat. Certament, podria haver-hi algun gestor que no mostrés el grau d'entusiasme o d'idoneïtat que se n'esperava, o que haguessin entrat en el joc d'accés al poder altres aspirants més ben posicionats o millor predisposats a acatar la disciplina del sistema. En la seva proposta de nova comissió gestora tramesa al Ministeri de la Governació el 15 de setembre, el governador civil assenyalava *"la urgente necesidad de su aprobación para normalizar la vida de dicha Corporación, que, desde hace algún tiempo, viene actuando con un carácter de interinidad tal que redunde en perjuicio de los intereses que aquella debe defender. De este modo con la propuesta que me permito someter a V.E. se creará un instrumento apto y de sólida garantía"*²⁴. La renovació de la comissió gestora podria estar relacionada o venir motivada per la designació a finals d'agost de 1939 del nou titular al capdavant del Govern Civil gironí en substitució de Correa, el també militar Paulino Coll. Malauradament, el caràcter hermètic del règim i la seva voluntat d'oferir exteriorment una aparença d'unitat, en què no es reflectissin les tensions ni les contradiccions, impedeixen, juntament amb

la manca d'algunes fonts documentals de primer ordre, arribar al fons de la qüestió. En qualsevol cas, som del parer que la profunda transformació del personal gestor guixolenc denota que la renovació del consistori fou deguda principalment a alguna raó d'abast col·lectiu –potser relacionada amb la gestió inadequada de determinats afers, l'excessiva autonomia respecte de l'autoritat superior, o la comissió d'excessos o irregularitats massa evidents–, tal com ho apunta el fet que la constitució del nou govern municipal, el 16 d'octubre de 1939, es realitzà sota la presència d'un delegat governatiu, el comandant d'Infanteria Vicente Gimeno Arenas, nomenat expressament el dia abans pel governador civil. Sigui com sigui, resultava essencial per a l'autoritat provincial que la comissió gestora guixolenc mostrés la credibilitat necessària per a poder continuar sense entrebancs el desplegament a nivell local de les premisses del Nuevo Estado. Sens dubte, una raó de pes, que tot just transcorreguts onze dies des de la presa de possessió de la nova comissió gestora encara semblava que algú posava en qüestió; tal com Gandol exposava a la resta de companys de consistori:

"(...) en la reciente entrevista tenida con el Sr. Delegado Gubernativo, por lo que hace referencia a ciertas denuncias infundadas que motivaron investigaciones sobre la actuación de este Ayuntamiento, existe en la Superioridad la absoluta decisión de no admitirlas y darlas [sic] curso si no se presentan firmadas, estando dispuesto a exigir la más estrecha responsabilidad a los autores de las mismas de no resultar y comprobadas, siendo su misión y el deseo de S.E. el Sr. Gobernador Civil de prestigiar y robustecer la Autoridad de la Corporación y de sus componentes, postulado fundamental añade la Presidencia, que debe respaldar toda actuación

²² JIMÉNEZ, 1995: 84; AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 20-2-1942, fol. 31r-32v.

²³ JIMÉNEZ, 1995: 82; VINYOLÉS, 1986 (a).

²⁴ AGA, Fons del Ministeri de Governació, U.I. 44/2629, exp. 1, 15-9-1939.

*sería y responsable y sin cuya garantía las personas que están dispuestas a prestar su desinteresado concurso y patriótico esfuerzo no podrían continuar asumiendo la representación que ostentan*²⁵.

Tot i la plena confiança que el màxim representant de la província dipositava en els membres de la nova corporació municipal guixolencs, el comandant d'Infanteria Vicente Gimeno romangué encara a la localitat fins el mes de gener de 1940, moment en què fou cessat pel governador civil –segons manifestava el propi governador– un cop “*solucionados ya los distintos problemas que motivaron el que por mi Autoridad con fecha de 15 de octubre último se [le] nombrase Delegado Gubernativo de esta población*”²⁶. Després d'un naixement accidentat, i a diferència de la seva predecessora, la comissió gestora nomenada l'octubre de 1939 es mantindria al capdavant del govern municipal durant un llarg període de temps, fins a principis de 1947; la dilatada legislatura, però, restaria lluny d'esdevenir tranquil·la, a causa de nombroses problemàtiques internes que, contràriament a l'estiu de 1939, no semblarien preocupar gens ni mica els diversos titulars que al llarg d'aquell període de poc més de set anys anirien desfilitant pel Govern Civil de Girona.

ELS CRITERIS D'ELECCIÓ EN ELS ÒRGANS DEL JUTJAT MUNICIPAL

De la mateixa manera que la fidelitat a la causa *nacional* esdevenia un requisit indispensable per a ocupar un lloc dins la corporació local, la demostració de la condició d'addicte al règim fonamentada –com no podia ser d'altra manera– en els antecedents politicosocials i la conducta individual

mantingudes amb anterioritat a 1939 esdevenien també requisits imprescindibles per a ocupar els càrrecs de jutge i fiscal municipals. Precisament serien les autoritats locals les encarregades, a petició de la superioritat, de proporcionar la relació d'aspirants a cobrir alguna d'aquestes places, a raó de tres noms per cada lloc vacant. Així succeí per exemple el 24 de juliol de 1939 a requeriment del jutge de primera instància de la Bisbal, davant la necessitat de procedir a la designació de jutge i fiscal municipals, amb els seus respectius suplents. Els aspirants havien de complir els requisits d'acreditar més de dos anys de residència a la ciutat, oferir garanties suficients per a l'exercici dels càrrecs, no haver figurat “*en partidos o agrupaciones integrantes del Frente popular ni de izquierdas o catalanistas y que sean de reconocida adhesión al Glorioso movimiento nacional*”, tot entenent “*que la preferencia se entenderá por el orden en que sean colocados en la relación*”. A la tardor de 1942, els aspirants a proveir el càrrec de jutge municipal proposats per la corporació eren, segons aquest ordre de preferència, Enric Serra Gispert, el farmacèutic Sixte Ruscalleda Cruzet i el metge Josep M. Rubió Pagès, tots tres persones de “*intachable conducta*”, militants de Falange i addictes a la causa *nacional*. Dels dos primers, a més, es feia constar les seves idees catòliques i dretanes, mentre que, pel que fa a Rubió, es destacava la seva actuació durant la guerra a favor de les persones perseguides²⁷. Pel que fa a la terna proposada pel càrrec de fiscal municipal gairebé un any després, el 22 de setembre de 1943, incloïa com a nom preferent la persona que en aquells moments ja exercia com a fiscal: Manel Pla Salat, de professió oficinista, tendències dretanes i naturalment considerat com a afecte a la causa, seguit pel nom de Joaquim Callicó Bernís, advocat i exjutge

²⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 27-10-1939, fol. 225.

²⁶ Comunicat del governador civil a l'alcalde de 17-1-1940, transcrit a AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, fol. 325. Malgrat tot, encara hem localitzat la intervenció de Gimeno Arenas com a delegat del governador civil l'11 de juny del mateix any, amb motiu de disposar entre els veïns de la ciutat l'establiment d'unes quotes mensuals per a fer front a les necessitats més urgents de l'hospital i l'asil (AMSGF, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5102).

²⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5111, 28-11-1942.

municipal, igualment afecte al Glorioso Movimiento Nacional "*sin que se le conozca actuación contraria al mismo*", i Josep Maruny Estrada, també advocat i "*de profunda significación derechista e incondicionalmente al lado del G.M.N.*". Al mateix temps, s'adjuntava una segona terna de candidats suplents composta per Rogeli Barneda Genís, apoderat d'un establiment industrial i afecte al Glorioso Movimiento Nacional que, –recordem– ja havia estat designat fiscal municipal el 4 de febrer de 1939; Joan Sabater Janer, empleat, excombatent i fill del gestor i excaptiu Joan Sabater Casanovas; i Ignasi de Blas Vilà, empleat de la companyia del tren, també excaptiu i excombatent i membre de la FEJOC guixolenc de preguerra"²⁸.

El Partit Únic. La Falange guixolenc i l'evolució del feixisme en una Europa en guerra

Si en els primers dies posteriors a la conquesta final de Catalunya havia començat a endegar-se l'estructura administrativa de la província amb la recuperació de la figura del governador civil, també el Partit Únic, FET y de las JONS, posaria en marxa immediatament la seva pròpia implantació territorial a les comarques gironines. Ben aviat arribaria a la ciutat de Girona procedent de la zona *nacional* el carlí de la comarca de la Selva Lluís de Prat Roure, enginyer forestal i propietari, que des del desembre de 1938 exercia les funcions de *jefe provincial* del Movimiento des de Sant Sebastià estant. A partir del mes d'abril de 1939 assumiria el càrrec, provisionalment, el governador civil Francisco Correa Véglison, i després, de setembre a desembre de 1939, el cap provincial de Propaganda del Partit, Antoni Franquet.

L'ORGANITZACIÓ DE FET Y DE LAS JONS A SANT FELIU

Paral·lelament, la Falange de Sant Feliu anava adquirint un ràpid protagonisme local, amb el procés d'inscripció d'afiliats en marxa i el desplegament de les diverses delegacions del partit. La seu de la prefectura es trobava instal·lada al casal Llevantí, al passeig dels Guixols, després que l'organització feixista hagués requisat el local el dia 11 de febrer de 1939. La impossibilitat de consultar el fons documental generat per la Jefatura Local de FET y de las JONS de Sant Feliu –el qual no ha estat mai localitzat i es desconeix si s'extravià, es conserva encara en algun lloc desconegut o fou destruït– ens impedeix aprofundir en una anàlisi exhaustiva de l'evolució del Partit Únic a la ciutat durant la dècada dels anys quaranta o resseguir la configuració i extracció dels seus quadres dirigents, per esmentar només algunes qüestions. Aquests interrogants només poden resoldre's parcialment recorrent a la informació obtinguda indirectament a través d'altres

²⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5113.

fons documentals. Tot plegat permet constatar que a la tardor de 1939 el Partit havia portat a terme una profunda reestructuració de les autoritats designades amb caràcter provisional el 4 de febrer. Tot just a la meitat d'aquell mateix mes, Martí Banaset, –que posteriorment passaria a ocupar el càrrec de cap de Milícies– havia estat substituït com a *jefe local* del Partit per Jaume Morella Ribas, guixolenc resident fora de la ciutat –probablement a Barcelona, o potser a Madrid– i temporalment a Sant Feliu²⁹. L'abril de 1939 ocupava el lloc de Morella el sergent de carrabiners local Josep Illana Dolset. La designació recauria finalment de forma estable en Enric Descayre Salgas, que exerciria de cap local de FET y de las JONS des del 5 de maig de 1939 fins a mitjan 1942. Descayre era una persona d'antecedents catòlics i catalanistes, vinculada durant la República al grup catòlic Germanor, del qual havia estat secretari, i a la secció guixolenc de joventut de la Lliga Catalana³⁰. A més, durant la guerra havia estat empresonat, tal com ell mateix posaria de manifest en un dels tres articles que escrigué en la premsa gironina a l'estiu de 1941³¹. Per la seva banda, Josep Julià, que fou designat secretari local del Partit en ser ocupada la ciutat, es faria càrrec a partir del mes de setembre de 1939 de la delegació d'Auxilio Social, després d'un breu lapse de temps d'haver-se'n ocupat Margarida Santana Pujol –"obrero de modesta posición", en paraules de l'alcalde Gandol–. La secretaria local passava a mans de l'industrial Pere Màrtir Estrada Barri, que era soci amb el seu germà Joan Estrada Barri de l'empresa Mutua de Hiladores y Tejedores de Yute S.L., col·lectivitzada durant la guerra. La delegació local de la Sección Femenina l'assumiria l'abril de 1939 Lúcia Murlà Riera, que en restaria al capdavant fins a la seva prematura mort a finals del mes d'octubre de 1940.

A banda d'aquestes primeres seccions, l'estructura del Partit s'havia ampliat el mateix any 1939 amb la implantació de nous serveis, de tal manera que la Falange guixolenc comptava ara amb una delegació de l'Organización Juvenil –precedent del Frente de Juventudes– ocupada per l'excombatent Lluís Torres Lloveras. Hi hagué també una delegació local del Sindicato Español Universitario (SEU) que l'agost de 1939 encapçalava Josep Lluís Cabré Torroella, aleshores un jove estudiant de 21 anys, fill d'un propietari guixolenc. Aquest servei, fundat l'any 1933, assumiria a partir de la implantació del Partit Únic els joves que accedien a la realització d'estudis superiors. Òbviament, davant les duríssimes condicions de subsistència existents a la postguerra, el nombre de nois i noies amb possibilitats d'accedir a una formació docent que anés més enllà de l'educació elemental rebuda a l'escola del poble era molt limitat, per la qual cosa el SEU no gaudí d'una presència gaire efectiva a la província de Girona durant els anys quaranta; per la mateixa raó, creiem que la seva delegació a Sant Feliu degué tenir una vida efímera en aquells temps. Per la seva banda, l'antic gestor de treball, Josep M. Viader, tornava a la palestra política exercint de delegat local de la Central Nacional Sindicalista (CNS), el sindicat vertical del nou règim. L'any 1940, Viader era responsable també de la Delegación Local de Prensa y Propaganda, una tasca que inicialment havia assumit Enric Descayre. El partit comptava igualment amb un delegat local de Información e Investigación, un servei amb una importància cabdal per a endegar el procés de control social i repressió franquista, en proporcionar dades dels antecedents ideològics i d'actitud dels habitants de Sant Feliu. Cal esmentar per últim la constitució al municipi d'una Delegación Local de Ex-combatien-

²⁹ Jaume Morella contragué matrimoni el 12-1-1926 a Madrid, segons informa la seva partida de baptisme (APSGF, Llibre de baptismes 1892-1899, fol. 277). Segons sembla, durant alguns dies coincidí simultàniament amb Banaset com a cap local de Falange (vegeu l'Annex 2 d'aquest capítol).

³⁰ Informació extreta del setmanari *Costa Brava*, del qual Descayre era justament director el juny de 1936.

³¹ Ho comenta a l'article titulat "Del Carnaval rojo", aparegut a l'edició de 20-9-1941, fol. 3, del diari *El Pirineo*. Els altres dos articles signats per Descayre des de les pàgines d'aquesta publicació gironina, titulats "Mujeres de la Falange en la Costa Brava. Escuela-Descanso: Ysabel la Católica" i "España y el Mundo", aparegueren en les edicions de 10-7-1941 i 16-8-1941, respectivament.

tes, encapçalada inicialment per Alexandre Granolleras Fernández, el qual havia lluitat a les files de l'exèrcit *nacional*. A finals de 1939, Granolleras seria substituït en el càrrec per Rafael Vivas Casamajor, que a banda del d'excombatent, podia adduir també els "mèrits" de ser excaptiu –havia estat jutjat per un tribunal popular a Girona el febrer de 1937 i alliberat després de complir una condemna de 6 mesos– i de ser fill d'un dels guixolencs assassinats a la rereguarda l'octubre de 1936. L'abril de 1940, la Delegació d'Excombatents l'ocupava Manel Clavaguera Trull, que òbviament també havia combatut al costat de les tropes franquistes durant la guerra. Cal imaginar igualment l'existència en aquells primers mesos d'una Delegació d'Excaptius, que no tenim constatació documentalment fins el març de 1940, amb el nomenament de l'empresari Joan Estrada Barri com el seu responsable local. Empresonat a Sant Feliu el setembre de 1936, Estrada havia estat posteriorment traslladat a Girona, condemnat per un Tribunal Popular a 10 anys d'internament i ingressat a la presó de l'Asil de la capital gironina, on romangué fins a l'entrada de les tropes *nacionals* a aquella ciutat.

EL VOLUM I EL PERFIL DELS AFILIATS GUIXOLENCS AL PARTIT ÚNIC

Davant la necessitat d'establir alguna mena de quarantena respecte a l'allau d'afiliacions previst,

Carnets falangistes.
(Procedència: família Auladell)

els aparells centrals del Partit havien estipulat que la pertinença a la Falange unificada, coneguda també com *Movimiento*, es dividiria en dues categories. Formarien part directament de la primera –la de militant– aquelles persones que haguessin estat prèviament en alguna de les organitzacions que li havien donat origen l'abril de 1937, els qui sense ser afiliats a cap d'aquells partits hi haguessin expressat públicament la seva admiració, els excaptius i els excombatents. La resta d'inscrits ingressarien sota una categoria inferior amb caràcter preventiu –la d'adherit–, que després de cinc anys podia convertir-se en la de militant de ple dret i on tenien cabuda els afiliats i simpatitzants de partits que no haguessin format part del Front Popular i, fins i tot, aquells individus que malgrat haver pertangut a partits d'esquerres no n'haguessin estat dirigents o elements destacats, sempre que fossin considerats en aquell

moment pel *jefe local* com afectes al Movimiento. Això féu que l'articulació de FET y de las JONS a Sant Feliu s'hagués de començar des de zero a partir dels excombatents i els excaptius com a nucli representatiu, per bé que la seva afiliació al partit no era obligatòria. La Falange local es nodria també de persones que havien estat afectades per col·lectivitzacions, de familiars de víctimes assassinades a la rereguarda i d'aquells que es mostraven agraïts a Franco per haver restablert l'ordre socioeconòmic anterior a la proclamació de la República. En realitat, l'afiliació al Partit Únic es convertiria en el mitjà per a manifestar explícitament el suport al règim franquista per part de tots aquells que havien simpatitzat o col·laborat amb el bàndol *nacional*; també, és clar, per als arribistes que volien comptar amb possibilitats reals de participar dels beneficis que suposava alinear-se al costat dels guanyadors. Els antecedents comuns configurarien un perfil general d'afiliat ideològicament conservador i sovint proper a l'Església que, de fet, res tenia a veure amb la filosofia estrictament falangista que defensaven els ideòlegs purs des de les altes esferes i per als quals l'ambició del Partit es resumia en el fet d'implantar la revolució nacionalsindicalista que havia propugnat José Antonio Primo de Rivera. Els mecanismes d'afiliació possibilitaren fins i tot la incorporació com a militants de persones que en principi presentaven antecedents incompatibles amb aquesta categoria per haver pertangut amb anterioritat a un partit "separatista" com la Lliga. El procés era impossible de controlar perquè, com il·lustra per exemple el cas del gestor Narcís Ruscalleda, un antic militant de la Lliga podia haver estat alhora excombatent o excaptiu. Naturalment, tampoc no podem excloure la possibilitat que més d'un guixolenc sol·licités el carnet del partit tot deixant-se

arrossegat per l'efervescència del moment, o potser persuadit pel context generalitzat de por, entenent que apuntar-se a FET y de las JONS era la mesura més indicada per no aixecar suspicàcies davant les noves autoritats civils i militars. Tot això permeté el creixement de la Falange guixolenc en els primers temps des del no-res, alimentada per la favorable conjuntura d'ascens dels feixismes alemany i italià a Europa i, molt especialment, per l'imparable potencial bèl·lic mostrat per l'Alemanya de Hitler en el camp de batalla d'ençà de l'inici de la Segona Guerra Mundial.

Tot i la seva evident expansió, en realitat el volum d'afiliats a FET y de las JONS no fou tan massiu com havien previst els ideòlegs del partit, en el sentit que la seva ambició desmesurada els havia fet creure ingènuament que la consecució del poder es traduiria en una conversió en massa als postulats falangistes del conjunt de la societat. El mes de febrer de 1940, el cap provincial del Movimiento a Girona, Julio Iglesias-Ussel, es queixava de les dificultats a l'hora d'aconseguir que la població d'aquestes comarques s'inscrivís al Partit. Segons exposava Iglesias, la majoria dels seus habitants consideraven que l'ingrés a l'organització i la lluita per assolir-ne la condició de militant no aportaven cap avantatge material, fins al punt d'opinar que era igualment possible fer vida al marge del Partit. En el moment de la incorporació d'Iglesias al càrrec, l'anterior mes de gener, la demarcació de Girona, amb una població total aproximada de 300.000 habitants, comptava amb 1.888 afiliats: 664 militants i 1.069 adherits masculins, i 15 militants i 140 adherides a la Sección Femenina. Unes xifres ben ridícules, que el propi cap provincial havia aconseguit redreçar amb 900 altes durant el gener i el propòsit d'arribar a les 1.500 el febrer a base d'uns

esforços que conduïrien a uns resultats prou reeixits, com ho demostra el fet que a finals del mateix any 1940 el nombre d'afiliats a la província assolí gairebé la xifra de 10.000³². A Sant Feliu, el mes d'abril de 1940 el Partit comptava amb un total de 139 afiliats, dels quals 19 tenien el carnet de militant, 98 eren adherits, i les 22 persones restants corresponien a guixolencs adherides a la Sección Femenina. Tanmateix, el juliol de 1940 les dades havien millorat sensiblement, amb 257 membres (33 militants, 183 adherits i 41 adherides a la Sección Femenina), és a dir, un 3,38% de la població guixolenc, cosa que situava la localitat en el sisè lloc en termes absoluts dins el conjunt de les vint poblacions gironines amb més de cent afiliats –per darrere de Figueres (553 afiliats), Girona (550 afiliats), Olot (521), Palafrugell (400) i la Bisbal (273)–³³. El poc entusiasme d'un sector important de la societat envers FET y de las JONS portà en més d'una ocasió les autoritats falangistes a emetre consignes en què es recordava amb un to clarament amenaçador la insuficiència de mostrar-se partidari del règim si això no anava acompanyat de l'ingrés al Movimiento. Així es donava a entendre, per exemple, en un article publicat el 29 de juliol de 1940 en el diari provincial *El Pirineo* pel secretari local del Partit a Girona, o en una ordre de 21 d'agost de 1940 adreçada per l'esmentat Iglesias-Ussel als caps locals³⁴. Precisament el *jefe local* guixolenc, Enric Descayre, havia publicat un ban el 27 de febrer de 1940 en els mateixos termes:

"Fieles al principio de unidad nacional, no es comprensible, cuando no sospechoso, que pueda haber quien despreciando las terribles enseñanzas de nuestra lucha y olvidando la sangre de nuestros Caídos, pueda vivir todavía

al margen de un Movimiento generoso que ha creado el Caudillo para hermanar la buena voluntad española. Es muy lógico y natural que no procediendo, como procedemos, de la derecha ni de la izquierda, no merezcan el favor de nuestra atención aquellos que, con su actitud pasiva, olvidan a España en la hora augusta de su resurrección (...) hoy hemos de considerar todas las posiciones que antes se llamaron cómodas, como posiciones cobardes que rehuyen el sacrificio colectivo que la Patria común exige a muchos más que a unos cuantos.

»Consecuente, pues, con el proceder de cada cual y de acuerdo con las nuevas orientaciones superiores, vengo en DISPONER:

1. A partir de esta fecha únicamente podrán solicitar Aval de esta Jefatura los afiliados a la Organización.

2. Se abstendrán en absoluto de comparecer ante mi Jerarquía, en súplica o demanda, todas aquellas personas ajenas a la Organización, ya que esta Jefatura no atiende más que a los españoles que, sirviendo a España, demuestren serlo.

3. Con toda lealtad falangista advierto solemnemente a mis conciudadanos que en cuantos informes expida esta Jefatura, serán clasificados como procede los que, al no comparecer en nuestras filas, han demostrado su desafección a España, no valiéndoles para ello ni su buen sentido político anterior ni los méritos contralidos, ya que hoy no hay más que una sola línea de conducta: Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S."³⁵.

³² AGA, Fons de la Secretaria General del Movimiento, Delegación de Provincias, u.i. 51/20.530, Informe del cap provincial del Partit a Girona de 27-2-1940 i Circular 40, d'11-8-1940, del cap provincial del Movimiento a Girona. Vegeu també CLARA, 1999: 214.

³³ AGA, Fons de la Secretaria General del Movimiento, Delegación de Provincias, u.i. 51/20.530, Circular 40, d'11-8-1940. La població de 8.923 habitants que proporciona aquest document per a Sant Feliu resulta sens dubte excessiva, per la qual cosa hem calculat el percentatge prenent com a xifra més ajustada a la realitat els 7.583 habitants que recull JIMÉNEZ, 1996: 5. La suma de membres de FET y de las JONS al Baix Empordà en aquella mateixa data era de 1.968 afiliats.

³⁴ Ambdós exemples apareixen esmentats –el segon, transcrit íntegrament– a CLARA, 1999: 211-212.

³⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5101.

Formació falangista al passeig del Mar durant la Fiesta de la Victoria Total de las Armas Nacionales, entre els dies 18 i 19 de maig de 1939. Al fons, el Casino dels Nois.

(Procedència: Col. Estrada- Ribot)

ENTRE LES DIFICULTATS D'ARRELAMENT DEL PARTIT I EL SUPORT INCONDICIONAL

El nombre d'ingressos a FET y de las JONS, passada l'eufòria filogermànica inicial i la necessitat immediata de sumar-se al consens dels vencedors, continuà essent molt baix. Dificilment podia resultar atractiu per al conjunt de la població un partit com el falangista, sense arrelament previ en el teixit sociopolític guixolenc i amb un discurs retòric excessivament complex i del tot allunyat de les necessitats reals imposades per la supervivència quotidiana. A la freda recepció de la Falange entre la població civil calia afegir-hi la dificultat per tirar endavant determinades seccions del Partit en algunes localitats, o la problemàtica per trobar personal amb els requisits adients disposat a col·laborar en determi-

nades tasques. Sense anar més lluny, a l'estiu de 1940 el cap provincial del Movimiento, amb motiu de la destitució per irregularitats del delegat local d'Auxilio Social a Sant Feliu de Guíxols a la primavera anterior, traslladava aquesta dificultat al delegat nacional de Provincias, a qui exposava que amb motiu de la crisi econòmica existent a la localitat guixolenc, *"el trabajo que pesa allí es enorme y como sólo existe una remuneración de 80 pts con las que no hay ni para pagar un auxiliar resultó que llegó un momento en el que no se encontraba a nadie que reuniendo aptitudes quisiese aceptar el cargo de Delegado de A.S. [Auxilio Social] hasta el punto de que hubo de hacerse cargo de la mencionada Delegación el propio Jefe Local"*³⁶. Per tot plegat, la manca de motivació entre la ciutadania tendí a fer que la diferenciació inicial entre militant i adherit

³⁶ AGA, Fons de la Secretaria General del Movimiento, Delegación de Provincias, u.i. 51/20.550, 27-8-1940.

es diluís, i que els criteris per a obtenir el carnet de militant ja no fossin tan estrictes com els previstos inicialment. A les dificultats per connectar amb la societat, cal sumar-hi la poca estabilitat en l'organització provincial del Partit a les comarques gironines –com ho reflecteix el fet que entre 1939 i 1943 ocuparen el càrrec de cap provincial del Movimiento a Girona, entre titulars i accidentals, fins a un total de 10 persones–, a més de les pugnes internes o amb el governador civil, disputes que es resoldrien a partir de l'octubre de 1943 amb la unificació dels dos càrrecs provincials en una mateixa persona.

Simultàniament a l'interès per capturar el suport incondicional de les masses, FET y de las JONS tingué des dels seus inicis una clara voluntat d'introduir-se en tots els àmbits de la vida municipal. Amb tot, la seva penetració en àrees tan importants com l'administració local, a través d'un percentatge elevat de gestors i funcionaris amb carnet del Partit, no significava realment una victòria de la Falange en el seu intent de controlar l'Estat al marge de Franco. El cap provincial Julio Iglesias-Ussel també es lamentava que, un cop assolit un càrrec municipal, alguns dels afiliats al Partit no donaven als seus actes l'orientació falangista que caldria esperar-ne. Podem concloure, doncs, que, malgrat la conjuntura del feixisme imperant a Europa, durant els primers anys de la dictadura no tingué èxit l'objectiu d'un sector destacat dels òrgans centrals del Partit Únic de convertir FET y de las JONS en el principal inspirador de la política del règim a tots els nivells. Qui havia guanyat realment la Guerra Civil eren els militars, no els falangistes, de manera que serien els primers –amb el Generalísimo al capdavant– els qui esdevindrien els amos de la situació. En el cas de Sant Feliu, a més, difícilment podrien imposar l'ideari falangista unes persones que si militaven al Partit Únic ho feien purament per les circumstàncies

–és a dir, pel dret a participar en el Nuevo Estado que havien adquirit– i no pas, malgrat tota la retòrica falangista utilitzada, per una creença cega en la revolució nacionalsindicalista que propugnaven els òrgans centrals i l'ideari fundacional del Partit. Allò que entre els afiliats justificava el carnet de l'organització i donava sentit a la seva existència a Sant Feliu –com a la major part de municipis catalans– era el fet d'haver col·laborat en la consecució de la victòria i no a la inversa; la contrarietat, letal per als objectius de FET y de las JONS a Catalunya, reportaria en canvi una enorme utilitat a la dictadura, en la mesura que la Falange esdevindria la plataforma des de la qual reconduir les antigues fidelitats de partit de la dreta local cap a una nova i única fidelitat política vers el franquisme. Ara bé, una cosa era que els quadres dirigents del Partit no se sentissin identificats en origen amb els colors de la Falange, i una altra de molt diferent que alguns no aprofitessin la posició rellevant que els donava aquesta militància com a mesura de pressió o trampolí per a obtenir-ne beneficis propis o accedir al control de determinades àrees d'influència locals. Només cal recordar, en aquest sentit, la capacitat d'intervenir en la vida municipal que donava als quadres locals del Movimiento el seu paper com a informadors a les instàncies superiors de les activitats i els antecedents de tota persona susceptible d'ocupar algun lloc de responsabilitat a la població: ja fos a l'Ajuntament, dins l'administració local o en entitats associatives de la població. D'altra banda, la percepció de Falange com un mecanisme i no com un fi en si mateix tampoc no suposava un fre perquè alguns dels afiliats guixolencs es deixessin arrossegat per la retòrica falangista i s'esforcessin a fer explícita l'adhesió al Partit tot demostrant a les jerarquies superiors el seu fervor envers els postulats feixistes. Sens dubte, la conjuntura prebèlica

europèa oferia una ocasió propícia per a fer proclames en aquesta direcció, encara que les iniciatives no sempre eren rebudes com s'esperava. En aquest sentit, a finals d'agost de 1939 el comandament de la Guàrdia Civil de Sant Feliu informava el comandant militar de la mateixa localitat que la Jefatura Local de Falange "(...) se dedica todas las noches a dar por el altavoz de la radio instalada en el paseo noticias de la situación internacional comentando la grave situación en tono que, a juicio del dicente, no es el más a propósito dadas las circunstancias de nerviosismo que promueve. Entiende el informante que tales actos deberían ser comunicados a su Autoridad con la antelación necesaria y de ese modo pasarían por la censura correspondiente los comentarios en cuestión"³⁷. La preocupació amb relació als comunicats radiofònics emesos des del passeig augmentà després que l'1 de setembre de 1939 França i la Gran Bretanya declarassin formalment la guerra a Alemanya. Així ho posava de manifest la comandància militar en un altre comunicat on, a tall d'exemple, es descrivia la forma imprudent amb què la Jefatura havia enfocat la notícia del torpedinament del vapor anglès *Athenai*, que s'enfonsà amb 1.400 passatgers a bord, molts dels quals tornaven a Amèrica (sobretot als Estats Units):

"(...) solicité del Jefe local me informara de la procedencia de dichas noticias, contestándome que eran extracto de las oídas en Radio Nacional de España. Naturalmente no puedo comprobar la veracidad de esta afirmación por no tener medio de escuchar aquellas emisiones oficiales, pero en algunos casos todo induce a creer que sean mal interpretadas y desde luego en la crónica redactada en la localidad frecuentemente figuran impresiones por lo menos de cometer insensato. Refiriéndome a un caso concreto citar a V.E. el de la emisión de ayer día 4 [de

setembre] en el que la emisora terminaba con estas palabras: «En las 24 horas siguientes a la declaración de guerra de Francia e Inglaterra no ha ocurrido nada importante, pero hay que estar preparados para acontecimientos más graves y tener en cuenta que en una guerra se sabe como se empieza pero no como se acaba». (...) En caso de que su superior autoridad así lo estime, ruego a V.E. tenga a bien dar normas sobre aquellas noticias sin confirmación oficial que por referirse a países amigos producen mal efecto en la población. Este es el caso ocurrido en la misma emisión del día 4 en la que daba como cierto torpedimento por Alemania de un trasatlántico inglés con pasajeros americanos, aunque más tarde comunicaba como de origen italiano en ser cierta esta noticia"³⁸.

LES RELACIONS ENTRE L'ESPANYA DE FRANCO I L'ALEMANYA DE HITLER

La resolució de l'afer dels comunicats vingué donada pocs dies més tard mitjançant les ordres oportunes del governador militar de Girona perquè la Jefatura Local ajustés rigorosament l'emissió de notícies al contingut de les facilitades pel Ministeri de la Governació³⁹. Naturalment, es tractava de no fer excessivament explícita l'evident simpatia de la dictadura franquista pel règim feixista de Hitler, ni de donar arguments a la població civil que poguessin encendre els ànims i desestabilitzar el procés de consolidació del Nuevo Estado. De fet, el mateix dia 4 de setembre a què es refereix la cita anterior, Franco havia declarat "*la más estricta neutralidad*" en el conflicte d'abast mundial, de manera semblant al que havia fet Mussolini en anunciar l'actitud d'Itàlia com a país no bel·ligerant. La decisió del Caudillo venia imposada per la precària situació de

³⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 6023, Comunicat de 29-8-1939.

³⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5790, Comunicat de 5 [-9-1939]. El subratllat és original del document. Vegeu la notícia a l'edició de 4-9-1939 d'*El Pirineo*, fol. 5, on d'acord amb l'hermetisme característic del règim, no s'esmenta la nacionalitat dels atacants.

³⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 6023, 11-9-1939.

postguerra en què es trobava Espanya, més que no pas per la seva manca de voluntat d'implicar-se en la nova contesa armada al costat d'Alemanya. L'enfrontament civil de 1936 a 1939, tot just finalitzat, havia deixat l'estat espanyol econòmicament esgotat, amb el teixit productiu seriosament danyat i una davallada demogràfica important. A més, calia recórrer a contraccor a l'ajuda anglobritànica en sol·licitud de crèdits per a importació de gra, carburants i equip industrial. És sobradament conegut que durant la Guerra Civil Alemanya i Itàlia havien col·laborat en la consecució de la victòria de Franco mitjançant el subministrament de material bèl·lic o efectius humans. Per la seva banda, Franco hi havia correspost l'abril de 1939 adherint-se al pacte Antikomintern, signat per Itàlia, Alemanya i Japó, i abandonant la Societat de Nacions el 8 de maig de 1939. Tampoc no s'ha d'oblidar que la Falange, cridada a jugar un paper d'importància cabdal en la configuració ideològica de la dictadura durant aquells primers temps, tenia en l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista els seus referents.

A mitjan 1940, l'avanç imparable de les tropes alemanyes per Europa permetia intuir un ràpid desenllaç de la guerra mundial a favor de Hitler. L'entrada d'Itàlia al conflicte el 10 de juny, o la ràpida i triomfant ofensiva nazi sobre França, també durant el mes de juny, donaren peu a Franco a variar significativament la seva postura, de manera que adoptà una actitud més explícita. Així, el 13 de juny Espanya passà de l'estricta neutralitat inicial a proclamar-se país "no bel·ligerant". La prova evident de la voluntat d'arribar a un acord diplomàtic amb el Führer es confirmà amb la trobada entre ambdós caps d'Estat a Hendaia, a la frontera hispanofrancesa, el dia 23 d'octubre de 1940. Franco havia calculat que sumar-se finalment al bàndol contendent nazi, ara que la guerra es trobava irre-

meiablement decantada a favor de les potències de l'eix, suposava per al règim espanyol una operació de baix risc i reduït esforç bèl·lic que, a canvi, li mantindria obertes les portes a participar igualment del botí de guerra. La seva idea era recuperar d'aquesta manera la perduda influència imperialista sobre els territoris del nord d'Àfrica, a expenses de França i de la Gran Bretanya. Però precisament per la mateixa raó, és a dir, la previsible derrota final de les potències aliades, Hitler menystingué l'oferta del Caudillo, que considerava excessivament ambiciosa si es comparava amb el limitat suport que realment reportava.

Malgrat no arribar a una entesa satisfactòria, Franco no desistiria en la seva intenció de donar mostres de suport a Hitler. Així, el 22 d'abril de 1941, Espanya concretà un acord amb el Tercer Reich per enviar a Alemanya un contingent de 100.000 treballadors espanyols per cobrir els llocs de treball que havien deixat vacants els obrers alemanys mobilitzats al front i que, per diverses dificultats, finalment es reduí a una xifra màxima de 10.000 efectius. Tanmateix, no tots els gestos de col·laboració tenien com a escenari les fredes terres germàniques. En aquest sentit, el mes de juny de 1941 s'inaugurà a Sant Feliu mateix, al xalet Casas de S'Agaró, una residència de vacances d'estiu de l'Auxili Social alemany per al descans de nois i noies provinents d'aquell país.

Però indubtablement, la mostra més inequívoca de suport del règim franquista envers l'Alemanya nazi es produí amb motiu de la invasió de la Unió Soviètica per part del Tercer Reich, el 22 de juny de 1941. Es tractà de l'enviament per combatre al front rus, com a part de l'exèrcit regular alemany, de la División Española de Voluntarios, més coneguda com División Azul pel fet d'estar formada gairebé exclusivament per falangistes. Per tal d'evitar les probables reticèn-

Una llar per a joves de nacionalitat alemanya a Sant Pol durant la Segona Guerra Mundial (1941-1945)

El xalet Casas del paratge de Sant Pol, un majestuós edifici noucentista d'aires centreeuropeus dissenyat per l'arquitecte gironí Rafael Masó entre 1914 i 1916, es convertí durant bona part de la Segona Guerra Mundial en una llar d'acollida per a joves de procedència alemanya. Conegut com *Hogar Alemán*, la residència de can Casas formà part d'una xarxa de centres articulada per l'Auxilio Social Alemán i escampada per diversos punts de la geografia espanyola, amb *hogares* a Cercedilla –prop de Madrid–, Logronyo, Santander, Sevilla, Cadis, Màlaga, Granada, València i Vigo. Tot plegat, un signe inequívoc de la identificació del règim franquista amb la ideologia nazifeixista del Tercer Reich, i dels gestos de col·laboració que prestà el Caudillo a Hitler malgrat els intents maldestres del dictador espanyol de fer creure a les potències aliades que es mantenia al marge de qualsevol implicació en la contesa mundial.

L'immoble de Sant Pol, ubicat en un idíl·lic paisatge típicament mediterrani, apartat del nucli urbà guixolenc i proper al mar, havia estat concebut en el seu origen com la residència d'estiueig de la família del prohom guixolenc Joan Casas Arxer. A la seva mort, ocorreguda l'any 1923, la finca fou heretada a parts iguals pels seus tres fills: Agustí, Lluís i Josep Casas Vinyas. Aquest darrer, establert des d'algun temps a Barcelona, on dirigia negocis industrials, seria molt probablement qui es faria càrrec de la propietat després de 1939, atès que tant Agustí com Lluís Casas s'havien instal·lat definitivament a Suïssa després d'exiliar-s'hi en el transcurs de la Guerra Civil. Agustí moriria al país alpí el 8 de novembre de 1941.

Ara per ara, desconeixem per quina raó i a través de quins mitjans el xalet acabà esdevenint l'escenari d'aquella residència nascuda sota la inspiració del Tercer Reich. És probable que l'accés dels alemanys a la casa de Sant Pol vingués donat a través de l'esposa de Josep Casas, que era de nacionalitat polonesa. Tampoc no podem descartar la vinculació que fins el primer quart del segle XX havien mantingut els Casas amb el país germànic, tant per raons empresarials com culturals, la qual cosa podria haver posat sobre la pista del xalet de Sant Pol alguna antiga connexió alemanya de la família. Segui com sigui, en cap moment l'edifici hauria deixat de ser titularitat de la família Casas. Queda fora de dubte, en canvi, la relació del súbdit alemany Richard Schwenke Moser amb l'Hogar Alemán del xalet de Sant Pol. Ell seria qui s'ocuparia de l'administració d'aquesta residència. Establert des d'abans de 1936 a Sant Feliu, on treballava com a empleat de la fàbrica C.A. Greiner, Schwenke havia retornat a la ciutat l'estiu de 1939, després d'haver-ne estat evacuat en iniciar-se la Guerra Civil espanyola, atesa la seva condició de ciutadà estranger, i durant aquell lapse de temps de tres anys romangué a la ciutat

alemanya de Nürtingen. Era un home ideològicament compromès amb la política del Tercer Reich, com ho demostra el fet que les fonts documentals l'assenyalin com a representant o cap del Partit Nazi a Sant Feliu⁴⁰.

La inauguració de l'Hogar del Auxilio Social Alemán al xalet Casas tingué lloc el diumenge dia 15 de juny de 1941. La magnificència de l'esdeveniment, amb l'assistència d'una nombrosa representació oficial d'autoritats dels règims feixistes alemany i espanyol quedà testimoniada en set fotografies que el seu autor, Pere Rigau, cedí a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols fa poc més d'una dècada. L'acte comptà amb la presència del cap del Partit Nacionalsocialista alemany a Espanya, Hans Thomsen; el cònsol general a Barcelona, doctor Jaeger; el General Federico Acosta Roldán, cap de la Divisió 42; el vicepresident de la Diputació de Girona, senyor Foix; i l'alcalde de Sant Feliu de Guíxols, Vicenç Gandol⁴¹. Hi assistiren també diversos representants de la Falange, oficials nazis de la Wehrmacht i la

⁴⁰ AGA, Secretaría General del Movimiento, u.i. 51/20.612, 22-2-1943; *Los Sitios*, 2-7-1943, p. 2.

⁴¹ *El Pirineo*, 16-6-1941, p. 2; AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Llibre d'actes de la comissió gestora, 13-6-1941, fol. 148r.

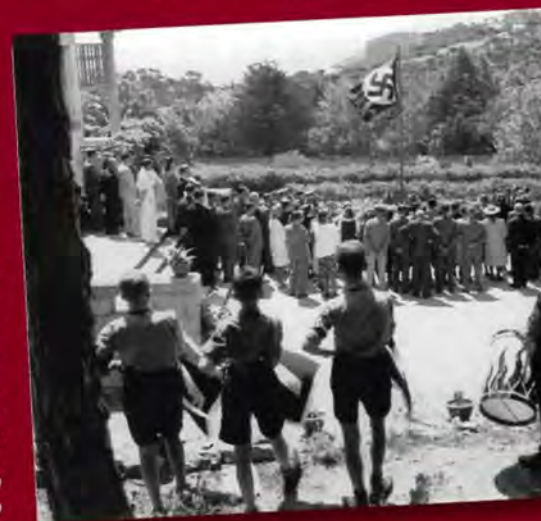
Luftware –les forces armades i de l'aviació alemanya, respectivament–. Completava la delegació germànica un petit grup de nois de les Joventuts Hitlerianes (HJ) equipats amb banderoles i tambors, i una representació equivalent de la Lliga de Noies Alemanyes (BDM), les dues institucions encarregades de la formació ideològica, d'acord amb els principis nacionalsocialistes del Tercer Reich, de la població juvenil alemanya. És probable que els nois i les noies de les HJ i de la BDM presents en aquell acte fossin els primers estadants del xalet de Sant Pol.

La inauguració de l'Hogar Alemán coincidir amb els darrers dies de la presència en un altre punt de l'estat d'una delegació de l'escola de quadres del BDM que es trobava de visita al país des de feia gairebé dos mesos i que amb la intenció de conèixer l'organització social de la Sección Femenina de FET y de las JONS havia realitzat un recorregut per l'estat tot visitant Sant Sebastià, Barcelona –incloent-hi el monestir de Montserrat el 6 de maig–, Sabadell, el llavors peninsular, Madrid i Andalusia. De fet, les relacions entre les branques femenines de la Falange i del Partit Nacionalsocialista alemany es remuntaven a 1937 i mantindrien la seva vigència fins l'any 1943 –mentre l'hegemonia dels exèrcits de Hitler es mantingué gairebé inqüestionable a Europa– amb la realització de diverses trobades d'intercanvi entre ambdues nacions. També l'Hogar Alemán de Sant Pol era objecte l'any 1943 de la visita de representants de l'un i l'altre règim, que no descuidaven les atencions protocol·làries envers aquell testimoni de la col·laboració espanyola amb l'Alemanya nazi. El 6 de maig de 1943, per exemple, el governador civil de Girona, acompanyat de l'alcalde i el síndic de l'Ajuntament de Sant Feliu –Vicenç Gandol i Santiago Janer, respectivament– i pel comandant de la Guàrdia Civil de Costes –José Cumbre– es traslladà per unes hores a la residència de Sant Pol, *"en cuyo establecimiento fue recibido con muestras de sincero afecto por la Sra. Directora y demás personas hospedadas, con las cuales conversó extensamente, recorriendo todas las dependencias de la casa y el parque que la circunda, quedando muy complacido de las atenciones de que fue objeto y de la magnífica instalación"*⁴². Poques setmanes després, el juny de 1943, la residència acolliria dues invitades il·lustres, estretament vinculades al Tercer Reich: es tractava de la cap del Servei Exterior del Partit Nacionalsocialista alemany –Ingeborg Niekerke– i de la delegada territorial de la Sección Femenina de FET y de las JONS a Alemanya i madrina de la División Azul –Celia Jiménez–, que havien vingut a Sant Pol a passar uns dies de descans. Ambdues autoritats hi foren complimentades el dia 12 de juny pel cap provincial accidental del Movimiento a Girona, Antonio Navarro Escámez; la delegada provincial de la Sección Femenina, Assumpció Olivé; l'inspector provincial

de la División Azul, camarada Sendra Dalmau; i el capità Morales, de les Milícies de FET y de las JONS de Girona⁴³. Una estada per terres catalanes que culminaria tràgicament tot just tres dies després, quan el cotxe en què viatjaven les dues visitants juntament amb el cap provincial del Movimiento –l'esmentat Navarro Escámez– i la cap del Mütterdienst o Servei de la Mare, Clara Von Steindorff –resident a Barcelona– col·lidí contra un arbre per intentar evitar l'atropellament d'un transeünt, la qual cosa provocà la mort instantània dels dos darrers i ferides de gravetat a Niekerke i Jiménez. L'accident es produí al Maresme, quan les autoritats es dirigien a Barcelona després d'haver visitat diverses dependències a la ciutat de Girona⁴⁴.

La davallada del potencial bèl·lic alemany en el camp de batalla a partir de finals de 1942 i especialment al llarg de 1943 –que

condicionaria els primers moviments de Franco per "desfeixistitzar" el règim espanyol i l'impulsaria a adoptar una postura de major prudència respecte a les seves preferències sobre el resultat de la contesa mundial– no sembla que hagués afectat substancialment la continuació de l'Hogar Alemán de Sant Pol, que seguiria mantenint la seva activitat. Així, entre finals d'agost i principis de 1944 tenim notícia que el Frente de Juventudes de Figueres efectuà una visita al "campamento que las Juventudes Hitlerianas tienen establecido en San Feliu de Guixols, permaneciendo un día en el mismo en franca camaradería con los acampados"; una notícia, d'altra banda, confusa, perquè no concreta si aquell campament correspon pròpiament a l'edifici de l'Hogar Alemán o en realitat fa referència a algun tipus de servei temporal o annex que, tanmateix, estaria indubtablement vinculat a la residència del xalet Casas⁴⁵. Així mateix, entre els mesos d'agost i octubre de 1944 tenim coneixement que hi hagué allotjat a la residència algun hoste alemany masculí. A partir de mitjan setembre de 1944, en canvi, la casa es convertí en la residència d'un total de 106 refugiades ale-

⁴² *Los Sitios*, 11-5-1943, p. 5.

⁴³ *Los Sitios*, 13-6-1943, p. 2.

⁴⁴ *Los Sitios* 16 i 17-6-1943, p. 1 i 2, 5, respectivament; *La Vanguardia Española*, 16-6-1943.

⁴⁵ *Ampurdán. Semanario Comarcal de FET y de las JONS*. Figueres, 6-9-1944.

manyes, de les quals tenim la certesa que almenys la meitat havien entrat a Espanya per Irun. El grup de 106 dones molt probablement provenia del funcionariat de la França ocupada, d'on hauria hagut de marxar arran del progressiu alliberament del país veí del jou nazi per part de les tropes aliades. Les 106 acollides al xalet Casas tenien edats compreses entre els 19 i els 61 anys, per bé que en la seva majoria es tractava de noies menors de 30 anys. Per aquesta raó hi predominaven les solteres, encara que n'hi havia també algunes de casades o vídues i, fins i tot, tres de separades. Bona part de les hostatjades de les quals coneixem professió —46 noies sobre un total de 67— exercien l'ofici de secretària, mentre que entre la resta hi havia ocupacions diverses, com bibliotecària, infermera, mestra, modista o intèrpret⁴⁶. Probablement la seva estada a Sant Pol fou relativament curta, atès que la documentació en què hem localitzat els seus noms dona a entendre que foren reubicades en altres punts del país on el Reich disposava igualment de serveis d'hostalatge —per exemple, a Cercedilla, Barcelona o Madrid—. D'altres, en canvi, foren repatriades, de manera que el 29 de desembre de 1944 quinze d'aquelles noies causaren baixa a la residència de Sant Pol amb motiu del seu trasllat a l'estranger. Malgrat tot, el mes de febrer de 1945 el local estava encara en funcionament —tal com es desprèn de l'anunci aparegut a la premsa gironina en aquella data amb què es requeria una persona per a treballar de cuinera a la residència— i, durant el mes de maig, després de la capitulació d'Alemanya, probablement quedaven encara algunes noies al xalet⁴⁷. Mentrestant, les potències vencedores havien establert que els béns mobles i immobles alemanys a l'estranger s'inclourien dins el cistell de les compensacions de guerra que havien d'assumir les potències derrotades. D'acord amb el requeriment dels governs aliats, el Govern espanyol dictà el 5 de maig de 1945 un decret llei en què es bloquejaven els béns oficials alemanys a l'estat. Un mes més tard, el 5 de juny, les potències vencedores de la Segona Guerra Mundial constituïren un Consell de Control Aliat que es convertia en el representant legal d'Alemanya sobre l'escena internacional i que havia d'encarregar-se per tant de negociar la tutela dels béns alemanys radicats en països que —com era el cas d'Espanya— s'havien declarat neutrals durant la contesa bèl·lica. Paral·lelament, els aliats seguien reclamant a Franco l'extradició dels membres del Partit Nazi que havien aprofitat la seva permanència en territori espanyol per refugiar-s'hi, a la qual cosa el Govern franquista oposà en nombroses ocasions diverses traves. El confinament d'aquells alemanys s'havia estat realitzant des del mes de novembre de 1944, és a dir, amb anterioritat a l'acabament de la Segona Guerra Mundial i l'ensulsiada definitiva del Tercer Reich, en diversos centres d'arreu de l'estat —entre ells, algun balneari de Caldes de Malavella—, on les condicions d'estada d'aquells hostes tan

singulars no es pot dir que fossin precisament precàries⁴⁸.

Segons les nostres estimacions, el final de l'Hogar Alemán de can Casas podria situar-se entre juliol i agost de 1945, i cal imaginar que degué tenir un desenllaç precipitat però no precisament traumàtic. El personal que encara quedava a l'edifici fou evacuat, i la directora del centre, també de nacionalitat alemanya, es traslladà a Barcelona, on a finals de 1946 regentava un bar restaurant. El desmantellament de la institució tampoc no degué repercutir negativament en el futur de Schwenke, que continuà residint a Sant Feliu i el juliol de 1946 treballava encara a la fàbrica C.A. Greiner. El tancament de la residència deixà abandonats a l'interior del xalet una quantitat important de mobles i altres objectes d'ús, que els cònsols d'Anglaterra i Estats Units, després de visitar les instal·lacions, determinaren que fossin subhastats amb la finalitat de recaptar fons econòmics per a beneficència. La realitat, però, fou tota una altra, i la subhasta fou manipulada per l'alcalde de Sant Feliu, Vicenç Gandol, amb la col·laboració de l'inspector de Policia, Luis Díaz Moré, que aconseguiren així apropiat-se fraudulentament de gairebé la totalitat d'aquell material a un preu molt inferior al del seu valor, en una prova inqüestionable de la corrupció institucionalitzada que imperava des d'alguns dels racons del règim franquista. Gandol s'aproprià personalment de part d'una biblioteca i diversos llits, matalassos, mantes, coberts i armaris, que amagà a casa seva i que s'encarregava de vendre a través del cap dels guàrdies urbans de l'Ajuntament, Sr. Pujol. Així mateix, una màquina

⁴⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5636.

⁴⁷ *Los Sitios*, 14-2-1945, p. 5; AMSFG, Secció X, u.i. 5636. 28-5-1945.

⁴⁸ AHG, Fons del Govern Civil, u.i. 364; "El Gobierno español precisa su actuación respecto a la repatriación de súbditos y bienes alemanes. Nota del Ministerio de Asuntos Exteriores", dins *La Vanguardia Española*, 7-5-1946.

Num. Nombre y apellidos edad estado civil Profesión

55 - Bittner, Gretel	32	soltera	secretaria
56 - Artner, Hilde	24	"	"
57 - Deufel, Helene			
58 - Blatzheim, Rosa			
59 - Siegmund, Adolf			
60 - Bachhaus, Ilse			
61 - Kös, Anneliese			
62 - Stenzel, Elisabeth			
63 - Rauch, Inhemer			
64 - Rossberg, Lisa			
65 - Schachel, Gerda			
66 - Steck, Christel			
67 - Chittka, Elfrida			
68 - Krauer, Klara			
69 - Wiedwka, Ruth			
70 - Heber, Anne			
71 - De la Motte, Fr.			
72 - Michel, Ruth			
73 - Kallies, Gisela			
74 - Scharrerfeld, Rosa			
75 - Läder, Helga			
76 - Sticher, Maria			
77 - Reich, Anneliese			
78 - Müller, Ruth			
79 - Slatins, mila			
80 - Schmitt, Senaida			
81 - Unglaube, Hedwig			
82 - Kraiser, Hilde			
83 - Steck, Betty			
84 - Wetermull, Luise			
85 - Leinicki, Maria			
86 - Brzozka, Helene			
87 - Panhey, Elli			
88 - Weber, Marianne			
89 - Freudenberg, Ilse			
90 - Pensold, Friedel			
91 - Hannecke, Martha			
92 - Gölisch, Helma			
93 - Saafeld, Anni			
94 - Wendel, Gisela			
95 - Ajeck, Norma			
96 - Veigt, Ilse			
97 - Stubbreiter, Thera			
98 - Tidjen, Erna			
99 - Gmlich, Maria			
100 - Schorr, Adele			
101 - Passow, Lilli			
102 - Hiesener, Maria			
103 - Rother, Hedy			
104 - Ullrich, Heda			
105 - Brochmann, Elisabeth			
106 - Schäfer, Melanie			

d'escriure fou venuda a l'Ajuntament a través d'un home de palla, i un tresillo de tauleta a joc els adquirí per 140 pessetes una dona que es dedicava a foliar botons. Es donà fins i tot la situació que, quan l'Ajuntament de Sant Feliu hagué de moblar la residència d'estiu oferta al governador civil per a passar-hi la temporada de vacances de 1946, l'esmentat cap dels guàrdies urbans estigué a punt de portar-hi un dels llits que hi havia hagut a l'Hogar Alemán. Per la seva banda,

vimet i una

l'inspector es quedà un aparell de ràdio que per ell sol ja tenia més valor que el total de les 6.000 pessetes recaptades a la subhasta, com també, entre altres objectes, alguns matalassos i mantes. De fet, Gandol i Díaz ja havien intentat sense èxit d'apoderar-se il·licitament d'aquells béns amb anterioritat a la subhasta. Fou en una ocasió en què —després de traslladar-se al xalet Casas amb el camió municipal i aconseguir allunyar la parella de guàrdies que, seguint ordres de la superioritat, custodiava l'edifici— es veieren obligats a desistir del seu intent davant les protestes de la directora de la residència i per tal d'evitar un escàndol. Ambdós socis sabien prou bé què hi havia a la casa i el negoci altament lucratiu que podia desprendre's de l'espoli dels mobles allí abandonats. No en va, devien acudir amb certa freqüència al xalet no només per raó dels càrrecs públics que exercien, sinó també per la bona relació d'amistat que fins poc temps enrere havien mantingut amb la directora del centre. Es donava el cas que abans de la fi de la guerra aquesta última ja havia rebut instruccions del seu consolat en el sentit de regalar l'esmentada ràdio a l'inspector de policia i —segons s'afirmava en una investigació posterior— "es posible que ante la realidad de los acontecimientos, juzgando inminente la incautación de los muebles del Hogar por la Comisión de control aliada se pusiera de acuerdo con ellos [és a dir, amb Gandol i Díaz] para sacar el mejor partido de la situación, escamotenado tantas cosas quizá con la esperanza de que se le resarciera más tarde de su justo precio o aproximado valor, promesa que no debió ser cumplida por cuanto aquella amistad y confianza se trocó luego en despecho de la aludida alemana hacia los citados señores, quienes, según las malas lenguas temerosas de que descubriera sus trapicheos, dieron en alguna ocasión, por razón de sus cargos, informes tendenciosos con la piadosa intención de reintegrarla a su Patria, para librarse así de comprometedoras revelaciones". Tot i l'espoli "legal" efectuat pel tàndem format per l'alcalde i l'inspector de policia, després de la subhasta encara quedà a l'antic Hogar Alemán algun altre aparell o objecte d'utilitat; entre ells, una nevera que anà a parar a mans de dos ciutadans americans que fins poc temps enrere treballaven a la casa Armstrong de Palamós i que abans de retornar al seu país la vengueren a un veí de Palafrugell per 11.000 pessetes⁴⁹.

⁴⁹ AHG, Fons del Govern Civil, u.l. 131, informes sobre activitats de l'exalcalde Vicenç Gandol, novembre-desembre 1946.

cies angloamericanes, disposades a retallar o suprimir les seves ajudes de carburant i gra a Espanya enfront del que era una evident contribució de sang espanyola a l'esforç bèl·lic de l'eix, Franco es justificà afirmant que el compromís del règim de combatre el comunisme de l'est del continent en absolut interferia la seva postura a l'Europa occidental, on la dictadura continuava mantenint la seva posició de país no bel·ligerant. Creada a iniciativa de la "mà dreta" i cunyat de Franco, el ministre pronazi Serrano Suñer, la divisió de voluntaris es constituí formalment el 28 de juny de 1941, i ben aviat la Falange inicià l'obertura de *banderines de enganche* per al reclutament d'efectius. Els motius per allistar-se a la División Azul responien essencialment a una ferma convicció anticomunista i, per aquesta raó, el cos aplegà als falangistes més convençuts i radicals. Al mateix temps, s'hi barrejaren altres motivacions, com les ganes de perllongar "l'aventura" de la guerra o, fins i tot, la possibilitat d'accedir a una feina remunerada i guanyar-se un jornal. El cos de voluntaris aplegà també individus que veien així la manera de purgar el seu passat republicà. Es calcula que al llarg de la seva existència passaren per la División Azul aproximadament 46.000 homes. Entre els diversos voluntaris, hi hem localitzat set persones naturals o veïnes de Sant Feliu de Guíxols: Amadeu Martorell Roca, Josep M. Blanch Sabench, Rogeli Castelló Ayats –que s'hi incorporà el 3 de juliol de 1942 i encara hi romaní el 23 de novembre de 1943–, Josep Llampayas Corrons –de retorn a Sant Feliu el de febrer de 1943–, Manuel Martínez Hernández i els germans Josep M. i Josep Antoni Savidó Fàbregas, el darrer dels quals moriria el 10 de febrer de 1943 a la sagnant batalla de Krasnyj Bor, al sud de Leningrad, en la qual fou aniquilada gairebé la totalitat del regiment espanyol que hi participà. A finals de 1941, quan era propera l'arribada de les festes nadalenques, es portà a terme

una recollida de donatius en diners i en espècies entre particulars i entitats d'arreu de l'estat per donar suport econòmic i moral als voluntaris que passaven per primera vegada fora de les seves llars aquelles festes tan familiars. El consistori guixolenc, d'acord amb un escrit de la Sección Femenina de FET y de las JONS, convingué a principis de novembre contribuir a l'*aguinaldo* de Nadal de la División Azul amb 100 pessetes. Òbviament, la participació en la División Azul suposava contreure un mèrit de guerra que permetria facilitar la reinserció laboral als que aconseguissin retornar, en llocs clau de les universitats, acadèmies militars o l'administració. En aquest sentit, la comissió gestora guixolencina acordà respecte a Amadeu Martorell, que havia retornat a Sant Feliu a la primavera de 1943, "*concederle preferencia para los trabajos por cuenta de la Municipalidad en que por su profesión pueda ser empleado*"⁵⁰.

ELS EFECTES DE LA REORIENTACIÓ DEL CONFLICTE BÈL·LIC INTERNACIONAL A FINALS DE 1942

Malgrat les optimistes previsions del propi Franco, l'entrada en la guerra mundial dels Estats Units a finals de 1941 i l'obertura d'un segon front de guerra al Mediterrani el novembre de 1942 esvaïren la idea d'una imminent victòria feixista i obligaren el Caudillo a adoptar una major cautela diplomàtica, que passava alhora per extremar la vigilància interna, especialment en zones d'alt valor estratègic com el que conferia a la província de Girona la seva situació fronterera amb França. Determinats moviments per part de les potències bel·ligerants que es produïren en algunes localitats gironines –com per exemple el vol sobre Sant Feliu de Guíxols i Palamós, el desembre de 1942, de diversos avi-

⁵⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 2-4-1943, fol. 154r.

ons americans i britànics— feren més present entre la població l'existència d'aquella guerra mundial. Precisament a la localitat de Palamós es detectava a finals d'any la presència gairebé diària d'un caça alemany que sobrevolava el port palamosí, segurament per tal d'identificar-hi els vaixells fondejats, com també el pas, amb una freqüència menor, d'un avió anglès de reconeixement volant a unes tres milles mar endins. De fet, tal com detectaven els propis aparells gironins d'informació del règim, el canvi de direcció en l'avanç de la guerra havia disparat la propagació de rumors favorables als aliats. Fins i tot, en el seu comunicat de 2 de desembre de 1942, el cap provincial del Movimiento de Girona en posava en coneixement el delegat nacional de Provincias de Madrid, alhora que l'informava de la continuació del servei de patrulles de Falange als pobles de la costa, de la descoberta en aquelles dates a Sant Feliu de Guíxols, de "*un manejo de espionaje inglés*" (¿!)⁵¹. I pocs dies després, el 20 de desembre de 1942, la lectura política en clau local que sens dubte tenia la confrontació ideològica entre els partidaris de les potències feixistes i els simpatitzants del bloc aliat donà lloc al fet que les façanes dels domicilis dels elements anglòfils més significats de la localitat guixolencina apareguessin de matinada "*marcadas con leyendas y cruces gamadas trazadas con brea*"⁵². D'altra banda, la pèrdua d'eficàcia militar dels exèrcits de l'eix durant l'any 1943 significaria per a Franco un nou motiu de preocupació: les pressions cada vegada més insistents d'alguns sectors—provinents tant de l'exterior del país com d'entorns propers al propi Caudillo— perquè restaurés d'una vegada per totes la monarquia a Espanya, i que donarien lloc a rumors i comentaris diversos en àmbits reduïts. En aquest sentit, el mes de març de 1943 el delegat local d'Información e Investigación de Sant Feliu

comunicava a la superioritat que "*en los cafés y círculos recreativos [de la ciutat], circula el rumor estos días de que en Madrid existe malestar político porque el Duque de Alba [ambaixador d'Espanya a Londres i monàrquic convençut] está en pugna con el Caudillo a propósito de una posible Regencia*". Una notícia que, segons el delegat local, havia estat escampada a Sant Feliu pel dentista Guillem Tell—que, recordem, formà part de la comissió gestora provisional nomenada el 4 de febrer de 1939 i que antigament havia estat militant del Partit Republicà Radical de Lerroux— per instigació de Norman Henry Slood, súbdit britànic i membre de la direcció de la fàbrica Armstrong de Palamós⁵³.

La capitulació d'Itàlia el setembre de 1943 fou el darrer senyal per a Franco que la seva aventura encoberta de suport a les potències de l'eix amb l'esperança d'obtenir-ne algun rèdit al final de la contesa mundial podia donar-se definitivament per acabada. Pressionat pels aliats, el dia 1 d'octubre el Generalísimo disposà novament el retorn d'Espanya a l'estricta neutralitat. Igualment, anuncià la retirada de la División Azul del front rus, on només restarien uns 2.000 espanyols enquadrats sota la Legión Española de Voluntarios, coneguda com Legión Azul. I el mes de març de 1944 ordenaria finalment el retorn de tots els voluntaris espanyols que encara quedaven en aquelles llunyanes terres.

La reorientació de la guerra mundial desfavorable a la dictadura franquista d'ençà de 1942 havia significat també la ràpida caiguda en desgràcia de Serrano Suñer, l'autèntic artífex de la política filofeixista practicada per la dictadura des de 1939 i, per tant, la liquidació de les expectatives de FET y de las JONS de poder inculcar els principis de la seva revolució nacionalsindicalista en el disseny de les estructures de poder del Nuevo Estado. A partir d'aleshores, la Falange passaria a convertir-

⁵¹ AGA, Fons de la Secretaría General del Movimiento, Delegación Nacional de Provincias, u.i. 51/20.612. La notícia tal vegada podria tenir a veure amb la detenció del guixolenc Ramon Tauler, que participava clandestinament en un servei radicat a Madrid d'identificació i informació als britànics de probables objectius militars en territori espanyol; amb tot, cal tenir present que l'àmbit geogràfic en què es movia Tauler excloua Catalunya, i que la seva detenció es practicà a Andalusia (entrevista a Ramon Tauler realitzada per Marc Auladell i Jordi Gaitx entre els dies 21 i 26-5-2004).

⁵² AGA, Fons de la Secretaría General del Movimiento, Delegación Nacional de Provincias, u.i. 51/20.587.

⁵³ AGA, Fons de la Secretaría General del Movimiento, Delegación Nacional de Provincias, u.i. 51/20.612, 25-3-1943. Respecte a l'actitud política de Tell amb anterioritat a la Guerra Civil, vegeu la nota 14 del present capítol.

se definitivament en un instrument subordinat a Franco, sense capacitat d'exercir un poder real si no era sota les ordres del dictador. La victòria aliada el 1945 no féu altra cosa que rematar el procés de "desfalangització" del règim, davant la necessitat de la dictadura de desvincular-se de qualsevol tret que pogués associar-la a les derrotades Alemanya i Itàlia i netejar la seva imatge filofeixista davant l'opinió pública internacional. Naturalment, de tot plegat se'n ressentí profundament el procés d'entrada de nous membres al Partit Únic. Les dades aportades per Josep Clara sobre el volum d'afiliats a l'organització política en el conjunt de la província de Girona al tombant de la dècada de 1940 són reveladores. Segons aquest historiador, el Partit comptava a les comarques gironines amb 10.144 afiliats el desembre de 1949 i amb 10.286 a mitjan 1951, és a dir, gairebé la mateixa xifra, tant en un cas com en l'altre, que l'any 1940⁵⁴. Això no obstant, la pèrdua d'influència política de la Falange i el buidatge del seu contingut més manifestament profeixista no comportaren, ni molt menys, la desaparició de la seva influència en les àrees de la vida pública. És cert que el partit sobrevisqué de forma testimonial a través de les celebracions rutinàries a què gairebé només acudien els excaptius i els excombatents, però el mecanisme d'afiliació a la Falange continuà essent una garantia per a la provisió de candidats a determinats càrrecs o posicions de privilegi. Sota la domesticació efectuada per Franco, a més, la Falange conservà un paper prou significatiu en l'articulació dels mecanismes de control social mitjançant la direcció en exclusiva d'institucions del Nuevo Estado com el Frente de Juventudes, la Sección Femenina i l'Auxilio Social, la qual cosa li permeté continuar mantenint una activa presència en la vida quotidiana almenys fins a mitjan dècada dels anys cinquanta.

Religió i poder. L'Església de Franco

La victòria de les tropes del Generalísimo l'any 1939 possibilità a l'Església, al costat de la dreta conservadora, accedir novament a les àrees de poder i d'influència que havia ocupat tradicionalment i que amb les transformacions polítiques, socials i econòmiques experimentades pel país des de la proclamació de la República el 1931 els havien estat qüestionades i disputades per les forces democràtiques d'esquerra. Amb la clara intenció precisament de tornar a gaudir d'aquestes prerrogatives perdudes, gairebé des del mateix inici de la Guerra Civil l'Església féu costat, en termes generals, al bàndol insurrecte, tot legitimant l'aixecament militar iniciat el 18 de juliol de 1936 i beneint-lo com una *crucada* contra les essències republicanes. Certament, és prou conegut que el conflicte bèl·lic radicalitzà les postures ideològiques, i que durant els primers mesos foren perseguits i assassinats a la rereguarda, per part dels elements anticlericals més exaltats, diversos religiosos i seglars. En el cas de Sant Feliu, i malgrat els esforços de contenció per part de les autoritats guixolenques, durant les primeres setmanes posteriors a la sublevació militar els incontrolats havien cremat diverses imatges i objectes litúrgics del temple parroquial; i la nit del 31 d'octubre de 1936, com a represàlia pel bombardeig dels *nacionals* a la badia de Roses, assassinaren deu guixolencs, entre ells, sis capellans⁵⁵. Però aquests actes luctuosos, condemnables en la seva totalitat i del tot injustificables, no expliquen per si sols l'actitud de suport ni la connivència que l'Església i bona part dels seus fidels mostraren envers la causa *nacional* i el posterior règim de Franco. Cal tenir present que, durant el període republicà, la voluntat de les

⁵⁴ CLARA, 1999: 214-215.

⁵⁵ JIMÉNEZ, 1995: 72-73 i 83.

autoritats de vetllar per un repartiment més equitatiu de la riquesa i per una millora en les condicions de treball de les classes assalariades havia topat frontalment amb els interessos dels sectors econòmicament més ben posicionats, entre els quals, la jerarquia eclesiàstica. Alhora, el caràcter laic de la política reformista republicana generà el malestar no només de bona part dels representants de l'Església, en limitar considerablement el monopoli de la religió catòlica en camps com el de l'educació i el control de la moral i els costums, sinó també el de molts creients practicants, com també les susceptibilitats de les persones considerades d'ordre i de mentalitat tradicional.

LA REPRESA DE LA LITÚRGIA CATÒLICA I EL RETORN DEL RECTOR ÀNGEL DALMAU

Aixafada definitivament la República, doncs, l'Església exercí sota l'empara del nou règim un paper preeminent dins la societat de postguerra. La pràctica religiosa, que durant l'etapa republicana era opcional i que al llarg de la guerra hagué de celebrar-se clandestinament en haver estat prohibida, tornà a recuperar-se oficialment, i la necessitat de compliment dels preceptes catòlics –oficiament dels matrimonis i enterraments segons el ritus catòlic, administració del bateig i la comunió, etc.– es féu extensible obligatòriament al conjunt de la població. Simultàniament a la recuperació del culte a l'interior del temple parroquial, es recuperaren velles i significatives manifestacions de devoció, com ara el Corpus Christi o la Setmana Santa. En conjunt, l'Església desplega al llarg de la postguerra un atapeït calendari litúrgic en què les misses de campanya, els oficis solemnes, les processons, els viacrucis, els sermons, etc. restaven a l'ordre del

dia. Durant la postguerra, Sant Feliu fou també testimoni de celebracions religioses puntuals però de gran transcendència tant pels fidels que congregaren com per la seva capacitat “mediàtica”, com és el cas de la Santa Missió que tingué lloc al municipi entre els dies 6 i 17 d'octubre de 1949.

La litúrgia catòlica es féu omnipresent, de tal manera que anà més enllà de les commemoracions de significat estrictament religiós i acompanyà també el calendari d'actes que la dictadura institucionalitzà per reafirmar i legitimar el règim franquista. Això féu possible que la posada en escena de bona part d'aquest programa propagandístic es canalitzés igualment a través del cerimonial religiós. De la mateixa manera que la presència de les autoritats civils i militars, per una banda, i les seccions de la Falange, per l'altra, no podien faltar a les celebracions catòliques, també els oficis religiosos i les benediccions de les jerarquies eclesiàstiques esdevingueren part indestruable de les commemoracions polítiques, al costat de les desfilades i les proclames de rigor. En paraules de l'historiador Jordi Font, “la religió i la política s'entenien com dues peces inseparables que accionaven el mecanisme de socialització de la població amb l'ajuda de la vella litúrgia parateatral del catolicisme”⁵⁶.

La victòria *nacional* permeté també el retorn a la vila del rector, mossèn Àngel Dalmau, que durant els primers dies de la Guerra Civil havia estat evacuat de la localitat per ordre de l'aleshores alcalde Campà i escortat fins a la seva vila natal de Bàscara per tal de protegir-lo de la violència revolucionària. La possibilitat de recuperar les prerrogatives del vell ordre social mitjançant la identificació entre Església i franquisme fou copsada ben aviat per Dalmau, el qual afirmava que “*venciendo Franco, ha vencido la Iglesia, ha vencido Dios, cuya pasión y muerte reanudaron en la persona de sus minis-*

⁵⁶ FONT, 2000: 175-176.

Primera festivitat de Corpus
després de la guerra, l'any 1939.
El rector Angel Dalmau
porta la custòdia, acompanyat
de Mn. Vall-Iloera i Mn. Lloansí.
El pal-li és sostingut entre d'altres per
Sixte Ruscalleda (a l'extrem esquerre
de la fotografia, vestit de civil)
i Josep M. Viader (el situat
més a la dreta de la imatge,
amb l'uniforme falangista).

(Procedència: AMSFG,
Fons Pere Rigau)

tros los enemigos de la Patria, los enemigos de la España Nacional". D'aquesta manera, la victòria era plantejada pel rector com un restabliment de la pau per voluntat divina, tot elaborant una mena de paral·lelisme entre la figura de Franco i la de Jesucrist, en interpretar que actuaven ambdós per intercessió divina, com a providencials salvadors. Així ho donava a entendre als seus feligresos, en al·lusió a la proclamació del darrer comunicat de guerra d'1 d'abril de 1939, que donava per concloua oficialment la contesa:

"Con palmas y ramos en sus manos recibía el pueblo del Señor a Jesús, príncipe de la paz, en su entrada solemne en la ciudad santa de Jerusalén. Con palmas y laureles de victoria recibíamos nosotros, el pasado domingo, el ósculo de paz que nos dio el Cielo por mediación del Caudillo providencial, fiel instrumento del Dios de los Ejércitos, el Generalísimo Franco. Sí, feligreses: Gracias a Dios, al Caudillo invicto y a sus tropas gloriosas e invencibles, tenemos paz".

Una "pau" que Dalmau "oblidava" que només anava dirigida als integrants del bàndol vencedor i que, en canvi, no se li escapava de recordar que només era possible mantenir si la societat recuperava la religiositat perduda acatant de nou l'autoritat de l'Església i de la seva doctrina:

"Queréis paz? Queréis que esta paz perdure en nuestras conciencias, en nuestro pueblo, en nuestra Patria? Pues precisa que cumpláis los mandamientos; no ya los preceptos de ley natural (Que eso sería poco), sino los mandamientos de ley divino-positiva y los mandamientos de la Iglesia; no uno, no dos, ni tres... todos, absolutamente todos. Ahí está el secreto de la paz"⁵⁷.

Efectivament, en esdevenir part consubstancial del règim i gaudir d'àmplies prerrogatives, l'Església i els seus fidels disposarien amb el franquisme d'una gran capacitat d'intervenir en totes les esferes de la vida pública i privada i, d'aquesta manera, endegar el tan anhelat procés de recatolització de les masses que havia estat seriosament subvertit durant el període de 1931 a 1939. D'aquesta manera, la naturalesa autoritària del franquisme i la retallada de llibertats individuals i col·lectives es féu omnipresent en la vida quotidiana dels guixolencs a través de la imposició d'unes rígides pautes de comportament social. Tal com apuntava el propi rector Dalmau, un dels sectors on calia una actuació pastoral més urgent era en el camp de la moralitat, que es tornà així obsessiva i intransigent.

EL PAPER DE L'APOSTOLAT LAIC: L'ACCIÓ CATÒLICA

En aquest intent de recristianització de la societat de postguerra hi jugà un protagonisme clau l'Acció Catòlica. Es tractava d'una plataforma integrada per laics impulsada l'any 1922 pel Papa Pius XI i adreçada a tots els fidels catòlics amb la finalitat de col·laborar amb l'Església, especialment en les tasques pastorals, que s'articulava al voltant de les parròquies locals. Durant la República, l'Acció Catòlica s'havia enquadrat a Catalunya sota la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FEJOC), de caire catalanista; la dualitat entre catalanisme i catolicisme per part de la FEJOC provocà la mort de membres d'aquest moviment apostòlic en ambdós bàndols contendents, tant a causa de la repressió republicana com de la franquista. En finalitzar la guerra, la jerarquia eclesiàstica no permeté la restauració de la FEJOC, de manera que

⁵⁷ Full parroquial de Sant Fellu, núm. 3, 9-4-1939.

molts dels seus membres s'integraren directament dins els moviments d'Acció Catòlica. Així succeí també a Sant Feliu, on l'any 1932 s'havia constituït, sota el nom de Grup Germanor, una delegació local de la FEJOC. L'Acció Catòlica es dividia en quatre branques, segons el sexe i l'edat dels qui en formaven part: la branca d'Homes, la de Dones, la de Nois i la de Noies. A Sant Feliu l'entitat s'organitzà ràpidament, i a finals de 1939 ja funcionaven amb normalitat totes quatre.

Una part de l'activitat desplegada per l'Acció Catòlica anava orientada a la formació dels seus membres, a través per exemple de cercles d'estudi –on es discutien temes religiosos i socials– o exercicis espirituals. Alhora, un dels objectius principals d'aquesta plataforma era el de fomentar la pràctica catòlica en el conjunt de la societat guixolenc, amb especial incidència en el redreçament de la moral i els costums, talment com *"soldados pacíficos que conquisten las almas para Cristo y la Iglesia"*. En aquest sentit, l'Acció Catòlica portava a terme diverses activitats lúdiques de caire esportiu, sessions de cinema al centre parroquial, representació d'obres de teatre i dels *Pastorets*, etc. També edità un diari local, *Símbolo*, entre 1942 i 1961. Precisament l'any 1942 s'insistia des de les pàgines d'aquesta publicació sobre la missió que tenien els militants d'Acció Catòlica, en especial els membres de les branques de joves, d'adoctrinar i guiar pel camí correcte les ànimes esgarriades tot valent-se d'aquestes activitats lúdiques:

"La A.C. no fue instituida solamente para perfeccionar a unos cuantos buenos, sino más que todo, para que estos buenos convirtieran a los malos. Todos sabemos que [a] un sacerdote no le es propio frecuentar un café, un cine o un teatro, entonces para ir a buscar la gente que frecuenta estos luga-

res, sin acordarse de que un Dios bondadoso les espera, les llama y quiere que vayan con Él, ¿quién será que podrá, mejor dicho que deberá ir? Ahí está la A.C.; para esto estamos nosotros para ir a ellos, para sacarlos del vicio y llevarlos a Dios, pero cómo lo haremos? ya que es del todo sabido que no se les sacará de un café diciéndoles que vayan a misa; pues para eso está también la A.C. con sus secciones deportivas y de diversión para que los que sacaremos de las diversiones perniciosas tengan en donde divertirse sin faltar a su conciencia".

D'altra banda, també formava part dels objectius de l'Acció Catòlica la realització d'activitats diverses de caire assistencial, com la visita als malalts, als pobres i als vells; la confecció i lliurament de roba per a la gent necessitada; o les classes per al jovent obrer, on s'ensenyaven coneixements diversos sense descuidar la formació religiosa i moral de l'alumnat. No obstant això, la política assistencial i l'enquadrament moral de les masses que tant s'anhelava des de la jerarquia i els moviments catòlics ja no eren patrimoni exclusiu de l'Església. A partir d'ara, caldria competir amb noves institucions creades pel règim precisament amb la intenció de portar a terme els mateixos objectius –en especial entre el col·lectiu de dones i joves– segons els principis falangistes i des d'una òptica allunyada a la cristiana. La pèrdua del monopoli de què havia gaudit secularment obligà l'Església a adoptar una actitud de cautela davant la possible penetració entre la massa social d'entitats de FET y de las JONS com l'Organización Juvenil –i el seu successor, el Frente de Juventudes–, la Sección Femenina o l'Auxilio Social, especialment mentre durà el pes de la ideologia feixista dins del Nuevo Estado. Tornant novament a les paraules d'Àngel Dalmau, el rector era plenament conscient d'aquest fet quan

a finals de 1939 afirmava que, *"en estos momentos, para evitar posibles rivalidades, dejamos que actúe AUXILIO SOCIAL, cooperando empero las Señoras a los fines de dicha Institución Benéfica y supliendo –por otra parte– las deficiencias que aparecen en el sentido espiritual, mediante la Acción Católica"*.

L'expressió pública de la religió catòlica a Sant Feliu adquiriria un notable impuls a partir de 1946 amb l'arribada a la ciutat del nou rector Josep M. Cervera, coincidint amb el moment en què el franquisme potenciava el seu vessant nacionalcatòlic per evitar l'aïllament internacional a què l'havia relegat la postura filofeixista mantinguda durant la passada guerra mundial. Segons el rector Cervera,

la tasca realitzada al cap d'un any de la seva arribada a la parròquia guixolencs havia començat a donar el seu fruit, però calia no abaixar la guàrdia i incrementar de forma extraordinària la presència social de la religió si es volia assolir la conversió en massa dels guixolencs:

"Reconozcamos que se ha experimentado un pequeño aumento en la vida de piedad, mayor frecuencia de Sacramentos (según la estadística siempre creciente de comuniones), mientras los cuadros de Acción Católica, diligentes y selectos, han ido proyectándose e infiltrándose en las arterias vitales de la Ciudad; recibiendo las Asociaciones piadosas parroquiales un marcado impulso que

Benedicció de la creu parroquial de davant del monestir el 1949, amb motiu dels actes de la Santa Missió. El rector, Josep M. Cervera, és el segon per la dreta.

(Procedència: Família Agulló)

*se ha traducido, en el transcurso del año, en consoladores frutos espirituales (...) Lo peor del caso es que si nos limitamos, como hasta el presente, a utilizar los medios ordinarios de atracción no podemos abrigar esperanzas fundadas de enmienda y corrección. Sin desalentarnos, contemplemos rápidamente la gran multitud de guixolenses que no frecuentan el templo... Para ellos se impone medios extraordinarios, y por ellos consignamos luego un notable aumento de vida cristiana. Y entre esos medios extraordinarios, cuyos frutos se han visto palpables por doquier, queramos contar los ejercicios espirituales, cuya predicación, en tres Tandas consecutivas, bajo la inmediata dirección del que suscribe, anunciamos para la próxima Cuaresma, D.M., para hombres y jóvenes, mujeres y señoritas de todas las clases sociales. Otro de los medios extraordinarios habrá de ser la Santa Misión que anunciamos con el favor divino y la venia de nuestro amadísimo y venerado Prelado, para la Primavera del próximo 1949*⁵⁸.

LES DIVERSES FORMES D'ENTENDRE LA RELIGIOSITAT EN EL SI DE LES AUTORITATS LOCALS

La preeminència de la religió catòlica durant la postguerra i la seva capacitat de control a tots els nivells també es manifestà en l'àmbit estricte de la política local, on es veié afavorida per la presència notable de guixolencs de profundes conviccions cristianes en el si de la corporació al costat d'*excautivos* i *excombatientes* –alguns dels quals, també catòlics–. Ja hem vist en un apartat anterior que algunes de les persones que n'exercien càrrecs es trobaven estretament vinculades a l'Acció Catòlica, com per exemple Robert Pallí Rovira, que en fou president

de la junta parroquial, o Narcís Ruscalleda. El context polític i social imperant ofería als catòlics guixolencs amb responsabilitats de govern un ambient totalment favorable per defensar i inculcar des del poder els valors de la religió catòlica; ambient que –tal com acabem d'exposar– encara es consolidà més a partir de la segona meitat de la dècada dels quaranta quan el règim abandonà definitivament les aspiracions nacionalsindicalistes de la Falange. Però el que per a alguns membres de la gestora suposava una catolicitat convençuda, per a d'altres no era altra cosa que una atribució inherent al càrrec que obligava a mostrar-se públicament com un cristià practicant, encara que en l'esfera privada potser no es fos prou creient ni es mantingués una conducta ètica suficientment exemplar. La doble moral fou una realitat molt estesa entre els qui participaren de la victòria *nacional*. El diferent grau d'interiorització d'aquesta religiositat podia derivar en conflictes personals, especialment quan alguns gestors entenien que enterbolia determinats interessos que consideraven prioritaris, com ara la reactivació a ple rendiment de la indústria o els negocis del municipi que –recordem– encara es ressentien de la precarietat econòmica de postguerra. Resulten significatives en aquest sentit les disputes que s'originaren en el si de la comissió gestora a l'estiu de 1939 sobre la conveniència o no de reprendre la celebració del mercat municipal en diumenge, tal com s'havia efectuat tradicionalment. El gestor Ametller proposava mantenir aquell dia en ser el de més afluència de visitants de la setmana i alhora el més apropiat perquè els pagesos efectuessin les seves compres. El gestor Pallí, en canvi, s'oposava a l'elecció del diumenge perquè, segons el seu punt de vista, significava "*una violación del descanso dominical*", malgrat que, com afirmava algun altre gestor, en altres localitats també se

⁵⁸ Full parroquial de Sant Feliu, núm. extraordinari de 27-9-1947, fol. 1-2.

celebrava mercat aquell mateix dia de la setmana. A finals de març de 1940, Pallí insistia novament en el fet que no es complia el descans dominical, per la qual cosa reiterava la seva petició de celebrar el mercat setmanal un altre dia. De fet, l'element clau de discòrdia era determinar si seguia vigent la Reial Ordre de 1925 del Ministeri de Treball, Indústria i Comerç que eximia la localitat del compliment d'aquest precepte religiós. A finals de juny de 1940, propera la nova temporada d'estiu, Josep M. Viader, delegat local de la CNS, exposava que, tot interpretant els desitjos de la majoria de comerciants, justificats per la crisi de la indústria del suro que patia la ciutat i la necessitat d'aprofitar l'inici de la temporada turística, havia obtingut permís de la superioritat perquè els comerços guixolencs poguessin obrir els diumenges compresos entre el 15 de juny i el 15 de setembre. Però segons el gestor Bonal, el resultat de les gestions de Viader no reflectia del tot el contingut de l'acord comunicat pel delegat provincial de la CNS, molt més ampli, la qual cosa podia donar lloc a males interpretacions en un futur. Gandol, per la seva banda, considerava que a l'espera d'enviar una comissió a Girona que resolgués amb el delegat provincial els conceptes confusos d'ambdós comunicats, es podia autoritzar mentrestant el règim d'obertura dominical proposat, a la qual cosa Pallí no només es negava, sinó que, segons afegia, *"tiene el presentimiento que el Sr. delegado local de la C.N.S. tiene el propósito de burlar lo que de mutuo acuerdo se estableció y además dice que la manera de obrar del Sr. Viader no le parece muy correcto"*⁵⁹. La controvèrsia sobre el dia de celebració del mercat s'havia convertit en un tema de difícil resolució que tornà a manifestar-se l'any següent, el 1941, davant la possibilitat plantejada d'allargar la temporada d'obertura dels comerços més enllà del 15 de setembre i la deman-

da d'altres col·lectius professionals de poder obrir els seus negocis durant tots els diumenges de l'any. En principi, l'alcalde determinà prorrogar la temporada només fins al diumenge 21 de setembre, però la decisió no acabà de satisfer ni venedors ni compradors, que ho trobaven insuficient. Pallí, per la seva banda, tot i no posar en dubte la imparcialitat de l'alcalde, exposava la creença *"que se han hecho presiones por parte de otro organismo"*, i únicament estava disposat a autoritzar transitòriament l'obertura del mercat en diumenges a condició que les vendes s'efectuessin només a l'edifici i la plaça del mercat i no a la resta de botigues. Així mateix, amb el suport de Rusalleda, Clavaguera i Castelló, recordava *"que por respeto al espíritu a la Ley de Descanso Dominical [promulgada pel Generalísimo el 13 de juliol de 1940] y celebración de la fiesta debería permanecer todo cerrado según la orientación que se formula en el Fuero del Trabajo"*⁶⁰. El novembre de 1941, finalment, la Inspecció Provincial de Treball resolgué que la Reial Ordre de 1925 resultava encara vigent en la seva totalitat i que, per tant, Sant Feliu gaudia de la facultat de celebrar el mercat municipal en diumenge. Aleshores, Pallí acusà el delegat sindical, càrrec que ara exercia Enric Descayre, d'haver tingut poca consideració cap a la comissió gestora per la forma en què havia portat la tramitació de l'afer. Tampoc el gestor Bonal no se sentia satisfet, creient que es podria trobar una situació més aïrosa per a tothom. Gandol, en canvi, recordava que l'afer era competència exclusiva de la Delegació Sindical Local⁶¹. Sigui com sigui, les acusacions de Pallí a Descayre foren enteses per aquest darrer com un qüestionament de la seva autoritat, ja que Descayre era també cap de la Falange guixolenc. La reacció d'aquest últim no es féu esperar, i adreçà una carta a l'alcalde en la qual, després d'apel·lar *"a una amistad que hoy, a*

⁵⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 21-6-1940, fol. 26v-27v.

⁶⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 12 i 26-9-1941, fol. 171r i 174v.

⁶¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 21-11-1941, fol. 191r.

pesar de todo, reitero y ratifico públicamente hacia el amigo que, en su declaración, tampoco usó el camino de la cordialidad y pudo más su corta visión del momento, a la anchura y alcance que yo sé que tienen los dictados de su corazón", recordava que ell mai no havia pres cap resolució contrària als interessos generals de la ciutat sense abans demanar-ne consell al consistori i, finalment, sentenciava en un to inequívocament amenaçador:

"Pero hoy, que, contrariamente a mi manera de ser, sentir y pensar, ha vuelto a ser puesta sobre el tapete una cuestión de la cual todos vamos a responder en su día, pero que, por el momento, afecta a mi Jerarquía en su honor, permíteseme significar a V.M., que obran en mi archivo las pruebas de algunos actos, que yo siempre tuve olvidados, y que, en justa correspondencia, bien podría figurar en el capítulo de desatenciones de aquel odioso libro de agravios que yo nunca pensé escribir, ni aún después de que otro, valiéndose de la pluma oficial, haya escrito las primeras letras de su prólogo.

»Por todo ello, por considerar que he sido sentenciado sin ser oído y por entender que de resultar cierta y manifiesta mi desatención, no puedo permanecer un momento más en mi cargo Sindical, porque en mi calidad de Jefe Político debo pedirme a mi mismo lo que exijo a los demás,

»SUPlico a V.M., previa lectura de este documento en la próxima sesión, sea aclarada de manera rotunda y definitiva en qué consiste mi desatención, rogando sea abierta la correspondiente información, en la cual cada uno va a fijar su actuación en este asunto, sometiéndome desde ahora a la autoridad del tribunal que esa corporación designe para su trámite.

»Por lealtad política, cúmpleme consignar que me reservo el derecho de dar cuenta a mis Jerarquías

Provinciales de la negación a mi demanda o de todo intento de disimulo y subterfugio de las palabras pronunciadas y que deben constar en el Acta"⁶².

En la següent sessió de la comissió gestora, Gandol exposà que, *"examinado desapasionadamente el asunto, lo manifestado por el Sr. Palli y cuanto expone el Sr. Delegado Sindical Local no cree ser procedente la formalidad que se propone por cuanto las apreciaciones de un Sr. Concejál, aun admitiendo que fuesen justificadas, no implican un voto de censura de la Corporación ni un agravio que la Corporación en ningún caso habría admitido como dirigido al Sr. Delegado Sindical y que en contraposición figuran asimismo las manifestaciones de la propia Presidencia por las que se disputa como correcta la proposición de la Delegación Sindical".* D'aquesta manera, la gestora aprovà per unanimitat *"no estimar necesaria la apertura de una información toda vez que cuanto se ha oficiado y queda reflejado en las actas no tienen más alcance que ser la expresión de las estimaciones personales que en ningún caso pretenden enjuiciar actuación alguna"*⁶³. La disputa es donà així per tancada, si bé resulta prou significativa del joc d'interessos partidistes que podien covar-se en el si de les autoritats locals malgrat la voluntat d'aquestes últimes de presentar-se davant l'opinió pública com un bloc monolític i harmònic.

L'Exèrcit i els cossos d'ordre i seguretat. Sant Feliu, una ciutat ocupada militarment

L'Exèrcit es convertiria en un dels pilars bàsics en el procés de construcció del Nuevo Estado. No en va, la sublevació del 18 de juliol de 1936 havia estat

⁶² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5109, Carta de Descayre a l'alcalde Gandol de 24-11-1941.

⁶³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 28-11-1941, fol. 192v.

protagonitzada per militars, i eren també militars el cap suprem de l'Estat –el Generalísimo Franco– i bona part de les persones que ocuparien càrrecs ministerials i provincials al llarg de la dictadura. La pròpia estructura jerarquitzada de l'Estat franquista responia en gran mesura a l'esperit casernari d'obediència i fidelitat absolutes al comandament superior. Durant la immediata postguerra, els militars esdevindrien la peça clau de l'aparell repressiu a Catalunya mitjançant l'aplicació del codi de justícia militar per a la resolució dels delictes de contingut polític, alhora que assumien tasques policials, de control de la població i de manteniment de l'ordre públic.

LA LLARGA PERMANÈNCIA DE LES TROPE FRANQUISTES A LA CIUTAT

La presència de l'exèrcit *nacional* a Sant Feliu havia esdevingut una realitat d'ençà de l'ocupació de la ciutat la nit del 3 de febrer de 1939 i, de la mateixa manera que en moltes altres localitats catalanes, hi hauria tropes acantonades al municipi guixolenc fins molt més enllà de l'acabament de la guerra, per tal d'exercir un marcatge directe de la població civil i assegurar el manteniment del nou ordre. La finalització de la conquesta del Principat el 10 de febrer donà lloc a una primera reorganització dels efectius militars desplegats en territori català, de tal manera

Desfilada militar al passeig del Mar, durant la primera meitat dels anys quaranta.

(Procedència: AMSFG, Fons Pere Rigau)

que el dia 15 de febrer arribà a Palamós provinent de Sant Feliu una llarga corrua de camions portant tropes franquistes per a ser embarcades en un dels diversos vaixells atracats expressament al port palamosí amb la finalitat de carregar els soldats sobrants de la comarca i transportar-los a un altre dels fronts de campanya encara actius⁶⁴. El control militar de Sant Feliu hauria de reforçar-se passat el mes de juny davant la imminent arribada d'un destacament d'artilleria compost de la Plana Major i entre 200 i 300 homes, que havien estat destinats a la ciutat per temps indefinit. Calia, per tant, buscar espais adequats per a allotjar aquest contingent humà, tot recorrent al lloguer de locals, a l'ocupació d'immobles buits o abandonats, o a l'ús d'aquells que havien estat confiscats a persones desafectes al règim. A principis de juliol, la tropa d'artilleria es trobava allotjada a la fàbrica Planellas, a la carretera de Girona, mentre que els oficials d'artilleria i les oficines havien estat ubicats a la casa Patxot, al passeig del Mar, el propietari de la qual, Rafael Patxot, s'havia exiliat a Suïssa. Els sergents d'artilleria, per la seva banda, s'allotjaven al local de la Creu Roja, propietat de Joaquim Falgueras i situat al carrer de la Mercè, i la comandància militar, màxima autoritat castrense a la ciutat, restava a la Casa de la Campana de la rambla del Portalet. Així mateix, la població comptava amb un destacament d'Infanteria de Marina al passeig del Mar, en un edifici propietat dels hereus de Francesc Ferrer, veïns de Barcelona. A banda dels efectius militars, la presència de les forces d'ordre a Sant Feliu es completava amb efectius del Tercer Terç de la Guàrdia Civil ubicats en un immoble del Marquès de Robert, també al passeig del Mar, i l'establiment de la comandància de carrabiners al monestir, on més endavant també s'allotjaria la Guàrdia Civil⁶⁵. Pel mes d'agost, les tropes d'artilleria presents a

la ciutat guixolenc comptaven amb 145 caporals i artillers, 18 suboficials i 8 oficials; s'esperava igualment la propera arribada d'un destacament de 181 homes que en aquell moment es trobava a Cassà de la Selva –probablement el que s'anunciava el mes de juny i que hem esmentat anteriorment–, integrat per 156 individus de tropa, 15 suboficials, 9 oficials i un cap. En total, la ciutat hauria de comptar amb 350 efectius militars, als quals calia afegir el destacament d'Infanteria de Marina de 10 homes comandat per un sergent, i els corresponents membres de la Guàrdia Civil i dels carrabiners⁶⁶. A la tardor, la tropa d'artilleria s'allotjava a la carretera de Palamós, prop del camp de futbol, en un local propietat del veí de Barcelona i afecte a la causa Rafael Bordas. Per altra banda, a partir d'una llei de 15 de març de 1940, el cos de carrabiners s'integrà dins el de la Guàrdia Civil, i des de principis de 1942 s'instal·là també a Sant Feliu una oficina de Policia, formada per un inspector i cinc agents⁶⁷.

La presència quotidiana a Sant Feliu d'aquest ampli destacament de forces militars i de seguretat convertia el desenllaç final de la guerra en un record permanent en l'imaginari col·lectiu guixolenc que havia de deixar ben clar a la població qui posseïa realment el control de la situació. Sens dubte, la demostració de força –i la capacitat per a exercir-la– resultaria una mesura suficientment dissuasòria per a aquells que, tot i el context de por generalitzada, gosessin encara mostrar-se reticents a acatar les directrius emanades del Nuevo Estado. En aquest sentit, el col·lectiu militar tenia reservat un paper protagonista en la vida pública local, participant al costat de l'Església i la Falange local, a través de desfilades militars o misses de campanya⁶⁸, en els actes oficials de recordatori i exaltació del règim, sense oblidar el caràcter paramilitar d'altres formacions habituals en aquests actes vinculades a

⁶⁴ SAMP, Fons Lluís Barceló, Notícies sobre la Guerra Civil (1936-1939) a la vila de Palamós segons Lluís Barceló i Bou, conservador del Museu Cau de la Costa Brava, fitxa 121 de 16-2-1939.

⁶⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5995.

⁶⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5790.

⁶⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 17-1-1942, fol. 17r.

⁶⁸ Encara el desembre de 1946, el regiment militar destacat a la localitat celebrà al passeig una missa de campanya amb motiu de la festivitat de la Immaculada, patrona de l'Arma de Infanteria (*Símbolo*, novembre-desembre 1946).

la Falange local, com, per exemple, les Milícies o el Frente de Juventudes.

ELS COSTOS DE LA PRESENCIA MILITAR A SANT FELIU

La permanència d'aquest nombrós col·lectiu de forces ocupants significava, al mateix temps, una feixuga càrrega per a la ciutat davant l'obligatorietat de contribuir a l'allotjament i manutenció de les tropes acantonades i dels altres cossos de seguretat i, per tant, haver de compartir els ja de per si migrats recursos econòmics i materials de la població. En aquest sentit, el setembre de 1939, la Delegació Provincial de Proveïments establia que les necessitats de les forces militars acantonades a la zona tindrien preferència en el moment de cobrir el subministrament de queviures –amb la prèvia presentació de les tropes, convenientment segellada, de la corresponent documentació acreditativa–, una prioritat que, segons informava el delegat local de Proveïments, ja es tenia en compte en el subministrament diari de productes al mercat local. El paper preeminent reservat a les tropes ocupants comportava igualment el dret dels membres superiors de l'estament militar de gaudir de determinats tractes de favor, com per exemple, el descompte en establiments de menjar públic. Així ho exposà el juliol de 1939 un alt càrrec de l'Exèrcit que es trobava temporalment a Sant Feliu i que havia hagut d'exigir-lo personalment quan anà a dinar en un hotel de la ciutat; el denunciant afegia que tampoc s'havia efectuat el descompte a dos oficials d'artilleria i un brigada de sanitat que s'allotjaren al mateix local, la qual cosa constituïa tota una manca de miraments envers l'element militar. I, a més, segons conclouia el militar, tampoc no li havia estat servit el

plat de llagosta que s'oferia a la resta de comensals de l'establiment –un luxe que, de ben segur, podien permetre's ben poques persones en aquell moment–. L'amo de l'hotel, per la seva banda, es justificava afirmant que havia estat un malentès motivat per la recent reobertura al públic de l'establiment, i que els militars acantonats a la població freqüentaven el bar de l'hotel i havien estat tractats sempre amb la màxima consideració, sense que es produïssin queixes. La permanència d'efectius militars a la ciutat també era motiu d'altres conflictes generats per la carestia econòmica. L'abril de 1940, diversos soldats de la guarnició acantonada a Sant Feliu es dedicaven a talar arbres pel seu compte amb la finalitat d'obtenir llenya per a cuinar, la qual cosa el cap del districte forestal de Girona instava al comandant militar de la plaça guixolenc a corregir immediatament perquè l'intendència ja subministrava una assignació concreta amb aquesta finalitat. També aquell mateix any, l'alcalde de Castell d'Aro denunciava els freqüents robatoris de fruites i hortalisses comesos per alguns individus d'aquestes tropes als horts de la població veïna, amb les conseqüents destrosses dels conreus en ésser trepitjats pels lladres. En aquest sentit, l'esmentat alcalde citava la recent detenció, per part de membres de les Milícias de FET y de las JONS, de dos membres de la companyia de sapadors acantonada a Sant Feliu que havien estat enxampats cometent actes d'aquest tipus juntament amb un tercer individu del mateix cos que aconseguí escapar-se⁶⁹. La participació d'alguns soldats en la venda clandestina a ciutadans guixolencs d'alguns dels queviures que els eren subministrats per a la seva manutenció era un altre dels problemes que l'autoritat militar havia d'afrontar tot sovint. Per aquesta raó, el mes de maig de 1946 es donava a conèixer a la població que aquell que comprés pa o altres productes als

⁶⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 6023, 13-9-1940. Els dos detinguts foren posats en llibertat.

Representants del poder eclesiàstic, militar, polític i civil, durant una jura de bandera de la Guàrdia Civil al passeig del Mar, el 16 de novembre de 1943.

(Procedència: AMSFG, Fons Pere Rigau)

soldats seria castigat sota els preceptes del codi de justícia militar, i a més s'imposaria també una sanció al venedor.

La responsabilitat assignada a l'Ajuntament de costejar els càrrecs derivats de l'allotjament de les forces militars i d'ordre públic establertes a la ciutat limitava enormement la capacitat de gestió municipal i era motiu d'increment de la despesa pública i la pressió fiscal. En aquest sentit, pel juny de 1940, el lloguer de diversos locals destinats a albergar aquestes forces i el seu material costava anualment a l'erari públic 2.700 pessetes. A la primavera de 1941, davant la propera instal·lació a Sant Feliu de la seu de la comandància de la Guàrdia Civil de Costes de la província, l'alcalde reconeixia que, tot i els beneficis de la proposta, "*representa un desem-*

bolso para el Ayuntamiento que en estos momentos y teniendo en cuenta la delicada situación de la Hacienda municipal agravará las dificultades con que se lucha para nivelar el presupuesto"⁷⁰. A l'estiu de 1941, el lloguer de dos locals per a la comandància de la Guàrdia Civil de Costes –un a la família Girbau, al carrer Capmany, i l'altre a la família Estrada Barri, al carrer de les Eres– suposaria per a l'Ajuntament un cost anual de 6.000 pessetes⁷¹. A més, la càrrega encara es feia més insostenible perquè, a les despeses del lloguer, calia afegir-hi també les de llum, calefacció, telèfon, reparacions, etc., tot sobrepasant les previsions de la corporació local. Entre el 20 d'agost de 1941 i el 8 de maig de 1942, l'import que hagué de sufragar la corporació per al sosteniment de la Comandància

⁷⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 25-4-1941, fol. 133r.

⁷¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, actes de 27-6, 24-7 i 8-8-1941, fol. 151r, 159v. i 162v., respectivament.

de la Guàrdia Civil de Costes sumava 9.513,40 pessetes, i això sense comptar les 1.840 pessetes a què aproximadament ascendien les receptes de beneficència despatxades als individus d'aquesta comandància. De fet, la integració del cos de carrabiners dins la Guàrdia Civil des del març de 1940 venia ocasionant al municipi guixolenc una forta despesa extraordinària, ja que significava un augment sobtat del nombre de membres de la benemèrita present a la ciutat i, en equiparar els drets d'ambdós col·lectius, havia donat lloc al fet que els antics carrabiners també poguessin obtenir medicaments de forma gratuïta; fins al punt que, segons manifestava l'alcalde Gandol el gener de 1943, durant l'any 1942 l'import satisfet per a atencions d'aquest tipus als membres de la Guàrdia Civil i als seus familiars havia igualat el cost de l'assistència benèfica de tota la població⁷². L'elevat import d'aquestes despeses, però, no semblava preocupar gaire el cap de la Comandància de la Guàrdia Civil, que a principis d'aquell any 1943 exigia a la corporació la cessió d'un local de 10.000 metres quadrats per a construir un quarter i l'entrega en un sol pagament de les 80.000 pessetes que s'havia acordat satisfer anualment, encara que la gestora afirmés que la precarietat de la hisenda municipal l'havia forçat *"a recurrir al extremo violento e ingrato de tener que implantar el Repartimiento General de Utilidades que castiga gravemente a los contribuyentes, habiendo agotado antes todos los recursos legales para reforzar los ingresos municipales"*⁷³. El maig de 1944, malgrat que sembla ser que la Comandància de la Guàrdia Civil de Costes ja no s'ubicava a la ciutat des del mes de febrer anterior, la mateixa autoritat s'interessava perquè la gestora efectués obres de millora al monestir, per tal d'ubicar-hi una caserna del cos. Per al condicionament, segons els càlculs de l'Ajuntament, hauria

calgut una suma de 15.000 a 18.000 pessetes, una quantitat impossible d'assumir –es deia– perquè les obres de reparació que havia hagut de fer la corporació als edificis arrendats per l'Ajuntament per allotjar-hi l'exèrcit havien suposat una despesa de 28.000 pessetes, de tal manera que de moment només es podien oferir 5.000 pessetes per a les obres més urgents⁷⁴.

ALGUNES QUEIXES DAVANT CERTES ACTITUDS DE L'AUTORITAT O LES FORCES MILITARS

A banda de les qüestions estrictament econòmiques, un altre motiu generalitzat de queixes envers l'estament militar el suscitava l'alteració de l'ordre públic provocat per les actituds mostrades per alguns membres de les forces ocupants. El mes d'agost de 1939, diverses autoritats civils guixolencs feien arribar al governador militar de Girona el seu malestar pels reiterats casos en què soldats de la guarnició cometien infraccions de bans municipals i d'altres disposicions dictades precisament amb la finalitat d'assegurar l'ordre públic, en ocasions atrevint-se fins i tot a desafiar els empleats municipals que reprenien la seva actitud. A tall d'exemple, l'alcalde exposava com darrerament, *"a las horas de la madrugada un cabo y un soldado de Infantería promovieron un fuerte escándalo en la vía pública, negándose a facilitar sus nombres respectivos y Unidad a que pertenecían"*. Davant aquesta mena de fets, el governador militar, adreçant-se a les autoritats militars locals, es veia en la necessitat de reiterar la prohibició que els soldats sense autorització prèvia romanguessin fora dels seus quarters després del toc de silenci; i, a tal fi, ordenava la detenció d'aquells que no complissin l'ordre, i proclamava la seva disposició a castigar

⁷² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5112, 7-1-1943.

⁷³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 8-1-1943, fol. 125v.

⁷⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 11-2 i 5-5-1944, fols. 46r i 71v.

Missa de campanya i jura de bandera de la Guàrdia Civil al passeig del Mar, davant del Casino dels Nois, el 16 de novembre de 1943.

(Procedència: AMSFG, Fons Pere Rigau)

severament el mal exemple que oferien del cos militar els autors d'aquells actes de desobediència⁷⁵. En aquest mateix sentit, l'alcalde denunciava a principi de juny de 1940 el mal costum dels oficials del batalló d'enginyers de la localitat de circular a cavall, bicicleta, camió o carro per les zones del passeig marítim dedicades exclusivament al trànsit de vianants. Alguns anys després encara persistien les denúncies a membres del cos militar per les seves mostres d'indisciplina, com la presentada el setembre de 1946 per dos serenos municipals en ser insultats per uns oficials i sergents del regiment vestits de paisà a qui havien reprès per fer escàndol a altes hores de la matinal al mig del passeig. El descontentament de la població en general, i del consistori en particular, per l'abús d'autoritat de l'estament militar tingué la

seva màxima repercussió en la repulsa generada envers l'actitud habitual de l'ajudant de Marina Julián Zugadi. Segons l'alcalde, eren nombroses les ocasions en què havien acudit a l'Ajuntament en sol·licitud d'empara persones representatives d'organitzacions i entitats del municipi que per la seva professió o condició havien de tractar sovint amb l'autoritat marítima i portuària. Fins i tot el propi consistori havia constatat la intransigència i la falta de col·laboració de Zugadi en les ocasions en les quals havia hagut de posar-s'hi en contacte. En una altra ocasió, a l'estiu de 1943, l'ajudant de Marina l'emprenqué a bufetades i puntades de peu contra un obrer de la brigada municipal que treballava en l'anivellament i agençament del passeig del Mar, després d'interpel·lar-lo amenaçadorament per haver descarregat un carro de terra al lloc de les

⁷⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5103, 11-8-1939.

obres. La comunicació de Gandol al comandant de la província marítima de Barcelona d'aquesta actitud i de la necessitat de trobar una solució tingué el seu efecte, ja que el mes de novembre de 1943, l'esposa de Zugadi es presentà davant el cap accidental de la Falange, Alexandre Granolleras, demanant-li que signés un escrit en el qual s'elogiava la tasca i la conducta de l'ajudant de Marina i la conveniència que continués en l'exercici del seu càrrec. Però, malgrat que l'enemistat entre l'ajudant de Marina i l'Ajuntament era manifesta, no tothom –per raons que desconeixem– era del parer de sol·licitar la substitució de Zugadi, ja que el text de suport presentat a Granolleras havia estat redactat i rubricat com a primer –i, de moment, únic– signant per l'exgestor i aleshores administrador de l'empresa dels Banys Sant Elm Joan Casas Anguila; una actitud que el consistori amonestà en considerar-la contrària als interessos de la ciutat, a més d'entendre que suposava un greuge cap als representants legals del municipi⁷⁶. En qualsevol cas, tot i una probable substitució temporal, a finals dels anys quaranta Zugadi es trobava arrelat a Sant Feliu, on continuava exercint d'ajudant de Marina⁷⁷.

La permanència de soldats a Sant Feliu es perllongaria fins a principis de 1947, després que la intensa nevada que el dia 24 de gener d'aquell any emblanquinà la comarca deixés incomunicada la ciutat i obligués a suspendre temporalment la sortida de les tropes i el material del Regiment de Còrdova que romania acantonat al municipi. Finalitzaven així gairebé vuit anys durant els quals la localitat havia restat sota l'ocupació militar de les forces vencedores. De fet, fins l'any 1948 el règim no aixecaria oficialment l'estat de guerra, un cop superats definitivament els foscos anys d'aïllament internacional que ara, davant la configuració d'un

nou ordre mundial caracteritzat per l'inici de la guerra freda, començaven a quedar com un antic i llunyà malson.

La dinàmica del poder

La recompensa als mèrits de guerra. L'accés a l'administració local i altres prebendes

Un cop establert el control del poder polític local, el règim passaria a ocupar-se del control de l'aparell administratiu per tal d'assegurar-se un funcionariat igualment fidel i submis. Una llei de 10 de febrer de 1939 marcava l'inici dels tràmits de depuració dels empleats municipals que haurien de ser sancionats o expulsats del seu càrrec per haver donat mostres d'una actitud política contrària a la ideologia dels vencedors abans i/o durant la guerra, alhora que estipulava els mecanismes que regularien la provisió de places vacants, per a les quals es donaria preferència a aquelles persones que haguessin col·laborat amb la causa *nacional* o s'hi haguessin significat a favor. La prioritat d'accés a aquestes vacants s'establí a través d'un sistema de quotes que reservava el 20% de les places disponibles per a *caballeros mutilados por la patria*; un altre 20% per a oficials provisionals o de complement amb possessió com a mínim de la Medalla de la Campaña o amb les condicions requerides per a obtenir-la; un 20% més per a la resta d'excombatents; un 10% de places reservades a excaptius que haguessin lluitat per la causa *nacional* a través de les armes o haguessin sofert captiveri a les presons o als camps *rojos* durant més de tres mesos,

⁷⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 19-11-1943, fol. 15r.

⁷⁷ En les pàgines de l'edició de setembre de 1946 s'esmenta el trasllat al Port de la Selva de Julián Zugadi Arrinda, tot i que el mes de juny de 1948 apareix esmentat en el mateix diari novament com a ajudant de Marina de Sant Feliu de Guixols. Zugadi consta inscrit també a la matrícula industrial i comercial de Sant Feliu de 1957 (JIMENEZ, 1996: 53).

sempre que acreditessin la seva provada adhesió al Movimiento des de la seva iniciació i durant el captiveri; i, en darrer lloc, un altre 10% per als orfes i altres persones econòmicament dependents de les víctimes *nacionals* de la guerra i dels assassinats pel bàndol republicà. Únicament el 20% restant de les places quedaria a lliure disposició a través d'oposició o concurs no restringit.

L'ENTRADA EN LA PLANTILLA D'EMPLEATS MUNICIPALS

Les sol·licituds de particulars exposant mèrits individuals –sobredimensionats o no– per accedir a una plaça a l'administració es multiplicaren durant els primers temps. Per a molts, aconseguir feina valent-se d'aquests mitjans esdevenia una oportunitat única per assegurar-se l'estabilitat econòmica, en un moment en què l'atur era generalitzat i les condicions de vida molt dures. Així mateix, el procés de depuració, malgrat que alguns dels afectats finalment no perderen el lloc de treball, augmentava el nombre de vacants possibles que en condicions normals hi hauria hagut per jubilació o defunció dels seus titulars. Naturalment, els sol·licitants que més ben posicionats estaven davant la nova legislació eren els excombatents del bàndol *nacional*. És el cas d'Alexandre Granolleras Fernández, que basava la seva demanda d'ingressar a l'administració pública en el fet d'haver servit vint mesos a les files de l'exèrcit franquista com a voluntari de les Milícies de FET y de las JONS, sota les quals havia assolit el grau de sargent; com també el de Ramon Dalmau Rull, natural de l'Espluga de Francolí, que sol·licitava ocupar la plaça vacant de secretari de l'Ajuntament emparant-se tant en els dotze anys d'experiència en aquest ofici com en la seva condició d'excombatent

i afiliat al Partit Únic. Pel que fa a Antoni Rufí Gros, enquadrat a les Milícies de FET y de las JONS, la seva petició d'accedir al lloc de cap de la Guàrdia Urbana venia justificada per haver “*sufrido por Dios y por España sacrificios, persecuciones y encarcelamientos por los rojos*”; mentre que, segons argumentava Francesc Portas Lluch –mecànic d'ofici i única font d'ingressos per a la seva família– en sol·licitar la plaça vacant de cap de serenos, la situació d'atur forçós en què havia restat des de la República havia estat motivada essencialment “*por su actuación dentro de los Sindicatos Católicos y Libres y por su señalada también actuación política, pues es a partir del advenimiento de la República cuando se le empieza a perseguir, persecución que continúa al iniciarse el dominio rojo-separatista en esta ciudad*”. Per la seva banda, Josep M. Rubió fonamentava la demanda d'ocupar la plaça vacant de metge municipal, a part d'acreditar mèrits professionals, en el fet d'haver pertangut a una suposada Falange clandestina a Sant Feliu d'abans de l'entrada dels *nacionals*, en el seu nomenament com a delegat comarcal de Sanidad de FET y de las JONS el 22 de maig de 1939 i, en el fet d'haver prestat assíduament serveis facultatius a l'Auxilio Social des del moment de l'entrada de les tropes “*alliberadores*”⁷⁸. Igualment, els familiars de víctimes assassinades pels revolucionaris intentaríen aprofitar la preferència que la llei els reconeixia per sol·licitar determinats càrrecs. Era el cas de Mercè Girbau Estrada –filla d'Enecó Girbau, assassinat a la rereguarda, i germana de Ricard Girbau, mort al front en intentar passar-se al bàndol *nacional*–, la qual demanà un lloc de treball a la corporació “*para aliviar la situación creada a su familia y a ella por las persecuciones de que han sido objeto durante el periodo rojo*”⁷⁹. Una petició que inicialment fou desestimada perquè en aquell moment

⁷⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5103, Sol·licituds d'11-9, 26-7, 10-7 i 28-7-1939, respectivament. La instància de Francesc Portas data de 12-8-1939 i es troba a la u.i. 5957.

⁷⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 25-8-1939.

no es requeria personal a les oficines municipals, tot i que l'alcalde reconeixia l'obligació moral de la corporació d'ajudar dintre de les seves possibilitats l'esmentada família; per aquest motiu, a proposta dels gestors Casas i Albertí, s'acordà tenir en compte la sol·licitud de Girbau en el moment de cobrir les places d'auxiliars de mestra. Amb tot, malgrat les insistències de la sol·licitant, que argumentava la manca de mitjans de subsistència a causa de la mort del pare –a pesar que els Girbau Estrada eren una de les famílies propietàries més ben acomodades de la ciutat–, el cert és que amb posterioritat la pròpia Mercè Girbau rebutjaria l'oferiment d'una plaça vacant d'auxiliar de mestra. L'1 de desembre de 1939 la comissió gestora concedí, amb caràcter provisional, una plaça d'aquestes característiques a Isabel Vivas Casamajó, el pare de la qual havia estat igualment assassinat pels incontrolats a la rereguarda el 31 d'octubre de 1936.

El currículum de mèrits havia de servir també per a recuperar la plaça de funcionari municipal als qui ja exercien tasques a l'administració abans de la guerra i que havien hagut d'absentar-se de la localitat per les circumstàncies excepcionals del conflicte. Josep Tubau Carreras, per exemple, deixà la plaça de guàrdia urbà que ocupava des de 1933 en haver estat mobilitzat per lluitar al front el setembre de 1937. Després d'un període de convalescència a causa d'una ferida, Tubau fou descobert en intentar passar-se als *nacionals* el mes d'octubre de 1938, "*haciéndome pasar muchísimas calamidades en los calaboso[s] rojos hasta destinar me últimamente a un Bat[al]lón Disciplinario en los Pirineos*", des del qual aconseguí finalment fugir el gener de 1939, "*exponiendo para lograrlo varias veces la vida*". Es tractava, doncs, de mèrits més que suficients per a comptar amb el vistiplau del règim i gaudir del dret a reintegrar-se al seu lloc de treball o, en el seu

defecte, obtenir una ocupació transitòria, la qual cosa –afirmava Tubau– li era indispensable perquè després de la guerra es trobava sense feina. En el mateix sentit s'expressava Joan Basart Lloveras, també guàrdia urbà des de 1933, que havia hagut d'abandonar el càrrec el 5 d'octubre de 1938 per incorporar-se forçosament al front, i demanava la seva reposició després d'exposar que s'havia passat a l'exèrcit *nacional* el 9 de gener de 1939 "*por no estar conforme en modo alguno con el proceder y actuación del gobierno marxista*"⁸⁰.

El procés per dotar l'administració local d'un contingut homogeni d'acord amb els plantejaments del Nuevo Estado, tant pel que fa la depuració dels elements contraris a la dictadura com al fet de donar entrada als aspirants addictes, no es produiria de forma immediata perquè la normativa no es completà i desenvolupà del tot fins a finals de l'any 1939 i inicis de 1940. La resolució de les sol·licituds de càrrecs també es deixaria pendent en la major part de casos mentre no hagués finalitzat el procés de depuració de la plantilla de funcionaris. Evidentment, no totes les sol·licituds es podrien tenir en compte, ja fos perquè en aquell moment no es requeria personal extra o bé perquè finalment alguns dels depurats serien únicament amonestats amb una sanció econòmica sense perdre la plaça. Amb tot, els primers addictes començarien a introduir-se mitjançant la seva designació per feines temporals, amb l'esperança –que en més d'un cas es veuria finalment acomplerta– de consolidar posteriorment la situació laboral. Així, el 4 d'agost de 1939, davant la necessitat d'atendre els nombrosos serveis a les oficines que generava l'aplicació i el desenvolupament de la legislació del Nuevo Estado, d'acord amb el drets que la llei reconeixia als excombatents i, en definitiva, considerant com a requisits tant el suport indiscutible al Glorioso

⁸⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.l. 5103, Sol·licituds de 14 i 21-7-1939, respectivament.

Movimiento Nacional dels aspirants com les seves circumstàncies econòmiques, la corporació acordava designar com a auxiliars temporals Josep M. Roig Dulsat i Josep Girona Vicens, aquest darrer, excombatent de l'exèrcit *nacional*⁸¹.

LES MESURES FAVORABLES PER A L'ACCÉS A ALTRES PREBENDES

El suport a la causa *nacional* podia servir també per a participar –o almenys, intentar-ho– d'altres beneficis econòmics dins el Nuevo Estado allunyats de l'accés a un càrrec públic. Aquest és el cas de Josep M. Isern, que el mes de març de 1940 s'adreçava a l'alcaldia demanant preferència, "*teniendo en cuenta mi única condición de ex-cautivo y consiguiente título de Caballero de España*", en l'adjudicació dels treballs de transport que no pogués absorbir l'Ajuntament, després de la qual cosa la comissió gestora acordà accedir a la petició del sol·licitant en el repartiment del treball suplementari, "*sin carácter obligado de exclusividad alguna*"⁸². També els excombatents o les persones afectades directament per la repressió republicana gaudien d'un tracte prioritari reconegut legalment a l'hora de rebre la franquícia de certs monopolis estatals. D'acord amb això, una llei de 22 de juliol de 1939 i un decret de 17 de maig de 1940 determinaven que les vacants en expenedories de tabacs i administració de loteries es destinessin preferentment a les vídues i òrfenes solteres dels caiguts durant la guerra, dels assassinats sota la dominació marxista per la seva adhesió a la causa *nacional*, o bé dels que prestaren a la causa serveis rellevants; per als excombatents es reservava l'explotació del 75% dels establiments d'aparells assortidors de gasolina, per ordre de mèrits i temps de servei d'armes,

mentre que el 25% restant s'adjudicaria als mutilats de guerra que fossin útils per al treball manual. Per últim, alguns d'aquests guixolencs més afectats per la violència revolucionària durant la guerra –en haver estat perseguits o tenir algun parent assassinat– intentaren obtenir un reconeixement explícit a la seva condició de víctimes de les actuacions del bàndol republicà mitjançant la sol·licitud de la Medalla de Sufrimientos por la Patria. És el cas dels germans Lluís i Mercè Girbau Estrada i de la seva mare, Rosa Estrada Barri –fills i vídua, respectivament, d'Enecó Girbau–, de Joan Estrada Barri –empresonat primer a Sant Feliu i després a Girona des de la tardor de 1936 a febrer de 1939– i de Dolors Romà Roca –germana de Rufí Romà, assassinat el 31 d'octubre de 1936–. Tots ells havien iniciat entre agost i octubre de 1940 els tràmits corresponents per a la possessió d'aquell títol, el qual únicament tenim constància que fou denegat a Lluís Girbau, a qui el fet de tenir germanes l'excloïa legalment de la possibilitat d'obtenir-lo⁸³.

LA IMPORTÀNCIA DEL ANTECEDENTS POLITICOSOCIALS PER A LA PROVISIÓ DE CÀRRECS A LA PLANTILLA MUNICIPAL

El paper de la Jefatura Local de FET y de las JONS resultaria essencial en el procés de depuració per la seva potestat d'emetre informes de la conducta i els antecedents polítics dels empleats municipals. A principi d'agost de 1939, la gestora havia aprovat trametre a la prefectura guixolencsa del partit una relació dels empleats subjectes a depuració amb la sol·licitud dels corresponents informes, per tal de poder activar i resoldre ràpidament els expedients en curs d'instrucció. La mesura era idèntica a l'adoptada el mes d'agost per un dels gestors de l'anterior

⁸¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 4-8-1939. Pel que fa a Josep M. Roig Dulsat, que en aquell moment comptava amb 28 anys, desconeixem si tingué algun tipus de vinculació amb els vencedors de la guerra; només tenim constància del seu apoliticisme i de la condició de catòlic practicant, que el portà després del conflicte a exercir el càrrec de tesorero de la Junta de Joves de l'Acció Catòlica local.

⁸² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 8-3-1940, fol. 361; i Secció X, u.i. 5103.

⁸³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5790 i 6023; i Secció X, u.i. 5104.

corporació local, Ignasi Sala, qui també havia cregut convenient, malgrat no ser un tràmit obligatori, demanar informes a la Jefatura Local sobre l'actitud del personal administratiu⁸⁴. Igualment, la preferència que la llei atorgava als excombatents i excaptius convertia la delegació local del Partit Únic i els seus serveis en la font d'informació prioritària a consultar en el moment de cobrir vacants. Així, el novembre de 1939, per tal de nomenar de forma temporal dos empleats de la corporació, la gestora comunicava a la delegació guixolenc d'excombatents que trametés una llista *"de los que consideren hallarse en las condiciones de capacidad para desempeñar tal cargo y a fin de que el Ayuntamiento pueda elegir de acuerdo con lo dispuesto por las leyes que regulan esta materia los que resulten de mayor competencia"*. D'acord amb aquesta llista, els excombatents

escollits serien Alexandre Granolleras i Lluís Torres, el primer dels quals ja hem vist que havia sol·licitat ocupar alguna plaça municipal tot just dos mesos abans⁸⁵. De la mateixa manera, en la sessió d'1 de desembre de 1939, en què també s'efectuà la depuració d'alguns funcionaris, la gestora acordava, atesa la petició del secretari Ramon Matas de nomenar dos treballadors temporals per poder atendre les tasques de secretaria, *"que los señores gestores ex-combatientes den cuenta a la asociación para que, de conformidad con lo que dispone la ley, se les atorgue la preferencia que les corresponde a la provisión de dichas plazas"*. El 12 d'agost de 1940, el delegat local d'excaptius, Joan Estrada, assabentat que l'Ajuntament havia de cobrir la vacant de cap de vigilància i de la Guàrdia Municipal, instava l'alcalde, d'acord amb la preferència que la

Autoritats civils i militars davant la Porta Ferrada, a la sortida de l'església parroquial cap al 1940. S'hi identifiquen Esteve Roca (al marge esquerre), una autoritat provincial (probablement el cap del Partit, Julio Iglesias-Ussel), Narcís Rusalleda (al fons de la imatge), l'alcalde Vicenç Gandol, el cap local de Falange Enric Descayre i Joan Sabater (darrera de Descayre).

(Procedència: AMSFG, Fons Pere Rigau)

⁸⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 12-5 i 4-8-1939, fol. 71 i 140. També emetia informes la Guàrdia Civil, tal com s'esmenta en la sessió de 22-9-1939.

⁸⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 10 i 17-11-1939, fol. 238 i 244. També a la Secció X, u.i. 5102, 15-11-1939.

legislació reconeixia als excombatents i excaptius, a tenir en compte en el concurs de mèrits el candidat Antoni Rufí, excaptiu i militant de FET y de las JONS, que també s'havia valgut dels seus antecedents per sol·licitar a l'Ajuntament un lloc de treball similar el juliol de 1939⁸⁶.

Tot i que, com acabem de demostrar, el procediment de regulació quedava molt clar, els contactes o la major idoneïtat d'altres persones per a exercir determinades funcions donava lloc en algunes ocasions a la circumstància que la preferència dels excombatents no fos prou respectada, la qual cosa motivava les queixes corresponents, tal com quedà patent el desembre de 1939 en la sessió del ple:

"La Presidencia expone que habiéndole llamado el Sr. Delegado Gubernativo la atención sobre el nombramiento de un empleado de abastos, que no pertenece a los ex-combatientes, se ve obligado a insistir en las manifestaciones que con anterioridad hizo respecto a este caso, lamentando que dicho nombramiento no se hubiera llevado a la sesión como es obligado. El Sr. Delegado de Abastos afirma que si se efectuó este nombramiento fue porque estaba en la convicción de que la Delegación de Abastos disfrutaba de una Autonomía que justificaba tal forma de nombramiento. Y también a la delicadeza de muchos de los asuntos que allí se despachan y no pudiendo estar siempre personalmente presente entendía y entiende serle necesaria una persona de absoluta confianza en quien pueda descansar su responsabilidad. La Presidencia contesta que en ningún momento su intervención [h]a envuelto carácter alguno de censura y que estima que así lo entenderá el Sr. Delegado de Abastos y la Corporación, sino que únicamente consideraciones de orden legal le han impuesto el tratar esta cuestión, por lo tanto propone y se acuerda por unanimidad que la Presidencia

*y el Gestor Delegado Gubernativo de Abastos se entrevisten con el Sr. Delegado Gubernativo exponiéndole los extremos que han concurrido en este caso y que toda vez que terminase la depuración de funcionarios y aprobadas las nuevas plantillas se deben declarar vacantes las plazas de categorías inferiores, servidas en régimen de interinidad, según la disposición segunda de la Orden de 30 de octubre de 1939 que regula esta materia, automáticamente quedará resuelto este caso como los demás que en las mismas condiciones existen"*⁸⁷.

Els criteris per a la provisió de places a l'administració guixolenc, que havien estat fixats per l'ordre de febrer de 1939 paral·lelament al procés de depuració del funcionariat no addicte, s'aproven definitivament en la sessió de 10 de maig de 1940 en subjecció a l'ordre del Ministeri de la Governació de 30 d'octubre de 1939. Aquesta disposició estatal no diferia en essència de la de febrer del mateix any acabada d'esmentar, en reservar un 80% de les places als mutilats de guerra, als excombatents, als excaptius i als orfes i persones econòmicament dependents de les víctimes *nacionals* de la guerra i dels assassinats pels *rojos*, i atorgar només el 20% restant a torn lliure. Les sol·licituds s'acompanyarien dels documents corresponents que acreditessin estar en possessió d'algun dels drets o preferències anteriors, com també la certificació de bona conducta expedida per l'alcalde i la de no tenir antecedents penals, tot aportant "*informes de buenos antecedentes político-sociales, [y] adhesión al Glorioso Movimiento Nacional emitidos por FET y de las JONS y Guardia Civil*". En el tribunal examinador, a banda de l'alcalde i altres funcionaris o autoritats municipals, hi hauria un representant de la Comissió Provincial de Reincorporació d'Excombatents al Treball. La presència d'aquest represen-

⁸⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5102, 12-8-1940.

⁸⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 1-12-1939, fol. 260.

tant provincial, lluny de garantir la imparcialitat en el procediment d'elecció per la seva condició de persona forana, suposava un element més de la poca transparència en el procés. ¿Qui millor podia garantir als qui havien lluitat al costat dels *nacionals* la seva preferència a l'hora d'accedir a l'administració pública que aquell que formava part d'una comissió l'objectiu de la qual era precisament, tal com el seu nom indica, vetllar per la reinserció dels excombatents al món laboral? Només quatre mesos després, el setembre de 1940, la corporació nomenava interinament Pere Rigau i Antoni Rufí, ambdós amb carnet de FET y de las JONS, com a interventor de l'escorxador i inspector del mercat, respectivament, mentre que els funcionaris Alexandre Valls Merignach, Ricard Audet Simon, Josep Serra Barburés i Víctor Lluís Gafarot –tots ells depurats– eren cessats dels seus càrrecs –segons afirmava el consistori– per no ser necessaris els seus serveis⁸⁸. D'altra banda, el mes de maig de 1942, l'administrador de Correus demanava a l'alcalde que li proporcionés el nom d'una persona per proveir una plaça interina de carter, tot procurant en la mesura del possible atènyer-se a la normativa vigent, “o sea, dar preferencia a los que, reuniendo las condiciones reglamentarias de edad (mayor de 18 años), aptitud física y saber leer y escribir, hayan prestado servicios a la Patria en cualquiera de los frentes de combate, durante un período de tiempo no inferior a tres meses, o hayan sufrido heridas por el hierro enemigo, o acrediten haber perdido en la guerra y en defensa de la Patria, el padre, hermanos o persona con la que viviera el interesado antes del 18 de julio de 1936 o de quienes recibiera en aquella fecha los medios para su subsistencia”. La persona proposada, Bartomeu Auladell Vidal, pertanyia a una família perseguida durant la guerra –en el transcurs de la qual els seus dos germans i

la seva mare havien estat empresonats pel bàndol republicà–, tot i que la plaça seria finalment coberta per l'excombatent Manel Casals Colom, després d'haver-hi renunciat Auladell⁸⁹. Precisament un dels germans de Bartomeu acabats d'esmentar, Joan Auladell Vidal, havia estat nomenat auxiliar eventual el 2 de febrer de 1940, per bé que ja treballava a l'Ajuntament amb anterioritat, i seria designat formalment administrador d'arbitris municipals l'any 1944 –tot ratificant un acord anterior de setembre de 1943– per haver acreditat “que era *Excautivo por la Causa Nacional, y no habiendo en los turnos Caballeros Mutilados, Oficiales Provisionales o de Complemento y Ex-Combatientes, aspirantes a la plaza que acreditaran dichos méritos*”. De fet, l'any 1943 encara s'apuntava al fet que, per proveir places a l'administració local, i segons criteri de la corporació, “son preferentes los méritos patrióticos a los de eficiencia personal y profesional”⁹⁰, i a finals de desembre del mateix any, en el cas concret de cobrir en propietat una plaça d'auxiliar administratiu, la corporació estipulava entre els diversos requisits, que “los opositores deberán justificar su absoluta adhesión al Glorioso Movimiento Nacional, mediante certificado expedido por FET y de las JONS”, amb un tribunal evaluador que, com en el cas que hem vist més amunt, havia d'incloure un representant de la Comissió Provincial per a la Reincorporació d'Excombatents al Treball.

Malgrat tot el que acabem d'exposar, el camí marcat per la rígida legislació no impediria l'aparició d'alguns supòsits que, tot i no ser il·legals, contradeïen l'esperit de la normativa encaminada a assolir una administració municipal fidel al nou règim, amb les conseqüents disputes que aquella esclatava generava en el si de les autoritats locals. Aquest fet es produí durant la primera meitat de 1942 en la gestora guixolencina davant la possibili-

⁸⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 27-9-1940, fol. 59r.

⁸⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 8-5 i 26-6-1942, fol. 47v i 64r; i Secció X, u.l. 5110.

⁹⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 16-4-1943, fol. 157.

Processó amb la imatge de la verge de Fàtima, l'any 1948.

(Procedència: Col·lecció Enric Figueras)

tat que l'antic dipositari municipal, Josep Bordas Samada, es reincorporés al càrrec un cop complerta la sanció de dos anys sense feina i sou amb què havia estat depurat. En principi, la corporació havia acordat el seu reintegrament, però alguns gestors –Manel Clavaguera, Narcís Ruscalleda, Esteve Roca i Francesc Castelló, significativament, tots quatre excombatents– protestaren perquè Bordas no pertanyia al cos de dipositaris⁹¹. Certament, tal com argumentava el gestor Clavaguera, i així succeiria després de l'aprovació definitiva el mes de juny de la reposició de Bordas en el càrrec, aquest últim tenia la intenció d'emparar-se en la llei i, un cop reintegrat a la plaça de dipositari, demanar-ne l'excedència. No obstant això, la queixa sembla apuntar més aviat al fet que Bordas no només no fos excombatent, sinó a la circumstància que –tal

com hem dit– els seus antecedents politicosocials l'estigmatitzaven com a desafecte a la causa. Almenys així ho exposava el gestor Esteve Roca, que havia exercit com a dipositari interí des del març de 1941 per renúncia de l'anterior dipositari, el *jefe local* de Falange Enric Descayre, en afirmar “*que por encima de todo, lo más esencial es procurar que el personal no pueda ser discutido en el aspecto de su adhesión e identificación plena con el Movimiento*”. Precisament, Roca ocuparia novament el càrrec de forma provisional des del final del mes de juny, un cop l'autoritat superior concedí a Bordas l'excedència del càrrec que sol·licità⁹². El regidor Francesc Castelló, per la seva banda, deixaria d'assistir a les sessions de la comissió gestora en senyal de protesta, tal com tindrem ocasió de veure amb més detall en un proper apartat.

⁹¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 20-3-1942, fol. 31r-32v. Posteriorment, Ruscalleda reconsideraria la seva posició en estimar que l'esmentat Bordas podria ocupar provisionalment el càrrec mentre no fos cobert per disposició de l'autoritat superior.

⁹² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 10-4 i 26-6-1942, fol. 36v i 64r.

El poder de la informació com a instrument de control polític i social

El control de la ciutadania i la imposició obligatòria dels paràmetres del Nuevo Estado es convertirien en una obsessió per al règim de Franco, fins al punt d'esdevenir tasques rutinàries en la gestió quotidiana del poder local. Al llarg de la dictadura, i en especial durant la immediata postguerra, els ajuntaments i la Jefatura Local de Falange –i, en menor mesura, també les autoritats militars o el rector– serien lloc de visita obligada per sol·licitar avals, salconduits i certificats de bona conducta per a tota mena de qüestions. El subministrament d'informació sobre antecedents personals esdevindria essencial en el procés de repressió endegat pels vencedors de la guerra, en donar a conèixer a les autoritats superiors els elements locals considerats subversius o desafectes al règim; al mateix temps, resultaria igualment imprescindible per a obtenir notícies de primera mà sobre els individus que, amb relació a l'actitud mantinguda amb anterioritat a 1939, reunien un currículum de mèrits apropiat per a ser conceptuals com addictes al règim i, en conseqüència, esdevien candidats idonis per a exercir determinades responsabilitats. La importància dels antecedents com a mecanisme de provisió dels càrrecs o ocupacions remunerades ja l'hem vista en parlar de l'accés al govern municipal, als òrgans de representació local de FET y de las JONS i a l'administració local.

EL PAPER PREEMINENT DE FET Y DE LAS JONS EN LES TASQUES D'INFORMACIÓ I CONTROL

Les tasques d'informació i control serien assumides preeminentment per la Falange local. Només cal

recordar, per exemple, el paper fonamental que el Nuevo Estado li atorgava a l'hora d'assessorar el governador civil en la proposta d'individus a cobrir els càrrecs de la comissió gestora. Mitjançant la delegació local d'Informació i Investigació del Partit, la Jefatura Local actuaria com una mena de policia secreta encarregada d'elaborar fitxes personals dels ciutadans o mantenir les autoritats superiors al corrent sobre la situació política, econòmica i social de la localitat, atribucions que compartiria sovint amb la comandància de la Guàrdia Civil. L'ús de la informació com a mecanisme repressiu i de control quedaria palès per exemple amb la revisió a partir de 1940 de les lleves en edat de fer el servei militar que havien estat cridades a la guerra per la República.

A banda de la política de nomenaments, el control de la informació de què gaudien les autoritats locals podia utilitzar-se també per a depositar de les seves atribucions persones que no es consideraven adequades per causa únicament dels seus antecedents polítics. Així, el 18 d'abril de 1940 el cap de la Falange local, Enric Descayre, comunicava a la corporació que, *"a pesar de reconocer a D. Enrique Batet Bosch su buena voluntad y celo en el cumplimiento de su cargo en la Junta del Hospital Municipal de esta ciudad, estima esta Jefatura que dada la significación política del interesado que mantuvo con anterioridad al Glorioso Movimiento Nacional, no existe motivo alguno que le abone su permanencia en el meritado cargo, por lo que me permito indicarle la conveniencia de su sustitución"*; a la qual cosa la gestora, després d'informar-se sobre els antecedents de Batet, acordava que es tindria en compte la proposta per procedir en aquest sentit quan la situació econòmica de l'hospital estigués més ben orientada⁹³. En altres ocasions, però, sembla

⁹³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 18-4 i 10-5-1940, fol. 394 i 7r.

que algunes motivacions aconsellarien una major tolerància envers altres persones, de tal manera que es posava en evidència la diferència de criteri entre els diversos òrgans de govern local. Així succeïa amb relació al secretari de la junta local de Subsidio al Combatiente, Josep Mas Dalmau. La finalitat d'aquest òrgan era, tal com la seva denominació indica, la de gestionar l'impost del mateix nom, que havia estat creat per l'Estat per auxiliar els qui havien lluitat al costat del bàndol *nacional* i que es trobaven en atur forçós i sense ingressos personals. El Subsidio al Combatiente –també conegut un cop finalitzada la guerra com Subsidio al Ex-Combatiente– consistia en un recàrrec del 20% sobre consumicions en bars, perfums i articles de luxe, espectacles públics i aparells radiofònics, i d'un 10% sobre altres articles que no fossin de primera necessitat, com per exemple els productes en venda a joguines i pastisseries. L'impost es recaptava a partir d'uns tiquets, que els botiguers havien de donar al comprador com a comprovant en efectuar la compra i que després li servien, a aquest últim, per a fer la liquidació a l'Estat. La junta local de Subsidio al Combatiente, de la qual formava part –com dèiem– Josep Mas, havia estat nomenada el 8 de setembre de 1939 pel consistori i era encapçalada per Josep Bohigas Canadell, seguit de Joan Esteva Romà, Bartomeu Roca, Joan Sabater i Jaume Casas –tots quatre, pares d'ex-combatents– com a vocals. Així, el mes de febrer de 1940 el cap provincial del Subsidio conclouia, a partir d'un informe de la Falange guixolenc, que el mal funcionament d'aquesta entitat a Sant Feliu es devia a la nefasta gestió de l'esmentat secretari, per la qual cosa emplaçava la gestora a la seva substitució o fins i tot, si calia, a la renovació total de la junta, per tal d'evitar la imposició

de fortes sancions⁹⁴. Malgrat això, el consistori, després de fer constar que, en compliment de la legislació, el nomenament de Mas Dalmau com a secretari s'havia efectuat pel fet de ser el mestre nacional amb funcions al municipi de menor edat, manifestava la seva estranyesa tant per l'actuació de la Falange local com per les conclusions a què havia arribat aquesta organització política:

“Esta Alcaldía desconoce el informe que haya podido transmitir F.E.T. y de las J.O.N.S. de esta ciudad pero es público que [Josep Mas Dalmau] fue depurado favorablemente y reintegrado a su cargo por Tribunal de Magisterio. En cuanto a los [razonamientos] que hayan podido ocurrir entre la Junta Provincial y Local desconoce su alcance y origen por cuanto la Jefatura Local se desenvuelve autónomamente sin relación con esta Alcaldía, si bien debe tenerse en cuenta que el servicio que prestan [els membres de la Junta Local de Subsidio al Combatiente] completamente desinteresado y sin retribución alguna, obliga a perder mucho tiempo y soportar las molestias ocasionadas en toda recaudación de esta naturaleza, por todo lo cual el solo hecho de aceptar dicho cargo demuestra su buena disposición y patriotismo puesto al servicio de los intereses del Estado. (...) Si se ha producido alguna deficiencia en los primeros tiempos de implantación y organización del servicio, ésta quedará subsanada con toda seguridad inmediatamente, y habida cuenta la renovación de cargos produciría una desorganización inevitable antes no se hubieran capacitado los nuevos substitutos, se cree en el deber de solicitar respetuosamente se deje sin efecto la resolución comunicada en el convencimiento de que no subsistirán los motivos que han dado lugar a la misma”⁹⁵.

⁹⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, fol. 176; i Secció X, u.i. 5103, 8-2-1940.

⁹⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5103, 19-2-1940. L'afer fou tractat en la sessió de la comissió gestora de 18-2-1940, fol. 348-349.

Tot i que el desenllaç d'aquest assumpte ens és desconegut, a principis d'octubre de 1940, en canvi –i sense que puguem afirmar si tingué o no relació directa amb l'afer anterior– Josep Bohigas fou substituït al capdavant de la junta local de Subsidio al Combatiente per Alexandre Granolleras, aquesta vegada amb la conformitat tant de la corporació municipal com de la Jefatura Local de FET y de las JONS.

LA INTROMISSIÓ DE LES AUTORITATS MUNICIPALS EN L'ÀMBIT LABORAL PRIVAT I EL PAPER DELS INFORMANTS LOCALS

La voluntat d'intromissió a escala local dels aparells representatius del Nuevo Estado a Sant Feliu arribà fins a l'extrem d'immiscir-se en la regulació interna del personal empleat d'entitats privades radicades a la vila. Segons manifestava la comissió gestora, *"ha sido una norma que aparte de venir impuesta por la Ley ha respondido a imperativos del propio decoro y aún de higiene ciudadana, la depuración del personal que durante el periodo de barbarie roja ha formado parte, tanto en cargos o funciones directivas como subalternas, de los organismos del Estado, Corporaciones, Entidades particulares, etc"*. Per aquesta raó –justificava la corporació–, *"estas Autoridades dentro de sus atribuciones y jurisdicción han procurado cumplir su deber informando todas sus decisiones de la máxima rectitud y justicia, en el cumplimiento de una tarea tan ingrata como necesaria y cuyo descuido podría malograr en corto plazo la ingente obra del Caudillo"*. Un text que va més enllà de la pura retòrica si tenim en compte que forma part d'una carta signada per tots els membres

del consistori adreçada el 17 de juliol de 1939 al director de la Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros de Barcelona per advertir-lo de la conducta *roja*, de caire propagandista, que havia tingut l'empleat de major categoria de la sucursal a Sant Feliu d'aquesta entitat bancària, Simon Miranda Franch⁹⁶. Igualment cal no oblidar en els processos d'informació la col·laboració prestada per particulars a l'hora d'intervenir com a testimonis en les causes judicials i subministrar dades concretes, d'acord, entre altres raons, amb un inqüestionable convenciment ideològic envers la causa *nacional* o el ressentiment cap a la política practicada durant l'anterior etapa republicana. Certament, es tractava d'un grup reduït de guixolencs, tot i que la seva capacitat d'influència podia ser molt elevada, tal com es desprèn de les paraules de l'alcalde Vicenç Gandol adreçades al governador militar de Girona l'any 1943. Precisament, la raó del comunicat era sol·licitar a l'autoritat, a petició d'aquests testimonis, la possibilitat de declarar des de Sant Feliu mateix i, d'aquesta manera, evitar la pèrdua de temps i les despeses que suposava haver de desplaçar-se a Girona:

*"En las peticiones de informes que, casi a diario, nos son solicitadas por los Juzgados Militares de Plaza, se nos invita a señalar el nombre de los testigos de ésta que luego ha de deponer en el Sumario que se instruye y que motiva la mentada información. Comprenderá V.E. que tanto por la probada adhesión a los fines y postulado de nuestro Glorioso Alzamiento, como por la convicción y buen juicio que debe asistir a los llamados a probar los hechos concretos perpetrados durante la dominación marxista, ha de recaer muchas veces tal designación en unas mismas personas"*⁹⁷.

⁹⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5997. Es dona la coincidència que tres anys després Simon Miranda esdevindria sogre de Narcís Ruscalleda –un dels gestors signants de la carta–, en casar-se aquest últim amb la filla del primer, Glòria Miranda Vidal.

⁹⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5113, 13-5-1943.

EL CONTROL DE L'ORIENTACIÓ I DE LES ACTIVITATS DEL TEIXIT ASSOCIATIU LOCAL

El monopoli de la informació de què gaudien els organismes de poder del municipi també proporcionaria al règim el mecanisme per a controlar políticament el teixit associatiu local, en permetre-li intervenir en el procés de selecció dels càrrecs de responsabilitat de les entitats de caràcter benèfic o cultural del municipi. És a dir, d'assegurar-se la presència directa, en els òrgans de govern i d'administració d'aquestes entitats, de personal fidel al sistema. Amb motiu de la constitució de l'assemblea local de la Creu Roja el mes d'abril de 1939, el delegat provincial d'aquesta institució convocava l'alcalde, el rector, el comandant militar de la plaça i el cap local de FET y de las JONS perquè proposessin el nom de les persones que n'haurien d'ocupar els càrrecs directius⁹⁸. La manca d'autonomia de les associacions i centres recreatius guixolencs a causa d'aquesta política dirigista es posava igualment de manifest el gener de 1940 quan, davant la imminent organització a la ciutat del Club Guixolense de Ajedrez, el governador civil comunicava a l'alcalde que “*en el plazo legal señalado elevará propuesta de la Junta Directiva que haya de regir dicha Sociedad, por conducto de esta Alcaldía, que a su vez informará, de acuerdo con el Jefe local de F.E.T. y de las J.O.N.S. bajo su más estricta responsabilidad acerca de los antecedentes políticos, sociales y religiosos de sus componentes*” i, així mateix, que “*en el caso de que fuera necesario la sustitución de alguno, propondrán asimismo, bajo su más estricta responsabilidad, nombre de la persona que haya de ocupar su cargo, informando en idéntica forma sobre la misma*”. Segons la resposta tramesa al governador civil, les cinc persones proposades,

tot i no haver militat abans de la guerra en cap partit polític, eren considerades d'idees dretanes i d'ordre i, de forma significativa, quatre d'ells tenien presentada la declaració jurada corresponent per entrar al partit⁹⁹.

El dirigisme en la configuració dels òrgans de direcció d'aquestes entitats, amb la consegüent manipulació dels seus estatuts i regles internes de funcionament, no buscava altra cosa que desactivar la possibilitat de reconstruir lliurement el moviment associatiu democràtic –especialment el vehiculat a posicions ideològiques d'esqueres– que havia existit a la ciutat amb anterioritat a la victòria *nacional*, per tal de domesticar així les noves institucions i evitar que es convertissin en focus d'oposició a la dictadura. Així, poc després d'acabar la guerra, la secció local de Milícias de Falange de Sant Feliu denuncià el nomenament com a president de la junta del Casino la Constància d'Agustí Ferrer Climent perquè havia estat condemnat a quinze anys de presó a la zona *nacional* i intercanviat posteriorment¹⁰⁰. I el juny del mateix any es donaven instruccions per procedir a la propera renovació de la junta d'aquest casino d'acord amb la nova normativa, que establia que “*las juntas de las Sociedades Recreativas habían de estar compuestas por falangistas en sus dos tercios*”, i “*los cargos de Presidente y Secretario debían de ser desempeñados por falangistas precisamente*”¹⁰¹. També pel que fa al Casino Guixolense o dels Senyors, el governador civil reiterava a l'alcalde a principis de l'any 1942, amb motiu de la renovació de la junta, “*(...) la obligación que tiene de vigilar, de acuerdo con la Jefatura Local de F.E.T. y de las J.O.N.S., para que el funcionamiento de la expresada Sociedad, se ajuste siempre a las normas que informan el Nuevo Estado Español, procurando que los cargos de*

⁹⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 15-4-1939, fol. 51.

⁹⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5103, 18 i 31-1-1940. Els membres de la junta eren: President.- Josep Saura Vila, comerciant i propietari; secretari.- Ferran Alfonso Aloras, cap de les oficines de Telègrafs; Tresorer.- Jacint Subirós Pla, paleta i contractista d'obres; Bibliotecari.- Aureli Querol Mansergas, administrador de Correus; subsecretari.- Laureà Blasi Terrés, escriptor. Aquest darrer era l'únic que no tenia tramitat el seu ingrés a FET, tot i que, segons deia l'informe, es tractava d'una “*persona de conducta intachable y ADHERIDO al Glorioso Movimiento Nacional*”.

¹⁰⁰ JIMÉNEZ, 1995: 208.

¹⁰¹ Llibre d'actes del Nou Casino la Constància, citat a GAITX i alt., 2001: 85. La renovació de la junta no s'efectuà immediatament, tal com es desprèn d'un informe dels seus membres emès l'1 de setembre de 1939 que assenyala que encara era presidida en aquella data per Agustí Ferrer Climent; a més, el subsecretari també era considerat com una persona compromesa amb el bàndol republicà, mentre que les set persones restants podien considerar-se com addictes a la causa, d'ordre o indiferents, tot i que només tres eren militants del Partit (Vegeu els informes dels membres d'aquesta junta reproduïts a la pàg. 368 del present llibre).

Presidente, Secretario y Tesorero recaigan en las personas de mayor solvencia y que hayan demostrado mayor adhesión al Glorioso Movimiento Nacional, teniendo en cuenta las Instrucciones emanadas del Ministerio de la Gobernación (...) en las que se preceptúa para poder formar parte de las Juntas Directivas de las Asociaciones no se deben excluir de las mismas más que aquellas personas que por sus antecedentes políticos, sociales y religiosos hayan de estimarse contrarios o simplemente, de dudosa afección al Glorioso Movimiento Nacional"¹⁰². Per aquesta mateixa raó, caldria donar de baixa els socis de l'entitat que pels seus actes o paraules "realicen campañas tendenciosas, en contra o menoscabo del prestigio del Estado, de sus Instituciones o de sus personas representativas", com també aquelles persones d'influència o prestigi local que "con sus omisiones, pasividad o indiferencia demuestren su notorio apartamiento del Glorioso Movimiento Nacional". Igual que en els casos apuntats anteriorment, la responsabilitat de les irregularitats que pogués cometre aquesta associació s'exigiria a les autoritats locals per negligència i falta de zel en el procediment d'elecció dels aspirants.

L'elaboració dels informes d'antecedents polítics, socials i religiosos a petició del governador civil esdevindria un tràmit a seguir per les autoritats locals cada vegada que alguna d'aquestes societats proposés la renovació de la seva junta directiva o la substitució d'algun dels membres dels seus òrgans de direcció. Els informes havien de ser elaborats per l'alcaldia guixolenc a d'acord amb la Jefatura Local de FET y de las JONS i amb el vistiplau de la comandància de la Guàrdia Civil o la Inspecció del cos general de Policia instal·lades a la ciutat, tal com tornava a posar-se de manifest en la renovació de la junta del Casino dels Senyors el

juliol de 1945 o en la de la del Casino dels Nois de febrer de 1948 –per citar-ne només alguns casos–. D'altra banda, la petició a alcaldia d'informes d'antecedents políticsocials i conducta durant la passada guerra per part del governador civil es feia igualment imprescindible l'agost de 1946 amb motiu de la proposta de diverses persones per cobrir algunes vacants existents a la junta de la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de la ciutat. Entre els candidats hi trobem novament gent que ja havia donat mostres de compromís amb el règim, com Santiago Janer Rabassa –aleshores primer tinent d'alcalde–, Josep Bonal Fornós –nomenat regidor l'octubre de 1939 però absent de les sessions almenys des de 1942, malgrat el fet que se'l continuava conceptuant com addicte– i Eduard Carerach Xarrié –gestor de Proveïments entre febrer i juny de 1939–; d'altres eren reconeguts catòlics, com Trifon Serra Sabater, o membres del sometent, com seria el cas d'Alfred Mont Carles. Dos dels candidats, en canvi, Agustí Roldós Calzada i Joan Albertí Salip, eren considerats com indiferents a la causa, el primer d'ells, "por haberse mostrado disconforme con parte de su organización" i el segon per raó de la seva inhibició de tota manifestació política; ni una cosa ni l'altra, però, no invalidaven la idoneïtat d'ambdós per al càrrec, ja que la seva posició econòmica i ideologia dretana, sumades a la consideració de persones de bona conducta que emanava dels informes, donaven a entendre que, malgrat la manca d'efusivitat mostrada envers la dictadura, tampoc no s'oposarien a un sistema que els protegia del fantasma de la revolució social¹⁰³. No en va, la preocupació principal del règim davant la manifesta hostilitat que podia trobar en determinades localitats que en el passat s'havien caracteritzat per l'arrelament entre la ciutadania del moviment

¹⁰² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5110.

¹⁰³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5120. La resta de candidats eren Francesc Turro Sagrera, Josep Pi Gispert i Rafael Bordas Marimon, tots tres qualificats d'adictes, i Josep Prat Peris i Ernest Molinas Renard; d'aquests dos darrers, no se'n podia donar referència en no tractar-se de veïns de Sant Feliu o residir des de feia poc a la ciutat.

obrer –com era el cas de Sant Feliu– conduiria a mantenir allunyats de qualsevol tipus de representativitat política o social els elements conceptuats obertament com contraris a la dictadura; especialment aquells que, en estar mancats de béns o mitjans de producció propis, difícilment podrien mobilitzar-se en defensa de la propietat privada. D'altra banda –tal com tindrem ocasió de comprovar en properes pàgines– els indiferents o els tebis es comptabilitzarien sempre al costat dels incondicionals, perquè, com molt bé havia comprès la dictadura, era precisament la seva passivitat el que n'assegurava una interiorització dels principis del Nuevo Estado gens problemàtica.

La necessitat de disposar del corresponent informe de conducta i antecedents ideològics de qualsevol individu amb opcions d'assumir tasques directives en alguna associació del municipi esdevenia especialment apressant davant la sol·licitud de constitució de noves entitats, ja fos perquè les autoritats provincials havien de començar des de zero el procés de reconeixement del perfil i les intencions de l'organització que es volia crear i dels seus membres, o bé pel fet de disposar d'indicis que apuntaven cap a possibles tendències esquerranoses. Per aquest motiu, el mes de maig de 1947, davant la petició de constitució a la ciutat de la Societat Nova Gesoria, el governador civil precisava en el seu comunicat d'informació la precaució de *"tener en cuenta que a pretexto de desarrollar actividades lícitas, encubran propósitos que intenten menoscabar el Decreto de Unificación de los partidos en una sola entidad político-nacional, o alienten tendencias partidistas, bien de extinguidas organizaciones, bien de tipo netamente personalista, o que, por cualquier otro concepto deban de estimarse contrarias al signo de unidad*

en el pensamiento y de una común disciplina que informan el Nuevo Estado Español". Ara bé, tal com exposava l'alcalde, la coral era la continuació d'una altra anteriorment existent, de caràcter apolític, que havia deixat d'actuar per manca de recursos, motiu pel qual es permetia defensar les finalitats estrictament musicals de la nova agrupació; i, malgrat reconèixer que entre els seus organitzadors hi havia individus de totes les tendències, explicava que cap d'ells era extremista, de manera que estava convençut que tots acatarien en tot moment les normes polítiques del règim¹⁰⁴. La constitució de la junta seria autoritzada pel governador civil a finals de juliol de 1947 tot recordant a l'alcalde l'obligació de procurar que els càrrecs de president, secretari i tresorer recaiguessin en persones de demostrada adhesió a la causa, i l'exclusió de l'entitat de les persones de provada desafecció o dubtosa simpatia envers el Glorioso Movimiento Nacional. El mes de febrer de l'any següent, arran de la renovació de la junta sol·licitada per la mateixa coral, l'alcaldia informava, amb el vistiplau –com no podia ser d'altra manera– del *jefe local* de Falange i del comandant de la Guàrdia Civil, que cap dels membres de la nova directiva no havia tingut cap tipus de filiació política ni abans ni durant la guerra i que tots podien conceptuar-se com simpatitzants o afectes al Nuevo Estado. A la nova junta hi predominaven els guixolencs indiferents en matèria religiosa (Arseni Jordà Gispert, president; Eduard Vilà Vivet, secretari; Josep M. Vilatjé Buxó, vicesecretari; Joan Pujol Turó, tresorer; Ciril·li Mateu Turró, vocal; Pere Pujadas Bargeli, vocal; i Jaume Quintana Torres, vocal), davant de dos afiliats a l'Acció Catòlica (Laureà Roca Sicars, vicepresident; i Lluís Blanch Vergés, vocal)¹⁰⁵.

¹⁰⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5847, 21 i 31-5-1947.

¹⁰⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5849, 13-2-1948.

El Frente de Juventudes i la Sección Femenina, instruments específics d'enquadrament social

La pretensió de la dictadura franquista d'exercir un control directe sobre la ciutadania i inculcar alhora els principis ideològics del règim al conjunt de la societat civil determinà que l'Estat assumís des d'un bon principi la necessitat d'ocupar-se de l'enquadrament i adoctrinament d'aquells col·lectius socials considerats d'importància estratègica per assegurar les esperances de perpetuació futura del sistema. Es tractava, per tant, de buscar els mecanismes que permetessin influir de manera especial en la formació tant de les generacions més joves, cridades a ser els espanyols del dia demà, com de la dona, considerada en el seu paper d'esposa obedient i mare de família. El compliment d'aquests objectius es confià a dos orga-

nismes d'inspiració falangista, creats amb anterioritat a la institucionalització del Nuevo Estado i que passaren a estructurar-se com a seccions del Partit Únic: per una banda, l'Organización Juvenil, que ben aviat es transformà en el Frente de Juventudes i, per l'altra, la Sección Femenina de FET y de las JONS.

L'ORGANIZACIÓN JUVENIL I EL FRENTE DE JUVENTUDES

El Frente de Juventudes –considerat significativament com l'obra predilecta del règim, en paraules del mateix Franco– fou creat per llei el 6 de desembre de 1940 com a institució hereva de l'anomenada Organización Juvenil, entitat que havia estat aprovada pels estatuts de FET y de las JONS el 4 d'agost de 1937¹⁰⁶. La finalitat del Frente de

Diversos nois guixolencs uniformats de falangistes, cap al 1942.

(Procedència: Col. Fina Mallol)

¹⁰⁶ "La ley de creación del FRENTE DE JUVENTUDES. Asegura la formación de las nuevas generaciones en el espíritu católico español y de milicia propios de la Falange" (Circular de la Alcaldía, núm. 7, 21 de desembre de 1940).

Juventudes era, tal com ho havia estat també la del seu precedent, la de formar políticament, mobilitzar i integrar la població juvenil espanyola en l'esperit i la doctrina de la Falange i, en general, en els principis ideològics del règim. El programa docent tampoc no descuidava l'educació física i esportiva, amb un zel especial en la formació premilitar en el cas dels nois, i en la iniciació a les tasques de la llar en el de les noies. L'enquadrament dels efectius del Frente de Juventudes s'organitzava, segons el sexe i l'edat, en diverses categories, cadascuna amb una denominació pròpia. Les seccions masculines es dividien en Pelayos (de 7 a 11 anys), Flechas (d'11 a 15 anys) i Cadetes (entre els 15 i 18 anys); una darrera categoria era la que abastava des dels 18 anys fins a l'edat de 21, moment d'incorporació a files. Per la seva banda, les noies se subdividien en Margaritas (7 a 10 anys), Flechas (entre els 10 i els 14 anys d'edat), i Flechas Azules (de 14 a 18, edat a partir de la qual podien seguir la seva vinculació amb el Partit integrant-se dins la Sección Femenina).

La presència del Frente de Juventudes es materialitzava públicament durant les diades assenyalades del calendari a través de la participació en desfilades de caire paramilitar, en què l'assistència dels membres de l'organització era obligatòria. I també en esdeveniments o activitats culturals de la vida local que, malgrat la seva aparent candidesa, difícilment podien amagar el vessant propagandístic de la dictadura. És un exemple d'aquests darrers l'acte que tingué lloc al guixolenc Teatro Novedades el 29 de maig de 1942 i que comptà amb l'assistència del cap provincial de Falange:

"El local totalmente abarrotado de público presentaba soberbio aspecto resultando una función brillantísima, tanto por la excelente presentación

de decorados como por el magnífico trabajo de los pequeños camaradas de la Organización. El último cuadro representó el Fuego de Campamentos, mostrando al público los momentos más emocionantes de la vida de campamentos. Terminó el acto con el canto del «Cara al Sol», dando el Jefe Provincial del Movimiento los gritos de rigor»¹⁰⁷.

Precisament d'entre les diverses activitats programades pel Frente de Juventudes per desplegar els seus objectius, sens dubte l'organització de campaments era la que oferia majors expectatives de penetrar amb èxit en les consciències dels joves. Segons informava la premsa gironina, *"la vida austera de milícia es la base alrededor de la cual giran todas las actividades del Campamento: vida religiosa, cultura y formación Nacional-Sindicalista, gimnasia y deportes y educación premilitar. Todo impregnado de un alto espíritu y de una perfecta subordinación a la Jerarquía y Mandos del Campamento, que con su abnegación y con su sacrificio diario hacen posible la transformación de nuestros muchachos en disciplinados atletas de la Falange"*¹⁰⁸. A Sant Feliu, la delegació provincial hi instal·là l'únic dels campaments d'estiu de les comarques gironines que el Frente de Juventudes tenia reservat per a la branca masculina de l'organització: el Campamento José Pérez Candela. Ubicat en dependències escolars, comptava amb 18 dormitoris, biblioteca, infermeria, sala d'esbarjo, instal·lacions esportives i, fins i tot, un Altar de los Caídos situat a l'aire lliure, al voltant del qual tenia lloc la celebració dels actes religiosos. Els locals eren cedits per a la temporada per l'Ajuntament de Sant Feliu, que fins i tot posà a disposició dels instructors del campament una barca per a la vigilància i la formació dels estiuers durant les hores de bany, tasca que tenia lloc en un racó de la platja

¹⁰⁷ *El Pirineo*, 29-5-1942, fol. 4.

¹⁰⁸ *El Pirineo*, 6-8-1941, fol. 4 i 19-8-1941, fol. 1.

reservat expressament per a ús exclusiu d'aquells nois. Al campament hi estiuiejarien aquell any, repartits en tres torns, 300 nois de diverses poblacions de les comarques gironines, en edats compreses entre els 10 i el 18 anys¹⁰⁹.

És probable que durant els mesos immediatament posteriors a 1939, l'Organización Juvenil de Sant Feliu hagués rebut un nombre prou rellevant de sol·licituds d'ingrés. Cal tenir en compte que, a banda naturalment de la subscripció dels fills de guixolencs agraiats, simpatitzants o addictes al nou règim, la probable afiliació a aquesta entitat per part d'alguns joves provinents de famílies poc identificades amb la causa *nacional* podria ser entesa pels seus progenitors com un mecanisme de protecció davant la por suscitada per la ferotge repressió dels vencedors de la guerra, o bé com una manera d'afrontar la incertesa del període. Igualment, no s'ha de menystenir el reclam que podia suscitar el fet que, en aquell context de fam i de misèria, l'organització hagués creat tot un seguit de serveis per a procurar un major benestar dels seus membres, com ara la promoció de campanyes de vacunació, l'oferiment d'atenció sanitària, etc. El desembre de 1940, en canvi, la llei de creació del Frente de Juventudes disposava com a obligatori l'enquadrament a l'entitat successora de l'Organización Juvenil per a tots els nois i noies compresos en edats d'entre els 7 i els 21 anys (18 anys per a les noies). Amb tot, l'efecte totalitzador que havia de tenir aquesta imposició no produïa en el conjunt de la consciència ciutadana els resultats esperats, i caldria continuar insistint en les mesures coercitives. A finals de 1942 i d'acord amb les ordres del Ministeri de Treball, el delegat local del Sindicat Únic, l'excombatent Joan Sabater Janer, notificava que els nois de 14 a 21 anys i les noies de 14 a 17 aprenents d'un ofici només podrien accedir a un

treball si presentaven prèviament un certificat del Frente de Juventudes que acredités la pertinença a aquesta institució. A més, s'estipulava que en els contractes d'aprenentatge o treball al personal menor de 21 anys, l'empresari atorgaria un permís d'una hora setmanal de la jornada laboral —amb caràcter retribuïble— perquè l'aprenent o treballador pogués acudir a les activitats assenyalades per l'organització falangista. En cas d'incompliment, l'empresari descomptaria al treballador l'import de dues hores, el valor d'una de les quals remetria al mateix Frente de Juventudes, com a premi a la puntualitat de la resta d'aprenents, mentre que l'altra quedaria a benefici de l'empresa. Per últim, el treballador menor de 21 anys disposaria també d'un permís anual de 20 dies —igualment retribuït— per a participar en campionats, viatges o altres activitats organitzades pel Frente de Juventudes¹¹⁰. També els mestres, per a presentar-se a oposicions, havien de tenir el títol d'instructor elemental que s'aconseguia després de participar en un campament del Frente de Juventudes, de tal manera que el règim s'assegurava així de disposar d'efectius suplementaris per a portar a terme des de les escoles les tasques d'enquadrament dels joves alumnes. A més, l'organització recompensava el professorat addicte amb punts per a participar en concursos de trasllat i premis específics, i proveïa també els tribunals d'oposició amb mestres igualment addictes. La coacció del sistema, però, no impedí la desídia o la volguda resistència d'alguns educadors a aplicar a les seves aules aquest contingut formatiu suplementari i fortament ideologitzat¹¹¹. D'altra banda, l'any 1943, un comunicat de 10 de desembre emès pel director general d'Administració local al governador civil li recordava la necessitat de "*ordenar a las Corporaciones locales que en los concursos, oposiciones u otros medios que convoquen los*

¹⁰⁹ DEHESA, Narciso. "Forja de Hombres. La vida en un campamento del Frente de Juventudes. El de «José Pérez Candela» en San Feliu de Guíxols. La juventud, prenda del Segundo Imperio Español", dins *El Pirineo*, 26-8-1941, fol. 3.

¹¹⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, 23-12-1942. La disposició s'esmenta també a MOLINERO; YSÀS, 1987: 372.

¹¹¹ CLARA, 1999: 163.

Ayuntamientos para conceder las Becas que figuren en sus presupuestos en beneficio de estudiantes, sean concedidos únicamente a los aspirantes que figuren inscritos en el Frente de Juventudes".

LA SECCIÓN FEMENINA

La missió de la Sección Femenina –que des de la seva fundació l'any 1934 era dirigida per Pilar Primo de Rivera, germana de José Antonio– consistia a formar la dona políticament i social, prenent com a base el rol de submissió a l'home i la inculcació de valors tradicionals com la maternitat o la cura de la llar. Alhora, l'entitat pretenia fer-se present en qualsevol àmbit femení de la vida quotidiana més enllà de la pròpia organització i de les seves afiliades. Durant els primers anys, les dones membres de la Sección Femenina es manifestaren activament davant la societat a través de la participació en campanyes i tasques de tipus assistencial o benèfic, generalment en col·laboració amb la delegació local d'Auxilio Social, com també en festivals o activitats de caràcter lúdic. Tanmateix, tot i que la visió del món femení propugnada des de la Sección Femenina aconseguí penetrar amb força èxit dins l'imaginari social de la dona de la postguerra, el cert és que, en canvi, el nombre de dones inscrites a l'organització no fou mai gaire elevat i, proporcionalment, sempre restà per sota del nombre d'efectius masculins del Partit. La xifra d'afiliades a la Sección Femenina a tota la província de Girona el mes de gener de 1940 era de només 155 noies. El juliol de 1940, l'organització havia passat a les 1.163 afiliades, però només comptava amb militants a 13 municipis de les comarques gironines, i a Sant Feliu, el nombre d'adherides era únicament de 41¹¹². De la mateixa manera que s'actuarià amb el Frente de Juventudes per

incrementar la implicació de la gent jove en aquella organització, des de la Sección Femenina s'intentà fomentar la participació del col·lectiu de dones recurrent també a la imposició d'algunes mesures de caràcter forçós. La prestació del Servicio Social de la Mujer (una mena d'equivalent femení al servei militar masculí) instituït el maig de 1940, es convertí, malgrat que en teoria no era obligatori, en un requisit indispensable per a aquelles dones que desitjaven entrar a determinats llocs de l'administració pública, obtenir títols acadèmics o aconseguir el carnet de conduir. Així ho feia saber el juny d'aquell any a l'Ajuntament de Sant Feliu la delegada local de FET y de las JONS, Francesca Audet Viñas, de tal manera que immediatament l'equip de govern acordaria *"llamar al personal femenino [municipal] obligado al cumplimiento del Servicio Social para que presenten el documento conforme han realizado el servicio expresado o en su caso el de solicitud o de exención, notificándoseles en caso contrario la obligación que tienen de hacerlo, puesto que sin uno de los tres documentos no podrían continuar en su destino"*¹¹³. També el magisteri femení hagué de prestar obligatòriament una col·laboració específica i continuada a la Sección Femenina, i les estudiantes per a mestres necessitaven fer un curset específic per a accedir a les oposicions a Ensenyament. Tot plegat condicionà que el perfil d'afiliades a la Sección Femenina estigués constituït bàsicament per funcionàries i mestres, sense oblidar-hi la presència de dones familiars de les víctimes o dels perseguits per la violència revolucionària, les quals en més d'una ocasió exercien precisament una d'aquestes dues professions que acabem d'esmentar. Tampoc no ajudà a fomentar la participació la poca eficàcia en la implantació del servei a les comarques gironines, ja fos per manca de personal o d'entusiasme envers els postulats falangistes. A

¹¹² CLARA, 1999: 141.

¹¹³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 14-6-1940, fol. 23v-24r.

finals d'octubre de 1941, la delegada provincial de la Sección Femenina es lamentava que en el conjunt dels municipis de Girona només 22 delegacions locals funcionaven de manera normal, mentre que les 167 restants estaven pendents de reorganització amb major o menor urgència¹¹⁴.

LA PENETRACIÓ DEL FRENTE DE JUVENTUDES I LA SECCIÓN FEMENINA EN LA SOCIETAT GUIXOLENCA DE POSTGUERRA

Malgrat els intents, en conjunt es pot afirmar que la capacitat de mobilització del Frente de Juventudes i de la Sección Femenina fou molt reduïda, i que la seva presència es mantingué bàsicament a través de l'organització d'activitats per part dels seus afiliats respectius, tots ells persones amb vinculacions directes amb el règim, per tractar-se de familiars de víctimes de la violència republicana, de quadres dirigents locals, de funcionaris... o de tot plegat a la vegada. En el fracàs sociològic del Frente de Juventudes de no assolir la mobilització entusiàstica de la joventut, probablement hi tingueren un paper important les conviccions catalanistes i obreristes subjacents en la consciència d'una part important de la població guixolenca. Amb tot, el 16 d'abril de 1947 el delegat provincial del servei donava a conèixer a l'alcalde que darrerament havia estat possible, *"gracias al entusiasmo y al magnífico espíritu de servicio que anima a unos cuantos camaradas de San Feliu de Guíxols"*, portar a terme una completa reorganització del Frente de Juventudes a la localitat guixolenca, fins al punt que es preveia en un futur immediat la constitució oficial a la ciutat d'una unitat de les Falanges Juveniles de Franco. En aquesta entitat s'hi incorporaven voluntàriament els individus que després del seu pas pel Frente de Juventudes desitjaven seguir

mantenint la seva vinculació amb el Partit Únic. Per aquesta raó, les Falanges Juveniles esdevenien el planter dels futurs militants falangistes¹¹⁵. Tanmateix, l'opinió del delegat provincial, precisament per l'entusiasme que trasllueix, posa de manifest que a trets generals la situació no era tan bona com es desitjaria; així ho demostra el fet que el mateix any 1947, amb un total de 601 inscrits, Girona fos l'antepenúltima de les províncies espanyoles en nombre d'afiliats a les esmentades Falanges Juveniles¹¹⁶. En arribar la dècada dels cinquanta, i especialment durant la dels seixanta, assegurada la pervivència del règim després d'abandonar el seu flirteig amb la ideologia nazifeixista i virar la política de l'Estat cap al nacionalcatolicisme, el paper d'adoctrinament del Frente de Juventudes i de la Sección Femenina decaigué; i aquest decalíment encara s'accentuà més davant l'eclosió de moviments juvenils o socials d'arrel catalanista i inspiració catòlica, vinculats a la parròquia i a l'Acció Catòlica local, entre els quals, l'escultisme. Sense anar més lluny, a finals de 1949 es recomponia a Sant Feliu el Centre Excursionista Montclar, que a principis de 1950 es pogué constituir oficialment, i que, en connectar directament amb la identitat local, fou el primer intent seriós a la ciutat de reconstrucció del país des del punt de vista cultural, lingüístic i folklòric¹¹⁷.

La desarticulació del moviment obrer i el dirigisme de les relacions laborals

El franquisme articulà una nova ordenació de les relacions laborals amb la finalitat d'eradicar els instruments d'organització i defensa dels interessos de la massa treballadora existents des d'abans de la República. Els sindicats d'esquerra i de classe –com

¹¹⁴ AGA, Secretaría General del Movimiento, Delegación Nacional de Provincias, u.i. 51/20.550.

¹¹⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5847.

¹¹⁶ CLARA, 1999: 156.

¹¹⁷ JIMÉNEZ, 2005: 112.

per exemple la CNT i la UGT, que havien tingut una forta presència a Sant Feliu abans i durant la Guerra Civil atès el caràcter industrial de la ciutat– foren desmantellats i il·legalitzats, i els drets de vaga, d'expressió i de lliure associació, suprimits. El *Fuero del Trabajo*, d'inspiració feixista, publicat el 9 de març de 1938 i posteriorment elevat a la categoria de *Ley Fundamental del Estado*, es convertiria en el text normatiu regulador d'aquest nou marc laboral, juntament amb la *Ley de Unidad Sindical* i la *Ley de Bases de la Organización Sindical*, ambdues de 1940. Alhora, el disseny de la nova política reguladora de les relacions de treball concediria a FET y de las JONS el control absolut de l'organització i administració del moviment sindical –els representants del qual serien membres de la Falange– sense descuidar, però, la subordinació del Partit al règim.

LA DESAPARICIÓ DEL COOPERATIVISME OBRER

La configuració política del *Nuevo Estado* posà també punt i final al dinamisme social i democràtic que havia caracteritzat el moviment cooperatiu obrer en nombroses localitats catalanes des de finals del segle XIX fins a la Segona República. Durant els temps previs a l'esclat de la guerra hi havia hagut a Sant Feliu dues cooperatives obreres de signe ideològic i polític oposat: d'una banda, la cooperativa de consum i mutual de crèdit *La Guixolense*, dirigida pels federals; de l'altra, la *Cooperativa Obrera* nascuda sota el paraigua de mossèn Santos Boada –sacerdot guixolenc amb una preocupació real per resoldre la qüestió social obrera des de l'òptica catòlica– i lligada a la dreta local catalanista i clerical. L'agost de 1936, la *Cooperativa Obrera*

Interior de la cooperativa de consum Santos Boada durant la postguerra, amb els retrats de Mn. Sants i José Antonio al fons.

(Procedència: AMSFG, Fons de la Cooperativa. Santos Boada)

fou confiscada pel Comitè Antifeixista de Sant Feliu i fusionada obligatòriament a La Guixolense; i al cap de dos mesos, mossèn Sants seria una de les víctimes assassinades pels incontrolats a la rereguarda. Finalitzada la contesa bèl·lica, en canvi, el 12 de juny de 1939, a iniciativa del delegat provincial de la CNS, ambdues entitats foren "convidades" a fusionar-se en una de sola, que adoptà el nom de Cooperativa de Consumo Rdo. Santos Boada. La designació dels càrrecs directius de la nova i única cooperativa guixolensa recaigué, sota el vistiplau del cap local de la CNS, en Antoni Ametller Arxer com a president, amb una junta rectora formada per Marià Saura Carreras com a secretari; Joan Feliu Vicens, Rossend Reixach Mundet, Francesc Frigolé Aymerich, Agustí Vinyas Martí i Josep Pallí Rovira en qualitat de vocals; i una comissió inspectora de comptes integrada per Albert Granolleras Gispert, Feliu Canet Basart i Lluís Julià Canadell. El mes de febrer de 1943, segons informava l'alcalde Gandol, la cooperativa comptava amb 1.847 socis¹¹⁸.

LA CNS O SINDICAT VERTICAL

El treball i la producció s'enquadrarien a través del Sindicat Únic o Central Nacional Sindicalista (CNS), en el qual la patronal i la classe obrera restarien agrupades dins una mateixa estructura articulada jeràrquicament en sentit vertical. Esdevindrien competències exclusives del Govern central la fixació de les condicions laborals en tots els sectors de la producció nacional, en qüestions com el preu dels salaris, la durada de la jornada laboral, el règim d'hores extraordinàries, els descansos, permisos i vacances, etc. Tot plegat conferia a l'Estat la capacitat absoluta de dirigir políticament i social les classes treballadores, tot actuant alhora com a ele-

ment desmobilitzador de la massa obrera i impedit que pogués organitzar-se autònomament. La pròpia configuració vertical de la CNS també permetria disposar d'un instrument d'enorme utilitat per, si s'esqueia, col·laborar en la repressió dels treballadors. En definitiva, doncs, empresaris i *productores* –nom, aquest darrer, amb què el règim franquista designaria els treballadors– col·laborarien forçosament per a la consecució d'una mateixa política econòmica, en una aparent relació d'igualtat que en realitat consistiria en la defensa exclusiva dels interessos dels primers en detriment dels drets dels segons. A més, si als treballadors els era negada qualsevol possibilitat d'articular la defensa de les seves necessitats, bé és cert que els empresaris, en canvi, disposaven d'alguna via alternativa per a canalitzar els seus interessos de classe al marge –o complementàriament– al Sindicat Únic a través per exemple de la Cambra de Comerç i Indústria.

D'altra banda, el mes de gener de 1941, l'estructura del Sindicat Vertical a Sant Feliu passà a adquirir una major especificitat amb la seva segmentació en diverses branques productives, les quals es constituïren en presència del delegat sindical provincial. Naturalment, la direcció d'aquestes seccions sindicals es confià a homes que, a banda de la seva vinculació professional amb l'àrea que havien d'encapçalar, fossin de significada afecció al règim. Així, el sindicat local d'Hostaleria l'encapçalava el jutge Enric Serra Gispert; el sindicat local del Transport, Jaume Alberti Miró, que havia estat síndic de la comissió gestora el 1939; el de la Construcció, Narcís Franquesa Vall-Ilosera; el d'Indústria Tèxtil era dirigit per Joan Estrada Barri, aleshores delegat local d'Excaptius; per al sindicat local de l'Alimentació es designà Manel Vidal Bas; el sindicat de Metal·lúrgia fou confiat a Francesc Castelló Heriz, que en aquell moment era regidor al consistori

¹¹⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5112.

guixolenc; el sindicat local de Banca i Oficines l'en-capçalà Joan Casas Anguila, que havia estat primer tinent d'alcalde l'any 1939; i, per últim, el sindicat local surer l'assumí Ramon Calzada Jubany¹¹⁹.

D'acord amb la voluntat totalitzadora de la dictadura i la pretensió de penetrar en la consciència obrera, la CNS vetllà perquè la classe treballadora s'afiliés en massa al Sindicat Únic. L'agost de 1939 les xifres aportades per la pròpia organització establien a la província de Girona –que comptava amb una població de gairebé 300.000 habitants– 54.384 afiliats al sindicat, una xifra que l'historiador Jordi Font considera que podria estar inflada. A finals del mateix any 1939, d'acord amb les dades de la memòria sobre les activitats de la delegació provincial de la CNS, la delegació local del sindicat a Sant Feliu, que incloïa també els enllaços de Castell d'Aro, Santa Cristina d'Aro i Platja d'Aro, tenia en conjunt 3.929 afiliats¹²⁰. Malgrat que la sindicació no esdevindria obligatòria fins l'any 1941, els aparells del Partit i les autoritats locals s'esforçaren des d'un bon principi a realitzar propostes encaminades a fomentar l'afiliació del personal; una mesura que esdevenia necessària en llocs com l'administració pública, tant per raons institucionals com per l'adhesió al règim que es pressuposava als seus empleats. Així, pel maig de 1940, el gestor Pallí sol·licitava al consistori “*que se recomiende a algunos empleados del Ayuntamiento que no son sindicados que lo efectúen a la mayor brevedad*”¹²¹. Per tal de suavitzar la imatge de duresa de la dictadura i adoctrinar la massa obrera en els principis del sistema, l'Estat s'encarregà també de posar en funcionament diversos serveis de caràcter assistencial, cultural i recreatiu per a la classe treballadora, amb un accentuat sentit paternalista, mitjançant la promoció de cases barates, excursions, concursos d'art i sardanistes, beques, etc. En aquest sentit, des de 1939 mateix i fins a

l'any 1962 s'establí a la finca Ametller, requisada als germans Irla, la Residencia de Educación y Descanso Isabel la Católica, un campament femení d'estiu destinat a oferir uns dies de repòs a noies de famílies obreres tot disciplinant-les alhora per al paper de futures esposes i mares:

*“Allí están hermandadas, por la camaradería de la Falange, chicas de nuestra provincia, que se forjan en el Campamento en que la Falange las prepara para ser las madres que posean las condiciones que poseyó aquella Reina a cuya memoria se rinde homenaje, por llevar el Campamento su nombre”.*¹²²

A partir de l'estiu de 1943, amb motiu del canvi d'orientació que havia adquirit el desenvolupament de la guerra mundial –que semblava decantar-se ara a favor dels aliats– i per tal de donar al sistema una aparença democràtica i de representativitat real del col·lectiu obrer, la dictadura establí la possibilitat que els treballadors escollissin d'entre el personal de la seva empresa, a través d'un procés electoral, uns delegats o enllaços sindicals. En realitat, però, la funció dels enllaços no seria la de representar els treballadors de l'empresa, sinó precisament la de col·laborar amb l'empresariat “en el desenvolupament d'unes relacions que no podien ésser, per definició, conflictives”¹²³. De fet, poca cosa es podia objectar en defensa de la classe obrera davant d'un sistema que –com hem vist– reservava a l'Estat les prerrogatives més importants en tema de regulació laboral i que negava als treballadors qualsevol possibilitat d'organitzar-se autònomament i de prendre alguna iniciativa.

Les primeres eleccions sindicals franquistes es desenvoluparen al país el 22 d'octubre de 1944. La convocatòria electoral generà l'escepticisme d'un ampli sector dels treballadors i, precisament amb la

¹¹⁹ *El Pirineo*, 24-1-1941, fol. 2. *Circular de Alcaldía*, núm. 12, 25-1-1941.

¹²⁰ CENTRAL NACIONAL SINDICALISTA DE GERONA, 1939: 21 i 36.

¹²¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 24-5-1940, fol. 14r.

¹²² “Campamento Isabel la Católica”, dins *El Pirineo*, 12-8-1940, fol. 2. Per una descripció del funcionament i la història del centre, vegeu JIMÉNEZ, 2000.

¹²³ MOLINERO; YSAS, 1985: 45.

intenció de frenar una previsible abstenció majoritària entre l'electorat desmotivats, l'Estat optà per establir l'obligatorietat d'anar a votar, sota amenaça de sancions en cas de desobediència. Així, es dictaminà que el nom del treballador que hagués deixat d'emetre el seu vot sense cap causa legítima seria donat a conèixer públicament *"como censura, por haber dejado incumplido su deber civil y para que se tenga en cuenta como nota desfavorable para su profesión u oficio"*; a més, se li imposaria un recàrrec d'un 2% en la contribució de l'Estat, en tant que no tornés a participar en unes altres eleccions¹²⁴. No és estrany, doncs, que si fem cas de la premsa oficial gironina, la participació de la classe treballadora guixolenc en aquelles eleccions arribés al 96,3%¹²⁵. Amb posterioritat, tornaria a haver-hi eleccions a *enlaces sindicales* a les empreses els anys 1947 i 1950. Si bé en cadascuna d'aquelles convocatòries la llista dels candidats havia d'efectuar-la el delegat sindical local amb l'aprovació del cap local de Falange, no s'ha de menystenir la possibilitat que en diverses empreses alguns representants resultessin elegits perquè comptaven realment amb la confiança dels seus companys de feina i no tant per tractar-se d'individus profundament vinculats al nou règim; un fet que, d'altra banda, resultaria més difícil d'evitar com més reduïda fos la plantilla de treballadors de l'empresa. Sense deixar de banda el control governamental, el propi sistema, en un intent real d'atraure la massa treballadora cap a la política sindical propugnada pel Nuevo Estado, es mostrà més flexible que en altres ocasions —com, per exemple, en la provisió de càrrecs dins el Partit o l'elecció de les autoritats municipals— a l'hora de tolerar l'accés a representants sindicals de determinats col·lectius o elements obrers. Fins al punt que amb anterioritat a l'any 1950 es produí ja el nomenament com a enllaç o vocal sindical d'algun

antic militant de partits o sindicats d'esquerra. Una mesura que el Partit Comunista a la clandestinitat comprengué ben aviat que podria esdevenir una forma de proporcionar-li l'entrada al sistema per tal de minar-lo des de dins. Sense cap mena de dubte, l'accés als arxius de les empreses radicades a Sant Feliu durant els anys quaranta i cinquanta i un estudi detallat de la composició i funcionament intern de cadascuna d'elles permetrien una anàlisi més precisa i enriquidora sobre la dinàmica d'aquelles eleccions i el grau d'implantació que assolí la CNS entre la classe obrera guixolenc de la postguerra.

La manifestació pública del poder i la litúrgia del règim

De forma paral·lela als processos de repressió i de control polític i social, el franquisme buscà la legitimació dels principis ideològics que sustentaven la dictadura i aquells que en participaven mitjançant la creació d'un nou llenguatge simbòlic i la institucionalització d'un calendari d'actes d'afirmació pública de la victòria *nacional* i de suport a Franco. Alhora, es pretenia adoctrinar les masses en els fonaments del Nuevo Estado i crear una nova identitat col·lectiva basada en el respecte als vencedors, la sagrada propietat privada, el catolicisme i la unitat nacional. La voluntat de consecució d'un consens general, però, no implicava que el règim estigués disposat a facilitar mecanismes reals d'integració i participació a la massa social. El franquisme no plantejà mai la voluntat de reconciliació nacional. Tot el contrari: insistí a perpetuar la divisió de la societat de postguerra prenent com a mite fundacional del règim el recordatori convenientment manipulat de la Guerra Civil i el seu desenllaç final en vencedors i vençuts, és a dir, entre els qui manaven o participaven del poder i els qui callaven i obeïen.

¹²⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5114, Ordre publicada al BOE de 5 d'octubre de 1944.

¹²⁵ *Los Sitios*, 25-10-1944. Citat a CLARA, 1999: 178.

LES PRIMERES MOSTRES D'EXALTACIÓ DE LA VICTÒRIA FRANQUISTA

La propaganda dels darrers èxits militars del triomfant exèrcit *nacional* i la precipitació del final de la contesa bèl·lica entre l'hivern i la primavera de 1939 oferiren el marc ideal per començar a desplegar a nivell local un aclaparador programa de suport públic a la dictadura. Així, el 10 de febrer de 1939, amb motiu de la finalització aquell mateix dia de la conquesta militar de Catalunya per part de les tropes *nacionals*, la comissió gestora de Sant Feliu, "*con objeto de asociarse a la alegría que ha producido la liberación de la totalidad de la tierra catalana y su incorporación a la España verdadera, UNA, GRANDE y LIBRE*", convidava tots els ciutadans a engalanar els balcons i les embarcacions del port i a unir-se a la manifestació presidida per les autoritats locals que tingué lloc a la tarda. Les mostres públiques de suport al nou règim per part dels guixolencs entusiastes del bàndol *nacional* es repetirien al cap d'aproximadament un mes i mig –no sense una certa informalitat– en conèixer-se la caiguda definitiva de Madrid en mans de les tropes franquistes. El republicà Ramon Sais, que havia estat de manera fugaç el darrer alcalde de Sant Feliu, en deixà el següent testimoni:

"Dimarts 28 de març: A mitja tarda per la ràdio es comunica que els feixistes han entrat a Madrid. Es comença a córrer pels carrers; alguns joves amb banderes seguits de quitxalla canten l'himne feixista, fent saludar tots els vianants. També es comunica que en senyal de festa es plegui a les fàbriques on es treballa. Són molt pocs els que es troben en aquest cas, ja que pot dir-se que no treballa ningú a excepció dels botiguers. Es posen domassos. (...) Dimecres 29 de març: Es confirma l'entrada a Madrid de les tropes d'en Franco. Es plega a les poques

fàbriques que es treballa. La ràdio no para. Es toquen sardanes. Les criatures i algun jove passen pels carrers perquè siguin endomassats els balcons i finestres. A la nit, xaranga; uns quants joves, nois i noies, volten pels carrers amb alguna corneta, bombo i platets, despertant a tothom, perquè així comparteixin llur alegria. De moment un surt, perquè no sap de [què] va. Perquè sigui acomplerta llur finalitat piquen a totes les portes per fer aixecar del llit els que es resisteixen a compartir llur gaudi"¹²⁶.

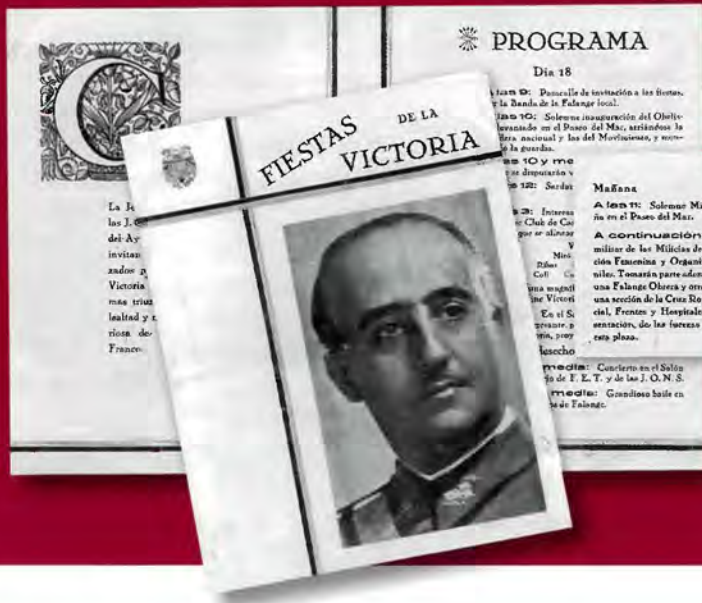
Només tres dies després, l'1 d'abril, Franco emetia el darrer comunicat de guerra que donava per finalitzada la contesa bèl·lica. Per a celebrar l'esdeveniment l'Ajuntament i la Falange local prepararen conjuntament un extens programa de festejos per a l'endemà dia 2 d'abril, que coincidia amb la diada de diumenge de Rams. La jornada incloïa missa de campanya a la plaça del Monestir, amb benedicció de palmes i llores, i una manifestació popular presidida per les autoritats seguida de la desfílada militar de les esquadres de Falange i de membres de les Organizaciones Juveniles, amb l'obligada hispada de la bandera nacional als edificis públics i la col·locació de domassos als immobles particulars. La tarda i la nit es reservaren per a la celebració dels actes de caire més popular, concretats en un partit de futbol, l'audició de sardanes i projeccions cinematogràfiques al Salón Novedades i al Salón Victoria. Tanmateix, la major ostentació pública de força per part dels vencedors es donaria a conèixer amb tota la seva magnificència els dies 18 i 19 de maig de 1939 en la celebració de l'anomenada Fiesta de la Victoria Total de las Armas Nacionales, amb la consegüent desmoralització que forçosament havia de provocar entre els vençuts el desplegament de les forces de l'exèrcit ocupant i de tota la parafernàlia falangista.

¹²⁶ Diari dels primers dies de l'ocupació franquista a Sant Feliu escrit per Ramon Sais Cendra (reproduït a JIMÉNEZ, 2006: 68-72).

Dues commemoracions singulars a Sant Feliu el 1939

L'any 1939, amb el record de l'entrada de les tropes *nacionals* encara recent i en el transcurs del procés d'implantació a la ciutat dels trets identificatius del nou règim, Sant Feliu fou escenari de dues commemoracions públiques que, per la seva magnificència i profunda càrrega simbòlica, exemplifiquen la voluntat de la dictadura d'interioritzar en l'imaginari col·lectiu un nou llenguatge legitimador de la seva victòria i dels seus principis ideològics.

La primera d'aquestes celebracions, la Fiesta de la Victoria Total de las Armas Nacionales tingué lloc durant els dies 18 i 19 de maig. Consistia en la commemoració oficial, d'àmbit estatal, del desenllaç final de la Guerra Civil a favor del bàndol *nacional*. Els actes centrals a Sant Feliu tingueren com a escenari el passeig del Mar, davant d'un impressionant obelisc commemoratiu de la diada "*levantado en honor de Franco, de los Héroes de España y de sus Caídos*", segons el programa d'actes, i "*evocativo de aquel otro obelisco monumental, gigantesco, que se yergue, impávido, ante la Basílica de San Pedro, en la Ciudad del Vaticano*", en paraules del rector. En aquest espai hi tindria lloc el dia 19 al matí, després de la celebració d'una missa de campanya, una solemne desfilada que, per aquell decorat dissenyat expressament per a l'ocasió i per la quantitat d'efectius mobilitzats, difícilment podia deixar indiferent ningú. No en va, el conjunt de participants incloïa les milícies de Falange, la Secció Feminina i les Organizaciones Juveniles, una representació de la Falange Obrera i una altra de Pescadors, una secció de la Creu Roja i una representació de l'Auxilio Social i de Frentes y Hospitales i, per últim, una part de les tropes militars acantonades a la ciutat. Tot plegat, rematat al vespre per l'encesa de dues grans fogueres al Molí de les Forques i el llançament de coets. Malgrat que la presència de l'obelisc al passeig fou molt curta, a principis de juny, durant la festivitat de Corpus, encara no havia estat retirat.

Amb prou feines un mes i mig després de la Fiesta de la Victoria Total de las Armas Nacionales, el dia 6 de juliol de 1939 se celebrà a la ciutat un acte d'exaltació i sepultura cristiana de les víctimes guixolencs assassinades durant la Guerra Civil a la rereguarda republicana. Els homenatjats foren 18. En realitat, la llista incloïa les 11 persones assassinades a la ciutat els dies 16 d'agost i 31 d'octubre de 1936 (entre elles 6 religiosos) a les quals se sumaren els 5 veïns de Sant Feliu morts violentament en altres localitats entre els mesos de juliol i agost de 1936 (3 d'ells, també religiosos) i, per últim, dos joves soldats guixolencs —Ricard Girbau i Joan Gispert— que havien estat executats l'abril de 1938 al front en intentar passar-se a l'exèrcit *nacional*.

Durant el matí, la capella ardent amb les restes dels difunts fou vetllada en torns successius per les autoritats, jerarquies i representacions de les diverses entitats i corporacions de la localitat. La tarda es declarà festiva, però de caràcter recuperable, amb l'ordre que els comerços, cafès, bars i establiments similars tanquessin les seves portes en senyal de dol a partir de dos quarts de cinc i fins a l'acabament de l'acte. També es disposà que la bandera espanyola onegés a mig pal en tots els edificis oficials i en els d'aquells particulars que en tinguessin una a casa seva. A les cinc de la tarda la comitiva es dirigí al cementiri per donar sepultura cristiana als homenatjats. Encapçalava el següent el clergat parroquial, amb la creu alçada seguida dels ferretres dels difunts presidits pels seus familiars. Completaven el grup el governador civil i **jefe** provincial del Movimiento, el bisbe de Girona, el comandant militar de la plaça, el comandant de Marina de Palamós, les autoritats locals, el **jefe** provincial de Propaganda, els representants dels ajuntaments i els **jefes** locals del Partit dels pobles de la comarca, les forces de Milícies de la localitat i de les poblacions comarcals, "con sus respectivas Banderas, Música y banda de cornetas y tambores" i, en darrer lloc, "una inmensa cantidad de público de la ciudad y pueblos vecinos, que quisieron sumarse al dolor de la población de San Feliu de Guixols". La comitiva recorregué els carrers principals de la ciutat, de manera que s'ordenà col·locar domassos als edificis i saludar el pas dels cadàvers amb el braç enlairat. Un cop al cementiri, les Milícies desfilaren davant els ferretres, el capellà entonà un solemne respons i el cap local de Falange "pronunció un emocionante discurso en memoria de los Caídos, exaltando sus virtudes cívicas y la ejemplaridad de su sacrificio". El lamentable i del tot condemnable assassinat d'aquelles persones era aprofitat pel règim per llançar un atac frontal

Ciudadanos:

Mañana jueves, día 6, a las 10 de la mañana se celebrará en la Iglesia Parroquial un solemne oficio fúnebre en sufragio de todos los ciudadanos que murieron por la causa de Dios y por España.

Y en honor a los que fueron, víctimas sacrificadas en la trágica madrugada del 31 de octubre, se ha dispuesto:

A las 11 de la mañana, será instalada la Capilla ardiente en la Capilla del Cementerio, la que podrá ser visitada por todos los ciudadanos hasta las 4 de la tarde. Durarán guardia dos hombres a los que se les dará el honor a los gloriosos caídos.

Asistentes en pleno	A las 11:
Intervención del Movimiento	11:15
Asistentes	11:30
Corps Consular	11:45
Corps Parroquial	12:00
Obispos	12:15
Obispos de Mallorca	12:30
Obispos de Madrid	12:45
Obispos de Valencia	13:00
Obispos de Barcelona	13:15
Obispos de Girona	13:30
Obispos de Tarragona	13:45
Obispos de Tortosa	14:00
Obispos de Lleida	14:15
Obispos de Urgel	14:30
Obispos de Huesca	14:45
Obispos de Teruel	15:00
Obispos de Saragosa	15:15
Obispos de Pamplona	15:30
Obispos de Vitoria	15:45
Obispos de Salamanca	16:00
Obispos de Zamora	16:15
Obispos de Segovia	16:30
Obispos de Valladolid	16:45
Obispos de Burgos	17:00
Obispos de León	17:15
Obispos de Oviedo	17:30
Obispos de Astoria	17:45
Obispos de Cantabria	18:00
Obispos de Castilla	18:15
Obispos de Aragón	18:30
Obispos de Navarra	18:45
Obispos de Guipúzcoa	19:00
Obispos de Vizcaya	19:15
Obispos de Alaba	19:30
Obispos de Guadalupe	19:45
Obispos de Calatayud	20:00
Obispos de Calatayud	20:15
Obispos de Calatayud	20:30
Obispos de Calatayud	20:45
Obispos de Calatayud	21:00
Obispos de Calatayud	21:15
Obispos de Calatayud	21:30
Obispos de Calatayud	21:45
Obispos de Calatayud	22:00
Obispos de Calatayud	22:15
Obispos de Calatayud	22:30
Obispos de Calatayud	22:45
Obispos de Calatayud	23:00
Obispos de Calatayud	23:15
Obispos de Calatayud	23:30
Obispos de Calatayud	23:45
Obispos de Calatayud	24:00

A las 5 de la tarde, se procederá a su entierro, al cual quedan invitados todos los ciudadanos. Dicho acto que se organizará frente al Ayuntamiento así será presidido por las Autoridades Diputadas y Provinciales.

1. Durante el oficio se dará permiso al pueblo de salir de los balcones que quedará por completo muy vacío.

Por todo ello, se ordena:

1. Que la tarde de dicho día se celebre un oficio fúnebre en la Iglesia Parroquial y se reparen a los que murieron por la causa de Dios y por España.
2. Que a las 10:30 de la mañana se instale la Capilla ardiente en la Capilla del Cementerio, la que podrá ser visitada por todos los ciudadanos hasta las 4 de la tarde. Durarán guardia dos hombres a los que se les dará el honor a los gloriosos caídos.
3. Que en todos los edificios públicos y en los particulares que los tengan, se ponga a media asta la bandera nacional a media mañana.
4. Que una vez pasado el oficio y se los particulares que los tengan, se ponga a media asta la bandera nacional a media mañana.
5. Que una vez pasado el oficio y se los particulares que los tengan, se ponga a media asta la bandera nacional a media mañana.
6. Que el paso de los difuntos se haga por las calles, en un desfile ordenado.
7. Que una vez pasado el oficio y se los particulares que los tengan, se ponga a media asta la bandera nacional a media mañana.
8. Que una vez pasado el oficio y se los particulares que los tengan, se ponga a media asta la bandera nacional a media mañana.
9. Que una vez pasado el oficio y se los particulares que los tengan, se ponga a media asta la bandera nacional a media mañana.
10. Que una vez pasado el oficio y se los particulares que los tengan, se ponga a media asta la bandera nacional a media mañana.

San Feliu de Guixols, 6 de julio de 1939.

als valors de la República i culpabilitzar el sistema polític proclamat l'any 1931 com el responsable, a tots els nivells i sense distincions, dels luctuosos fets objecte de recordatori. Així, per exemple, segons expressava un article panegíric, aparegut amb motiu de l'homenatge guixolenc, a les pàgines de la premsa gironina del règim sota el títol "Un crimen horrible" i signat per les inicials J.B., aquells assassinats eren vistos *"como consecuencia natural de una labor demagógica en la que intervinieron, por igual, el político, el maestro, sin excluir a los mismos padres de familia... Todos estos se esforzaron en dar a España una figura radicalmente distinta de la que tiene, una cultura contraria de la que fue su característica, unos ejemplos más propios para pervertir que no para perfeccionar a las generaciones futuras, y el resultado no podía ser otro que el que lamentamos y lloramos con lágrimas de sangre"*. En aquesta mateixa línia, el contingut polític donat a l'homenatge, plantejat com una ocasió immillorable per a instrumentalitzar els assassinats tot inculcant els principis del règim a les masses, acabà de refermar-se amb les paraules que adreçà als assistents a l'acte el governador civil i jefe provincial del Movimiento, el qual *"alentó a todos a seguir las consignas del Movimiento para hacernos dignos de los que dieron sus vidas por Dios y por la Patria y terminó su brillante discurso invitando a los buenos españoles a actuar con fe y entusiasmo, para conseguir el ideal de hacer nuestra Patria Una, Grande y Libre"*.¹²⁷ Mentrestant, entre els mesos de març i abril anteriors, uns altres 5 guixolencs havien estat afusellats al cementiri de Girona pel mateix aparell franquista que tant es preocupava per apropiarse de la memòria de les persones assassinades el 1936, però que, en canvi, mantingué en silenci durant 40 llargs anys el record de les víctimes provocades per la repressió directa exercida de manera igualment injusta pels vencedors sobre els vençuts.

¹²⁷ "Un crimen horrible", dins *El Pirineo*, 6 de juliol de 1939, p. 1.

¹²⁸ "San Feliu de Guíxols a sus caídos", dins *El Pirineo*, 7 de juliol de 1939, p. 4.

Obelisc instal·lat al passeig del Mar amb motiu de la Fiesta de la Victoria Total de las Armas Nacionales, entre els dies 18 i 19 de maig de 1939. La imatge aparegué publicada a l'edició de 28 de maig del mateix any de *La Vanguardia Española*.

(Procedència: Col. Enric Àguila)

La comunió entre l'Església catòlica i el règim de Franco possibilità que les celebracions religioses es recuperessin amb tot el seu esplendor d'abans de la guerra i una forta càrrega addicional de moralitat i tradicionalisme, imbuïdes alhora d'elements simbòlics del nou règim polític perceptibles tant a nivell visual com conceptual. Des del punt de vista del bàndol vencedor, els actes religiosos permetien mostrar en acció aquells que, com a bons i exemplars catòlics, complien escrupolosament amb tots els preceptes cristians; enfront seu hi havia els qui havien abandonat la fe catòlica durant la República, causa de totes les desgràcies ocorregudes durant el conflicte civil de 1936 a 1939 i raó per la qual havien estat castigats per Déu i ara haurien de purgar els seus pecats. No cal dir que aquest plantejament ajudava enormement el règim a traslladar la responsabilitat de la passada guerra a les persones del bàndol republicà i a recordar-los constantment la seva condició de derrotats, amb tots els efectes dissuasoris que comportava això. Al costat de la religió, l'ús de la simbologia i la retòrica falangistes tingueren un pes important en l'intent de construcció de l'imaginari popular franquista, malgrat que, evidentment, les connotacions feixistes haurien de ser forçosament matisades després de la derrota d'Alemanya i Itàlia a la Segona Guerra Mundial i del necessari procés d'adaptació i supervivència de l'Espanya de Franco al nou context internacional. Si bé el contingut dels actes oficials variava en funció de la seva importància i del motiu de celebració, en cap cas hi podia faltar durant la postguerra, independentment que es tractés d'un acte oficial civil o del calendari litúrgic catòlic, la mescla de connotacions religioses, polítiques i militars. A tall d'exemple, en el seguici de la processó de la recuperada festivitat de Corpus que tingué lloc a la ciutat el 8 de juny de 1939 hi desfilaven, a continuació de la creu parroquial, els membres de l'Organización Juvenil femenina,

les Milicias de Falange, la banda de FET y de las JONS, els fidels de la parròquia, els membres d'Adoració Nocturna, la imatge del Santíssim i, finalment, les autoritats locals i la Secció Femenina del Partit Únic. Un dels exemples més clars i primerencs del sincretisme entre Església i Estat el constitueix la instrumentalització que es féu dels assassinats comesos a la rereguarda per la violència revolucionària, amb la proliferació arreu de l'estat, durant els mesos que seguiren a la fi de la guerra, dels actes d'homenatge i exaltació "a los que dieron sus vidas por Dios y por la Patria". La mort d'aquestes persones fou revestida d'una aureola de martiri i, ahora, presentada com una prova inqüestionable del sacrifici ofert en defensa de la unitat nacional. A Sant Feliu, l'acte de desgrecge a les víctimes guixolenques assassinades a mans dels incontrolats se celebrà el 6 de juliol de 1939.

EL DESPLEGAMENT D'UN NOU CALENDARI COMMEMORATIU

Paral·lelament a la recuperació de les festivitats religioses, les autoritats centrals del Nuevo Estado completaren el nou calendari commemoratiu amb l'eliminació de les diades reivindicatives del període republicà i l'establiment de celebracions pròpies destinades a exaltar determinades efemèrides o retre culte a certes personalitats simbòliques de la dictadura. La celebració de la diada del Treball de l'1 de maig fou substituïda per una Fiesta de la Exaltación al Trabajo sense contingut contestatari que, significativament, es féu coincidir amb el 18 de juliol, dia de

la commemoració de l'Aniversario del Glorioso Movimiento Nacional i, per tant, de la sublevació militar de 1936. En l'atapeït calendari de festivitats hi constaven igualment el Dia de la Liberación o d'entrada de les tropes *nacionales* –que a Sant Feliu es corresponia amb el 3 i 4 de febrer– i el Día de la Victoria, cada 1 d'abril –data del darrer comunicat de guerra signat per Franco, que ja hem comentat abans–. Però, a més, també calia tenir presents efemèrides completament allunyades de la identitat col·lectiva dels guixolencs, com la commemoració de l'assassinat del "protomártir" Calvo Sotelo, el 13 de juliol, amb la celebració de funerals en memòria seva a l'església parroquial¹²⁹, o el Día del Caudillo, l'1 d'octubre, que recordava l'ascens de Franco a la Jefatura del Estado. Algunes efemèrides igualment rellevants es referien directament al Partit Únic, o a la primitiva Falange. És el cas de la Fiesta de la Unificación, el 19 d'abril, en què es commemorava la data de 1937 en què es creà el Partit Únic amb la lectura del decret que havia donat lloc a la Falange de Franco "ante la cruz de los caídos levantada al efecto en la Jefatura Local del Partido"

Programa d'actes del IV aniversari de la "liberación" de Sant Feliu, 1943.

(Procedència: AMSFG)

¹²⁹ L'assassinat del diputat monàrquic José Calvo Sotelo el 13 de juliol de 1936 fou un dels detonants del cop d'estat militar produït quatre dies després i que donaria lloc a l'inici de la Guerra Civil.

i el so de les notes de l'himne del Movimiento¹³⁰; el Día de los Excautivos, el 24 de setembre; la Conmemoración del Discurso Fundacional de la Falange i la Fiesta de los Caídos, ambdues el 29 d'octubre –i que l'any 1939 culminaren amb un homenatge “ante la Cruz de los Caídos por Dios y por España” en què muntaren guàrdia membres de les Organizaciones Juveniles de la Falange local–; o l'assassinat del fundador de la Falange originària, el “presente” José Antonio Primo de Rivera, ocorregut el 20 de novembre de 1936, per a la celebració del qual l'any 1939 el cap local de la Falange disposava que, com a senyal de dol, les banderes fossin hissades a mig pal i els edificis particulars engalanats amb crespons negres, mentre els membres de la Falange masculina s'havien de concentrar degudament uniformats davant el local del partit per assistir corporativament als funerals en memòria del difunt. Al costat de totes aquestes connotacions polítiques i religioses, era habitual intentar donar a les celebracions de masses de major transcendència dins el calendari un caràcter festiu popular –gairebé de festa major– com a mecanisme per a fomentar la participació espontània de la població i facilitar l'assimilació i interiorització del missatge polític que justificava l'esdeveniment. Per aquesta raó, festivitats com la del 18 de juliol o el Día de la Liberación –per esmentar-ne algunes de les més concorregudes– s'acompanyaven amb activitats populars tradicionals com ballades de sardanes al passeig –reduïdes, això sí, a una expressió folklòrica negada de reivindicacions catalanistes–, passades de gegants i capgrossos, partits de futbol o vetllades artístiques –tal com també hem exposat abans en parlar de la festivitat de l'1 d'abril de 1939–. En aquesta mateixa línia, el segon aniversari de l'“alliberament” de Sant Feliu, el febrer de 1941, a més de celebrar-se amb els actes ofi-

cials, comptà també amb una audició de sardanes al passeig, la projecció al cinema Victoria de les pel·lícules *Esposa anónima*, *Trampas* y *Via Crucis* (“película, esta última, de innegable valor histórico y patriótico”) i, finalment, a la nit, amb un ball de societat al Nuevo Casino La Constancia i un altre al Salón Oriente amb entrada gratuïta¹³¹. Per últim, cal afegir que durant la immediata postguerra la ciutat també fou la seu d'esdeveniments propagandístics de caràcter extraordinari, com per exemple la celebració del Consejo Provincial de la Sección Femenina del Partit Únic l'agost de 1939¹³² o també –precisament perquè la seva capacitat d'influència en els òrgans de decisió de l'Estat ja començava a ser anul·lada– d'un acte d'afirmació falangista al Teatro Oriente el 22 de febrer de 1942, que constituí alhora la primera visita a la localitat del nou cap provincial de FET y de las JONS a Girona, nomenat a la tardor de l'any anterior¹³³. El desplegament públic de mitjans es posava igualment de manifest, per bé que en un àmbit més restringit d'assistents, davant les visites esporàdiques de representants de les autoritats superiors; també, òbviament, en casos d'autoritats centrals, com per exemple en la visita efectuada a Sant Feliu el gener de 1941 pel ministre vicesecretari del partit, el camarada Pedro Gamero del Castillo. Acompanyat entre d'altres del governador civil de Girona, Gamero fou rebut a la plaça del Monestir per les autoritats i jerarquies locals, i per una centúria del Frente de Juventudes amb banderes i una banda, a la qual el ministre passà revista mentre de fons sonava l'himne nacional; posteriorment, se celebrà una missa a la parròquia i es féu una visita al conjunt del monestir, on el camarada Gamero prometé un donatiu en metàl·lic per a les necessitats més urgents de les organitzacions del partit, i una altra subvenció per a la restauració del temple parroquial.

¹³⁰ “La Fiesta de la Unificación”, dins *Circular de la Alcaldía*, núm. 25, 24-4-1941.

¹³¹ *Circular de la Alcaldía*, núm. 13, 1-2-1941.

¹³² “Clausura del Consejo Provincial de la Sección Femenina de F.E.T. y de las J.O.N.S.”, dins *El Pirineo*, 14-8-1939, fol. 4.

¹³³ “Magno acto falangista en San Feliu de Guíxols”, dins *El Pirineo*, 24-2-1942, fol. 4.

LA PARTICIPACIÓ EN LA MANIFESTACIÓ PÚBLICA DEL PODER COM A REFLEX DEL GRAU DE SUPORT O DISSENSIÓ AL RÈGIM

La celebració dels esdeveniments oficials, especialment els de major repercussió pública o transcendència política, constituïa el moment que esperaven els addictes de la localitat per projectar la seva participació de la victòria *nacional* i fer ostentació davant la ciutadania del paper preeminent que com a garants del sistema ocupaven en el municipi. Evidentment, el grau d'implicació i de motivació amb relació a la dictadura dels membres de les autoritats guixolenques era variable en cada cas, i la participació d'alguns d'ells en aquests actes responia més a les seves obligacions protocol·làries com a representants locals que no pas a un entusiasme real envers la grandiloquència i la retòrica del règim. També era el moment indicat perquè es mostressin públicament els representants de les forces vives o les persones sense cap responsabilitat de govern de la ciutat però igualment agraïdes i compromeses amb la causa, com podria ser el cas, per exemple, de diversos empresaris locals. Aquestes formes de col·laboració o agraïment podien ser d'índole diversa, tot i que l'econòmica era una de les més ben valorades. Amb motiu de l'esmentada celebració del segon aniversari de l'entrada dels *nacionals*, per exemple, una casa industrial guixolencsa féu una donació de 3.500 pessetes a les autoritats perquè les destinessin a finalitats benèfiques dins el municipi¹³⁴. Ara bé, els moments de celebració institucional també donaven peu a l'aflorament de tensions internes entre representants locals del sistema, la qual cosa deixava en evidència la pretesa imatge d'unitat que els quadres dirigents volien transmetre a l'opinió pública, o bé palesava la manca de convicció entre

Celebració religiosa a la ciutat a la dècada dels anys quaranta.

(Procedència: AMSFG, Fons Pere Rigau)

el personal local envers determinades orientacions del sistema. El 3 de febrer de 1941, el cap local de Milícies, Martí Banaset, i el delegat d'Excaptius, Joan Estrada Barri, no es presentaren al vi d'honor a què la comissió gestora havia convidat els excombatents i excaptius de la localitat amb motiu dels actes oficials del segon aniversari de l'alliberament de la ciutat. Aquesta actitud era conceptuada pel cap local de Falange com una "*indelicadeza y falta de respeto debido a la Autoridad Municipal, al no comparecer en dicho acto en por de la protesta y rebeldía, como lo prueba el hecho de no haber sido justificada su falta de asistencia con la debida antelación (...) habiendo sido la falta comentada luego públicamente en las tertulias*". Per aquesta raó, Descayre, "*velando por el prestigio de la Corporación municipal y por el propio decoro de la Unidad Falangista*", sol·licità al *jefe provincial*

¹³⁴ Circular de la Alcaldía, núm. 13, 1-2-1941.

del Movimiento la destitució dels dos rebels dels respectius càrrecs “*de acuerdo de nuestro código falangista*”, en una actitud de desgreuje envers la corporació que, tanmateix, desconexem si es portà definitivament a terme¹³⁵.

Per tal de donar una imatge fictícia de participació col·lectiva i d'adhesió popular al règim en les commemoracions i celebracions oficials, les autoritats centrals no només recorrien a activitats complementàries de caràcter popular, sinó que se servien alhora de diverses mesures coercitives. Una de les més habituals, que ja s'ha anat veient, era la de “convocar” els ciutadans a col·locar domassos als edificis, als quals, en commemoracions de caràcter luctuós, havien d'afegir-se crespons negres en senyal de dol. Amb motiu de la celebració del Dia de la Raza el 12 d'octubre de 1941, per exemple, l'alcalde accidental, Robert Pallí, advertia la ciutadania que l'incompliment de l'obligació d'adornar les façanes amb domassos seria degudament sancionada¹³⁶. En aquesta mateixa línia, el 1942, la corporació multà diversos veïns amb una sanció compresa entre les 3 i les 25 pessetes –segons la capacitat econòmica de cadascun d'ells– per haver infringit les ordres governatives referents a la col·locació de domassos als domicilis durant la celebració de la darrera Fiesta de la Victoria¹³⁷. La necessitat d'induir a la participació es feia evident també dins la mateixa administració local, ja fos per manca de simpaties envers el règim o per desmotivació; i fins i tot, per què no, com a forma d'expressar algun tipus de queixa. Així, el mateix dia en què es multaren els veïns anteriors, la gestora mostrava el seu desgrat per la manca d'assistència a la Fiesta de la Victoria de 20 empleats municipals¹³⁸. Entre els amonestats hi havia alguns treballadors que havien estat depurats anteriorment per la seva desafecció al règim, com Enric Noví, Alexandre Valls, Marcial Hereu, Joan Comas, Alfons

Olleta, Rossend Cacàs i Rafel Ferrer; però també n'hi trobem d'altres, com Josep M. Roig, Josep Tubau i Lluís Torres, que precisament havien accedit a l'administració pública o s'hi havien reincorporat adduint els seus mèrits de guerra a favor de la causa *nacional*, per la qual cosa la seva adhesió semblaria en principi menys qüestionable; en el cas de Torres, a més, es dona la circumstància que el 1939 havia ocupat el càrrec de delegat local de les Organizaciones Juveniles de Falange. Justament, la reincidència d'absències injustificades d'una part de la plantilla municipal en les celebracions institucionals era la raó que adduïa aquell mateix estiu de 1942 el gestor Clavaguera –amb el suport dels companys de consistori Robert Pallí i Esteve Roca– per a negar-se a concedir la gratificació extraordinària que havien sol·licitat els funcionaris de l'Ajuntament amb motiu de la Festa Major:

*“El Sr. Clavaguera expone que debe insistir en lo que ya ha manifestado en otras ocasiones respecto a la falta de asistencia de la mayoría de empleados a los actos oficiales que se celebran en conmemoración de Fiestas Nacionales, entiende que es bochornoso que tenga que tratarse de este asunto porque la más elemental discreción de dichos empleados debería hacerles comprender que como funcionarios de un organismo oficial tienen el deber moral ineludible de hacer acto de presencia, que habiéndose repetido el caso precisamente en la conmemoración del 18 de julio, estima que la concesión de gratificación solicitada significaría una [a]ceptación y premio de esta conducta inadmisibile, por tanto, dice, su opinión es contraria a dicha concesión”*¹³⁹.

Després de la discussió de l'afer entre els membres de la comissió gestora, s'acordà com a solució intermèdia atorgar una paga completa als empleats

¹³⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 4-2-1941, fol. 107. Malauradament, les raons que impel·liren Banaset i Estrada a actuar d'aquesta manera ens són desconegudes.

¹³⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5108, 11-10-1941.

¹³⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 10-4-1942; i Secció X, u.i. 5110.

¹³⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 10-4-1942, fol. 39r. Dels 10 empleats restants, no en tenim dades (Josep Morell, Josep Sicart, Enric Vila, Josep Llambí, Alexandre Pérez, Pere Marull, Isidre Fonoll, Pere Ciurà i Joan Garriga).

¹³⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 31-7-1942, fol. 74r.

que sempre havien complert amb aquest deure de patriotisme, i mitja paga a la resta. Però l'any següent, per les mateixes dates, la resolució adoptada per la corporació tenia un lleuger matís: ara no es tractava de satisfer la meitat de la gratificació als empleats no assistents, sinó d'excloure'ls directament de la percepció de qualsevol mena de paga extraordinària:

"(...) de conformidad con las iniciativas y recomendaciones del Nuevo Estado y siguiendo la costumbre del pasado año, se acuerda gratificar al personal de este Ayuntamiento con motivo de la Festividad laboral del diez y ocho de Julio y de la Fiesta Mayor; esta gratificación se librará en las mismas condiciones y características del pasado año.(...) De esta gratificación quedan excluidos los Sres. sanitarios y los empleados que hayan dejado de asistir a los actos de todo orden, patrióticos y de interés local, provincial o nacional a los que hayan asistido la Corporación en pleno, y los que por su conducta, falta de celo, puntualidad en el horario, reiteración en faltas por las que fue advertido el interesado, se haya hecho acreedor a esta sanción"¹⁴⁰.

La misèria de la postguerra. L'atur, la gana i l'Auxilio Social

És prou sabut que l'evolució de l'economia espanyola durant la dècada dels anys quaranta vingué condicionada per la política d'autarquia adoptada pel règim fins a la dècada dels cinquanta. L'intervencionisme de l'Estat en la producció, fixació de preus i subministrament de primeres matèries anà acompanyada d'una reducció dràstica de les relacions comercials amb l'exterior i d'un col·lapse dels mercats interiors pel que fa a l'exportació i

importació de productes. L'aposta de la dictadura per aquest equivocat model de gestió econòmica –i no només la destrucció de fàbriques o la paralització de l'activitat productiva a conseqüència de la Guerra Civil, tal com pretenia justificar-se– desembocà en un empitjorament notable de les condicions de vida i treball de la classe obrera i en una davallada considerable del pes real dels salaris¹⁴¹. Malgrat la lenta recuperació de la producció industrial per part de les fàbriques guixolenques, la preocupació del consistori municipal per l'elevada taxa d'atur seria una constant al llarg de la immediata postguerra, fins al punt que constituïria un dels temes de referència obligatòria en les entrevistes mantingudes regularment amb les autoritats provincials. Tal com reconeixia la delegació provincial de la CNS en la seva memòria d'activitats de l'any 1939, les indústries gironines més afectades per l'atur eren la tèxtil, que es concentrava bàsicament a la conca del riu Ter, i la surotapera, localitzada a la zona costanera de Sant Feliu i Palamós¹⁴².

LA DEPENDÈNCIA ECONÒMICA I LA FIDELITAT A LES AUTORITATS SUPERIORS

La manca de possibilitats econòmiques per part de l'administració local i el fet d'haver d'atendre altres necessitats igualment prioritàries com la reconstrucció de la ciutat abocaven la corporació municipal, a l'hora de comptar amb recursos financers, a dependre en bona part de la liberalitat de les autoritats superiors. Des del mateix any 1939, el consistori guixolenc intentà sense èxit acollir-se a les ajudes que ofería l'Estat, a través del servei anomenat Regiones Devastadas, per a refer urbanísticament i arquitectònicament la bombardejada ciutat. Aquestes ajudes requerien que prèviament

¹⁴⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 23-7-1943, fol. 184r.

¹⁴¹ A Catalunya, el nivell de renda familiar existent l'any 1935 no es recuperaria fins el 1956 (Risques i alt., 1999: 354).

¹⁴² CENTRAL NACIONAL SINDICALISTA DE GERONA, 1939: 21 i 36.

s'assolís el que es coneixia com adopció del municipi per part del Caudillo, la qual cosa no s'aconseguiria –i encara de forma parcial– fins a l'estiu de 1943. Per això mateix, esdevenia summament interessant poder obtenir subvencions en diners com les concedides entre setembre de 1939 i juny de 1942 per l'aleshores governador civil Paulino Coll:

*“Durante los años 1939, 40 y 41 pudieron obtenerse del Excmo Sr. Gobernador Civil varias subvenciones con las cuales pudieron incrementarse las obras públicas cuyas dotaciones presupuestarias eran muy exiguas. La primera fue obtenida en julio de 1939, de 5.000 pesetas, dedicada especialmente a obras públicas de saneamiento. En 1940 y en 1941 se obtuvieron sendas subvenciones de 35.419,50 y 20.594,96 pesetas destinadas a mitigar el paro obrero. Además, para atenciones ordinarias de presupuesto y para otras extraordinarias fuera de él, el Excmo. Sr. Gobernador D. Paulino Coll, Gobernador Civil, entregó varias cantidades hasta un total de 50.000 pesetas”*¹⁴³.

L'atorgament d'aquestes ajudes econòmiques fruit de l'arbitrarietat del màxim representant civil de la província constituïen en darrer terme una mesura més de control i subordinació jeràrquica de les corporacions locals a l'autoritat immediatament superior, segons el model autoritari i centralitzat d'organització de l'Estat. Les corporacions locals s'esforçarien així a fer mèrits davant els seus superiors per comptar amb el seu beneplàcit si en contraprestació se'n podien obtenir avantatges econòmiques, d'acord amb un sistema de fidelitat que per la seva pròpia mecànica hauria de donar lloc fàcilment a la creació de xarxes de clientela entre els uns i els altres. L'any 1943, l'estiueig a Sant Feliu del governador civil de Girona, el tinent

coronel de la Guàrdia Civil Francisco Díez Ticio, representava per a la gestora local una oportunitat excepcional per a la recerca de suport econòmic, atesa la proximitat física amb aquella autoritat i el trasllat temporal a Sant Feliu del despatx dels assumptes de govern¹⁴⁴. El primer pas de la corporació consistiria a no permetre que el governador civil assumís el cost del lloguer del pis on residiria durant la seva estada a Sant Feliu, de tal manera que seria el propi Ajuntament qui es faria càrrec d'aquesta despesa i de la que ocasionaria també la residència temporal a la localitat del secretari provincial de Proveïments. Certament, uns costos addicionals per a les limitades arques municipals, que, tanmateix, donarien els seus fruits a principis de juliol; així, els gestors es congratulaven en aquelles dates de 1943 de les magnífiques perspectives que desprenia l'informe de Proveïments de la ciutat amb relació a la varietat, quantitat i periodicitat dels subministraments, *“agradeciendo en lo que vale la generosidad del Excmo. Sr. Gobernador Civil y de su insustituible colaborador Don José Álvarez Lauzaco, secretario provincial de abastecimientos y transportes, debiéndose a dichos señores su interés y cariño que demuestran por la ciudad el que se pueda suministrar en un mes doce clases diferentes de artículos”*¹⁴⁵. En contraprestació, el consistori afalagà el governador civil per la seva liberalitat mitjançant un comunicat en què li transmetien *“su reconocimiento más profundo por las constantes muestras de filantropía hacia los desvalidos y por la generosidad con que distingue a esta localidad, que considera como un gran honor al tener a V. E. como residente de la misma”*¹⁴⁶. L'adulació prosseguia amb la felicitació a l'il·lustre estiuejant amb motiu del primer aniversari de la seva presa de possessió en el càrrec, efemèride que coincidí amb la celebració de les seves noces d'argent i raó per la

¹⁴³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5997, *Memoria de la gestión administrativa...* 1944, p. 3.

¹⁴⁴ A partir de Díez Ticio, els seus successors en el càrrec de governador civil de Girona acostumarien a passar la temporada d'estiu a Sant Feliu.

¹⁴⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 2-7-1943, fol. 178r.

¹⁴⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 9-7-1943. AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5113, 10-7-1943.

qual també se li feia arribar un obsequi i un ram de flors per a la seva esposa. A finals del mateix mes de juliol de 1943, l'alcalde insistia en "*las diversas actividades que en beneficio de la población está realizando S.E. el Gobernador Civil de la provincia, advirtiéndole que inmediatamente se procederá al asfaltado de la carretera de Palamós hasta el cruce de la de S'Agaró*", i informava també que per mediació de la mateixa autoritat provincial gairebé amb tota seguretat un dels ministres s'instal·laria durant l'estiu a S'Agaró¹⁴⁷.

L'AUXILIO SOCIAL

Al costat de l'atur, un segon problema derivat de la misèria econòmica del decenni dels quaranta i vinculat estretament a les escasses oportunitats de treball era la fam que patia un sector important de la població. Bona part de les tasques assistencials al municipi eren assumides directament per la delegació local de l'Auxilio Social falangista. Des dels primers temps de l'ocupació militar de Sant Feliu, l'entitat s'encarregava de mostrar la cara més amable de la dictadura repartint menjar entre els més necessitats i protegint mares i nens en situació desvalguda, "per tal de crear un ambient social més optimista que fomentés l'agraïment i l'enquadrament dels beneficiats", en paraules de l'historiador Josep Clara¹⁴⁸. Per a portar a terme aquesta activitat, la localitat comptava des de 1939 amb

tres serveis: la Cocina de la Hermandad, oberta el 8 de març, el Centro de Alimentación Infantil, que entrà en funcionament l'1 de juliol –tots dos als antics magatzems de la família Irla del carrer de Girona–, i el Comedor Infantil. Aquest darrer estava situat a la rambla del Portalet, a l'antic Lyon d'Or, i havia estat inaugurat solemnement el dia 12 d'octubre de 1939, coincidint significativament amb la Fiesta de la Raza; l'acte –que comptà amb la presència, entre d'altres, de les autoritats locals (civils, polítiques, militars i religioses), diversos representants institucionals gironins i l'assessor provincial de qüestions morals i religioses de l'Obra, el reverend Llambert Font– havia finalitzat amb un esmorzar servit per les camarades del Servicio Social als 140 nens que acudien al menjador, els quals foren obsequiats amb dolços, galetes i altres donatius de nombrosos comerciants i particulars de Sant Feliu¹⁴⁹. El finançament d'Auxilio Social provenia de recursos de les administracions públiques locals i provincials; però també d'impostos indirectes, com els obtinguts de la venda dels emblemes que calia

Targeta de felicitació nadalenca del delegat guixolenc d'Auxilio Social, vers la segona meitat dels quaranta.

(Procedència: AMSFG)

¹⁴⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, l. 5114. La inauguració del menjador d'Auxilio Social apareix esmentada en les edicions dels dies 11 i 17-10-1939 d'*El Pirineo*, folis. 2 i 4, respectivament.

¹⁴⁸ CLARA, 1999: 126.

¹⁴⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.l. 5114. La inauguració del menjador d'Auxilio Social apareix esmentada en les edicions dels dies 11 i 17-10-1939 d'*El Pirineo*, folis. 2 i 4, respectivament.

comprar abans d'entrar als espectacles, i de la subscripció de la *ficha azul*; una contribució que no sempre era acceptada de bon grat per alguns ciutadans, fins i tot entre els fidels al règim. En aquest sentit, per exemple, el 29 de novembre de 1940 la comissió gestora dictaminà, d'acord amb la denúncia presentada per la Jefatura de Falange, imposar una multa de 50 pessetes a Antoni Rufí i de 100 pessetes a Joaquim Sala, tot atenent a la condició de militant del partit del primer i a la reincidència del segon, per haver-se negat ambdós a acceptar la *chapita* d'Auxilio Social¹⁵⁰. D'altra banda, els donatius d'entitats privades i particulars en espècie o en metàl·lic constituïen una aportació suplementària igualment important. El mateix consistori, davant la impossibilitat de destinar-hi prou recursos a conseqüència de les restriccions del pressupost municipal, establí el mes de juny de 1940 "*ir llamando diferentes Sres. para rogarles contribuyan con su aportacion a la filantrópica obra que desarrolla «Auxilio Social»*", el nom dels quals la corporació donaria a conèixer periòdicament per la ràdio local en senyal d'agraïment¹⁵¹. De fet, sense voler negar una autèntica voluntat caritativa –imbuïda probablement de fermes conviccions cristianes– per part d'alguns donants, lògicament al darrere de determinades aportacions altruistes s'hi amagava també un cert paternalisme envers els col·lectius més desfavorits o, fins i tot, la intenció de fer explícita públicament una predisposició –real o autoimposada– a col·laborar amb el bàndol vencedor.

Tanmateix, si bé la propaganda oficial sobre la tasca portada a terme per l'Auxilio Social guixolenc pregonava, poc després d'iniciar-se l'any 1941, que entre febrer de 1939 i finals de 1940 havia servit a la ciutat mig milió de racions, l'entitat ja havia donat amb anterioritat signes evidents de no funcionar del tot correc-

tament¹⁵². A principis de 1940, l'administració irregular del servei per part del seu delegat local, Josep Julià Canadell, produïa –segons l'alcalde– una lamentable impressió a causa de "*la exigüidad e insuficiencia de las raciones que se suministran que son de todo punto incapaces de sostener los desgraciados que allí acuden*", fins arribar a l'extrem que, afegia, "*hay se dan dos escasísimas raciones que deben satisfacerse con un presupuesto de 0,92 céntimos por persona y por ambas raciones*"¹⁵³. Els intents del consistori d'obtenir de l'esmentat delegat local una explicació que justificqués "*los motivos de que no se destine lo suficiente a las atenciones de un servicio tan necesario en las circunstancias actuales y que tanto significa para el prestigio del Nuevo Estado*" havien resultat infructuosos. El delegat provincial d'Auxilio Social, per la seva banda, desestimava la possibilitat d'augmentar la consignació establerta per a cada ració en argumentar que aquesta quantitat era la mateixa que la que regia en altres poblacions i, per tal de millorar el racionament, recomanava una major dedicació a la feina i comprar més barat, o, fins i tot, que es repartissin entre els inscrits al servei altres productes no subministrats directament per Auxilio Social, com la carn i el sucre. L'abril de 1940, el mateix delegat provincial corroborà a través d'una inspecció les irregularitats i la manca de zel de Josep Julià en la gestió de la seva tasca, la qual cosa no només era greu perquè el càrrec era retribuït, sinó també perquè demostrava "*la carencia absoluta del fervor en el espíritu de la Falange*". És per aquesta raó que –prosseguia–, si bé les irregularitats no eren constitutives de delictes en un sentit material, no podien quedar impunes des del punt de vista moral, tenint en compte les normes d'Auxilio Social i del Partit, de tal manera que la sanció imposada finalment a Julià significà la seva destitució del càrrec, la baixa del partit i una multa de 500 pessetes¹⁵⁴.

¹⁵⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, fol. 83r.

¹⁵¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 14-6-1940, fol. 25. En aquell moment s'havien efectuat ja algunes donacions: Joan Maura, 25 pessetes; Josep Vilaret Xatart, 500 pessetes; Maties Ribot, 500 pessetes; Adolf Greiner, 300 pessetes; Manel Soler, de Sta. Cristina de Aro, 100 pessetes; La Casa Alemana, 300 pessetes; i Jaume Lladó, 250 pessetes.

¹⁵² "La labor de la Falange. Medio millón de raciones repartidas", dins *Circular de la Alcaldía*, núm. 15, 15-2-1941.

¹⁵³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 19-1-1940, fol. 318.

¹⁵⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5103.

La corrupció institucionalitzada

La gestió deficient dels limitats recursos materials per part de l'Auxilio Social que acabem d'exposar seria només un dels nombrosos casos d'irregularitats comeses durant la postguerra des de l'administració pública en el control i la distribució d'aliments i d'altres productes essencials. L'escassetat de matèries primeres i la precarietat econòmica determinaren que fos precisament en l'àmbit de la gestió del proveïment d'articles de consum de primera necessitat on es portés a terme una major corrupció institucionalitzada, aprofitant l'abús de poder. La misèria generalitzada i l'estrangulada hisenda municipal no suposaven obstacle perquè alguns guixolencs sense escrúpols instal·lats a l'Ajuntament o al Partit s'enriquissin.

Durant el primer franquisme, la crisi de subsistència generalitzada i el subministrament limitat de queviures, vigent fins el 1952 a través de les cartilles de racionament, propiciarien l'aparició d'un mercat negre en què els productes es venien a preus desorbitats que multiplicaven el seu valor oficial de mercat. Realment, eren pocs els qui, en tenir accés a un petit estoc de productes bàsics per raó de la seva activitat professional –comerciants, pagesos, pescadors, etc.– no intentessin aprofitar-se d'aquella situació privilegiada per entrar en el joc de l'estraperlo o la venda a preus abusius, entre altres irregularitats. El 4 d'abril de 1939, per exemple, l'alcalde comunicava al president de la Unión Comercial –entitat que agrupava diversos comerciants de la vila– que, *"con el fin de evitar ciertos abusos que muy amenudo [sic] se vienen*

Alexandre Granolleras, a l'esquerra de la imatge, amb uniforme falangista, i l'alcalde Vicenç Gandol, a la dreta, a S'Agaró, amb dos oficials i el governador civil i cap provincial del Movimiento a Girona, cap a la tardor de 1943.

(Procedència: AMSFG, Fons Pere Rigau)

*cometiendo por parte de gentes poco escrupulosas, haciendo intercambios del todo ilícitos, he de ordenar a V. prevenga a todos los socios de esta entidad, que a partir de la recepción del presente oficio deberán entregar DESTAPADOS los botes de leche que se expenden al público*¹⁵⁵.

Per lluitar contra l'especulació econòmica amb els articles de primera necessitat, el setembre de 1940 l'Estat creà la Fiscalia de Taxes, òrgan amb jurisdicció especial de caràcter penal encarregat de sancionar els delictes d'acaparament de productes mitjançant –essencialment– la imposició de dures sancions econòmiques. La Fiscalia no tingué miraments a l'hora de multar o condemnar també personal addicte al règim, tot i que era de domini públic la seva actuació arbitrària, que perseguia sobretot els petits comerciants i els estraperlistes de menor volada però no aquells que acumulaven sumes importants. Una sanció monetària de la Fiscalia podia suposar un fort trasbals per a l'economia de l'infractor, ateses les dificultats de subsistència de postguerra, de tal manera que també cal entendre la repressió econòmica que aplicava de forma discrecional la Fiscalia com un intent de col·laborar en la interiorització generalitzada del mecanisme de la por i la submissió a la superioritat que perseguia la dictadura. Certament, la possibilitat de comptar amb bons contactes era l'única via que podria oferir garanties de veure condonada una multa, o d'evitar una inspecció dels temuts agents fiscalitzadors.

LA CORRUPCIÓ ENTRE ELS EMPLEATS MUNICIPALS

El perill de ser enxampat, ja fos per la Fiscalia o per qualsevol altra autoritat, difícilment aturà la corrupció, que en ocasions comptava fins i tot amb

el consentiment tàcit dels empleats municipals que havien de vetllar pel compliment de la normativa. Segons denunciava un veí l'any 1941, un venedor de Sant Pol havia intentat cobrar-li una peça de lluç a 10 pessetes el quilo quan el preu oficial era de 7,50 pessetes i, atesa la seva protesta, el venedor havia reaccionat retirant el peix *"diciendo que ya se lo comería él, no queriendo, además, admitir ningún razonamiento del comprador"*¹⁵⁶. Però, a més, en requerir el denunciant la intervenció d'un guàrdia municipal, aquest darrer, sense emprendre cap mesura, li havia respost que el millor que podia haver fet era adquirir la mercaderia. Davant la situació, que havia estat comentada desfavorablement en públic, *"y, como es de suponer, en desprestigio para la autoridad"*, l'alcalde imposava una multa de 100 pessetes al venedor. De forma similar, l'octubre del mateix any la corporació cessà l'empleat Antoni Rufí de les seves atribucions eventuais a l'escorxadador municipal per negligència en la contrastació de pesos i mesures, la qual cosa havia suposat una pèrdua de 500 pessetes per als ingressos municipals en la liquidació del mes d'agost¹⁵⁷. El cas més sonat de desaprovació a aquesta conducta exercida des de la mateixa administració municipal es produiria a finals de 1943 amb la destitució d'Alexandre Granolleras com a recaptador de proveïments del pòsit de pescadors per malversació de cabals públics, i la seva consegüent expulsió de la plantilla d'empleats de l'Ajuntament; no només per la magnitud del delicte, sinó, sobretot, per la rellevància dels càrrecs polítics que ostentava l'acusat, ja que des de mitjan 1942 exercia com a cap local accidental de FET y de las JONS en substitució d'Enric Descayre i també era el secretari de la Jefatura Local del partit. Les suspicàcies sobre possibles irregularitats havien estat motivades pel *"tren de vida que públicamente llevaba el Sr. Granolleras y sus familiares,*

¹⁵⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5102.

¹⁵⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5109.

¹⁵⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5110.

lógicamente en desacuerdo con los ingresos normales acostumbrados del ejercicio de su profesión y también de unos vagos rumores que tuvieron origen en los cafés, bares y círculos frecuentados por gente de mar, pescadores, tratantes de pescado". La negligència quedà al descobert de manera incontrovertible el dia 28 d'octubre de 1943, quan Granolleras notificà a la delegació de Proveïments una recaptació total de 239 caixes de peix, mentre que al pòsit de pescadors se n'havien declarat 867. Calia tenir en compte, a més, que un sol comprador ja havia adquirit 399 caps del gènere, tot i que a la relació subscripta pel funcionari aquesta mateixa persona només n'havia comprat 109. Davant l'evidència del frau, *"velando por el prestigio de la Autoridad y tratando de evitar todo escándalo, habida cuenta que con ello quedaban a salvo los intereses municipales"*, l'alcalde cità Granolleras perquè donés una explicació de les irregularitats. Aquest últim confessà haver liquidat malament la recaptació, *"pero sólo un «xic», un poco, y sin que pudiera calcular cuanto, prometiéndole restituir las cantidades que pudiera reunir, y desde luego, las que tuviera en su poder"*. Si bé Granolleras tractà d'eludir la seva responsabilitat *"al exclamar «així m'hauran amagat l'ou», como tratando de inculpar a otra persona"*, el cert és que a mitjan novembre l'empleat ja havia fet lliurament de la quantitat de 5.350 pessetes. Tanmateix, l'alcaldia havia optat finalment per posar l'assumpte en coneixement del governador civil, perquè, tot i que Granolleras havia promès formalment reintegrar el saldo de les relacions efectuades pel pòsit i l'Ajuntament, *"por sus posteriores manifestaciones y antes hubo de tenerse una informalidad y ante este peligro es cuando se decidió informar a S.E."*¹⁵⁸. Les conclusions del gestor Esteve Roca, nomenat jutge instructor del cas després que l'autoritat superior dictaminés la incoació d'expedient administratiu a

l'acusat, no podien ser més contundents, tal com el mateix Roca exposava a la resta de membres de la comissió gestora en la sessió de 26 de novembre de 1943:

"(...) hechas las averiguaciones sobre los extremos principales que abarca la responsabilidad de dicho Sr. en las faltas que cometió en el ejercicio de su cargo, vista la declaración del expedientado y sus intentos de defensa, en virtud de los cuales parece destacada la culpabilidad del encartado ya que sus contradicciones y falsedades aparecen patentes por las declaraciones subsiguientes de los sres Feliu y Cosp, ante la gravedad de la propia confesión del Sr. Granolleras de que había extraviado o destruido las matrices de los talonarios de las hojas de control que expedía con carácter de recibo y de los que dice no tener ninguno por lo que ha eliminado los medios de comprobación, y ante el hecho probado documentalmente y ratificado por el empleado de que se servía de matrices en blanco (no rellenas reglamentariamente) para expedir hojas-recibos que cobraba, de las que es imposible la compulsa por lo que se dice antes, constituyendo uno o varios delitos de maquinación en perjuicio del erario municipal, habiendo quedado acreditado en el expediente que muchas de las [h]ojas de control entregadas como recibo y efectivamente cobradas por el Sr. Granolleras, no aparecen en la relación diaria rendida a Abastos, sustentando de la liquidación las cantidades percibidas de las que se apropiaba (...) habiéndose probado suficientemente que en otras ocasiones falseaba la verdadera recaudación, puesto que sólo liquidaba una pequeña parte de la cantidad recaudada (...) desvirtuada, además, la afirmación del encartado de que su culpa sólo era por negligencia y abandono de sus funciones al no acudir al muelle, siendo así que los Sres. Feliu y Cosp que tienen la misma obliga-

¹⁵⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 22-11-1943, fol. 16r i ss.

*ción, afirman que tarde o temprano el Sr. Granolleras iba todos los días al muelle, con la agravante respecto a lo que dice el Sr. Feliu de que cuando éste, por alternarse con el inculcado, no iba al muelle y en su lugar lo hacía el Sr. Granolleras, se confiaba a los datos que éste le suministraba, quedando demostrado con este extremo la intención de defraudar, ya que en el mismo día rendía datos contradictorios, en perjuicio del Ayuntamiento al Pósito de Pescadores y a la Delegación de Abastos; visto que el saldo que se ha podido establecer entre las cajas de pescado controladas y las liquidadas era de siete mil ochocientas sesenta y siete, por un valor total de quince mil setecientas treinta y cuatro pesetas, cuya cantidad ha restituido el Sr. Granolleras, por lo que queda incurso en los preceptos del art 407 del Código Penal, entendidas todas estas consideraciones, el gestor que suscribe es de opinión procede destituir al empleado expedientado y pasar el tanto de culpa oportuno a la Autoridad Judicial*¹⁵⁹.

D'acord amb la proposta del gestor acabada d'esmentar, la corporació acordaria finalment la destitució de Granolleras com a empleat municipal –tot i les seves peticions perquè se li permetés reincorporar-se al seu càrrec–, mentre que les diligències judicials per malversació de fons públics continuarien al llarg de 1944. D'altra banda, la direcció de la Jefatura Local de FET y de las JONS seria assumida a partir de desembre de 1943 pel comerciant de suro i excaptiu Antoni Serra Vicens.

LA CORRUPCIÓ ENTRE LES AUTORITATS LOCALS

La rectitud amb què el consistori guixolenc semblava actuar davant la comissió d'activitats fraudulentas per part dels seus empleats –especialment si el frau

repercutia negativament en les arque municipals o posava en entredit la pretesa actitud exemplar dels empleats de l'Ajuntament– no evitava que també alguns membres de les institucions de govern local es veiessin implicats en la trama de corrupteles que es generava a l'entorn del subministrament d'aliments i altres articles de primera necessitat. Aquesta corrupció instal·lada en el poder esdevé encara més repulsiva si tenim en compte que eren precisament les autoritats del règim les que havien de vetllar per evitar les desigualtats socials derivades de la precarietat de la postguerra i que, a més, la lluita per frenar la corrupció i assolir un repartiment equitatiu i més just dels recursos era una de les prèdiques habituals de les quals feia bandera la dictadura en la retòrica dels discursos o en els actes públics. A principis de juliol de 1939, el regidor Joan Casas Anguila denunciava que el seu predecessor en el càrrec de gestor de Proveïments, Eduard Carerach, distribuïa durant el període en què ocupà el càrrec determinats queviures de manera arbitrària a través de la Unió Comercial, que al seu torn s'ocupava de repartir-los de forma favoritista entre els botiguers que pertanyien a l'esmentada entitat¹⁶⁰. Una altra mostra la tenim el maig de 1940, arran de la multa de 125 pessetes amb què l'aleshores delegat de Proveïments Enric Palagós sancionà la Cooperativa Santos Boada per haver servit pa entre els seus associats sense haver-ho notificat a l'esmentada delegació i quan, a més, no se n'havia pogut subministrar al públic en general perquè no s'havia efectuat el repartiment de farina. Segons adduïa cinicament la majoria de la gestora, en canvi, la cooperativa havia estat capaç d'efectuar el repartiment no per un tracte de favor, sinó per haver administrat millor les restes de farina de subministraments anteriors, la qual cosa els altres flequers no havien pogut fer en haver-se dedicat a especular amb els seus sobrants del mateix pro-

¹⁵⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 26-11-1943, fol. 20v i ss.

¹⁶⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 7-7-1939, fol. 106. Els gestors Ametller i Albertí, en canvi, creien que el repartiment equitatiu del gènere entre tots els comerciants, tal com proposava Casas, limitava l'estímul dels botiguers, en tenir tots la mateixa quantitat de productes.

ducte. En tot cas, raons suficients, segons sembla, per a estimar improcedent la multa i instar Palagós a condonar-la¹⁶¹. Aquest últim es justificà dient que havia sancionant la cooperativa en compliment del seu deure, però que no s'oposaria a la cancel·lació de la multa perquè la seva intenció no era perjudicar l'entitat. Amb tot, com a mesura de protesta deixà d'assistir a les sessions argumentant que li ho impedia la seva feina, i calgué que l'alcalde el convencés perquè es reincorporés al consistori.

La corrupció des del poder, doncs, podia donar lloc a la contraposició d'interessos personals i conduir a rivalitats o enfrontaments a escala reduïda per part d'alguns representants locals. Tanmateix, difícilment es poden entendre aquestes dissidències –almenys durant la immediata postguerra– com una voluntat de qüestionar l'existència de la dictadura franquista o d'articular una oposició política al sistema, ja que era precisament la permanència dins el règim allò que permetia a aquests representants locals i als sectors conservadors de la ciutat d'assegurar la seva posició econòmica i social privilegiada. Ben al contrari, una protesta envers certes actituds irregulars comeses des del poder i denunciades per guixolencs fidels a la causa semblava guanyar força en cas que es presentés davant l'autoritat superior com una traïció als fonaments ideològics del Nuevo Estado. Així ho entenia l'excombatent i excaptiu Rafael Vivas el mes de maig de 1939, després d'haver retornat recentment a Sant Feliu, la qual cosa es desprén de la denúncia que formulà davant el governador civil i que tenia novament Eduard Carerach, –que recordem que regentava una botiga de comestibles– com a centre de les seves acusacions:

"Ha llegado una partida de azúcar cuando hacía meses que el pueblo carecía de él, por tanto todo

el mundo tiene ganas y es natural que así sea, de adquirirlo. Aprovechándose de esta ocasión, al Sr. Consejero de Abastos Dn. Eduardo Carrerach [sic], no se le ha ocurrido otra cosa que poner como condición indispensable para la adquisición la obligación de comprar un Kg. de jabón a 2 ptas. Kg. por cada libra de azúcar cuando el mismo jabón se vende a 1,50 ptas. Kg. en todas las tiendas del pueblo".

Segons Vivas, la passivitat de les autoritats locals davant situacions com l'exposada, amb la mala imatge del règim que això donava, no reflectia altra cosa que la manca de convicció del consistori en la defensa dels postulats derivats de la victòria nacional. A més –afegia–, havia optat per dirigir-se a l'autoritat provincial després d'haver denunciat els mateixos fets a l'alcalde i al comandant militar de Sant Feliu sense obtenir-ne cap resultat positiu. D'aquesta manera, allò que Vivas considerava més lamentable de situacions com la descrita era *"que las Autoridades locales lo miran con la mayor impasibilidad y no atienden a las denuncias que se les hacen: en una palabra colaboran con los desamparados que para lucrarse no tienen en cuenta ni el dolor del pueblo ni que con su proceder desacreditan ante la clase obrera la obra, a costa de tantos sacrificios, realizada por nuestro Invicto Caudillo"*. Vivas tenia les seves raons personals per sentir-se enrabiat amb les autoritats locals pels pocs esforços que dedicaven a aconseguir fer arrelar entre la ciutadania una valoració positiva del Nuevo Estado. No en va, tal com reconeixia, ell mateix havia lluitat des de les files nacionals per a la consecució d'aquella victòria i el seu pare havia estat una de les víctimes de la repressió republicana guixolenc. A més, però, Vivas podia pressuposar que el contingut de la denúncia i el descàrdit envers Carerach adquiriria en encara major contundència si podia imputar-se a

¹⁶¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 24-5-1940, fol. 13v-14r.

l'acusat algun tipus de relació o simpatia mantingut en el passat cap al bàndol republicà:

*"El mismo Sr., durante el dominio rojo se distinguió por su gran amistad con el Jefe de Policia rojo de la localidad, y que por lo mismo le fue posible lucrarse e incluso conservar y pasearse tranquilamente en su cochecito, cuando entraron nuestras Gloriosas Tropas en el pueblo, lo escondió y solamente lo ha sacado para hacerlo requisar para la Delegación del Consulado Italiano de la localidad, lo que no sirve más que de excusa para burlar la ley de requisas y seguir paseándose en él"*¹⁶²

La magnitud de la denúncia formulada per Rafael Vivas ens hauria de portar a pensar en l'inici d'una investigació dels fets per part de l'autoritat superior. Tanmateix, l'única resposta que coneixem que donà el governador civil fou la de requerir-li l'abonament de la pòlissa de 1,50 pessetes que calia aportar al seu escrit d'acusació en concepte de reintegrament, amb l'avertiment que segons la legalitat vigent l'impagament d'aquest import en el termini estipulat obligaria a considerar la seva instància com a no vàlida. Malgrat que la disposició es comunicà a l'interessat, Vivas no féu efectiva la pòlissa requerida, de manera que cal deduir que la seva denúncia quedà definitivament sense efecte. Certament, Carerach ja no seria present en la renovació de la comissió gestora efectuada des del Govern Civil el 27 de juny de 1939 –és a dir, al cap de cinc setmanes–, sense que puguem afirmar l'existència d'alguna correlació entre aquest fet i les acusacions anteriors, ni tampoc tinguem constància que rebés alguna amonestació o sanció. En qualsevol cas, el final poc clar d'una denúncia tan contundent com aquella i la manca de voluntat demostrada per l'autoritat superior d'arribar al fons

de la qüestió deixen entreveure l'existència d'algun punt no massa transparent en tot aquest afer que, tanmateix, escapa a la nostra comprensió.

La corrupció institucionalitzada durant la postguerra tingué un altre dels seus exponents de major abast a Sant Feliu en la figura de l'alcalde, Vicenç Gandol, qui es valgué igualment sense cap mena de càrrec de consciència de l'autoritat que li donava la seva posició per actuar arbitràriament en benefici personal; alhora, la seva permanència durant gairebé set anys al capdavant de l'Ajuntament guixolenc li permetria vehicular una sòlida xarxa de clienteles fonamentada en l'intercanvi de favors i la participació en negocis lucratis. El mes de desembre de 1944, una inspecció efectuada per la Fiscalia de Taxes a la Cooperativa La Guixolense comprovà que l'entitat havia venut l'any 1942 un bidó de carburant, intervingut per la Guàrdia Civil, a un preu abusiu de 1,90 pessetes el quilo, per damunt de l'establert per la superioritat, que era de 1,54 pessetes per quilo. Segons afirmà la cooperativa, el preu d'aquella venda havia estat indicat per la delegació local de Proveïments, que era assumida pel mateix alcalde Gandol, qui es justificà argumentant que desconeixia l'existència de disposicions superiors en matèria de regulació del preu d'aquell producte i que per aquest motiu havia suposat que no estava taxat. A més –afegia Gandol–, el marge de diferència excessiu no suposava en realitat cap lucre personal, ja que en el moment de liquidar-se la intervenció del bidó l'import de la venda hauria revertit íntegrament a favor de la Fiscalia. Les raons, però, no convenceren aquest organisme, que imposà una multa de 2.000 pessetes a la cooperativa i l'obligació de retornar als compradors l'import de més que els havia estat cobrat en la venda, tot notificant al governador civil l'actitud negligent de l'alcalde per si creia convenient amonestar-lo. Però Gandol no

¹⁶² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5102.

es donava per vençut i, a banda d'exposar que la venda del carburant havia estat efectuada per tal d'evitar que el gènere estigués massa temps retingut i es malmetés, expressava alhora la impossibilitat de retornar als compradors l'import cobrat de més perquè, atès que la irregularitat que havia donat lloc a la denúncia s'havia produït dos anys enrere, no se sabia el nom de les persones a qui havia estat venut el carburant, en no haver-ne quedat cap relació escrita¹⁶³. Precisament, la implicació de l'alcalde en nombrosos afers de corrupció hauria estat el principal motiu –segons sembla– perquè el governador civil el destituís del càrrec el febrer de 1946. De fet, en pàgines anteriors ja hem exposat també la forma barroera en què Gandol –en connivència amb l'inspector de policia de la ciutat, Luis Díaz Moré– s'havia apropiat cap a finals de 1945 de diversos béns mobles procedents de l'Hogar Alemán de S'Agaró, en ser desmantellada aquesta institució. El propi inspector de policia tampoc no quedava al marge d'altres activitats igualment poc transparents. Segons els rumors que corrien a finals de 1946, els seus interessos se centraven especialment en la participació en negocis relacionats amb la pràctica de jocs prohibits:

"El juego según versiones es un mal bastante arraigado [sic] en San Feliu, practicándose en varios establecimientos el de póker y dados y en algunos hasta el de bacarrá y monte, habilitándose por lo visto, en los mismos café locales reservados a tal fin. Y hay quien supone que este atrevimiento es posible gracias a la condescendencia del Inspector de Policía Sr. Díaz o por lo menos a su actitud pasiva e indiferente. Visita dicho pueblo con frecuencia un tahúr de oficio, vecino de Palafrugell, apellidado Viernes y sus visitas no pueden tener otro objeto que desplumar el incauto que caiga en sus mallas.

*(...) Todas esas anomalías han hecho fomentar en San Feliu de Guixols un estado de recelo y opinión francamente desfavorable tanto para el Ex-Alcalde Sr. Galdón [sic], como para el Inspector de Policía Sr. Díaz, quién, a pesar de su módico sueldo, hace vida ostentosa y gastos excesivos, en relación con aquellos que hace suponer a muchos malintencionados que, parte de sus ingresos normales, deba tener otros de procedencia inconfesable"*¹⁶⁴.

Sembla ser que la pràctica de jocs prohibits havia acabat una vegada amb un intent de suïcidi d'un dels jugadors, que s'havia llançat a la via del tren hores després de sortir d'una d'aquelles sessions nocturnes; i, en una altra ocasió, havia derivat en un suposat intent d'atracament del cotxe en què retornava a Palafrugell, després d'una partida de joc, l'esmentat tallador Viernes, que presumiblement hauria estat atacat per dos dels altres participants de la partida clandestina. Malgrat que –segons s'afirmava–, a Sant Feliu les sessions nocturnes de jocs prohibits tenien lloc en locals com el Casino Guixolense, el cafè El Dorado –a la rambla Vidal– i el Cafè Oriente del passeig, només aquest darrer establiment era freqüentat per la plantilla de la policia de la ciutat, per la qual cosa s'havia estès la impressió entre els veïns que "o el Jefe D. Luis Díaz Moré tiene participación directa en la explotación del café o que ampara por todos los medios a su alcance a dicho establecimiento mediante ciertas compensaciones en metálico". Fins i tot, es deia, "La protección que presta el Sr. Díaz a dicho café se ha puesto de manifiesto últimamente logrando que el Sr. Delegado de Hacienda interviniera para dejar sin efecto un embargo ejecutivo con extracción de efectos del local, por débitos al Estado, (Subsidio), expediente que fue tramitado por la Recaudación de tributos de La Bisbal"; la intervenció havia

¹⁶³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5636 i 5116.

¹⁶⁴ AHG, Fons del Govern Civil, Comunicats de la Guàrdia Civil i de la Direcció General de Seguretat de l'Estat, Nota informativa sobre activitats il·lícites de Vicenç Gandol i Luis Díaz, u.i. 131.

estat tan ostensible "que no llegó a interrumpirse las sesiones de baile con gramola (embargada) que se dan en dicho local los días de fiesta, cuyos permisos a su vez se obtienen por conducto y mediante informe de dicho Jefe de Policía". Precisament l'agent executiu que s'encarregà de practicar aquell embargament –motiu pel qual intentaren agredir-lo la propietària del cafè i el seu marit, "estrapelista de sacarina en gran escala"– havia demanat per tal de realitzar l'operació l'ajuda del cap de Policía i dels seus subordinats, que es trobaven al local jugant al dominó, a la qual cosa Díaz li havia respost que allí era un simple particular i, que si volia alguna cosa, que ho demanés per escrit i en hores d'oficina¹⁶⁵. L'escàndol no acabava aquí, ja que en una altra ocasió l'inspector de Policía havia amenaçat un dels confidents de la Fiscalia de Taxes amb desterrar-lo de la ciutat si seguia denunciant irregularitats. Tanmateix, l'escandalosa actuació de Luis Díaz no seria cap obstacle perquè l'abril de 1948 l'inspector de Policía ascendís a la categoria de comissari¹⁶⁶.

El desgast de les autoritats locals. Entre la manca de compromís i l'adhesió incondicional

La comissió gestora que havia estat nomenada pel governador civil el 16 d'octubre de 1939 restaria al capdavant del govern local guixolenc durant bona part de la dècada de 1940, i finalment seria substituïda el mes de gener de 1947. Però aquest llarg període de govern no s'explica ni de bon tros perquè el consistori guixolenc hagués assolit l'estabilitat necessària per a afrontar còmodament la gestió diària dels afers quotidians i la implantació a la localitat dels trets identificadors del Nuevo Estado. Ben al contrari, el principal problema que

hauria d'afrontar la corporació municipal seria d'ordre intern, a causa de la tendència en augment d'una part dels seus membres de desentendre's de les tasques de govern que els havien estat encomanades i la inhibició de l'autoritat provincial en la resolució d'aquest absentisme.

ELS PRIMERS CASOS DE SOL·LICITUD DE BAIXA DEL CÀRREC

El juny de 1940, quan encara no s'havia complert un any del nomenament de l'equip de govern, el gestor de Proveïments Enric Palagós deixà d'assistir als plens argumentant que li ho impediien les seves obligacions professionals, i sol·licità a la corporació de ser rellevat en el càrrec. És probable que l'ocasió l'hagués acabada de determinar –tal com hem comentat en un apartat anterior– la recriminació que li havien fet la resta de companys de consistori per haver multat la Cooperativa Santos Boada després que aquesta subministrés pa entre els seus abonats provinent d'un repartiment de farina no autoritzat. Si bé l'alcalde aconseguí en un principi fer-lo desistir del seu propòsit en exposar-li que la seva dimissió suposaria un entrebanc per a la gestió de la corporació, Palagós insistí novament a sol·licitar el seu relleu l'octubre del mateix any. A l'argumentació anterior, hi afegia ara motius de salut, per la qual cosa demanava una excedència de tres mesos en el cas que la dimissió li fos denegada. Però aleshores Palagós ja no era l'únic membre de la corporació amb intencions d'abandonar les seves responsabilitats municipals. En aquelles mateixes dates, a la tardor de 1940, també formalitzà la seva petició de deixar el càrrec el gestor Josep Bonal, que feia temps que tampoc no assistia a les sessions. La resta de membres del consistori refusaren ambdues

¹⁶⁵ AHG, Fons Govern Civil, Comunicats de la Guàrdia Civil i de la Direcció General de Seguretat de l'Estat, u.i. 131.

¹⁶⁶ *Chut*, 15-4-1948, fol. 2.

peticions, tot recordant que la facultat de cessar-los del càrrec era reservada al governador civil i no a la corporació. A més, desaprovaven aquest comportament *"por entender que las causas que las motivan gravitan con la misma dolorosa presión sobre todos los componentes de la Corporación y considerar que tal actitud, que debería ser común en todo caso, podría ser ante las dificultades del momento presente, interpretada como una deserción del ineludible deber de colaborar abnegadamente a la superación de las mismas"*¹⁶⁷. No obstant això, Palagós sol·licità una llicència de tres mesos, que li seria acceptada, atesa la manca de salut en què se sustentava la demanda, i que, un cop passat el termini, fou renovada per a tres mesos més a petició del propi interessat. Per la seva banda, l'alcalde posà en coneixement de la situació el governador civil, Paulino Coll, el qual sol·licità un informe memòria de la gestió portada a terme pel consistori des del seu nomenament per tal d'avaluar, en cas de creure-ho procedent, la conveniència de rellevar o confirmar en el seu càrrec els membres de la corporació municipal¹⁶⁸. Mentrestant, algunes mostres d'apatia s'havien estès també cap a les files de la secció local de FET y de las JONS. A finals de novembre de 1940, Josep M. Viader tenia sol·licitat el seu relleu en els càrrecs de delegat sindical, delegat d'Auxilio Social i de Premsa i Propaganda. No era la primera vegada que Viader pretenia deslliurar-se de les obligacions de govern que li havien estat confiades. Recordem que l'abril de 1939 ja intentà sense èxit presentar la seva dimissió com a gestor de la corporació municipal. Tanmateix, a diferència del que succeí en l'anterior ocasió, la nova demanda ara sí que seria acceptada. Així, Enric Descayre, cap de Falange, fou proposat com a nou delegat de la CNS, mentre que Joan Albertí Salip i Joan Puig Ametller foren recomanats com a

substituts de Viader al capdavant de la delegació d'Auxilio Social i de Premsa i Propaganda, respectivament¹⁶⁹.

Mentrestant, la tempesta política originada en el si dels representants del govern local pels intents de dimissió d'Enric Palagós i Josep Bonal no es podia donar encara per acabada. A tot plegat caldria afegir-hi, des de la primavera de 1941, la sol·licitud que presentà el gestor d'Hisenda, Albert Granolleras, d'ésser cessat del seu càrrec, basant-se també en la impossibilitat de combinar les tasques de govern amb les ocupacions laborals. Davant la manca de resposta a la seva sol·licitud, Granolleras havia optat finalment per utilitzar la mateixa estratègia que Palagós i demanar un permís temporal per refer el seu estat de salut mentre el governador civil no resolgués totes les sol·licituds de dimissió presentades. La corporació demanà a Granolleras que ajornés la seva petició d'excedència perquè, segons justificava, la comissió d'Hisenda no podia quedar-se sense delegat en un moment com aquell en què, entre altres qüestions, estava en tràmit d'aprovació el pressupost municipal¹⁷⁰.

LES PROBABLES RAONS DE LES SOL·LICITUDS DE BAIXA

En arribar a aquest punt, és pertinent que ens preguntem quines raons podien haver provocat aquesta manca generalitzada d'interès a assumir tasques de govern. Segons es dedueix a partir de les motivacions exposades pels interessats i les respostes facilitades pel consistori, la voluntat d'abandonar el càrrec era doble. D'una banda, a causa de l'enorme responsabilitat que representava afrontar els nombrosos problemes de gestió que havia de resoldre l'administració local, com ara l'atur forçós i la fam

¹⁶⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 25-10-1940, fol. 68v. Les dimissions presentades per Palagós i Bonal foren tractades en aquesta mateixa sessió, a partir de la qual hem sabut de la seva existència.

¹⁶⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 22-11-1940, fol. 80v.

¹⁶⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 29-11-1940, fol. 83v.

¹⁷⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5109, 14-5-1941; i Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 16-5-1941, fol. 137v.

generalitzada, derivats de la misèria i la precarietat de la postguerra. En segon lloc, per la raó que aquestes obligacions significaven poder disposar de menys temps per a dedicar-se als negocis particulars, la qual cosa semblaria plausible en casos com el de Viader i Palagós, que dirigien un negoci propi. En aquest mateix sentit, també Antoni Serra Vicens renunciaria a principis de 1942 a exercir les funcions de jutge municipal després de la mort del primer candidat proposat per la corporació, Josep Palahí Auter, argumentant que la seva ocupació com a majorista de suro l'obligaria a passar llargues temporades fora de la localitat. Malgrat tot, Serra Vicens exerciria com a cap local de FET y de las JONS des de finals de 1943, càrrec que encara ocupava l'any 1949¹⁷¹. Ara bé, una cosa era el que es justificava davant les instàncies oficials i una altra de diferent el seguit de motivacions que podien haver-hi al darrere. Almenys en algun dels casos, creiem que les raons eren més complexes, tot i que, una vegada més, ens hem de moure en el terreny relliscós de les simples conjectures davant la manca d'evidències documentals i fonts orals adequades. Certament, el franquisme possibilità als sectors benestants i a la petita burgesia local el recobriment de les seves propietats, la reactivació dels seus negocis i la recuperació de l'estatus socioeconòmic –malgrat les reserves pròpies de la precarietat de postguerra– de què gaudien abans d'haver-se vist perjudicats per la política reformista republicana i les confiscacions de la guerra. Igualment, els catòlics convençuts podien tornar a exercir amb total satisfacció i de manera pública les seves pràctiques religioses. En contraprestació, és evident que l'àmplia majoria se sentissin agraïts amb la dictadura, que els proporcionava un marc on moure's còmodament, i assumissin amb una certa convicció les noves directrius imposades pel règim.

Tanmateix, d'aquí a voler-se implicar activament en la política del Nuevo Estado hi havia un pas de gegant que només els addictes convençuts, els més ambiciosos o els oportunistes de torn estaven disposats a fer. Es podia simpatitzar amb la causa i participar del règim, però el fet d'assumir tasques de responsabilitat que comportaven una retribució econòmica escassa o nul·la en un moment com aquell eren ganes de complicar-se la vida. També cal tenir en compte el desencís que provocà en alguns individus el rumb que prengué el règim de Franco després de la victòria. Més d'un guixolenc que durant la contesa bèl·lica espanyola donà suport a la causa *nacional* o es posicionà a favor seu per enderrocar tot el que representava la República i retornar al vell ordre –en alguns casos, fins i tot amb la creença que es produiria una restauració de la monarquia– contemplà amb estupor com s'imposava en realitat una dictadura personalista i autòritària, tenyida de reminiscències profeixistes, que no responia en absolut a les expectatives que s'havien creat. En aquest sentit, el caràcter espanyolista del Nuevo Estado i la seva voluntat d'aniquilar la personalitat pròpia de Catalunya decebé els guixolencs més catalanistes, i podríem conjecturar aquesta causa com una motivació afegida entre alguns dels qui presentaren la seva dimissió per decidir-se a provar de tallar la seva col·laboració directa amb el règim. Cal recordar, per exemple, la militància a la Lliga de Bonal, Palagós i Viader, sense que això sigui concloent per si sol, donat que, evidentment, també hi hagué exmilitants de la Lliga que d'un dia per l'altre es convertiren en franquistes o falangistes convençuts i que s'esforçaren a projectar aquesta nova imatge de si mateixos de forma totalment desacomplexada.

La manca de convicció a l'hora de continuar exercint responsabilitats de govern també podia

¹⁷¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5108, 20-1-1942.

venir provocada en sentit contrari; és a dir, pel fet de sentir-se totalment identificat amb el règim franquista i considerar que les autoritats locals no actuaven amb la suficient contundència davant determinades qüestions, per exemple, amb els desafectes a la causa. Així ho argumentà el gestor Francesc Castelló, el qual presentà la seva dimissió irrevocable en la sessió de 10 de juliol de 1942, en discrepar del criteri adoptat per l'alcalde "*en la gestión de diversos casos de afectados por responsabilidades de la pasada subversión marxista*"¹⁷². Castelló es referia essencialment a la reposició com a dipositari de Josep Bordas Samada, després que aquest hagués complert els dos anys d'inhabilitació sense sou a què havia estat condemnat en el procés de depuració del funcionariat local¹⁷³. L'alcalde, després de lamentar l'actitud del dimissionari, exposava "*que en toda ocasión se ha inspirado en principios de justicia y en los dictados de su conciencia y que, en los casos a que se refiere el Sr. Castelló, no podía proceder en forma distinta*". Aquest últim, tot i rectificar amb relació a l'acusació a Gandol, es mantenia ferm en la seva postura, argumentant que es tractava d'una qüestió de principis. En aquest sentit, cal recordar que el pare de Francesc Castelló, l'industrial Ricard Castelló Badia, fou assassinat pels revolucionaris l'agost de 1936 a la carretera de Tossa, que l'empresa familiar, Castelló Hermanos, havia estat requisada durant la guerra, i que el germà del gestor dimissionari, Julià Castelló, morí al front.

LA PASSIVITAT DES DEL GOVERN CIVIL DE GIRONA

En resum, el consistori guixolenc presentava entre l'estiu i la tardor de 1942 una situació crítica, que exigia una ràpida intervenció per part de l'autoritat

superior. Dels onze gestors designats l'octubre de 1939, quatre havien deixat de participar en les tasques de govern. Les baixes d'Enric Palagós i Albert Granolleras havien estat finalment acceptades pel governador civil, que tanmateix no havia procedit a substituir-los en el càrrec. Les dimissions de Josep Bonal i Francesc Castelló, en canvi, seguien pendents de resolució per l'autoritat superior, i així restarien fins el nomenament d'un nou consistori a principis de 1947. Després d'espaiar la seva concurrència al ple, ambdós s'absentarien definitivament i sense justificació prèvia de les sessions tot argumentant finalment manca de vocació per al càrrec¹⁷⁴. La desmotivació i l'apatia s'havien instal·lat en el si del consistori guixolenc feia temps. Per aquesta raó, a principis de 1942 l'equip de govern –amb tota la prosa recurrent– ja havia posat els seus càrrecs a disposició del governador civil, Paulino Coll, per si en creia convenient la renovació:

*"(...) esta Alcaldía en nombre de la Comisión Gestora viene obligada a manifestar su profundo agradecimiento por la constante atención que le ha prestado ese Gobierno Civil. En propio interés y de la ciudad se cree obligado a declinar ante V.E. el honor que en su día y hasta el presente [h]a venido otorgando inmerecidamente a la Corporación a cuyo fin pone respetuosamente a su disposición los cargos que ostenta para que otros ciudadanos igualmente obligados y con toda seguridad con mayor acierto puedan prestarle su valiosa colaboración"*¹⁷⁵.

D'altra banda, la dimissió de Castelló a l'estiu del mateix any havia tornat a fer plantejar a la gestora la necessitat de reiterar-se en el propòsit anterior davant la màxima autoritat provincial, que des de feia poc havia recaigut en Francisco Díez Ticio:

¹⁷² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 10-7-1942, fol. 68r.

¹⁷³ L'acord es prengué en la sessió de 20-3-1942 (fol. 31r-32v) i fou ratificat en la de 17-4 del mateix any (fol. 40r), tot i les protestes inicials del mateix Castelló, Manel Clavaguera, Esteve Roca i Narcís Rusalleda, tots quatre excombatents.

¹⁷⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5114, 5-5-1944. Aquest fet es constata en el redactat de l'encapçalament de les actes de la comissió gestora a partir de la sessió de 2-10-1942.

¹⁷⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, u.i. 5997, Informe de l'alcalde Gandol de 23-2-1942 sobre la gestió portada a terme per la corporació municipal durant l'exercici de 1941.

*"(...) se reitera el propósito de ofrecer la dimisión del Ayuntamiento al Sr. Gobernador Civil, en el momento oportuno, ya que es evidente el desgaste y cansancio de los componentes de la Corporación en su prolongado y difícil mandato en circunstancias por demás delicadas"*¹⁷⁶.

Naturalment, el desgast devia ser acusat entre alguns membres del consistori, però, ni molt menys –i malgrat les adversitats– creiem que tots els gestors en actiu desitgessin abandonar un càrrec en el qual alguns certament se sentien còmodament instal·lats. Així, cal tenir en compte que la disposició de la continuïtat de la comissió gestora guixolenc a al criteri del governador Paulino Coll efectuada a inicis de l'any 1942 i que hem citat més amunt forma part d'un informe de gestió de la corporació encarregat pel mateix governador civil, de manera que és probable que es tracti més d'un pur formalisme i no tant del reflex d'una voluntat col·lectiva real. Els casos de Bonal i Castelló semblen deixar ben clar que si algun altre gestor pretenia realment abandonar el càrrec podia mentrestant deixar d'assistir a les sessions mentre l'autoritat superior resolvia acceptar o no la dimissió; de fet, l'actitud dels dos gestors esmentats tampoc no havia comportat cap amonestació ni sanció econòmica per part del governador civil que pogués dissuadir ningú d'imitar el seu comportament. Tot el contrari: des de la màxima autoritat provincial civil no semblava mostrar-se cap interès per resoldre aquesta qüestió. Creiem, doncs, que el que de fet pretenia el consistori en posar els seus càrrecs a disposició del governador civil era donar un toc d'atenció a l'autoritat provincial, tot pressionant-la en la mesura en què això pogués ser possible perquè aclarís d'una vegada la situació anòmla en què es trobava la gestora. I aquest aclariment havia de passar

forçosament per la seva ratificació –retornant-li així la legitimitat que li havia estat qüestionada arran de les dissensions internes– o per la designació de noves persones que cobrissin els llocs vacants. En aquest sentit, el desembre de 1943 l'alcalde podia informar els seus companys de govern que la màxima autoritat de la província, que recentment havia assumit José Fernández Hernando en lloc de Francisco Díez Ticio, havia reiterat la seva confiança perquè els membres de la gestora guixolenc continuessin portant a terme la gestió de govern local¹⁷⁷. Un reconeixement que no amaga que de fet l'autoritat provincial mai no es prengué amb gaire interès la situació del màxim òrgan de govern municipal guixolenc, com ho demostra que el 5 de maig de 1944 l'alcalde encara pregava al mateix governador Fernández Hernando que es definís sobre les dimissions de Bonal i Castelló, a les quals no havia donat resposta¹⁷⁸. La manca de participació d'alguns gestors en les tasques de govern no suposava un problema real a l'autoritat provincial si la resta del consistori en actiu estava disposat a assumir les competències dels companys absents i exercia fidelment la gestió diària dels afers municipals sense donar problemes a les instàncies superiors. Caldria esperar a principis de 1946, amb l'arribada d'un nou governador civil a la província, Luis Mazo Mendo, i la necessària reorientació del règim cap a postulats més propers al catolicisme després de la desfeta feixista europea, per veure algun signe d'interès des de l'autoritat provincial per resoldre la situació anòmla de la gestora. Tanmateix, contràriament al que s'hauria pogut esperar, la primera mesura adoptada pel nou governador amb relació a la composició de la corporació municipal guixolenc consistiria en la destitució fulminant de Vicenç Gandol de l'alcaldia. Un fet de prou complexitat, que tindrem ocasió d'abordar en un proper apartat.

¹⁷⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 10-7-1942, fol. 68r.

¹⁷⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 10-12-1943, fol. 27r.

¹⁷⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, Correspondència municipal, u.i. 5114, 5-5-1944.

El desenllaç de la Segona Guerra Mundial: el franquisme davant el nou context polític internacional

La dictadura amenaçada. L'adopció de mesures preventives i dissuasòries

A partir de la primavera de 1944, l'inevitable desenllaç de la Segona Guerra Mundial a favor de les potències aliades col·locava el règim franquista en una incòmoda situació a Europa per la descarada posició germanòfila que, tot i la seva suposada no ingerència, havia mantingut la dictadura espanyola durant el conflicte. Certament, el desembarcament aliat al nord d'Àfrica el 1942 i la remuntada de posicions per part de les potències antifeixistes en algun dels fronts oberts ja havien obligat el Caudillo amb anterioritat a adoptar una major cautela arran de les crítiques de determinats sectors de l'opinió pública o d'algun dels seus col·laboradors —que, d'una manera més o menys velada, posaven en qüestió la idoneïtat de continuar mantenint la vigència d'aquell règim autoritari d'arrel personalista—. Amb tot, l'any 1944 la sensació de perill assolí la seva cota màxima davant el temor que el retrocés

militar del Tercer Reich portés les tropes enemigues fins a la frontera francoespanyola i que en un futur immediat els Pirineus esdevinguessin la porta d'entrada a una intervenció militar afavorida pels aliats que posés punt i final al sistema polític d'inspiració feixista que havia permès al Generalísimo governar Espanya amb mà de ferro d'ençà de 1939.

Davant la necessitat de fer front a l'amenaça i vetllar per a la supervivència del sistema, durant els primers mesos de 1944 la dictadura franquista havia optat per extremar tots els mitjans de vigilància i control al seu abast. El coneixement immediat de les notícies ocorregudes a l'àrea fronterera o al litoral gironí que afectessin de forma directa o indirecta la seguretat nacional esdevenia essencial. En aquest sentit, el 12 de març de 1944 el Govern Civil instava l'alcalde de Sant Feliu a comunicar qualsevol incidència sospitosa que pogués produir-se a la localitat, des del vol d'avions al pas de persones sospitoses, passant per la caiguda de globus, la presència de vaixells o la transmissió de senyals. Donat el caire dels esdeveniments, una de les principals mesures adoptades pel règim consistiria a reforçar les dotacions militars aquarterades a les poblacions de la línia pirenaica i a accelerar-ne les obres de fortificació començades l'any 1940. Alguns indicis documentals ens porten a pensar que a principi de maig de 1944 la comandància militar que hi havia instal·lada a Sant Feliu fou desplaçada cap a alguna altra àrea geogràfica, amb el consegüent trasllat d'una part de les tropes que romanien acantonades al municipi; una mesura que, sens dubte, caldria relacionar amb la reorganització del conjunt de forces de l'Exèrcit desplegadas pel territori català. Sigui com sigui, el cert és que el gruix d'efectius militars destinat a Sant Feliu no es restabliria fins l'abril de 1946, amb l'arribada del Regiment d'Infanteria de Còrdova número 10 i

la constitució novament de la comandància militar a la ciutat¹⁷⁹.

Mentrestant, la tensió a la zona de frontera amb el país veí experimentaria un notable increment d'ençà de l'estiu de 1944, després del desembarcament nord-americà a Normandia el 6 de juny, la retirada de l'exèrcit alemany de la línia divisòria amb Espanya durant el mes d'agost, i el progressiu alliberament aliat de la França ocupada. La previsió d'una probable expulsió de Franco del poder no només esperonava les consciències més refractàries a la dictadura dels qui es trobaven més enllà de la frontera hispanofrancesa, –bàsicament republicans exiliats–, sinó també la d'aquells que romanien a l'interior de l'estat espanyol i conservaven encara esperances de capgirar la situació política del país. Tot plegat havia donat lloc a l'organització d'alguns focus interiors de resistència antifranquista vinculada a formacions polítiques d'esquerra existents abans de la fi de la Guerra Civil. Simultàniament, el panorama polític havia esperonat l'activitat del maquis o guerrilla antifranquista que actuava des de l'altra banda dels Pirineus i que l'octubre de 1944 portaria a terme la seva major operació d'atac amb la invasió de la Vall d'Aran. Malgrat el seu fracàs estrepitos, la incursió posaria en alerta màxima els efectius militars i les forces d'ordre desplegades a la zona i faria veure al règim la necessitat d'extremar tot tipus de precaucions. Només uns dies després, el 6 de novembre de 1944, l'alcalde de Santa Cristina d'Aro donava notícia que aquell mateix matí havia estat informat per un fill del masover del mas Auladell, a la parròquia de Solius, que s'havien vist al lloc conegut com *la Serra del Castell* uns 15 o 20 homes dispersos en grups d'entre 2 i 4 individus, que, tot i la seva actitud sospitosa, no havia pogut identificar si anaven armats. Immediatament, es donà avis al comandant de la Guàrdia Civil rural

i el cap de Policia de Sant Feliu de Guíxols, i es realitzà una batuda pels boscos de la zona que, tot i allargar-se per espai d'unessis hores, resultà infructuosa¹⁸⁰. De fet, contràriament al que hom podria pensar, l'existència del maquis proporcionà una excel·lent ocasió a la dictadura per a –de manera indirecta– reforçar amb èxit la inculcació entre la població civil d'un consens d'assentiment al règim força generalitzat, ni que fos per haver aconseguit sumir la gran majoria d'homes i dones del país en la desmobilització i la indiferència polítiques. Per aconseguir-ho, la propaganda oficial silencià la justificació ideològica que hi havia al darrere de les incursions guerrilleres i s'esforçà a presentar-les davant l'opinió pública com a episodis de delinqüència que amenaçaven la pau social i l'estabilitat proporcionades pel règim. En aquest sentit, a partir de novembre de 1944 les autoritats centrals disposaren que la paraula *maquis* havia de substituir-se als comunicats pels termes *rebeldes* i *enemigos*, i des de l'abril de 1947, els mots *guerrilla* i *guerrilleros* foren reemplaçats pels de *partida de bandoleros* i *bandoleros*. Sense cap mena de dubte, la por del retorn a una situació de caos i a l'alteració de l'ordre establert, amb el record dels estralls de la Guerra Civil encara proper, aconseguiren quallar en l'imaginari col·lectiu d'una població per a qui la prioritat principal es resumia en el combat contra la misèria quotidiana generada per la fam i la precarietat. Aquesta era precisament la interpretació que feia de la situació a les comarques gironines el delegat provincial d'Educació Popular, en un informe de 5 de novembre de 1944 adreçat a l'autoritat superior:

“Lo que más interesa a la opinión pública de esta provincia, especialmente de aquellos pueblos lindantes o cercanos a la frontera es la actividad

¹⁷⁹ Les dades documentals en què basem aquest plantejament consisteixen en una referència a l'acta de la comissió gestora de 5-5-1944 (fol. 71v) a *“las fuerzas del Ejército que estuvieron acantonadas en esta ciudad hasta hace poco tiempo”* i al fet que el registre d'entrades de correspondència de la comandància militar finalitza sobtadament el 6 de maig de 1944 i no es recupera –a la pàgina següent– fins l'11-4-1946 arran, segons es diu, de la constitució novament de la comandància militar amb motiu de l'arribada de l'esmentat Regiment d'Infanteria de Còrdova.

¹⁸⁰ AHG, Govern Civil, Seguretat pública, u.i. 196.

desarrollada por el «maquis». Si bien se reconoce unánimemente que ello no representa ningún peligro serio debido a la significancia de las fuerzas que lo componen comparadas con las del Ejército destacado en aquellas zonas, si se teme por las perturbaciones que de todo orden y especialmente en los caseríos aislados puedan producir»¹⁸¹.

Les prevencions adoptades per la dictadura franquista davant la inevitable derrota de les potències feixistes en la guerra mundial passaven igualment per conèixer de primera mà els efectius humans amb què podria comptar el règim, al costat de l'Exèrcit i les forces d'ordre i seguretat, per a frenar el pas d'elements armats de l'altra banda dels Pirineus i garantir alhora el manteniment de l'ordre públic intern. La situació d'amenaça permetria mesurar el percentatge d'individus addictes al règim, en posar en evidència quines persones estaven realment disposades a defensar fins a les últimes conseqüències aquell sistema polític. Segons un informe emès el 8 de març de 1944 per l'estat major de la 41 Divisió, que tenia el quarter general a Girona, la Falange hauria disposat en aquell moment a les comarques gironines, per a repel·lir un atac guerriller, de la mobilització de 10 centúries de Falange i un total de 1.038 homes repartits entre diverses localitats, entre ells, 71 milicians a Sant Feliu¹⁸². En aquesta mateixa direcció, el mes de novembre de 1944, poc després de l'intent del maquis d'assolir el control de la Vall d'Aran, l'Ajuntament de Sant Feliu féu lliurament d'una escopeta de cacera a una trentena llarga de guixolencs considerats per l'alcalde i el cap local de FET y de las JONS de provada adhesió al règim, d'acord amb una disposició del governador civil que suspenia temporalment aquesta activitat esportiva però que valorava la conveniència d'armar aquells ciutadans

que davant possibles eventualitats oferirien plenes garanties de col·laboració decidida "con las fuerzas de Orden Público y del Ejército que tienen a su cargo la persecución y captura de las partidas de rojos armados que han logrado infiltrarse en la zona fronteriza". La relació de veïns conté alguns noms prou significatius pel fet d'haver ocupat llocs de responsabilitat política o administrativa amb el nou règim.

Tot i la situació d'alarma permanent i la ràpida capacitat de resposta demostrada pel règim a probables repercussions internes derivades del transcurs de la guerra mundial, el fet que a la primavera de 1945 els aliats no s'haguessin mostrat interessats a intervenir militarment a la Península havia permès a la dictadura recobrar un cert optimisme sobre les seves possibilitats reals de supervivència, mentre creixia alhora la desmoralització entre els opositors a Franco. Amb tot, si bé aquest fet esperonava els elements més addictes a mantenir el seu compromís de defensar fins a les darreres conseqüències la perpetuació del model d'Estat autoritari, la lògica incertesa del període i la facilitat amb què podia canviar la situació d'un dia per l'altre havien tingut un cert efecte sobre els individus amb un compromís amb la causa franquista més superficial o no tan conseqüent. Aquestes eren les conclusions a què arribava un informe elaborat des de la clandestinitat pel PSUC el mes de març de 1945 sobre l'organització d'aquest partit al Baix Empordà, el qual detectava encara a Sant Feliu 35 individus de FET y de las JONS "de la peor especie" disposats a lluitar fins a l'últim moment, mentre que la resta de membres de la Falange guixolencs no suposaven un problema –segons manifestava el document–, davant la creença "que en un momento determinado serían los primeros en desaparecer"¹⁸³.

L'autèntica preocupació ja no era tant una possible

¹⁸¹ AGA, Delegación Nacional de Prensa, Propaganda y Radio. Partes de actividades, Girona, u.i. 21/1314.

¹⁸² AHG, Fons del Govern Civil, Seguretat pública, u.i. 196.

¹⁸³ CLARA, 1999: 252. Cal fer notar que la xifra d'efectius coincideix força amb la de la trentena d'individus a qui es distribuïa una escopeta a finals de 1944.

Relació de guixolencs a qui, d'acord amb les disposicions del Govern Civil, fou entregada una escopeta de cacera el novembre de 1944

Albertí Miró, Jaume
 Angelet Roquet, Robert
 Balmaña Canet, Joaquim
 Banaset Carbonell, Josep
 Banaset Carbonell, Martí
 Banaset Salavert, Florenci
 Barneda Genís, Alfons (1)
 Barneda Genís, Joan (1)
 Batet Camps, Albert
 Carerach Xarrié, Eduard
 Carerach Xarrié, Salvador
 Carrera Mestres, Manel
 Claramunt Marquès, Jaume
 Corbera Janer, Joan
 Esteva Ribot, Francesc
 Estrada Llorens, Joan
 Gandol Jordà, Lluís
 Gasulla Regnart, Agustí
 Gil Font, Francesc

Guiteras Terradas, Jaume (2)
 Mont Carles, Alfred
 Montada Bofill, Josep
 Palau Mateu, Carles
 Portas Lluch, Francesc
 Puigdevall Espuña, Jaume
 Riera Suquer, Josep
 Roselló Boleda, Joan
 Sais Bou, Francesc
 Sánchez Sánchez, Wenceslau
 Serra Gispert, Enric
 Valls Serra, Valentí
 Viladesau Vilajuana, Robert (1)
 Vilaret Monfort, Josep
 Vilaret Pascual, Jesús
 Vilaret Vergés, Miquel
 Vilaret Xatart, Josep
 Villà Olias, Josep (1)

(1) Noms escrits a màquina, com la resta de la llista, però ratllats amb llapis.
 (2) Anotat amb llapis a la llista original.

FONT: AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5113. Circular del governador civil d'11 de novembre de 1944; i *Boletín Oficial de la Provincia*, 14 de novembre de 1944, epígraf 2909.

invasió aliada, sinó el fet d'impedir la formació o actuació aïllada de petits focus d'oposició armada i el control efectiu de l'ordre públic, raons que determinaren que l'octubre de 1945 Franco disposés la recuperació del sometent armat a Catalunya i la seva extensió arreu del territori espanyol. El sometent era

una institució amb un fort arrelament secular a les terres catalanes, format en origen per l'agrupació de veïns d'una localitat en defensa de l'ordre social i la propietat, uns objectius que ara podien incentivar millor els ciutadans de mentalitat conservadora a participar en la defensa del sistema que no pas una crida a la col·laboració vinculada als postulats falangistes. Així, el cos –que havia pràcticament desaparegut d'ençà de 1939– recuperava el paper de força auxiliar de les forces d'ordre públic i es mantingué en funcionament fins als primers anys de la transició a la democràcia. La reorganització del cos del sometent a Sant Feliu de Guíxols fou iniciada per Martí Banaset Carbonell, antic cap local de Milícias de FET y de las JONS. A banda del mateix Banaset, a l'estiu de 1946 havien sol·licitat el seu ingrés al sometent de Sant Feliu 22 veïns, i l'organització paramilitar disposava de 20 fusells. Entre aquests veïns trobem algunes de les persones a qui es lliurà una escopeta el novembre de 1944 i, una vegada més, el perfil d'un sector rellevant de guixolencs que sol·licitaren integrar-se al cos el constituïen individus que havien ocupat o exercien encara càrrecs de govern local com Joan Balmaña Canet –delegat d'Auxilio Social–, Robert Pallí Rovira –alcalde des del mes de febrer–, Joan Casas Anguila –antic regidor–, Narcís Ruscalleda Sabater, Francesc Castelló Heriz i Manel Clavaguera Trull –tots tres, membres de la comissió gestora– o Ignasi de Blas Vilà –regidor a partir de 1948–; també empleats de l'Ajuntament, com Francesc Portas Lluch, Francesc Prujà Fornés, Pere Rigau Roch, Ramon Dalmau Rull (secretari municipal), Joan Auladell Vidal i Jaume Irla Sardó. Completaven la llista Joaquim Balmaña Canet, Francesc Esteva Ribot, Enric Font Aleñà, Josep Anglada Costa, Alfred Mont Carles, Francesc Gil Font, Josep Banaset Carbonell, Lluís Balmaña Agustí, Joan Colomer i Joan Pujol Suñé.¹⁸⁴

¹⁸⁴ AHG, Fons del Govern Civil, Seguretat pública, u.i. 215, altes i baixes del sometent; AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, u.i. 5575.

La recerca de l'acceptació exterior del règim i del consens intern

Amb la fi de la guerra mundial i l'ensorrament definitiu de l'Alemanya de Hitler el maig de 1945, s'accentuà el qüestionament des de l'exterior de l'estat espanyol sobre la conveniència de la supervivència de la dictadura franquista. Així ho constaten les paraules de condemna de les potències aliades cap al que constituïa l'últim redut del feixisme a Europa i la pressió diplomàtica exercida des de la recentment creada Organització de les Nacions Unides. En aquesta conjuntura, doncs, si el règim pretenia seguir controlant el país, no n'hi havia prou de reforçar la frontera i adoptar tot un seguit de prevencions internes per respondre a probables desordres violents. Tal com la dictadura havia comprès de seguida, una segona línia estratègica paral·lela a aquella primera havia de

venir donada pel desplegament d'un conjunt de mesures enfocades cap a l'exterior que donessin a entendre una voluntat del sistema d'allunyament de la política feixista i autoritària del passat. Això suposà, abans que res, una menor exteriorització pública dels símbols falangistes, amb la derogació per exemple de l'obligatorietat de la salutació amb el braç enlaire el setembre de 1945, i la certificació definitiva —per si encara en quedava algun dubte— que el Partit Únic s'havia convertit en un apèndix de l'Estat sense capacitat d'actuació autònoma. Al mateix temps, la necessitat de supervivència en el nou context internacional justificà la formulació d'un

Postals editades a Espanya durant els anys quaranta criticant l'aliança en la guerra mundial de la Gran Bretanya i els Estats Units amb la Unió Soviètica d'Stalin.

(Procedència: Família Auladell)

seguït de mesures pretesament reformistes i participatives que haurien de transmetre, en el moment de la seva aplicació, la sensació que el dictador gaudia del suport massiu de la societat espanyola i els ciutadans del país aprovaven la seva permanència en el poder. D'acord amb aquesta estratègia, el 13 de juliol de 1945 Franco proclamaria el *Fuero de los Españoles*, una simulació de carta de drets civils i llibertats democràtiques mitjançant el qual es ratificava alhora de forma explícita el caràcter confessional catòlic de l'Estat. Quatre dies després, el 17 de juliol de 1945, es decretà la *Ley de Bases de Régimen Local*, que reestructurava el model d'organització dels governs municipals i la manera de proveir-ne els càrrecs, en teoria més participativa i amb la concurrència de la ciutadania. En aquesta mateixa línia, també el 1945 es promulgà la *Ley de Referéndum Nacional*, que disposava que el cap de l'Estat podria sotmetre a referèndum els projectes de llei elaborats per les Corts quan ho aconsellés la seva transcendència o ho demandés l'interès públic.

LA CARITAT CRISTIANA DE LA DICTADURA

De forma paral·lela a aquesta suposada obertura política, Franco apostà per insistir en el caràcter anticomunista de la dictadura i recolzar-se amb major insistència en l'Església i els sectors catòlics, tot reorientant la política espanyola cap a un model d'Estat que a partir d'ara es regiria de forma inequívoca pels principis del nacionalcatolicisme. Les mostres de caritat i solidaritat amb els damnificats per la guerra mundial vehiculades des dels sectors catòlics del règim i la jerarquia eclesiàstica serien alguns dels elements que permetrien exterioritzar la naturalesa catòlica de la dictadura; un fet que ja

s'havia demostrat a l'estiu de 1944 davant l'entusiàstica resposta donada a una recollida promoguda per iniciativa del Papa per alleugerir la situació de les víctimes de les nacions en guerra, a la qual l'Ajuntament guixolenc, esperonat per l'autoritat provincial, havia contribuït amb 500 pessetes i que el mes de setembre del mateix any havia recollit a la ciutat la quantitat de 11.010 pessetes. De forma similar, a l'estiu de 1947 s'iniciaria a la diòcesi gironina una contribució a la crida dels bisbes alemanys per socórrer els catòlics d'aquell país després dels estralls de la contesa mundial. L'ajuda, que es vehicularia a través de l'Acció Catòlica, amb donatius en metàl·lic o en roba i calçat, es perllongaria durant tot l'any 1947 i part de 1948¹⁸⁵. De totes maneres, la principal aposta de Franco per mostrar a Europa i Amèrica la seva generositat i bondat cristianes vingué determinada per la resolució del Consell de Ministres del dia 2 de novembre de 1945 d'oferir-se a les Nacions Unides per donar hospitalitat a 50.000 infants provinents de zones devastades per la guerra mundial i ara sota control de governs comunistes, amb la intenció que passessin el proper hivern a Espanya acollits en llars particulars, centres infantils o entitats religioses. Amb l'adopció transitòria, la dictadura se solidaritzava internacionalment i humanament amb les desgràcies sofertes en aquell moment per les nacions que havien patit el conflicte bèl·lic, tot fent evident a les potències occidentals la predisposició a col·laborar en la mesura del possible a alleugerir les seves conseqüències. A més, això permetia una doble jugada, en presentar internacionalment el règim com a garant dels valors cristians i, alhora, com a contrari al comunisme, que era la causa que aquests nens estiguessin desamparats. L'oferta d'acolliment tingué els resultats esperats en ser ben rebuda pels governs de la Gran Bretanya i dels Estats Units, i el règim creà el

¹⁸⁵ Full parroquial de Sant Feliu, 24-8-1947; *Vida Catòlica*, 1-8-1947:3, i 25-11-1948: 2.

24 de novembre de 1945 la Delegació del Govern per a l'Ajuda Espanyola als Nens Estrangers amb la finalitat de concertar la recepció de les expedicions d'infants acollits, organitzar i assegurar la seva manutenció i educació, i disposar el seu allotjament¹⁸⁶. El 24 d'abril de 1946, quan l'hivern i els freds ja havien quedat enrere, arribaria al port de Barcelona procedent de Gènova un primer contingent amb 40 nens polonesos; el 25 de juny, el port barceloní donaria la benvinguda a un segon comboi format per 54 nens i 28 nenes d'aquella mateixa nacionalitat, tots ells orfes de guerra¹⁸⁷. Alguns dels infants polonesos acollits pel Govern espanyol foren allotjats a Sant Feliu de Guíxols. Es tractà concretament d'un grup de nenes, tot i que desconeixem en quin centre de la ciutat s'establiren i quan hi arribaren. Malgrat que es tractà de suposicions, podria ser que haguessin estat allotjades al xalet de can Casas, que fins poc temps enrere havia acollit una residència per a joves alemanys o, tal vegada, en algunes dependències de la residència Isabel la Catòlica de l'Obra Sindical de Educación y Descanso, a la Volta de l'Ametller, destinada a personal femení. A les dependències, les noies estrangeres eren ateses i alimentades, i hi rebien instrucció i educació física, fins que per ordre superior eren repatriades. Segons informà la premsa gironina, el lloc fou visitat el diumenge 13 d'octubre per part del governador civil i *jefe provincial* del Movimiento, Luis Mazo Mendo, acompanyat de la família i del seu secretari particular. El representant de la província fou rebut pel personal del centre i per les nenes, que obsequià amb joguines i dolços, i per a les quals tingué paraules afectuoses¹⁸⁸. El tancament definitiu de la residència de nenes poloneses tampoc no el coneixem amb exactitud, però cal situar-lo entre finals de 1946 o principis de l'any 1947. La manutenció d'aquestes noies del centre

d'Europa, de presència certament fugaç a Sant Feliu, deixà deutes pendents de cobrar a diversos comerciants del poble, que a la tardor de 1947 encara reclamaven l'import d'alguns productes entregats a la residència. Un carnisser guixolenc, per exemple, es queixava el mes de setembre de 1947 que encara no li havia estat satisfeta una factura de 8.925 pessetes de gairebé un any anterior. Les protestes dels industrials havien arribat al seu límit, segons exposava l'alcalde, després que la delegada nacional per a l'Ajuda Espanyola als Nens Estrangers hagués anul·lat, sense donar-ne cap justificació, la visita a Sant Feliu promesa pel mes de juliol d'aquell any¹⁸⁹. De forma similar a aquesta primera, una nova campanya donaria la possibilitat l'any 1949 d'acollir temporalment a l'Estat diversos infants provinents també de l'Europa central. Es tractaria en aquesta ocasió de més de 3.000 nens i nenes austríacs, que serien atesos per religiosos o famílies catòliques benestants. La primera expedició, amb 500 nenes i un nen, arribà a l'Estat el 30 de març; algunes de les joves visitants havien estat destinades a famílies de les comarques gironines, en municipis com Girona i Banyoles. Entre les noves sol·licituds presentades a la vocalia de caritat dels joves d'Acció Catòlica a Girona aparegudes en l'edició d'aquell mateix dia de *Los Sitios*, hi hem localitzat la petició d'acolliment d'un nen que efectuà el rector de Bell-lloc d'Aro, mossèn Gumersind Vilagran. Algunes famílies guixolenques acolliren temporalment altres infants centreeuropeus arribats en posteriors combois. Així, a l'edició de 27 d'octubre de 1949, el diari local *Chut* es feia ressò, sota el títol "Huéspedes de la caridad guixolense", de l'anunci oficial de l'arribada d'una nova expedició de nenes austríques, "*algunas de las cuales hallarán hogar en los corazones generosos que la ciudad ha podido ofrecerles*".

¹⁸⁶ "Decreto de 24 de noviembre de 1945 por el que se crea la Delegación del Gobierno para la ayuda española a los niños extranjeros", dins *Boletín Oficial del Estado*, núm. 346, de 12-12-1945.

¹⁸⁷ *La Vanguardia Española*, 25-4 i 26-6-1946: 1 i 10, respectivament. *Los Sitios*, 3-5 i 20-6-1946: 6. Segons el diari gironí, el segon contingent el formaven 83 infants en comptes dels 82 anunciats pel primer rotatiu.

¹⁸⁸ "El Gobernador Civil visitó la residencia de niñas polacas en San Feliu de Guíxols [sic]", dins *Los Sitios*, 15-10-1946: 1.

¹⁸⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5847.

EL CONTROL DE L'ORDRE PÚBLIC I LA DISSIDÈNCIA INTERNA

La ràpida reacció del règim simulant donar mostres de tolerància i llibertats polítiques a la ciutadania com a operació de maquillatge davant l'opinió pública internacional no significà, però, que Franco tingués pressa a l'hora de posar-les en pràctica. Per molt que la capacitat de decisió atorgada a la ciutadania fos pràcticament fictícia, el cert és que sotmetre a votació popular –ni que fos de forma controlada– la resolució de determinades qüestions plantejava el risc que l'opinió expressada finalment a les urnes no anés suficientment encaminada en la direcció desitjada. Els represaliats o els desafectes a la causa també podrien expressar el seu vot, i això era especialment delicat en àrees com la catalana, marcada per la seva llarga permanència en zona republicana durant la guerra i on el règim no comptava amb un suport de masses explícit, a causa del pes de la classe obrera i el tret diferencial català. Calia tenir present també el ressorgiment en la clandestinitat de petits grups organitzats d'oposició al règim vinculats a antics partits de guerra com ara el PSUC, ERC o la CNT, que operaven des de l'interior mateix de l'estat. La prudència aconsellava, doncs, deixar passar un temps perquè es refredessin les expectatives de canvi que la conjuntura de 1944-1945 havia dipositat entre els sectors més reticents a la dictadura. La nova correlació de forces a Europa i l'aparent situació de debilitat del franquisme encoratjaven una part de la ciutadania a manifestar obertament el descontentament cap al sistema i a qüestionar-ne la idoneïtat d'una manera que abans difícilment algú s'hauria atrevit a expressar públicament, encara que les mostres de malestar no vinguessin motivades tant per raons de contingut polític, sinó per la manca de voluntat i d'eficàcia de les autoritats a l'hora de

resoldre la problemàtica de la fam i l'atur. Aquest era el clima popular d'insatisfacció que, segons el PSUC, es respirava a Sant Feliu cap al març de 1945:

*"Hay actualmente mucho paro obrero y la gente está muy excitada hasta el extremo que nadie se oculta de hablar en contra de Franco y de la Falange. Hace unos días, un grupo de mujeres se presentó en la Alcaldía para protestar de la falta de pan; después de esta intervención consiguieron que les diesen un racionamiento normal de pan hasta la hora presente. También hace unos días que las mujeres armaron una bronca ante una tienda de legumbres cuyo dueño es de la Falange, porque dicho individuo, de las patatas de racionamiento hacía paquetes para sus amigos particulares con el consiguiente perjuicio de los habitantes del pueblo"*¹⁹⁰.

Amb tot, si bé és cert que els ànims de la població podien estar molt exaltats, tampoc no ho és menys que l'oposició política a la dictadura dels partits d'esquerra no pogué ni sabé aprofitar aquest descontentament general ni la situació internacional de 1944 a 1946 per articular una autèntica base social d'oposició a Franco. Certament, no hi ajudà gaire la continuació de les divisions i les tensions entre les diverses forces polítiques d'esquerra que s'arrossegaven del període de la Guerra Civil, ni la manca de sintonia entre els dirigents polítics que es trobaven a l'interior del país i els qui romanien a l'exili. Paral·lelament, el règim, amb la intenció de desarticular els grups organitzats d'oposició a la dictadura, tampoc no abaixà la guàrdia; la repressió, que tenia per objectiu escapar qualsevol gest de dissidència política, continuà essent inflexible. En aquest sentit, el 28 d'abril de 1946 el governador civil de Girona ordenà a la policia guixolenc a el registre –a la recerca de possibles armes o propaganda subversiva– de

¹⁹⁰ Citat a CLARA, 1999: 252.

fondes, tavernes, cases de prostitució i domicilis dels elements d'esquerrers més destacats de la ciutat, tant dels que es trobaven en llibertat condicional com dels qui ja haguessin complert la seva condemna. La pressió de les forces d'ordre i seguretat i dels seus elements addictes féu que l'oposició a la dictadura només es pogués exercir de forma esporàdica i a través de petites manifestacions de dissensió, a una baixa intensitat, mitjançant la circulació de missatges subversius. Per exemple, amb els pasquins que el 30 d'abril de 1946 aparegueren enganxats a les parets d'alguns edificis de la zona cèntrica de la ciutat amb la inscripció "VIVA LA REPÚBLICA.-MUERA FRANCO Y LA FALANGE" i que immediatament motivaren nous registres per part de la policia. El mateix dia també es localitzaren almenys sis altres pasquins a la ciutat amb el text: "REPÚBLICA ESPAÑOLA.- Por España contra Franco y Falange, afiliaros a la A.F.A.R.E."¹⁹¹, en al·lusió a l'Agrupación de Fuerzas Armadas de la República Española, entitat creada el gener de 1945 a Barcelona. I, pocs dies després, el 7 de maig, el delegat local de Premsa i Propaganda, Joan Puig, denunciava l'aparició a les parets dels lavabos del Salón Victoria de "inscripciones que intentan insultar a la idea de la Patria y a sus dirigentes, junto con otras inscripciones que demuestran el bajo nivel de ciertos individuos", per la qual cosa recomanava la revisió dels restaurants, casinos, cafès i altres centres d'esbarjo de la ciutat per comprovar si també hi havien estat efectuades pintades de característiques similars.

LA PROSPECCIÓ DE L'ACCEPTACIÓ POPULAR DEL FRANQUISME

Sense renunciar a les mesures preventives i represives per a assegurar-se el manteniment de l'ordre intern i la desarticulació de la dissidència més com-

batent, doncs, el règim inicià amb molta cautela un dilatat procés de prospecció del grau d'acceptació popular amb què comptava entre la ciutadania. Aquesta operació es realitzava amb la intenció de descobrir els punts febles sobre els quals caldria insistir per tal de reconduir favorablement i amb garanties d'èxit, abans de posar-los en marxa, els mecanismes de participació col·lectiva ideats durant l'any 1945. Es tractava no només de detectar de forma passiva el grau d'acceptació o rebuig del sistema, sinó també de penetrar en la mesura del possible en la consciència dels indecisos i temptejar la seva probable reacció en el curs dels esdeveniments. Sens dubte, un dels missatges propagandístics que millor arrelaria en l'imaginari col·lectiu seria el que atorgava a Franco la valentia política d'haver sabut mantenir l'estat espanyol al marge de la Segona Guerra Mundial. Es deia que, en un gest de fermesa que demostrava la seva talla d'estadista, el Caudillo havia resistit les pressions de les potències bel·ligerants d'implicar-se en aqueil conflicte perquè la prioritat de la seva acció de govern es concentrava en el fet de vetllar pel benestar i la protecció dels ciutadans espanyols després de tres anys de desordres interns –quan en realitat la no-ingerència espanyola havia estat imposada per les restriccions del moment i, malgrat tot, s'havien materialitzat alguns gestos d'acostament a les potències feixistes—. Així doncs, el mes de juny de 1946 el governador civil instava l'alcalde guixolenc a la recollida al municipi de signatures de suport al Caudillo en agraïment a l'esmentada no-intervenció d'Espanya a la guerra mundial, tot vetllant perquè ningú no es quedés sense signar però –això sí– sense que per a aconseguir-ho s'arribés a l'extrem de pressionar aquells que s'hi neguessin, la qual cosa indubtablement hauria pogut ser contraproductent. Mostres de suport com aquesta havien de fer veure a les potències aliades que Espanya era un

¹⁹¹ AHG, Fons del Govern Civil, Seguretat pública, u.i. 131.

país autònom, lliure i sobirà, que no necessitava de la tutela estrangera per a decidir el seu futur. És en aquesta mateixa direcció que, el 6 de desembre de 1946, la gestora guixolencina acordà dirigir-se a través d'un telegrama al Generalísimo "*protestando de las intromisiones de la política extranjera en los asuntos internos de nuestra Patria, y reiterando la adhesión inquebrantable al Generalísimo victorioso del comunismo en el solar hispano*", al qual caldria sumar-hi en pocs dies, gràcies a les gestions efectuades per la pròpia corporació municipal, altres telegrams de suport al Caudillo provinents d'institucions o entitats locals com el pòsit de pescadors; les companyies de gas, d'aigua i d'electricitat; la Cambra de Comerç; diverses delegacions locals i jerarquies del Partit Únic; la companyia de ferrocarril; el jutjat comarcal; l'Escola d'Arts i Oficis; i algunes empreses del municipi com Canadell e Hijos o Hijo de F. Castelló¹⁹². De fet, el parer dels països occidentals respecte al règim de Franco continuava essent molt negatiu, de tal manera que el dia 12 de desembre de 1946, l'Assemblea General de les Nacions Unides resoluria per majoria absoluta excloure Espanya de tots els organismes tècnics de l'ONU, encomanar al Consell de Seguretat d'aquest organisme que examinés en un termini raonable les mesures necessàries per a implantar al país un govern que emanés de la ciutadania i recomanar la immediata retirada dels ambaixadors acreditats a Madrid; aquesta darrera mesura donaria lloc a una multitudinària manifestació de protesta a la Plaza Oriente de la capital de l'estat sota el lema "*¡Franco sí, comunismo no!*". De manera similar, el 10 de gener de 1947 tindria lloc a Girona una concentració de rebuig a les ingerències estrangeres dels assumptes interns d'Espanya i de suport al Generalísimo, que –segons afirmava exageradament la Falange– havia reunit entre 6.000 i 7.000 assistents. Sens dubte, el gran èxit de la dictadura no fou tant la mobilització

entre la societat d'un sector aclaparador de persones addictes –malgrat que d'aquestes també n'hi hagueren i de cap manera cal menystenir-les–, sinó més aviat la capacitat totalment reeixida de desmoralitzar i desmobilitzar el conjunt més ampli de la societat, aconseguir que interioritzés la por, i sumir-lo en la indiferència, l'alienació o el conformisme. La capacitat de control, la misèria que obligava a concentrar tots els esforços en la necessitat de supervivència i la repressió encara activa generaren una actitud generalitzada de consens passiu, radicalment oposada a l'efervescència política i social que s'havia respirat durant el temps de la República entre la massa social. La manca d'entusiasme col·lectiu per a derrocar el sistema polític instaurat el 1939 impedí als grups opositors disposar d'un suport popular massiu que recolzés la seva activitat clandestina. L'ambient de por provocà que el malestar polític no s'expressés més enllà de l'esfera privada i féu desistir de la lluita política bona part dels militants actius de preguerra que no marxaren a l'exili o no estaven empresonats; com també, naturalment, dels qui ja havien passat per la presó o havien sofert algun tipus de condemna, i que per aquesta raó estaven fixats. Segons un estudi sobre la classificació ideològica de la província realitzat pel Govern Civil de Girona a finals de 1946 a partir del cens de caps de família de cada població, la província podia desglossar-se en un nombre pràcticament equivalent d'addictes (28.286 persones, és a dir, un 35,35% del cens), indiferents (25.550: 31,93%) i enemics (26.189: 32,72%); és clar que la suma de les xifres d'addictes i d'indiferents permeten concloure que almenys un 67,28 % dels caps de família de l'esmentat cens no era contrari a la dictadura. Malgrat aquestes xifres globals, a Sant Feliu i Santa Cristina d'Aro, en canvi, continuaven predominant els individus conceptuats com enemics de la dictadura, amb uns percentatges del 56,52 i 61,93%, respectivament,

¹⁹² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 6-12-1946, fol. 13r; i Secció X, Correspondència municipal, u.i. 5119, 17-12-1946.

Classificació ideològica de la província de Girona, segons el cens de caps de família (aprox. finals de 1946)

	Núm. caps de família	Addictes		Indiferents		Enemics		Addictes + Indiferents	
		Caps de família	% sobre el cens	Caps de família	% sobre el cens	Caps de família	% sobre el cens	Caps de família	% sobre el cens
Sant Feliu	2.525	348	13,78	750	29,70	1.427	56,52	1.098	43,48
Santa Cristina	310	85	27,41	33	10,64	192	61,93	118	38,05
Castell d'Aro	324	117	36,11	87	26,85	120	37,04	204	62,96
Total província	80.025	28.286	35,35	25.550	31,93	26.189	32,72	53.836	67,28

Font: elaboració pròpia a partir de: AGA, Presidència. Fons de la Secretaría General del Movimiento. Delegación Nacional de Provincias, 44/3058.

que en tots dos casos era superior a la suma dels addictes i els indiferents de la mateixa població. A Castell d'Aro, en canvi, les xifres s'aproximaven molt a les generals de la província.

me transcendència local: la destitució de l'alcalde, Vicenç Gandol, i la renovació de la comissió gestora per una nova corporació municipal de transició, aspectes que tot i formar part d'un mateix procés es produïrien en l'interval de gairebé un any.

La destitució de l'alcalde i el nomenament d'una nova gestora transitòria

La reorientació nacionalcatòlica de la política interna de la dictadura –d'una banda– i el procés de prospecció ideològica que el règim havia endegat per assegurar-se la futura implantació sense sorpreses dels mecanismes de pseudoparticipació col·lectiva enunciats el 1945 –de l'altra– tindrien a Sant Feliu de Guíxols una primera conseqüència, d'enor-

LA DESTITUCIÓ DE L'ALCALDE VICENÇ GANDOL: UN CAS D'OPORTUNISME POLÍTIC D'ACORD AMB ELS NOUS TEMPS

El cessament fulminant de Vicenç Gandol al capdavant de l'alcaldia guixolenc, que ocupava des de l'entrada de les tropes *nacionals*, tingué lloc l'1 de març de 1946, tot i que s'havia estat preparant com a mínim des de principis del mateix any. Tal com exposava el propi afectat, *"en la primera decena del pasado mes de febrero [de 1946] tuvo*

conocimiento de unos rumores sobre sustitución del titular de la alcaldía, rumores que circularon por la ciudad con insistencia tal que para sentirse con la fuerza moral necesaria para ostentar el cargo con dignidad le impelió a desplazarse a la Capital de la Provincia para ser recibido en audiencia por S.E. el Gobernador, al que expuso su situación frente a los rumores circulados, el cual en el curso de la conversación le dejó entrever que tenía dicho propósito, añadiendo que no había motivo de inquietud por ello, por tratarse de una cosa regular entre las personas que ejercen cargos públicos similares, y entre tanto debía continuar en sus funciones”¹⁹³.

Segons sembla, Gandol fou destituït pels casos de corrupció en què es trobava implicat i per les poques simpaties que, a causa de les nombroses irregularitats comeses en l'exercici del càrrec, sentien cap a ell algunes persones rellevants de la ciutat i del consistori. La proposta de cessament tramesa pel governador civil de Girona al Ministeri de la Governació el 21 de gener de 1946 posava de relleu que fins aquell moment l'alcalde guixolenc havia estat expedientat diverses vegades per la Fiscalia de Taxes per haver autoritzat la venda de llet fresca a preus abusius; també se li retreia que encara no es tenia coneixement que hagués efectuat la devolució als seus compradors del preu cobrat de més en la venda abusiva d'una partida de 20 kg de carbur de calci per la qual, com hem vist en un apartat anterior del capítol, havia estat expedientat el desembre de 1944. S'afegia, a més, que durant la “dominación roja”, Gandol “*tuvo concomitancias con los elementos rojos, con los cuales comerciò obteniendo pingües ganancias*”; i, per últim, que “*en la emisión de los informes que en su carácter de Alcalde le son solicitados, no se ajusta con exactitud a la debida e imprescindible veracidad, sino que por el contrario tiende a desvirtuar las cosas,*

presentándolas bajo un aspecto que si bien no favorece abiertamente a los interesados, tampoco les causa el menor perjuicio”. Tot això, segons expressava el governador civil, “*trae como consecuencia que los elementos sanos de la población sientan hacia su primera Autoridad Municipal un profundo desprecio, el cual es compartido por sus mismos compañeros de Consistorio*”, de tal manera que la destitució venia proposada “*para acabar con tal estado de cosas y poner al frente de los destinos de una localidad tan importante como la de San Feliu de Guixols, una persona más en consonancia con los postulados del Nuevo Estado*”¹⁹⁴. Certament, el qui havia estat el primer i fins aleshores únic alcalde franquista de Sant Feliu de Guíxols no podia destacar precisament per la seva honradesa com a administrador públic. A finals de 1946, l'aleshores exalcalde continuava encara essent investigat per les corrupteles exercides durant el seu mandat, període durant el qual —es deia— “*mantenía un servicio permanente a base de Guardias Urbanos en todos los trenes que llegaban a la Estación, para avisar sin pérdida de tiempo a los industriales la llegada de Agentes de la Fiscalía de Tasas. Desde luego solo a los amigos, o a los que le satisfacían cantidades por esta clase de seguro*”¹⁹⁵. Essent al capdavant de l'alcaldia guixolenc, Gandol només havia convocat la Junta de Beneficència en dues ocasions, i la major part dels membres d'aquesta junta sospitaven de l'existència de grans irregularitats en el maneig i inversió dels seus fons, “*que se distribuían sin exigir recibos o comprobantes y en opinión de muchos se aportaban por algunos industriales y comerciantes para aquellos fines, algo a cambio de ciertas licencias o tolerancias y en recompensa a la oficiosidad de los urbanos, encargados de dar la señal de alarma cuando amenazaba algún peligro*”. Igualment, corria la veu

¹⁹³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, Llibre d'actes de la comissió gestora, 1-3-1946.

¹⁹⁴ AGA, Fons del Ministeri de Governació, Administració local, u.i. 44/2904, exp. 2.

¹⁹⁵ AHG, Fons del Govern Civil, Seguretat pública, u.i. 131.

que, per a realitzar l'adquisició d'una casa, Gandol l'havia fet declarar prèviament com a ruïnosa per l'arquitecte municipal, i es deia que per a practicar-hi obres de reforma s'havia valgut de diners públics i de personal de l'Ajuntament. Malgrat que desconeixem el grau de veracitat d'aquestes acusacions, resulta inevitable preguntar-se com és que, amb una actitud tan escandalosa com la que acabem de veure, Gandol hagués pogut romandre al capdavant de l'Ajuntament durant un període de temps tan dilatat sense que les seves activitats fraudulentas no haguessin estat conegudes amb anterioritat o bé no haguessin motivat el seu cessament fins aquell moment. És per aquesta raó que, a banda de les evidents mostres de corrupció, la seva expulsió de l'alcaldia guixolenc es vincula alhora amb dos altres factors. Per un costat, la presa de possessió com a nou governador civil de Girona i cap provincial del Movimiento, l'octubre de 1945, del falangista i fiscal de professió Luis Mazo Mendo, persona de caràcter dur i vocabulari efectista, que exercí ambdós càrrecs fins el febrer de 1956. Amb una política excessivament autoritària i personalista, Mazo Mendo no degué veure amb bons ulls el joc d'influències que devia moure's al voltant dels negocis de l'alcaldia guixolenc i que deuria comptar amb la permissivitat o la passivitat dels seus predecessors o d'altres representants del règim ben posicionats. No en va, l'exercici de control absolut i omnipresent del poder per part del "virrei" Mazo Mendo, que no acceptava que es qüestionés la seva jerarquia, el portaria al llarg del seu mandat a enfrontar-se a altres autoritats i a provocar la destitució d'alcaldes, funcionaris, delegats provincials, instructors del Frente de Juventudes i, fins i tot, del director del diari provincial *Los Sitios*¹⁹⁶. D'altra banda, el major pes concedit pel règim als sectors catòlics en les tasques de direc-

ció de l'Estat, des dels òrgans de decisió central fins a l'escalafó més baix de les autoritats locals, aconsellava desprendre's d'un home com Gandol, poc representatiu de la moral cristiana amb què calia impregnar tots els àmbits de la vida sociopolítica. De fet, algunes fonts orals apunten com a motiu del seu cessament a una versió oficiosa, que no ha pogut ser contrastada documentalment, vinculada a la fama de faldiller i a certes relacions extramatrimonials del fins aleshores alcalde. Sigui com sigui, el fet que Gandol no fos precisament un model de virtut moral –la qual cosa era de domini públic– esdevenia en aquell moment un punt feble, que el feia vulnerable, davant la jerarquia superior, als atacs dels seus enemics. Amb tot, sorprèn que les raons d'ordre moral no determinessin també el seu cessament com a delegat local del Frente de Juventudes que ocupava des de gener de 1945, per tal com aquell era precisament l'aparell que havia de tenir cura de la formació ideològica –també moral– de la joventut. És clar que la importància d'aquest càrrec era irrisòria al costat del poder que atorgaven les funcions d'alcaldia, veritable centre d'exercici de l'autoritat local; d'aquí que aquesta fos la parcel·la de poder en mans de Gandol que podia ser realment envejada i cobejada. En qualsevol cas, en una altra evidència significativa dels nous temps d'espiritualitat, l'alcaldia seria assumida –primer de forma interina i, més endavant, per designació directa– per qui en aquell moment exercia el càrrec de primer tinent d'alcaldia: el fonamentalista catòlic Robert Pallí, home d'arrelades conviccions religioses, membre d'Acció Catòlica i fidel devot. A la tardor del mateix any 1946 en què Pallí es convertia en l'home fort del govern guixolenc, prendria possessió com a rector de la parròquia Josep Cervera Berta, sacerdot de profundes expressions catòliques i morals

¹⁹⁶ CLARA, 1991 (a): 48-49.

L'alcalde Robert Pallí al carrer Major durant l'Homenatge a la vellesa, pels volts de 1949-1950. L'acompanyen entre altres autoritats Joan Puig i Antoni Serra Vicens (segon i cinquè des de l'esquerra) i el comandant de Marina Julián Zugadi.

(Procedència: AMSFG, Fons de l'Ajuntament)

i, per aquesta raó, segons sembla, amb un fort ascendent sobre Pallí. Ambdós ocuparien els seus respectius càrrecs fins l'any 1960, i marcarien una etapa de la vida local sota el franquisme en què "la compenetració alcaldia/parròquia –simbiosi del poder temporal amb l'espiritual d'àmbit local– va ser molt clara"¹⁹⁷.

Mentrestant, Vicenç Gandol, que encaixà molt malament la seva destitució, encara donava mostres a finals de novembre de 1946 d'una actitud contestatària i de resistir-se a retirar-se de la primera línia de la política municipal:

"El Sr. Gandol sigue actuando de Alcalde a pesar de su destitución; ha seguido empeñado en querer que la Gestora publique una Memoria de la actuación del Ayuntamiento, para su personal vanagloria, y durante todo el verano ha venido ordenando trabajos de fotógrafo en contra del parecer de algunos Gestores. Da órdenes al Jefe de Obras públicas Sr. Prujá y en los actos públicos le hace ser descortés y mal educado su afán de colocarse en primera fila de Autoridades, (por su cargo de Delegado del Frente de Juventudes se le invita), para así demostrar al bajo pueblo que sigue todo como antes; por lo menos existe confusionismo en los ciudadanos".

¹⁹⁷ JIMÉNEZ, 1996: 33. Per a un resum del currículum religiós de Cervera fins aleshores, vegeu "Notas Biográficas del Nuevo Párroco-Arcipreste de San Feliu de Guixols", dins *Simbolo*, número extraordinari de setembre de 1946.

També s'acusava Gandol de presentar a la corporació, atès el seu negoci de fusteria, factures amb imports elevadíssims en concepte de treballs i material destinats especialment a la comissaria de Policia, fins al punt que en una de les sessions del consistori guixolenc havia calgut prendre l'acord –l'únic d'aquestes característiques adoptat contra cap altre empresari de la ciutat– de comunicar-li la prohibició de realitzar nous treballs sense l'autorització prèvia. Segons es deia, *“estaba ayudado en este nuevo fraude por el Interventor Sr. Badosa, uno de sus más firmes y seguros peones dentro del Ayuntamiento, en el que cuenta además con el apoyo incondicional del Administrador de Arbitrios Sr. Auladell (que siendo el último en puntuación en el concurso-oposición, para administrativos, ha escalado un importantísimo puesto en perjuicio de otros con mejor derecho) y el Jefe de los municipales Sr. Pujol”*. Després de set anys al capdavant de l'alcaldia, devia resultar difícil per a algú amb l'ambició de Gandol l'obligació de renunciar a les parcel·les de poder que li havia reportat tant temps en el càrrec. Per a la comandància de la Guàrdia Civil a Palamós, encarregada per ordre del governador civil de comprovar la veracitat de les denúncies presentades, l'actitud del deposat alcalde no responia tant a la seva voluntat de continuar exercint com a màxima autoritat del consistori, sinó que era una conseqüència derivada de la sòlida xarxa de clienteles que li havia permès teixir la llarga permanència al capdavant del govern de la ciutat:

*“Lo que sucede y es inevitable cuando se ha ejercido durante un largo periodo un cargo desde el que se han repartido prebendas y favores, es que haya gentes que en oposición a la repulsa general le manifiesten su gratitud, ya se trate de municipales, maestros de obras, empleados de Abastecimientos, socorridos por beneficencia, etc.”*¹⁹⁸.

EL NOMENAMENT D'UNA NOVA COMISSIÓ GESTORA DE CARÀCTER TRANSITORI

Solucionat l'afer Gandol, quedava al nou governador civil de Girona la tasca de resoldre l'estat en què es trobava la resta de la comissió gestora. La reconfiguració de l'equip de govern local esdevenia ara una necessitat que, després d'anys durant els quals les autoritats superiors no s'havien mostrat gens preocupades per recompondre una gestora que havia quedat reduïda a la mínima expressió, no podria ajornar-se per gaire més temps. Dels onze membres que havien estat nomenats l'octubre de 1939, el març de 1946 només sis assistien amb regularitat als plens. A la baixa del destituït alcalde s'hi sumaria la d'Esteve Roca des del novembre de 1946, per haver canviat de domicili i no residir ja a Sant Feliu, i l'absència de Santiago Janer des de principis de desembre del mateix any per raons justificades –que, tanmateix, ens són desconegudes–. L'imminent procés d'implantació dels mecanismes ficticis de participació democràtica aconsellaven treballar en la direcció de recuperar el prestigi públic de la màxima institució de govern local i adequar-la amb personal adient al nou perfil nacionalcatòlic que calia impregnar a tots els nivells de representativitat del règim. Això significava també sanejar la imatge de la comissió gestora i desvincular-la, tant per la seva política com pels seus integrants, de la figura i les activitats de Gandol, de tal manera que, segons exposava el governador Mazo Mendo el mes de novembre de 1946, *“se hace necesario poner al frente de los destinos municipales personas que hayan tenido el menor contacto posible con el destituido Alcalde”*¹⁹⁹.

La nova comissió gestora –que, tot i la urgència del cas, no prengué possessió fins el 28 de gener

¹⁹⁸ AHG, Fons del Govern Civil, Seguretat pública, u.i. 131.

¹⁹⁹ AGA, Fons del Ministeri de Governació, Administració local, u.i. 44/2904, exp. 2.

de 1947– només mantenia de la corporació municipal anterior Robert Pallí, en qualitat d'alcalde, i Narcís Rusalleda com a primer tinent d'alcalde. Era completada per Josep Sibils Palau, segon tinent d'alcalde; Josep Canadell Ferrer com a síndic; i Joan Roselló Boleda, Lluís Julià Canadell i Joan Estrada Llorens en qualitat de gestors. El nombre de representants de l'equip de govern passava a ser de només set persones –xifra sensiblement inferior a la d'onze regidors, és a dir, els que havien integrat les gestores designades el juny i l'octubre de 1939– a causa de la interpretació donada per l'autoritat superior a les disposicions establertes per als ajuntaments de les poblacions que, com Sant Feliu, havien estat adoptades pel cap de l'Estat²⁰⁰. En conjunt, el perfil socioeconòmic i els antecedents dels membres del nou consistori continuaven essent similars als de sempre. A excepció d'un sol cas, la gestora incloïa persones amb negoci propi o que treballaven en l'empresa familiar²⁰¹. Hi trobem, com a membres d'Acció Catòlica, al costat de Robert Pallí i Narcís Rusalleda, els nous regidors Lluís Julià i Josep Canadell. A Josep Sibils, l'esclat de la Guerra Civil el sorprengué estudiant a Anglaterra, tot i que el mes d'agost de 1937, a través de la recomanació del cònsol, s'havia presentat per ingressar a les files de l'exèrcit *nacional*. Joan Estrada havia estat afectat per la persecució a la rereguarda republicana durant el conflicte civil, i ell mateix era excaptiu. Per aquesta raó, ambdós eren militants de FET y de las JONS, per bé que sobre el segon, malgrat ésser conceptuat com addicte, es matisava que *“no ha demostrado nunca una verdadera adhesión al Régimen y en la actualidad es de los que censuran la actuación de los hombres mas representativos del mismo”*, en referència probablement a la seva manca

de convicció falangista. També pertanyien a la Falange local Roselló i Julià. Del conjunt dels set regidors del nou equip de govern, només Pallí, Julià i Estrada havien estat militants d'algun partit polític abans de la guerra: tots tres ho havien fet a la Lliga. Al mateix temps, el perfil de gestor continuava essent el d'una persona jove, encara que no tant com en el cas del darrer consistori, atès que cinc dels seus membres tenien una edat inferior als quaranta anys.

La simulació democràtica. Del referèndum de 1947 a les primeres eleccions municipals de 1948

L'any 1947 fou escollit pel règim franquista per posar finalment en pràctica el primer assaig de simulació democràtica que havia d'acontentar les potències internacionals i, de retruc, enfortir la imatge tant interna com exterior de la dictadura. Així, dos anys després de la promulgació de la Ley de Referèndum Nacional, que donava a Franco la facultat de considerar la consulta popular dels projectes de llei que cregués de major rellevància nacional o interès públic, el 6 de juliol de 1947 fou sotmesa a referèndum la Ley de Sucesión a la Jefatura del Estado, la qual establia Espanya com un estat catòlic que, d'acord amb la seva tradició, es constituïa políticament com a regne. Per aquesta raó, la llei també atorgava al general Franco la capacitat de nomenar com a successor seu al capdavant de l'Estat un membre de la monarquia en el moment en què ho considerés oportú, de manera que el traspàs de poders podia posposar-se indefinidament i –tal com succeí– perpetuar el dictador en el poder fins a la seva mort.

²⁰⁰ Recordem que l'adopció de Sant Feliu, assolida l'any 1943 havia estat sol·licitada insistentment per l'Ajuntament guixolenc des de poc després de la fi de la guerra i suposava beneficiar-se d'ajudes per a la reconstrucció de la localitat, durament afectada pels bombardejos al llarg del conflicte armat.

²⁰¹ Es tracta de Lluís Julià Canadell, encarregat d'una secció del personal de La Suberina.

EL REFERÈNDUM DE 1947 O LA PERPETUACIÓ DE FRANCO EN EL PODER DES DE LES URNES

La convocatòria del referèndum es realitzà després que el règim s'hagués assegurat que la resposta de l'electorat seria majoritàriament favorable als seus interessos. Amb la finalitat de combatre una probable abstenció desmesurada –que hauria restat força a la falsa imatge que calia transmetre al món de la participació entusiasta de la ciutadania en la consulta–, s'establí l'obligatorietat d'anar a votar. Des de la premsa gironina es recordava que *"todo ciudadano que se halle inscrito en las listas electorales tiene el derecho y el deber de votar en cuantas elecciones fuesen convocadas"*, tal com establia la normativa legal vigent. Així, es deia, les mesos electorals haurien d'entregar a tots els votants el justificant conforme s'havia emès el vot per poder-ho demostrar on convingués, i l'elector que deixés de votar sense causa justificada podia ser castigat amb la publicació del seu nom i sancionat amb un recàrrec del 2% de la contribució estatal mentre no tornés a prendre part en cap altra elecció²⁰². No hi ha dubte que el risc d'exposar-se a una forta multa significava una amenaça tremendament efectiva per al conjunt de la població quan encara calia fer esforços per superar la misèria econòmica de postguerra i arribar a cobrir les necessitats bàsiques. Òbviament, més important encara que combatre la possibilitat que els electors es quedessin a casa era la necessitat d'assegurar-se que el sentit del vot seria el desitjat. Per aconseguir-ho, durant els dies previs a la jornada electoral els aparells de l'Estat només autoritzaren la propaganda a favor del vot afirmatiu i endegaren una dura campanya de manipulació encaminada a dissuadir aquells que encara poguessin dubtar de la resposta que s'esperava que calia dipositar a les urnes. L'estratègia consistia a assimilar el "sí"

a l'ordre i la pau social assolits d'ençà de 1939, enfront del "no", que representava el record de la violència revolucionària de la Guerra Civil i el perill de retornar a la situació d'instabilitat política i social de poc més de deu anys enrere. Per aquesta raó, en els missatges destinats a la població sovintejaren el record dels sacerdots assassinats el 1936 o la crema d'esglésies, aspectes que molt bé podien colpir i mobilitzar una capa important de la societat; no només per la brutalitat i irracionalitat d'aquests actes en si mateixos, sinó també perquè la reminiscència als atacs a la religió catòlica sens dubte despertaria la consciència d'aquelles persones que, tot i ésser poc polititzades, tenien fortament interioritzat el sentiment de sacralització dels valors cristians. Naturalment, la simplificació maniquea del passat recent atribuïa sense malisos ni distincions la responsabilitat d'aquella violència incontrolada al sistema republicà i als seus partits d'esquerra –en especial els comunistes–, de tal manera que, per una senzilla regla de tres, votar "no" volia dir estar a favor de la restauració de la República, que el règim s'encarregava de recordar que havia sumit el país en el caos i a la qual culpabilitzava com a causant de la cruenta Guerra Civil. Les pàgines del diari de Girona *Los Sitios*, d'abast provincial, ofereixen una font d'informació de primer ordre per a copsar directament la barroera tergiversació del missatge. En la seva edició de 28 de juny de 1947, per exemple, s'hi podia llegir en un requadre:

"Si es la respuesta que, en el próximo Referéndum, darán los españoles que no han olvidado los horrores de la dominación roja ni el odio del comunismo que acecha, constantemente, la oportunidad de atacar España".

I a la de 2 de juliol, una altra consigna de contingut similar:

²⁰² PICK, "Información electoral. ¿Es obligatorio el voto?", dins *Los Sitios*, 27-6-1947: 4.

"Votar que SI es defender a la Religión, a la Iglesia, a España y a Franco, instaurando un régimen monárquico que garantiza un Estado católico y social, las esencias tradicionales de nuestra Historia y el espíritu del Movimiento Nacional. Votar que NO es negar a España y entregar a la Iglesia en manos de los asesinos de sacerdotes y creyentes y de los incendiarios de templos. NO VOTAR es una cobardía o una deserción imperdonable. Español: tú mismo has de decidir tu destino".

Els missatges anaven dirigits a tots els col·lectius socials o professionals. Al funcionari se li recordaven les depuracions comeses en els llocs de treball durant el període republicà, a l'obrer se li feien veure les millores laborals i socials aconseguides sota la tutela de Franco, que podien perdre's en cas de no votar afirmativament. I, pel que fa a la dona –que també tenia dret a expressar-se en la consulta–, el mateix dia del referèndum, el 6 de juliol de 1947, es podia llegir en el diari que *"votar no es pedir el retorno de los que tienen las manos llenas de sangre, los bolsillos repletos con el oro robado al tesoro de España y el alma rebosante de rencor. Votar no es abrir algún día las puertas de la Patria a los que asesinaron a tu esposo, a tu padre, a tus hijos. El "SI" de tu papeleta es la llave preciosa que cerrará el hogar de España a los enemigos de nuestra paz"*.

La propaganda tampoc no oblidava la necessitat de votar afirmativament per reafirmar l'orgull nacional i defensar-se dels atacs realitzats des de l'estranger:

"El próximo mes de septiembre se tratará de nuevo en la ONU el caso español. Hay que demostrar al mundo que nuestros asuntos los resolvemos noso-

*tros y que España no olvida el millón de muertos que nos costó librarnos del comunismo y conseguir la paz y el orden de que disfrutamos. Español: Vota Sí en el referéndum del 6 de Julio"*²⁰³.

Encara que en comptades ocasions, aquesta apel·lació a la no-ingerència de les potències occidentals traïa l'estratègia de manipulació publicitària desplegada, en mostrar a l'elector que la finalitat del referèndum no era precisament traslladar la voluntat democràtica a la ciutadania:

*"La España de Franco no necesita legitimar unos poderes nacidos de la Victoria. Pero quiere demostrar al mundo que en sus destinos mandan los españoles y que los españoles están con Franco. Frente a las amenazas de aislamiento y agitación interior y exterior contra el régimen que los españoles se dieron a sí mismos, a costa de un millón de muertos, es necesario proclamar nuestra decisión inquebrantable de oponernos a toda tentativa de mediatizar, desconocer o negar nuestra soberanía. Por eso vamos a votar "SI" en el Referéndum del día 6 de Julio"*²⁰⁴.

En el procés de bombardeig ideològic prenent com a missatge la recuperació dels vells fantasmes de la guerra, les imatges constituïren un reclam publicitari d'enorme potencialitat suggestiva. Alguns dels articles apareguts a *Los Sitios* durant la campanya s'il·lustraren amb velles fotografies de fàbriques i esglésies incendiades o saquejades pels incontrolats durant la contesa bèl·lica de 1936-1939, o de l'exhumació davant dels temples dels cadàvers de religiosos; també, amb imatges de milicians vestits amb casulles i barrets després d'assaltar un d'aquests temples, al·lusives a *"el espíritu de sacrilegio y destrucción que animó a los vandálicos"*

²⁰³ *Los Sitios*, 1-7-1947, fol. 1.

²⁰⁴ *Los Sitios*, 5-7-1947, fol. 1. El subratllat és nostre.

hombres de la república roja"; o fins i tot, sense descuidar les connotacions anticomunistes, amb fotografies de manifestants catalans sostenint una pancarta amb un text en rus i la falç i el martell²⁰⁵. El cas més flagrant aparegué a la primera pàgina de l'edició especial del mateix dia de la celebració del referèndum. Consistia en una composició comparativa de quatre fotos disposades a doble columna. A la columna de l'esquerra, sota l'encapçalament d'un "SI", les imatges d'un grup d'habitats protegits de Flaçà i una panoràmica d'un bloc de pisos que, segons el text, donaven compte de la gran tasca portada a terme per l'Obra Sindical del Hogar. A la columna de la dreta, en canvi, sota d'un "NO" i en paral·lel a les fotografies anteriors, dues altres imatges: la primera, un grup de milicians armats en un carrer i la llegenda "*Los milicianos de la pistola y el tiro en la nuca recorrían las calles de Barcelona bajo los retratos del «padrecito» Stalin*"; la segona fotografia de la columna mostrava la perspectiva d'un edifici enrunat amb la següent explicació: "*Por aquí pasó la horda: ruina y destrucción. Fábricas, conventos, iglesias, hogares, no pudieron salvarse del furor destructivo y aniquilador*".

El joc brut i la manca de garanties democràtiques reals assoliren l'objectiu proposat pel règim i –com no podia ser d'altra manera– el resultat del referèndum fou tot un èxit. La Ley de Sucesión al Estado fou ratificada amb la participació global del 82% de l'electorat espanyol, el 93% del qual hi votà afirmativament. A la província de Girona, el resultat seria igualment d'una aclaparadora victòria de l'opció defensada pel règim, amb 15.968 vots afirmatius sobre un cens de 18.438 electors i només 729 vots negatius, 656 de nuls i una abstenció de 2.185²⁰⁶. Com era d'esperar, el resultat de la jornada es presentà com la legitimació del poble a la figura del dictador i de la seva obra de govern. I alhora,

Una mostra del recordatori de diversos episodis ocorreguts al bàndol republicà durant la passada Guerra Civil que aparegué a *Los Sitios*, amb motiu del referèndum de 1947.

²⁰⁵ "Aviva el seso y recuerda..." i "Un venerable anciano que dice «SI»", ambdós dins *Los Sitios*, 3 i 4-7-1947.

²⁰⁶ MORADIELLOS, 2000: 108. CLARA, 1991(a): 47.

com el senyal que els ciutadans de l'estat havien tancat velles ferides i s'havia assolit la reconciliació nacional gràcies al clima de pau social proporcionat per Franco: *"En el Referéndum de 1947 ha tenido Franco más votos que todos los Partidos juntos en 1936. Una prueba irrefutable de que han sido unificadas las dos Españas de la guerra civil"*, es deia des de *Los Sitios* el 16 de juliol. El resultat del referèndum a la comarca del Baix Empordà ha estat estudiat per Josep Clara. Les dades reportades per aquest historiador pel que fa a Sant Feliu estableixen una participació de 5.404 votants sobre un cens de 6.448 guixolencs amb dret a vot. La llei comptà a la localitat guixolencs amb 4.950 sufragis afirmatius davant només 199 de negatius i 255 vots en blanc o nuls. Les dades en termes absoluts mostren un rebuig del 8,40% per part dels votants guixolencs que acudiren a les urnes i un 23,23% d'abstenció²⁰⁷. Com a nota singular, cal assenyalar la importància que tingué en la participació electoral a no poques localitats el vot d'una xifra considerable de transeünts, és a dir, d'aquelles persones que anaren a votar a una població a la qual es trobaven de pas o no tenien la residència habitual. Un fet que, sens dubte, incrementà notablement el cens d'electors d'aquells municipis. En el cas de Sant Feliu, el nombre d'electors el 1946 era de 5.865 sobre una població de 7.659 habitants, mentre que l'any 1947, comptant-hi els transeünts, el nombre d'individus amb dret a vot era de 6.448 d'un conjunt de població de 7.911 persones, la qual cosa suposa un increment del 9,04% del nombre d'electors en aproximadament un any²⁰⁸. L'explicació sobre la presència a Sant Feliu d'aquestes persones en origen no censades al municipi cal buscar-la majorment en els turistes que, d'acord amb l'època de l'any en què se celebrà la crida a les urnes, es trobaven estiuellant a la localitat guixolencs i que emeteren

el seu vot des de la ciutat. La premsa provincial constata aquesta realitat en descriure l'efervescència que, durant els dies previs, havia provocat entre la ciutadania guixolencs la votació de la llei, i el nombre de consultes i petició d'informació que generava a les oficines municipals, *"siendo caso digno de hacerse resaltar el hecho de que en las últimas 24 horas se han expedido más de 500 certificados de residencia, sin contar con la expedición de otros documentos que también en gran número son expedidos atendiendo a los requerimientos de entusiastas visitantes, augurándose un éxito sin precedentes en el resultado del referéndum por lo que afecta a la capital de la Costa Brava"*²⁰⁹.

EL NOU MECANISME DE FORMACIÓ DELS AJUNTAMENTS: LES ELECCIONS MUNICIPALS PER TERÇOS DE 1948

Després de l'èxit de la maniobra electoral de la Ley de Sucesión al Estado, arribaria el torn d'implantar els nous mecanismes d'elecció dels representants del govern municipal establerts a la ja llunyana Ley de Bases de Régimen Local de 1945. La convocatòria d'eleccions municipals es decretaria el 30 de setembre de 1948, poc més d'un any després del referèndum de 1947, i els comicis es desenvoluparien en tres fases, la primera de les quals tingué lloc el dia 21 de novembre. Inspirada en la llei municipal italiana de 1934, la Ley de Bases posava punt i final a la solució legislativa temporal que havia regulat la provisió de càrrecs municipals articulada al voltant de l'ordre de 30 d'octubre de 1937 i que "només" s'havia prolongat durant 11 anys. El nou marc jurídic que a partir d'ara regularia la provisió de càrrecs de representativitat municipal retirava les prerrogatives que la normativa de 1937 havia concedit als caps

²⁰⁷ CLARA, 1991(b): 235. El rebuig dels votants fou encara superior en altres localitats baix empordaneses com Calonge (18,89%), Colomers (15,49%), Palamós, (11,71%), Vall-llobrega (27,95%) i Vulpellac (10,97%). Pel que fa a les localitats on el percentatge d'electors que s'abstingueren d'exercir el vot fou més elevat, podem citar la Bisbal (20,23%), Calonge (25,85%), Colomers (27,12%), Palamós (24,85%), Pals (22,29%) i, amb una notable diferència respecte a la resta, Vall-llobrega (45,52%).

²⁰⁸ CLARA, 1991(b): 236 i 238. Les dades de població de 1946 i 1947 han estat extretes de JIMÉNEZ, 1996: 5.

²⁰⁹ "Desde San Feliu de Guixols. Entusiasmo e interés público para la votación de hoy", dins *Los Sitios*, 6-7-1947: 5.

locals de Falange en la proposta de candidats a cobrir les vacants, en un altre signe inequívoc que el Partit Únic ja no gaudia de capacitat autònoma d'interferir en la configuració dels quadres dirigents locals del règim. L'aplicació de la nova llei suposava, alhora, institucionalitzar definitivament el Nuevo Estado i donar per acabada l'etapa de postguerra. Enrere quedava l'amenaça d'una intervenció armada a l'estat. Malgrat persistir encara la condemna internacional de la dictadura, l'eclosió de la guerra freda i la divisió del mapa planetari en dos blocs antagònics sota la influència dels Estats Units o la Unió Soviètica permetria al règim jugar les cartes de l'anticomunisme i del catolicisme i, juntament amb alguns lleugers retocs d'aparença de llibertats, fer els darrers passos necessaris per a sortir del pou de l'aïllament en què es trobava d'ençà de 1944-1945. Amb l'entrada en funcionament de la normativa de 1945 es reforçaria alhora la dependència de les corporacions locals a l'Estat en els aspectes polítics, administratius i econòmics, amb una major intervenció dels òrgans centrals sobre les decisions municipals a través de mesures preventives que limitaven la iniciativa governativa dels consistoris.

La Ley de Bases establia un complex i calculat sistema d'elecció dels membres de les corporacions municipals, la composició dels quals es renovaria en la seva meitat cada tres anys, a comptar des de la celebració d'aquells primers comicis. El nomenament i cessament de l'alcalde, en canvi, quedava exclòs d'aquesta normativa i continuava essent una potestat discrecional del governador civil, de manera que la durada d'aquest càrrec era variable. De fet, la legislació de 1945 enfortia notablement la figura de la màxima autoritat del consistori en detriment de la resta de companys de la corporació municipal, en la mesura que el primer no estava

sotmès a cap control per part dels segons, que per exemple no tenien la possibilitat de fer una moció de censura o intentar desmarcar-se de la seva autoritat. Ben al contrari, l'alcalde disposava de capacitat punitiva sobre els regidors i únicament havia de rendir comptes de la seva actuació al governador civil, a la disciplina del qual quedava, al seu torn, supeditat; es tractava, per tant, de "un gestor executiu de confiança que havia de comandar, en el sentit militar de la paraula, el conjunt del consistori"²¹⁰, per la qual cosa fou molt important per a les autoritats centrals comptar, per a exercir aquesta funció, amb individus amb personalitat pròpia difícilment manipulables per la resta de l'equip de govern municipal.

La composició del consistori municipal es dividiria en tres parts o terços —anomenats terç familiar, sindical i corporatiu—, i cadascun d'ells s'escolliria de manera diferent a partir de llistes tancades de candidats seleccionats curosament a priori i que impossibilitaven que els individus no desitjats ni avalats pel règim tinguessin opció a presentar-se als comicis de forma alternativa. El primer terç, o terç familiar, l'elegien els veïns caps de casa de la localitat inscrits en el cens electoral, i constituïa en realitat l'únic dels tres terços corporatius en què es donava opció a un sector de la ciutadania a expressar el seu vot. Els candidats a regidor pel terç familiar havien d'haver estat regidors anteriorment com a mínim durant un any; o ser proposats per dos procuradors o exprocuradors municipals a corts, per tres diputats o exdiputats provincials o per quatre regidors o exregidors del propi municipi; o bé ser proposats per un nombre no inferior al 5% del cens de caps de família. L'hermetisme del sistema i el context de postguerra impediren que fins a finals dels anys seixanta hi haguessin iniciatives populars encaminades a proposar candidats. Les eleccions per a aquest

²¹⁰ MARÍN, 2000: 149.

terç foren les primeres a ser convocades, el dia 21 de novembre. En una excèntrica pirueta propagandística, s'insistia en el fet que la crida a les urnes significava la superació de les antigues lluites de partits pròpies del sistema liberal i que havien caracteritzat les conteses electorals de preguerra:

*"Por primera vez en España se celebran hoy unas elecciones libres de la mala política. Se trata de elegir a los más capacitados administradores de la ciudad, no de llevar al Ayuntamiento a representantes de partidos o camarillas. VOTA A LOS QUE CREAS MEJORES"*²¹¹.

El bombardeig mediàtic ideat pel règim per forçar la participació massiva de l'electorat no assolí en aquesta ocasió la intensitat ni el nivell de manipulació desplegats amb motiu del referèndum de 1947. Tampoc les pressions per anar a votar foren tan incisives, malgrat alguns articles en aquest sentit en la premsa provincial²¹². Per si de cas, però, un pregó pronunciat per l'alcalde el 20 de novembre recordava l'obligatorietat de tots els caps de família inclosos en el cens electoral de Sant Feliu d'emetre el seu vot a les eleccions pel terç familiar a celebrar l'endemà, tot advertint-los que la llei preveia "ciertas penalidades para los que falten a este deber de civismo y ciudadanía"²¹³. En realitat, no a totes les localitats calgué portar a terme veritablement la farsa electoral. Al Baix Empordà les eleccions al terç familiar de 1948 només se celebraren realment a Sant Feliu, Begur, Castell d'Aro, Palafrugell, Palamós i Rupia. En altres sis municipis de la comarca, els comicis no es realitzaren perquè el nombre de

candidats era igual al de llocs que calia proveir. I a les 23 poblacions baix empordaneses restants, els candidats elegits foren proclamats directament i es manipularen les actes amb posterioritat, atribuint-los una quantitat determinada de vots o sumant-hi altres candidats, per tal de simular que el procés havia estat transparent i amb garanties. El 21 de novembre de 1948, els guixolencs amb dret a vot, un total de 2.525 caps de família, hagueren d'eleger tres candidats d'entre una llista de 9 noms. La votació donà com a resultat la proclamació com a regidors de Salvador Agulló Serra, administratiu d'una indústria surera; Ignasi de Blas Vilà, empleat de l'administració del ferrocarril; i Manel Clavaguera Trull, majorista d'alfals. La contesa posà en evidència la poca implicació dels votants, de tal manera que de les sis localitats del Baix Empordà anteriorment citades on hi hagué una convocatòria oberta a l'electorat, la ciutat de Sant Feliu registrà el nivell de participació més baix, amb el desplaçament a les urnes d'una mica més del 38% dels caps de família amb dret a vot²¹⁴.

Carnet identificatiu de Salvador Agulló Serra com a regidor de l'Ajuntament de Sant Feliu.

(Procedència: Família Agulló)

²¹¹ *Los Sitios*, 21-11-1948: 1.

²¹² Vegeu per exemple l'article "Obligación de votar", dins *Los Sitios*, 19-11-1948: 1, on es remet alhora a les obligacions legals i d'ordre moral per a acudir a dipositar el vot.

²¹³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5849.

²¹⁴ El percentatge de participació a les altres localitats fou: Castell d'Aro (46,13%), Palamós (51,58%), Begur (53,63%), Rupia (70,09) i Palafrugell (70,63) (CLARA, 1996: 223). Segons les dades recollides a la documentació consultada, el cens d'electors de Sant Feliu era de 2.525 caps de família, xifra lleugerament superior a la de 2.509 que proporciona Josep Clara.

Electors, candidats i vots pels terços familiar, sindical i corporatiu a Sant Feliu de Guíxols en les eleccions municipals de 1948

Eleccions pel terç familiar (21 novembre 1948)		Eleccions pel terç sindical (28 novembre 1948)		Eleccions pel terç corporatiu (5 desembre 1948)	
Naturalesa i nombre d'electors		Naturalesa i nombre d'electors		Naturalesa i nombre d'electors	
Cens caps de família del municipi (2.525 electors)		Representants de les indústries i empreses del municipi designats per les juntes sindicals (28 compromissaris)		Regidors escollits en representació dels terços familiar i sindical a les votacions precedents (6 regidors)	
Candidats	Núm. de vots	Candidats	Núm. de vots	Candidats	Núm. de vots
Clavaguera Trull, Manel	503	Sánchez Janó, Antoni	21	Rubió Pagès, Josep M.	6
Agulló Serra, Salvador	501	Julia Canadell, Lluís	19	Pont Carreras, Enric	6
Blas Vilà, Ignasi de	474	Canadell Ferrer, Josep	13	Castelló Heriz, Francesc	6
Pont Carreras, Enric	259	Puig Ametller, Joan	8	Albertí Miró, Pere	
Mont Carles, Alfred	251	Castelló Heriz, Francesc	7	Bonal Fornós, Josep	
Dalmau Romaguera, Josep	244	Garreta Arboix, Lluís	7	Mont Carles, Alfred	
Nadal Gallart, Carles	219	Oliveras Llorens, Antoni	7	Planellas Caseras, Llorenç	
Planellas Caseras, Llorenç	218			Carerach Xarrié, Eduard	
Ribot Pujol, Antoni	191			Roca Massegur, Francesc	
Vots nuls o en blanc	26			Lloveras Albertí, Jaume	

Font: elaboració pròpia a partir de: AHG, Junta electoral provincial del cens electoral, u.i. 647; AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, u.i. 5849.

Completat el primer tram del procés, l'elecció dels regidors que havien d'entrar a formar part del nou consistori guixolenc en representació del segon terç o terç sindical es portà a terme la setmana següent, el dia 28 de novembre de 1948. En aquesta ocasió, els candidats eren escollits indirectament, en ésser votats per una relació de compromissaris designada per les juntes sindicals

d'entre els empresaris i industrials de la ciutat. La llista dels 28 compromissaris que participaren en l'elecció dels tres representants pel terç sindical que pertocaven a l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols foren Llorenç Planellas, Frederic Wirsing (com a apoderat i en representació de la fàbrica C.A. Greiner e Hijos S.A.), Joaquim Ribas, Oleguer Soldevila, Robert Pallí, Joan Puig, Joaquim Comas,

Pere Mas, Benet Miró, Joan Viñas, Lluís Julià, Carles Oller, Trifon Serra, Joan Casas, Josep M. Aragonès, Josep Donat, Joaquim Janó, Antoni Romaní, Joan Baguer, Eduard Vila, Francesc Girona(?), Joan Torres, Francesc Planet(?), Joan Bou, i un representant de les empreses Bombí y Soler, S.A., José Batet Hijo, O. Canadell Hijos i Ramon Bonet S.A. Pel que fa als candidats proposats, que en aquesta ocasió eren 7, foren elegits Antoni Sánchez Janó, obrer de la indústria surera; Lluís Julià Canadell, tècnic surer; i Josep Canadell Ferrer, industrial surer.

Finalment, la designació dels membres del tercer i darrer terç, anomenat terç de les entitats, corporatiu o, significativament, *terç del governador*, es portaria a terme el 5 de desembre de 1948. En teoria, la relació de candidats a aquest terç la confeccionava el governador civil d'entre els veïns que pertanyien a les entitats econòmiques, culturals i professionals del municipi o bé que gaudien de reconegut prestigi local. A la pràctica, però, la llista era proposada per l'alcalde amb més d'un candidat per vacant a cobrir en ordre de preferència i, si no hi havia problemes, la relació de noms era retallada fins al màxim legal de candidats a escollir. En aquella primera ocasió, l'elecció dels components del terç corporatiu la portaren a terme únicament els regidors elegits les setmanes anteriors pel terç sindical i familiar. A partir de la primera renovació parcial dels consistoris locals, l'any 1951, la votació dels representants d'aquest segment de la corporació municipal recauria —a més de fer-ho en els regidors del terç familiar i sindical que haguessin estat elegits— en la meitat de regidors del consistori que no eren objecte de la renovació. De moment, el 1948, els 6 votants, Manel Clavaguera, Salvador Agulló, Ignasi de Blas, Antoni Sánchez, Lluís Julià i Josep Canadell, elegiren com a companys de con-

sistori d'entre una llista de deu candidats Josep M. Rubió Pagès, metge per compte propi; Enric Pont Carreras, empleat de la indústria surera; i Francesc Castelló Heriz, industrial metal·lúrgic.

EL PERFIL POLÍTIC I SOCIAL DELS NOUS REPRESENTANTS DEL CONSISTORI GUIXOLENC

En resum, doncs, el consistori guixolenc sorgit de les eleccions a terços celebrades a finals de l'any 1948 —i que no prendria possessió fins el 6 de febrer de 1949— quedaria integrat per Manel Clavaguera Trull, Salvador Agulló Serra i Ignasi de Blas Vilà, en representació del terç familiar; Antoni Sánchez Janó, Lluís Julià Canadell i Josep Canadell Ferrer, pel terç sindical; i Josep M. Rubió Pagès, Enric Pont Carreras i Francesc Castelló Heriz, com a regidors elegits pel terç corporatiu. Al capdavant de la corporació hi continuaria Robert Pallí —que, recordem, exercia interinament d'alcalde d'ençà de la destitució de Vicenç Gandol i que ara era ratificat en el càrrec, del qual seria detentor fins el 1960—. Dels deu membres de l'equip de govern —incloent-hi l'alcalde—, la meitat ja havien exercit amb anterioritat com a regidors en algun dels consistoris del règim franquista. L'alcalde Pallí era sens dubte qui ostentava una major veterania, en haver format part ininterrompudament de la corporació municipal guixolenc des del juny de 1939. Lluís Julià i Josep Canadell, de fet, venien de la gestora precedent, que havia estat designada el 28 de gener de 1947. I Francesc Castelló i Manel Clavaguera retornaven ara al consistori després d'haver format part de la comissió gestora que regí el govern local d'octubre de 1939 a gener de 1947, per bé que aquest darrer havia deixat d'assistir als plens a la segona meitat de 1942 en protesta per la readmissió a la

plantilla municipal d'un empleat anteriorment depurat per desafecte al nou règim. Entre els regidors primerencs s'hi comptaven com a actius membres d'Acció Catòlica Salvador Agulló, Josep M. Rubió i Ignasi de Blas, que venien a sumar-se així a Robert Pallí –president de la Junta Parroquial– i a Josep Canadell Ferrer. No s'ha d'oblidar tampoc, en el conjunt de la gestora, la condició d'excombatents de Clavaguera, Castelló –qui alhora era fill de *caído por Dios y por España*– i Ignasi de Blas –també excaptiu–. El pare d'Antoni Sánchez, el guàrdia civil retirat Wenceslau Sánchez, havia estat també un dels guixolencs empresonats a la ciutat durant els primers temps de la Guerra Civil.

Tot i l'aparent democratització de la vida política local, les eleccions de 1948 no suposaven, doncs, una alteració substancial dels principis restrictius que fins aleshores havien regit per a designar els membres dels consistoris. En conjunt, les característiques del personal polític municipal continuaven essent les mateixes que definien els qui havien passat per l'Ajuntament –o pel Partit– des de 1939, en el sentit que impedié la lliure concurrència als governs municipals dels representants de l'esquerra local, o d'altres sectors de la societat civil que no comptessin amb la confiança del règim. Una confiança que el temps havia demostrat que, a banda de venir assegurada per personal declaradament addicte a la dictadura, requeria igualment, atesa la manca d'efectius per cobrir totes les vacants, de la participació en les tasques de gestió local d'aquelles persones a qui el seu apoliticisme –per una banda– o bé unes inqüestionables conviccions catòliques o conservadores –per l'altra– donaven un patró de conducta fàcilment controlable, rarament contestatari i, per tant, igualment útil a la causa. Un estudi estadístic realitzat per l'aparell del Movimiento després de

Els regidors Francesc Castelló i Salvador Agulló sortint amb la imatge de la Verge de Fàtima de la casa Patxot, seu de l'Ajuntament, el dia 9 d'octubre de 1949 durant els actes de la Santa Missió.

(Procedència: Família Agulló)

la celebració de les eleccions de 1948 posava de manifest que, dels 247 alcaldes designats o ratificats en el càrrec als municipis de la província de Girona, 130 podien ser considerats com d'absoluta confiança pel règim i 115 es conceptuaven com tebis, és a dir, indiferents a la causa, amb només 2 alcaldes susceptibles de "*obedecer otras jerarquías distintas del Movimiento*". En el seu conjunt, 143 dels alcaldes gironins eren membres de la Falange (94 militants i 49 adherits), enfront de 104 que no estaven afiliats al Partit; amb relació als seus antecedents ideològics, predominaven els apolítics (116 eren conceptuats d'aquesta manera) i els de dretes (un total de 89 individus), i completaven la llista 2 antics militants de Falange Española, 6 tradicionalistes, 3 membres de la Unió Patriòtica, i 31 individus que havien pertangut al que la documentació consultada denomina Bloc Nacional. L'estudi arribava a conclusions similars en analitzar els regidors designats a la província amb motiu de la mateixa convocatòria electoral. Així, del total de 1.355 edils escollits l'any 1948, 456 eren definits com d'absoluta confiança, 886 rebien la consideració de tebis, i només els 13 restants es creia que en algun moment podien arribar a obeir altres jerarquies diferents del Movimiento. De forma pràcticament coincident amb aquestes xifres, 503 disposaven del carnet del Partit (216 com a militants i 287 en qualitat d'adherits) davant dels 852 restants no afiliats a la Falange. Per últim, i de la mateixa manera que succeïa amb els alcaldes, ideològicament hi predominaven els apolítics (937 regidors) i els conceptuats genèricament com de dretes (388), seguits de molt lluny per 13 tradicionalistes, 12 exmilitants de la Lliga, 2 antics militants de la Unió Patriòtica, 1 monàrquic, 1 militant de la vella Falange Española i, com a nota anecdòtica, 1 republicà d'esquerres²¹⁵. En

el cas del consistori guixolenc, eren conceptuats com addictes l'alcalde Pallí i els regidors Manel Clavaguera, Ricard Castelló i Josep M. Rubió, tots quatre amb carnet de militant de FET y de las JONS; també Lluís Canadell Julià, que tenia carnet d'adherit al Partit. Salvador Agulló, Antoni Sánchez, Josep Canadell i Enric Pont, en canvi, eren considerats tebis²¹⁶.

La pretesa transparència del procés electoral tampoc no existia, en tractar-se d'un sistema de cooptació de personal fidel a Franco, en què els filtres per a seleccionar els candidats òptims ja havien estat realitzats amb anterioritat al desenllaç de la convocatòria a les urnes. L'anàlisi del cas de Sant Feliu permet constatar com la provisió dels 9 llocs de regidor que calia designar es jugà entre un grup reduït de persones, a partir d'una llista controlada de 22 noms convenientment distribuïts entre els tres terços. Una tercera part d'aquests candidats ja havia desenvolupat amb anterioritat algun càrrec polític local: ja fos com a membre d'alguna de les comissions gestores prèvies (Josep Bonal, Josep Canadell, Eduard Carerach, Francesc Castelló, Manel Clavaguera, Lluís Julià), en el jutjat municipal (Francesc Roca Masegur havia estat fiscal suplent el 1939) o a la Falange (Joan Puig, proposat com a delegat local de Falange de Premsa i Propaganda el 1940). En alguns casos s'optà per l'estratègia de recuperar com a candidat d'un terç algun nom no elegit prèviament en un altre dels terços anteriors, tot augmentant així les probabilitats d'alguns individus d'entrar finalment al consistori. És el cas d'Enric Pont i Alfred Mont, que no obtingueren prou vots dins del terç familiar i tornaren a ser presentats com a elegibles pel corporatiu, on el primer assoliria una de les places vacants; igualment succeí en el cas de Francesc Castelló, escollit com a regidor en aquest mateix terç corporatiu després d'haver

²¹⁵ AGA, Secretaría General del Movimiento, Elecciones municipales, u.i. 51/20.700.

²¹⁶ AGA, Fons de la Secretaría General del Movimiento, Elecciones municipales, u.i. 51/20.873, fitxes de regidors de Girona.

estat candidat no elegit en el sindical. A més, cal no deixar de banda el fet que, "curiosament", els tres candidats escollits pel terç corporatiu acumulessin –i a parts iguals– la totalitat dels vots a emetre pels seus electors, i la resta de candidats no en rebessin ni un. Malgrat les aparences que es projectaven envers l'opinió pública, les irregularitats i la manipulació del sistema eren tantes que el propi governador civil Luis Mazo Mendo reconeixeria l'any 1951, amb motiu de la renovació electoral de la meitat dels consistoris, que *"en esta provincia hemos arraigado con siete u ocho hombres, cada uno de los cuales lleva una comarca, y diez o doce secretarios de Ayuntamiento, despiertos y sagaces, que en un santiamén organizan, resuelven y mueven todo este tinglado electoral, a tal punto que trabajo les doy a hipotéticos contrincantes para vencerlos en una lucha electoral a la antigua usanza"*²¹⁷.

Amb la celebració de les eleccions a terços de l'any 1948, el règim podia respirar tranquil, després d'haver superat amb èxit els anys més durs de condemna internacional. Les tensions entre Estats Units i la Unió Soviètica, que donarien lloc a l'inici de la guerra freda i la divisió política del planeta en dos blocs ideològicament antagònics, faria veure als americans que el dictador, malgrat estar al capdavant d'un règim que no garantia les llibertats individuals dels seus ciutadans, podia ser ara un aliat estratègic a Europa en la lluita contra Stalin, tant des del punt de vista militar com perquè frenava la possibilitat d'accés al control de l'Estat d'un govern d'esquerres que hauria desestabilitzat la nova configuració geoestratègica resultant de la Segona Guerra Mundial. Així, el 4 de novembre de 1950, en el context

de la guerra de Corea, l'Assemblea General de l'ONU revocaria amb àmplia majoria –incloent-hi el suport d'Estats Units, i amb l'abstenció de França i Gran Bretanya– la condemna del règim de Franco emesa l'any 1946, la qual cosa significaria el retorn dels ambaixadors a Madrid i la progressiva entrada del país en els diversos organismes internacionals com la FAO, la Unesco o l'OMS. Espanya ingressaria finalment a l'ONU el desembre de 1955, dos anys després d'haver formalitzat les relacions diplomàtiques amb el Vaticà mitjançant la signatura d'un concordat que havia explicitat el reconeixement del règim franquista per part de la Santa Seu. L'any 1953 fou també el de la signatura dels pactes defensius amb els Estats Units, a través dels quals l'Estat espanyol rebria ajuda econòmica, militar i tecnològica de l'amic americà a canvi de permetre la instal·lació en territori espanyol de diverses bases aèries i navals. Per últim, la dècada dels anys cinquanta significaria l'abandonament definitiu de la política autàrquica en favor d'una etapa de liberalització econòmica i obertura cap als mercats exteriors que tindria en el Plan de Desarrollo de 1959 un dels seus principals motors. Caldria esperar encara fins a la dècada dels anys seixanta, amb la lenta consolidació d'una classe mitjana i el boom del turisme, per a començar a albirar alguns signes d'oberturisme polític i una major oposició social al règim, per bé que els fonaments estructurals del Nuevo Estado i les operacions de maquillatge operades després de la Segona Guerra Mundial mantindrien bona part de la seva vigència fins als darrers dies de la dictadura. Caldrà deixar per a un posterior treball l'estudi de les dinàmiques polítiques i socials generades a Sant Feliu a partir de la dècada de 1950, un cop consolidada la supervivència de la dictadura franquista al nostre país.

²¹⁷ Citat a CLARA, 1996: 224.

Autoritats municipals i eclesiàstiques locals (1939-1949)**COMPOSICIÓ DE L'AJUNTAMENT****Comissió gestora, 4 de febrer a 27 de juny de 1939**

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Càrrec
Gandol Jordà, Vicenç	1891	Fuster i enterramorts	Alcalde
Tell Guri, Guillem	1891	Dentista	Tinent d'alcalde
Arnau Mañosas, Francesc	1899	Terrassà	Gestor
Carerach Xarrié, Eduard	1897	Comerciant	Gestor
Sala Pascual, Ignasi	1899	Empleat de despatx	Gestor
Soler Bruguera, Jaume	1883	Pescador	Gestor
Viader Canals, Josep Maria	1907	Impressor	Gestor

Comissió gestora, 27 de juny a 16 d'octubre de 1939

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Càrrec
Gandol Jordà, Vicenç	1891	Fuster i enterramorts	Alcalde
Casas Anguila, Joan	1909	Escrivent	Primer tinent d'alcalde
Pallí Rovira, Robert	1899	Contractista d'obres	Segon tinent d'alcalde
Albertí Miró, Jaume	1884	Consignatari de comerç	Síndic
Ametller Arxer, Antoni	1910	Industrial surotaper	Gestor
Banaset Carbonell, Josep	1912	Taper	Gestor
Comas Martí, Joaquim	1909	Pastisser	Gestor
Palagós Puig, Enric	1887	Industrial surotaper	Gestor
Roca Torrent, Ferran	1908	Taper	Gestor
Rusalleda Sabater, Narcís	1913	Farmacèutic	Gestor
Sala Figueras, Jaume	1911	Escrivent	Gestor

Comissió gestora, 16 d'octubre de 1939 a 28 de gener de 1947

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Càrrec	Observacions
Gandol Jordà, Vicenç	1891	Fuster i enterramorts	Alcalde	Destituït l'1/3/1946.
Pallí Rovira, Robert	1899	Contractista d'obres	Primer tinent d'alcalde	Alcalde provisional des de l'1/3/1946 en substitució de Vicenç Gandol.
Bonal Fornós, Josep	1891	Empleat indústria surotapera	Segon tinent d'alcalde	Presenta la dimissió l'octubre de 1940. Almenys a partir del 2/10/1942 ja no assisteix als plens.
Janer Rabassa, Santiago	1897	Comerciant de taps	Síndic	No assisteix als plens a partir del 6/12/1946 per causa justificada.
Castelló Heriz, Francesc	1915	Industrial metal·lúrgic	Gestor	Presenta la dimissió el 10/7/1942. Almenys a partir del 2/10/1942 ja no assisteix als plens.
Clavaguera Trull, Manel	1915	Majorista d'alfals	Gestor	
Granolleras Gispert, Albert	1897	Escriptent	Gestor	El 14/5/1941 sol·licita que se li concedeixi un període de llicència per a absentar-se del càrrec. El 2/10/1942 encara està en suspens la resolució de la seva substitució.
Palagós Puig, Enric	1887	Industrial surotaper	Gestor	Obté llicència per a absentar-se dels plens, per motius de salut, des del 26/10/1940. La seva substitució està encara en suspens el 2/10/1942.
Roca Bassacomás, Esteve	1917	Escriptent	Gestor	A partir del 15/11/1946 no assisteix als plens per residir fora de Sant Feliu.
Rusalleda Sabater, Narcís	1913	Farmacèutic	Gestor	
Sabater Casanovas, Joan	1880	Comerciant / Fotògraf	Gestor	

Comissió gestora, 28 de gener de 1947 a 6 de febrer de 1949

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Càrrec	Observacions
Pallí Rovira, Robert	1899	Contractista d'obres	Alcalde	
Rusalleda Sabater, Narcís	1913	Farmacèutic	Primer tinent d'alcalde	Cessa el 12/11/1948 per haver estat designat inspector farmacèutic municipal i ser ambdós càrrecs incompatibles
Sibils Palau, Josep	1917	Comerciant	Segon tinent d'alcalde	
Canadell Ferrer, Josep	1908	Industrial surotaper	Síndic	
Estrada Llorens, Joan	1908	Escriptent en empresa tèxtil	Gestor	
Julià Canadell, Lluís	1893	Empleat indústria aglomerats	Gestor	
Roselló Boleda, Joan	1907	Industrial surotaper	Gestor	

Ajuntament resultant de l'aplicació del procés electoral municipal per terços, 6 de febrer de 1949 a 1952

Cognome i nom	Any naix.	Professió	Càrrec	Observacions
Pallí Rovira, Robert	1899	Contractista d'obres	Alcalde	Substituït l'any 1960, a discrecionalitat de l'autoritat superior.
Clavaguera Trull, Manel	1915	Majorista d'alfals	Gestor terç familiar	
Agulló Serra, Salvador	1906	Comptable indústria surera	Gestor terç familiar	Substituït el 3 de febrer de 1952 per renovació electoral de la meitat del consistori, en ser el regidor del terç familiar de més edat.
Blas Vilà, Ignasi de	1911	Empleat oficines ferrocarril	Gestor terç familiar	
Julià Canadell, Lluís	1893	Empleat indústria aglomerats	Gestor terç sindical	
Sánchez Janó, Antoni	1922	Obrer d'indústria surera	Gestor terç sindical	Substituït el 3 de febrer de 1952 per renovació electoral de la meitat del consistori, en ser el regidor del terç sindical de menys edat.
Canadell Ferrer, Josep	1908	Industrial surotaper	Gestor terç sindical	
Castelló Heriz, Francesc	1915	Industrial metal·lúrgic	Gestor terç corporatiu	
Pont Carreras, Enric	1903	Industrial surotaper	Gestor terç corporatiu	
Rubió Pagès, Josep Maria	1895	Metge	Gestor terç corporatiu	Substituït el 3 de febrer de 1952 per renovació electoral de la meitat del consistori, en ser el regidor del terç corporatiu de més edat.

Font: AMSFG, Fons de l'Ajuntament: Llibres d'actes del ple, correspondència municipal, padró d'habitants.

RESPONSABLES DEL JUTJAT MUNICIPAL

Oferim una relació de les persones que exerciren responsabilitats en l'àmbit de la justícia municipal i que han estat identificades durant el procés de buidatge de diverses fonts documentals. Rarament hem pogut conèixer el moment exacte del seu nomenament i cessament, sinó algunes dates disperses en què apareixen esmentades com a responsables d'aquests càrrecs.

Jutge

Cognome i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Janer Rabassa, Santiago	1897	Comerciant de taps	04/2/1939 - ?
Serra Gispert, Enric	1892	Hostaler	? - 27/5/1939 - 12/7/1945 - ?

Jutge suplent

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Serra Gispert, Enric	1892	Hostaler	04/2/1939 - 14/4/1939 - ?
Serra Vicens, Antoni	1882	Comerciant de suro	? - 20/9/1939 - 21/12/1943 - ?

Fiscal

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Barneda Genís, Rogeli	1895	Taper	4/2/1939 - 28/2/1939 - ?
Pla Salat, Manel	1906	Escrivent	? - 20/9/1939 - 22/9/1943 - ?

Fiscal suplent

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Casas Capell, Jaume	1886	Taper	28/2/1939 - ?
Roca Massegur, Francesc	1884	Escrivent	? - 20/9/1939 - ?

Font: AMSFG, Fons de l'Ajuntament: Llibres d'actes del ple, minutes d'actes municipals i documents annexos, correspondència municipal, padró d'habitants, correspondència comandància militar i altra documentació militar, comunicats radiofònics. / APSFG, Llibres de baptismes / Premsa: *El Pirineo*, *Los Sitios*; *Símbolo*.

RECTORS DE LA PARRÒQUIA

Cognoms i nom	Any naix.	Període d'exercici del càrrec	Observacions
Dalmau Bataller, Àngel	1887	Mitjan febrer 1939 - 26/10/1941	Rector de Sant Feliu des del 16/1/1927, havia abandonat la ciutat en iniciar-se la Guerra Civil.
Vidal Oliveras, Carles	?	29/11/1941 - 26/9/1946	Entre la defunció de Mn. Dalmau i la presa de possessió de Mn. Vidal, s'ocupa de la parròquia el vicari Rafel Mola.
Cervera Berta, Josep Maria	1904	26/9/1946 - 14/10/1960	

Font: ESTEVA, 1984. / AMSFG, Fons de l'Ajuntament: padró d'habitants.

Annex II

Delegacions i serveis locals de Falange a Sant Feliu de Guíxols, amb indicació dels seus responsables identificats (1939-1949)

La impossibilitat de consultar el fons documental de FET y de las JONS de Sant Feliu pel fet que no es tenen notícies sobre la seva conservació o localització ens impedeix oferir una llista exhaustiva dels guixolencs que exerciren càrrecs de responsabilitat en els òrgans locals del Partit únic. D'aquesta manera, la relació de noms que apareixen en aquest annex ha estat confeccionada a partir del buidatge d'altres fonts documentals. Això ha fet que sovint no puguem indicar amb exactitud el moment de nomenament i cessament del càrrec de les persones identificades, sinó tan sols algunes referències temporals del període en què l'exerciren.

Jefatura local

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Banaset Carbonell, Martí	1904	Industrial surotaper	4/2/1939 - 28/2/1939 - ?
Morella Ribas, Jaume	1895	Empleat Cambra de Comerç Barcelona o Madrid?	? - 17/2/1939 - 25/2/1939 - ?
Illana Dolcet, Josep	1891	Sergent de carrabiners	? - 15/4/1939 -
Descayre Salgas, Enric	1910	Escrivent	5/5/1939 - juny o juliol 1942
Granolleras Fernández, Alexandre (accidental)	1905	Pastisser / empleat Ajuntament	Juny o juliol 1942 - finals novembre o principis desembre 1943
Serra Vicens, Antoni	1882	Comerciant de suro	Desembre 1943 - 15/7/1949 - ?

Secretaria Jefatura local

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Julià Canadell, Josep	1888	Dependent de fàbrica	4/2/1939 - ?
Estrada Barri, Pere Màrtir	1876	Industrial surotaper i tèxtil	? - 30/8/1939 - ?
Granolleras Fernández, Alexandre	1905	Pastisser / empleat Ajuntament	? - 4/2/1941 - novembre o desembre 1943

Milícies

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Barneda Genís, Alfons	1891	Taper	4/2/1939 - ?
(¿) Planellas Caseras, Llorenç (?)	1899	Industrial aglomerats de suro	? - 1/4/1939 - 20/4/1939 - ?
Banaset Carbonell, Martí	1904	Industrial surotaper	? - 10/5/1939 - 4/2/1941 - ? - 20/2/1943 - ?

Excombatents

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Granolleras Fernández, Alexandre	1905	Pastisser / empleat Ajuntament	? - 13/9/1939 - desembre 1939
Vivas Casamajó, Rafael	1915	Empleat del ferrocarril	Desembre 1939 - 13/1/1940 - ?
Clavaguera Trull, Manel	1915	Majorista d'alfals	? - 27/4/1940 - ?

Excaptius

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Estrada Barri, Joan	1873	Industrial surotaper i tèxtil	? - març 1940 - 4/2/1941 - ?

Prensa y Propaganda / Educación Popular

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Descayre Salgas, Enric	1910	Escrient	? - 28/2/1939 - 19/9/1939 - ?
Viader Canals, Josep M.	1907	Impressor	? - finals novembre o principis desembre 1940
Puig Ametller, Joan	1913	Lampista	Finals novembre o principis desembre 1940 - 7/5/1946 - ?
Ametller Arxer, Antoni	1910	Industrial surotaper	? - abans de novembre de 1951

Información e Investigación

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Portas, Francesc	?	?	? - 10/8/1939 - ?

Sección Femenina

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Girbau Estrada, Carme	1913	?	4/2/1939 - ?
Murlà Riera, Llúcia	1906	Mestressa de casa	? - 24/4/1939 - 30/10/1940
Audet Viñas, Francesca	1915?	Mestra?	? - 27/8/1941 - 11/11/1941 - ?

Organización Juvenil / Frente de Juventudes

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Torres Lloveras, Lluís	1920	Empleat	? - 15/4/1939 - 27/12/1939 - ?
Sabater, J.	1914?	Empleat?	? - 27/2/1942 - ?
Gandol Jordà, Vicenç	1891	Fuster i enterramorts	Gener 1945 - 12/7/1946 - ?
Gruartmoner Illa, Ramon	1928	Empleat	? - 15/8/1947 - ?

Sindicato Español Universitario (SEU)

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Cabré Torroella, Josep Lluís	1918	Estudiant	? - 14/8/1939 - ?

Central Nacional Sindicalista (CNS)

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Viader Canals, Josep M.	1907	Impressor	? - 27/5/1939 - finals novembre o principis desembre 1940
Descayre Salgas, Enric	1910	Escrivent	Finals novembre o principis desembre 1940 - 24/11/1941 - ?
Sabater Janer, Joan	1914	Empleat?	? - 16/06/1942 - 17/4/1944 - ?
Casas Anguila, Joan	1909	Escrivent	? - 13/1/1946 - 11/11/1946 - ?

Auxilio Social

Cognoms i nom	Any naix.	Professió	Període d'exercici del càrrec
Rigau Roch, Pere	1901	Escrivent indústria surera / empleat Ajuntament	4/2/1939 - 15/4/1939 - ?
Santana Pujol, Margarida	1911	Empleada indústria / mestressa de casa	? - 25/8/1939 - ?
Julià Canadell, Josep	1888	Dependent de fàbrica	Setembre 1939 - 6/4/1940
Descayre Salgas, Enric	1910	Escrivent	? - agost 1940 - setembre 1940 - ?
Viader Canals, Josep Ma	1907	Impressor	? - finals novembre o principis desembre 1940
Albertí Salip, Joan	1908	Industrial surotaper	Finals novembre o principis desembre 1940 - ?
Serra Gispert, Enric	1892	Hostaler	? - 31/10/1942 - novembre 1945 - ?
Balmaña Cariet, Joan	1895	Escultor	15/3/1946 - 31/7/1948 - ?

Font: AMSFG, Fons de l'Ajuntament: Llibres d'actes del ple, minutes d'actes municipals i documents annexos, correspondència municipal, padró d'habitants, correspondència comandància militar i altra documentació militar, comunicats radiofònics. / APSFG, Llibres de baptismes / AGA, Fons de la Secretaria General del Movimiento, Delegación Nacional de Provincias / Premsa: *El Pirineo* / *Los Sitios* / *Símbolo*

L'exili de 1939

Jordi Gaitx Moltó

L'exili de 1939

La frontera

La condició de l'exiliat/da

El fet de creuar una frontera ha estat l'acció essencial dels exilis dels anteriors tres segles. Es tractava de quedar a resguard d'una persecució, d'uns mecanismes de repressió i, alhora, d'una realitat inherent a l'estat que es deixava enrere. Frontera, estat i intolerància, doncs, es troben a l'origen del fenomen de l'exili en època moderna i contemporània.

Creuar una línia que delimita un estat d'un altre significa també estar subjecte a unes noves lleis, a un tracte per part de l'estat d'origen i a un altre de diferent en el de destí. A una banda i altra, deia Vilar, *"no son válidas las mismas monedas, el derecho y la policía no son los mismos, ni lo son tampoco las lenguas oficiales; hay aduanas y pasaportes"*¹. Aquesta radical diferència té lloc des de la consolidació dels estats al món occidental en època moderna. Durant aquests segles, les classes socials partidàries de l'estat nació intentaren desplegar

Dispositiu muntat a la frontera francesa per tal de desviar els soldats de l'exèrcit republicà que volien tornar a Espanya. La frontera fou un dels principals elements que definiren la condició dels exiliats.

(Editor: Studio Chauvin. Procedència: AMSFG)

¹ VILAR, 1982: 147.

aquesta fórmula arreu d'Europa. Un dels elements centrals que definiren aquest tipus d'estat fou una ocupació premeditada i ferma de tot el seu territori i, per tant, l'existència de fronteres ben delimitades.

La implantació d'aquest model a Espanya afirmà la frontera pactada amb França el 1659. A banda i banda, s'hi posarien en pràctica, des d'aquella data, diferents models polítics, que en alguns períodes van ser de signe ben diferent, com succeí, per exemple, pels volts de la Revolució Francesa, en diferents moments del segle XIX, durant les dictadures —a Espanya, les iniciades el 1923 i el 1939— i mentre tenia lloc la revolució de 1936. Aquest decalatge polític i, doncs, jurídic, a un i altre costat de la frontera, afavorí les migracions que tenien per objectiu fugir de règims excloents que perseguïen els seus adversaris.

Travessar una frontera significava deixar enrere infinitat de circumstàncies que concorrien al costat que s'abandonava. Òbviament, l'objectiu, el febrer de 1939, era evitar la previsible repressió franquista. El revers de la moneda tenia molt a veure amb una sensació de pèrdua: d'un país, d'una família, d'un paisatge, i de tantes altres coses. L'exili suposava l'allunyament de tot això i del que hi estava vinculat d'una manera o altra. No en va, la definició acceptada d'exili és la que el defineix com "allunyament, voluntari o forçós, del territori d'un estat, especialment per motius polítics"². Així doncs, tres elements clau el defineixen: la lliure elecció, la motivació política i l'existència d'estats moderns separats per fronteres.

En època contemporània —i des de finals de la moderna— neix l'accepció actual d'exili. En aquests anys, l'allunyament es realitzà mitjançant el concurs actiu del subjecte que l'emprenia. Els motius principals per a la seva causació eren —sobretot des de la Revolució Francesa— les lluites nacionals,

els conflictes de classe i els que tenien lloc entre faccions polítiques —jacobins contra aristòcrates, el 1791; o liberals oposats a absolutistes, durant tot el segle XIX—. Els desplaçaments, progressivament, es nodriren de col·lectius quantitativament més importants i es produïren de forma correlativa: "*exils en chaîne*", deia Boudet³. La fugida cap a d'altres estats derivà, ocasionalment, en fugides a d'altres continents.

Semàntica de l'exili

Un primer terme que es confon amb el d'exili, i que sovint s'empra en el seu lloc, és el de desterrament. El desterrament, però, elimina el component interestatal i voluntari que té l'exili, donat que és una mesura punitiva que l'Estat aplica sobre un ciutadà. Consisteix en l'obligació de residir, durant un temps concret, a centenars de quilòmetres de distància del seu municipi d'origen, amb el benentès de romandre dins el mateix estat. Per això, confondre desterrats i exiliats seria, a la vegada, confondre dues situacions ben diferents davant un règim polític: els que han estat castigats per un govern i els que fugen del càstig.

Una altra expressió —exili interior— ha fet fortuna últimament en la historiografia catalana. Defineix els individus que, al llarg del franquisme, segons Enric Pujol, "es van quedar al seu lloc de residència habitual i no foren empresonats, però eren considerats desafectes al règim [...], foren desterrats de la vida pública [...], van ser depurats i perderen les seves feines"⁴. A la vegada, també s'entén com exili interior —tot i que Pujol ho diferencia— el fet que es produïssin desplaçaments de persones dins l'estat per tal de refer la vida personal en localitats llunyanes de les d'origen. Tanmateix, cap d'aquestes accepcions

² ALIER, 1987: 413.

³ BOUDET, 1990: 389.

⁴ PUJOL, 2000: 82.

del terme comporta l'allunyament d'un estat, i, en el primer cas, el voluntarisme és inexistent.

Respecte a aquestes dues situacions vitals, seria més oportú considerar la que es refereix a les persones que van romandre a Espanya com *ostracisme*, terme que indica una pèrdua de drets respecte dels altres. En canvi, la referida als desplaçaments dins l'estat seria, senzillament, una migració inter-regional, de tipus polític, amb l'objectiu de superar una pèrdua d'oportunitats o d'estalviar-se mesures repressives en el lloc d'origen.

De fet, el mot *exili* ha estat emprat, popularment, com a sinònim d'aquestes migracions interregionals polítiques que van sovintejar a la primera postguerra. Les memòries de Felip Casañas –president del Comitè de Palau-saverdera (Alt Empordà)–, per exemple, puntualitzen que el text “va ésser escrit a l'any de 1941, a Barcelona, on em trobava com a exiliat arran de l'entrada del Franquisme i caiguda de la República”⁵.

Uns altres mots són, tan sols, complementaris del terme *exili*. Es tracta del de *refugiats polítics*, *emigració política*, *èxode* i *diàspora*. Alguns autors, però, utilitzen *exiliat/da* i *refugiat/da* com a sinònims intercanviables. Amb tot, l'exiliat esdevé un refugiat quan aconsegueix ser acollit oficialment, la qual cosa enriqueix el significat, més simple, del mot *exiliat/da*. A la vegada, el refugiat no sempre és un exiliat, donat que també es refugia qui, per exemple, fuig d'un front de guerra –i no travessa cap frontera ni té motivacions polítiques per a fer-ho–.

D'altra banda, el terme *emigració política* és apropiat per a definir el desplaçament de població de 1939 cap a França –un fenomen dinàmic–, però no la situació de permanència en un territori estranger per motius polítics, que ha de ser anomenat, amb propietat, *exili*. Els termes es refereixen a situacions cronològicament correlatives.

Pel que fa al concepte d'*èxode*, defineix el mateix fenomen d'emigració política, sempre que sigui de caràcter massiu.

Finalment, el mot *diàspora* es refereix a la disgregació progressiva del grup de migrants, la qual cosa possibilita l'existència de múltiples destinacions finals.

Precedents històrics

Abans de l'exili republicà de 1939, altres col·lectius de signe ben divers havien anat passant d'un estat a l'altre, especialment des de 1714. Si bé les anteriors migracions havien estat menys voluminoses, el procés responia als mateixos paràmetres que guiaven de nou un sector polític a buscar refugi a l'altra banda.

La direcció cap a França havia estat la més utilitzada en tots aquells anys, per raó de la protecció que ofería un estat amb una situació política més estable i en el qual els drets col·lectius i individuals hi eren respectats en major mesura que a l'altra banda dels Pirineus –amb excepcions, és clar–. Alhora, des de certes opcions polítiques progressistes, França representava una mena d'arcàdia de la llibertat. El sentit migratori invers, de França cap a Espanya, també s'utilitzà algunes vegades, tant col·lectivament com individualment, als anys de la Revolució Francesa o bé quan França fou ocupada pels alemanys, el 1940. Durant tot el segle XIX, liberals, republicans i absolutistes alternaren a l'exili –a França o a Anglaterra–, on conspiraven per tal de capgirar la situació política espanyola⁶.

En definitiva, aquest fenomen ha estat, en paraules d'Anna M. Garcia, “un factor permanent en la nostra història, [la qual] no es podria entendre si en la seva anàlisi no figurés l'exili com una variable fonamental”⁷.

⁵ FRADERA: 1986: 23-42.

⁶ Per exemple, Pere Caimó i Bascós –líder polític popular del republicanisme federal democràtic a l'Empordà i la Selva– s'exilià els anys 1856, 1869 i 1874, a conseqüència d'aixecaments fracassats o de persecucions polítiques. Alguns caps revolucionaris també marxaren, el 1866, cap a Brussel·les, París, Londres, Gibraltar i Portugal, per tal de reorganitzar els seus efectius i preparar nous cops contra el Govern. Vegeu: CLARA; JIMÉNEZ: 1975.

⁷ GARCIA, 1995: 9.

La dictadura de Primo de Rivera, la repressió pels fets d'Octubre de 1934 o la que tingué lloc en el marc de la revolució de 1936 significaren l'inici d'altres exilis des d'Espanya. En primer lloc hi hagué el que es produí per fugir de la repressió inicial de 1923, tot i que, durant el mateix període polític, va tenir lloc la fugida d'uns centenars de persones a França per tal de preparar un complot contra el dictador (1925-1926)⁸. Posteriorment, el 1934, alguns polítics catalans destacats van haver de passar la frontera clandestinament, al mateix temps que d'altres eren empresonats⁹.

L'exili de 1936 tingué l'origen en la por dels sectors propietaris i de tendència ideològica dretana de les represàlies dels comitès antifeixistes o d'individus que actuaven pel seu propi compte des de l'esclat de la Guerra Civil¹⁰. Pel que fa a l'exili català d'aquest període, Manent l'ha calculat en unes 30.000 persones¹¹. L'estament més important hauria estat el dels sacerdots i el dels religiosos/es. També hi trobaríem els principals dirigents de la Lliga Catalana, propietaris, terratinents, comerciants, financers i professionals liberals, és a dir, "gran part de la classe dirigent econòmica i política del país"¹².

És en aquest marc general en què té lloc l'emigració política dels republicans espanyols i catalans cap a França des del territori català el gener i febrer de 1939, amb l'agreujant que es produïa després d'una guerra, la qual cosa havia d'incrementar les dimensions d'aquest fenomen, de tal manera que sovint ha estat qualificat d'èxode. En efecte, l'exili de 1939 hauria estat més voluminós que cap dels anteriors, malgrat tractar-se en aquest últim cas de subjectes similars als que s'exiliaren el 1925 o el 1934 –amb els quals compartien el perfil republicà, federal i catalanista–.

L'emigració política des de Catalunya s'originà amb l'ocupació progressiva del territori per part de les tropes franquistes, és a dir, el mateix factor que ja havia provocat altres emigracions republicanes durant la Guerra Civil. Abans hi hauria hagut, segons indica Rubio¹³, l'ocupació –i l'emigració– de Guipúscoa, fins el setembre de 1936; del nord peninsular, fins el setembre de 1937; i de l'Alt Aragó, fins l'abril de 1938. Posteriorment hi hagué el de la zona centre-sud peninsular, el març de 1939. Per aquest motiu, d'entrada, el fenomen que ens ocupa ha d'emmarcar-se en un de més general dels èxodes republicans. Fins i tot podríem comparar aquestes emigracions polítiques amb les derivades de la instauració de sistemes polítics autoritaris des dels anys vint i trenta a Europa: l'arribada al poder dels feixismes alemany i italià i del comunisme rus desencadenà processos de repressió i, per tant, emigracions com a resposta.

L'exili representà per als que emigraren una solució a la seva situació personal enfront de la repressió del bàndol franquista, però, de fet, només deslliurà momentàniament la majoria dels que la van prendre de patir altres sofriments –com l'internament als camps de concentració francesos, l'enrolament als exèrcits aliats o la deshumanització i la mort als camps d'extermini nazis–.

L'elevat impacte que aquesta emigració republicana va tenir damunt la societat d'origen s'explica per la permanència a l'exili, durant un llarg període de temps, dels líders culturals, polítics i sindicals de l'anterior societat. La impossibilitat d'incentivar accions o generar idees, donada la llunyania geogràfica i el cordó sanitari imposat per les noves autoritats, acabà amb tota una tradició sociocultural a Espanya i, en particular, a Catalunya.

⁸ Hi participà, per exemple, el guixolenc Joan Sans Amat, director de la revista local *Palmarium*, que es traslladà a Perpinyà amb la família. Vegeu: SANS, 1999: 76, 94.

⁹ Per exemple, Josep Dencàs –conseller de Governació de la Generalitat– ho va fer des de Vilallonga de Ter. Vegeu: AGUILAR, 2001: 60.

¹⁰ A Sant Feliu, la premsa conservadora havia anat alertant de la possibilitat que un conflicte armat acabés esclatant a l'estat. El gener 1936, a tan sols mig any de la Guerra Civil, la redacció de *La Costa Brava* feia el següent comentari: "L'horitzó no és pas falaguer. Lluny de lluny els nostres germans s'esbatussen en lluita mortal i fratricida. Qui sap si més aviat del que podem imaginar una tempesta embogidora de guerra es desfarà prop nostre. Déu no ho vulgui, però la temença es va generalitzant".

¹¹ MANENT, 1991: 487.

¹² DOLL, 2000: 2, 43.

¹³ RUBIO, 1977: 106.

Identitat de l'exili de 1939

Metodologia i fonts

L'estudi de l'exili guixolenc ha estat realitzat mitjançant la comparació de les poblacions de 1936 i de 1940, atenent els censos de població, i també per mitjà de l'anàlisi de la desaparició censal causada per l'exili de 1939, a partir de fonts alternatives –especialment la dels testimonis orals–.

Per a afrontar l'estudi de la població d'aquest municipi ha estat necessari, en primer lloc, delimitar-la. Així doncs, s'ha optat per analitzar el total de població censada sota la qualificació de població de dret –és a dir, residents presents més residents

absents–, deixant de banda els transeünts. Seria imprudent considerar les tres categories de població alhora, perquè representaria recomptar població empadronada a la vegada en altres municipis i falsejar, al seu torn, les dades catalanes o estatals: per exemple, els transeünts d'un municipi –considerats residents absents en altres poblacions– serien comptats en dos padrons alhora.

Per calcular, doncs, el nombre d'exiliats, s'ha pres la població de dret que ens indica el padró de 1936, a la qual s'han restat les defuncions –per causa natural, bombardeig, repressió o al front–, mitjançant els assentaments del registre civil, des d'abril de 1936 –data del padró d'aquest any– a desembre de 1940 –data del padró immediatament posterior al de 1936

Full de classificació dels mossos de lleva, en el qual pot observar-se la consideració de pròfug que tenen alguns d'ells. Aquesta documentació ha permès esbrinar la causa d'algunes de les baixes de la població entre els padrons de 1936 i 1940.

(Procedència: AMSFG)

Núm. de orden	APELLIDOS		NOMBRES	Profesión	DOMICILIO		NATURALEZA		NACIO		NOMBRES		Total	Prof. entre	Pases. ciutad.	Alargues	Clasificación	Pase. de la Junta de clasificación	REVISIONES		Observaciones
	Paterno	Materno			Calle	N.º	Padre	Provincia	Día Mes Años	Padre	Madre	1936							1940		
1	Albarracín	González	Angel		El igueru	1/2	Gerona	3	15	Juan	Barman										
2	Almar	Riera	Eduardo		1/2	16	"	"	31 12	José	Trinidad	1730	90	Util							
3	Aicart	Trades	Isidoro		1/2	22	Palma	"	26 3	Ramón	Vicente										
4	Astor	Rasellas	Franco		1/2	7	1/2	"	19 6	Franco	José										
5	Balam	Soler	Pedro		1/2	14	Gerona	"	34 2	Alfonso											
6	Barraquer	Pastells	José		1/2	70	1/2	"	11 3	Franco											
7	Barraquer	Canet	Fernando		1/2	81	"	"	1 11	Fernando											
8	Batlle	Oller	Joaquín		1/2	15	1/2	"	20 3	Marcelino	Barman										
9	Bofill	Barraquer	Isidoro		1/2	27	1/2	"	26 12	Eduardo	Franco										
10	Borra	Llorens	Barraquer		1/2	igueru	"	"	10 10	Barraquer	Soledad										

i moment en què la majoria de retorns d'exiliats a l'estat ja s'han produït-. Fins aquí hem establert les baixes que es produeixen en la població de dret de 1936 per defunció –el canvi natural de la població–. Encara ens ha calgut restar els canvis de residència notificats des de maig de 1936 a desembre de 1940 –el canvi mecànic–.

Tanmateix, descomptant les defuncions i els canvis de residència, s'han observat unes altres baixes que hem de considerar de causa desconeguda, atès que no han deixat evidències documentals. A aquestes baixes, se'ls n'han afegit unes altres: les dels habitants empadronats el 1940 amb la qualificació d'absents. La raó per a fer-ho ha estat la comprovació, mitjançant les fonts orals, que alguns dels absents es trobaven en realitat a l'exili, tot i que és una categoria sota la qual s'apleguen diferents situacions vitals. En definitiva, ha calgut sumar aquest llistat restant al de les baixes no documentades per tal de comprovar quin va ser el destí final d'aquestes persones.

Posteriorment, s'han revisat el total de baixes no documentades entre padrons, i s'ha intentat esbrinar la raó per la qual es van produir. Per a fer-ho, ens hem basat en altres tipus de documentació, com la de llesves, i, sobretot, en les fonts orals. Pel que fa a informes polítics, malgrat que els trobem als arxius de nombroses poblacions catalanes, en el cas de Sant Feliu de Guíxols no han estat conservats o no són accessibles al públic¹⁴.

A més, ha calgut recórrer a les entrevistes realitzades als mateixos exiliats o als seus descendents per tal de bastir les trajectòries personals d'aquest col·lectiu, la qual cosa constitueix el segon bloc d'aquest treball.

Finalment, a banda de les fonts primàries exposades fins ara, ha calgut cercar, puntualment, tota aquella bibliografia que, d'una manera o altra, es

referia a l'exili guixolenc. No es tracta d'estudis que hagin intentat quantificar ni identificar els exiliats del municipi, sinó més aviat donar notícia de l'exili, explicar la incautació de patrimonis de famílies exiliades o divulgar els relats personals de l'emigració, mitjançant biografies i memòries personals¹⁵. Aquests relats representen la major part de les publicacions sobre l'exili guixolenc, motiu pel qual preval, doncs, el perfil individual per damunt del col·lectiu. Les publicacions sobre Sant Feliu han obviat, per tant, el volum i de les característiques socials del total d'exiliats guixolencs¹⁶.

Quantificació

L'aplicació del mètode de recerca ha permès quantificar el total de baixes produïdes entre 1936 i 1940 i esbrinar-ne la causa de cadascuna: defuncions per causa natural, al front, per bombardeig o assassinats –repressió republicana o franquista–, manca d'empadronament, exili de 1936 sense retorn, canvi de residència –per qüestions laborals, realització del servei militar, etc.–, reclusió en presons, batallons i camps de concentració, i exili de 1939.

Els resultats indiquen, en primer lloc, que es produïren 2.696 baixes respecte a la població de 1936, que era de 9.036 habitants de dret. És a dir, un 30% de la població de preguerra no s'empadronà passats els fets bèl·lics. Hi hagueren, però, 1.571 altes, fet que pal·lià el daltabaix demogràfic i situà la població de 1940 en 7.912 habitants¹⁷.

Les baixes que s'han pogut identificar, doncs, sumen 2.013, de manera que, fins arribar al total de baixes intercensals, encara en resten 682 d'origen desconegut. Sobre aquest univers, creiem que alguns dels motius de baixa censal esmentats poden extrapolar-s'hi: els canvis de residència, la

¹⁴ Aquest tipus de documents són útils per a resseguir les trajectòries concretes d'individus investigats a instàncies de diferents institucions del nou règim franquista. Sovint s'especifica si la persona en qüestió es trobava evadida a França.

¹⁵ Segons Vázquez Montalbán, les memòries de Joan Sans, emprades en aquest treball, permeten al lector assistir a la "descripció de conductes personals i expectatives generacionals molt ben captades, ja que l'autor és capaç de percebre detalls mínims i màxims". Vegeu: VÁZQUEZ, 2001: 11.

¹⁶ Vegeu: GAITX, 2003(c): 10. A més, com digué Rubio, "el foco de atención de los historiadores [...] se suele centrar en los avatares de unos cuantos personajes ilustres, dejando en una oscura periferia esos cientos, o miles, de personas que constituyen o acompañan a los ejércitos en derrota, o a los políticos en desgracia". Per evitar-ho, aquí s'ha recorregut a mostrar les trajectòries vitals d'exiliats de diferents categories. Vegeu: RUBIO, 1977: 23.

¹⁷ Pel que fa a les altes, sembla ser que els criteris per a empadronar la població eren força coherents, almenys si atenem el que indicava el cap de la Secció Provincial d'Estadística de Girona, Alberto Maroto, el 14-12-1943: "con amplitud de criterio, se tendrá por residente a los presentes forasteros que se aprecie se establezcan con aspecto definitivo, bien por atraer a su familia, por arrendar vivienda, desempeñar cargo o negocio estable, o por síntomas parecidos". Les altes, doncs, podrien haver reflectit bastant fidelment la realitat de la població guixolenc. Vegeu: AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XIV (Estadística), sèrie Altes i baixes del padró d'habitants (1940-1944) (u.i. 5705).

manca d'empadronament, la reclusió en presons, batallons o camps, i els exilis de 1936 i 1939. Així, hem atribuït a les 682 baixes desconegudes aquestes causes, en la mateixa proporció amb què es produïen sobre les baixes identificades, i hem obtingut el següent resultat: 270 canvis de residència, 237 no-empadronaments, 37 reclusions, 18 exiliats/des de 1936 i 121 exiliats/des de 1939. La suma de les baixes conegudes i les atribuïdes permeten explicar el canvi demogràfic produït a Sant Feliu entre 1936 i 1940, la qual cosa desglossem en el quadre següent.

Tipologies de baixa censal entre 1936 i 1940 a Sant Feliu de Guíxols, en xifres absolutes i percentatge sobre el total de població de dret de 1936.

Població de dret el 1936		9.036
Baixes intercensals inicials		2.696
Baixes identificades		2.013
Baixes atribuïdes		682
Baixes intercensals:	Total	%
mort natural	647	7,2
mort per bombardeig	34 ¹⁸	0,4
repressió republicana	21	0,2
repressió franquista	7	0,1
mort al front	81	0,9
manca d'empadronament	663	7,3
exili de 1936 sense retorn ¹⁹	50	0,6
canvi de residència	753	8,3
presons, batallons, camps	103	1,1
exili de 1939	337	3,7

Així doncs, l'anàlisi demogràfica sobre Sant Feliu permet afirmar que l'emigració política afectà 337 persones, a les quals encara caldria afegir-ne 13

més que, sense causar baixa en el padró, passaren a França prèviament a l'ocupació franquista, segons indiquen els testimonis orals. D'aquesta manera, l'exili de 1939 de llarga durada –aquell que no havia retornat el desembre de 1940– es composà, a Sant Feliu de Guíxols, de 350 persones, gairebé un 4% de la població²⁰.

Més enllà d'això, existeix una mena de conjunt buit entre morts al front i exiliats, compost de persones que foren donades per desaparegudes sense que se'n sabés exactament el lloc de la mort; que els podria haver sobrevingut tant al front del Segre el desembre de 1938 com al camp de Vernet d'Arieja el març de 1939 –per posar dos exemples versemblants²¹. Algunes defuncions que han estat considerades com morts al front de guerra podrien haver estat produïdes en camps francesos, ja que molts dels exiliats, diu Solé, "no portaven cap paper al damunt o no tenien a prop ningú que els conegués. És per això que molts foren donats, pels seus familiars, com a morts al front o desapareguts als camps de batalla". El mateix autor cita unes gestions encarregades per l'Ajuntament de Perpinyà "per tal d'elaborar una relació dels qui havien mort als diferents camps de concentració"²², i és ben coneguda l'elevada mortaldat que hi hagué en aquells camps. Cal reconèixer que la manca de claredat amb relació als desapareguts de la guerra és un aspecte que encara persisteix.

Aquests desapareguts podrien haver estat, alhora, persones mortes camí de l'exili. De fet, alguns dels morts per bombardeig, atès el lloc i la data de la defunció, i pel fet que haguessin estat inscrits al registre civil com desconeguts/des –la qual cosa recull Solé²³, podem considerar que eren persones que es trobaven de pas per aquells municipis en què s'amuntegaven els qui anaven camí de la frontera. Lògicament, aquestes persones eren registrades judicialment sense nom i cognoms, ja que, en

¹⁸ Segons un informe de l'arquitecte municipal i membre de la Junta Local de Defensa Passiva, Joan Bordas, es produïren 56 morts per bombardeig, a Sant Feliu, entre 1936 i 1939. Testimonis orals com el de Lluís Palahl apunten la xifra de 70 defuncions. Vegeu: JIMÉNEZ, 1995: 144. D'altra banda, una altra obra de Jiménez anota 54 víctimes de bombardeigs amb els seus noms i cognoms. Vegeu: JIMÉNEZ, 1997(b): 245-247. En qualsevol cas, en només 34 casos es tractava de persones empadronades el 1936 a la ciutat.

¹⁹ Vegeu un llistat dels exiliats de 1936, sense retorn posterior, identificats a Sant Feliu de Guíxols, a l'apèndix I.

²⁰ Aquesta seria la quantitat total d'exiliats/des, tot i que el llistat nominal –que pot veure's a l'apèndix II– abasta, òbviament, una xifra inferior.

²¹ La mateixa documentació de lleves d'inicis de 1940 sol diferenciar entre "desaparecido" i "fallecido durante la guerra", i Oliva creu possible l'existència –entre els que van desaparèixer i que el seu treball relaciona entre els morts al front– de morts en camps de l'exili i també d'un petit nombre de persones que, "en acabar-se la guerra, a l'exili, trenquessin tota mena de relació amb la seva família i fixessin la seva residència a l'estranger". Vegeu: OLIVA, 1999, 12.

²² SOLÉ, 1983: 18.

²³ SOLÉ, 1986: 255-357.

la majoria de casos, cap veí o funcionari del registre civil no podia identificar-les, de manera que algun dels "desapareguts" que la memòria oral ha considerat com a tal podria trobar-se entre aquestes persones que havien emprès el camí de l'exili.

També hauríem de fer esment de tots aquells exiliats/des que fins ara no hem tingut en consideració i que, en certa manera –malgrat no formar part de la població de dret del municipi– podrien ser considerats guixolencs per dues raons: tant per haver residit a Sant Feliu amb anterioritat a 1936 com per ser inscrits al padró com a població transeünt.

Caldria tenir en compte, alhora, els que es van exiliar per un curt espai de temps –uns mesos–, i que van tornar abans de la realització del padró de 1940, en el qual quedaren inclosos. Es tracta dels que tornaven després de comprovar que les condicions de vida a França eren molt difícils i podien complicar-se encara més amb l'esclat de la guerra amb Alemanya²⁴.

Per contra, una trajectòria que rebaixaria les xifres d'exili seria la de les persones que, havent passat a França el 1939, s'haurien repatriat al cap de poc temps, i s'haurien instal·lat llavors en un municipi diferent del d'origen.

Finalment, cal puntualitzar que la xifra del 4% d'exiliats, que adoptem com un mínim –i per prudència–, constitueix l'índex atribuïble a l'exili permanent, donat que des de finals de 1939 les repatriacions van esdevenir poc quantioses.

Pel que fa a les poblacions de la Vall d'Aro, no s'han quantificat les baixes, però algunes notícies indiquen que molts dels habitants de Castell d'Aro havien desaparegut. Entre les baixes causades per aquestes desaparicions i les defuncions produïdes durant la guerra, es devia notar una minva considerable en la població, fins al punt que el carter de Sant Feliu de Guíxols, en saber que havia d'anar a aquell poble a fer omplir el padró de cèdules, dema-

nà al secretari d'aquell Ajuntament –amb l'objectiu d'estalviar-se feina– que li marqués amb una creu, damunt el padró anterior, "*todas las que considere Ud. que podrán despacharse, sea por fallecimiento, por ausencia o por cualquier otra causa*"²⁵.

Tornant a Sant Feliu, el percentatge guixolenc del 4% dobla en dos punts el que tradicionalment ha estat estimat per al total de la població catalana de 1936: 60.000 exiliats/des sobre un total de 2.920.786 habitants. Més enllà d'hipòtesis i elucubracions, la historiografia no ha aconseguit aproximar-se amb rigor a les xifres i al perfil de l'exili català. En primer lloc, pel que fa a la quantificació dels efectius humans de l'emigració republicana espanyola, les obres que hi han dedicat un interès especial han estat les de Rubio, Dreyfus-Armand i Guixé²⁶. En el quadre següent podem veure les conclusions a les quals s'ha arribat, en forma de xifres corresponents a diferents moments entre 1939 i 1950, amb especificació dels moviments d'emigració i retorn, i de la localització dels diferents col·lectius d'exiliats/es a França o a altres parts del món.

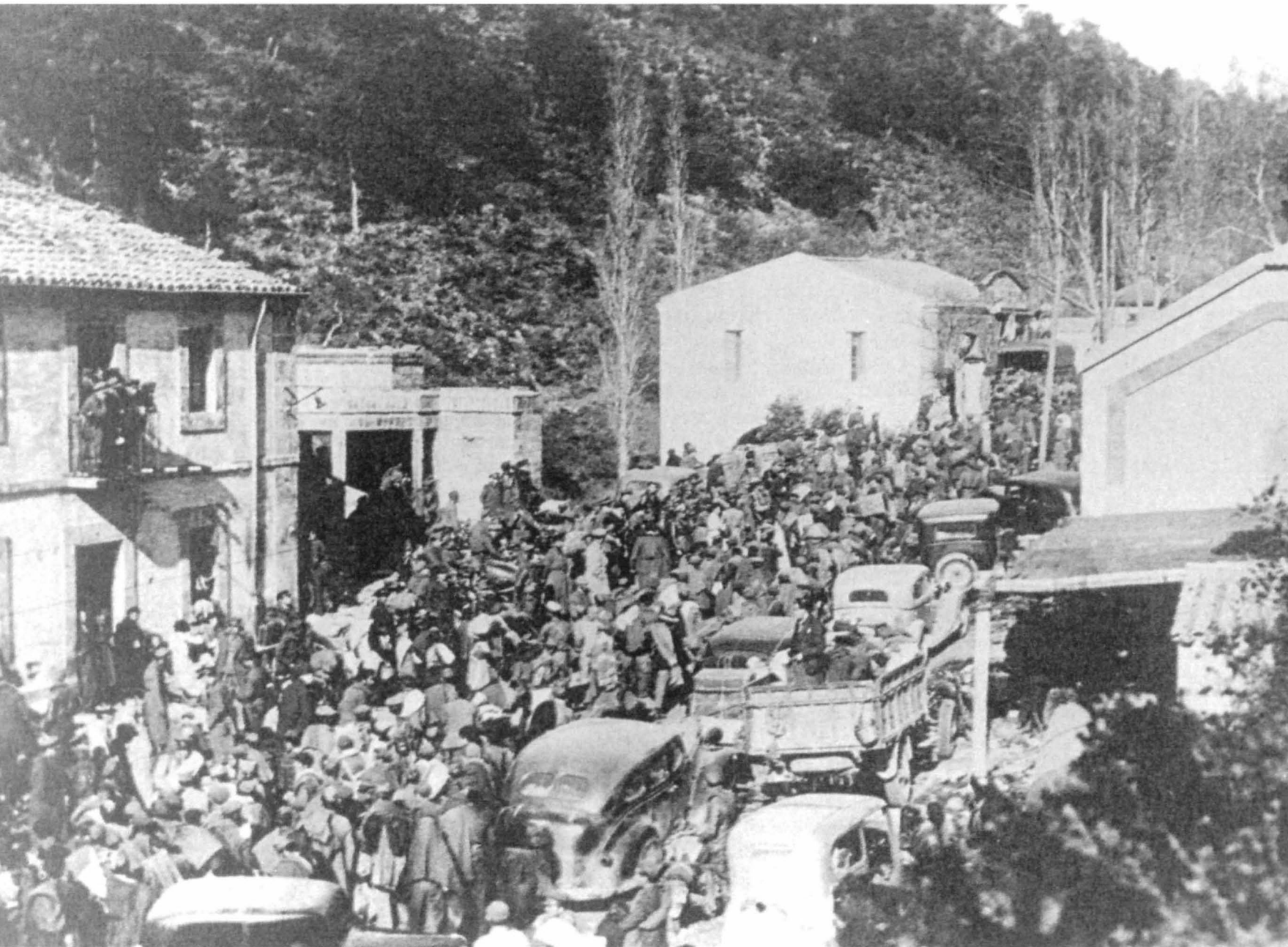
Quantificació de l'exili republicà espanyol

Data	Entrada refugiats França	Retorns i defuncions	Refugiats (França)	Refugiats (resta món)	Total (món)	Font
<Feb. 39	45.000	-	45.000	-	45.000	Rubio
Feb. 39	464.000	-	509.000	-	509.000	Rubio
Març 39	-	75.000	434.000	-	434.000	Rubio
Maig 39	-	24.000	410.000	-	410.000	Rubio
Agost 39	-	125.000	265.000	20.000	285.000	Rubio
Des. 39	-	70.000	180.000	35.000	215.000	Dreyfus-A.
Abr. 40	-	13.212	166.788	35.000	201.788	Dreyfus-A.
Set. 44	-	6.788	160.000	35.000	195.000	Dreyfus-A.
Des. 50	-	42.876	117.124	35.000	152.124	Guixé

²⁴ Consulteu l'annex III, que conté un llistat dels refugiats que es van estar a França fins a 16 mesos –que retornaren, doncs, abans del juliol de 1940–.

²⁵ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 26-5-1939.

²⁶ RUBIO, 1977: 65-77, 104-129, 202-223, 265-275, 469-475; DREYFUS-ARMAND, 2000: 42-55, 71-80; GUIXÉ, 2002: 237.

Corrua de gent acumulada a les portes de la frontera francesa, el febrer de 1939. L'exili dels republicans espanyols s'ha quantificat a l'entorn de les 464.000 persones, xifra corresponent a febrer de 1939.

(Editor: Studio Chauvin. Procedència: AMSFG)

Pel que fa a la participació dels catalans/es en aquest conjunt migratori, Rubio, basant-se en documentació del consolat d'Espanya a Sète (Erau, França), considera que era de l'ordre del 36,5%²⁷. Així doncs, un cop l'emigració s'estabilitzà i els retorns escassejaren, amb la fi de la Segona Guerra Mundial, els catalans expatriats haurien estat 71.175 –de 195.000 espanyols totals–, és a dir, un 2,43% de la població catalana de 1936, que era de 2.920.786 habitants²⁸. Fins fa pocs anys, es considerava que havien estat 60.000 els catalans exiliats, ja que Dreyfus-Armand encara no havia publicat la seva recerca, en la qual, mitjançant noves fonts, demostrava que els exiliats espanyols, a la França de la Segona Guerra Mundial, havien estat més nombrosos del que tradicionalment s'havia cregut.

Perfil

Pel que fa al perfil identitari dels emigrants polítics, a continuació es detallen els resultats per a Sant Feliu. L'anàlisi del col·lectiu dels 350 guixolencs conclou que la franja d'edats corresponent als exiliats/des abraça l'interval dels 3 als 75 anys, amb una mitjana d'edat que se situa als 30 anys –és a dir, els nascuts l'any 1909–. D'altra banda, la major part dels guixolencs que passaren a França havia nascut a Catalunya (88%).

Òbviament, les persones menors i les grans acompanyaven els seus familiars, de manera que el seu exili estava condicionat pel fet de seguir la família allà on s'instal·lés. Hi va haver, però, persones que, tot i formar part d'aquells grups d'edat extrems (els 0-19 i els 60-79), marxaren sense la família. Entre els més joves, hi trobem el cas de quatre persones que el 1939 complien els 17 anys: Joan Pujol Sureda, M. Lluïsa Cullerll Roig²⁹, Caterina Feliu

Pentinat i Jeroni Amate Hernández –tots ells nascuts el 1922–.

D'altra banda, entre les persones grans que marxaren sense la família –o, de vegades, fent-se'n càrrec–, hi ha casos com el de Pere Brunyol, de 62 anys, que se'n va anar amb la seva muller i dos fills, malgrat que un d'ells tenia 27 anys. Un altre d'aquests veterans era el mateix president del Parlament de Catalunya, Josep Irla i Bosch, el qual s'encarregà que la seva família i les dels seus germans poguessin passar a França des de finals de gener. En el mateix cas es trobava una altra de les figures polítiques decisives de la ciutat durant la guerra: Cristòfor Sala, secretari del comitè local, el qual, amb 61 anys, hagué de marxar amb els seus. Per últim, Josep Gelabert Font, que tenia la mateixa edat, marxà sol, es repatrià al cap de poc temps, fou empresonat i, posteriorment, es traslladà a Figueres. Cal fer notar que dos d'aquests exilis de persones grans eren provocats molt clarament per allò que els militars insurrectes havien denominat responsabilitats polítiques, de manera que és fàcil de veure en aquests desplaçaments un caràcter d'obligatorietat indefugible.

Pel que fa al gènere, el masculí era el predominant, principalment per dues raons. En primer lloc, aquells que passaren a França eren, en gran mesura, soldats de lleua que es retiraven amb l'exèrcit. Malgrat que una part d'ells retornaren a l'estat espanyol, altres van romandre a França, motiu pel qual hi quedà un pòsit masculí que, de no haver entrat al país veí amb l'exèrcit, probablement no ho hauria fet per si mateix. En segon lloc, les responsabilitats polítiques que el franquisme havia declarat punibles requeien bàsicament sobre col·lectius d'homes –com les forces d'ordre o la classe política, tradicionalment masculines–. Així i tot, les dones representaren un 39% de l'exili guixolenc.

²⁷ Rubio, 1977: 268. Percentatge també acceptat en algunes obres amb caràcter de manual sobre l'exili, com la següent: VILLARROYA, 2000: 43. Per la seva banda, Daniel Díaz fixà l'emigració catalana en un 45% del total, sense raonar, però, aquest percentatge. Per això considero més vàlida l'aportació de Rubio. Vegeu: Díaz, 1993: 68.

²⁸ Vegeu: RIQUEL, 1997: 43. La xifra dels 60.000 catalans estaria basada en la proporció del 36,5% aplicada sobre els 162.000 exiliats/des totals que Rubio determinava per a finals de 1944, xifra que actualment crec que hem de desestimar en favor de les aportacions més sòlides de Dreyfus-Armand.

²⁹ La M. Lluïsa es casà, ja a França, amb un altre dels refugiats guixolencs, Sebastià Bofill, el qual hi anà després de recalar un temps a les presons franquistes.

Respecte als trets professionals, els sectors d'activitat als quals podem adscriure els exiliats/des de Sant Feliu serien: el primari, en un 2%; el secundari, en un 62%; i el terciari, en un 34% –i restaria encara un 2% inclassificable–. En certa manera, Sant Feliu podria representar una excepció, per la desmesurada importància que tenia el sector secundari en l'economia local. Quant als oficis concrets de l'emigració política, a Sant Feliu destaquen els relacionats amb la producció de taps, dins el sector secundari, la qual cosa reflecteix el caràcter propi de la comarca. També hi trobem peons de fàbrica, paletes i manobres. D'entre els oficis terciaris, predominen els xofers i mecànics, seguits dels escriptors. El 83% dels guixolencs exiliats eren treballadors per a patrons i empreses, un 4% ho feia per a l'administració, un 6% ho eren per compte propi i un 4% es declarava patró industrial,

concretament surotaper. Malgrat que aquests últims eren presents en l'exili, potser se n'ha exagerat el nombre: tant Dreyfus-Armand com Rubio o Solé han descrit l'existència d'un elevat percentatge d'elits republicanes i quadres professionals ben preparats³⁰. Tanmateix, no hem de confondre un exili majoritari entre el proletariat amb una deficient formació personal: a Sant Feliu, tan sols un 2,5% no sabia llegir ni escriure. Sí podem afirmar, però, que l'atur havia afectat més el col·lectiu de futurs exiliats/es guixolencs (en un 11%) que no pas el conjunt de població del municipi (6%).

Entre el 6% de treballadors per compte propi hi havia quatre petits fabricants de taps, sense treballadors al seu càrrec, com també un xofer i dos terrassans; a més de cinc patrons industrials (4%), tots surotapers. D'entre ells, el que era propietari d'una estructura productiva més gran era Joan Sanjaume, que,

Vista de la població algeriana que acollí la fàbrica de suro de Ponç Valls a l'exili. Aquest industrial i polític republicà, segons el padró d'habitants de 1936, donava feina a un mínim de 16 guixolencs/es.

(Procedència: família Tauler)

³⁰ DREYFUS-ARMAND, 2000: 188; RUBIO, 1977: 275; SOLÉ, 1983: 24.

segons el padró de 1936, donava feina a més de 72 persones³¹, tot i que també hi havia Ponç Valls –amb més de 16 treballadors/es–, els germans Josep, Francesc i Nicolau Irla –amb més de 12 treballadors–, i Genís Vilà –amb més de 3 treballadors–. Es dona el cas que alguns exiliats/es eren treballadors d'aquests patrons que també van expatriar-se, i en general afins a ERC. La Llealtat Plaja, per exemple, treballava a can Ponç Valls. L'Àngela Buxó ho feia a can Sanjaume, igual que en Lluís Bargelí, que n'era l'escrivent i home d'una certa confiança –amo i treballador pertanyien a ERC–. Jiménez apunta el fet que algunes d'aquestes fàbriques no haurien estat expropiades durant la revolució de 1936 pel fet que moltes eren “propietat de federals o de prohoms de l'esquerra que no havien pas abandonat els seus negocis, i entre aquests i els sindicats sempre hi havia hagut bones relacions”³². En certa manera, els casos esmentats demostren que tota l'espina dorsal d'una fàbrica podia quedar afectada per un mateix motiu –tant si en volem dir repressió com emigració, dues cares d'una mateixa moneda–.

També es pot afegir a aquesta dissecció laboral de l'exili el fet que una de les fàbriques que més patí l'emigració republicana va ser la de Narcís Vicens –de taps–. En aquell centre de treball s'hi congregaven, pel cap baix, més de trenta treballadors en total, entre els quals hi havia un bon nombre dels que haurien de marxar el 1939. La majoria eren membres dels quadres directius de la CNT-FAI local, com Pere Vicens –el propi nebot del fabricant–, Joan Font, o Aureli Albertí, com també la germana de Francesc Isgleas –conseller de Defensa de la Generalitat durant la guerra–. En certa manera, doncs, els patrons que havien contractat un tipus d'assalariats amb consciència de classe quedaven també perjudicats pel fenomen migratori de caràcter polític.

Un bon exemple d'obrer qualificat seria el de Fructuós Rodellas. Aquest dirigent local del PSUC i encarregat de la fàbrica de teixits de jute d'Estrada i Girbau, que elaborava saques per a taps, fou proposat com a nou director de la casa en ser expropiada per necessitats de guerra³³. Altres persones es van trobar en el mateix cas. De sobte, gràcies a la involució de poders provocada per la revolució social i econòmica, els mateixos obrers de les empreses i persones de confiança del sindicat CNT –sobretot– foren elevats a llocs de responsabilitat en la producció. Així doncs, molts d'aquells quadres ben preparats de l'exili tenien una experiència, com a obrers qualificats, d'uns pocs anys.

Per últim, sobre la identitat política dels exiliats/des, d'entrada cal dir que, a Sant Feliu, s'han analitzat tan sols aquells segments de població que tenen un perfil clar –és a dir, els que havien destacat per la seva participació en els assumptes públics–. Es tracta d'un grup que correspondria al 25% dels migrants. Així, els grups polititzats mostren una tendència cap al predomini dels elements llibertaris i revolucionaris, mentre que els elements netament republicans hi són representats sempre per sota del 20%. Els comunistes ocuparien un lloc destacat a Sant Feliu. Per bé que els republicans i els comunistes guixolencs haurien arribat a la fi de la guerra amb un nombre similar de militants –entre els 300 i els 400–, els primers haurien optat per l'exili en major mesura que els altres. D'altra banda, la CNT, que tenia un nombre superior d'afiliats, malgrat la seva pèrdua d'adhesions durant el conflicte, hauria influït de manera determinant en la composició de l'emigració republicana³⁴. En el cas de Sant Feliu, la participació de cadascun d'aquests sectors polítics s'observa en el gràfic següent. La pertinença a CNT o FAI –o tot alhora– destaca per damunt de la filiació a les altres agrupacions polítiques. Aquells

³¹ Cal advertir que el padró no és exhaustiu pel que fa a la referència a l'empresa on es treballava, per la qual cosa aquestes dades únicament es basen en aquelles inscripcions en les quals s'especifica l'empresa o el patró per al qual es treballa. Per tant, han de ser considerades inferiors a les reals.

³² JIMÉNEZ, 1995: 101.

³³ JIMÉNEZ, 1995: 101.

³⁴ Les dades d'afiliació indiquen que la Federació Local de Sindicat Obrers – CNT tenia 1.106 adherits l'any 1932; l'ERC, 477 l'agost de 1936; i el PSUC, entre 300 i 400 a la fi de la guerra. Cal pensar que la CNT en va perdre en favor d'una UGT pràcticament inexistent a Sant Feliu abans del conflicte i que l'ERC en va passar al PSUC, tal com succeí, en general, a Catalunya. Vegeu: JIMÉNEZ, 1995: 27, 63; AULADELL, DIAZ i GAITX, 2003.

que la segueixen, per ordre, són PSUC, ERC i UGT-Federació Estudiants de Catalunya.

Entre els exiliats hi havia fins a disset dels dirigents guixolencs de la CNT-FAI de Sant Feliu, aquells que havien liderat la vida econòmica i social a la rereguarda –i alguns dels quals havien passat pel front. Alguns altres havien estat membres del Consell Municipal –entre ells, Cristòfor Sala, el president d'aquest organisme–. Però en el grup d'expatriats també hi havia milicians voluntaris, tant en tasques locals com al front; alguns comissaris durant la guerra; i, per últim, hi havia també el venedor de Solidaridad Obrera, en Joaquim Pont, "Rabassillo", que ja no era cap jovenet –tenia 43 anys quan passà a França–. Per descomptat que el més respectat entre ells, i el que arribà a tenir més poder entre les seves mans, fou Francesc Isgleas, conseller de Defensa de la Generalitat el novembre de 1936, amb el segon govern Tarradellas, durant la Guerra Civil.

Els republicans presentaven un perfil molt diferent. N'hi havia alguns que eren simples defensors de l'ordre republicà, prescindint de tota tendència partidista –com els carrabiners i un guàrdia civil–; altres eren la classe dirigent, a nivell polític, del municipi i del país. Homes com els Irla o Ponç Valls estaven avesats a dirigir quelcom, ja fos el negoci o el govern

local, però –com hem dit– el protagonisme del sindicat anarquista els havia foragitat de la palestra des de 1936. El propi Josep Irla havia anat a raure a Barcelona, on més endavant esdevindria president del Parlament de Catalunya. Així doncs, entre els republicans, cal destacar l'existència d'individus que s'havien extremat a protegir la vida de persones amenaçades per la revolució de 1936, i per tant gens identificades amb aquella violència revolucionària. Felip Calvet, per exemple, tenia tan sols 16 anys quan esclatà la guerra, però fruit de la seva relació personal amb el poeta i clergue mallorquí Bartomeu Barceló –a qui coneixia per haver estat professor seu a l'Escola de S'Agaró–, el tingué amagat a casa seva durant mesos. Es pot dir que Calvet ajudava l'alcalde guixolenc, Francesc Campà, en aquests afers³⁵.

A banda dels republicans, entre els exiliats n'hi havia de perfil netament comunista. Entre aquests últims hi havia cinc membres de l'Ajuntament del període 1937-1938, i uns quants més que havien dirigit el Partit Socialista Unificat des de la seva creació. Per últim, uns altres que no responien a un perfil polític clar –però que, tanmateix, haurien pogut incórrer en la posterior llei franquista de Responsabilidades Políticas– eren els que assoliren graduacions militars d'oficial durant la guerra. Un d'ells, en Josep Sáez Vera, carrabiner d'ofici, arribà a ser capità d'Estat Major.

Per tot plegat, es pot afirmar que els 350 exiliats/des guixolencs es poden identificar amb el següent perfil: una persona que rondava els trenta anys d'edat, nascuda a Catalunya, més un home que no pas una dona, que treballava a la indústria, que havia estat a l'atur més vegades de les habituals i d'ideologia llibertària. Així doncs, en altres paraules, es tractava de persones joves, autòctones, dedicades a la indústria –tot i que afectades ocasionalment per l'atur– i identificades amb l'anarcosindicalisme.

³⁵ MANENT, 1993: 192; JIMÉNEZ, 2003: 20.

Aquest perfil guixolenc es podria comparar amb el que s'ha anat dibuixant en la historiografia de l'exili. En aquest terreny, les aportacions més rellevants es deuen a Díaz i a Rubio. El primer tractà les edats, les professions i el perfil polític de l'exili a través de dues fonts: el Memoràndum de Londres i un cens per a la verema a Montpeller, ambdós de 1939. Rubio, per altra banda, es basà en un cens del SERE i en la Declaració del ministre francès Sarraut, també de 1939³⁶.

En síntesi, les aportacions de Díaz i Rubio determinen que les franges d'edat representades a l'exili serien les següents: menors d'edat, un 15%; de 20 a 30 anys, un 32%; de 30 a 50 anys, un 43%; i majors de 50 anys, un 11%. Respecte al gènere, la proporció de dones estaria entre el 20 i el 40%. Pel que fa als sectors professionals, predominaria el secundari (50%), seguit del terciari (25%) i, finalment, del primari (15%), mentre que el 10% restant correspondria a estudiants o a professions inclassificables. Per últim, sobre la ideologia política dels exiliats/des, la recerca es basa en unes poques apreciacions, a causa de la manca de dades estadístiques. Tan sols Díaz s'arriscava a fixar un perfil identificat majoritàriament amb la CNT i el PSUC³⁷.

Tot plegat indica que, a Sant Feliu, l'exili va tenir un caràcter més juvenil i femení que en altres poblacions, més industrial i de serveis –i molt poc agrícola–, i molt més anarcosindicalista que comunista o republicà estricte.

Factors causants de l'exili

Un cop establert el perfil polític de l'exili, cal considerar seriosament la possibilitat que el suposat republicanisme d'aquella emigració no sigui, doncs, res més que un apriorisme o una forma de qualifi-

car-la. Més concretament, hauríem d'acceptar que la participació dels revolucionaris en l'exili de 1939 fou molt més gran que la dels republicans estrictes, de tal democrata i liberal.

Hom pot pensar, d'entrada, que les poblacions majoritàriament d'esquerres haurien estat les que, presumiblement, havien d'haver temut més la implantació d'un règim totalitari amb la victòria franquista. Doncs bé, la relació es produeix, sorprenentment, a la inversa. Mitjançant l'anàlisi de la tendència de vot en diferents municipis, es pot observar que en aquelles localitats on l'esquerra acostumava a obtenir un nivell de sufragis important, l'exili va prendre uns volums menors que en les poblacions on la dreta guanyava els comicis. A la vegada, la variable corresponent als índexs de violència a la rereguarda també es pot relacionar amb les dues anteriors: en els municipis amb una tendència de vot orientada a l'esquerra, la violència durant la guerra va ser menor, com també ho fou el volum migratori. En canvi, en poblacions de tendència dretana, la violència hi va tenir una presència més destacada i el moviment migratori implicà, també, més persones.

L'explicació d'aquesta –a priori– estranya correlació de dades té la seva base en les dinàmiques creades a cada municipi amb l'esclat de la Guerra Civil. Generalment, en aquelles poblacions on l'esquerra –habitualment a través d'ERC– havia governat amb comoditat, partint d'un gruix de vots considerable, el batlle i els regidors haurien adquirit una certa legitimitat entre la població, tant pel fet d'haver estat persones escollides de forma popular com pel fet d'haver exercit el poder des de l'Ajuntament. A més, entre l'ERC i la CNT –el sindicat que aplegava la major part de treballadors/es– locals, hi hauria hagut àmbits de sociabilitat compartits. En els municipis en què es donava aquesta idiosincràsia, la revolu-

³⁶ Díaz, 1993: 63, 170; Rubio, 1977: 123, 215.

³⁷ Díaz, 1993: 9.

Un dels actes propis del nou ordre revolucionari: la incautació de béns; en aquesta ocasió, d'una embarcació dels Banys de Sant Pol, el 28 de juliol de 1936. A Sant Feliu, però, com a la resta de poblacions de tendència política esquerrana, la violència contra les persones no fou tan important com als municipis de vot dretà.

(Autor: Vicenç Gandol. Procedència: AMSFG)

ció social i econòmica encetada paral·lelament a l'Alzamiento Nacional, sobretot per part dels grups llibertaris, s'hauria materialitzat només en algunes qüestions. Per exemple, la violència contra les persones –propietaris, clergat i representants del sector polític de dretes–, hauria estat mediatitzada per l'actuació de les autoritats municipals, que, en molts casos concrets, van estar darrere dels actes d'encobriment i salvaguarda de la vida d'algunes persones amenaçades. Actualment sabem que moltes de les execucions durant la revolució no van ser obra de “forasters incontrolats” –excepte en alguns casos concrets–, sinó el resultat d'accions derivades de les dinàmiques locals pròpies. La revolució s'havia de fer amb la màxima celeritat i contundència, i, per tant, calia destruir l'ordre anterior. En aquest intent, tenia gairebé el mateix significat l'abolició de la propietat privada que la desaparició física dels representants de l'ordre que es volia liquidar. Hi havia, doncs, “la creença que la redempció social que la revolució significava havia d'anar acompanyada de l'eliminació de les persones que representaven l'època anterior” –diuen Solé i Villarroya³⁸.

No foren pas majoria les persones que, essent partidàries de la revolució, distingiren clarament els assassinats d'altres mesures de tipus polític. Un clar exemple d'això és l'anarquista Joan Peiró, dirigent sindicalista autor del famós al·legat en favor de la pau, titulat *Perill a la reraguarda*³⁹. Amb tot, la major part de quadres dirigents de la CNT-FAI no gosaren aixecar la veu, per temor a ser acusats de reaccionaris⁴⁰. Així doncs, els responsables municipals d'ERC, que no eren partidaris ni de la revolució ni de les execucions, donaren una certa cobertura a alguns dels perseguits. Aquesta dinàmica es produí en poblacions petites i mitjanes, allà on les relacions personals pogueren jugar un paper determinant per a la modificació de conductes⁴¹.

Ara bé, en aquells municipis on el poder local havia estat en mans de la Lliga Catalana i d'altres forces de dreta, els republicans no van tenir cap legitimitat per a actuar davant la violència, que s'hi desfermà de forma molt més contundent. Un cop desaparegut el centre polític, l'esquerra revolucionària passà comptes amb els que tradicionalment havien dirigit la vida política municipal i que, en alguns casos, havien estat els seus propis patrons. Al Priorat, per exemple, segons Solé i Villarroya, els comitès “van ser molt hostils contra els qui havien ocupat càrrecs polítics en èpoques pretèrites”⁴².

³⁸ SOLÉ i VILLARROYA, 1989-1990: 385.

³⁹ PEIRÓ: 1987.

⁴⁰ A nivell popular es tenia la impressió que la FAI havia imposat, ja feia alguns anys, la seva línia d'acció directa i violenta per damunt de les consignes tradicionals de la lluita de masses de la CNT. En aquest sentit, els diaris del palafrugellenc Lluís Ros remarcaven, el gener de 1933, que en “l'organització obrera de la CNT [...] hi domina l'element (tinguent la direcció d'aquesta organització) de la FAI”, el qual, tot i “essent en minoria i siguent rebutjats per la dita organització, encara continuen en els llocs de predomini i direcció”. Vegeu: GAITX, 2006(a): 111.

⁴¹ La dreta local guixolenc havia temut sempre la violència revolucionària, en previsió que un dia pogués produir-se a Espanya. El periòdic conservador *La Costa Brava*, el gener de 1935, s'esverava pel fet que un periòdic socialista, en fer balanç dels morts i ferits de la revolució russa de 1917, feia el següent comentari: “En la propera revolució serem implacables i no tindrem pietat per ningú”. La profecia, doncs, no s'havia de complir en poblacions com Sant Feliu, on determinats sectors van jugar un difícil rol de centre polític en una època d'extremes.

⁴² SOLÉ i VILLARROYA, 1989-1990: 385.

La violència d'alguns sectors de la CNT-FAI implicà indirectament a tothom que es trobava emparat sota aquestes sigles i, si bé foren uns pocs els que participaren en els fets luctuosos, la major part de dirigents del sindicat i membres del comitè municipal se'n van sentir coparticipants, com també alguns militants, els quals estaven dins el mateix univers ideològic que els autors dels crims. Hi va haver, al final de la guerra, un sentiment de corresponsabilització involuntària amb la repressió a la rereguarda, sobretot entre els mateixos llibertaris, per l'extensió del convenciment del fet que la repressió franquista actuaria com a mecanisme de revenja. Allà on s'havien produït més assassinats, la resposta havia de ser igualment punyent⁴³. D'aquesta manera, els sectors afins a la revolució van emprendre, més que cap altre col·lectiu, el camí de l'exili, i ho van fer majorment en aquelles poblacions especialment afectades per les dinàmiques repressives durant la guerra⁴⁴.

Així doncs, partint d'aquest esquema interpretatiu, penso que hem d'abandonar la presumpció segons la qual una població de tradició política esquerrana hauria produït uns volums d'exili majors. Aquesta havia estat, precisament, una de les hipòtesis d'aquest treball de recerca⁴⁵. Malgrat això, la investigació desmenteix que la correlació sigui així de simple i obliga a introduir elements de comprensió propis de la dinàmica d'una conjuntura bèl·lica per tal d'entendre quins foren els factors causants de l'exili. La por a les revenges del bàndol franquista funcionà com a mecanisme expulsor, lògicament. Els que havien assumit responsabilitats de caràcter polític durant la República foren els que van témer més per les seves vides⁴⁶. Tanmateix, al

costat d'això, hi hagué altres factors, com ara l'existència de pràctiques migratòries anteriors en determinades poblacions. De fet, un dels motius que podria haver empès els habitants de la Vall d'Aro a marxar hauria estat el fet que es tinguessin experiències migratòries prèvies, especialment a França, o familiars que s'hi haguessin establert, o bé algun tipus de relacions comercials i socioculturals establertes abans de la Guerra Civil. En general, els empordanesos s'havien desplaçat a l'estat veí per raó de negocis, intercanvis esportius o visites que feien a través d'entitats culturals i recreatives⁴⁷. Altres factors que podien haver influït en la migració republicana haurien estat la imitació de la conducta d'altres persones –quedar-se o marxar podia dependre de quelcom tan subjectiu com això– o el fet que bona part dels exiliats/des haguessin estat laboralment aturats. En aquest sentit, la manca d'arrelament podia haver estat una motivació afegida a l'hora de voler recomençar la trajectòria personal o familiar en un altre lloc. Alguns industrials surotapers que s'exiliaven també van tenir en compte, ben segur, les motivacions de caràcter econòmic: ¿qui volia romandre en un país amb l'economia ensorrada i la xarxa de contactes d'importació i exportació totalment desmantellada i, més encara, si s'havia posat de part dels perdedors? Aquests condicionants modificaren, probablement, els contingents humans expulsats de cada municipi, però la corresponsabilització amb la revolució fou el principal factor precipitant de l'emigració en els moments previs a la victòria militar franquista sobre Catalunya. Així doncs, la República fou molt menys important que la revolució en la producció de l'exili català de 1939.

⁴³ A banda dels estudis historiogràfics que així ho demostren, el testimoni de l'històric lluitador antifranquista Miguel Núñez és un dels que ho corrobora: "En los sitios en los que al iniciarse la sublevación militar habían sido detenidos, e incluso en ciertos casos fusilados, terratenientes, curas o personas de derechas, conocidas por su antirrepublicanismo, el gran desquite adquirió caracteres de vendetta, multiplicando por diez, quince y veinte veces los muertos habidos al comienzo de la guerra. En primer consejo de guerra, en 1940, al mismo tiempo que a mí, se juzgaba a un grupo numeroso de vecinos de un pueblo de Toledo, en el que al iniciarse el conflicto hubo, según decía el fiscal, tres muertos, fusilados por los rojos en la localidad. [...] No olvidaré la drástica solución que dio el fiscal al problema cuando presentó sus conclusiones: «al que estaba y al que no estaba, al que lo vio y al que no lo vio, pena de muerte». No obstant això, la repressió franquista, si bé podia tenir en compte aquests aspectes, es practicà per estendre un clima de por, i no pas només per venjar els morts del seu bàndol. D'altra banda, cal dir que les fonts orals com la que es recull aquí es troben, totes elles, citades a l'apartat de fonts d'aquest treball.

⁴⁴ Sant Feliu, tot i ser una població amb uns índexs de violència poc elevats en comparació amb els generals –de l'ordre del 0,12% enfront del 0,29% català–, abocà un 4% de la seva població a l'exili. Vegeu els índexs de la violència revolucionària a: SOLÉ i VILLARROYA, 1989-1990, 262-364, 449-460.

⁴⁵ GAITX, 2003(b): 8. També Albert Vilar atribuïa l'elevat nivell d'exili de Calonge al fet que aquell havia estat "un poble d'esquerres". Vegeu: VILAR, 2001: 114. Tanmateix, la justificació no es trobaria tant en aquest tret, sinó en l'elevat nombre d'assassinats produïts durant la Guerra Civil.

⁴⁶ Segons explicava el dirigent comunista guixolenc Pere Pujol: "A mi, una persona... una persona que era molt de dretes, que coneixia la meua família i havien tingut una relació de molts anys, els va dir: «ja ha fet bé de marxar, perquè... tenia el número 1». Aquí, a la gent que va matar els de dretes, aquell dia a la nit, al cementiri, no en van agafar cap, d'aquests. Eren coneguts com els de la FAI. D'aquests no en van agafar ni un. Tots van marxar. Però, com que no van agafar aquests... A cada poble, els feien la repressió, per estendre una por cervical, una por que va durar molts anys".

⁴⁷ El guixolenc Joan Sans, per exemple, solia disputar partits de futbol al sud

Concentració (febrer 1939 - abril 1939)

El febrer de 1939, vora 470.000 persones, originàries de diferents punts de la Península, travessaren la frontera entre Espanya i França, des de Catalunya, cercant refugi. En fer-ho, a poc a poc, van anar minvant les perspectives que es tenien de cara al seu futur i les esperances que alguns havien dipositat en un país de llibertats que els havia d'acollir. Les diferents possibilitats que tenien eren ingressar en camps de concentració –d'internament, en digueren posteriorment les autoritats franceses–, en camps o centres per a dones, nens i nenes i vells, o bé retornar a Espanya. Aquesta última opció fou acceptada d'immediat o en els dies a venir per tots aquells soldats de lleva que havien hagut de retirar-se forçosament a França amb l'exèrcit republicà, en el qual estaven enquadrats. Uns altres prendrien la decisió de repatriar-se al cap d'uns mesos⁴⁸. Hi va haver, encara, dues minories més afortunades: els que es van instal·lar pel seu compte, bé perquè gaudien de nacionalitat francesa –per haver-hi nascut– o bé perquè van tenir la sort que familiars seus, instal·lats anteriorment a França, se'n fessin càrrec; i els que van ser cridats per formar part d'alguna residència d'intel·lectuals i polítics que la Generalitat havia pogut organitzar al sud de França. Tanmateix, la majoria no van tenir cap més opció que fer una vida molt semblant a la d'un presoner.

L'ingrés als camps va comportar la ruïna de la salut de molts d'aquells refugiats, i alguns hi van trobar inexorablement la mort. El mes de març eren nou els camps en funcionament: Argelers, Barcarès, Sant Cebrià i Cotlliure (Pirineus Orientals), Bram (Aude), Agde (Erau), Vernet (Arieja), Setfontes (Tarn i Garona) i Gurs

(Baixos Pirineus). Un cop a dins, l'organització va córrer a càrrec dels reclusos, però l'ordre el mantingueren els militars francesos. De camps, més endavant, n'hi va haver molts i van prendre formes molt diverses. Estigueren repartits per gairebé tot el territori francès i alguns s'obriren mentre altres es clausuraven, responent a les necessitats del Govern.

Entretant, la Generalitat de Catalunya va reobrir les portes, com va poder, a París, donat que els seus recursos monetaris havien estat entregats al Govern espanyol per tal de constituir un fons comú que permetés respondre als contratemps que es poguessin presentar. A canvi, va rebre diferents ajuts econòmics del Govern central, amb els quals es van poder endegar diverses iniciatives d'ajut als refugiats.

El període comprès entre febrer –l'arribada dels refugiats a França– i setembre de 1939 –inici formal de les hostilitats amb Alemanya– marca una primera etapa de l'exili, en què aquells que havien buscat refugi a França intentaren normalitzar, dins l'excepcionalitat pròpia del moment, les seves relacions humanes, afectives, socials i, els que van poder, laborals. A mesura que s'acostava el setembre, però, pràcticament tothom donà per fet que tard o d'hora havien de veure's involucrats en una nova guerra. De fet, la política expansionista de Hitler era ja de sobres coneguda, i molts d'aquells refugiats, durant la Guerra Civil espanyola, havien lluitat contra exèrcits proveïts d'armament nazi, de manera que tots ells sabien a què s'exposaven. Alhora, un mes després de l'entrada dels catalans i espanyols a França, Alemanya havia ocupat Bohèmia-Moràvia, i l'1 de setembre inicià la invasió de Polònia. Aquest fet –com veurem– hauria d'acabar de complicar el tràfec propi dels exiliats en aquells moments.

de França i, després de 1939, en més d'una ocasió va precisar els contactes fets aquella època. Un altre exemple pot ser el de la participació dels Amics de la Sardana, de Sant Feliu, en les trobades sardanistes de la regió del Llenguadoc. El mes de juny de 1930 la *Fulla sardanística* recollia un d'aquests intercanvis: "el dia 20 de juliol, una colla de 20 sardanistes, representant els Amics de la Sardana, se traslladarà a Béziers (França) per tal de prendre part a una festa sardanista, el programa de la qual ha estat confiat a La Principal de La Bisbal".

⁴⁸ Vegeu un llistat dels refugiats a França que retornaren a Espanya abans de juliol de 1940 a l'annex III.

La retirada

Des del 27 de gener fins al 13 de febrer, es produí un nombrosíssim èxode d'entrada a França, quatre dies després que es tanqués oficialment la frontera. Prop de 470.000 persones van creuar-la aquells dies per diferents punts, tant pels passos establerts com per corriols de muntanya –fins i tot arribant a punts de la costa francesa per mar–. Els passos més utilitzats foren els següents:

- La Guingueta d'Ix –o Bourg-Madame– (Cerdanya)
- Coll de la Manrella } (Ripollès)
- Coll de la Perxa }
- Coll d'Ares }
- El Portús } (Alt Empordà)
- Banyuls }
- Portbou }

Hi havia qui s'havia endut matalassos de casa i l'equipatge, tot carregat damunt de carros. Altres arribaven a peu, amb cotxe, camió –alguns soldats– o amb tren, com fou el cas d'alguns dels que passaren per Figueres. Es produïren també algunes defuncions, a causa de les penoses condicions del viatge: el fred intens, la humitat persistent, una deficient alimentació i l'esforç excessiu.

Els guixolencs i habitants de la Vall d'Aro que es dirigien a França ho feien seguint l'exèrcit –en el cas de ser soldats de lleva o militars– o per compte propi, des de les seves poblacions d'origen. Uns altres organitzaren el viatge responent a consignes de partit o d'institucions de la República. Aquests últims molt minoritaris, eren els alts càrrecs d'aquells organismes. A Sant Feliu, aquesta situació es va circumscriure gairebé exclusivament a Josep Irla, president del Parlament de Catalunya i, inicialment, també

a l'exconseller de Defensa, l'anarcosindicalista Francesc Isgleas.

Tot plegat començà els dies previs a l'ocupació franquista de Sant Feliu, que es produí el 3 de febrer; i la de Castell d'Aro, del dia 5⁴⁹. Els dies previs, doncs, les famílies, grups i individus s'organitzaren per emprendre la fugida⁵⁰. La caiguda de Barcelona, el dia 26 de gener, suposà l'avis definitiu per pensar de debò en l'exili.

Així ho va fer un grup d'habitants de Castell d'Aro que *"abandonaron sus muebles al acercarse a este pueblo las Tropas Nacionales"* –es deia des de l'Ajuntament–. Es tractava de Paulí Baró Galan, Salvador Huesca Andrés, Leonardo Moral Sanclemente, Cristòfor Sala, Jaume Solsona Ferrer i Joan Villa Romeu⁵¹. Un altre que havia marxat era l'industrial Joaquim Darna Sala, el qual *"desapareció de este pueblo sin dejar señas"* –es deia també des de l'Ajuntament–⁵². De totes maneres, d'aquesta població de la Vall d'Aro no n'havia marxat, acompanyant els republicans, cap grup d'infants refugiats, com passava en d'altres llocs; ni tampoc cap persona *"encarcelada por los rojos y evacuada a zona roja"*⁵³. En canvi, sí que ho devien fer alguns dels refugiats de guerra que s'allotjaven en diferents llocs de la Vall d'Aro⁵⁴. Aquests últims, amb l'ofensiva sobre Catalunya, prengueren generalment dues opcions: quedar-se –i ser retornats a les seves localitats d'origen– o bé marxar a França. Aquells refugiats que havien participat més activament en la defensa de la República o en la revolució van haver de plantejar-se refer la vida a l'exili, o bé quedar exposats a la previsible repressió de postguerra.

Per altra part, els parlamentaris catalans van rebre l'avis, el dia 24 de gener, que havien de fer les males. Entre ells hi havia el guixolenc Josep Irla, que protagonitzà una fugida un xic rocambolesca, atès que s'hagué d'ocupar dels consellers del Govern

⁴⁹ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 21-6-1939. Pel que fa a Girona, les tropes franquistes hi entraren el dia 4. Vegeu: MIRAMBELL, 1986: 68. Vegeu també el subapartat d'aquest treball "L'entrada de les tropes nacionals", dins el capítol "La configuració local del nou règim".

⁵⁰ Cal especificar que, entre els civils, hem constatat que el 60% dels que s'exiliaren ho van fer en família. La resta ho van fer acompanyats de la seva parella o en solitari. Tots els que fugiren enquadrats a l'exèrcit ho van fer, naturalment, sense la família, tot i que posteriorment alguns es reuniren amb la seva muller i fills/es a l'exili.

⁵¹ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 17-8-1939.

⁵² AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 23-1-1940.

⁵³ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 21-3-1939.

⁵⁴ A Sant Feliu hi hagué població refugiada acollida a l'Hotel Les Noies i l'Hotel Marina; i a S'Agaró, a l'Hotel La Gavina, l'Hotel Platja i l'Hotel Monumental. Als pobles de la costa els refugiats se solien allotjar en hotels d'estiueig –a l'interior, en canvi, ho feien en convents i altres edificis religiosos–. Segons dades de la tardor de 1937, Sant Feliu atenia 75 refugiats, la majoria d'ells infants, dones i gent gran. Vegeu: BORRÁS, 2000: 4-5, 11, 27.

i, àdhuc, de la seva família. D'aquesta manera, el mateix dia 24, es reuní amb diferents consellers a l'Ajuntament de Girona i, llavors, assistí a una reunió de comitès antifeixistes al pont de Pedra de la mateixa ciutat. L'endemà, anà a cercar la seva família a la Vall d'Aro, acompanyat d'un xofer i un mosso d'esquadra, i féu via cap a la frontera, amb parada al Pertús. Llavors tornà enrere per buscar el seu germà Nicolau. Els consellers catalans, mentrestant, creient que Irla havia fugit pel seu compte, es traslladaren a Olot. Quan Irla els retrobà, el dia 26, els presentà la dimissió, que no s'arribà a fer efectiva. Tot plegat, una bona mostra del nerviosisme de la classe política en aquell confús moment. El 27 de gener, la família d'Irla arribà al Voló, on s'allotjà en un hostal⁵⁵. El propi Irla remarcava: "No vaig portar res d'Espanya, tot quedà allà", la qual cosa confirmà després la seva afilada, Cion Pijoan: "Vam haver de sortir sobtadament, deixant-ho tot"⁵⁶. No obstant això, els Irla-Bas foren dels pocs guixolencs que es pogueren estar en un hostal, i no en centres i camps d'internament, com succeí amb la majoria. L'exemple següent il·lustra el destí que correspongué a les propietats i pertinences dels fugitius. Els mobles de Leonardo Moral, de Castell d'Aro, passaren a mans del capellà de Castell d'Aro, "*por carecer [éste] de mobiliario, debido al saqueo de los rojos*"⁵⁷. Tal era la justícia d'aquells moments. Per la seva banda, les unitats militars que s'havien establert a Castell d'Aro també deixaren armament abandonat, tant al litoral com al poble. Segons la relació que en feia el nou alcalde, "*en la Playa de Aro existen 27 cajas de morteros, 5 cajas de obuses y de municiones de unas tres o cuatro cajas, y en Castillo de Aro hay una caja de trilita y dos o tres bombas de aviación*"⁵⁸. Al mateix temps s'havia localitzat, a la Vall d'Aro i a tota la província de Girona en general, material agrícola sense propi-

etari. El Govern Civil informava que "*los elementos marxistas, en su precipitada fuga ante el impulso liberador de nuestro Ejército Nacional, dejaron abandonados en nuestra provincia numerosos carros agrícolas, parte de los cuales pudieron ser devueltos a sus legítimos dueños o concedidos en depósito por el Servicio de Recuperación Agrícola a labradores necesitados*"⁵⁹.

Així doncs, molts guixolencs i habitants de la Vall d'Aro van anar confontant-se enmig de la riuada humana que marxava cap a França. Molts d'ells van convergir a la Bisbal. Allà es va veure molt moviment de persones, ja que, per tractar-se d'un lloc de pas, s'omplí d'unitats de l'Exèrcit i civils d'altres poblacions: "Passaven escamots de soldats escampats i començàrem a veure vehicles i gent que abandonava el país camí de la frontera", diu Lloberas⁶⁰.

Un dels guixolencs que hi passà va ser en Marcel Cros, que havia marxat el 2 de febrer, des de casa seva, malgrat que encara formava part de l'exèrcit. Se'n va anar amb en Joaquim Pont, conegut com "el Rabassillo", un home força més gran que ell, solter, que passava dels quaranta anys –en Marcel en tenia poc més de vint–. Ambdós es coneixien del sindicat local de la CNT. La mare d'en Marcel –recorda el germà d'aquest últim–, els va preparar una truita de farinetes –de blat de moro, també dit farro–, i alguna altra cosa. Aquells dos homes no portaven res a sobre: "Només la roba i les sabates foradades; jo ja no portava cap arma", diu el propi Marcel. Amb això van marxar de casa. En Cros no tornaria a posar els peus a Espanya fins al cap de vint-i-cinc anys.

En Marcel Cros i el Rabassillo creuaren la Bisbal el dia 4. El dia anterior –i també el 30 de gener– s'hi havia produït un bombardeig de l'aviació facciosa. Tanmateix, tota la corrua de gent anava dirigint-se

⁵⁵ JIMÉNEZ, 1997(a): 82-83.

⁵⁶ JIMÉNEZ, 2003: 66.

⁵⁷ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 17-8-1939 i 18-9-1939.

⁵⁸ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, notificació dirigida al comandant militar de Sant Feliu de Guíxols i al governador civil, 16-8-1939.

⁵⁹ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 7-3-1940.

⁶⁰ LLOBERAS, 1974: 323-325.

cap a la capital de comarca, en direcció a França⁶¹. Allà en Marcel hi va trobar altres companys de Sant Feliu, tots cenetistes com ell: en Josep Massa, en Cristòfor Sala, l'Aureli Albertí, en Pere Vicens i en Josep Pascual –alguns, molt probablement, acompanyats de la seva família–. Tots ells eren destacats dirigents del sindicat i de l'Ajuntament de Sant Feliu durant el període revolucionari. En Sala havia estat el president del Consell Municipal, l'Aureli Albertí el sotspresident, i en Pere Vicens era un destacat líder sindicalista local. Aquella nit van dormir tots dins l'església de la Bisbal.

L'endemà, empengueren el camí cap a Figueres. Amb ells hi anava un altre guixolenc, en Lluís Cruañas –aquest d'ERC–, el qual va haver de desistir de seguir endavant perquè, al pont de la Bisbal, un vehicle li havia passat per damunt d'un dit i se li havia infectat.

El mateix dia 5, a les 11 de la nit, entraven a la Bisbal les tropes franquistes. Cros i els seus els portaven un avantatge de poc més de dotze hores. Altres fugitius republicans, ni tan sols això. El dia 7 tota la comarca del Baix Empordà quedava en mans de les tropes rebels.

Mentrestant, el grup de Sant Feliu arribà a Siurana al cap de dos dies –el 6 de febrer–, sempre anant a peu. En aquell poble van decidir dormir-hi, i s'entaforaren en un paller. El dia següent ja eren a Figueres, i allà els va sorprendre el segon bombardeig sobre la ciutat. Cros recorda que es trobaven a la Rambla i una de les bombes que queien va anar a parar just sobre el tronc d'un plàtan de grans dimensions: "Si arriba a caure a terra [la bomba], volem pels aires. Ens van caure les branques a sobre. En Pere Vicens es tornava boig; va desaparèixer d'estampida". En Marcel va saber que a l'estació de tren hi havia mort gent. A Figueres els van donar una mica d'arròs, repartit per l'exèrcit. Allà es

disgregà aquell grup de Sant Feliu. A conseqüència de la metralla de les explosions, en aquella ciutat hi quedà ferit un altre guixolenc, en Dimes Bussot i Rourich, tot i que aconseguí arribar a la frontera, al llarg dels dies subsegüents⁶².

En Marcel Cros i el Rabassillo van seguir amunt. Un xic enllà, a Pont de Molins, una unitat de l'Exèrcit demanava papers a tothom. Agafaven els desertors i els portaven a una masia, a pocs metres, on "van començar a pelar gent", diu en Marcel. Quan va arribar una part de la columna Durruti –llavors ja es deia 26a Divisió–, la gent d'allà els va dir que hi havia un grup de soldats que afusellava desertors. En Marcel diu: "Llavors va ser al revés. Aquells que mataven van ser morts quasi tots. Jo... va ser una sort que no m'hi vaig fotre al mig, perquè potser m'hi haurien pelat, allà... Aquelles coses de la guerra, tants de disbarats!"⁶³. Encara un xic més amunt en direcció a França es trobava el darrer alcalde guixolenc, Francesc Campà, que s'ho repensà i féu marxa enrere fins a Sant Feliu, convençut que dels seus actes no en podia sortir cap condemna penal⁶⁴.

En Marcel i el Rabassillo, per la seva banda, van fer nit a la Jonquera abans d'entrar a França: "L'alcalde era de Sant Feliu i ens va deixar dormir a l'escala de casa seva", diu en Marcel. Finalment, el dia 9, ell i el Rabassillo travessaven la frontera pel Portús, com ho feren altres guixolencs, entre els quals hi hem de comptar el líder anarcosindicalista Francesc Isgleas⁶⁵. El mateix dia, la Falange guixolenc ordenava registrar el seu domicili, al carrer del Mall. Pere Ararà i Antoni Rufí s'encarregarien de portar al local del partit tots els objectes i documentació que poguessin trobar⁶⁶.

Al seu torn, el jove carrabiner Martí Madrenas, que havia estat milicià a la rereguarda i havia lluitat al front fins al final, recorda que "amb la retirada tot

⁶¹ LLOBERAS, 1974: 323-325; MATAS, 1990: 174.

⁶² BUSSOT, 1992: 30-33.

⁶³ En aquells moments els soldats que no volien entrar a França desertaven en plena retirada de l'exèrcit republicà, amagant-se en boscos i muntanyes. Per exemple, el soldat guixolenc Albert Bosch s'amagà en un moment molt prematur de la retirada, quan la seva unitat passava per Osor –entre Vic i Girona–, poble que coneixia bé per haver-hi treballat. En canvi, l'Alexandre Ferrer, amb qui havia coincidit al front en diverses ocasions, passà a França. Vegeu-ne el detall a: GAITX; SOLA, 2003: 15.

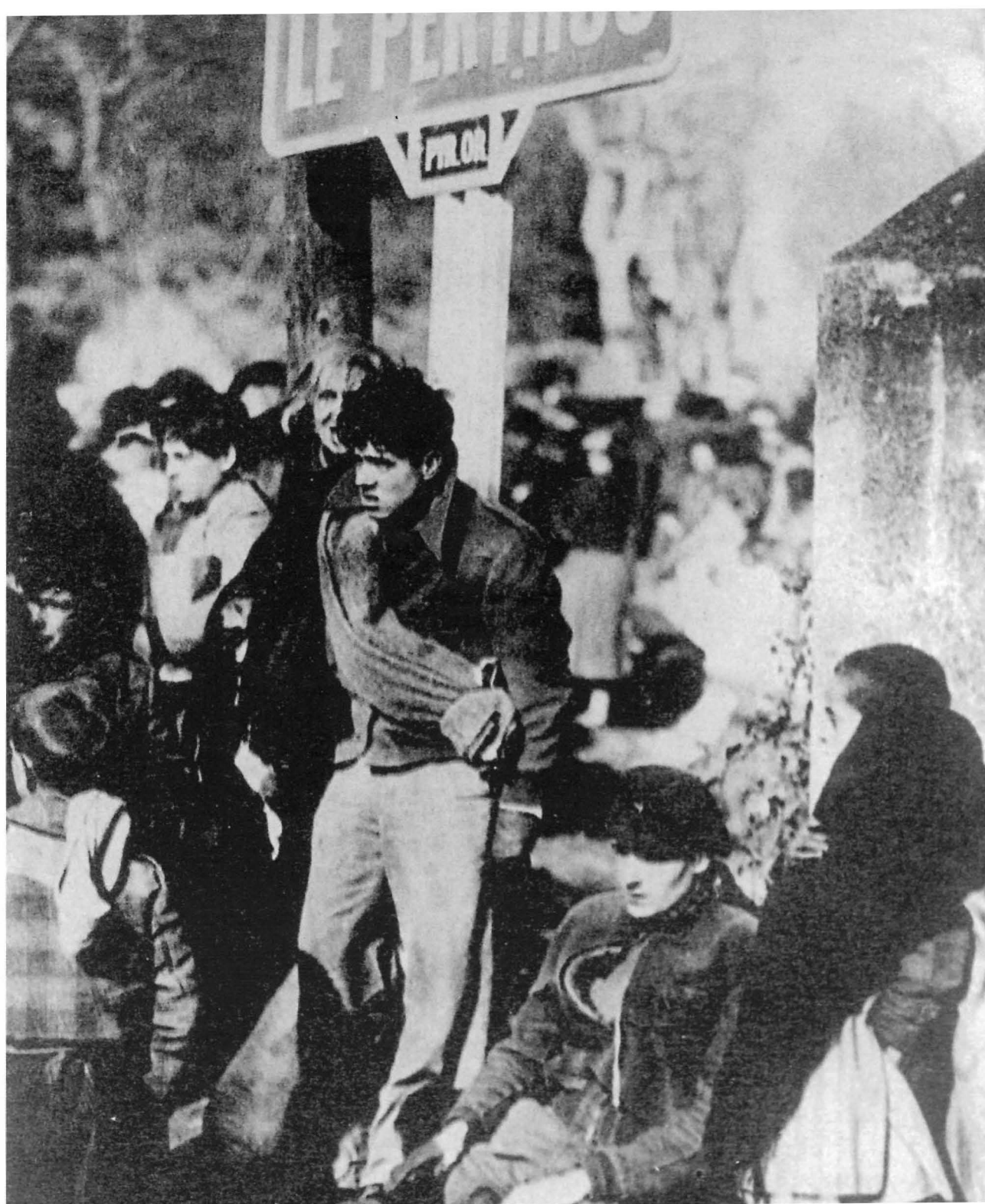
⁶⁴ Ben al contrari del que s'imaginava, fou detingut immediatament i, finalment, afusellat el 16 de març. Vegeu: JIMÉNEZ, 2005: 12. I també el subapartat d'aquest treball "Els consells de guerra", dins el capítol "La repressió directa".

⁶⁵ ANC, Fons Isgleas - Adroher.

⁶⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV (Papers Militar), Correspondència de la Comandància Militar (u. i. 5790).

Soldats apostats al pas fronterer del
Portús el febrer de 1939.
Aquest municipi fou un dels punts
pels quals els fugitius de l'avanç de
les tropes franquistes
creuaren la frontera amb França.

(Editor: Studio Chauvin.
Procedència: AMSFG)

va quedar desfet. Era campí qui pugui". Per tal de passar a França —diu—, "ens va acompanyar un contrabandista. No vam anar directament a pobles, vam anar directament a França"⁶⁷. El dia 9 també travessava la frontera el soldat Pere Pujol, però pel coll d'Ares, a uns 40 km de distància del Portús. En Pere seguia la seva brigada, la 123, enquadrada a la vegada dins la 27a Divisió de l'exèrcit republicà. Aquesta unitat es movia dins una bossa de territori que les tropes franquistes encara no havien ocupat. Es tractava de la zona entre Camprodon i la frontera. Quan la 27a Divisió va arribar a Oix, els seus responsables van cremar els camions i arxius que portaven amb ells i van fer acampar els soldats per passar la nit. En Pere i dos companys van voler dormir en algun lloc més confortable i es van dirigir al poble següent, Beget, que ja era l'últim en direcció a França. Tenien la intenció de dormir sota cobert. Per anar-hi, van preguntar el camí a un pagès. Aquest els va indicar que havien d'anar seguint la carena fins veure una resplendor, que seria la que produïa la central elèctrica de Beget.

Els tres soldats van seguir les indicacions del terrassà i van enfilar pel corriol. El sol era fangós i feia fred, i en Pere va caure dues o tres vegades. Finalment van arribar a Beget. Era el dia 8 de febrer i a aquelles hores, el sol s'havia post definitivament. Van trucar a la porta de la primera casa que van trobar. Els va sortir una dona, a la qual van preguntar si els podia donar alguna cosa de menjar. La dona els va fer passar i els va oferir costelles i pa. Van menjar i es van estar una estona davant una llar de foc. La mestressa de la casa els va proporcionar un llit, en el qual van dormir els tres companys. L'endemà al matí, ja un xic recuperats gràcies a les atencions que els havien dispensat, es van rentar la cara a la riera i van demanar la manera de seguir fins a França. Els van respondre que molt a prop

trobarien tota la gentada que s'hi dirigia. En efecte, van veure els soldats que havien deixat acampats a Oix i civils que pujaven amb matalassos i amb estris de la casa. Ells s'afegiren a aquella corrua de gent que anava en direcció a la Menera i Prats de Molló pel coll d'Ares. Quan van ser al capdamunt de la collada, van veure els gendarmes apostats a la part francesa. Els tres amics van tenir uns moments de dubte. Es preguntaven si seguir en direcció als gendarmes, o bé quedar-se amagats a la muntanya. Van optar per entrar a França.

Aquell dia 9 de febrer, al pas del Portús, entraven les darreres tropes republicanes procedents de la Jonquera⁶⁸. Darrera seu, la frontera quedava oficialment tancada. Al mateix temps, entrava en vigor la Llei de Responsabilitats Polítiques, un motiu més pel qual en Marcel Cros, en Pere Pujol i tants altres ja no tornarien a entrar a Espanya fins molt temps després.

A l'altra banda de la frontera

Els últims dies de gener, la frontera era oberta tan sols a dones i criatures. El primer dia a França, per a moltes dones, nens i nenes, va suposar la separació per molt de temps de les seves parelles o dels seus pares. Algunes dones, fins i tot, perdrien els seus fills enmig de la multitud. Les dones i les criatures es van aixoplugar, els primers dies, en cases particulars, garatges i pallers, però ben aviat van ser obligades pels gendarmes a pujar en camions que les distribuïren per diferents estacions ferroviàries, amb l'objectiu de transportar-les, en tren, fins a punts de reunió i concentració.

La família Bussot-Ferrer va ser una de les que va quedar disgregada a les portes de la frontera, com també la dels Jordà-Godo. Pel que fa als primers,

⁶⁷ Totes les versions orals citades provenen dels testimonis que es relacionen a l'apartat de fonts documentals.

⁶⁸ Amb tot, l'ocupació definitiva de Catalunya per part de les forces franquistes no es faria efectiva fins el dia 12.

Dimes Bussot fou internat al camp de Sant Cebrià, el seu fill gran, de 16 anys, fou conduït a Argelers, mentre que la seva muller, sogra i fill petit serien portats a Rennes⁶⁹. Quant als Jordà-Godo, en Joan, el fill del matrimoni, explica que “es va fer una selecció en què hi havia les dones, les criatures i les persones grans en un costat, i els homes de l'altre. Ens van posar en els camps en aquesta selecció”; –malgrat això, al camp d'Argelers, els primers dies, tothom estava barrejat–. La mare i els seus dos fills, és a dir, Antònia Godo, amb Dolors i Joan Jordà, arribaren a Cervera: “Allà també ens van aparcar. No hi vam estar gaire, potser dues o tres nits a l'estació, dormint. Després, vam travessar tota la costa amb tren –un tren de deportació– fins a Grenoble. Vam estar dos o tres dies viatjant, sobretot de nit –no sé per què– i sense poder baixar del tren. Allà

hi vam passar uns mesos, en un camp, com qui diu. Ens van posar allà i ens van portar unes bales de palla”.

Aquell nen de deu anys que era en Joan creu, avui –amb la perspectiva dels anys–, que s'ha d'entendre que la rebuda de les autoritats de França no fos bona, perquè –diu– “quan t'arriben cinc-centes mil persones... hi ha problemes d'ordre que s'han de tractar, d'higiene, del que vulguis. No es pot generalitzar tota la gent francesa en aquest sentit. També n'hi havia que venien a les reixes del camp a portar-nos coses”.

La versió de l'arribada a la frontera que dona Joan Sans, comissari del XVIII Cos d'Exèrcit republicà, permet comprovar que la rebuda que es dispensava als membres de l'Exèrcit era força diferent, i revela que els militars francesos van tractar més

Acumulació d'armes, deixades pels republicans a la seva entrada a França, per ordre de les autoritats d'aquest país. Editor: Studio Chauvin.

(Procedència: AMSFG)

⁶⁹ Bussot, 1992: 30-33.

bé els seus homònims espanyols que no pas els refugiats civils –molt més desvalguts–.

El 10 de febrer a les 3 en punt de la tarda, un general francès esperava en Joan Sans i els seus a la frontera. Aquest oficial va donar ordres als gendarmes per tal que aquells soldats republicans no fossin molestats. Ara bé, l'ordre s'executaria a condició que deixessin totes les armes i les apilessin vora la carretera. A més, havien de dirigir-se al camp de Sant Cebrià, tot i que el general va consentir que es concentrassin a Sant Genís de Fontanes, donat que tenien camions, amb menjar per a vuit dies, aturats a la Jonquera. Sans creia que era millor ser al camp lliure de Sant Genís que no pas dins un camp de refugiats, “on els civils estaven barrejats amb els militars i, per les notícies que en teníem, no hi havia cap mena d'ordre”. En acabar-se'ls el menjar, però, haurien de fer via cap al camp, tots i cadascun dels membres integrants del grup. Mentre negociaven tot això, Joan Sans recorda que el general feixista Solchaga va arribar amb sidecar al lloc on eren des de l'altra banda de la frontera. Va treure la bandera republicana, la va llençar i, en el seu lloc, hi va posar la vermella i groga⁷⁰.

El mateix episodi del lliurament d'armes és recordat per Martí Madrenas: “A mesura que anaves entrant, tenies de deixar l'arma. Tot allà on hi havia un pas, els francesos, quan hi vam anar, hi havia una pila d'armes de «pavor» [...]. Llavors a França va ser quan ens varen portar a Saint-Cyprien”.

De pas pels camps de Sant Genís de Fontanes i Prats de Molló

Al camp de Sant Genís es dormia –explica Joan Sans– assegut al ras, tapat amb mantes, i recolzat esquena amb esquena. Calia aprofitar tota la calor

possible, ja que el febrer i la tramuntana imposaven unes condicions realment adverses. Els mateixos soldats republicans vigilaven el camp, tant per evitar fugides com també entrades d'indesitjables. Ningú dels de dins no es provà d'escapar. Hom sabia que podria ser detingut pels espahís, castigat a cops de sabre i portat a un camp de càstig⁷¹. En aquells moments la Creu Roja els facilità papers i sobres per a escriure alguna carta. El franqueig anava a càrrec de l'organització humanitària. Finalment, tot aquell regiment va haver d'ingressar a Sant Cebrià⁷².

En Felip Calvet també va passar uns dies en una altra població del sud de França, a Prats de Molló. La localitat des d'on Macià havia reunit un col·lectiu que pretenia alliberar Catalunya de la dictadura de Primo de Rivera esdevenia, tretze anys després, un lloc que aplegava els que fugien d'un altre règim dictatorial. A Prats de Molló hi van anar a parar diferents unitats de l'exèrcit republicà. L'exèrcit francès els assistí amb alguns queviures, però allà hi feia un fred intens i mancaven barraques per a aixoplugar tota la gent, segons el testimoni del palafrugellenc Raimon Miquel Juscafresa⁷³. En Felip, però, sortí de Prats de Molló per ingressar a l'igualment deficitari camp d'Argelers.

Argelers

Els primers dies del camp foren d'un desordre terrible. Segons el testimoni del palamosí Josep Pallí, allà s'acumulaven camions de l'exèrcit espanyol, objectes diversos i una gran multitud de persones. La gent es reuní segons les seves afinitats i, els primers dies, s'escalfaven encenent fogueres, fent servir com a combustible tot allò que trobaven al seu voltant. De dia es veien persones amuntegades

⁷⁰ SANS, 2001: 195.

⁷¹ Aquest era el nom que rebien les forces d'elit àrabs enquadrades dins els famosos cossos de la Legió Estrangera de l'exèrcit francès. Solien muntar a cavall i s'abillaven amb unes capes blaves i vermelles molt vistoses.

⁷² SANS, 2001: 195.

⁷³ MOLERO, 2003: 135.

sobre la sorra, arreu, mig cobertes amb els capots i les mantes, d'un extrem dels quals sobresortien les sabates o els peus⁷⁴.

Les tropes senegaleses de l'exèrcit francès vigilaven el recinte. Les seves guarnicions van ordenar aixecar, els primers dies, una mena de barrera en una extensió de platja que, finalment, descrivint una corba, anava a parar fins al mar per ambdues bandes. Llavors van aparèixer els espahís. La seva missió consistia a recórrer tota la tanca que anaven instal·lant en el perímetre del que a partir d'aquell moment seria el camp de concentració d'Argelers. En pocs dies, aquell espai de platja deserta quedà saturat de gent.

Un dels internats a Argelers fou l'obrer cenetista Marcel Cros, el qual hi arribà a peu, des de la frontera. Explica que, a Argelers, "hi anava tothom excepte les dones. Anaven a llocs especials on no estaven tan malament". Tanmateix, això només suc-

ceï en dates posteriors als primers dies, en què tothom estava barrejat. Cros recorda especialment les forces de l'ordre que regien el camp. En primer lloc, els espahís, els quals, "si et sorties de la «valla», et fotien un cop de sabre" –diu–. Els senegalesos, en canvi, diu que li feien llàstima. A més d'aquests, hi havia els oficials, però eren tots blancs. Tot plegat –junt amb la filferrada que ja s'havia instal·lat– va fer que els refugiats se sentissin tractats com presoners. En Marcel Cros, de fet, afirma que ells eren "presoners dels camps", no pas refugiats, i recorda que "a algun li fotien alguna «patada» al cul; tot depenia de l'actitud dels gendarmes".

A en Felip Calvet, a diferència d'en Marcel Cros, el van portar des d'un altre camp més petit, el de Prats de Molló. A Argelers, Calvet hi va estar uns mesos, tal com indica en les seves memòries⁷⁵. Com la resta de reclusos, va estar-se els primers dies "dormint a la sorra" –recorda la seva vídua Teresa

El camp de Sant Cebrià, molt similar al d'Argelers, al qual era annex. Per Sant Cebrià hi passaren, per exemple, els guixolencs Dimes Bussot, Martí Madrenas i Joan Sans. (Editor: Studio Chauvin. Procedència: AMSFG)

⁷⁴ GUILLAMÓN, 2002: 190-192.

⁷⁵ JIMÉNEZ, 2003: 63.

Rovira-. També ho va haver de fer en Marcel Cros. Altres intentaven construir-se una barraca, utilitzant parts de les carrosseries dels camions de l'Exèrcit. Les autoritats del camp també repartien planxes ondulades de llauna, però no n'hi havia pas per a cobrir tota la demanda. Encara es trigaria un temps a fer barracons per a les famílies amb criatures.

També hi va haver qui aprofità les restes dels queviures de les unitats de l'Exèrcit que havien ingressat, senceres, al camp, però el més habitual era fer les cues que, diàriament, es formaven als llocs on es repartia el pa i el menjar calent. El repartiment del menjar es feia a través dels caps de grup –generalment, antics oficials republicans–, ja que es desconeixia el nombre exacte de refugiats⁷⁶.

Per tot plegat, molts dels que van viure els primers moments d'Argelers recorden el camp com un caos⁷⁷. Les persones que, dins el camp, no formaven part de cap grup d'ajuda mútua tenien més facilitats per a caure malalts o morir. No era estrany, doncs, que cada matí, en fer-se de dia, apareguessin "algunes persones mortes de fred, perdudes enmig de tot aquell formiguer humà, sense que ningú els reconegués"⁷⁸. Marcel Cros afirma que "hi havia 14 o 15 morts cada dia"⁷⁹.

Un dels que moriren a Argelers fou, per exemple, l'exalcalde de Sant Antoni de Calonge, Josep Avellí⁸⁰. En un altre camp, al de Vernet d'Arieja, hi deixà la vida el guixolenc Joan Sanchiz. De fet, fou traslladat a l'hospital de Pamiers, on morí el 9 de maig, i després fou enterrat en una fossa. També moriren en camps francesos altres veïns de Sant Feliu com ell: Ramon Gascons i Florenci Comadira –aquest últim a causa de les ferides produïdes al front–⁸¹. La mortaldat als camps de concentració se situa a l'entorn d'uns quants milers de persones en total, malgrat la inexistència de "*huellas materiales de los fallecimientos*

de los primeros tiempos y [de] ningún espacio funerario específico"⁸².

Per contra, els més joves podien suportar amb més facilitat les condicions climatològiques adverses i la manca d'una alimentació adequada. Tanmateix, entre els exiliats hi havia també gent gran, malalts, criatures i dones. Les nits a Argelers i a altres camps de la zona eren l'episodi diari més complicat: bufaven vents gelats –sobretot la tramuntana o el mestral– i es notava la humitat penetrant del vent del mar.

Una altra de les víctimes d'aquell *modus vivendi* fou Joan Dausà, que tenia 29 anys quan ingressà al camp. Un informe de la infermeria hospital del camp revela que patia anquilosament en algunes parts del cos, la qual cosa l'eximi d'haver de realitzar treballs excessivament durs⁸³.

Un altre dels causants del deteriorament de la salut fou la manca d'una bona higiene –del tot impossible, tenint en compte que mancava aigua per a rentar-se–. Només un camió cisterna s'atansava a un punt determinat del camp i els refugiats podien anar-hi a omplir les cantimplores o altres utensilis. L'aigua s'utilitzava, fonamentalment, per a beure –i no pas per a rentar-se–. Per poder obtenir-ne per altres vies, alguns refugiats van idear un sistema d'aspiració d'aigua de sota terra, però estava força contaminada per les filtracions de rentar els plats i la roba a la mateixa platja, de manera que, aviat, la disenteria i el tifus es van estendre, sobretot en persones que n'havien begut sense haver-la bullit abans.

Tampoc no es disposava de latrines, raó per la qual les defecacions s'havien de fer a la platja, aproximadament allà on arribaven les onades. Les autoritats també van tardar encara molts dies a fer unes comunes en condicions.

D'altra banda, als reclusos els interessava estar a l'aguait de les notícies de l'exterior, les quals eren

⁷⁶ GUILLAMÓN, 2002: 194.

⁷⁷ Des de fora del camp també es tenia aquesta impressió. Recordem que Joan Sans havia preferit demorar la seva entrada als camps de les platges –ell a Sant Cebrià–, pel desconcert que hi havia allà dins.

⁷⁸ GUILLAMÓN, 2002: 192, 193. Segons Sans, l'Ajuntament d'Argelers havia cedit terrenys on es podien enterrar els morts dels camps. SANS, 2001: 15.

⁷⁹ Es fa palès que el record de l'òbit és present en tots els que van passar pels camps. Dreyfus-Armand delia que "*todos los testimonios concuerdan en la evocación de la muerte que rondaba sin cesar*". VEIGUÉ; DREYFUS-ARMAND, 2002: 65.

⁸⁰ VILAR, 2001: 99.

⁸¹ JIMÉNEZ, 1995: 214, 215.

⁸² DREYFUS-ARMAND, 2002: 65.

⁸³ Arxiu Personal de Joan Dausà i Tubert (família Guinó-Olmo); actualment, Fons de Joan Dausà i Tubert de l'AMSFG.

publicades en un cartell d'avisos que facilitaven els del comandament del camp o bé eren anunciades pels altaveus. Hom podia assabentar-se de les visites que rebia de familiars o amics. També es podien dipositar les cartes en una bústia i es tenia dret al franqueig gratuït per a un nombre limitat de trameses.

Finalment, a Argelers va arribar el dia en què es construïren els barracons per a famílies amb criatures, i es produí així la separació entre homes i dones. El camp també havia estat dividit en dos sectors: el civil i el militar. Tant a Argelers com a Sant Cebrià, equips de voluntaris retribuïts amb una ració de vianda extra i una major llibertat de moviments ajudaven en la construcció dels barracons. Ensenms, es construïen nous camps: Bram, Agde, Vernet i Ribesaltes⁸⁴.

A pesar de les calamitats viscudes –o precisament per això–, aquells refugiats aviat van pensar a poder distreure's d'alguna forma. En efecte, aviat es van instal·lar uns grans barracons de fusta destinats a finalitats culturals, com recitals de poesia i tota mena d'espectacles, a més de taules i cadires per a llegir la premsa o escriure. En molts dels camps s'emprengueren activitats culturals, en part com a resultat de la prohibició de les de caràcter polític i, altrament, perquè la supervivència en els camps passava per la preservació de la identitat cultural republicana, la qual cosa representava la continuació de l'obra educativa i cultural de la República a Espanya⁸⁵.

No és estrany que a Argelers –com en altres camps– es realitzessin activitats culturals o formatives. De fet, a dins del camp hi havia mestres i altres persones amb un nivell cultural elevat. Un d'ells era Salvador Vicens Feliu, fill de Palafrugell i mestre de Castell d'Aro des de finals de 1935. Durant la guerra exercí el magisteri a Calella de Palafrugell i, ja el

1937, s'allistà voluntàriament com a milicià de cultura⁸⁶. Després, “*se marchó a Francia a la retirada de las ordas rojas*” –s'assegurava des de l'Ajuntament de Castell d'Aro–⁸⁷.

Vicens, gràcies a la seva muller, pogué sortir d'Argelers i traslladar-se al Tarr⁸⁸. Com ell, altres sortien d'Argelers, bé per canviar de camp, bé per tornar a Espanya. Molt pocs ho feien per quedar en llibertat. Francesc Isgleas –tot un exconseller de la Generalitat– hi havia ingressat als primers dies de ser a França, però en sortí al cap de poc. De fet, des del mateix mes de febrer realitzà tasques d'ajut als refugiats al servei de la CNT⁸⁹.

En Marcel Cros, al seu torn, passà al camp de Bram. Era evident que les autoritats franceses tenien interès d'anar desmantellant el d'Argelers per poder controlar millor tots els que havien entrat anònimament durant els primers dies i també perquè era una vergonya sobre la qual una part de la premsa francesa havia començat a escriure.

Sant Cebrià

El camp de Sant Cebrià era molt similar al d'Argelers. De fet estava situat a la mateixa llengua de platja, més al nord. El jove Martí Madrenas en fou un dels reclusos. Recorda que “les platges, allà, eren amples com de la platja [de Sant Feliu] a l'hotel Murlà o a can Viader. A la nit, quan havies d'anar a fer feines, com que no hi havia barraques ni res, no hi podies pas anar. T'enfonsaves en un sot que n'hi havia uns que dormien, és a dir, hi havia un escàndol de pebrots. I llavors no podies pas tornar a «puesto». Com que no hi havia llum... Hi vam estar un mes. I el menjar... La frontera estava plena de menjar, però poc que te'l portaven⁹⁰. Els partits polítics i sindicals portaven menjar... però

⁸⁴ DREYFUS-ARMAND, 2002: 64.

⁸⁵ DREYFUS-ARMAND, 2000: 89, 95.

⁸⁶ MARQUÉS, 1995: 261-262.

⁸⁷ Al mateix temps, l'Ajuntament es lamentava que, per l'absència de Vicens i a causa de l'arrest, a Girona, del mestre de Fenals d'Aro Jaume Bastida Bellvé, cap de les dues escoles del municipi no estiguessin en funcionament. AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 10-6-1940.

⁸⁸ MARQUÉS, 1995: 262.

⁸⁹ INÍQUEZ, 2001.

⁹⁰ Recordem que tan sols havien menjat amb normalitat Joan Sans i la seva unitat, que s'havien fet acompanyar de camions de menjar de l'exèrcit fins al primer lloc on van quedar instal·lats.

poc que te'n daven. Ens van començar a donar, a Sant Cebrià, un pa de quilo per vint. Llavors, al cap d'una setmana, set o vuit cigrons, «crusos». Com ho havíem de fer per coure-ho, en una platja? Vam sortir a la nit i allà érem més de cent mil homes, cent o cent cinquanta mil. A l'anar a buscar llenya, saps com va quedar aquell bosc, en dos dies? Va quedar pelat. I llavors varen portar-hi senegalesos, allà –al cap d'una setmana o així varen venir–, i el tercer dia, quan es va anar cap allà [al bosc], els senegalesos varen començar a fotre estopa. I ja no s'hi va poder anar més”.

Joan Sans arribà al camp de Sant Cebrià el 18 de febrer, al capdavant d'un grup de soldats. Van ser rebuts pel general responsable dels diversos

campaments –Argelers, Sant Cebrià i Barcarès–. El seu primer allotjament dins el camp fou una tenda de campanya; llavors van haver de construir barracons de fusta –dins el camp número 13 de Sant Cebrià– i instal·lar fonts per a la higiene personal. Passaven a estar sota comandament francès. Els homes de l'Exèrcit ja no eren els “seus” homes, a ulls de Sans: “la nostra consigna, a partir d'aleshores, era ben senzilla: campí qui pugui”. Tanmateix, com havia passat a Argelers, els oficials de l'exèrcit desmantellat continuaven encarregant-se de tasques organitzatives, ara entre els refugiats. Sans i un altre exoficial, Lizcano, informaven els oficials, sotsoficials i comissaris –i aquests, els seus antics subordinats– de tot allò que s'havia de fer. Hi havia un funcionament jerarquitzat, derivat de l'antic funcionament al cos, la qual cosa va provocar el rebuig dels homes que no havien treballat amb ells directament –“eterns descontents i protestataris”–. Segons en Joan, “l'únic que demanàvem era una mica d'ordre i organització”⁹¹. Però aquells homes pensaven que allà dins eren tots iguals, sense càrrecs derivats de l'antic Exèrcit, i alguns conflictes van acabar en accions violentes. Un oficial francès, després d'haver presenciat alguna topada, va dir a en Sans: “He constatat que a l'exili també hi ha dues Espanyes republicanes: els qui han lluitat noblement, com vostès, i els qui només han fet que llançar falsa propaganda i notícies deformades, com ells. Com si no n'hi hagués prou amb les dues Espanyes enfrontades des de fa segles!”⁹². Pel que fa a aquestes baralles, els espanyols les sufocaven a cops de sabre. Altrament, també eren els encarregats de repartir el pa, des de camions, però el llençaven a l'aire en totes direccions, humiliant així els que l'havien d'agafar.

Es produïren, també, algunes evasions del camp. Joan Sans i un company en van protagonitzar una,

Retrat de Joan Dausà fet des del camp d'Argelers l'any 1940.

(Autor: A. Juvé, Procedència: AMSFG, Fons Joan Dausà i Tubert)

⁹¹ SANS, 2001: 196.

⁹² SANS, 2001: 203.

per bé que només tenien la intenció d'anar a parlar amb els responsables republicans del consolat d'Espanya, a Perpinyà⁹³. Va escapar-se saltant dels camions que transportaven refugiats que anaven a treballar a les pedreres i sorres del riu Tet. Un cop lliures, havien d'evitar ser vistos per les patrulles d'espahís i pels propis pagesos de la zona, de manera que van circular per les vinyes que cobrien tot aquell paisatge proper a Perpinyà amb extrema cautela. Amb tot, un pagès els va inspirar prou confiança per atansar-s'hi i acceptar refugiar-se dins una seva cabana, on havien d'esperar que els portés menjar i noves de la família de Joan Sans –que, presumiblement, es trobava a casa d'uns coneguts de Perpinyà, els Dessors–. Des d'allà dins detectaren que s'acostava una patrulla de senegalesos. Per sortir-se'n, van haver de fingir que es tractava d'una parella que feia l'amor.

Finalment, aquell pagès va aconseguir portar la família de Sans a casa seva, on es retrobaren. La mare d'en Joan creia que havia mort en algun combat. De manera clandestina, el seu pare els facilità el contacte amb Gil Roldán, un comissari general de l'Exèrcit. Aquest oficial els va informar que, de fet, l'exèrcit republicà havia deixat d'existir. Així doncs, els que tenien la intenció de tornar a la zona centre-sud d'Espanya a reprendre els combats –com en Sans– no podien anar-hi, llevat que es tractés de comandaments superiors. També els va informar de la creació del SERE i d'uns comitès antifeixistes a Perpinyà que ajudaven puntualment els refugiats civils. Sobre la qüestió de la reemigració a altres països, els va dir que "Mèxic, particularment, és el país que més refugiats està disposat a acceptar; també ho ha proclamat algun altre país d'Amèrica Llatina, però pocs. De Rússia, ni parlar-ne. Només volen algun comunista, i encara. De tota manera, s'estan elaborant llistes d'acord amb les autoritats franceses

per poder donar un salconduit a aquells que s'hagin destacat més en la lluita o en activitats polítiques. Així podran sortir dels camps de concentració i residir allí on trobin feina, i es podran moure amb llibertat". Finalment, Gil Roldán els va dir que els podia aconseguir una quantitat de diners per a repartir entre els del camp, la qual cosa es va fer efectiva mitjançant la intervenció d'un capità pagador, a la Promenade⁹⁴.

Abans de tornar al camp, Sans i el seu company van decidir passar finalment pel consolat. A la ciutat, fortament vigilada, miraven de no topa amb gendarmes, però aquests agents de l'ordre "s'amagaven en algunes entrades de cases particulars i, quan veien algú amb aspecte d'espanyol, li sortien a l'encontre i el detenien". En una ocasió, Sans va haver d'entrar dins la seu de la lògia maçònica Saint Jean, a la plaça de la Loge, freqüentada pel pare d'en Joan anys abans. Tot i conèixer-hi alguns republicans espanyols, la rebuda fou molt freda i ell i el seu acompanyant en van ser expulsats d'immediat. Així és que –diu Sans– "vam tornar a córrer pels carrers de Perpinyà (era el nostre destí en els primers dies d'exili, segons semblava)". Amb l'ajuda dels treballadors "bons i generosos" dels magatzems Les Dames de France, van poder arribar al consolat, havent descansat i amb un paquet de queviures sota el braç per a la gent del camp. Del consolat van aconseguir sortir-ne dins una ambulància que els retornà a Sant Cebrià. Allà esperaven rebre represàlies pel seu acte de fuga, com ara ser traslladats al fort de Cotlliure, "enmig de càstigs, vexacions i disciplina cega"⁹⁵. Tanmateix, cap responsable de Sant Cebrià s'havia adonat de la seva absència, per tal com els seus companys havien afirmat que ambdós es trobaven malalts al barracó. Aquests mateixos companys els van dir, mig en broma, que havien format una associació que es deia Vosaltres ens Traureu⁹⁶.

⁹³ Sans coneixia bé la ciutat per haver-hi viscut amb els seus pares el 1925-1926, donat que formaven part del grup d'exiliats catalans de Macià que preparava la proclamació de la República Catalana a Olot amb la invasió armada de Catalunya des dels voltants de Prats de Molló. Vegeu: SANS, 1999: 87-98.

⁹⁴ SANS, 2001: 208.

⁹⁵ Segons Grégory Tuban, aquest serà, des de març de 1939, el "*premier camp disciplinaire sous la IIIe République [...] pudiquement dénommé centre de regroupement spécial ou camp spécial*". Era destinat als "*réfugiés considérés comme extrémistes et dangereux*" i "*fortes têtes*", els quals eren sotmesos a "*l'isolement le plus total, à des travaux forcés et à une rigoureuse discipline*". Vegeu: TUBAN, 2003: 8. Federica Montseny el considerà el Montjuïc francès. En el següent apartat es descriu com el va veure Pere Pujol.

⁹⁶ SANS, 2001: 210, 217.

Libertat per a una minoria

Alguns pocs afortunats, d'entre el total dels exiliats, van poder evitar, d'entrada, anar a parar a dins d'un camp de concentració –o, en cas de fer-ho, van sortir-ne al cap de molt pocs dies–. Majoritàriament eren dirigents polítics importants o bé persones que podien sustentar-se econòmicament per si mateixes. Aquest va ser el cas del polític Josep Irla –i la seva família–, president del Parlament de Catalunya; Francesc Isgleas, exconseller de la Generalitat; o Ponç Valls, empresari del suro.

Josep Irla s'instal·là per uns mesos al Voló, amb la família, ben a prop de la frontera. Eren, en total, nou persones: els tres germans, Josep, Francesc i Nicolau; les respectives esposes, Florència Bas, Maria Duran i Càndida Planella; les dues filles d'aquest últim matrimoni, Pepita i Montserrat; i l'afillada de Josep i Florència, l'Encarnació –o "Cion"– Pijoan. Fins al començament de la guerra a Europa, Irla va intentar obtenir préstecs, fent valer "les seves relacions comercials" anteriors. Alhora va voler cobrar algunes factures pendents de Txecoslovàquia, però tot va ser endebades. El començament de la Segona Guerra Mundial ho complicaria tot un xic més⁹⁷.

El germà de Josep Irla, en "Xicu", s'instal·là poc després a Ceret. Allà ell i la seva família "eren molt estimats" –diu Jordi Frigola, que l'havia anat a veure alguna vegada–. D'alguna manera, en Francesc havia recuperat la seva biblioteca de Sant Feliu, molt consistent⁹⁸. A Ceret hi va fer un cercle d'amics, d'intel·lectuals amb els quals mantenia trobades, malgrat que la seva salut era delicada i havia de fer repòs sovint. De fet, sempre s'havia dit que, dels Irla, en Francesc era l'intel·lectual, mentre que en Josep hauria estat, naturalment, el polític. Pel que fa a Francesc Isgleas, un cop hagué pas-

sat uns dies a Argelers –com s'ha dit–, en sortí per treballar al servei de la CNT, la qual cosa va fer de febrer a setembre de 1939. Per això mateix disposava d'un passaport expedit pel consolat espanyol d'Ambers el 18 de març⁹⁹. Un cas excepcional el constitueix Ponç Valls, el qual havia tingut fàbrica de suro a Sant Feliu de Guíxols i també a Algèria. Per aquesta raó, Valls va arribar-se al nord d'Àfrica, lloc des d'on va continuar gestionant el negoci.

En definitiva, la diàspora política que es produí ja des de l'inici de l'exili –no la dels ciutadans corrents, que patiren, per contra, la concentració– va fer que en aquells moments "les perspectives tampoc [fossin] massa bones per a la mateixa institució de la Generalitat", sobretot després d'haver lliurat els recursos propis al Govern espanyol¹⁰⁰.

Barcarès. Els primers retorns a Espanya

Els primers retorns a Espanya els protagonitzen soldats enquadrats en l'exèrcit republicà passats a França amb la resta de la unitat a què pertanyien. En general, es tractava de soldats de lleves forçoses poc o gens imbuïts d'apreciacions polítiques, que tenien la família a Catalunya i per als quals prevalia el desig de tornar al costat dels seus. En altres casos, el motiu del retorn era el tracte que s'havia dispensat als refugiats a França, internats en camps on la misèria era del tot present. Alguns soldats fins i tot van tornar a risc de patir algun tipus de càstig amb el nou règim, i altres van ocupar-se d'aconseguir els avals a França –de vegades dins del mateix camp–. Tots ells havien de passar abans pel camp del Barcarès, una part del qual es destinava expressament a aplegar-los.

⁹⁷ CALVET; ROIG, 1981: 190.

⁹⁸ Posteriorment llegà la biblioteca al municipi, per la qual cosa se li'n dedica un carrer.

⁹⁹ ANC, Fons Isgleas - Adroher.

¹⁰⁰ CALVET; ROIG, 1981: 190.

Construcció de barraques per als refugiats, al camp de Barcarès. L'any 1939, una part del recinte es destinà a allotjar els republicans que, procedents d'altres camps, volien tornar a Espanya. (Editor: Studio Chauvin. Procedència: AMSFG)

Altres, com Pere Pujol, també havien anat a parar a Barcarès, però la seva intenció no era pas tornar. En Pere i els seus companys van començar a reorganitzar un nucli comunista al camp –gairebé tots eren del PSUC–. En paraules seves: “Jo, a Barcarès, vaig fer campanya en contra dels batallons de treballadors perquè la gent no s’hi apuntés, ja que no teníem els mateixos drets que els treballadors francesos. Ho feia de barraca en barraca. Allà van considerar que no només era jo el qui feia la campanya, sinó que allà dins hi havia un nucli important del Partit Comunista. Aleshores, per no tenir dubtes, ens van fotre tots al fort de Cotlliure”. Les reunions que tenien lloc al barracó de Pujol i algun discurs

a l'aire lliure havien alertat les autoritats del camp, i el mateix estiu de 1939 tots els que van ser considerats comunistes en actiu van ser traslladats al camp disciplinari, per tal com, de fet, en els camps de concentració estava prohibida qualsevol activitat política¹⁰¹. Pujol havia tingut l'oportunitat de triar un altre destí: “M’havien ofert anar a una escola de quadres a Rússia, una escola política –diu–, però jo vaig dir que no”.

En Martí Madrenas, en canvi, era dels que tornava malgrat ser conscient que les possibilitats de patir represàlies eren elevades: havia estat, voluntàriament, milicià i, posteriorment, membre de la columna Durruti. Però al camp de Sant Cebrià havia

¹⁰¹ DREYFUS-ARMAND, 2000: 88.

passat gana i fred, i la seva família s'havia quedat a Sant Feliu. Havia de prendre, doncs, una decisió: continuar lluitant a Espanya –la guerra encara no havia arribat al punt i final– o tornar –òbviament, per la zona feixista i obligatòriament pel pas fronterer d'Irun–. En una ocasió –diu–, “ens van demanar per tornar a Espanya, a Sant Cebrià, i com que vaig veure que tot anava com volia –perquè volíem passar a l'altre costat, a València, i ens van dir: «no ho feu pas, perquè tot això ja està perdut»–, llavors va ser quan jo vaig venir cap aquí [a Sant Feliu]”¹⁰². A més, es pregunta: “Què teníem de fer allà [al camp de concentració], si només et venien a buscar per rompre «huelgues»? El govern... Hi havia una «huelga» i et venien a demanar, per fer-la fracassar...”.

Així, doncs, ell i uns quants més van ser traslladats a Barcarès el març de 1939, on “ens van prendre la filiació, a veure si teníem cap cosa per poder-te identificar, que no tinguessis algun d'allò gravat, o una cosa així, saps? I d'allà va ser quan vam venir cap aquí”. En Martí volia estar tranquil: “No havent fet cap mort...”. Tanmateix, ara reflexiona sobre aquella decisió: “Però encara que no fessis cap mort ja et condemnaven a mort, segons com t'agafaven. Però allà [a França], ho vèiem molt perdut tot això, perquè no hi havia pas manera d'aclarir-ho, saps?”.

Va passar la frontera i va poder arribar a Sant Feliu, i poc després trobà feina a Girona. Tot havia anat sobre rodes, fins que, el 10 de desembre de 1939, fou cridat a files per tornar a fer el servei militar. Allà van tenir en compte la seva classificació política i el van ingressar en el batalló disciplinari de Biure d'Empordà. Va estar tres anys en situació de soldat treballador al servei de l'Estat franquista¹⁰³.

Com ell, altres havien decidit tornar –alguns al cap de quinze dies d'haver passat a França–. És el cas de tres guixolencs d'entre 27 i 34 anys: Joan

Bañeras Xavarria, Manuel Comas Escofet i Narcís Martí Teixidor. N'hi va haver, per contra, que van romandre a França entre un i dos mesos abans d'emprendre el viatge de tornada, com és el cas ja sabut de Madrenas o dels trenta guixolencs que es detallen a continuació. En aquest grup el ventall d'edats anava dels 21 als 38 anys:

Emili Albertí Vila	Robert Montaner Bofill
Joan Astor Casellas	Joan Portas Escriba
Francesc Bonavia Aragay	Josep Puig Vidal
Joan Bruguera Comas	Josep Riera Ros
Tomàs Buscarons Vidal	Joan Rigau Sala
Eduard Castells Vilanova	Ramon Rigau Trias
Jaume Congost Padrosa	Antoni Roca Esteve
Josep Felip Comas	Jacint Sàbat Teis
Josep Gabarró Costa	Jaume Sala Bóta (o Batet)
Jaume Garriga Colls	Melcior Sala Pascual
Eladi Hereu Canals	Joaquim Turró Massa
Josep Loubat Dibusi	Francesc Turró Sagrera
Vicens Moner Rovira	Josep M. Vea Penya

Bram

Aquest camp es trobava a l'Aude, prop de Carcassona. Les seves condicions higièniques eren força diferents de les dels camps de les platges¹⁰⁴, tot i que la versió de Marcel Cros no sembla pas confirmar-ho: diu que els “donaven gat, llegums corcades...”. De tant en tant hi havia alguna defunció, però ja no era com a Argelers, on havia estat abans, sinó que hi havia barraques de fusta per a cent persones i palla a terra per a dormir. En Marcel destaca que “allà n'hi havia un grapat, de Sant Feliu”¹⁰⁵. Durant el dia jeien, passejaven i mataven polls, “perquè n'estaven plens. Hi va haver sarna, perquè els polls en porten”. Tanmateix, ningú no els

¹⁰² Madrenas havia volgut anar a València, però li fou denegada aquesta possibilitat. En no haver obtingut cap graduació d'oficial, el càstig que li podia esperar a causa de la seva filiació política –lògicament, *desafecto*–, podia ser inferior al que hagués tingut Joan Sans –a qui ens hem referit abans–, que havia obtingut el grau màxim de comissari d'exèrcit. En aquest extrem rau la diferència de comportament respecte al retorn a Espanya de l'un i l'altre.

¹⁰³ Per a tenir-ne més detalls, vegeu: GAITX, 2003(a): 17-19.

¹⁰⁴ DREYFUS-ARMAND, 2002: 65.

¹⁰⁵ Molt probablement, alguns d'aquests guixolencs eren l'Aureli Albertí i l'Alexandre Ferrer, ja que posteriorment acompanyarien en Marcel a treballar fora del camp.

tallava els cabells. El fet que tothom s'hagués d'ajudar a matar polls feia que al camp tots tinguessin bones relacions entre ells.

En Marcel explica que al matí feien el *tramvia*: uns passadissos pels quals passaven uns bidons que recollien els excrements, aprofitats com a abonament per als camps dels voltants, dels camperols de Carcassona i Narbona, que cada dia els venien a buscar. En Marcel creu que algú "els devia aconsellar que aquells excrements no els utilitzessin perquè portaven «enfermetats», al provenir de gent malalta. Però en feien bons enciams, i molt macos". Al migdia els presoners podien sortir del camp, acompanyats de gendarmes, a rentar la roba.

Els visitants dels camps

Tant a Bram com a Sant Cebrià, Cros i Sans testimonien que alguns francesos els anaven a veure, encuriosits. En Marcel Cros diu que ho feien "com aquell qui va a Sant Elm". En Joan Sans coincideix amb ell; pensa que es tractava d'una mena de turisme exòtic. Cap d'aquells francesos no els va portar mai res per ajudar-los, ben al contrari: Sans explica que a Sant Cebrià, darrere el tancat, els francesos havien llençat papers que havien servit per a embolicar truites i que el vent els havia portat dins el camp. La fam va fer que hi haguessin disputes entre els reclusos per menjar-se'ls.

En resum –diu Cros–, de francesos n'hi havia de tots tipus: des dels que eren amables amb els refugiats i que, tot just passar per la frontera, ja els donaven una barra de pa, fins als que deien que els *rojos* es menjaven les criatures, en un acte de propaganda "d'aquella que fa que la mentida és mentida fins que a la llarga, si s'hi insisteix, és veritat".

Diàspora (abril 1939 - setembre 1939)

En aquesta etapa de l'exili, els refugiats viuran les situacions més diverses i en llocs ben diferents. El fet que esclatí la guerra a Europa multiplicarà aquesta diversitat de circumstàncies vitals. Pot dir-se fins i tot –com fa Guixé– que l'exili com a fenomen monolític deixa d'existir en aquests moments, és a dir, al cap de sis mesos d'haver-se iniciat i, molt especialment, des que França cau en mans dels alemanys¹⁰⁶.

Pel que fa a l'ajut institucional, cal tenir en compte els esforços esmerçats per la Fundació Ramon Llull, creada per la Generalitat de Catalunya el juny de 1939, o la facilitació de l'embarcament a Amèrica. L'esmentada fundació s'originà a partir de la constitució d'un patrimoni de 120.000 francs per part de vint-i-quatre fundadors. Tenia com a objectius l'ajut als catalans, la gestió de les relacions exteriors amb el Comitè d'Ajuda Internacional i amb els catalans d'Amèrica, i la promoció de la cultura catalana. Acabà per absorbir l'Entr'aide aux Républicains Catalans, l'organisme català que havia constituït les residències d'intel·lectuals i polítics¹⁰⁷.

Diferents possibilitats d'escapar de l'internament

En Quim Sanchiz era un dels reclusos dels camps que fou reclamat per subjectes de nacionalitat francesa, de manera que va poder quedar en llibertat. Fou tret del camp per la seva pròpia muller, que

¹⁰⁶ GUIXÉ, 2003: 39-56.

¹⁰⁷ CABRÉ, 2001: 2.

era de nacionalitat francesa. Un cop fora, s'establí a l'illa de Tet, on, junt amb el grup d'exiliats que hi residia, per tal de vèncer l'estigmatització social a què havien estat sotmesos, "cada vegada que venia una persona gran –en aquest cas, una dona francesa– l'ajudaven, si és que duia pes, per fer-se més humanitaris, i així van anar remuntant aquestes adversitats", explica el nebot d'en Quim, en Néstor Sanchiz.

La família Jordà també va tenir la sort que algú va preocupar-se d'anar-los a treure d'on estaven tancats, a Grenoble. En Joan Jordà diu que "si tenies família a França, podien demanar-te. I nosaltres, com que pensàvem que no teníem ningú, vam passar molt més temps en els camps. Però degut a que hi havia una tia, germana del meu pare, la meva mare va poder escriure una carta des del camp, i donar-la a la gent del poble que passava per allà i que es prestava a fer-nos aquest favor. Els donaves una carta, i ells t'hi posaven el timbre, i fins i tot n'hi havia que et donaven alguna cosa, una taronja... I és així que va comunicar amb la tia, que vivia a Tolosa, on tenia un hotel restaurant. Però no ho va poder fer ella directament, perquè no era francesa [de naixement], així és que va recórrer a uns amics que van prestar el nom, una espècie de comerciants, als quals vam anar a veure quan vam sortir per donar-los les gràcies. El problema dels camps és que estàvem uns aquí i no sabíem on estava l'altra part de la família. Quan nosaltres estàvem allà no sabíem on era el meu pare, i no sabíem de quina manera comunicar-nos, eh?".

En definitiva –com diu Dreyfus-Armand–, la qüestió primordial l'any 1939 era la sortida dels camps i, a ser possible, la reunificació familiar a França. El que podia facilitar aquestes opcions era l'enrolament dels refugiats a l'exèrcit o la possibilitat de desenvolupar un treball fora del camp. Això va provocar,

en definitiva, nous desplaçaments geogràfics i, més endavant, una vivència molt propera de la nova guerra, de vegades des del mateix front¹⁰⁸.

Pel que fa als Irla, els quals havien evitat l'internament, aconseguiren establir-se a Ceret gràcies a l'ajuda d'algunes amistats franceses. Aprofitaren la seva experiència en els negocis del suro per subsistir gràcies a aquesta activitat. De fet, ja tenien una xarxa de contactes comercials a la Catalunya Nord d'abans de la Guerra Civil, la qual cosa els va permetre aprofitar el suro de la regió –atès que estava prohibit importar-lo d'Espanya i era difícilós fer-ho des d'Algèria– i vendre'n el producte. Gràcies a la relativa comoditat material de què gaudia Josep Irla, aquest començà a ajudar els vells coneguts que, com ell, havien passat a França. Un d'ells fou Felip Calvet, que ingressà a la Residència d'Intel·lectuals de Montpeller gràcies a les gestions del llavors simbòlic president del Parlament¹⁰⁹.

Josep Irla, davant un munt de pela de suro per treballar. La família dels Irla aprofità la seva experiència en aquest sector per subsistir als primers anys d'exili.

(Procedència: AMSFG, Fons Felip Calvet)

¹⁰⁸ DREYFUS-ARMAND, 2000: 99.

¹⁰⁹ JIMÉNEZ, 1997(a): 82-83; JIMÉNEZ, 2003: 36.

Els ajuts als refugiats a França i els embarcaments a Amèrica

Abans que s'acabés la guerra a Espanya, en el pensament de molts exiliats hi havia una opció que prenia entitat amb força: anar a Amèrica. Sans recorda que se sabia que el Govern de la República estava elaborant llistes dels compatriotes més compromesos políticament o militar perquè tinguessin accés a un salconduit que els permetés sortir dels camps i entrar en contacte amb les delegacions sud-americanes. En Joan, però, va voler prendre un avió cap a Madrid per continuar la lluita. Tanmateix, el cònsol de Perpinyà els va dir que havien estat anul·lats: s'havia acabat la guerra. De fet, per a ells, ja s'havia acabat en creuar la frontera, però mai no s'ho havien acabat de creure. Amb tot, pel fet d'haver estat un oficial superior de l'Exèrcit, Sans va ser autoritzat a sortir del camp amb permís per a residir a qualsevol departament, excepte els de la costa sud i els fronterers amb Espanya. En Joan es quedà a França per raons familiars, ja que hi tenia la seva promesa, els pares i els germans¹¹⁰.

Amèrica s'havia convertit en l'esperança de molts refugiats. En Néstor Sanchiz, el qual va perdre el seu pare, en Joan, al camp de Vernet, diu que "les coses haurien pogut canviar molt si la família hagués pogut anar a Mèxic. Hi havia grups de gent que s'apuntaven a anar-hi. El pare tenia la intenció d'anar-hi i si hagués viscut...". Joan Jordà també diu que la seva família s'havia "apuntat per anar a Veneçuela o així", però no es lamenta de no haver-hi anat: "els que vam tenir més sort vam ser els que vam poder anar [i quedar-nos] a França, encara que podem parlar de tota l'austeritat i de tot el que tu vulguis". I –hem d'afegir-hi– de la possibilitat d'anar a parar a un camp nazi a partir del 1940. Tampoc no anà a Amèrica –encara que li ho van

proposar– Dimes Bussot. Aquest guixolenc havia passat ja pels camps de concentració del Barcarès i Setfont i, mentre era en aquest darrer, la Federació Anglesa de Cooperatives li oferí embarcar-se cap a l'altre continent¹¹¹, però Bussot preferí quedar-se a França, prop de Catalunya.

Els que aconseguiren anar a Amèrica, tal com li havia dit Gil Roldán a Sans, eren les personalitats polítiques, preferentment. Sense ser-ho, però emparat pel PSUC, Pere Pujol va anar-hi, no sense abans haver passat pels camps de concentració i de càstig. Alguns d'aquests viatges serien sufragats per una part dels fons de la Generalitat que Tarradellas i Companys havien apartat del lliurament que s'havia fet al Govern central. Segons Tarradellas, però, "eren tan pocs, que només ajudant els refugiats que de França volien anar a Amèrica van desaparèixer quasi totalment"¹¹². Aquesta tasca d'ajuda als refugiats tenia ocupat un altre guixolenc, Francesc Isgleas, qui la desenvolupava a través de la CNT¹¹³.

L'Espagne c'est fasciste

Enmig de les disquisicions sobre el futur personal de cadascú, arribà la notícia de la fi de la guerra a Espanya. En Marcel Cros recorda que un oficial francès, del camp d'Argelers, va dir amb tristesa: "*L'Espagne c'est fasciste*" –alguns gendarmes eren feixistes, altres més pròxims a la República–. Al camp de Sant Cebrià també arribà la notícia –"*la guerra ha terminado*"–, es deia–, recorda en Joan Sans.

En aquells moments es produeix un cert canvi en la política respecte als refugiats. Si bé a la frontera els militars francesos ja separaven els que volien repatriar-se i els altres, ara, de nou, insistien: amb

¹¹⁰ SANS, 2001: 225.

¹¹¹ Cal tenir en compte que Bussot havia estat un important dirigent cooperativista, director de la cooperativa L'Esperança Gironina, membre de la de picapedrers de Girona, president de la Federació Provincial de Cooperatives de Girona, membre de l'executiva de l'Associació Cooperativista de Catalunya i del Comitè Regional de Cooperatives de Catalunya i vocal de la Federació de Cooperatives d'Espanya. Vegeu: BUSSOT, 1992: 30-33.

¹¹² UDINA, 1978: 217; CALVET; ROIG, 1981: 194.

¹¹³ INÍGUEZ, 2001.

Espanya o amb França. L'oferiment de quedar-se a França, però, es presentava condicionat per la participació activa dels refugiats espanyols en una probable guerra que s'albirava a l'horitzó, en tasques de suport a l'exèrcit –companyies de treball, batallons de fortificació– o la legió estrangera. Enrolar-se a la legió suposava la llibertat del camp, però amb un sou que només podia satisfer els més pobres i desvalguts. Per això, el retorn a Espanya s'anava materialitzant com una de les opcions més sòlides en aquells moments.

En Lluís Albertí, de Santa Cristina, per exemple, obtingué la declaració d'afecte al nou règim, expedida per la FET y de las JONS local. Albertí havia entrat per Irun el 29 de juliol de 1939, i s'havia presentat, després, davant les autoritats de Santa Cristina¹¹⁴. Uns 44 guixolencs entre els 24 i els 35 anys també van tornar després de la fi de la guerra espanyola –i abans de l'europea– a Espanya:

Josep Albertí Corominas	Josep Güell Artau
Joan Albertí Gelabert	Joan Guitart Coris (procedent de Sant Cebrià)
Lluís Angelet Ragolta	
Josep Aragonès Miquel	Claudi Isern Llorens
Francesc Astor Casellas	Joan Julià March
Gonçal Aymerich Negre	Josep Llonch Colls (procedent d'Argelers)
Jaume Badia Aurich	
Àngel Bagudanch Duran	Emili Mariné Torroella
Joan Basart Ferrer	Josep Martí Teixidor
Joaquim Batllori Oller	Martí Masvidal Espinàs
Josep Bou Vila	Lluís Mayol Lloveras
Antoni Caldas Rojas	Francesc Moré Nogué
Rodrigo Camps Juhé	Àngel Palahí Andreu
Josep Clavaguera Trull	Josep Rabell Massoni
Josep Comas Mont	Joaquim Ribera Baus
Pere Corbera Tubau	Josep Sabà Costa
Joan Cruz Colomer	Francesc Saurí Mas
Joan Fontanella Gispert	Esteve Serra Mayoral

Josep Forest Anglada	Josep Surra Vives
Josep M. Forn Nadal	Ramon Trias Gimbernat
Francesc Gabin Hilari	Joan Vinyals Puigmolé
Ramon Gascons Lloveras	Joan Virgili Samsó
Eduard Gascons Rissech	Lluís Xifró Sellés

Els retorns amb posterioritat a la fi de la Guerra Civil, doncs, van ser molt més freqüents que els anteriors. Les garanties de no haver de tornar a entrar en combat podien haver motivat la decisió de repatriar-se.

Aureli Herranz Fernández, per exemple, havia estat refugiat a Castell d'Aro i hospitalitzat a Sant Feliu durant la guerra però era natural de Mata (Santander). Aquest home de 53 anys, casat, havia retornat al seu lloc d'origen pels volts de juny o juliol de 1939, entrant a Espanya per Irun¹¹⁵.

Altres refugiats, en comptes de passar a Espanya, rebien les visites dels familiars que s'havien quedat a l'estat, de vegades de forma extraoficial. Sembla ser que fou això el que succeí en el cas del marit de Maria Comas Agustí, el qual no es va moure de França. El delegat de Fronteres, de Figueres, sospitava que l'esmentada *"en poco tiempo ha ido a Francia a ver a su esposo"*, i per això es dirigí a l'ajuntament de Castell d'Aro per esbrinar si se li havien concedit permisos per viatjar a pobles fronterers. L'alcalde, sorprès, respongué que no tenia cap notícia sobre aquest fet i demanava *"cuantos datos posea relativos al viaje que, según su escrito de referencia, ha efectuado últimamente a Francia la expresada María Comas"*¹¹⁶.

El règim franquista es deixà sentir damunt d'altres exiliats. La família Irla, per exemple, des de Ceret estant, rebé la notícia que l'Estat els volia requisar els immobles de la seva propietat. De fet, Pere Rígau, actuant com a delegat local de l'Auxilio Social, el maig de 1939, havia demanat disposar

¹¹⁴ AMSCA, Fons de l'Ajuntament, secció de Gestió de la població, sèrie Expedients generals de lleua.

¹¹⁵ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 6-7-1939.

¹¹⁶ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 26-8-1939.

La finca dels germans Irla al paratge de la cala Ametller. Els terrenys foren pretesos des de diferents instàncies del règim franquista i, finalment, requisats.

(Procedència: AMSFG)

de les finques dels Irla per destinar-les a "*Hogar del Niño, Orfelinato, Hogar de la Madre que Cría, etc.*". L'Ajuntament també demanà la propietat o l'administració de terrenys dels Irla per destinar-los a parc municipal, camp de futbol, habitatges socials, etc. No en va, l'alcalde Gandol havia informat negativament de les activitats dels germans Irla: "*Su actuación durante el dominio rojo fue de los más nefastos, tanto para esta ciudad como para España entera [...] formaban parte de la masonería y [...] por lo tanto, deben ser considerados como enemigos al Glorioso Movimiento Nacional*". Pel que fa a en Xicu Irla –proseguia Gandol–, "*es antiguo izquierdista y separatista. Fundador del partido Republicano Federal, gran propagandista del marxismo y cacique local de esta ideología, que continuó propagando y defendiendo durante el dominio rojo, en el que fue considerado como inspirador y dirigente de «Esquerra»*". El

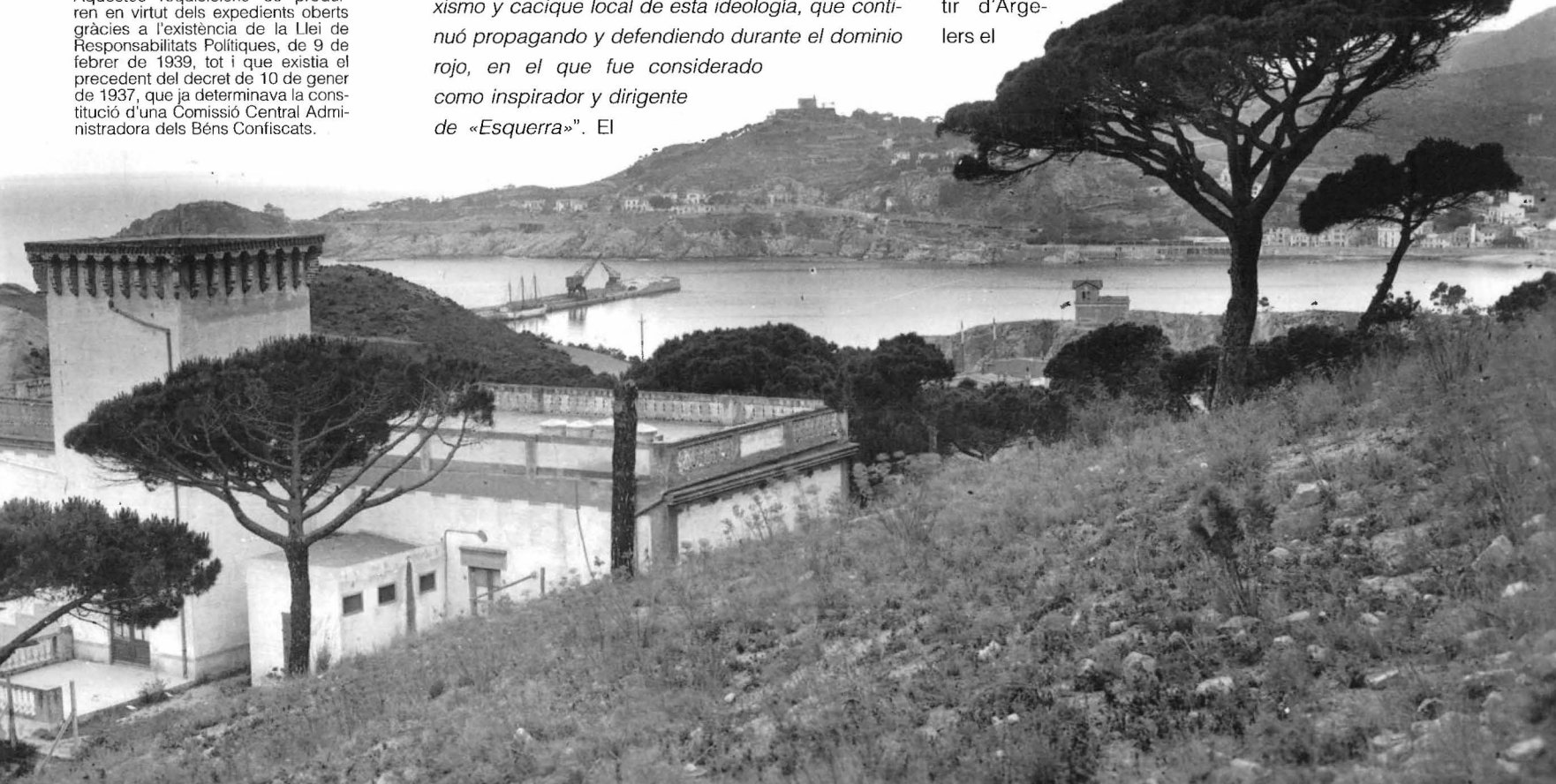
desenllaç de l'afer, com és lògic, no podia acabar bé per als Irla, com es veurà més endavant¹¹⁷.

Pèssimes perspectives de treball a la França de preguerra

Alguns dels refugiats que van sortir del camp –molt pocs– es van poder quedar a França amb un contracte de treball, donat que posseïen un ofici que era útil a l'economia francesa al preludi de la guerra. A aquests refugiats se'ls assignà una residència que controlava la gendarmeria.

En David Ramon, per exemple, va sortir d'Argelers el

¹¹⁷ FERRER, 1986: 411-430; JIMÉNEZ, 1997(a): 86-87; MOLINAS, 2001: 33. Aquestes requisicions es produïren en virtut dels expedients oberts gràcies a l'existència de la Llei de Responsabilitats Polítiques, de 9 de febrer de 1939, tot i que existia el precedent del decret de 10 de gener de 1937, que ja determinava la constitució d'una Comissió Central Administradora dels Béns Confiscats.

juliol de 1939, gràcies al seu ofici de taper, i fou adscrit a la regió de la Xampanya¹¹⁸. Pel que fa a Dimes Bussot, fou enviat des del camp de Setfont als tallers aeronàutics de la fàbrica Breguette, de Tolosa de Llenguadoc, on treballà com a obrer qualificat fins a l'inici de la guerra europea¹¹⁹.

Tanmateix, el més freqüent era haver de passar per un seguit de situacions angoixoses abans de trobar una mínima seguretat laboral. El cas de Joan Sans ens il·lustra a la perfecció les dificultats que els refugiats, com a immigrants, tenien dins l'ambient preocupant, previ al setembre de 1939, que es vivia a França. En Joan havia sortit feia pocs dies del camp de Sant Cebrià i es dirigí als contactes que tenia a França per poder treballar en algun lloc i ajudar la seva família, la qual, en bloc, s'havia refugiat a França. Trobà l'ajut necessari en la persona del *maître* Basset, conegut d'en Joan arran d'uns intercanvis esportius realitzats abans de la Guerra Civil entre Catalunya i el sud del país veí. Gràcies a Basset, un fabricant de la Cabareda els va donar feina, per això diu que "van ser les dretes franceses qui ens van ajudar". Aquell empresari certificà que Sans i la seva família s'allotjaven en una casa de la seva propietat.

Alhora, Sans disposava d'una assignació monetària gràcies a la Legació mexicana –com a antic quadre superior de l'Exèrcit–¹²⁰ i tenia feina a França: "Ja teníem tot el que els calia per estar legalment a França", per això es presentà amb una certa tranquil·litat a la gendarmeria, on volien "conèixer *le fugitive, l'étranger*". Amb totes aquestes gestions fetes, Joan Sans passava a ser el responsable de la seva família, la qual va anar a buscar a Perpinyà, donat que tenien prohibit pel Govern francès residir als departaments fronterers.

Malgrat tot, el sindicat de la CGT, dominat per la tendència comunista, posà algunes traves als tre-

balladors espanyols. L'empresari Burguet, per al qual treballava la família de Sans a inicis de l'estiu de 1939 els va dir: "Ho lamento profundament però he de dir-los que no es poden quedar a la fàbrica perquè ha arribat el delegat de la CGT a dir que hi ha una llei que, si es passa el 10% d'empleats estrangers, havent-hi com hi ha a França parats, no es poden guardar. I com que aquesta llei haig de complir-la... Si no, faran una denúncia al prefecte. És a dir –diu Sans–, que el patró ens lloga, i la CGT, els obrers, ens treuen". En Joan, no quedant conforme amb aquella manca de solidaritat per part del sindicat francès anà a trobar un membre del sindicat: "Vaig agafar el primer que sortia del treball, i li vaig dir: «Saps tu qui és en Marx, qui és Engels? Tu només saps munyir les vaques, i véns aquí a buscar un salari, només, per compensar la teva vida. I nosaltres creiem que lluitàvem per vosaltres, pels obrers! Pocavergonya!». Li vaig dir tot el que em va vindre i ens van haver de venir a separar, perquè l'hagués escanyat, i, quan em veia, fugia de seguida. És a dir, que el Partit Comunista ens va privar que treballéssim a la fàbrica". Amb tot, aquell fabricant que els havia acollit, Basset, els posà a treballar –ara il·legalment– en un casalot on havien de classificar llana per colors i qualitat. "Això s'havia de pagar a 50 francs el quilo, com a mínim, o bé a 55, 60, 65, si es tractava d'una feina diferent. Al cap de vuit dies... gendarmes! La gent va anar a declarar que fèiem un treball clandestí. Vam haver de parar, també, i no vam seguir més". En qualsevol cas, el problema era sempre que uns estrangers treballaven mentre els aturats francesos no podien fer-ho. Trobant-se en aquesta situació, i malgrat la paga que tenia en Joan de la Legació mexicana, van haver de recórrer a "un socors per als republicans, fet a La Bastida per espanyols antics, que

¹¹⁸ En efecte, David Ramon era laper a Sant Feliu de Guíxols, malgrat que estava a l'atur, segons indica el padró d'habitants de 1936. AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XIV (Estadística).

¹¹⁹ Bussot havia estat ja un oficial mecànic destacat abans de la Guerra Civil, que havia treballat al taller naval Vulcano (Barcelona), d'oficial ajustador a Can Trill (Palafugell) i de contramestre ferroviari en cap dels tallers de reparació de les màquines de tren de la companyia M.Z.A. (Girona). Vegeu: Bussot, 1992: 30-33.

¹²⁰ El pagament que Sans rebia de la Legació mexicana era degut a una coneixença d'una personalitat d'aquell país que havia fet al front del Segre, donant una conferència per a comissaris. A l'exili, aquell mexicà li envià un informe "conforme estava protegit per la Legació" amb seu a Vichy.

ens ajudaven, ens portaven una mica de menjar o ens portaven una mica de cosa...”.

Aleshores, van intentar realitzar una altra feina en traslladar-se prop de Mazamet (Tarn), a l'est de Tolosa. A uns quilòmetres d'aquell poble, reobriren una fàbrica que havia estat utilitzada per a rentar llana. L'havien tancat per no ser considerada rendible, però per a la família Sans ja ho era prou. “I allà vam estar, allà ningú ens va dir res, allà dalt”, diu en Joan.

Entretant, aquell estiu de 1939 en Joan i la seva dona esperaven una criatura. Com que tenien coneixement del fet que “tots aquells fills de pares no units podien ser considerats orfes i portats a un orfenat –allò que volia fer el feixisme–”, es van voler casar. Tanmateix, els arribà, abans del dia assenyalat per a fer-ho, un avís de l'Ajuntament de Mazamet sobre les possibles irregularitats en la documentació presentada. Llavors en Joan, enfurismat, va anar a veure el *mairie*: “Vaig fer un escàndol, allà. Hi havia un capellà, i vaig dir: «segurament que si ahir vinc, i vostè és aquí, vostè ens casa. Però abans de casar-nos per vostè, haguéssim anat als anglicans! Així és que l'assumpte està liquidat»”¹²¹. D'aquesta manera tan precària, realitzant un treball il·legal, i amb un fill que els podia ser sostret, van anar subsistint fins la declaració de guerra.

Hem de suposar que molts altres habitants de la Vall d'Aro es trobaven en situacions similars, en camps de concentració o a la recerca de feina. Per exemple, Domènec Bou, del barri de Fenals (Castell d'Aro) no havia donat senyals de vida des de la retirada de l'exèrcit republicà, al qual estava incorporat. La seva mare va haver d'anar a l'Ajuntament a declarar que “*no saben nada de él y por lo tanto se ignora su paradero*”, atès que havia trobat, a les butxaques d'un vestit del fill, “*un paquete que contenía varios documentos y billetes del Banco de España*” per import de 300 pessetes, que volia canviar¹²².

El fort de Cotlliure, *camp spécial*

El 15 de juliol de 1939, l'endemà de la festa nacional francesa, Pere Pujol entrà al fort de Cotlliure, procedent del camp de Barcarès. Allò de què s'acusava Pujol era de ser un subjecte perillós, pel fet d'haver intentat reorganitzar el PSUC al camp i haver celebrat actes de caràcter polític.

En Pere explica que “allà hi havia espanyols, que havien fet coses en diferents camps. Hi havia anarquistes, socialistes... No gaires! Anarquistes i comunistes, sobretot. Hi anava la gent que havia fet alguna cosa. Si es tractava de comunistes, era alguna cosa de tipus polític. Els altres, els anarquistes –no vull pas carregar-los cap culpa–, potser havien fet altres cosetes, però no pas polítiques. Per exemple, a la nit, jo també havia anat a robar pa dels camions que en portaven al camp. I, si t'agafaven, això ja era prou perquè et portessin cap a Cotlliure”.

La declaració de la guerra els va ser comunicada a Cotlliure: “Ens van reunir al pati del castell i ens van demanar que els que es volguessin apuntar per defensar França, que donessin un pas al front. De nosaltres [els comunistes], no en va sortir cap. D'anarquistes, sí que en van sortir. Fins aquí, res. El cas és que un bon dia em criden per anar al despatx del comandant, i em demanen que m'allisti a la legió estrangera. Jo vaig dir: «Home, jo no he fet res, ni tinc cap interès d'anar-hi. Ara, si es tracta de defensar França amb les armes a la mà, amb els mateixos drets que un soldat francès, i que siguem considerats com a ciutadans francesos, hi estic disposat». Després de discutir, el comandant em va amenaçar de tornar-me a Espanya. Altra vegada vaig tornar al meu treball. Al cap d'uns dies em van tornar a cridar i em van dir si el que volia fer era que em mantinguessin gras i fort per

¹²¹ Els exiliats a França coincideixen a assenyalar els protestants com la branca de l'Església cristiana que més simpaties els despertava. També Teresa Rovira, com veurem, en té un bon record, donat que van ajudar els refugiats de Montpeller.

¹²² AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 7-7-1939.

Camions carregats de pa per a ser repartit als camps de refugiats. Un dels càstigs que s'aplicava als culpables de robatori de pa era la reclusió al fort disciplinari de Còtlliure.

(Editor: Studio Chauvin. Procedència: AMSFG)

sempre més al fort de Cotlliure. Jo li vaig donar les mateixes raons i vam tenir una esbrancada. Per tercera vegada em torna a cridar, ell repetint els seus arguments i jo els meus. A última hora, em pregunta d'on era, jo. Mira quina cosa –m'han passat coses curioses, a mi, eh?–; dic: «sóc de Sant Feliu de Guíxols», i ell: «però si jo hi he anat dos anys a estiuejar! I el que em sap més greu és no poder anar-hi aquest! M'agrada molt aquell poble, aquella gent i, no cal dir, aquelles cales». Vam estar parlant de Sant Feliu i em va acomiadar, com a amic. No em va cridar mai més, no em va molestar mai més, perquè jo justament era de Sant Feliu".

Tanmateix, el camp en si ja era una amenaça prou consistent per a la integritat física dels presoners. Allà els feien treballar de valent, i el que els donaven per a menjar no compensava l'esforç fet dia rere dia. En Pere Pujol recorda l'estranya sensació que va tenir en veure de quina manera s'havia aprimat: "Un dia vaig anar al lavabo i, quan vaig entrar, vaig veure al mirall que donava a la porta una persona reflectida. I em vaig girar per veure qui entrava darrere meu. Era jo! No em vaig conèixer, de tan gras que estava –diu irònicament–. No m'havia conegut". Un dels presos, tanmateix, feia de barber i, això sí, regularment anaven tots amb els cabells curts i la barba afaitada.

El desembre de 1939, a Cotlliure, ja quedaven molt pocs anarquistes, que no havien sortit voluntaris, i alguns comunistes, però s'havia decidit tancar el fort. Tuban ho atribueix a les pressions de la premsa, que havia esbombat les condicions infrahumanes per les quals es feia passar els presoners¹²³. El pas de Pujol per aquell camp *spécial* s'acaba tal com ell ho explica: "El 6 o el 8 de desembre ens embarquen en un tren –jo en un vagó de primera–, i ens porten al camp de Vernet d'Arieja".

L'entrada a l'Espanya de Franco

Molts dels que havien abandonat l'Espanya republicana es trobaren, amb el seu retorn, un canvi important en la forma i en el fons d'aquell Nuevo Estado. D'altra banda, des de finals d'estiu de 1939, s'encetava un assentament del règim dictatorial, amb el relleu, al capdavant de les alcaldies dels municipis, de la primera generació de polítics franquistes. A Castell d'Aro, per exemple, Miquel Albertí Cama succeí Martí Basart Sala l'agost de 1939, i el propi governador civil de Girona canviava el setembre, quan fou designat per a ocupar el càrrec Paulí Coll Messeguer¹²⁴. A Sant Feliu, però, Vicenç Gandol continuava ocupant el seient al capdavant del consistori.

El nou governador s'ocupà, tant com l'anterior, de la investigació de les responsabilitats polítiques dels republicans. D'aquesta manera, s'anava dificultant el possible retorn dels que havien emigrat a França. El 9 de setembre, per exemple, el governador civil demanava a l'Ajuntament de Castell d'Aro, a través del Negociat d'Antecedents i Arxiu, una relació que ja s'havia demanat l'abril anterior, que consistia en l'expressió dels "*datos individuales de todas las personas de esa vecindad que durante la pasada dominación roja hayan militado en los diferentes partidos políticos o sindicales adheridos al llamado «frente popular» y conducta observada por los mismos durante el mencionado período*"¹²⁵. El mes següent, l'alcalde envià un total de 73 informes. No obstant això, s'ha de tenir en compte que el mes de juny ja s'havia fet una relació similar per al governador militar, la qual comprenia els "*individuos que han colaborado con el llamado Frente Popular*" i els "*desafectos al Glorioso Movimiento Nacional*"¹²⁶.

¹²³ TUBAN, 2003: 13.

¹²⁴ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 08-1939 i 10-1939.

¹²⁵ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 7-10-1939.

¹²⁶ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 3-6-1939.

Una nova guerra (setembre de 1939 - novembre de 1942)

En aquest període, les negociacions entre França i Espanya per l'apropiació del material militar dels republicans espanyols, el manteniment dels refugiats i l'actitud del Govern espanyol davant la guerra mantenien en una postura de debilitat el Govern francès. Això explica les nombroses concessions que l'Estat francès va fer a Franco amb relació als refugiats republicans, a la persecució i control dels quals contribuï. El 26 de setembre de 1939, per exemple, eren prohibits el PCE i el PSUC –la qual cosa va fer que els seus dirigents ingressessin, de nou, a camps de concentració–, i les publicacions periòdiques eren obligades a suspendre les edicions¹²⁷. Tot això en una època en què els alemanys van acabar ocupant la part nord de França i influïnt decisivament sobre el govern de Vichy, de la part sud del país, la qual cosa perjudicà l'estatus de refugiats dels republicans espanyols.

Pel que fa a l'acció institucional catalana d'ajut als exiliats, passà a mans de la Laietana Office, creada l'octubre de 1939. En principi, la Laietana gestionà la comptabilitat dels fons de la Fundació Ramon Llull, que prestava ajuts als refugiats i subvencionava la cultura catalana, però finalment s'ocupà directament dels ajuts i deixà a la fundació la promoció cultural. Tot plegat s'acabà amb l'ocupació alemanya de París, el juny de 1940, que frustrà la comesa d'aquella fundació i de la Generalitat¹²⁸.

El camp de Vernet i altres camps d'internament polític

El camp de Vernet, en desús després de la Primera Guerra Mundial, havia estat repensat com a camp disciplinari. A partir de març de 1939 hi havien estat tancats els anarquistes de la 26a Divisió –l'antiga Durruti– i altres grups especialment polititzats. Al principi, tot el soplug que tenien els reclusos eren unes tendes de campanya de l'Exèrcit, per la qual cosa s'hi produïren nombroses defuncions¹²⁹. El camp estava especialment vigilat i les mesures de càstig hi tenien un lloc destacat.

Després de la declaració de guerra, hi anaren a parar individus estrangers igualment polititzats, a més d'espanyols considerats políticament perillosos o dels procedents del recentment clausurat fort de Cotlliure. Entre els primers s'hi trobà Francesc Isgleas, que fins llavors havia quedat en llibertat a França. Tanmateix, amb la guerra, la situació havia canviat molt i les noves autoritats de Vichy començaren a detenir persones com ell. Isgleas fou agafat quan anava a reunir-se amb la família, a Orléans. Ingressà a Vernet d'Arieja l'octubre de 1939, al costat d'altres anarquistes espanyols –com José Ramon Liarte o Manuel González– i italians. A Vernet hi estigué fins el juliol de 1940, tot i que només en va sortir per ser deportat al camp de Djelfa, al nord d'Àfrica. Mentrestant, la seva família restava a França, a l'expectativa de què els reportaria la invasió nazi del país¹³⁰.

D'altra banda, un bon exemple dels internats a Vernet procedents de Cotlliure, el mes de desembre de 1939, és Pere Pujol, que hi va arribar aquell mateix mes seguit d'altres companys. En Pere va veure el camp d'aquesta manera: "Hi havia barraques de dos pisos, i hi anava molta gent, en una barraca d'aquelles: cent persones o més. Hi havia

¹²⁷ DREYFUS-ARMAND, 2000: 90-92.

¹²⁸ CABRÉ, 2001: 2; ROVIRA, 2002: 145, 146.

¹²⁹ Podem recordar aquí la de Joan Sanchiz, citada en parlar de les defuncions als camps de les platges.

¹³⁰ INIGUEZ, 2001; <http://golm.rz.uni-potsdam.de/Seghers/frankreich/DieInternierten.htm>; ANC, Fons Isgleas - Adroher.

El camp de Vernet d'Arieja. Amb l'arribada dels refugiats a França, el camp es destinà als reclusos de marcat caràcter polític, especialment anarquistes i comunistes.

(Editor: Studio Chauvin. Procedència: AMSFG)

una estufa al mig que cremava nit i dia, perquè a Arieja hi feia molta fred, eh? El camp era un fanqueig i jo anava amb unes simples espadenyes. En fi, a mi em van donar de seguida uns esclops. Ens van calçar a tots els que no portàvem sabates. Quan vam arribar, ja estaven obrint unes rases que s'omplien amb rierencs del Garona, portats per uns camions que havien carregat els mateixos presos. Amb allò vam omplir les rases. Allò drenava i va quedar molt bé". Néstor Sanchiz recorda que un altre guixolenc que hi havia estat, en Ribera, barber d'ofici, també explicava que al camp es feien una mena de trinxeres amb còdols de riu per resguardar-se de l'aigua.

Pujol detalla quina era la composició social del camp: "Hi havia tres departaments; el dels refugiats polítics –i nosaltres érem d'aquests–, un altre dels considerats delinqüents estrangers –eren residents a França de feia temps però pertanyien a països que estaven en guerra contra França–, i llavors n'hi havia un en què feien la tria –cap al dels polítics o al dels delinqüents–. Els anomenats delinqüents tenien diners i pagaven un millorament del ranxo, i això revertia en una millora per a tots els reclusos. Es van portar molt bé amb nosaltres. N'hi havia molts que eren comunistes, però [altres] eren sospitosos degut a la seva nacionalitat".

Com a tots els camps, les penalitats s'havien de fer passar d'una manera o altra, per això, diu Pujol, "ens vam haver d'organitzar la vida. El que va tenir molt d'èxit va ser un cor, un de catalans, un de castellans... i un de russos blancs, que ja hi era d'abans. A pesar de ser russos blancs, també els van fotre allà¹³¹. Tenien un cor petit, però des del punt de vista artístic eren els que cantaven més bé. Però els que vam tenir més èxit vam ser nosaltres, amb les sardanes –els estrangers anaven pel camp taral·lejant les sardanes–. Hi havia una barraca expressament

per jugar a escacs, per jugar a dames... Allà vam organitzar uns festivals, donat que hi havia gent de totes classes, grans artistes, grans escriptors... En definitiva, va ser un camp de crítica, de crítica per tot el que succeïa".

Un dia els membres del barracó on s'estava Pujol es van dedicar a fer finestres perquè hi entrés la llum. Per causa d'això, van ser tancats en un calabós. "L'endemà un vigilant ens van preguntar: «Quí són els que canten en el cor català?». Un company i jo vam dir: «Nosaltres!». I el vigilant: «És que ha vingut el director del cor i ha dit que haviu d'anar a cantar a l'hospital i que sense vosaltres no poden pas fer-ho. Au, vinga, foteu el camp!». I així vam sortir del calabós". Del camp, però, no n'eixirien fins el dia que els alemanys van entrar a París, el 14 de juny de 1940.

La majoria dels que van sortir del camp –companys de Pujol– gaudien d'un passaport que la direcció del partit comunista a París els havia fet expedir. Ell, però, no va voler marxar de França, de manera que, quan va anar al camp el fotògraf que feia els retrats per ser enganxats al passaport, ell no hi va anar, com si que van fer altres coneguts seus. Tanmateix, a en Pere li havien fet llegir, dies enrere, el contingut d'un ofici, signat pel ministre de l'Interior, Albert Sarraut, que impulsava a traslladar-lo a Amèrica. Pujol no va voler signar-lo: "Volia estar prop de Catalunya". Pujol estava convençut que es quedava al camp, però el dia que hi van arribar els passaports, entre els dels seus companys hi havia també el seu, "sense que jo hagués firmat ni aquell document ni m'hagués fet cap foto" –diu ell–. "Així és que vaig sortir de França amb un passaport sense fotografia. Es confirmaven els meus temors: allò era una expulsió. El partit no m'havia posat a les llistes, però l'Estat va intervenir en el meu cas. Va dir: «aquest és un expulsat»; per les meves acti-

¹³¹ Els russos dits *blancs* s'havien oposat als *rojos* o comunistes. Alguns d'ells havien hagut de marxar de Rússia en vèncer la Revolució d'Octubre de 1917.

vitats polítiques... Jo havia fet propaganda contra l'Estat francès perquè havia dit a la gent que no s'apuntés als batallons, i allò era una represàlia". Altres camps, com el de Bram, també serviren per a internar-hi líders polítics i sindicals. Dimes Bussot, per exemple, fou tancat al camp de Bram, tot i estar en llibertat i treballant com a obrer qualificat a Tolosa de Llenguadoc. Tanmateix, havia començat a reorganitzar les plataformes sindicals entre els refugiats, que en aquella ciutat eren molt nombrosos. Això, juntament amb les consignes de la Gestapo de detenir els republicans espanyols, va fer que Bussot entrés al camp a mitjan 1940. A Bram trobà el seu fill Òscar¹³².

De presoners a treballadors

Felip Calvet va sortir del camp d'Argelers a finals de 1939 escapant-se quan el duïen, junt amb un grup de personers, a fortificar la frontera est de França –allò que van denominar *línia Maginot*–. Calvet va buscar refugi en un poblet proper a Perpinyà, Vilanova de Raó, on tenia uns parents llunyans: "Es veu que, per la banda Calvet, en Felip tenia una àvia francesa", diu Teresa Rovira. Allà aquella família de pagesos el va mantenir i ell els ajudava a treballar el camp, la qual cosa no havia fet mai, "i no hi tenia gens de traça, tampoc. Ell, si de cas, feia romesco, i el feia molt bo" –diu la Teresa–. Tanmateix, Calvet va haver de fer de pagès poc temps, perquè de seguida trobà lloc a la Residència d'Intel·lectuals de Montpeller¹³³.

Mentrestant, Víctor Jordà sortia del camp amb un contracte de treball. No sabia on havia anat a raure la resta de la seva família, malgrat trobar-se al departament veí. Jordà treballava a les Landes, substituint la mà d'obra d'una empresa que havia

estat mobilitzada militarment arran de la guerra. "A aquesta gent els va anar molt bé –diu Joan Jordà–, perquè feien treballs pesats, o de pagès, encara que no en sabien gaire res, o, si no, com el pare, que va anar a treballar al bosc, que ja hi tenia una mica de costum. Allà on va anar hi havia moltes serres de fusta, i allà van trobar un que en va «emplear» a varis, i van poder sortir així".

Joan Jordà recorda que ell, la seva germana i la mare es trobaven a casa d'una seva tia a Tolosa, "però no ens va poder guardar, i vam anar en un poble petit, a Mezin" (Lot et Garonne). Allà els va trobar el seu pare, Víctor, i s'hi va traslladar. Així fou com trobà feina en la indústria surera d'aquell poble.

En Joan va començar a anar a escola i, a l'inici de curs, el mateix dia que els deien que havia estat declarada oficialment la guerra amb Alemanya, ell feia nou anys: "Els hi he portat sort a aquesta gent, jo" –diu irònicament–. L'escola era "laica, i allà, francament, jo tinc un record formidable dels mestres francesos, que eren homes que havien fet la guerra del 1914 i que ja n'estaven farts de guerres, i hi havia ja un pensament... Com a nens –conclou en Joan– vam viure difícilment el temps de guerra, perquè de seguida els nostres pares van tenir problemes". En efecte, els infants van haver de patir directament l'ansietat per les deportacions dels seus pares a camps de treball o a Alemanya.

Joan Sans, a diferència de Calvet –acollit en una residència– i de Jordà –llogat per un patró particular–, havia preferit espavilar-se per si sol, tot i que això li comportaria molts més problemes que als altres. Feia funcionar una petita fàbrica prop de Mazamet, però les noves directrius econòmiques –les quals pretenien augmentar la productivitat–, preveïen la clausura dels petits centres industrials, de manera que aquella fabriqueta fou clausurada i

¹³² Bussot, 1992: 30-33.

¹³³ Residència sobre la qual es tracta en aquest treball, més endavant.

tota la família fou incorporada al treball de guerra a Saint-Juéry (Tarn), al nord de Mazamet: "Fèiem submarins, fèiem els timons, hi havia vora dues mil persones. Però... segon problema: cada dia, abans de l'hora, tancaven l'electricitat i tancaven la pressió –perquè fèiem les tanquetes dels tancs–. Llavors, quan surt del foc, el tanc, hi ha unes crosques que s'han de treure, i s'havien de treure amb una màquina que clac-clac-clac-clac... i després, amb sorra, s'havia d'anar passant perquè quedés fi. És clar, nosaltres que havíem fet la guerra aquí, i que se'n començava una altra, havíem de fer el màxim, perquè eren els alemanys els que hi havia davant nostre, altra vegada els mateixos enemics, al cap de sis mesos, en un terreny diferent, i pitjor, perquè no estàvem armats, llavors. Doncs, mitja hora abans, tancaven la pressió".

Joan Sans interpreta que allò es devia al "sabotatge de la guerra. Aquest era el problema. «Delegat!». A cops de puny vam anar. A batalla... Ells van agafar ferros, nosaltres vam agafar ferros, també. Els enginyers van ajupir-se, la direcció no va dir res... i el sindicat manava, altra vegada!". Tot plegat, interpreta Sans, es devia a la submissió dels obrers al jornal, a la manca de consciència revolucionària –"són pagesos, són de l'època feudal"–. Mentrestant, en uns pocs mesos, es va acabar la guerra en territori francès –"no podia ser d'altra manera"–. La majoria dels refugiats anaven a parar a camps de concentració o a treballar a l'agricultura, però la família d'en Sans reprengué el treball a la petita fàbrica de Mazamet. Tot plegat constitueix la materialització de les diferents respostes a la política del Govern francès encetada el setembre de 1939, que pretenia fixar en territori estatal aquells refugiats que poguessin contribuir al sosteniment de l'economia del país durant la guerra i desprendre's de la població flotant que suposava una despesa que no es volia assumir –és

a dir, dones, criatures i gent gran que no es podia mantenir per si mateixa–.

Al mateix temps, també hi havia homes joves i solters que decidien tornar pel seu propi compte, no sense abans haver obtingut els avals necessaris. Aquest és el cas de Josep Balmaña Juandó, de Castell d'Aro, solter i de 22 anys d'edat. L'Ajuntament considerà que, "*si bien fue miliciano y voluntario al frente durante el dominio rojo, se le puede conceder el permiso para volver del extranjero*"¹³⁴.

A la vegada que es produïen repatriacions a territori espanyol, d'altres en marxaven; clandestinament, és clar. En Miquel Amate ho va intentar pels volts de 1941¹³⁵. Abans d'arribar a la frontera va ser descobert i fou empresonat a Figueres. Segons la versió de Daniel Cros, un cop alliberat va travessar tota la Península i va anar a Portugal, d'amagat. A Lisboa es va presentar a l'ambaixada anglesa, i es prestà com a voluntari per al seu alistament a l'exèrcit anglès per lluitar contra el feixisme.

A França, la situació era cada vegada més caòtica. A l'hora de menjar, els problemes també es feien presents. Qui més qui menys s'havia de conformar amb el que hi havia en aquells moments al país. La família Jordà-Godo va poder esquivar la carestia gràcies a l'ofici de la mare, la Dolors. En Joan Jordà explica: "La meua mare era costurera i sempre va viure, relativament, sense haver de passar gana. Tenia relació amb els pagesos d'allà, de Mezin; feien el troc. Feia un abric amb una manta i ells li donaven un tall de pollastre o una cosa així. No vam conèixer la fam com, per exemple, els de Font-romeu, que eren llocs de comerç, de turisme, que no hi havia res".

En Joan Sans, que s'havia fet càrrec de regularitzar la situació de la seva família, diu que un cop es va haver acabat la guerra i França fou dividida en dos, "nosaltres vam quedar «visquent» a Mazamet", prop de Tolosa. Allà van reprendre la producció de llana a

¹³⁴ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 11-9-1939.

¹³⁵ En Miquel figura inscrit amb tota normalitat al padró de Sant Feliu de Guíxols de desembre de 1940. Vegeu: AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XIV (Estadística). A l'al·listament de Palamós, lloc on havia nascut, se'l considerà pròfug el 31 de març de 1940, però no el 19 de juny del mateix any. Vegeu: SAMP, Fons de l'Ajuntament, Secció de Lleves militars.

la fàbrica molí que ja havien explotat el 1939, i de la qual vivien directament els seus dos germans petits, en Ricard i la Rosa Sans, la seva mare, Francisca Sicart, i la tia, Rosa Sicart. El seu germà Santiago i la seva muller, Dolors Caupena, també s'hi van quedar, a Mazamet, lloc on tindrien una filla, la Montserrat. Tanmateix, en Joan recorda que "llavors van començar els problemes «sèrios», arran del creixent control que les autoritats de la França ocupada tenien sobre la que era teòricament lliure. Ell i el seu germà Josep es van haver de guanyar la vida fent de drapaires, recollint pneumàtics, bateries, etc. dels agricultors, i portant-ho als magatzems de Mr. Rivièra. Anaven amb una bicicleta cadascun. Si en portaven massa, l'amagaven als boscos, perquè els gendarmes no els veiessin, atès que aquella feina estava prohibida. Això acabà, com altres vegades, amb una detenció per part dels gendarmes, un procés obert a en Joan i la proposta d'anar al correccional. Van anar a buscar el millor advocat d'Albi, que "era feixista, i cec". Aquest lletrat va dir que Sans ajudava Rivièra a treballar "i que aquesta és una ajuda molt patriòtica". Se'n va deslliurar pagant una multa de 50 francs, que abonà l'empresari. Llavors treballà pel mateix patró a l'engròs, carregant camions de pneumàtics i acumulant-los en un camp que havia llogat: "I em vaig fer ric, es pot dir, perquè jo donava de seguida cèntims a casa perquè visquessin tots ells, i jo havia de pagar l'hotel i... vaig omplir-li tot aquell camp!". Per altra part, en Joan es casà finalment el 14 de juny de 1940, a Saint-Juéry, lloc on l'alcalde era el prototipus de "el bon socialista, el republicà" –diu en Joan–. Amb la progressiva ocupació dels llocs de poder per part d'autoritats fidels als nazis, en Joan anà a treballar "per als alemanys", a Albi, a la fàbrica anomenada Viscose Albigeoise. Treballava la seda artificial per a paracaigudes, "i d'aquí em ve l'assumpte dels ulls, perquè treballàvem àcid sulfúric, a

75 graus, en els telers, i cada vegada que hi anaves era terrible. Sempre s'estaven regant les parets, per terra... per l'àcid. Allà feies quatre dies de treball i dos de festa. Havies de beure llet, només. Res d'alcohol, perquè vomitaves. Jo això ho aguantava bé, però els ulls...". Ara bé, ben aviat, a inicis de 1942, en Joan fou expulsat del Tarn per decisió de la Prefectura: "Segons ells, explicava coses a la gent que els pervertien mentalment". En aquell moment era el delegat de guerra de la CNT a l'exili, al Tarn, i feia el cens dels que havien estat militars, i per això fou considerat *agitateur*. Sans es pregunta qui era realment el que estava al darrere d'aquelles decisions: "Els feixistes? D'acord. Els comunistes? També. I els cenetistes? Potser. Jo havia de ser eliminat. Era un home que destorbava".

En ser expulsat del Tarn, es lliurà activament a l'activitat de l'organització del moviment llibertari a l'exili francès. Novament fou detingut i reclòs a la presó d'Albi una nit, l'endemà de la qual fou portat a l'estació de tren. Els gendarmes li donaren a escollir dues destinacions possibles: Perpinyà –lògicament, amb parada al camp disciplinari de Vernet– o Baiona –amb destinació al camp de Muret–. Es decidí per Muret. Hi va entrar l'estiu de 1942. Cobrava 0,50 francs per dia, com a soldat treballador. Un dia un oficial del camp el va acusar de desertor, i en Joan va dir-li que ell no era pas com els oficials francesos que van ser sorpresos a Dunkerque pels alemanys quan estaven prenent un bany. L'oficial es va enfurismar i el va fer empresonar durant quinze dies. Li van tallar els cabells al ras. Quan els companys el van poder anar a veure li van preguntar si ell sabia que aquell oficial era part del grup sorprès a Dunkerque, però en Sans ho havia explicat sense saber-ho. En aquell camp s'hi va estar fins al final de la guerra i, junt amb altres llibertaris, hi reorganitzà la CNT de la zona i, després, preparà el Congrés de París.

La deportació de guixolencs als camps nazis

L'esclat de la Segona Guerra Mundial i la ràpida ofensiva militar del Tercer Reich sobre França segellà el destí d'uns quants milers d'exiliats republicans, que serien deportats als camps de concentració nazis i, un cop allí, sotmesos a treballs forçats en règim d'esclavitud fins al defalliment de les seves forces o assassinats impunement. D'entre el conjunt d'aquelles víctimes del règim totalitari de Hitler s'hi compten almenys una quinzena de persones naturals o veïnes de Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro, d'entre les quals només cinc sortirien amb vida.

Com en la major part de casos, el guixolencs que anaren a raure als camps nazis ho feren després que la Companyia de Treballadors Estrangers (CTE) en la qual es trobaven enrolats fos arrestada per les tropes alemanyes. Aquestes companyies havien estat impulsades pel Govern francès arran de l'esclat de la Segona Guerra Mundial amb la finalitat d'aprofitar per a l'esforç bèl·lic la nombrosa mà d'obra republicana que es trobava al país d'ençà de l'hivern de 1939. Un d'aquests guixolencs era Francesc Parramon –militant de la CNT i gendre del dirigent anarcosindicalista Francesc Isgleas–, que acabà enrolat a la 109 CTE després d'haver passat pels camps francesos del Barcarès i Sant Cebrià. Les CTE s'encarregaven essencialment de tasques defensives i de fortificació com la construcció de trinxeres o fosses antitancs i, per aquesta raó, es trobaven sovint en àrees properes al front de guerra francoalemany o de la frontera francesa amb Bèlgica i Luxemburg, la qual cosa en facilitaria la ràpida caiguda a mans de l'exèrcit germànic. Precisament la 109 CTE, a la qual pertanyia Parramon, havia estat destinada a la línia Maginot, a la Lorena, i fou capturada pels alemanys el 20 de juny de 1940 a la vila de Delle, propera a la frontera amb Suïssa. Segons sembla, el grup de treballadors republicans hi havia estat traslladat i abandonat a la seva sort per les tropes franceses. Així, la captura es produí després que alguns dels integrants de la unitat de treballadors estrangers intentessin sense èxit aconseguir asil en territori neutral suís. Des de Delle, Parramon ingressà primer al *Frontstalag* 140, un camp de trànsit de presoners de guerra habilitat a la caserna de Belfort, a la ratlla de la frontera francoalemanya. En aquell immens camp hi anaren a raure també altres guixolencs que, com el propi Parramon, havien passat des que havien emprès el camí de l'exili per l'internament en els camps de sorra francesos, primer, i per l'enrolament en una CTE, després. Entre aquests guixolencs confinats temporalment al *Frontstalag* 140 podem esmentar Josep Jordà, Basili Polo, Ricard Ruscalleda, Emili Puigmolé i Lluís Morgat, tots ells segurament fets presoners a Belfort mateix o en algun punt del departament de Vosges. Aquest darrer, Lluís Morgat, havia estat a Sant Feliu vocal dels comitès de la CNT de la federació local de Sindicats Obrers i del Sindicat d'Oficines i Despatxos, i amb anterioritat al seu ingrés en una CTE passà pel camp de refugiats d'Agde, al departament de l'Erau. Un altre guixolenc, Josep Ribas, havia estat fet presoner a principis de juny pels volts de Dunkerque i Bray-Dunes i, després d'ésser traslladat a l'*Stalag* VII-C de Zagan –localitat actualment a Polònia–, seria internat l'octubre de 1940 al camp de presoners XII-D,

a Trèves, a la frontera d'Alemanya amb Luxemburg. D'altra banda, a les darreries d'aquell fatídic juny de 1940 caurien en mans alemanyes a la localitat de Saint-Dié, igualment al departament de Vosges, les companyies on es trobaven enrolats els també guixolencs Antoni Moret i Francesc Sabater –de qui, com Morgat, en tenim documentada la presència prèvia al camp de refugiats d'Agde–, com també els veïns de Castell d'Aro Eusebi Vicens –resident a Santa Cristina d'Aro– i Jaume Ribas.

Amb la signatura de l'armistici de França amb Alemanya el 22 de juny de 1940, el govern de la zona lliure de Vichy es desentendria de la sort dels republicans dels *Stalag*, que perdrien d'aquesta forma la seva condició de presoners de guerra per passar sota control de la Gestapo i començarien a ser traslladats als camps de concentració del Tercer Reich, majoritàriament al de Mauthausen. El primer contingent d'espanyols que ingressà en aquest recinte, que havia començat a construir-se l'estiu de 1938,

arribà a l'estació de ferrocarril de la localitat el dia 6 d'agost de 1940 després d'un llarg periple per diversos *Stalag*. El comboi el formaven 398 republicans que majoritàriament havien estat capturats formant part de companyies de treballadors estrangers abandonades pels francesos a les portes d'Amiens, i entre ells hi havia el guixolenc Josep Coll. Després del primer transport, la resta dels espanyols dels *Stalag* anirien arribant al camp de Mauthausen escalonadament en nous viatges. Així, el 13 de desembre de 1940 hi ingressava un contingent de 846 republicans provinents de l'*Stalag* V-D, a Estrasburg, amb els guixolencs Antoni Moret, Jaume Ribas, Francesc Sabater i Eusebi Vicens, dels quals hem parlat abans. Francesc Parramon, Emili Puigmolé i Ricard Ruscalleda hi arribaren el 27 de gener de 1941, en un dels combois de major envergadura, amb 1.478 presoners. El darrer guixolenc deportat a Mauthausen de qui tenim constància, Lluís Morgat, hi entraria juntament amb altres 468 republicans el 26 d'abril de 1941.

L'internament del col·lectiu republicà espanyol als camps nazis resultà un cas singular, per tal com les raons que el motivaren i la responsabilitat final d'aquella decisió continuen essent encara poc clares. Malgrat la suposada ignorància del Govern espanyol sobre el destí d'aquells compatriotes, diverses evidències fan palès que el que succeïa a Alemanya no podia ser del tot desconegut per a les autoritats

Anvers de la postal enviada per Lluís Morgat al seu pare des de l'*Stalag* XI-A, a Altengrabow, el 18 de febrer de 1941.

(Procedència: Dolors Vall-Ilosera)

franquistes. I, sobretot, resulta difícil de creure que, a partir de 1942, quan els pocs republicans interns encara supervivents –fins aleshores incomunicats de l'exterior– foren autoritzats per les SS a escriure a les seves llars, el règim franquista no advertís l'arribada als serveis postals espanyols d'un volum de correspondència provinent d'Alemanya sospitosament inusual. Precisament, aquell mateix any 1942 la família de Lluís Morgat –que aleshores encara desconeixia que ja era mort– rebé una carta de la Creu Roja Internacional que l'avisava que molts republicans havien estat internats en camps nazis.

A Mauthausen, el comú dels deportats eren considerats mà d'obra baratíssima per a l'economia alemanya que es podia explotar sense reserves perquè, davant l'expansió imperialista nazi per Europa, era fàcilment renovable amb l'entrada de nous presoners. El gruix dels deportats de Mauthausen treballava en l'extracció del granit que es requeria per a l'edificació del propi camp i per satisfer la demanda de matèria primera necessària per a fer front a la política constructiva projectada per Hitler. L'accés a la pedrera es realitzava des del camp baixant una escala amb més d'un centenar de graons d'alçada irregular que els deportats havien de recórrer diverses vegades al dia carregant pedres, amb el perill de reliscar pel glaç o de ser víctimes dels abusos dels seus vigilants. Al treball extenuant a què eren sotmesos els interns calia sumar-hi també la mínima alimentació que rebien. La majoria de republicans espanyols que perderen la vida a Mauthausen ho feren víctimes de la letal combinació provocada pel treball esgotador, la malnutrició i les malalties. En altres casos, la mort es degué a causes violentes, fruit de l'arbitrarietat i les pallisses dels SS o dels vigilants del camp o per l'ús experimental de mètodes d'una crueltat extrema –com per exemple la injecció de benzina al cor dels malalts–. En realitat, pràcticament la totalitat de defuncions de republicans espanyols i catalans succeïren al camp annex o *Kommando* de Gusen, una de les nombroses instal·lacions subsidiàries del complex sistema concentracionari de Mauthausen. Construït el 1939 amb la finalitat d'explotar una altra pedrera de la zona, a partir del mes de gener de 1941 les SS començaren a traslladar a Gusen els republicans del camp principal que es trobaven més febles per tal d'expressar-los les darreres forces. Francesc Parramon fou un dels set guixolencs que hi trobaren la mort entre l'agost de 1941 i el gener de 1942. La seva defunció es produí el 30 de novembre de 1941, víctima d'un mètode d'assassinat que afegia a la pràctica habitual de sotmetre els deportats més febles a dutxes d'aigua gelada sota pressió, a la intempèrie, una macabra variant consistent a tancar els desguassos de les instal·lacions per tal que l'aigua s'acumulés al fons i formés un bassal on s'ofegaven els interns que queien a terra per defalliment o pels cops dels seus botxins. Paral·lelament, a partir de la primavera de 1941, el Reich endegà un nou projecte d'eutanàsia dels deportats més dèbils que es presentava com un trasllat a un suposat sanatori de Dachau, però que en realitat amagava com a destí final el castell de Hartheim. En aquest edifici neorenaixentista, proper a la ciutat de Linz, els nouvinguts eren gasejats normalment després d'haver servit de banc de proves per a la realització d'experiments pseudocientífics. Almenys 439 republicans pagaren amb la seva vida els excessos comesos pels nazis a Hartheim, entre ells el veí de la Vall d'Aro Eusebi Vicens.

La mortaldat dels deportats espanyols a Mauthausen i a Gusen descendiria enormement a partir de 1942, davant una major capacitat

organitzativa dels interns i a causa del fet que la davallada del potencial militar alemany a Europa obligaria el Tercer Reich a reorientar la política concentracionària i mantenir els presos amb vida al major temps possible per rendibilitzar-ne la força de treball. Un nombre considerable de deportats dels camps començaren a ser destinats aleshores en *Kommandos* especialitzats en la producció militar i la indústria d'armament, si bé tot plegat no evità que es continuessin produint baixes. En aquest sentit, una de les víctimes de la barbàrie nazi ocorregudes en aquest període fou un jove nascut accidentalment a Sant Feliu de Guíxols, Alexandre Amir. De pare palafrugellenc i mare originària de la Catalunya Nord, Amir, que marxà de Sant Feliu de ben petit, havia estat arrestat pels nazis a França el 1943, probablement com a membre de la Resistència, i morí el 9 de juny de 1944 al *Kommando* de Dora-Mittelbau, a Alemanya, una fàbrica subterrània sense aigua, llum ni instal·lacions sanitàries destinada a la construcció de míssils. Hauria de transcórrer encara gairebé un any perquè, amb l'alliberament dels camps de Mauthausen i Gusen per les tropes americanes el 5 de maig de 1945, es posés punt i final al sistema concentracionari nazifeixista que tantes vides havia destruït. Del conjunt dels quinze guixolencs víctimes d'aquella barbàrie, només cinc havien aconseguit sobreviure'n. Amb tot, les seqüeles físiques i psíquiques derivades de la brutalitat dels camps de concentració perdurarien per sempre més entre els supervivents.

Marc Auladell Agulló

CIUTADANS NASCUTS O RESIDENTS A SANT FELIU I LA VALL D'ARO VÍCTIMES DELS CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS¹³⁶

Josep Coll Cervosa

Nascut a Sant Feliu, 14.1.1908
Deportat a Mauthausen, 6.8.1940
Traslladat a Gusen, 29.3.1941
Mort a Gusen, 2.11.1941

Proc. fotografia: RICARD CALZADA

Ricard Ruscalleda Lloveras

Nascut a Sant Feliu, 3.2.1902
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Traslladat a Gusen, 8.4.1941
Mort a Gusen, 12.8.1941

Proc. fotografia: JOSEFINA RUSCALLEDA

Lluís Morgat Clos

Nascut a Sant Feliu, 25.8.1906
Deportat a Mauthausen, 26.4.1941
Traslladat a Gusen, 20.10.1941
Mort a Gusen, 28.11.1941

Proc. fotografia: DOLORS VALL-LLOSERA

Francesc Sabater Roquer

Nascut a Sant Feliu, 24.3.1904
Deportat a Mauthausen, 13.12.1940
Traslladat a Gusen, 20.10.1941
Mort a Gusen, 20.1.1942

Proc. fotografia: MONTSERRAT SABATER

Francesc Parramon Ponjuan

Nascut a Sant Feliu, 1.11.1912
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Traslladat a Gusen, 30.6.1941
Mort a Gusen, 30.11.1941

Proc. fotografia: DALIA NOYOLA

Eusebi Vicens Sagué

Nascut a Castell d'Aro, 11.04.1910
Resident a Santa Cristina d'Aro des de 1934
Deportat a Mauthausen, 13.12.1940
Traslladat a Gusen, 17.2.1941
Mort al castell de Hartheim, 22.9.1941¹³⁷

Proc. fotografia: CARMÉ VICENS

Emili Puigmolé Magrià

Nascut a Llagostera, 4.11.1909
Resident a Sant Feliu des d'aprox. 1915
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Mort a Mauthausen, 10.3.1941

Proc. fotografia: EXPO, EXILI I DEPORTACIÓ, LLAGOSTERA, 1984

Alexandre Amir Borrell

Nascut a Sant Feliu, 1.8.1920
La seva família marxà de Sant Feliu entre 1922-1924
Deportat a Buchenwald, 18.9.1943
Mort a Dora-Mittelbau, 9.6.1944

Joan Cubel Cosp

Nascut a Sant Feliu, 17.3.1920
La seva família marxà de Sant Feliu entre 1921-1924
Deportat a Mauthausen, 25.1.1941
Traslladat a Gusen, 8.4.1941
Mort a Gusen, 15.1.1942

Esteve Esteve Mer

Nascut a Sant Feliu, 25.1.1914
La seva família marxà de Sant Feliu abans de 1924
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Alliberat, probablement de Mauthausen, 5.5.1945

Josep Jordà Perich

Nascut a Sant Feliu, 16.4.1913
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Alliberat de Mauthausen, 5.5.1945

Antoni Moret Bartí

Nascut a Sant Feliu, 2.6.1919
Deportat a Mauthausen, 13.12.1940
Alliberat de Mauthausen, 5.5.1945

Basilí Polo Pulgar

Nascut a Vil·lovela (Burgos), 17.1.1910
Resident a Sant Feliu
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Traslladat a Gusen, 17.2.1941
Alliberat, probablement de Gusen, 5.5.1945
S'establí a França

Josep Ribas Juncà

Nascut a Sant Feliu, 8.6.1916
Deportat a Mauthausen, 25.1.1941
Traslladat a Gusen, 21.4.1941
Mort a Gusen, 31.1.1942

Jaume Ribas Pons

Nascut a Castell d'Aro, 24.7.1915
Deportat a Mauthausen, 13.12.1940
Alliberat de Mauthausen, 5.5.1945
S'establí a França

¹³⁶ Elaboració de Marc Auladell a partir de: BERMEJO, B.; CHECA, S. *Libro Memorial. Españoles deportados a los campos nazis (1940-1945)*. Madrid: Ministerio de Cultura, 2006; FONDATION POUR LA MÉMOIRE DE LA DÉPORTATION, *Livre-Mémorial des déportés de France arrêtés par mesure de répression et dans certains cas par mesure de persécution, 1940-1945*. Paris: Ed. Tirésias, 2004, vols. I i II; MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA, Llistes de deportats; AMSFG, Padrans municipals d'habitants 1924-1936; ARXIU PARROQUIAL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS, Llibres de baptismes 1899-1927; AMSCA, Padró municipal d'habitants 1936 i fonts orals de familiars dels deportats.

¹³⁷ A banda dels deportats esmentats en aquest quadre, a les llistes extretes del camp s'indica una altra persona nascuda a Sant Feliu anomenada Joan Inconi Oliveras. En realitat, el mot *Inconi* correspon a una mala interpretació de la paraula francesa *inconnu*, que indica que el primer cognom d'aquest intern era desconegut. Segons es dedueix de la informació que consta en les llistes de deportats dipositades al Museu d'Història de Catalunya, el seu nom complet era Joan Salvador Oliveras. Nosaltres no hem trobat cap persona anomenada així als padrons municipals d'habitants de Sant Feliu de Guíxols de 1924 a 1936 ni als llibres de baptismes de la parròquia de 1899 a 1930, de manera que hem suposat que es tracta d'algu sense cap vinculació amb la nostra ciutat i per això no l'hem inclòs a la llista.

La Residència d'Intel·lectuals de Montpeller

Un guixolenc va poder ingressar en el centre d'acolliment d'intel·lectuals i polítics catalans coordinat per la Fundació Ramon Llull i creat per l'Entr'aide aux Républicains Catalans a Montpeller. Ens referim concretament a Felip Calvet, que havia estat membre de la FNEC i proper a l'ERC de Sant Feliu. Una altra d'aquestes residències es trobava a Tolosa. Ambdues rebien suport econòmic de la Fundació Ramon Llull, i, per tant, de la Generalitat. El cèlebre Pompeu Fabra presidia la residència de Montpeller, la qual seria "un dels grups amb qui més relació va tenir el president Irla"¹³⁸.

En Felip Calvet s'incorporà a les classes el mateix dia que l'Emili Vigo, de la Bisbal. Teresa Rovira recorda que els alumnes van dir: "Mira, hi ha dos catalans nous!". Calvet hi va fer el batxillerat, atès que la guerra l'hi havia interromput. Possiblement Calvet entrés a la residència gràcies a l'ajuda d'Irla. Tanmateix, ell sempre estigué agraït a la Fundació Ramon Llull¹³⁹, que era l'organisme que coordinava les residències. La de Montpeller comptava amb el suport d'un Comité d'Aide aux Intellectuels Catalans, presidit pel professor Joan Amade¹⁴⁰, i fou legalitzada sota el nom de Centre Cultural Català. El seu administrador era Manuel Alcàntara i Gusart, exiliat posteriorment a Mèxic, i qui feia les gestions per llogar els diferents pisos de què estava com-

Grup d'estudiants de la facultat de Lletres de la Universitat de Montpeller, l'any 1944. Asseguts, Emili Vigo i Felip Calvet, tercer i quart per l'esquerra, respectivament. Alguns catalans van poder cursar estudis superiors, a França, pel fet de ser membres de residències d'intel·lectuals com les de Montpeller o Tolosa.

(Procedència: AMSFG, Fons Felip Calvet)

¹³⁸ CALVET; ROIG, 1981: 195.

¹³⁹ JIMÉNEZ, 2003: 63.

¹⁴⁰ Segons Teresa Rovira, els catalans "van voler que fos un francès" el que ocupés la presidència de la residència. Malgrat tot, havia fet la tesi doctoral sobre els orígens i primeres manifestacions de la Renaixença literària a Catalunya, "de manera que es comprèn -diu Teresa- que aquesta persona tingués interès pels exiliats catalans. Aquest sí que sabia què era Catalunya, almenys literàriament".

posta aquesta residència. Malgrat que havia estat "pensada inicialment per a tres-cents refugiats, en va tenir més de vuit-cents"¹⁴¹.

La residència, a diferència de la de Tolosa, no ocupava un sol edifici ni estava centralitzada en un espai concret. Segons Teresa Rovira –que n'havia format part–, els responsables et "donaven l'habitatge, és a dir, la casa franca, diríem; un llit, un somier amb potes, un matalàs, tres llençols, dues mantes, una cadira, i una taula per a quatre persones. És tot el que et donaven. Les habitacions eren de tres, de mitjana, però als pisos eren ben bé una dotzena –aquests rebien el nom de *républiques*–. Llavors podies anar a dinar i a sopar a dos restaurants. Un d'ells era el Prix Minimes –ja en podien dir així, perquè era el mínim el que et donaven per dinar i per sopar–. I per a esmorzar, t'havies d'espavilar. Però aleshores van donar a triar entre anar a dinar i a sopar en aquest restaurant o que et donessin 10 francs cada dia, i en general ens vam estimar [més] 10 francs cada dia, perquè amb els 10 francs t'ho arreglaves tu, i llavors et podies treure una miqueta per l'esmorzar, també". Qualsevol habitatge ocupat per polítics o intel·lectuals refugiats, doncs, era part de la residència: "Cadascú vivia al seu lloc". Alhora, els que formaven part d'aquella estructura gaudien d'un *récépissé* o document de permís de residència.

"En Felip es trobava sol a França –diu la Teresa–, per això a l'ingressar a la residència va anar a parar en algun habitatge compartit entre vuit o deu, ja que els que estaven sols els ajuntaven en una d'aquelles «*républiques*»". Alguns dels que s'estaven amb ell foren el Dr. Josep Sastre, possiblement Lladó Figueres i "aquell famós *Moraguetes*, aquell Rafael Moragues, que era crític musical, un personatge d'abans de la guerra, molt especial, i que em penso que havia estat al Liceu. Era musicòleg,

però un personatge estranyíssim, que anava lleig, estrany, petit, brut... però que corria per tot arreu, i que tothom el coneixia, a Barcelona. En sabia molt, de música".

La vida social era intensa entre els refugiats de Montpeller. Tal com explica Teresa Rovira, "s'anava sovint els uns a casa dels altres; els homes es trobaven al Gran Cafè de Montpeller o al de L'Esplanade [...] i canviaven impressions o s'embranchaven en discussions interminables. [Alhora,] la biblioteca municipal tenia una concurrència assídua"¹⁴². El fet de gaudir d'un entorn social tan ben fornit de personatges interessants com era el de la residència va fer que els seus integrants no es relacionessin excessivament amb els seus coetanis francesos, amb comptades excepcions, com la de Felip Calvet, que era extraordinàriament inquiet i féu unes coneixences que en la pitjor època de l'exili –amb l'ocupació total de França per part dels alemanys– li foren molt útils.

Al curs 1940-1941 naixia, doncs, "la por als nazis" entre els residents, com també el temor a la misèria pròpia de la guerra. Això s'afegia a la inseguretat tradicional dels refugiats. Amb tot, "gràcies a un acord francomexicà, els refugiats –naturalment els que havien quedat a la zona lliure– comptaven amb la protecció del Govern de Mèxic, el país que ja havia obert amb generositat les seves portes als exiliats". El perill encara va augmentar al final d'aquell curs, el juny, amb la presència dels Serveis d'Investigació Alemanys per a la França de Vichy, amb la col·laboració dels *miliciens* francesos¹⁴³.

D'aquesta manera, Felip Calvet va realitzar la llicenciatura de Lletres –secció d'Història– gràcies al fet de ser membre de la residència i va fer amistat amb alguns professors de la facultat, especialment amb Alphonse Dupront, professor d'Història Moderna i Contemporània de Montpeller, a casa del qual

¹⁴¹ ROVIRA, 1989: 40.

¹⁴² ROVIRA, 1989: 41.

¹⁴³ ROVIRA, 1989: 42, 43.

passà algunes temporades des de 1943, un cop la residència havia deixat, pràcticament, d'existir¹⁴⁴.

També mantingué una bona relació amb Lluís Amade, el fill del president de la residència, que, al seu torn, era sotsprefecte del departament de l'Erau. Aquesta amistat li va valer la possibilitat de desembolicar alguna situació creada a partir de l'ocupació nazi als següents anys. Al final d'aquesta època, Calvet va rebre el certificat d'Histoire du Languedoc, per la qual cosa Pau Casals el felicità des de Prada, anomenant-lo *triomfant benjamí dels refugiats*¹⁴⁵.

La Teresa recorda que Franco visità Montpeller, per entrevistar-se amb Pétain, el febrer de 1941. En aquells moments s'organitzà una batuda, per part de la policia, a Montpeller i rodalies: "Van agafar tots els homes i els van portar al camp d'Agde, i en Felip no sé com se'n va escapar. I, al contrari, ens en vam anar a la plaça de la Prefectura i vam veure passar per davant nostre el Pétain i el Franco. I el meu pare [Rovira i Virgili] també se'n va lliurar, i el Fabra, perquè eren grans".

Per últim, malgrat les privacions i les pors del moment, també hi havia lloc per a l'oci a la residència. Segons Teresa Rovira, "es va estendre la moda de ballar el swing i tot allò. La Serafina Blasi era de les que el ballava, junt amb les nétes d'en Macià, les filles del Dr. Peyrí, en Víctor Torres i la seva germana Núria. Quan es trobaven, ballaven balls d'aleshores. Tenien la mania de ballar, només, els de la meua edat".

Persecució de l'exili des d'Espanya

El règim de Franco va intentar requisar les propietats dels exiliats, i no només es va centrar en les d'aquests, sinó també en les dels seus familiars.

S'investigà econòmicament molts dels que eren a França i els familiars que s'havien quedat a l'estat. La família dels tres germans Irla patí especialment aquestes maniobres franquistes. Ja s'ha dit que s'havia iniciat el procediment per a l'expropiació dels seus immobles, terrenys i valors mobiliaris, el maig de 1939. Doncs bé, la sentència dictada pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques establia la incautació del patrimoni dels tres germans i de la firma comercial J. Irla i Cia, la qual cosa es publicà en el *Butlletí de la Província* el 27 d'abril de 1940, el 15 de febrer de 1941 i el 12 d'agost de 1941. No fou fins el 1952 que, almenys sobre el paper, en Xicu Irla pogué recuperar els seus béns¹⁴⁶.

Com els Irla, aquells exiliats que eren propietaris de béns a Espanya que s'havien vist obligats a abandonar, patiren incautacions per part del Govern franquista. Per exemple, Dimes Bussot, segons la sentència dictada el 12 de juliol de 1940 a Barcelona per trobar-se afectat per la Ley de Responsabilidades Políticas, fou condemnat a la confiscació dels seus béns, inhabilitació per al desenvolupament de càrrecs públics i desterrament a Àfrica per espai de 15 anys.

També foren perseguits els familiars dels exiliats, malgrat residir a Espanya. El veí de Fenals d'Aro Manel Pijoan March, per exemple —el pare de la Cion Pijoan, afillada dels Irla i exiliada a França amb ells—, fou investigat "*en la prevención 3ª del artículo 49 de la vigente Ley de Responsabilidades Políticas, de las que se cree está incurso*". D'aquesta manera, Pijoan es va veure obligat a declarar els seus béns, consistents en propietats rústiques i urbanes que contribuïen per valor de 852,81 i 67 pessetes, respectivament; bestiar valorat en 4.500 pessetes; una casa d'un pis i quadres per valor de 2.500 pessetes; un garatge de 120 pessetes; i terres, horts i boscos de 25.000 pessetes. Malgrat tot, els elements de

¹⁴⁴ Quan aquest fou rector universitari a París creà el Centre d'Estudis Catalans.

¹⁴⁵ JIMÉNEZ, 2003: 31.

¹⁴⁶ FERRER, 1986: 411-430; JIMÉNEZ, 1997(a): 86-87; JIMÉNEZ, 2000(a). S'ha de tenir en compte, segons Ferrer, que les famílies a les quals els foren requisats els patrimonis formaven part de les classes dirigents republicanes, les quals no combregaven gens amb les tradicionals classes poderoses. Així, les incautacions serviren perquè les fortunes amassades pels republicans passessin, de nou, a mans de qui les havia tingut sempre i que es posicionava ideològicament al costat del franquisme. La dictadura aconseguia eliminar, així, una classe mitjana-alta allunyada dels seus postulats, alhora que altres formes de repressió se centraren en els sectors populars.

drete de la població sortiren en defensa seva, atès que "si bien tenía a su hija como doméstica del capitosté Irla de San Feliu de Guíxols, y desde luego existía la relación entre ambos, el referido Pijoan no dejaba de ser persona de buena conducta y antecedentes, no interviniendo en ninguno de los actos y atropellos que cometieron los rojos, como tampoco perteneció a partido político y sí al sindicato agrícola, al igual de todos los vecinos de este término municipal, pues se veían obligados a efectuarlo"¹⁴⁷.

Un altre dels perjudicis que el franquisme causà als Irla fou la vigilància a què la família fou sotmesa per part de les autoritats alemanyes de França. En primer lloc, obligaren Josep Irla a deixar de viure a

Ceret. L'interès del Govern espanyol era evitar que els polítics republicans visquessin prop de la frontera. Així, Irla seria confinat a Le Mans, a 160 km. de París, el maig de 1940¹⁴⁸. Com és sabut, el juny d'aquell any les tropes nazis ocupaven París, de manera que Josep Irla va haver de fugir de Le Mans abans no hi arribessin els alemanys¹⁴⁹. Després d'això tornà a Ceret amb els seus. Però, de nou, les autoritats li impediren de viure-hi. Així doncs, escollí Cogolin—departament de Var—, on es traslladà amb el seu germà Nicolau i les dues famílies respectives. En Francesc, en canvi, romangué a Ceret, on passà la resta dels seus dies. Els Irla se separaven per segona vegada des de 1939. A Cogolin, en Josep i en Nicolau van intentar de nou remuntar una situa-

Francesc Irla, Maria Duran, Cion Pijoan, Joan Ginesta i Josep Irla, a Cogolin, a la segona meitat dels anys quaranta. Aquest havia estat el lloc escollit pel president de la Generalitat per viure-hi, quan se li prohibí d'establir-se a Ceret, pel fet de trobar-se massa a prop de la frontera espanyola.

(Procedència: AMSFG, Fons Felip Calvet)

¹⁴⁷ AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 21 i 25-5-1940. La Llei de Responsabilitats Polítiques, però, no es centrava només en els que havien marxat i els seus familiars, sinó en tots aquells que haguessin participat d'alguna o altra forma en la gestió del règim republicà. També les entitats d'un tarannà concordant amb el de l'època republicana foren desmantellades i els seus béns confiscats i subhastats, tal com succeí en el cas dels mobles del Centre Democràtic Castellarenc. Vegeu: AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 29-9-1939. En determinats casos d'expropiació de béns d'entitats col·lectives o cooperatives, s'utilitzà l'excusa que que els dirigents de l'entitat s'havien exiliat —i alguns d'ells havia contret deutes que no es podien sufragar—. Aquest pretext no oculta que les principals raons eren les pressions comercials dels agents del mercat i les exigències de determinades autoritats franquistes. Cal subratllar que, amb la Transició, els béns no foren retornats a les entitats requesades. Vegeu: FERRER, 1986: 411-430.

¹⁴⁸ MOLINAS, 2001: 33. Aquest tipus de mesures les havia aplicat el Govern francès des de l'arribada dels refugiats espanyols, el 1939. A en Joan Sans, per exemple, li prohibiren d'establir-se en departaments fronterers o costaners, un cop hagué sortit del camp de Sant Cebrià.

¹⁴⁹ JIMÉNEZ, 2003: 62.

ció econòmica delicada, amb l'obertura d'una vella fàbrica de taps, el negoci pel qual sempre s'havien caracteritzat. Començaren el treball gràcies a un préstec de l'industrial de Cassà de la Selva Josep Bausis, establert de feia temps al Voló¹⁵⁰. L'empresa estava dirigida per un bisbalenc, Joan Ginesta, que després es casaria amb l'afillada de Josep Irla, la Cion Pijoan. Segons el testimoni de Felip Calvet, en aquesta fàbrica es "*preparava al mismo tiempo los corchos que después serían vendidos a otros industriales*", aprofitant el buit creat per la impossibilitat d'obtenir suro, des de França, Espanya o Portugal, arran de la prohibició existent¹⁵¹.

Altres refugiats, malgrat la persecució a què els sotmetia el Govern espanyol, decidiren tornar a l'estat. Els mestres Salvador Vicens Feliu i M. Assumpció Massanés Tarinas, per exemple, van decidir fer les maletes a mitjan any 1942. En aquells moments, Vicens treballava en una fàbrica de productes químics, en contacte amb arsènic, àcid nítric, etc. Això els va esperonar a creuar la frontera. Un cop a Espanya, s'instal·laren a Barcelona, treballant, això sí, en l'ensenyament privat. De res no havia servit l'informe que havia fet al seu favor l'Ajuntament de Castell d'Aro, que havia deixat escrit que era una persona d'ordre i d'idees dretanes¹⁵². Vicens no pogué reingressar al magisteri públic fins que es produí l'amnistia de la Transició¹⁵³.

La successió de Companys i els primers temps d'Irla

La successió forçosa de Companys al capdavant de la Generalitat, per raó del seu afusellament a mans dels franquistes, obligà Josep Irla, llavors president del Parlament català, a acceptar el càrrec de president de la Generalitat, tal com es preveia en l'article

44 de l'estatut interior. Els emissaris Tarradellas i Escofet, encarregats de comunicar-li aquella nova, el pressionaren perquè acceptés el càrrec. Irla recorda que li van fer veure que "la situació en què ens trobàvem no admetia la dimissió"¹⁵⁴.

Joan Sans recorda que el fet que Josep Irla fos el següent president suposà "una gran bona notícia", perquè des del punt de vista de la CNT, se sabia que Irla els tenia en consideració. En Pepitu era "l'home tranquil, que manifestava una idea ancorada dins d'ell i que tenia doble força: la dialèctica i la seva situació material". Per a Irla, en canvi, augmentà la possibilitat de ser detingut, deportat, empresonat o afusellat a Espanya.

Josep Irla havia treballat incansablement per als refugiats i la reorganització de les institucions catalanes. A inicis de 1940 havia estat designat precisament per Companys per tal de crear un Consell Nacional Català a França. Malgrat no haver-hi reeixit, el fet demostra que la relació entre el republicà de l'Urgell i el del Baix Empordà era sòlida i de confiança, a pesar de les vicissituds pròpies del primer exili. D'altra banda, el guixolenc exercia altres tasques que podríem denominar governamentals, malgrat totes les privacions d'aquell període. Sortint del seu confinament a Le Mans, el juny de 1940, per exemple, s'havia proposat visitar Nicolau d'Olwer, junt amb Martí Rouret —exconseller de la Generalitat—, per tal de trobar una solució a la "situació de tots nosaltres i el cas tràgic que ens espera", però les autoritats li havien prohibit moure's de Ceret, de manera que instà Rouret a anar-hi amb Rovira i Virgili. Llavors els digué: "Podeu actuar amb plens poders meus [...] per a que siguin ateses les necessitats dels catalans". Els recordava, a més, que la Laietana Office disposava de quantitats mensuals, administrades per Joan Tauler, per a aquests assumptes¹⁵⁵.

¹⁵⁰ JIMÉNEZ, 2003: 36, 66.

¹⁵¹ GIRONA, 1989: 15.

¹⁵² AMCPA, Fons de l'Administració Municipal, Secció Funcionament, Correspondència, 10-10-1939 i 10-6-1940.

¹⁵³ MARQUÉS, 1995: 262.

¹⁵⁴ JIMÉNEZ, 2003: 79.

¹⁵⁵ "Carta...", 2001: 4.

Irla seguí desenvolupant aquesta tasca d'ajut als refugiats, més encara ocupant el càrrec deixat per Companys, tot i que, com diu Calvet, "acceptà el càrrec i es trobà evidentment sense res. Ni despatx, ni diners. Només perills", atès que s'actuava a la França ocupada¹⁵⁶.

D'altra banda, segons Calvet, la fàbrica de Cogolin serví per a mantenir la Generalitat a l'exili, ja que no disposava de recursos propis –des que havien estat entregats a peu de frontera al Govern Negrín–. Calvet, en aquells moments, començava a treballar de comercial de taps per als Irla. Entre uns i altres –deia Calvet–, "*procuramos aliviar, en la medida de lo posible, la situación de personas como Pompeu Fabra, Rovira y Virgili, y tantos otros...*"¹⁵⁷. En efecte, la presidència Irla seria "una aventura política en què s'implicà arriscadament" Felip Calvet des del primer moment¹⁵⁸. Calvet i Irla compartiren, primer, uns mateixos vincles amb la ciutat d'origen, Sant Feliu de Guixols, llavors treballaren plegats en aquell negoci i, per últim, establiren una relació tant en el terreny polític com en el personal.

Una de les ajudes que Calvet i Irla prestaren, fora dels àmbits de les grans personalitats, va ser per a Maria Viarnés, una vella refugiada de Figueres i mare del darrer alcalde republicà guixolenc Francesc Campà –afusellat el 16 de març de 1939 per les autoritats franquistes–. Irla li enviava, mensualment, en pessetes, "els 400 acostumats i, si és necessari més" –deia en una carta a Calvet–, i declarava tenir el deure d'ajudar els altres, tant si eren de la família com amics com en Felip, que fou precisament qui havia alertat de la situació precària de la senyora Viarnés¹⁵⁹. També Emili Vigo, antic secretari d'Irla, rebé el suport econòmic de qui en deia *l'oncle Josep*, és a dir, Irla. En una ocasió, el de la Bisbal especifica: "*m'a envoyé cinq-cents*

Xicu Irla i Felip Calvet, a Ceret, l'any 1945. Calvet començà a treballar de seguida de comercial de taps per als germans Irla.

(Procedència: Fons Felip Calvet, AMSFG)

francs le mois dernier et cinq-cents autres ce mois"¹⁶⁰. En aquests primers anys de l'exili Irla ja era el garant del benestar de molts dels expatriats. El president creia complir "un deure". Deia a Calvet: "Pensa que tot el que faig –el poc que faig, vull dir– és cosa particular meva, i que altres amics com vosaltres es troben en les mateixes circumstàncies, i no puc deixar de fer alguna petita cosa per ells"¹⁶¹.

Irla mantingué el contacte amb molts catalans refugiats a França, però també amb Londres i alguns països d'Amèrica del Sud. La seva actuació es va veure enfosquida per la situació de clandestinitat que hi havia a la França doblegada als interessos nazis i, ensems, mancada de recursos econòmics. Amb tot, es féu un gran esforç per tal de millorar les condicions dels refugiats a França o bé per facilitar-los la fugida a Amèrica.

¹⁵⁶ Testimoni de Felip Calvet, recollit a JIMÉNEZ, 2003: 62.

¹⁵⁷ GIRONA, 1989: 15.

¹⁵⁸ JIMÉNEZ, 2003: 27, 37.

¹⁵⁹ JIMÉNEZ, 2003: 66.

¹⁶⁰ GAITX, 2004(a): 28-35.

¹⁶¹ Carta de Josep Irla, de 2-12-1941, citada a: JIMÉNEZ, 2003: 66.

Amèrica (setembre 1939 - agost 1944)

Els únics països d'Amèrica que acceptaren acollir contingents de refugiats espanyols foren els llatinoamericans –especialment Mèxic, la República Dominicana i Xile–. Tanmateix, no tothom que volia hi podia anar, atès que una comissió seleccionadora rebia les sol·licituds i hi donava el vistiplau, si calia. Els refugiats amb més oportunitats eren les personalitats o bé els que havien estat proposats per un partit o sindicat. Com a dada orientativa, cal dir que el 35% dels que s'embarcaren a Amèrica no havien passat pels camps de concentració.

Ben aviat, Mèxic obrí les portes a tots els refugiats, per bé que després restringí l'acollida als que disposessin de mitjans econòmics per a sobreviure o bé que reunissin uns determinats perfils professionals. Ja l'abril de 1939 i fins l'agost del mateix any, quasi 6.000 refugiats s'hi desplaçaren a bord de vaixells com el *Sinaia*, l'*Ipanema* o el *Mexique*, alguns dels quals noliejats pel SERE, i altres per la JARE o per diferents grups de solidaritat internacionals. Aquesta xifra representa la quasi totalitat dels refugiats emigrats al país centreamericà durant el 1939 i 1940. Cal fer notar, pel que fa als catalans emigrats a Mèxic, que la major part eren originaris de la província de Barcelona, hi anaven acompanyats de familiars, tenien un bon nivell educatiu i eren treballadors del sector de serveis. Els exiliats, a Mèxic, gaudiren de llibertat per a portar a terme les seves activitats culturals i polítiques i, pel fet de ser l'únic país que reconeixia encara com a legítim el Govern de la República, esdevingué l'escenari de fets institucionals –com, per exemple, l'elecció de Tarradellas com a successor d'Irla al capdavant de la presidència de la Generalitat–.

La República Dominicana també acollí refugiats republicans; 3.444 en total, dels quals uns 600 o

800 eren catalans, tot i que no hi havia cap personalitat de primer ordre. Les principals expedicions foren les dels vaixells *De La Salle* i *Cuba*. Però ben pocs refugiats van romandre en aquest país de règim dictatorial, i la major part reemigraren a Veneçuela.

Pel que fa a Xile, els seus criteris per a acceptar refugiats eren molt selectius, malgrat que el seu govern era afí al de la República espanyola. Per això pocs exiliats hi van trobar acollida, i els que ho van fer hi arribaren a bord del *Winnipeg* el 3 de setembre de 1939. Eren, en total, 2.200 –359 dels quals, catalans–, i van ser rebuts pel Centre Català de Santiago, societat que ajudà molt en les tasques d'acollida i edità la revista *Germanor*, que donà veu als exiliats catalans. Per últim, encara a més petita escala, altres grups d'exiliats s'establirien a Colòmbia, Argentina, Veneçuela i Uruguai¹⁶².

L'arribada dels exiliats a Amèrica

Marcel Cros va arribar a Amèrica gràcies a l'ajuda d'un oncle que tenia des de feia temps a Nova York –Joan Cros–, el qual li gestionà l'obtenció del passatge cap a República Dominicana mentre es produïa l'ocupació nazi d'Europa occidental. Pel que sembla, aquest oncle hauria influït en les *Sociedades Hispanas Confederadas* –amb seu a Nova York, composades per espanyols i catalans que simpatitzaven amb la causa republicana–, que li van pagar el bitllet. Recorda que va embarcar a Bordeus el dia que l'exèrcit de Hitler entrava a Noruega, a inicis d'abril de 1940. És evident que en Marcel exagera quan diu que “cap a República Dominicana n'hi van anar cinc mil i en van quedar vuit o deu”, però subratlla que l'emigració que es dirigí inicialment a República Dominicana no es

¹⁶² VILLARROYA, 2000: 41-47.

quedà majoritàriament en aquell petit estat controlat pel militar despòtic Trujillo.

Dos mesos després, el juny, la Teresa Isgleas, filla del dirigent anarcosindicalista i muller de Francesc Parramon, presoner dels nazis –com s'ha vist al destacat anterior–, embarcava també cap a la República Dominicana, gràcies a l'ajut del Servei de Refugiats¹⁶³. D'altra banda, en Pere Pujol féu exactament el mateix camí, però el mes següent. S'havia passejat per un selecte ventall de camps francesos i, de cop i volta, havia estat expulsat del territori francès. El feren embarcar al port de Bordeus: "Anàvem destinats a Santo Domingo –diu–. Ens ho van dir quan érem al barco; nosaltres no ho sabíem pas. Però a Santo Domingo ens van demanar 100 dòlars per desembarcar a cadascun. La gent d'allà ens va enviar fruita, sabó, les coses que ens podien fer falta. Llavors els que eren a terra, del partit, van fer una gestió, prop de Mèxic i prop de Xile. Els dos països van dir que sí. Nosaltres, per aclamació, vam dir Mèxic, sense discussió de cap classe. Mèxic havia enviat armament, havia ajudat la República, i en Cárdenas era un president que ens queia molt simpàtic".

La República Dominicana

En Marcel Cros recorda que durant el viatge de Bordeus a República Dominicana va patir molta fam, situació que podia perllongar-se en cas de no trobar feina: "M'hi podia haver mort de gana allà –diu en Marcel–. Fins i tot vaig estar dormint en un manicomí mig abandonat de l'època de la colònia, per no haver de pagar habitació". A en Marcel li va costar trobar un lloc de treball ben pagat i que tingués una certa continuïtat. De fet, es pot dir que no ho aconseguí fins que no reemigrà a Veneçuela, entre 1944 i 1945.

A República Dominicana va romandre un any a Puerto Plata, el lloc on havia desembarcat. La JARE li proporcionà l'allotjament uns dies, i li pagà 2 dòlars al dia durant els primers mesos. Quan tot això s'acabà, va adonar-se que amb una sola feina era difícil cobrir les despeses necessàries. Va treballar en un forn de pa, en una sabateria, etc. També va tenir temps d'esbargir-se, i va conèixer la que seria la seva futura muller.

Llavors es traslladà a Santo Domingo, la capital, on pensava que podria millorar la seva situació laboral. Però també va treballar en multitud de feines: venia novel·les i va estar en una fàbrica de llumins. Recorda que, a la fàbrica, cobrava "50 centaus diaris, que em servien per a menjar malament". En la majoria de llocs de treball es guanyaven 3 dòlars a la setmana. Per demostrar que això era del tot insuficient, Cros diu: "Un pollastre ja valia 10 centaus; i havia de comprar sabates, espadenyes, pantalons, pasta per a rentar les dents...". De nou l'ajudà l'oncle de Nova York. Amb els diners que va rebre d'ell, pogué muntar una *pulperia* associant-se a una altra persona¹⁶⁴.

En Marcel es va trobar amb dos tipus de col·lectius a l'illa: "La majoria d'emigració d'allà eren morts de gana, gallecs, tots feixistes" –diu sense embuts–. Els autòctons, en canvi, eren "gent amable, un poble obert...: «*Tómese un cafecito*»" –li deien de tant en tant–.

L'ambient polític tampoc no contenia elements per a sentir-s'hi a gust –considera Cros–. S'assabentà de la mort de Companys quan ja era a República Dominicana, però "allà hi havia una dictadura que no ens va permetre fer cap acte, ja que només havia permès un partit espanyol republicà al que no vaig anar mai perquè era dominat pels comunistes".

Per últim, Cros diu haver-se adaptat "per força" a un menjar bastant diferent del català. Recorda que

¹⁶³ ANC, Fons Isgleas - Adroher.

¹⁶⁴ SANZ, 1995: 61.

feien un plat que en deien *la bandera dominicana*, consistent en diferents franges de mongetes vermelles amb arròs blanc sobre un plat. Allà es menjaven plàtans, moniatos –*batata*–, iuca... “Almenys era calent” –diu en Marcel, que als camps francesos havia patit molt més en qüestions alimentàries–. Amb tot, algun dia podia menjar espaguetis, i sempre es podia recórrer al pa.

En Marcel ja tenia decidit marxar d'allà des de 1941. Va aconseguir arribar a Xile, des d'on semblava que podria saltar a EUA, però li denegaren el visat, acusat de ser comunista. Així és que derivà cap a Venèçuela.

Treball i oci a Mèxic

Pujol, comunista i del PSUC, arribà a Mèxic l'agost de 1940. Recorda que el Govern mexicà els va posar una condició per evitar que la dreta mexicana

pogués fer campanya contra la política d'immigració de Cárdenas, “perquè amb aquests cent quatre refugiats que érem nosaltres ja no hi comptava. No aniríem a la capital, sinó que ens repartiríem entre l'estat de Chiapas i el de Tabasco”.

A en Pujol li va tocar anar a Chiapas, al poble de Huixtla, amb una part dels refugiats del vaixell, ja que havien estat dividits en quatre grups de vint-i-sis persones. “Allà vam començar a veure que les dones anaven, de cintura per amunt, despullades, i els homes, quan volien, també es despullaven, es posaven al riu i es banyaven. Tothom anava descalç, fins i tot pel *zócalo* –la plaça del poble–. Eren indígenes. A Huixtla ens va rebre l'alcalde i una gent que ens estava esperant. Ells, convençuts de que érem una gent que més aviat portàvem diners. Vés a saber què els havia dit el govern perquè ens acollissin... Davant aquesta situació el que ens va ajudar més va ser el jutge de pau –explica Pujol–. Se li va acudir de que anéssim als locals del Sindicat de

Grup de refugiats comunistes a Huixtla (Mèxic). Hi apareixen Pere Pujol, dret, i el seu germà Ventura, assegut, assenyalats amb un cercle.

(Procedència: MOLINA HURTADO, M. Mercedes. *En tierra bien distante. Refugiados Españoles en Chiapas*. Chiapas: Gobierno del Estado de Chiapas, 1993)

Plataners". Allí van dormir. Amb els 22,5 pesos que tots rebien quinzenalment acordaren que cadascú s'espavil·laria pel seu compte per a menjar, però hi va haver les primeres malalties degudes a incompatibilitats amb els aliments de la regió –segons els va dir un metge– i van veure que els diners havien de ser invertits de manera comuna en una cuina on es poguessin fer el menjar ells mateixos, a més de comprar bancs i utilitatge. Pujol va ser l'impulsor d'aquell comunisme de base d'arrel pragmàtica. "Recordo que el primer àpat va ser un dinar. Hi va haver nois que van plorar, eh?". Era menjar fet de la manera a què estaven acostumats, tot i ser productes d'allà. "Cada dia hi havia uns ajudants de cuina, uns que havien de fer la neteja del local; s'havia de fer això o allò altre. Teníem dos mestres, molt bons! Amb aquests també hi havia el treball d'estudi. Així, pagàvem la casa, menjàvem –segons la gent del poble, érem els que fèiem més bona vida–, pagàvem el llum, compràvem diaris i això ens va permetre cada mes comprar un llibre! Menjàvem opíparament, i teníem set o vuit criatures als que els donàvem esmorzar i berenar cada dia. I, en canvi, menjant cadascú pel seu compte, es gastaven els diners molt més ràpid. La solució aquella de fer-nos la vida nosaltres mateixos ens va «solventar» moltes coses". Tanmateix, el desembre de 1939, com ja havia ocorregut a altres companys, Pujol fou reclamat pel partit, per anar a treballar a les oficines del PSUC a Ciutat de Mèxic¹⁶⁵.

El PSUC a Mèxic

Gairebé la totalitat dels membres destacats del PSUC es trobaven a Mèxic a partir de 1940. Hi havia el Comitè Central, el Comitè Executiu i tota l'organització. Pere Pujol, que a partir d'ara s'integraria

en els òrgans del partit, s'allotjà primerament en un hotel que havia escollit el PSUC. Allà va trobar vells coneguts: "Sorpresa! Entro allà i trobo un noi que havia sigut un meu ajudant en el front! Es deia Serra i era un company de Barcelona. Vaig estar aquest mes anant a dormir en aquell hotel". Les alegries, però, eren més aviat escasses: "Vaig haver de buscar un company que em deixés uns pantalons i una americana. Resulta que m'eren quatre dits curts, però «bueno»".

En Pere no es pogué moure de l'hotel, que pagava el partit, fins que aquest agregà als 45 pesos que Pujol tenia assignats segons la paga del SERE uns 15 més per cobrir la despesa d'una pensió, que en valia 60. Tanmateix, no li'n sobrava cap, perquè Pujol havia d'estar a disposició del partit, sense treballar: "En Comorera va anar cap a un altre país, i en Marlés no tenia gaires cèntims. No essent-hi en Comorera, ell era el responsable. Vaig passar un mes passant molta gana". En efecte, quan el secretari general no hi era, el responsable passava a ser Marlés, que ocupava el càrrec de secretari d'organització d'Amèrica. La feina que realitzava Pujol l'explica ell mateix: "Jo anava al local del partit i allà passava els dies contestant la correspondència que hi havia d'altres persones i de grups del PSUC d'Amèrica. Aquelles cartes, jo –ja instruït per en Marlés– les contestava pel meu compte".

Segons Pujol, el PSUC, a l'exili, realitzava tasques estrictament polítiques. Amb tot, els dissabtes s'organitzava ball i servei de bar al local del partit: "Això, després d'una setmana de treball polític" –adverteix Pujol–. Els balls eren un xic tristos, al principi –diu–, ja que no hi havia gaires catalanes a Mèxic. Per això ell va anar fent la tasca de convèncer noies del país perquè hi assistissin. Recorda que els músics que tocaven en el ball del dissabte també "eren del PSUC".

¹⁶⁵ Pujol recorda el cas de Senserrich, amb qui havia compartit moments al camp de Vernet, el qual fou reclamat del PSUC tan punt desembarcaren a Mèxic. Aquell "company extraordinari" de la zona del Llobregat havia estat membre del Partit Comunista des d'inicis dels anys trenta.

En una ocasió, el partit ajudà a organitzar l'acte de l'Orfeó Català de Mèxic, que s'havia de fer al Palacio de Bellas Artes, i era obert a personalitats mexicanes i d'altres països, com també a catalans i a la resta d'espanyols. Les relacions entre les dues entitats, però, no havien estat mai gaire bones –diu Pujol–. Ell coneixia el president de l'Orfeó, “un tal Mundet, originari de Calonge, que a Mèxic fabricava begudes carbòniques”¹⁶⁶.

Pujol gaudia plenament de la seva dedicació al PSUC. Allò era pràcticament tot el que podia demanar. Tan sols trobava a faltar el fet de poder disposar d'uns diners per a les despeses de tipus personal. Així, “va arribar un dia que vaig dir: «Hem de mirar de trobar feina, eh? No pot pas ésser així, cada dia, sense cap cèntim a la butxaca»”. Pujol buscà una feina i en va poder trobar gràcies a la influència d'en Marlés i en Comorera. Va estar en uns menjadors de l'Estat on tenia cura de la intendència, els magatzems i els refrigeradors.

La dedicació de Pujol al PSUC de l'exili s'acabà a finals de 1943, quan el partit li comunicà que hi havia l'oportunitat d'enviar un home a Catalunya, “i jo m'havia ofert per anar-hi” –diu ell–. “Un dia vaig desaparèixer de la pensió. Vaig buscar un altre lloc amagat, on ningú no em conegués. Vaig dir al lloc de treball que me n'anava a córrer Amèrica. No ho havia de saber, la gent, que jo me n'anava claudes-tinament a Espanya. Amb una persona o dues del partit que ho sàpiguen ja n'hi ha prou!”.

L'embarcaren en un vaixell que anava a l'Argentina, on la seva missió seria buscar un visat espanyol. “Vaig estar per Equador, Perú, Xile, tots els ports que van tocar. El barco era ple de diplomàtics sud-americans que s'estaven als Estats Units i d'ame-ricanes que anaven a fer propaganda religiosa als països sud-americans”. En Pujol viatjava amb tres companys, camuflat en aquell vaixell. “Vam

parlar sobre Hemingway amb les religioses, però, «cuidado», jo em guardava bé prou de dir que era comunista!”. Durant el viatge, va tornar a tastar orços, la qual cosa no havia fet des de l'hivern de 1935. Finalment, arribà a Buenos Aires, i allà obtin-gué del partit un passaport per a entrar a Espanya. Desembarcà a Lisboa i, d'allà, després de passar els controls policials, es dirigí cap a Barcelona. L'abril de 1945 va ser delatada la seva presència clandestina a Espanya i fou detingut i empresonat. Sortí gràcies a un conegut del seu pare, l'antic pro-pietari dels Astilleros Mayol a Sant Feliu de Guíxols, el qual tenia influències en determinades instàncies del règim franquista.

La fi de la guerra (novembre 1942 - agost 1944)

Amb l'ocupació alemanya de tot França, els exiliats republicans van patir més que en cap altre moment la incertesa pel futur. Les autoritats de Vichy havien representat un perill potencial, perquè no estaven gens interessades a protegir els refugiats, ans al contrari, als seus líders polítics els considera-ren poc menys que perturbadors de l'ordre, i les persecucions contra comunistes i anarquistes ja s'havien posat en marxa des del mateix any 1939. Ara, però, les autoritats que els exiliats tenien al davant responien al mateix Führer –que havia deportat milers de catalans als camps d'extermini–, i qualsevol d'aquells exiliats, a priori, podia patir la mateixa sort. Les persecucions policials envers

¹⁶⁶ Artur Mundet no era pròpiament un exiliat, tot i que col·laborà sovint amb els republicans. Havia establert abans de la Guerra Civil una fàbrica a Mèxic, la qual havia rutilat prou bé –a Calonge ja havia estat taper d'ofici–. Els seus negocis a Amèrica estaven relacionats amb el suro, amb els taps i amb la comercialització i embotella-ment de begudes. Un exiliat de Sant Feliu, Ricard Pascual, treballà en una de les seves empreses. Destacava pel seu caràcter filantròpic, que el portà a fer donatius a Catalunya i a Mèxic, els quals s'utilitzaren per a obres d'assistència social, com les importants Llars Mundet de la Dipu-tació de Barcelona. Morí a Ciutat de Mèxic el 1965. Vegeu: CANER, 1983: 168; RÍQUER, 2006: (en premsa).

els republicans es generalitzaran i, a la gana que es va passar en determinades zones de França, s'hi afegí una temença de base molt real sobre la pròpia seguretat. Per als refugiats que quedaven en llibertat a França, doncs, aquells anys 1942-1944 "van ésser els més durs de l'exili" –diu Teresa Rovira¹⁶⁷. Tanmateix, el pitjor any per als que van ser deportats i tancats als camps d'extermini havia estat el 1941, en què es produí un elevat índex de mortaldat entre els que foren obligats a treballar en *Kommandos* –tal com veïem en el destacat–.

Repressió i resistència

La repressió de les autoritats alemanyes es va deixar sentir especialment des que l'exèrcit nazi havia sofert les primeres derrotes importants al nord d'Àfrica davant els exèrcits aliats, el novembre de 1942. Tres guixolencs participaren en aquelles operacions, dos al servei de l'exèrcit francès resistent –en David Ramon i en Miquel Aicart– i un altre al servei de l'anglès –en Miquel Amate–. De fet, participar en els exèrcits aliats era una altra forma de combatre el feixisme. A Amate, però, el van ferir i va haver de ser traslladat a les illes britàniques, on va conèixer una infermera que llavors seria la seva muller –diu Daniel Cros–.

Com a resposta al revés militar sofert pels alemanys a Àfrica, França fou totalment ocupada i la persecució als refugiats augmentà. Aquesta nova eventualitat es va deixar sentir a diferents punts de la que havia estat la *France libre*. A Montpeller, la Teresa Rovira recorda que "llavors sí que va fer efecte veure que entraven a Montpeller tots aquells nazis, amb el pas de l'oca. Jo passava per la plaça de la Comédie de Montpeller i me'ls vaig trobar. Jo anava passant per la vorera i ells anaven entrant. Recordo

que m'anaven caient les llàgrimes". En altres poblacions, les autoritats militars anaven demanant un nombre concret de persones, en principi destinades a companyies de treball, i els refugiats eren uns fermes candidats a ocupar aquelles places.

La resistència es feia mitjançant actes de sabotatge d'instal·lacions que utilitzaven els alemanys, com el tren. El maquisard francès era el moviment que s'encarregava, clandestinament, de preparar aquelles accions. Dins del maquis hi hagué alguns republicans espanyols, que havien entès que l'enemic alemany era el mateix que havien combatut feia sis anys a Espanya. Tres guixolencs, per exemple, prengueren part en aquests actes, i hi perderen la vida. Es tracta dels germans Salvador i Josep Llorens Estruch –morts a Marsella– i de Joan Ribot¹⁶⁸.

En alguns masos, els francesos hi amagaven subministraments d'armes i carburant per al maquis –que, d'ençà de 1941, s'havia estès per quasi tot el país i practicava algunes accions gens menyspreables–. En aquestes cases de pagès també es produïen reunions de polítics francesos, de jueus, etc. Les SS, però, sospitaven de l'organització clandestina del maquisard i sovint inspeccionaven les explotacions rurals del sud de França. Alguns dels espanyols que havien estat treballant en aquests masos des de l'inici de la Segona Guerra Mundial, quan es van anar clausurant els camps, s'integraren en les xarxes de resistència a partir del seu contacte directe amb les diferents cèdules, realitzat en aquestes explotacions agràries.

Per la seva banda, en Felip Calvet –diu la Teresa Rovira–, "feia resistència –contra els alemanys i el franquisme– no pas d'aquella d'anar a tirar trets i anar-se'n pels boscos, però tenia contactes, per exemple amb l'Arthur Conte, rossellonès, del Partit Socialista, i membre actiu de la Resistència fran-

¹⁶⁷ ROVIRA, 1989: 44.

¹⁶⁸ JIMÉNEZ, 1995: 219.

cesa –llavors eren gaullistes, aquests–. Era una resistència de contactes i de preparar, sobretot, la tornada, i de com s'havia de fer aquesta tornada". Un altre dels guixolencs amb contactes i amb capacitat d'ajudar els altres catalans fou el president Irla. Juntament amb Calvet, precisament, i gràcies als rendiments econòmics de la fàbrica de taps de Cogolin –menada per Irla amb la col·laboració comercial de Calvet–, es dedicà a remetre assignacions econòmiques a personalitats catalanes d'una certa edat amb poques possibilitats de treballar a França, com Pompeu Fabra, Rovira i Virgili, "y tantos otros..." –recorda Calvet–. A la vegada, la fàbrica serví també per a mantenir, d'una forma modesta, la Generalitat a l'exili¹⁶⁹.

Camps i batallons disciplinaris

L'ocupació alemanya també fou contestada des dels camps disciplinaris. Al camp de Muret, per exemple, els presoners es transformaren en resistents. En Joan Sans, que era un d'ells, dibuixa aquest panorama:

"Allà hi havia dues classes de presoners; els professionals dels papers, de no portar documentació a sobre, els indocumentats: a aquests els posaven en un grup disciplinari per saber qui eren –l'espanyol ha sigut de vegades una mica exagerat: els gendarmes els demanaven «*papiers, s'il vous plaît*», i aquells els donaven, si en portaven, un diari, una *Depêche*–; i llavors hi havia els casos, en tractament, però amb interrogatoris de la policia criminal. A mi me'n van fer tres. Quan venien, es buidava tot el despatx i hi quedava només el capità, l'ajudant del capità, que era un aviador, jo i la policia de Montpellier, i allà es produïa aquesta conversa:

»– Vostè és anarquista?

»– Sí, senyor. Jo sóc anarquista.

»– Vostè ha manat unitats anarquistes.

»– Sí, senyor. Jo he tingut unitats anarquistes, catalanobasques, de vint anys, o de divuit anys, unitats variades... Jo he anat allà on m'han demanat. I si em permeten que els faci una observació: vostès tenen la meua edat, hi ha hagut una guerra a França, vostès han sigut mobilitzats i llavors, què han fet vostès? Quan els han cridat, on han anat?

»– Al quarter –deien els policies–.

»– I al quarter general què han fet? Han tricatat o... Doncs a mi em va passar exactament igual.

»– Però, a pesar de tot això, vostè és anarquista.

»– Sí, però, tornem-hi... Jo tinc un ideal; però jo ara li faig una pregunta a vostè: és catòlic?

»– Sí.

»– Creu en Déu?

»– Sí.

»– Doncs, ja està. Per a mi no té cap més importància. Si vostè no cregués en res, potser m'espantaria, perquè llavors no tindria facultat de pensar. I jo tinc un ideal, i és aquest, vet aquí. Si això és un acte criminal, vostès em jutjaran.

»– Però és que vostè ha fet això, i allò altre... –li deien els interrogadors–.

»I així anaven insistint –continua en Joan–. I al cap de dos mesos tornaven. Fins que un bon dia el capità es va enfadar i va dir als policies:

»– Heu vingut dues vegades, ara la tercera, a preguntar el mateix. Ell us respondrà el de sempre. Aquí l'únic que respon d'ell sóc jo!"

Més enllà dels possibles maltractaments psicològics que es poguessin produir, a Muret el menjar que els donaven era absolutament repulsiu. En Joan afirma que hi havia "cada dia, sang i tupinambes. La sang era de l'escorxador, s'escombrava dels cavalls i dels bous, es posava amb ceba i el cuiner en feia menjar. Bé, les diarrees eren a l'ordre del dia, naturalment".

¹⁶⁹ GIRONA, 1989: 15; ROVIRA, 1989: 45.

En una altra ocasió en Joan es va assabentar que alguns presoners tenien referències de Germinal Esgleas, antic líder de la CNT-FAI i secretari del Moviment Llibertari Espanyol (MLE), organisme fundat el febrer o març de 1939 per la FAI, la CNT i la Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries (FIJL). En Joan Sans va escriure a l'Esgleas i, així, prengué contacte amb altres vells sindicalistes: "Vaig començar a escriure al Santillán, al Mas i al Pablo Guerrero, que estaven a l'Àfrica, al Delso de Miguel, que estava a Anglaterra, al Peirats -a Veneçuela-, a l'Herrera -també a Veneçuela-... Anava escrivint a tots, anava rellegant. I a tots anava contestant. I llavors jo anava donant orientació al Germinal. I això va durar llarg temps. I és allà a Muret on vam organitzar la CNT. D'allà va néixer llavors la unitat de la CNT".

Es va aprofitar l'avinentsa que a Muret hi havia una estació de tren i la gent estava acostumada a veure tràfec de persones que arribaven i marxaven. Per això, en Joan va pensar: "Hem de fer aquí el congrés. I fer la unificació de la CNT. S'ha de preparar el capità, llavors. I vaig començar a preparar el capità del camp". Era relativament fàcil, ja que hi havia un ambient propici a la resistència: es produïen les primeres dificultats de l'exèrcit alemany a Stalingrad, a 15 quilòmetres del camp hi havia el maquis de Saint Lizier, el capità de la gendarmeria formava part de la Resistència... "El capità havia de comprendre que tenia enemics per tot arreu si no era ell també un resistent". Van acordar que el capità passés dos o tres dies fora del camp, a casa seva, a canvi que hi regnés l'ordre. Aquells dies "van arribar 80 o 90 espanyols, de fora. Vam reunir-nos allà, vam discutir i va sortir el primer Comitè Nacional que va preparar el Congrés de París, més tard. [Va entrar] el Carreño, que va ser mestre racionalista, que va ser el secretari, van entrar-hi d'altres... i llavors es va

fer la veritable CNT, la veritable organització, que es va posar en contacte amb el Germinal, la Federica, i amb tots els que eren de fora".

El fet que demostra l'existència d'una sòlida xarxa de resistents dins mateix del camp és la desconfiança que els tenia el propi capità de la instal·lació. En una de les ocasions en què l'alcalde de Muret el visità per demanar-li presoners per tal de controlar els sabotatges que es produïen a les vies del tren, el capità li va dir: «Si us els dono, no hi ha cap tren, llavors!».

Els reclusos també facilitaren l'evasió de persones, tant del camp com dels pobles de la zona i, fins i tot, d'altres camps propers: "Allà amb nosaltres hi havia el Maldonado, que va ser president de la República a l'exili: vam canviar-li el nom. Hi havia el Morlanes, que va entrar dient-se Jaulin i va sortir dient-se un altre nom...". Canviaven els noms de les cartes de racionament dels que perillaven. I, quan els volien deportar a Alemanya, els resistents eren els primers a saber-ho, gràcies als contactes que tenien fora del camp, de manera que podien avisar els afectats, poble a poble. "Venia el dia de marxar. Els alemanys havien posat vuit o deu vagons a l'estació. Tot tancat, ningú es presentava. Per què? Perquè el patró francès, com que li marxava el que treballava la terra, tenia interès en protegir-lo. Tot jugava a favor nostre". Llavors els alemanys van prendre la determinació d'anar al camp i organitzar ells les expedicions, però els presoners es van creuar de braços. Sans recorda que "només se'n va presentar un perquè tenia por que el descobrissin; sobre sis-cents i «pico». Van comprendre que no podien fer res".

En altres ocasions, des de Muret s'ajudà en les tasques d'evasió de presoners d'un camp proper -el de Noers-, ambdós units pel curs del riu Garona i distants uns pocs quilòmetres. "Amb una barca,

riu amunt, entre un camp i l'altre, jueus o no jueus, espanyols o no espanyols, que ja s'esperaven, pujaven a la barca i cap a Muret". Allà els portaven al maquis de Saint Lizier, amb el qual hi havia un contacte permanent. Les autoritats del camp s'as-sabentaven posteriorment que aquelles persones havien desaparegut. Ningú no els havia vist sortir. Una de les fugues més sonades fou la de Vincent Auriol, president de la República francesa després de l'alliberament¹⁷⁰. Tenia residència assignada a Muret, envoltat de francesos i alemanys. En Joan explica que "un dia la Resistència es plantejà de treure l'Auriol del confinament i possibilitar la seva evasió a Londres, on hi havia De Gaulle. D'això se'n va encarregar Gabriel Binimelis¹⁷¹, un petit home d'un metre i mig i 45 quilos". Aquell Binimelis va preparar una barca, circulà pel riu Loja, paral·lel al Garona, entrà a Muret, passà pel costat de la casa d'Auriol, el posà dins un sac i, estirat darrere la barca, el portà fins l'estació de tren. El maquis de Saint Lizier l'esperava per portar-lo al nord d'Àfrica i, d'allà, a Londres. "És a dir –resumeix en Joan–, que a l'Auriol el vam treure nosaltres. I quan Vincent Auriol va tornar a Muret, la primera carta de residència que hi va haver per a un espanyol, i per deu anys, va ser per a un servidor –llavors era per cada tres mesos!–".

Els mateixos presoners del camp, però, eren els menys interessats a sortir-ne, perquè en tenien tot el control, amb el consentiment del capità. Amb la fi de la guerra, però, a aquell se'l va voler jutjar com a col·laboracionista amb els alemanys, i llavors, tant Sans com Binimelis, van dir: «No home, no ho feu, aquest home ha estat un joguet». Finalment se'l va acomiadar de l'Exèrcit. "L'endemà es va posar en contacte amb un grossista i anava a vendre tripes seques pels mercats de Tolosa...; un pobre home. Jo tinc cartes a casa, d'ell, d'admiració".

A banda de Muret, en aquesta època hi havia altres camps a ple rendiment, els quals eren destinats a l'internament de subjectes fortament polititzats. Els del nord d'Àfrica eren especialment durs, per les difícils condicions ambientals que s'hi donaven. Aquests camps van estar funcionant ben bé fins que la Segona Guerra Mundial es començà a decantar a favor dels aliats, la qual cosa succeí gràcies a les batalles guanyades pels exèrcits de les democràcies occidentals precisament en aquesta zona. Francesc Isgleas va viure aquests esdeveniments tancat al camp de Djelfa, on s'estava des del juliol de 1942. El feren treballar en la construcció del ferrocarril transsaharià fins el maig de 1943, moment en què sortí del camp¹⁷². Probablement, en sortir, es posés en contacte amb Ponç Valls –l'exalcalde guixolenc amb negocis de suro a Algèria– per tal que l'ajudés. Sembla ser que Isgleas treballà un temps en la fàbrica de taps de Valls¹⁷³. Tanmateix, des del setembre de 1943, féu d'assessor en temes de refugiats per a Paul W. Gordon, de la North African Economic Board, tasca que –recordem-ho– ja havia realitzat per a la CNT durant els primers mesos de l'exili republicà¹⁷⁴.

El treball forçat tenia lloc també en els batallons organitzats pels alemanys de la França ocupada. Dimes Bussot fou enquadrat en un d'ells per no haver accedit voluntàriament a treballar de mecànic ajustador per als nazis. En aquells moments, Bussot formava part d'un grup de presoners procedents de diferents camps francesos –ell, del de Bram– dedicats a la fortificació de la costa atlàntica al sector del fort de Saint Pierre, a pocs quilòmetres de Brest. Però el castigaren a formar part, junt amb altres republicans espanyols, jueus francesos, belgues, polonesos i txecs, d'un grup que havia de cavar, a pic i pala, bases per a submarins, sota freqüents

¹⁷⁰ Vincent Auriol (1884-1966) exercí com a diputat des de 1914 i va pertànyer a la secció francesa de la Internacional Obrera entre aquest any i el de 1936. Fou ministre de Finances, de Justícia i d'Estat de diferents governs del Front Popular francès entre 1936 i 1938. Fou empresonat pel govern de Vichy per haver negat els plens poders al mariscal Pétain (1940). Un cop evadit, s'uní, a la Resistència a Londres (1943). Finalment, seria el primer president de la IV República francesa (1947-1954).

¹⁷¹ Originari de Santa Coloma de Gramenet.

¹⁷² INÍGUEZ, 2001; ANC, Fons Isgleas - Adroher.

¹⁷³ Entrevista a Marcel Cros.

¹⁷⁴ ANC, Fons Isgleas - Adroher.

Els camps nazis, tram final

Montserrat Roig afirmava que s'havia produït un canvi en la política dels camps nazis respecte als republicans espanyols a finals de 1942, especialment a Mauthausen. Això fou degut al fet que "els SS tenien altres feines, havia començat la batalla de Stalingrad, Heydrich feia uns mesos que havia estat assassinat a Txecoslovàquia i els odis se centraven, doncs, en soviètics i txecs. Aquestes dues nacionalitats [foren] salvatge-ment tractades al camp". Els republicans espanyols, en canvi,

Carnet de la Federación Española de Deportados e Internados Políticos, de Dimes Bussot.

(Procedència: Gerard Bussot Liñon)

ràtzies de l'aviació aliada. Les baixes temperatures de l'hivern de 1942-1943 el van fer caure malalt. En aquestes condicions, hagué d'acceptar de col·laborar amb els alemanys, exercint de metal·lúrgic a l'illa de Guernesey, ocupada als britànics i sotmesa a un constant bloqueig. L'illa fou evacuada el maig de 1944 i Bussot fou traslladat al pas de Calais, on treballà en la recuperació de vehicles. Per informes del govern de Vichy, se sabia que era un bon mecànic, i se li exigí de reparar problemes de juntes de culata dels vehicles bèl·lics. Bussot intentà sabotejar les reparacions treballant l'alumini de forma que no resistís la potència dels motors. Aquesta seria la seva aportació particular a la resistència al feixisme, abans que se li donés un permís per a anar a veure els familiars a Perpinyà –quatre dies abans del desembarcament de Normandia–, la qual cosa aprofità per integrar-se a la resistència organitzada dels Pirineus Orientals¹⁷⁵.

aconseguien l'autorització per a "escriure, en unes postals lliurades pels SS, vint-i-cinc paraules cada sis setmanes", la qual cosa els havia estat negada des del principi, tot i ser realment deportats polítics i no presoners de guerra¹⁷⁶.

També va renéixer la solidaritat entre els presos catalans, que ajudaren els que sofrien càstigs especials amb racions extres de menjar –tretes de les racions normals de la resta de presos–, com també assistiren els presoners catalans més joves que havien estat integrats en *Kommandos* exteriors al servei de diferents empresaris –un dels quals era l'austríac Poschacher–. Aquestes unitats externes de treball fatigaven els joves i els feien caure en la desmoralització, amb el perill d'acceptar la perversió dels *Kapos*, dels SS o dels caps de barraca. De fet, eren assetjats contínuament, els prometien regals i una vida millor. Això és el que alguns deportats anomenaven *esperit del camp*, producte del teatre muntat pel sistema concentracionari nazi per

¹⁷⁵ Bussot, 1992: 30-33.

¹⁷⁶ Roig, 1977: 251.

desarmar el pres davant el seu botxí. L'esperit del camp envaïa el caràcter d'alguns dels reclusos, els quals passaven de la resistència i la solidaritat a la corrupció i malevolència.

Tanmateix, l'organització clandestina es va anar articulant dins els camps. Els primers que s'havien organitzat havien estat els republicans, però les altres nacionalitats també havien constituït nuclis de resistència. Cada partit organitzà els seus grups, llavors es crearen comitès nacionals unitaris, on totes les tendències polítiques hi eren representades –CNT, republicans, socialistes, PSUC, PCE– i, finalment, un Comitè Internacional, el 1944.

Les relativament bones notícies que arribaven de l'exterior eren molt valorades pels resistents, car sabien que allò els animava a mantenir-se vius. Per exemple, una nova molt difosa havia estat la de l'entrada de l'URSS en guerra.

Després de l'alliberament dels camps, els antics deportats es preguntaren on havien d'anar, mentre al seu país hi hagués encara una dictadura. Es van fer intents per anar cap a Rússia, però no tothom hi estava d'acord. Alguns es van voler afegir al maquis que pretenia entrar a Espanya. La major part dels republicans espanyols que quedaven en vida, però, es dispersaren per França¹⁷⁷.

La fi de la Residència de Montpeller

La germanització de les directrius polítiques a França també va provocar un progressiu desmantellament de la Residència d'Intel·lectuals de Montpeller. La Teresa recorda que, "amb l'ocupació alemanya, va durar una miqueta, encara, la resi-

Andorra la Vella, agost de 1947.
Drets: Felip Calvet i Antoni Rovira. Asseguts: mossèn Salvador Bonet, Teresa Rovira i Antoni Rovira i Virgili. Aquest darrer –com Pompeu Fabra i altres intel·lectuals– va haver de rebre ajuts de Josep Irla per la seva impossibilitat de treballar a França.

(Procedència: AMSFG, Fons Felip Calvet)

¹⁷⁷ Roig, 1977: 252-548.

dència, perquè el president de Mèxic d'aleshores, va fer com una espècie d'aval, se'n va fer responsable ell, de donar uns cèntims a Vichy". Tanmateix, es van acabar algunes subvencions que havien anat arribant i els donatius lliurats a títol personal també esdevingueren més minsos –"és clar, la gent també se'n cansa", diu la Teresa–. Així doncs, si bé la residència no fou desintegrada de cop i volta, s'anaren esgotant els recursos que la sustentaven, de manera que el 1942, la residència "ja només existia de nom"¹⁷⁸.

Algunes personalitats d'aquell entorn, "persones grans que ja no podien fer res", com Pompeu Fabra o Antoni Rovira i Virgili, van rebre ajuts del comte de Güell: "Va encarregar un treball al Fabra, va encarregar un treball al meu pare, i amb l'excusa de que els hi encarregava, els pagava el treball. És a dir, era anar vivint a la que salta"¹⁷⁹.

Alhora, la comunitat protestant de Montpeller es va fer càrrec de la intendència d'alguns dels refugiats. Segons Teresa Rovira, "va donar durant dos anys, quan hi havia els alemanys, el sopar als estudiants catalans i als jueus, i ens trobàvem jueus i catalans a sopar, en un lloc on havíem d'anar nosaltres a buscar el menjar, en un restaurant barat. Hi anàvem cada dia un noi i una noia als que ens tocava, amb unes cassoles d'aquelles tan grans de restaurant, una nansa cadascun. Llavors, allà a L'Espoir¹⁸⁰ ho posàvem en unes taules de fusta: una fusta amb uns cavallets i amb uns plats com de llauna. Rentàvem els plats nosaltres, i la cassola, i allà hi havia converses de tota mena".

Malgrat les ajudes puntuals en el terreny de l'alimentació, com la de L'Espoir de Montpeller, la situació es va anar agreujant des de la tardor de 1942. Per aquest motiu es produïen situacions com les que explica Teresa Rovira: "De bon matí es podia veure Pompeu Fabra, el doctor Humbert Torres,

Martí Barrera o el meu pare [Antoni Rovira i Virgili], entre molts d'altres, que se n'anaven a fer cues i posaven dins la bossa el que trobaven"¹⁸¹.

El periodista gironí exiliat a Montpeller, Josep M. Corredor, constitueix un altre testimoni d'aquells anys. Explica que els àpats que podien fer-se, forçosament consistien en "unes fulles de col o el que hi hagués, tot procurant estalviar fins a l'extrem les matèries grasses"¹⁸². També Teresa Rovira confirma que els greixos per a cuinar eren uns dels elements més buscats: "A la cuina vam fer servir llet en comptes d'oli. En Felip [Calvet] s'espavilava bé amb les coses del menjar i va trobar una vaqueria, d'uns exiliats, molt lluny de Montpeller, que els proporcionava, de vegades, un litre de llet. Per a arribar-hi, però, havia de fer una caminada d'una hora i mitja, i no sempre el podien servir. I, si fèiem bledes, que en teníem tantes com volíem, llavors fèiem una mica com de salsa blanca o l'amaníem amb llet".

Els alemanys –diu Teresa Rovira– havien imposat el toc de queda o *couvre-le-feu*, que obligava a no sortir de casa des de les vuit del vespre fins a les vuit del matí següent, "a menys que anessis amb un mocador blanc i que fos per una cosa urgent, de medicina, i sempre et podien dir que te n'anessis de Montpeller, o et podien agafar tranquil·lament. No sabies què et podia passar. A més, de tant en tant deien que hi havia massa exiliats, que se n'havien d'anar en un altre lloc". Tanmateix, les deportacions a Alemanya no van ser freqüents entre els refugiats de Montpeller, això "ho van respectar, [ja que] a Montpeller estàvem molt protegits: érem un grup important, a la residència, i érem protegits per començar pel rector de la Universitat, pel Joan Amade, el professor i president de la residència –encara que fos simbòlic–, pel seu fill, empleat de la prefectura, i després, fins i tot, pel cap de policia d'estrangers, un home molt seriós i que no estava per històries però que ens tenia un

¹⁷⁸ ROVIRA, 1989: 44.

¹⁷⁹ Alhora, Güell i Calvet tenien negocis compartits. Vegeu-ho al Fons de Felip Calvet i Costa de l'AMSFG, Sèrie 3.3. Relació empresarial amb Joan Antoni Güell.

¹⁸⁰ Era també el propi local de la comunitat protestant.

¹⁸¹ ROVIRA, 1989: 43.

¹⁸² CORREDOR, 1971: 236.

respecte. És a dir, no som representatius de la situació dels exiliats a França, perquè era un grup protegit per tota aquesta gent”.

Malgrat el capgirament de l'ambient general a França, tant Calvet com Teresa Rovira –junt amb d'altres– van continuar estudiant una carrera universitària gràcies a les beques de l'Entraïde Universitaire¹⁸³. El 1944 acabaven tots la seva llicenciatura¹⁸⁴.

Enmig d'aquell clima que s'enraria per moments, alguns exiliats pretenien embarcar cap a Amèrica, com havien fet altres amb anterioritat. A finals de 1942 alguns dirigents d'ERC encara rebien sollicituds per a anar-hi¹⁸⁵. D'entre ells, qui gestionava els embarcaments era Josep Tarradellas.

La difícil vida quotidiana

En la situació precària en què va anar entrant la Residència de Montpeller, doncs, “tothom es va anar espavilant com va poder –diu Teresa Rovira–. Tothom es va posar a fabricar espardenyes... Molts metges, a Montpeller... ja que no hi havia sabates de cuir, aleshores, a França. Feien unes sabates de ràfia, feien soles d'espardenya.... Tothom es va anar espavilant a fer alguna cosa o altra. I en Felip anava fent amb els taps i amb el suro”.

Certament, Calvet abandonà els habitatges proporcionats per la residència i, almenys per un temps, va anar a viure a casa del professor Dupront, de la Facultat de Lletres, que era un home d'idees “un xic aristocràtics” i, tot i estar casat, vivia en un casalot sense la seva dona, la qual s'estava més enllà de Tolosa. Allà tan sols hi tenia una minyona que feia les tasques de la llar. Per tant, en Felip s'hi va poder allotjar amb una certa comoditat. Alhora, treballava prop de Josep Irla comercialitzant els taps que aquest feia a Cogolin o

fent-li compres de suro, i no tan sols això, sinó que la relació amb aquell polític va introduir Calvet de ple en el món de la política de l'exili¹⁸⁶. En Felip anava rebent lliçons del president –del qual era una mena de secretari i confident–, però també de qui seria el seu sogre, l'Antoni Rovira i Virgili. Tal com ja havia dit Víctor Torres, agafà “el pragmatisme patriòtic del primer, i la fidelitat inqüestionable a uns ideals del segon”¹⁸⁷.

L'ampli ventall de contactes que tenia en Felip gràcies al fet de treballar amb Irla van possibilitar que el jove fes, en certa manera, una tasca que podríem qualificar de redistributiva dins l'exili català. Algunes vegades havia demanat ajudes econòmiques a altres industrials del suro, exiliats com ell, per sufragar les despeses que calia fer per sustentar altres persones. Alguns d'aquests industrials foren, per exemple, Antoni Bargeli, antic regidor d'ERC a Sant Feliu de Guíxols, Alfred i Joan Tibau, Ponç Valls,

Josep Suñer, exalcalde de Santa Cristina d'Aro, fou un dels industrials del suro als quals Felip Calvet demanà ajudes per a terceres persones.

(Procedència: AMSCA. Col·lecció de documents audiovisuals i gràfics)

¹⁸³ MANENT, 1993: 192.

¹⁸⁴ Vegeu els documents que acrediten el pas de Calvet per la Universitat de Montpeller en el Fons de Felip Calvet i Costa de l'AMSFG, Sèrie 1.3. Formació.

¹⁸⁵ Tanmateix, l'embarcament de l'últim vaixell que havia de transportar refugiats a Mèxic es produí el setembre de 1942.

¹⁸⁶ Vegeu les cartes intercanviades entre Calvet i Irla, la majoria de les quals localitzades a Cogolin, al Fons de Felip Calvet i Costa de l'AMSFG, Sèrie 2.3. Josep Irla.

¹⁸⁷ Paraules pronunciades al cementiri d'Horta, amb motiu de la cerimònia d'enterrament del mateix Calvet. Vegeu: JIMÉNEZ, 2001: 26.

Santiago Vila –exalcalde de Llagostera– o Josep Suñer –exalcalde de Santa Cristina d'Aro–¹⁸⁸.

Aquest clima de depauperació progressiva per a la major part dels refugiats fou el que els va moure a intentar creuar la frontera cap a Espanya, i el rastre d'aquesta repatriació es pot anar resseguint a través de la problemàtica que generaven en alguns ajuntaments propers a la ratlla pirinenca, els quals es veien obligats a prestar-los les atencions indispensables i a acollir-los en serveis de beneficència. A causa d'això, els alcaldes de la província de Girona, en la reunió que els aplegà a la capital a principis de 1943, acordaren que l'alcalde d'aquesta ciutat, en representació del col·lectiu, "*en vista de las circunstancias especiales de situación fronteriza a esta provincia gestione en Madrid la concesión de auxilios especiales para atender a las numerosísimas personas pobres que sin recursos o enfermos entran por la frontera de Francia*"¹⁸⁹.

Tanmateix, des del punt de vista polític, l'any 1943 començava a somriure lleugerament per al món de l'exili. Dins els camps d'extermi es van començar a difondre les notícies relacionades amb les derrotes de l'Eix, la qual cosa tenia la virtut d'allargar la vida dels reclusos, a l'espera d'un pròxim alliberament. A França, aquells que havien pogut quedar-se, tornaven a definir el seu horitzó personal i professional. Els Irla començaven a passar dies de repòs en el poble de Villecroze, cosa inimaginable l'any anterior. Amb tot, en Nicolau morí justament al final d'aquest any, a Cogolin.

Desenllaç de la guerra a Europa

L'estiu de 1944 fou crucial per a la guerra en territori europeu. A França, les hostilitats finals tingueren lloc l'agost d'aquell any, amb l'alliberament

de pobles i ciutats i de la pròpia capital el dia 24, arran dels desembarcaments produïts amb anterioritat a les costes de Normandia i del Mediterrani.

A Montpeller es va viure aquell moment amb una gran alegria –segons explica Teresa Rovira–, precedida, però, per un augment de la preocupació que els alemanys realitzessin alguna acció imprevista: "Al final, quan els alemanys anaven molt esverats perquè estaven perdent –i feien una mica de por perquè no sabien el que es feien– van donar l'ordre d'agafar a tota la gent de Montpeller que fossin, com si diguéssim, *vagos y maleantes*. Aquests eren gitanos, pobra gent...; gent així. Aleshores, tant en Fabra com el pare Barrera, com el doctor Torres, com en Lloret, com el meu pare, a tota aquesta gent que no tenien ni carnet d'ofici ni carnet d'estudiant –perquè ells sí que no se n'anaven a la universitat a fer classe de francès–, els posaven «sense professió». I els alemanys van considerar que també eren vagos y maleantes, i el meu pare el van venir a buscar dos policies a casa, a en Fabra igual; els van passejar per tot Montpeller amb un policia a cada costat. Els van portar en una caserna on hi havia tota l'altra gent, i quan jo vaig tornar a casa, em vaig trobar amb una senyora veïna que em va dir: «mira, al teu pare se l'acaba d'emportar la policia». Llavors vaig anar corrents en busca del Felip –en Felip era el que ho arreglava tot–, i se'n va anar de seguida a veure el rector de la Universitat de Montpeller, el Serrailh, i aquest a veure el cap de la policia dels estrangers a la prefectura, a Lluís Amade... Tothom s'hi va posar, i aleshores es van adonar d'això: que els havien pres per uns *vagos y maleantes*, que deien aquí, i els van deixar anar a la tarda, però aquella nit, a tota aquella gent se'ls van emportar amb aquells trens que en deien de la mort, de manera que els hi va venir d'hores. De manera que els perills hi eren. Però anaves vivint...

¹⁸⁸ JIMENEZ, 2003: 40.

¹⁸⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I (Administració General), Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament, 1941-1943, acta de 19 de febrer de 1943.

entre diferents punts del Mediterrani, i els Irla van poder comprar suro a Algèria i Còrsega¹⁹².

Entretant, la brigada de Leclerc¹⁹³ fou l'encarregada d'entrar fins al cor de la capital i aconseguir la rendició de mans dels alemanys. En Marcel Cros, que en aquells moments ja vivia a Veneçuela, recorda haver vist en els diaris veneçolans una fotografia d'un tanc aliat entrant a París. La seva sorpresa fou majúscula quan es va fixar en el fet que un dels laterals del tanc portava una inscripció que deia "Sant Feliu de Guíxols". En Joan Sans explica una versió semblant, obviat el detall guixolenc: "En Leclerc tenia tancs que tots es deien *Guadalajara, Madrid, Durruti*... El primer que va entrar a l'Ajuntament de París va ser un espanyol que va pujar amb el tanc fins al primer pis. Aquell va ser l'alcalde durant tres hores, abans que vingués en Jacques Delmas, el cap de la Resistència, que era general, i representant del De Gaulle".

L'alliberament de França era el pas previ a la fi de la guerra a tot Europa, de manera que els exèrcits aliats van anar avançant territori fins arribar a Berlín el 1945, on es trobaven amb l'exèrcit soviètic, que havia fet el mateix des del front oriental. Un dels participants en aquelles operacions fou, de nou, en David Ramon. Havia estat ascendit a sergent del regiment de marxa del Txad (tercer batalló). Ramon, però, no va passar de Menarmont (Vosges), a la zona de les Ardenes, el massís situat entre França, Bèlgica i Luxemburg, lloc on el van ferir de mort el 14 d'octubre de 1944. Fou enterrat al cementiri de Saint Maurice¹⁹⁴. La Resistència, la legió estrangera francesa i l'exèrcit britànic o americà pagaven amb vides humanes el preu de les seves victòries, com en qualsevol enfrontament armat, i algunes d'aquestes vides –com veiem– eren de persones exiliades feia cinc anys procedents de Sant Feliu i la Vall d'Aro.

El desencís polític (1944-1954)

Amb el final de la guerra, s'obria una nova etapa en la qual les il·lusions dipositades en un canvi de situació a Espanya es van veure frustrades per una manca d'iniciativa dels governs francès i anglès. Els republicans espanyols enquadrats en la Resistència francesa –el maquisard– foren els que més difícilment van encaixar el nou posicionament de De Gaulle, qui havia deixat entendre, durant l'oposició al nazisme, que tots els règims totalitaris d'Europa haurien de caure amb la victòria dels aliats. La conferència de Jalta, el febrer de 1945, en la qual participaren Churchill, Stalin i Roosevelt, també apuntava en la mateixa direcció. No cal dir que, igualment, la resta de l'exili polític va haver de desmuntar els seus propis castells de naips. Les iniciatives polítiques que amb tanta empena havien anat sorgint des de 1944 amb l'alliberament de França, van haver de reconduir les seves estratègies, que ara passaven inexorablement per una resistència a ultrança, fidel i inamovible al franquisme i sense data de caducitat, la qual minava les esperances dels més optimistes.

Tan sols un corredor de fons del terreny polític podia suportar –i, no tan sols això, sinó despuntar– com a home d'un govern que existia només en el camp simbòlic. Tarradellas va construir una xarxa de relacions que van solidificar la seva candidatura a la presidència de la Generalitat mentre la majoria dels vells polítics republicans anaven desapareixent, per esgotament o, simplement, defunció. Tarradellas, així doncs, esdevingué president l'any 1954¹⁹⁵.

Ahora, la gran força política de l'obrerisme català, la

¹⁹² JIMÉNEZ, 2003: 38.

¹⁹³ Sobrenom de Jacques Philippe de Hauteclouque (1902-1947), mariscal francès que, en esclatar la Segona Guerra Mundial, s'uní a la resistència al nazisme i emprengué diferents operacions militars d'èxit a l'Àfrica, Normandia i París, on va rebre la capitulació dels alemanys.

¹⁹⁴ La qual cosa fou comunicada per part del cònsol general de França a Barcelona a l'alcalde guixolenc perquè ho traslladés a la família, mitjançant carta de 7 de desembre de 1944. Vegeu: AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X (Correspondència).

¹⁹⁵ Francesc Vilanova proposa l'any 1954 com el final d'una etapa en l'exili polític i el final de la institució de la Generalitat, perquè des de llavors ja no es constituïren més governs i començà un llarg període de representació unipersonal de les institucions catalanes. Amb tot, Irla havia constituït el primer dels governs unipersonals ja al 1948. L'etapa de Tarradellas, així sí, encetà noves formes de fer política. Vegeu: VILANOVA, 2003: 67-84.

CNT, es perdia en una mar de fons dominat per lluites internes i discutides resistències a la participació política en els governs més o menys unitaris de l'exili. Els comunistes, per la seva banda, van optar per la diferenciació davant de republicans i cenetistes i, sobretot, socialistes, i van apostar pel seguidisme al Komintern que tantes males passades els jugaria en el futur. Al seu torn, la lluita armada va anar perdent la fogositat pròpia dels moments en què hom creia que el franquisme tenia els dies comptats.

L'exili de 1939 seguiria, a partir d'aquests moments, dues vies. D'una banda hi hagué els antics dirigents republicans, que van romandre a l'exili fins el 1975 o més enllà –o hi moriren–. De l'altra, el gruix de l'emigració de 1939, que es decantà per retornar massivament a Espanya –en el cas de no tenir unes responsabilitats polítiques ben delimitades en època republicana–; per reemigrar a tercers països, especialment americans; o bé per integrar-se dins els àmbits tradicionalment reservats a l'emigració econòmica, participant de manera activa en l'economia i, fins i tot, en la cultura dels països d'acollida. Els mecanismes que van ajudar a fixar aquesta part de l'inicial exili de 1939 a l'estranger foren els casaments, les oportunitats de trobar una feina ben remunerada i el fet de tenir una família amb fills que havien anat ja uns anys a l'escola francesa i s'havien fet grans, com qui diu, en un país que ja era sentit més com a propi que el de procedència.

La fi de la guerra mundial. El maquis apunta al franquisme

Amb el desenvolupament favorable als aliats en el decurs de la Segona Guerra Mundial va renéixer l'esperança entre els guerrillers que encara romani- en amagats als boscos de l'estat espanyol. També

sorgí un nou tipus d'acció guerrillera, enquadrada en la lluita antifeixista europea, molt vinculada al moviment del maquisard francès¹⁹⁶. Dimes Bussot fou un dels seus membres: el 1945, per exemple, estigué al servei del Grup Antifeixista dels Republicans Espanyols a França.

El maquis anà concentrant tots els seus esforços en l'alliberament d'Espanya, tasca tan noble com inabastable sense la col·laboració dels exèrcits aliats, cosa, aquesta última, que no s'arribà a produir mai. Joan Sans recorda que els rumors d'aquells anys atribuïen a Leclerc la voluntat d'entrar a Espanya amb els resistents republicans espanyols: "Havia dit: «Ara Espanya, acabarem amb Espanya!». I es va discutir el problema aquest i, fins i tot políticament, [es va proposar] que les divisions de Leclerc entressin a Espanya per evitar la repressió franquista. I llavors va venir l'accident d'avió de Leclerc..."¹⁹⁷.

Durant la segona meitat de 1944 la resistència antifranquista es reorganitzà. S'estructurà una organització denominada Unión Nacional Antifranquista (UNA) que pretenia envair Espanya i restituir la legalitat vigent el 1936. Els mesos de setembre i octubre de 1944 van travessar els Pirineus nombrosos guerrillers espanyols. Es dirigien a zones d'Aragó, Navarra o Catalunya –per tal d'enllaçar amb València–. Els habitants dels pobles pels quals passaven generalment els ajudaren amb el proveïment de queviures i l'allotjament. Ara bé, en els moments en què la Guàrdia Civil havia actuat amb contundència contra la complicitat, llavors es produïa una minva en la solidaritat. Al cap d'un temps, es comptabilitzaren nombroses desercions entre els guerrillers, en primer lloc perquè aquell tipus de vida exigia molts sacrificis i, també, per la descompensació entre el que es proposaven i el que aconseguien realment, la qual cosa provocava una desmoralització general¹⁹⁸.

¹⁹⁶ NÚÑEZ, 2002: 208.

¹⁹⁷ Això, tanmateix, ocorregué dos anys després de la fi de la guerra mundial.

¹⁹⁸ Vegeu també el subapartat "La primera resistència i oposició al franquisme" del capítol "La repressió directa" d'aquest treball.

A l'Ardenya es produïren moviments relatius al contraban d'armes, la qual cosa era deguda a les accions pròpies de la "guerrilla" antifranquista. Segons Núñez, el contraban tenia lloc prop de Sant Feliu, "*en dirección a la montaña*". Les armes venien de França, procedents de l'Agrupació Guerrillera, organisme al qual pertanyia Miquel Núñez¹⁹⁹. L'armament era deixat en una maleta i recollit posteriorment per membres de l'Agrupación Guerrillera de l'interior. Aquestes persones passaven per Sant Feliu per veure com estava la situació i, si no es detectaven problemes, n'avisaven unes altres, que anaven a recollir les armes.

D'altra banda, alguns dirigents comunistes de l'exili havien entrat a Espanya i havien abandonat la seva clandestinitat, com era el cas de Santiago Carrillo, la Pasionaria, Fernando Claudín, etc. L'avaluació dels informes dels diversos grups de resistència exigia la modificació de les formes de lluita contra el franquisme. Calia una superació qualitativa d'aquella lluita que tingués en compte el concurs dels polítics.

L'esforç solitari del maquis espanyol es va anar apagant al llarg dels últims anys quaranta i primers cinquanta. Les incursions armades posteriors a aquests anys constituïren cops aïllats i desesperats que, en moltes ocasions, van acabar de manera tràgica per a aquells homes que no havien deixat de lluitar des de feia, almenys, quinze anys. Per exemple, un palamosí, en Santiago Amir-àlies "el Xèrif", havia format part de cèl·lules de resistència armada junt amb Quico Sabaté i Facerias. Amir fou detingut i afusellat el 1952²⁰⁰.

En Joan Jordà opina que aquells homes armats i idealistes "eren molt lluitadors però completament inconscients"; la seva pertinença al maquis era una qüestió de caràcter. "N'hi ha que s'exposen perquè són aventurers, és la seva vida —diu—. Si no viuen així, no poden viure d'una altra manera". Llavors en Joan contraposà el caràcter del seu pare, que sempre havia

estat llibertari, amb el dels guerrillers: "El meu pare no [era com ells], era molt idealista, però també molt realista. Volien construir una societat; somiaven, si tu vols, però sabien el que volien, eh? Però sempre hi havia aquests exaltats, com diem, aquesta gent que es feien una mica el «cine» també, gent rocambolésca, que se n'anaven allà i feien tota una espècie d'intrigues. Semblava que arribarien a fer saltar en Franco, i encara no havien passat la frontera".

La modificació de la condició de l'exili

Dins el sector de l'exili amb menys implicacions en el terreny polític, prevalgueren diferents estratègies que van dispersar encara més aquell col·lectiu i que van marcar la quotidianitat de les persones que el formaven. Els retorns, la reemigració, la fixació del perfil polític de l'exiliat o la nacionalització als països d'acollida foren algunes de les respostes que les persones que havien deixat Catalunya el 1939 adoptaven davant la nova situació internacional.

Alguns exiliats van canviar d'ofici radicalment. En Coderch —gendre del polític guixolenc Bernabé Llorens— havia estat destinat a Torroella com a policia, però un cop instal·lat a Perpinyà, es dedicà a fer de barber. Tot sovint els exiliats passaven a ocupar uns llocs en l'estructura professional que es corresponien ben poc amb el seu anterior lloc de treball.

Per a uns pocs, tot va ser un xic més senzill. La disponibilitat d'un capital, d'entrada, i la possibilitat de tornar a gestionar una fàbrica a França els obrí les portes d'un major benestar. Aquest fou el cas de Francesc Irla i la seva muller, Maria Duran. En Xicu, tot i haver hagut de fer front a la incautació franquista de les seves propietats a Sant Feliu de Guíxols, havia pogut posar en marxa, ja des del mateix 1939,

¹⁹⁹ Pere Pujol, per la seva banda, només recorda que les portaven "uns nois", sense saber-ne precisar els noms.

²⁰⁰ MEDIR; SAPENA, 1988: 77.

dues fàbriques a França, juntament amb els seus germans: la que dirigia ell personalment, amb seu a Ceret, i la d'en Josep i en Nicolau, a Cogolin. Per tot plegat, en Francesc i la Maria gaudien d'una posició social privilegiada. En Jordi Frigola recorda que "ella era molt coneguda a les botigues de Ceret... Eren ben bé al revés que molts dels que van anar a parar a camps de concentració". Tanmateix, en Jordi, que havia estat a casa seva als anys 1946-1947, explica que "menjaven molt senzill –és clar que ell estava delicat...–". En efecte, en Xicu es trobava malament sovint, amb 54 anys, i essent el més petit dels germans Irla. En Jordi Frigola el recorda com una persona molt ben considerada i atenta amb els seus hostes, a més de molt culta. En Xicu, "així que s'aixecava, tant podia sentir Bach com Beethoven, com Chopin...", sense oblidar que també li agradava la música popular. L'Amalia

Rodríguez –a *dama do fado*– era també apreciada per en Xicu, per exemple. Tenia una bona discoteca, com també molts de llibres, i era una persona generosa, de tal manera que alguna vegada li havia fet algun regal a en Jordi Frigola quan aquest l'havia anat a veure. Un dia va ser una missa polifònica del Renaixement flamenc, i un altre, les *Chroniques Italiennes* de Stendhal.

En Jordi també coincidí en alguna de les trobades d'amics intel·lectuals d'en Xicu a casa d'aquest últim. Hi recorda haver vist un poeta nord-català que havia escrit *L'ocell de les cireres*, en referència als camins envoltats de cirerers que menen cap a Ceret. Aquest poeta, "molt esverat, aficionat a la història i nacionalista català", li preguntava a en Jordi quines matèries s'estudiaven a l'escola —ell encara hi anava, a la Bisbal—: "I la història... Què us ensenyen d'història? Els Reis Catòlics?". Li preocupava molt aquesta qüestió i la unió d'Espanya, o la segregació del Rosselló de Catalunya, etc. Al contrari que aquell poeta, en Xicu "era molt calmat, era un home molt tranquil, i molt reflexiu, no li notaves un esverament en res. Parlava sempre molt pausadament". En Jordi, a casa seva, no coincidí mai amb Pau Casals, per bé que sabia del cert que hi havia anat alguna vegada, perquè "tenia molta amistat amb els Irla; més amb en Xicu per ser intel·lectual i aficionat a la música".

Altres industrials del
suro a l'exili foren
els guixolencs Josep
Pujol, Alfred Tibau i
Antoni Bargelí, entre altres.
Els dos primers iniciaren un
negoci dedicat al suro amb en
Feliu Calvet, pels volts de 1949²⁰¹. En

Joan Dausà i un company seu a Tolosa, a la segona meitat dels anys quaranta. Com Dausà, molts guixolencs exiliats van començar a diluir-se dins l'emigració econòmica, de manera que perden progressivament el caràcter inicial de refugiats polítics

(Procedència: AMSFG, Fons Joan Dausà Tubert)

²⁰¹ Vegeu la documentació derivada de la gestió d'aquests negocis al Fons de Felip Calvet i Costa de l'AMSFG, Sèrie 3.2, Relació empresarial amb els germans Irla i Joan Tibau.

aquells anys, en Felip estava en el seu moment professional més dolç: havia anat a treballar a Épernay, capital de la regió de la Xampanya, i havia destacat com a comercial d'aquell món que havia conegut al costat de Josep Irla, ja a l'exili²⁰². La fàbrica de Calvet, Tibau i Pujol, tanmateix, va fer fallida²⁰³. La muller d'en Felip, la Teresa Rovira²⁰⁴, recorda que "alguns negocis anaven bé i altres no". En Felip, però, era un emprenedor nat, i mai no va deixar d'intentar engegar-ne de nous, fos on fos i amb qui s'escaigués.

L'Alfred Tibau també formava part d'aquest entramat de guixolencs surotapers a l'exili. També estava instal·lat a Épernay, amb el seu germà, el qual ja havia engegat el negoci abans de la Guerra Civil. Fou ell qui va convèncer en Felip Calvet que es traslladés a la capital de la producció de taps a França. Ho explicava el mateix Felip: "[el novembre de 1949], a instancias de mi amigo Fredo Tibau, pasé a dirigir, primero técnica y después comercialmente, su empresa, mucho más importante, en Épernay, capital de la región de la Champagne, [...] de la que fui posteriormente socio y gerente"²⁰⁵. Teresa Rovira defineix Tibau com "un personatge molt especial, que allà es va fer seva la gent, però molt extrovertit, molt amable amb les senyores. Li agradaven molt, i les conquistava. La seva dona era una Turon, de Sant Feliu. Van tenir un fill que continua tenint la fàbrica a Épernay".

Pel que fa als obrers guixolencs, cal destacar els casos d'Isgleas i de Bussot, els quals trobaren, aquests anys, una certa estabilitat a nivell laboral, desconeguda des de feia ben bé vint anys: el primer treballant de *contremaître* en fàbriques i el darrer entrant a la companyia de ferrocarrils de l'Estat, la SNCF, en la qual es jubilà.

El tipus d'exiliats que s'acaben de descriure van començar a formar part del col·lectiu d'estrangers i

van perdre, progressivament, amb la seva integració a França o a d'altres països, la motivació política que els havia conduït fins allà. L'autèntic exiliat, en canvi, no va tenir una voluntat d'interacció amb la societat d'acollida, perquè el punt de mira es trobava posat damunt una altra realitat. L'emigració de tipus econòmic, en canvi, desitjà sempre la seva inserció –laboral, almenys–, en el nou lloc de residència.

Enmig d'aquestes dues concepcions de l'exili, hom va haver d'optar per l'una o per l'altra. És obvi que hi havia qui volia deixar de pensar en una realitat que no canviava –el franquisme– i que ja es veia que perduraria llarg temps. Així, hom acceptà la nova situació al país d'origen i hi retornà o s'integrà al país d'acollida, la qual cosa es convertí en l'opció d'una bona part de l'exili –que significà el canvi qualitatiu d'exiliat a immigrant–. Amb l'assimilació d'aquest canvi, hagueren de produir-se modificacions en la situació jurídica d'aquelles persones, com el fet d'haver d'obtenir la residència a França o a altres llocs, i d'aquesta manera optaren per la nacionalització.

A la vegada, s'anaven produint les habituals defuncions entre les persones de més edat. Entre les de més ressò hi hagué la de Pompeu Fabra, el 25 de desembre de 1948, i la d'Antoni Rovira i Virgili, el 5 de novembre de 1949. Aquestes eventualitats anaven afavorint la sensació d'acabament de l'exili en tant que col·lectiu. Part d'aquells que havien pres aquestes personalitats com a líders naturals de l'emigració política catalana se sentiren cada cop més orfes. Aquesta sensació també va fer considerar, a molts dels que havien marxat deu anys enrere, la decisió de tornar.

La major part d'aquests retorns es produïren a finals dels anys quaranta, moment en què es reobrí el trànsit fronterer, no d'una manera lliure, sinó amb un control de les intencions i de la filiació d'aquells

²⁰² Vegeu els permisos de residència de Calvet a França, al Fons de Felip Calvet i Costa de l'AMSFG, Sèrie 1.2. Residència.

²⁰³ Pel que fa a Josep Pujol, ja havia pres contacte amb França abans de 1939 i, fins i tot, hi havia residit algunes temporades.

²⁰⁴ En Felip i la Teresa s'havien casat el 1946, a Andorra, per tal de celebrar la cerimònia en català i amb l'esperança que els pares d'ell hi podrien assistir des d'Espanya –estava clar que no els haguessin donat el permís per a entrar a França–. Però el permís tampoc no els fou concedit. Segons Jiménez, a les autoritats "ni li havien passat desaperebudes les especials relacions polítiques de Calvet amb el president Irla, ni que es tractava del casament de la Teresa Rovira, filla d'un famós polític republicà *rojo-separatista*". Vegeu: JIMÉNEZ, 2003: 45.

²⁰⁵ GIRONA, 1989: 15.

Frase Quinzenal del Departament de Propaganda franquista de Barcelona, d'1 de juliol de 1945, alertant dels perills del comunisme. La por que el maquis despertava entre els rengles del règim motivà que s'editessin cartells com aquest.

(Procedència: AGDB)

que pretenien creuar la línia fronterera²⁰⁶. Tanmateix, això constituïa una novetat respecte dels anys anteriors, en què havia romàs tancada, primer a causa de la guerra europea i, llavors, per un excés de les intencions impermeabilitzadores del franquisme envers l'Europa democràtica i l'exili republicà que s'atansava al Rosselló. Alguns dels retorns eren puntuals, destinats per exemple a la visita dels familiars; altres es feien amb la intenció definitiva de quedar-se a l'interior; i també hi havia els d'aquelles persones que, tornant eventualment, finalment es van reinstal·lar al seu lloc d'origen.

La Maria Duran, resident a Ceret, entrà per primera vegada a Catalunya el 1948, amb l'objectiu d'assistir als funerals de la seva mare, Gràcia Duran, que vivia sola a Sant Feliu de Guíxols. Per a poder

entrar, va necessitar que en Felip Calvet li gestionés el tràmit dels visats espanyol i francès. Es va estar una setmana a Sant Feliu de Guíxols i llavors tornà a Ceret. Felip Calvet li digué a Josep Irla, en referència a la Maria: "Ha estat més forta del que era de preveure"²⁰⁷.

El fet que moltes persones optessin per tornar aquests anys era degut també a un relaxament del ritme d'empresonament i, sobretot, al fet que les execucions havien deixat de ser tan habituals com als primers anys de postguerra. Tanmateix, hom podia ser jutjat encara per les seves responsabilitats polítiques, almenys fins que es derogà la llei que ho permetia, el 1966. Retornar, en aquests anys, fou possible per a un segment important de gent de l'exili, i una part d'aquest segment ho posaria en pràctica. Seguiu essent perillós, però, per als càrrecs polítics i militars republicans d'un cert pes i els que haguessin transcendit l'àmbit municipal.

L'exili a posteriori

Paral·lelament a aquests moviments d'acostament a l'interior, amb l'obertura de la frontera –posterior a 1946–, es produïren exilis puntuals, voluntaris, de persones que s'anaven a reunir amb la resta de la família a França. D'altres hi passaven després de sortir de la presó. I també hi podia haver qui desertés de l'Exèrcit, tal com constatava Santiago Vila el 1946, des de Perpinyà: "Cada dia arriben soldats que deserten de Franco"²⁰⁸.

Es va donar el cas, també, d'una emigració econòmica des d'Espanya atreta per l'exili polític que ja s'havia establert en altres països a partir de 1939. El col·lectiu d'exiliats actuà com a reclam i possibilità una emigració en cadena que ja no tenia cap connotació política. Si bé –deia Rubio– s'havia

²⁰⁶ Alguns retorns es beneficiaren del decret d'indult de 23 d'agost de 1954 (D. O. 195).

²⁰⁷ JIMÉNEZ, 2003: 72.

²⁰⁸ Santiago Vila era dirigent d'ERC a l'exili i havia estat alcalde de Llagostera. Vegeu: ACPS, Fons de Carles Pi i Sunyer, Correspondència, carta a Carles Pi i Sunyer, 5-4-1946.

produït un assentament de l'exili en aquelles zones on hi havia hagut una prèvia emigració per qüestions laborals²⁰⁹, també podem parlar d'un efecte a la inversa. Ens ho mostra el cas de Daniel Cros, que marxà a Veneçuela a cercar-hi feina quan el seu germà gran, Marcel Cros, ja portava vuit o nou anys vivint-hi.

L'exili a Amèrica Llatina

Després de constatar que el règim franquista no havia de caure de forma immediata –i, per tant, que calia refer, de cap i de nou, la vida–, molts refugiats que es trobaven a França passaren a països de l'Amèrica Llatina. Fins l'any 1948, Mèxic, per exemple, acollí un total de 21.750 refugiats. Altres refugiats, arribats a Amèrica abans de la fi del conflicte, es van desplaçar geogràficament unes quantes vegades abans de trobar una ubicació més o menys permanent. Veneçuela, que inicialment havia obert tímidament les seves portes al contingent de refugiats, amb el pas del temps s'acabaria convertint en un dels països amb una colònia d'exiliats més nombrosa, procedent de França, Mèxic o la República Dominicana. Allà presidí la vida cultural l'excalcalde de Barcelona i exconseller de la Generalitat Carles Pi i Sunyer²¹⁰.

Després de la Segona Guerra Mundial, en Marcel Cros s'havia establert a Veneçuela, procedent de la República Dominicana i Xile. Anà a Caracas, d'on ja no es va moure més²¹¹. La vida, inicialment, s'assemblava a la de la República Dominicana: va tornar a treballar en diferents llocs –de cambrer a l'hotel Guimerá, venedor de vins, licors i queviures, etc.–. Tanmateix, fent de venedor, aconseguí estabilitzar la seva situació. Llavors va poder fer possible que la seva muller, de nacionalitat dominicana, s'es-

tablís amb ell. Una de les persones de renom que recorda haver trobat a Caracas fou Segismundo Casado, que “era un home molt reservat”, amb el qual havien anat a prendre alguna cervesa²¹². Altres vegades, la cervesa la prenia al Centre Català de Caracas. Aquest centre –indica Vila– es fundà a partir d'una comunitat que es reunia a casa de l'August Pi i Sunyer, per manca de local. Pi i Sunyer resolía els dubtes i problemes i s'havia erigit de forma natural en “el patriarca dels catalans que anaven arribant i dels qui ja es trobaven al país [...] Entre aquells homes hi havia un Vandellós, un Cortés, un Vallmitjana, un Gols, un Grases”. Tots ells constituïren el germen del posterior Centre Català, reeixit i amb forma legal des de la simbòlica data del 14 d'abril de 1945: “llavors els catalans a Caracas eren pocs i els mitjans econòmics amb què comptaven encara menys”. El primer president d'aquella entitat de nova creació fou, com no podia ser d'altre, el mateix Pi i Sunyer. El centre es dedicà a organitzar representacions teatrals, entre altres activitats²¹³.

En el Centre Català –diu en Marcel–, “eren quinze o vint catalans, en total, de diferents llocs. Uns eren d'ERC, altres d'Estat Català, altres de la CNT i, altres, independents. No n'hi havia cap del PSUC ni del POUM, no hi havia cap relació amb els comunistes. Es feien reunions, feien actes, fins i tot mítings, conferències, sardanes, ballets catalans, hi cantava l'orfeó, cada diumenge tenien un espai a la ràdio de Caracas, durant una hora, en què s'hi posaven discos i es difonien notícies que arribaven de Barcelona o d'altres llocs. En deien Hora Catalana. Editaven una revista i feien una festa major, amb jocs de cartes, de dòmino, balls i teatre. També hi havia un equip de futbol que es deia Catalònia. El centre només posava la bandera catalana i la de Veneçuela”. Cros també recorda que al Centre

²⁰⁹ RUBIO, 1977: 274.

²¹⁰ VILLARROYA, 2000: 44-47.

²¹¹ Una altra exiliada procedent de República Dominicana era la Teresa Isgleas, la qual aconseguí arribar a Mèxic, on reféu la seva vida casant-se amb Arturo Noyola Reyna, el 1945. Vegeu: ANC, Fons Isgleas - Adroher.

²¹² Militar castellà conegut per haver-se aixecat contra Negrín en el tram final de la Guerra Civil. Casado s'havia exiliat a Londres i, des de 1947, es trobava a Amèrica.

²¹³ VILA, 1965: 33.

Català arribaven ajuts del guixolenc Rafael Patxot a través de la fundació que portava el seu nom, des de Suïssa. Més endavant, el 1961, en Marcel seria membre de la junta directiva del casal, com també de la Casa de España en dues oportunitats²¹⁴.

Quan en Daniel Cros visità el seu germà Marcel a Caracas el 1953, aquest últim el portà al Centre Català. En Daniel va tenir la impressió que es tractava d'una entitat molt dinàmica, i recorda que “fins i tot hi havia hagut un català que s'havia casat amb alguna veneçolana i l'ensenyaven a ballar sardanes”.

L'any 1953, el centre acollí els Jocs Florals que s'havien de celebrar a la ciutat de Caracas. August Pi i Sunyer, que ja no presidia l'entitat, en aquella ocasió fou president del consistori dels Jocs²¹⁵. Daniel Cros recorda August Pi i Sunyer com “el primer que va formar el Centre Català, una bellíssima persona, molt bon home”.

Un dels moments memorables per a molts exiliats catalans a Veneçuela fou el dia en què Pau Casals visità Caracas, el 28 de maig de 1958. “El vam anar a rebre al camp d'aviació –diu Daniel Cros–. Aquell home es va emocionar quan va veure tantes banderes catalanes. Hi havia una colònia catalana bastant important, llavors”. En Marcel Cros recorda que, al Centre Català, “li van fer l'obra d'en Guimerà *Terra baixa*”.

A través del testimoni d'en Daniel també ens acostem a alguns aspectes particulars de l'exili a Veneçuela, en especial de la zona on s'uneixen els rius Caroní i Orinoco, lloc on en Daniel va treballar una temporada. El fet d'haver anat a parar allà, on en aquells moments “no hi havia res” –segons diu ell mateix– era degut a una trobada que va tenir amb en Miquel Amate a la Casa de España. Miquel era un dels exiliats guixolencs a Veneçuela, com el germà d'en Daniel, i havia estat al servei de l'Exèrcit

anglès durant la guerra mundial. En Daniel recorda que Amate li va dir: “Per què no véns allà a Puerto Ordaz, que s'hi està fent una ciutat?”. En aquells moments alguna companyia americana havia descobert la possibilitat d'extreure ferro d'aquell lloc i s'hi feien tasques de construcció d'edificis. L'Amate li explicà que ell era l'administrador d'una empresa francesa, subsidiària d'una de nord-americana, i que per això podia donar-li feina. En Daniel recorda que l'Amate “parlava francès estupendament, perquè a casa seva, amb la seva dona, parlaven el francès. I l'anglès també perquè havia fet la campanya amb en Montgomery”.

En Daniel i en Marcel van estar considerant l'oferta i, dies després, van anar a visitar en Miquel Amate a casa seva. “Recordo –diu en Daniel– que em van fotre un bon «amanit»”. En Miquel els deia: “A vosaltres us agrada «l'amanit»!”. En Daniel acceptà la feina i es traslladà a Puerto Ordaz. Allà s'hi trobà “un rus blanc, un rus d'aquells que quan els nazis van entrar a Rússia els van anar a rebre amb flors i violes, perquè eren anticomunistes, però llavors va resultar que els van tractar molt malament. Aquest va venir a parar de cuiner, allà. Era un «tiu» gros. Llavors hi havia dos enginyers, que eren alemanys, i que eren de les SS –es veu que en aquella companyia francesa hi devia haver una martingala...–, perquè aquests, quan ens dutxàvem, portaven les dues esses aquí marcades, eh? [assenyala el muscle] Sí, sí, tatuat, tatuat, dues esses, dues aquí i dues aquí. I resulta que el nom que tenien era un nom fictici. I llavors hi havia un especialista, asturià, que era anarquista. Aquest el tenien allà perquè era un home que ho preparava tot per fotre les barriades. Jo no era cap especialista, jo era un encofrador, per a fer el formigó i tot allò. A més, hi havia l'Amate, que havia lluitat amb l'exèrcit anglès... Imagina't quina barreja hi havia allà”.

²¹⁴ SANZ, 1995: 61.

²¹⁵ VILA, 1965: 34.

Aquell estrany equip confeccionat per la companyia francesa per a la qual treballaven tots aquells homes no estava gens compenetrat, com es pot comprendre, malgrat que la guerra mundial s'havia acabat feia ja vuit anys. En Daniel continua dient: "Aquell asturià era un home molt reservat i molt callat, i a vegades em deia: «*Me cago en la madre que los parió...*» [referint-se als SS]. L'Amate es fotia de conya... però el que de vegades s'empipava era el cuiner i deia: «Aquests són uns fills de la gran mare, perquè a mi m'han fotut fora de Rússia, i no puc tornar, i ara aquí he hagut de trobar els que a mi... me cagun deunes... els que jo havia anat a rebre». De vegades s'empenyava i deia: «*Un día los voy a envenenar a todos*» –aquells alemanys menjaven com bèsties–. I jo li deia: «No fotis, que no hi tinc res a veure!» [Però ell contestava:] «*Aquel día yo te aviso*»".

Tot plegat feia que l'ambient fos un xic irrespirable. A més –diu Daniel–, aquella feina tenia algun altre inconvenient: els treballadors no podien viure a Puerto Ordaz, sinó que ho havien de fer a San Félix (avui Ciudad Guayana). El fet de ser amic de l'administrador feia que en Daniel ho hagués evitat, momentàniament. Alhora, també havia pogut entrar algunes nits, amb l'Amate, en un poblat americà proper circumdat per una tanca: "Passàvem amb el jeep, ell ensenyava el passí, i llavors ell se n'anava a jugar a billar". Tot això s'acabà el dia que els caps de l'empresa, des de Caracas, van avisar Amate que en Daniel no podia gaudir de cap prebenda. Aquest va estar-se tres mesos més a Puerto Ordaz i, llavors, va tornar a Caracas. Per la seva banda, l'Amate, que era una persona que "no era estable, un noi impetuós i que no li agradava d'estar lligat enlloc" –diu en Daniel–, deixà aquella companyia i s'associà amb un enginyer escandinau. Al cap de dos anys, va estar en una empresa d'aviació; llavors, de venedor

de comerç, a Caracas. Fins i tot en una companyia nord-americana "que va començar a marcar per fer el ferrocarril, ell també hi va estar fotut".

Represa lliure de l'acció política

A França, la represa de les activitats polítiques públiques de l'exili català després de la guerra fou protagonitzada tant per Josep Irla com per Tarradellas. Aquest últim ho faria, primer, a Tolosa i, posteriorment, a París. El 9 de novembre de 1944 seria confirmat en el càrrec de secretari general d'ERC. Com a tal, s'esforçà a crear la Solidaritat Catalana, fundada oficialment el gener de 1945, per bé que estava en funcionament des de finals de 1944. Aquesta plataforma aglutinà el màxim nombre de forces d'obediència catalana²¹⁶.

La iniciativa de Tarradellas quedà superada ràpidament, el mateix mes gener de 1945, pel Consell Assessor de la Presidència, al servei del cap de govern de la Generalitat, Josep Irla. El president d'aquest Consell Assessor era un inseparable d'Irla en aquests primers anys d'exili, Antoni Rovira i Virgili²¹⁷.

El Consell Assessor era un "instrument de treball que estudiaria i cercaria el procés de restauració de l'autonomia de Catalunya". Teresa Rovira recorda que "l'any 44 i 45 foren anys d'una il·lusió... Per exemple, el Consell Assessor, del meu pare i l'Irla. El consell era amb l'esperança de començar a pensar en les coses que s'haurien de fer a l'arribar. Feien uns projectes... com el de la divisió territorial... I es discutien com si l'haguessin d'aplicar aleshores mateix". El consell representava un dels dos corrents de pensament del catalanisme republicà a l'exili, ja que des de finals de la guerra mundial –com diu Teresa Rovira–, "hi va haver una mica de

²¹⁶ Tarradellas, per exemple, s'alegrava del fet que, dins la Solidaritat Catalana, "els elements de la Lliga són cada dia més nombrosos i, confidencialment, et puc assegurar que en Puig i Cadafalch ha vist amb gran simpatia la nostra actuació". Carta d'11-4-1945. Vegeu: AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Ventura Gassol, 10.4, 849-852 (ACCM). Fins i tot l'eclesiàstic i intel·lectual català Carles Cardó s'hi havia entusiasmat. El PSUC, però, no s'hi adherí. Vegeu: GAIX, 2004(c): 291-307.

²¹⁷ El consell era participat pels ponents Pompeu Fabra, Lluís Nicolau d'Oliver, Humbert Torres, Claudi Ametlla, Ramon Nogués, Felip de Solà, Ferran Cuito, Martí Barrera, Joan Sauret i Francesc de Paula Jené. Sembla ser que també hi hauria hagut Carner, Pi i Sunyer, Xirau i Comorera. Tarradellas refusà d'entrar en aquest govern i també en el de la República espanyola de Giral, igualment a l'exili.

dos pensaments: un, el teòric i l'altre, el pràctic. Un era el d'Anglaterra, el del Pi i Sunyer, que hi havia el Batista i Roca, que deien que res, que ni Estatut ni res [...], que s'havia de fer un referèndum per la independència, a l'acabar-se la guerra. I llavors hi havia l'altra gent, el senyor Irla, el pare Barrera, el Nicolau d'Olwer, el meu pare... Tota aquesta gent que tocava més de peus a terra, que creia que el fi havia de ser la independència, però que no s'hi podia arribar de sobte". S'havia de començar per reclamar el que tenien, l'Estatut i la República espanyola. Un article de Rovira, "Federal, tanmateix", va convèncer del tot en Pi i Sunyer i els seus.

Una altra de les persones importants dins l'ERC del sud de França, malgrat no tenir un càrrec destacat,

fou el bisbalenc Joan Ginesta. El de la Bisbal s'havia instal·lat a Cogolin per dirigir la fàbrica dels Irla ja des dels anys de guerra, i s'havia casat amb la Cion Pijoan, afillada de Josep Irla. Ginesta era també un home de partit –d'ERC–, proper a Tarradellas, com ho demostra el fet que aquest últim li feia arribar informes interns de l'Esquerra. Podríem dir que Ginesta era el contacte de Tarradellas amb els Irla, amb els quals el dirigent d'ERC no mantenia una relació excessivament fluida²¹⁸.

Tarradellas era un polític professional; pertanyia, doncs, a una raça política gairebé desconeguda per als Irla, més surotapers que polítics. Així, Ginesta era un bon contacte per a facilitar-li l'entrada al món particular del president català d'aquells

Josep Tarradellas (a l'extrem dret de la imatge), en els actes de l'enterrament de Rovira i Virgili, el novembre de 1949. Davant seu, Felip Calvet, Josep Irla i Antoni Rovira. El futur president de la Generalitat es relacionà amb els Irla sobretot a través de Joan Ginesta.

(Procedència: AMSFG, Fons Felip Calvet)

²¹⁸ GAITX, 2004(b). Vegeu també algunes mostres de la relació d'amistat que mantenien Felip Calvet i Joan Ginesta al Fons de Felip Calvet i Costa de l'AMSFG, Sèrie 2.2. Joan Ginesta.

anys. Tanmateix, en Joan Ginesta es queixava que "des d'aquest racó *cogolinois* no és gaire fàcil el mantenir relacions amb persones del nostre partit". L'amistat de Ginesta amb el secretari d'ERC depassava la relació purament política. Les seves famílies també es coneixien i intercanviaven correspondència²¹⁹. Sembla ser que Ginesta i la família passaren a residir a Fréjus, a pocs quilòmetres de Cogolin en direcció a Niça, des d'inicis dels anys cinquanta²²⁰. La reorganització d'ERC a França anava acompanyada de l'edició d'un periòdic que li feia de portaveu, *La Humanitat*, la direcció del qual ocupava Emili Vigo, de la Bisbal. El rotatiu es confeccionà majorment a Perpinyà²²¹. Entre les amistats de Vigo hi havia –com no podia ser d'altra manera– Felip Calvet, Heribert Barrera o Josep M. Corredor. L'Emili també va mantenir una relació molt estreta amb Irla, semblant a la del seu amic Calvet, però desplegada en un pla més polític que empresarial. Vigo, ja durant la Guerra Civil, havia estat secretari d'Irla a Barcelona. I, en aquests moments de l'exili, ho tornaria a ser, a París. Tanmateix, actuà sempre amb fidelitat a Tarradellas i admirà la vàlua política de Pi i Suñer.

La represa de la CNT

Un altre dels fets clau per al desenvolupament de la política catalana a l'exili fou el posicionament de la CNT envers la resta de forces. Amb l'alliberament de França, la CNT començà, ja amb llibertat de moviments, a reorganitzar seriosament les seves estructures. En Germinal Esgleas era sens dubte un dels líders forts entre els anarquistes, però, tot i això –segons Joan Sans–, "sortia de la presó de la Borgonya amb una depressió terrible. Pesava trenta-dos quilos i es volia suïcidar". En Joan va rebre

una trucada de la Federica Montseny reclamant-li ajuda²²². "Hi vaig anar de seguida –diu– i vaig estar-hi quinze dies, dormint al costat d'ell, perquè portava un ganivet, i es volia totre cops de ganivet, i se li trencava. Un dia el vaig treure que tenia un peu en un pou; un altre dia sota el coixí hi tenia un llibre titulat *Teoria del suïcidi*. És a dir, que jo el vigilava". A la vegada, mantenia la correspondència per fer venir amics d'en Germinal.

En el sindicat, després de les primeres dificultats de l'exili, les divergències ideològiques i personals es va anar enfortint. Tenia relacions amb exministres espanyols com Rodolfo Llopis, Pascual Tomàs, Negrín, Tarradellas, Irla –a través de Rovira i Virgili–, Albert Cortines, Maldonado, Just, Aguirre i alguns responsables de sotssecretaries. La CNT es va aliar puntualment amb la Junta Espanyola d'Alliberament (JEL) i amb el PSOE, però els socialistes finalment es van fer enrere.

En Joan també va contactar amb el president català. Va anar a veure l'Irla a Cogolin "per sondejar-lo", i aquest li va dir: "Digues a en Germinal i a la Federica que aniré a veure'ls, ja que tinc una idea que vull exposar-los a ells". L'Irla –diu Sans– volia fer "un govern netament social, que vingués a tractar els problemes humans; un govern neutral per a Catalunya; i havia ofert a la CNT dues secretaries i tres sotssecretaries, si es feia". La CNT ho va discutir i es va prendre la postura de no participar-hi. Diu en Sans que fou "per culpa de la Federica, que era més madrilenya que reusenca". En Sans va creure que la CNT havia patit una "manca de visió estratègica" perquè, de l'altra manera, haurien enfortit Irla –que els comprenia, i que en aquells moments estava en una posició feble a l'exili–, s'haurien enfrontat a les altres forces centralistes –que "no pensen en nosaltres"–, i haurien reforçat una opció catalana, i no tan sols efectuar "passatges perillosos de guerrillers".

²¹⁹ Felip Calvet també tingué una relació personal, tot i que menys profunda que Ginesta, amb Tarradellas. Vegeu les cartes intercanviades entre ambdós en el Fons de Felip Calvet i Costa de l'AMSFG, Sèrie 2.4. Josep Tarradellas.

²²⁰ AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Joan Ginesta, 10.4-859.

²²¹ Alhora, una altra publicació veia la llum a inicis de 1945 a la mateixa ciutat. Es tractava de *Quaderns*.

²²² Ella també havia estat a la presó, però a la de dones de Llemotges.

Però la CNT "té aquest vici de no voler ser catalanista, a pesar de que el propi Germinal deia que això de *Nacional* –del nom de la CNT– s'hauria de suprimir: treure *Nacional* i deixar *Confederació del Treball*". De fet –segons Sans–, el contacte amb la gent del Govern es feia més a través de militants de la CNT, que alhora eren simpatitzants d'ERC. El contacte també es produïa als Casals Catalans del Migdia francès, on es reunia gent de diferents tendències, o a les Cases d'Espanya, però de manera personal i no política, atès que eren centres d'esbarjo.

Finalment es produí el Congrés de París, el 8 de maig de 1945, en el qual la discussió anterior va quedar confirmada. Es plantejà la possible col·laboració amb les forces del Govern català a l'exili, i la decisió que es va prendre referent a això fou negativa a qualsevol entesa amb els republicans i forces polítiques restants, reafirmant d'aquesta manera l'apoliticisme que havia caracteritzat el sindicat almenys fins el 1931.

En Joan explica que, al congrés, "hi va assistir el Germinal, es pot dir, aguantat amb quatre fustes. Vam portar-lo en primera classe de Tolosa fins a París amb tres persones. No caminava; no deia una paraula. Tenia una depressió terrible. I es presentava com el secretari del Comitè Nacional. I era el secretari, a més a més, de tots els «fondos», a França. Això era molt greu, i ell havia d'estar allà per força. Va estar allà, vam fer el congrés, i va sortir elegit", malgrat que ell s'hi havia oposat.

"En el congrés hi va haver dos discursos, llavors: el de la Federica, en nom de la part ortodoxa, dient «*anarquía, libertad, libertad y libertad*». I el d'Horacio Prieto, col·laborador, que va acabar dient «*poder, poder y poder*». Les dues coses, oposades. I així va acabar el Congrés de París, diguem-ne, unit; amb dues faccions, l'ortodoxa i la... tampoc era trentista: volia una col·laboració. Tot era una

mica delicat. Col·laboració amb qui i per què?".

Al mateix temps, el Comitè Nacional de la CNT a França, del qual Joan Sans formava part, no estalviava esforços per mantenir contactes amb els seus afiliats i simpatitzants. Una de les figures clau de la CNT catalana abans i durant la Guerra Civil havia estat Francesc Isgleas. Aquests anys donà alguns mitings –a Narbona i París, per exemple– i participà en plens regionals prop de París –on vivia des de 1946, després d'haver passat un temps a Perpinyà treballant a la fàbrica de taps del seu germà Joan–. També fou un assidu dels centres confederals i, ideològicament parlant, es mantingué dins les tesis més puristes. Malgrat la seva importància en el passat, ja no ocupà càrrecs de relleu en la CNT. Cal tenir en compte que havia patit nombrosos entrebancs personals –com l'internament a Djelfa durant la guerra mundial o la recent expulsió de França, el 1946, moment en què les autoritats li recordaren que ja n'havia estat expulsat el 1923 per activitats revolucionàries–. A més, llavors Isgleas ja passava dels 50 anys. Als últims anys quaranta treballà de *contremaître* en algunes fàbriques i visqué, sempre amb la família, a París (1948-1949), Perpinyà (1949) i Suresnes (1950)²²³.

Governos a l'exili, dimissió de Josep Irla i moviment llibertari a França

El 1944, Irla donà a conèixer el Manifest al Poble de Catalunya. Vist el fracàs que havia tingut l'anterior Consell Nacional, preferí crear, des del gener de 1945, un Consell Assessor de la Presidència. Dins d'aquest, Rafael Closas i Joan Tauler portaven la comptabilitat, ajudats per l'Emili Vigo, antic secretari polític d'Irla a Catalunya, el qual fou, poc després,

²²³ INÍGUEZ, 2001; ANC, Fons Isgleas - Adroher; AMTM, Fons Josep Tarradellas i Juan, Francesc Isgleas, 11.1, 876.

designat sotssecretari de la Presidència i, posteriorment, membre del Consell Directiu d'ERC²²⁴. Així, Irla tornava a treballar amb Vigo, deu anys després. Plegats dissenyaren l'estratègia per constituir un nou govern català. Així, l'estiu de 1945 estava a punt de produir-se'n l'eclosió. Hom partia d'una situació en què els solitaris presidents de la Generalitat i del Parlament, Josep Irla i Antoni Rovira i Virgili, respectivament, havien aguantat estoicament els embats del temporal de la guerra europea.

Finalment, el 14 de setembre naixia el primer Govern de la Generalitat a l'exili, cercant la unitat. La seva constitució fou molt discutida. En el si de la Solidaritat Catalana, per exemple, Tarradellas va viure-hi seriosos moviments d'oposició a Irla i de suport al descartat Pi i Sunyer: "A Solidaritat Catalana [el Front Nacional de Catalunya, el Front de la Llibertat i l'Estat Català] presentaren una proposició contra el president Irla, que va produir llargues discussions. Hi hagué moments en què tot semblava que anava en orris [...]"²²⁵.

El Govern tenia com a consellers Pompeu Fabra, Carles Pi i Sunyer, Antoni Rovira i Virgili, Josep Carner, Joan Comorera i Josep Xirau. L'any 1946 es va ampliar amb l'entrada de Manuel Serra i Moret, Pau Padró i Francesc Piniello²²⁶. De fet, "Irla s'intenta envoltar de gent influent i preparada per a mantenir una activitat cultural i política amb un caire essencialment institucional"²²⁷, és a dir, fet més a base de "personalitats" que de "polítics". Hi eren representades les organitzacions ERC, ACR, PSUC, MSC, Estat Català i Unió de Rabassaires, mentre que el Front Nacional de Catalunya, el POUM i la CNT en restaven al marge. Tanmateix, el propi Govern s'autodefinia d'unitat catalana.

D'aquests anys, cal destacar el memoràndum que Irla va fer arribar a l'ONU, el 1946, sobre la situació

Reunió del Govern de la Generalitat a l'exili, a París, l'any 1946. D'esquerra a dreta: Josep Carner, Carles Pi i Sunyer, Pompeu Fabra, Josep Irla, Joan Comorera i Antoni Rovira i Virgili.

(Procedència: AMSFG, Fons Felip Calvet)

de Catalunya, que era d'un desànim generalitzat entre els catalans i espanyols exiliats, davant la permanència del règim franquista al poder. Al seu torn, els consellers del Govern s'ocupaven de mantenir relacions amb els catalans de Catalunya, divulgar la situació de Catalunya a nivell internacional, mantenir la presència de la màxima institució democràtica catalana i assistir els catalans exiliats. En aquest sentit, segons la versió d'Emili Vigo, es posà un especial èmfasi en les tasques d'ajut assistencial als refugiats, és a dir, "una de les coses que millor funciona i que dóna a la Generalitat més sensació d'existència"; els paquets d'ajuda –afegia– "van directament a la gent que de debò ho necessita"²²⁸.

També s'organitzaren cursos de català per correspondència dirigits per Pompeu Fabra, es donà continuïtat als Jocs Florals i la *Revista de Catalunya*, i es prestà suport als governs republicans basc i espanyol. La Generalitat tenia el propòsit de "treballar resoltament per contribuir a enderrocar el règim actual d'Espanya i substituir-lo per un altre, estable i just, que restauri la llibertat i restableixi la pau civil". És a dir, que amb escassos recursos es va desenvolupar una tasca notable.

Altres col·laboradors del Govern foren Martí Barrera, Humbert Torras i Josep Tarradellas. També hi col·laborà Felip Calvet, òbviament, però a l'ombra i de forma extraoficial. Ell i Irla foren investigats pel servei d'espionatge espanyol just als moments inicials

²²⁴ GAITX, 2004(a): 28-35.

²²⁵ GAITX, 2004(b).

²²⁶ També a inicis de 1946 tingué lloc la formació definitiva del Govern espanyol a l'exili.

²²⁷ MAYMI, 2001: 31.

²²⁸ GAITX, 2004(a): 28-35.

Grup de refugiats guixolencs, a Cogolin, pels volts de 1945-1946. Drets, Josep Irla i Joan Ginesta, un a cada punta; al banc, Felip Calvet; a terra, amb bastó: Joan Viñolas. Aquest darrer resultà ser un espia franquista.

(Procedència: AMSFG, Fons Felip Calvet)

de la creació del Govern català. L'espia en qüestió era, ni més ni menys, un personatge guixolenc: Joan Viñolas. Teresa Rovira recorda que "anava molt per casa del senyor Irla, que venia molt per casa, quan érem a Perpinyà [...], que no veies en què dimoni treballava, però que tenia cèntims... I aleshores, un bon dia, va desaparèixer; i llavors va aparèixer aquí, per Catalunya".

El Govern presidit per Josep Irla va tenir una vida breu i plena d'entrebancs, i s'extingí per problemes interns el gener de 1948, arran de les incompatibilitats entre Serra Moret, socialista, i Comorera, comunista. Irla, doncs, va dissoldre el Govern de

la Generalitat el 22 de gener de 1948. Malgrat tot, declarava: "L'obra de la Generalitat no pot sofrir cap interrupció i continuarà exercint-se amb l'esperit patriòtic de sempre"²²⁹. Irla va mantenir la lluita en solitari, per la continuïtat de la Generalitat, "pel benestar dels exiliats" i per la cultura catalana. En substitució del Govern es crearia la Secretaria General de Presidència, que treballaria en serveis socials i d'ajut, bàsicament. El Nadal de 1948 moria, a Prada, Pompeu Fabra, i el novembre de 1949, Rovira i Virgili. Irla perdia "dos veritables suports de les institucions catalanes a l'exili". Malgrat aquest nou revés personal, l'any 1950 foren creades les Delegacions

²²⁹ "Josep Irla...", 2001: 29.

Catalanes als Països del Nou Continent, materialitzant una de les preocupacions constants d'Irla: el contacte amb els catalans d'Amèrica.

L'any 1952 Irla encara semblava mantenir l'ànim ferm. Així li ho feia saber Tarradellas a Joan Ginesta: "Avui he parlat amb el president i he estat molt content de veure'l tan animat i coratjós"²³⁰. L'any següent, però, començava a defallir: en una carta de 25 de juliol de 1953 a Felip Calvet deia haver passat "mig any malalt, però degut a la força de voluntat, seguint el règim de vida imposat pel doctor, afortunadament començo a trobar-me una mica millor, però degut als meus anys, no puc fer-me il·lusions; la realitat: la posta de la vida"²³¹.

Un any després, Irla reflexionà sobre la causa de la seva desgràcia i de la de tants exiliats: "Vell, malalt i pobre; de les dues condicions subjectes a la vida natural de l'home, no haig de parlar-ne, però de la darrera, de la pobresa, tinc l'obligació i necessitat de justificar-la extensament, obeint a un cas de consciència. Per què es troba en situació crítica un home que ha treballat tota la seva vida, i del seu treball havia arribat a una situació per a fer front a totes les necessitats de la seva vellesa? Tu ho saps més que ningú. Per a fer honor al nom que porta, pels seus sentiments democràtics i liberals; en un mot, per estimar la seva Pàtria. Lluny de la terra enyorada, malgrat els anys, s'ha esforçat en el treball, ha passat tota mena de limitacions, inquietuds i perills, a tot ha fet front, mentre els anys s'acumulaven i, com és natural, les forces físiques minvaven"²³².

Aquesta era la tònica general entre els republicans històrics. Retirar-se, emmalaltir, envellir, desil·lusionar-se... Eren accions habitualment conjugades en el dia a dia dels antics líders. La dimissió d'Irla no cal dir que fou molt discutida, la qual cosa començava a ser una constant en la política de l'exili. De ben segur que la composició fragmentària

del territori fomentava també una certa dispersió de criteris per manca d'un marc de trobada regular i físicament concret.

Irla mantingué la presidència fins el 1954, moment en què fou elegit Tarradellas. Francesc Irla comentava –per carta, a Tarradellas– les reaccions produïdes arran de la dimissió del seu germà²³³. Li aconsellava de tenir cura de "les espurnes que es llencen, talment una pirotècnia encesa, pels elements que sempre s'han distingit per un «disconformisme» sistemàtic contra tot el que no respon a la satisfacció d'interessos primordialment personals", referint-se així a les pretensions de Serra i Moret d'ocupar la vacant en la presidència. D'aquesta manera, en Xicu semblava conèixer de bona font la predisposició de Tarradellas a esdevenir ell el successor: "Estimo ben profundament la vostra predisposició favorable a prendre coratjosament la missió de revigoritzar l'expressió de l'esperit català rearticulant-lo dins les normes jurídiques adients a la disciplina estatutària". Alhora, el prevenia de l'existència, a Perpinyà, d'un "estol de gent semblant, uns alimentats per la influència d'egòlatres narcisistes, i altres per motius encara més discutibles. Serra i Moret sembla que, ferit pel viu, pren totes les ocasions per llençar fletxes de no importa quina substància i credibilitat amb el fi de satisfer la seva fòbia iracunda, com una presa que ha estat «blessada» en lloc sensible, o ultrasensible. I no parlem d'altres subordinats que fan el joc ben amants. Crec que fins i tot hi ha pseudo-amics que li fan «chorus». És ben cert que l'adagi «calúnnia que quelcom resta» esdevé real"²³⁴.

Irla pensava que, "pel que es refereix als amics perpinyanencs [...], amb una simple visita personal i un senzill canvi d'impressions es podran convertir. No sé si haureu tingut l'avinentesa de veure a Vila, que es troba actualment a París. Ell és home que

²³⁰ Carta de 7-5-1952. Vegeu: AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Joan, Joan Ginesta, 10.4-859.

²³¹ Bona part de la documentació de Josep Irla –incloses les interessants memòries escrites a la fi de la seva vida– es troba dins el Fons de Felip Calvet i Costa de l'AMSFG, qui la va recollir per raó de la relació personal que tenia amb el president. Vegeu el fons esmentat, sèries 5.1, Activitat política i econòmica de Josep Irla i 5.2, Correspondència de Josep Irla.

²³² JIMÉNEZ, 2003: 75.

²³³ AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Joan, Francesc Irla, 13.4-1120.

²³⁴ Perpinyà era la ciutat on s'havia instal·lat Serra i Moret, des de la qual impulsà la creació, el 1944, del Moviment Socialista de Catalunya (MSC).

vos porta afecte; però es troba enmig de la plèia del Palmarium i es sentia quelcom desplaçat o reticent pel motiu de tant de temps d'inacció o de dispersió". En Francesc aprovava del tot la voluntat de Tarradellas de fer-se amb la presidència, la qual cosa suposava el trencament de l'atonia i la inèrcia que envaïen la política catalana aquells anys, bona part de la qual havia d'atribuir-se –al seu entendre– a Serra i Moret, ja que volgué "acceptar el càrrec de ministre del Govern central"²³⁵.

També Joan Ginesta feia costat al secretari d'ERC i a la postura oficial del seu partit en aquest assumpte. Tan sols dos dies després de la dimissió del president Irla, el 9 de juny de 1954, Ginesta –en una carta a Tarradellas– es mostrava crític amb els sectors que haurien preferit una successió de Serra i Moret, del MSC, a la presidència de la Generalitat: "Ja has vist el safareig fet a Perpinyà per un projecte del qual ningú de nosaltres hi havia ni somniat –li deia a Tarradellas–. [...] Segons notícies rebudes de Perpinyà, aquesta fantasia hauria sortit de l'*entourage* d'en Serra i Moret i certes persones, com en Gual, se n'haurien fet eco per a comentar-ho i divulgar-ho. Inclús el mestre Pau Casals hauria rebut protestes de la part de certs grups d'Avignon i d'altres llocs, queixant-se que no s'hagi fet jugar l'automatisme jeràrquic". El futur president Tarradellas, més endavant, agrairia a Joan Ginesta el fet d'haver estat un home de partit. Pocs dies després d'haver accedit a la presidència, transmetia la seva "fidel amistat" al matrimoni Ginesta – Pijoan.

També Francesc Isgleas, destacat líder anarquista, professava una certa amistat a Tarradellas, la qual devia arrencar de la seva coincidència en diferents governs catalans del període de la Guerra Civil. Ambdós s'escriuien força sovint, en aquests anys, emprant un to cordial i tractant assumptes polítics,

alguns dels quals qualificaven de "confidencials". Curiosament, Isgleas utilitza les velles targetes de presentació del Govern català, sobreescrivint-hi al damunt i a mà el prefix *Ex* davant del mot *Conseller*. Aquesta renovada admiració per aquella etapa no deixa de sorprendre. De fet, la postura d'Isgleas, al llarg dels anys, varià de l'apoliticisme més pur a la mà estesa a la col·laboració amb els polítics republicans. Cal recordar, per exemple, el tram ideològic que separa la seva enervada participació en els mítings en contra de la participació electoral de Badalona i Barcelona, els anys 1932 i 1933, de la seva entusiàstica proclama, des del balcó de l'Ajuntament de Sant Feliu, el 14 d'abril de 1931 a favor de la defensa del règim republicà –"amb sang", si calia– i encara de la seva participació com a conseller en el segon Govern encapçalat per Tarradellas, el novembre de 1936²³⁶.

Per últim, un altre anarcosindicalista, en Joan Sans, durant tots els anys cinquanta continuà participant amb la CNT dins el MLE, formant part del Comitè Nacional del sindicat. D'aquells anys recorda la "manca de continuïtat, a dins, i els bocamolls de l'exili. Hi havia bocamolls, ja ho crec. Molts que passaven a Espanya eren detinguts al cap de 4 o 5 dies". El fet que es produïssin aquests fets lamentables influïa en la manca de contacte entre exili i oposició interior. La CNT de França coneixia poc la de dins de l'estat espanyol: "Els que estaven a dintre, qui eren? Perquè mai no eren els mateixos! Perquè quan hi havia un comitè nacional format, el posaven a la presó. A força de fer això, van existir molts comitès nacionals, i moltes divisions, i moltes ànsies de ser comitè nacional. Llavors, a qui havies d'ajudar? Quina garantia et donaven? No els coneixies...; sí: el nom".

El treball habitual de Sans al servei de l'organització es produïa els caps de setmana. Habitualment se

²³⁵ En efecte, Serra i Moret acceptà el càrrec i exercí de ministre del Govern de la República Espanyola de 1948 a 1950.

²³⁶ TUDELA, 1977; JIMÉNEZ, 1986: 224.

n'anava a alguna ciutat a donar una conferència el diumenge al matí, llavors a la tarda en donava una altra i, ja de nit, tornava a agafar el tren per arribar-se de nou a Tolosa, on vivia en aquells moments, cap a les set del matí del dilluns. Quan, a més de les dues conferències, s'hi afegia un míting, havia de sortir divendres i fer una de les conferències aquella mateixa nit.

Com a membre del comitè, "llavors donaven 300 francs al mes, sense ser declarat, perquè les declaracions eren més cares que el que et pagaven". Al cap d'un cert temps va deixar de percebre aquella assignació: "Jo era benèvol, eh? Jo no cobrava res de la CNT!". En Joan finalment va deixar tota responsabilitat dins el sindicat a finals dels cinquanta, coincidint amb el Congrés de Bierzon. Després, fou un temps delegat i secretari de l'AIT, càrrec que posteriorment ocuparia Germinal Esgleas.

Les forces polítiques antifranquistes a l'interior

Segons les gestions fetes per Pere Puig per encàrrec de Josep Irla, l'any 1947 les forces polítiques antifranquistes de l'interior s'agrupaven en tres grups d'afinitat: el Consell Nacional de la Democràcia Catalana –amb UDC, ACR, ERC, EC, FNC, MSC, PRE i UR–, l'Alianza de Fuerzas Democráticas en Cataluña, delegada de l'Alianza de España –amb la CNT col·laboracionista, la secció catalana del PSOE, la UGT afecta al PSOE i el POUM–, i el PSUC i la seva òrbita –amb la UGT afecta als comunistes²³⁷. Les forces que podien disputar, en aquells moments, la tradicional hegemonia política d'ERC eren el PSUC, que organitzava el seu propi espai d'oposició a la dictadura, o bé el nou MSC, el qual anava reunint una força creixent²³⁸.

Atenent-nos a la versió de Joan Sans, la CNT de l'exili tenia un mínim contacte amb els comitès de l'interior de l'estat. Aquests últims sovint anaven caient per acció de la policia i especialment de l'inspector Quintela. "No podem fer més que deixar la llibertat als militants [perquè] organitzessin com poguessin les seves forces". La tasca de la CNT de l'exili, doncs, tenia com a objectiu prestar-los l'ajut econòmic necessari.

La lenta desaparició de l'exili (1954 - 1975)

Durant la primera part d'aquests llargs vint anys, és a dir, fins el 1966, la consolidació del règim franquista s'havia fet evident, la qual cosa significà la cristal·lització, alhora, del caràcter permanent de l'exili per al sector més polititzat. A partir de 1966, però, la derogació de la Llei de Responsabilitats Polítiques va fer possible els retorns d'una manera menys arriscada. Ara bé, llavors, la mitjana d'edat de l'exili es trobava ja al voltant dels 56 anys²³⁹. De fet, aquesta llei no va marcar significativament un abans i un després en el ritme de repatriacions, sinó que anava a remolc dels esdeveniments: tots aquells que havien volgut tornar ho havien fet bàsicament a finals dels anys quaranta. Els que restaven a l'exili s'havien integrat en les societats d'acollida, o bé havien estat dirigents importants de l'etapa republicana que, per una qüestió bàsicament simbòlica, no es podien permetre de posar els peus en aquell estat dictatorial. Altres anirien acabant les seves vides en aquell llarg exili. Josep Irla, per exemple, moria el 1958.

²³⁷ VILANOVA, 1997(b): 19-20.

²³⁸ Vegeu també el subapartat "La primera resistència i oposició al franquisme" del capítol "La repressió directa" d'aquest treball.

²³⁹ Vegeu les indicacions sobre l'edat dels exiliats/des a l'apartat tercer d'aquest treball, en què es tracta el perfil de l'emigració política.

La política catalana de l'emigració va estar marcada per la centralitat de la qüestió comunista, des de la seva persecució des d'inicis dels anys cinquanta a França –per efecte de les polítiques pròpies de la guerra freda– fins als contactes que el PSUC havia anat fent amb plataformes i coordinadores antifranquistes a l'interior de l'estat a finals dels anys seixanta. En aquesta dècada i en la següent, hi hagué un progressiu distanciament entre Tarradellas i el PSUC, com també entre l'ERC i l'interior. L'exili republicà no entenia les propostes massa febles, al seu entendre, de l'oposició antifranquista. Tan sols el PSUC de l'exili estava disposat a pactar una transició a un sistema democràtic fent notables concessions –com l'organització monàrquica del futur Estat o l'acostament a una burgesia dirigent que havia viscut durant i del franquisme–. Això proporcionava als comunistes una posició d'avantatge respecte al vell exili, aïllat a París, desentès dels sectors socials oposats a la dictadura i sense suport a l'interior.

La CNT, per altres motius, havia fracassat estrepitosament en el seu intent de ser una força representativa en el món sindical. En canvi, les CCOO havien reeixit notablement amb la seva fórmula reformista “des de dins”²⁴⁰. En qualsevol cas, en l'àmbit polític i sindical, allò que aconseguia estirar adhesions i sumar esforços era la participació dins les escletxes que deixava el règim, l'aprofitament de totes les parcel·les de poder i la modèstia de les propostes inicials, les quals partien d'uns nivells d'exigència molt baixos, deleroses del canvi de règim. En la interpretació més correcta d'aquest corrent d'opinió social, els comunistes de l'interior i de l'exili (fossin els que actuaven dins de CCOO o en el PSUC i PCE) avantatjaren les altres forces polítiques. Tarradellas havia passat de ser un probable revulsiu el 1954 a una peça simbòlica el 1977, quan fou reivindicat per a presidir el Govern de la Generalitat

restaurada per part dels diputats catalans escollits en les primeres eleccions democràtiques després del franquisme, el 15 de juny.

Treball i cultura als països d'assentament

Una bona mostra de la integració definitiva dels fills d'exiliats la constitueix la guixolencia Àlícia Marcet, la qual havia passat a França amb sis anys. Allà es formà com a historiadora, s'especialitzà en la història de la Catalunya Nord i obtingué una plaça de professora de la Universitat de Perpinyà²⁴¹.

En altres casos, la integració dels fills constitueix un element de fricció entre la preservació de l'anterior identitat i l'assumpció d'una altra de nova com a pròpia. Joan Sans, ara ja amb fills al seu càrrec, il·lustra aquesta qüestió, ja que a inicis dels anys seixanta havia hagut de plantejar-se quin grau d'assimilació a l'estat francès estava disposat a assumir per a ell i la seva família. El seu fill, per exemple –explicava Sans al president Tarradellas–, era “nascut a França, però ha conservat la nacionalitat espanyola, per diversos aspectes d'ordre moral i pel principi que encara tenim cara a casa nostra”. Tanmateix, aquesta circumstància era vista per ell com un impediment: “Havent perdut des de la seva majoria d'edat la condició de refugiat privilegiat que li donava la meua paternitat”, no podia rebre cap beca estatal francesa pels seus estudis per no ser de nacionalitat francesa, ni tampoc cap d'espanyola, ja que, “per principi i per ètica, no en demanarà cap al sistema franquista”. Joan Sans es preguntava si “l'UNESCO, o altre organisme que s'ocupi directa o indirectament dels refugiats espanyols, té previst el cas dels fills dels refugiats que hagin volgut conservar la nacionalitat dels pares”. Interpretava

²⁴⁰ Les CCOO, l'any 1966, penetraren de debò en l'estructura de poder de la CNS franquista, a través de la participació en les eleccions sindicals. Des d'aquell any, el secretari de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya fou Josep Lluís López Bulla. Tanmateix, el nou sindicat fou declarat il·legal l'any següent i, en conseqüència, perseguit. Amb posterioritat, el PCE en començaria a controlar la direcció.

²⁴¹ El 1985 col·laborà amb un capítol sobre el mateix tema en la *Història de Catalunya* de Joaquim Nadal i Philippe Wolff, i el 1988 publicà la *Breu història de les terres catalanes del nord*.

La família de Ventura Pujol, el germà de Pere Pujol. En Ventura formà família a Mèxic, d'on ja no es va moure. Com ell, altres exiliats van acabar arrelant als respectius països d'acollida.

(Procedència: família Pujol-Passarius)

que, en el cas d'allargar-se aquest problema, "les voluntats que s'imposen el deure de la continuïtat històrica del nostre poble lluny d'ell mateix, per oferir-li dins un «pervindre» més o menys llunyà la seva activitat i la intel·ligència científica, es veïessin abandonats a les seves pròpies possibilitats. Això seria la continuació del Quixot"²⁴².

Sans es considerava català –com veiem– i dubtava de com calia considerar el seu fill, nascut ja a França. Sentia una enyorança profunda –deia– "pel poble que em va donar les meves arrels". "Anant per la muntanya, cosa que feia sovint, imaginava moltes vegades que caminava anant cap a la Font Picant o cap a Sant Baldri. La imaginació s'escapava i em feia feliç. De vegades em faltava l'olor de l'aigua quan regaven els carrers de Barcelona

o els mateixos tramvies. He constatat que els compatriotes que eren d'altres llocs –per exemple, Múrcia, Andalusia– no hi donaven molta importància, almenys, menys que nosaltres els catalans [...] Crec profundament que les arrels catalanes van lligades amb els drets que l'home ha reivindicat sempre contra els opressors. Catalunya ha cridat tant reclamant-los que, sense voler, els ha inculcat a cadascú dels catalans. És quelcom natural [...] El *mare Nostrum* fa que les onades que vénen a morir a la punta del moll de Sant Feliu cada dia portin una idea més bonica que el dia anterior, i així a través dels anys [...] De sirenes no n'hi ha, però de Garretes n'hi ha hagut i de Pau Casals, igual". L'enyor, però, era ben poc pràctic a l'hora d'espaïlar-se en els països d'acollida respectius. En

²⁴² AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Joan Sans, 13.1, 1045.

aquest sentit, alguns dels exiliats continuaven fent prosperar les seves empreses. Ens ho fa pensar, per exemple, l'establiment per compte propi de Joan Ginesta –marit de la Cion Pijoan–, a partir de 1954. Les Lièges de Provence seria el nom de la seva empresa, situada a Puget-sur-Argens (Var), tot i que vers el 1968 canviaria el nom pel de Société Méditerranéenne de Bouchons. Tal i com corresponia a un industrial taper, algunes de les seves felicitacions d'any nou eren enviades en paper de suro²⁴³. L'empresa d'on havia sortit Joan Ginesta era la dels Irla, la qual portava per nom Manufacture de Liège, i era de responsabilitat limitada a un capital d'1.200.000 francs. Tenia la seu a Cogolin –inicialment menada pels germans Josep i Nicolau Irla i, llavors, només per Josep–, per bé que disposava de sucursal a Ceret, al número 8 de l'Avenue du Pont –dirigida per Francesc Irla–. Josep Irla, després del seu pas per la presidència de la Generalitat, es retirà a Fréjus, on morí la seva muller, Florència Bas, el 1955. Això el motivà a traslladar-se a Saint-Raphaël, a casa de la seva afillada Cion Pujol i de Joan Ginesta. Tres anys més tard es produïa la seva defunció²⁴⁴.

Altres guixolencs treballaven per compte d'altri: Francesc Isgleas ho féu, entre 1955 i 1963, per la Cia. Ind. de Lièges Optima, de Gentilly. Mentrestant, seguia vivint a Suresnes. Per la seva banda, la seva filla Teresa, continuava a Mèxic, a Colima (1963) i, després, a Mèxic DF²⁴⁵. Dimes Bussot continuà treballant per la companyia estatal de ferrocarrils francesos. Tanmateix, li sobrevingué el mal de Hansen –que li nafrava les cames–, que havia contret molt probablement durant els treballs forçats al servei dels nazis. L'Estat li garantí una pensió en tant que excombatent de la Resistència i, fins i tot, l'Alemanya Federal el compensà econòmicament. Morí el 1982, encara a França.

Últims retorns. El franquisme i l'exili

Alguns dels vells republicans arribarien a la fi dels seus dies a l'exili. En Francesc Irla va assabentar-se de la mort del seu germà Josep el 1958. En Xicu era a Ceret, d'on no s'havia mogut des de 1939. Allà va rebre una nota de condol de Josep Tarradellas, que no va contestar. Tarradellas, estranyat pel fet, buscà consell en Joan Ginesta, pròxim a la família Irla. Ginesta li comunicava a Tarradellas: "En Xicu és molt envellit i s'ha de dir que no escriu".

En efecte, tota una generació intel·lectual i política moria sense haver transmès correctament els seus coneixements a la posterior –en Xicu traspassà el 1961–. Era un símptoma més d'allò que Vilanova ha denominat *l'exili i l'oblit*²⁴⁶.

Els més joves i polititzats, però, es resistien tant al retorn com a l'oblit. Any rere any, desitjaven que aquell fos el de la fi del franquisme, gairebé de forma mimètica a com ho havien fet l'any anterior. Aquella invocació funcionava com a teràpia davant l'esgotament d'un exili que no volia fer arrels a França. Joan Ginesta, per exemple, el desembre de 1954 deia: "Un any nou va a començar. Serà un de més a afegir a la lluita massa llarga de l'exil?". I, un any després: "Ojalá pogués ésser l'any d'un retorn que fa tant de temps que esperem!". Ginesta no creuava massa sovint la frontera. "Rarament m'arri-va d'anar a Catalunya. Ara ja fa alguns anys –deia el 1968–. Però sí que vaig sovint als Pyr[énées] Or[ientales]". Amb tot, el seu desig era tornar de manera definitiva a Catalunya –és clar, sense la dictadura–: "A veure si aquest any ens podem trobar a la plaça de Catalunya!" –li deia a Tarradellas²⁴⁷. També Isgleas desitjava, el 1963, que "els valors socials i polítics espanyols i catalans retrobin el seu valor espiritual i dinàmic d'antany"²⁴⁸.

²⁴³ AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Joan Ginesta, 10.4, 859.

²⁴⁴ JIMÉNEZ, 1997(a): 83.

²⁴⁵ ANC, Fons Isgleas - Adroher; AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Francesc Isgleas, 11.1, 876.

²⁴⁶ VILANOVA, 1997(a): 84-99.

²⁴⁷ AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Joan Ginesta, 10.4, 859.

²⁴⁸ AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Francesc Isgleas, 11.1, 876.

El matrimoni Ginesta-Pi Joan havia educat els seus fills en català i l'Estat, com és lògic, s'encarregà de fer-ho en francès, a través de l'escola. La filla, de nom Núria, parlava, doncs, català i francès; "La llengua que desconeixia era el castellà" –diu Teresa Rovira, que explica que això provocà alguna situació curiosa a Barcelona–. "Diverses vegades venien amb el seu marit, que és de Tunis, i en una sabateria d'aquí sota a casa, en què només parlaven castellà, ella els parlava en català, naturalment, però amb accent francès i elles volent-li parlar en castellà, perquè els semblava que havia de parlar en castellà, i ella els va dir: «És que no l'entenc de res, jo, el castellà!»". Els llargs anys fora d'Espanya, doncs, havien permès que els exiliats poguessin educar els seus fills sense la influència de l'Estat d'origen, i aquest fet mostrava clarament quina hauria estat la sort del castellà sense el sistema educatiu espanyol al darrere.

En els posteriors anys seixanta també es produïren alguns retorns puntuals a Catalunya. Marcel Cros, per exemple, ja havia entrat a Espanya per primera vegada el 1955, per tal de veure els seus pares. Ho va haver de fer, però, sense visat, de manera que en ser a Sant Feliu va haver-se d'ocultar: "No vaig poder dir a gaire gent que era aquí. M'havia de fer el despistat quan algú conegut em veia". Al cap d'un temps, als seixanta, ja va venir amb un visat del Govern espanyol amb permís d'estada per a tres mesos.

La Maria Breig, la muller de l'industrial Ponç Valls, també va tornar en aquests anys, i finalment s'acabaria quedant a viure a Sant Feliu. El seu marit, en canvi, romandria a Perpinyà, malgrat haver retornat de forma puntual. Un altre guixolenc, en Joan Vilà, tornà als anys seixanta amb la intenció de quedar-s'hi definitivament. Un cop a Sant Feliu, va passar a ser el responsable del PSUC local –lògicament,

de forma clandestina–. Treballà als magatzems Vall de Platja d'Aro, amb un altre company del partit, en Pere Pujol, que ja feia uns quants anys que havia tornat de Mèxic. Vilà també va ser el cap del nucli sindical real dins el sindicat vertical o CNS, ja abans que aquest nucli comencés a formar part de CCOO.

Pel que fa a Felip Calvet, anà alternant la seva residència a Épernay amb les seves anades i vingudes a l'estat espanyol. La seva muller, Teresa Rovira, i el seu fill, Francesc Calvet, havien passat a Espanya, definitivament, el 1953, tot i que ja el 1948 la Teresa havia entrat amb un passaport per un mes. La principal motivació fou la d'estalviar-li al petit Francesc ser un desarrelat arreu. Mentrestant, Calvet continuava treballant amb la fàbrica dels Irla, a Cogolin, la qual funcionà fins l'any 1955. En Felip no tenia passaport, però sí gaudia d'uns permisos de frontera que li permetien estar-se a Espanya dos o tres dies cada mes –la primera vegada, el Nadal de 1950–. A més, un pis de Perpinyà servia de lloc de trobada a en Felip i la Teresa quan ella tenia vacances. Les entrades a l'estat, Calvet les aprofitava per efectuar encàrrecs del president Tarradellas. Fins el 1962-1963, doncs, van anar seguint aquest règim de vida. Quan minvà el caràcter repressiu del règim envers els antics exiliats –al cap de més de vint anys!–, en Felip decidí traslladar-se de forma definitiva a Catalunya²⁴⁹.

En aquells moments comprava –com deia Calvet– "*los tapones de corcho procedentes de la etapa del tiraje [...] Estos tapones, una vez regenerados, eran enviados a Épernay*". Al mateix temps, començà a relacionar-se amb els productors de cava del Penedès i a aportar-los coneixements adquirits a la Xampanya francesa. La seva actuació en aquest sentit estava emmarcada per la necessitat –observada per ell mateix– de "*cada vez más diálogo y*

²⁴⁹ GIRONÀ: 1989: 14-16; JIMÉNEZ, 2001: 3; JIMÉNEZ: 2003: 53-58, 84; MANENT: 1993: 193-194.

más contacto entre el Cava y la Champagne [y, en definitiva, los] intercambios de ideas. Quizá –deja– me dejo llevar por mi filosofía de unidad, de respeto y de diálogo”, a més de la voluntat de millorar les qualitats del cava i equiparar-les a les del xampany²⁵⁰.

D'altra banda, seguí fidel a la figura de Tarradellas: li escrivia des de Catalunya, li facilitava informació i, també, algun xec bancari –almenys pels volts de 1976–, tot i que en reconeixia “els excessos verbals i els errors de prepotència”²⁵¹. En aquests anys visità Sant Feliu, òbviament, i, fins i tot, treballà alguns estius a la fonda dels seus pares, fins a mitjan anys setanta, quan la fonda quedà antiquada i ell anà envellint. A finals dels anys setanta, s'implicà a fons en alguns projectes de recerca, raó per la qual freqüentà la sala de consulta de l'Arxiu Municipal de

Sant Feliu. El motivà, especialment, la recuperació de la memòria del president Irla i, també, de Rovira i Virgili, la qual cosa anà fent fins al final de la seva vida, que va tenir lloc el 1999. Totes aquestes accions de memòria de l'època republicana i l'exili, a la Transició, o de resistència, amb el franquisme, eren degudes a la voluntat –assenyalada per ell mateix– de sollevar-se davant “*las injusticias y la crueldad hacia personas o animales, ya que todos tienen sensibilidad y son capaces, por tanto, de amar y sufrir*”. Per tal d'il·lustrar el pensament de fons que guiava aquesta sollevament constant, acabava dient: “*Me siento catalán antes de todo, demócrata y pacifista*”²⁵².

Altres, com en Joan Sans, no van entrar a Catalunya fins la mort del general Franco, malgrat que la seva mare sí que havia visitat Sant Feliu en algunes

Francesc Isgleas, en el decurs d'un míting a París, l'any 1966, acompanyat per Federica Montseny (a la seva dreta). Isgleas tornà a Catalunya el maig de 1976, però al cap de poc sofí una embòlia, de manera que la seva acció política a l'interior fou molt limitada.

(Procedència: AMSFG)

²⁵⁰ GIRONA: 1989: 14-16.

²⁵¹ MANENT: 1993: 193-194.

²⁵² GIRONA: 1989: 14-16.

ocasions. Per a alguns lluitadors històrics, el fet de romandre a l'exili fins el 1975 responia a un posicionament ideològic de rebuig a la dictadura.

També era aquest el cas de Francesc Isgleas, que retornà el maig de 1976. Amb tot, no pogué participar gaire en les qüestions polítiques del moment, atès que poc després de la seva arribada sofrí una embòlia. Moria el febrer de l'any següent. Isgleas havia estat un referent sindical fins el darrer moment. Encara l'any 1974, el seu bon amic i també guixolenc Jaume Mestres li deia que esperava instruccions seves per als militants de la CNT de l'interior²⁵³. No només era ben considerat pels seus correligionaris. El propi Tarradellas sempre el tingué en compte com a interlocutor polític. El posà al corrent de la situació política i li demanà l'opinió diverses vegades. En una d'aquestes ocasions, l'any 1973, Isgleas afirmà: "Malgrat el pessimisme d'alguns, avui més que mai crec amb la llibertat de Catalunya i «demés» pobles d'Espanya". El 1974, Isgleas s'interessà per l'estat de la unitat de les forces catalanes. El secretari de Tarradellas l'informà del fet que aconseguir una "generosa unitat" era l'objectiu del president²⁵⁴. Sembla ser que la seva filla Flora també mantenia una bona relació amb Tarradellas, personatge que li recordava, simbòlicament, un "pi fornit" del damunt d'alguna cala guixolenc. Flora vivia a Barcelona, però passava alguns dies a Sant Feliu i Castell d'Aro, per fer salut i reviuir records. L'any 1988 formà parella amb Enric Adroher Pascual "Gironella", natural de Sant Julià de Ramis i destacat dirigent socialista²⁵⁵.

Catalunya, malgrat l'exili

Durant l'inici d'aquesta llarga etapa, Ginesta continuà essent la mà dreta de Tarradellas per tot allò que feia referència a Irla. El 1956, per exemple,

Tarradellas li pregava que li fes saber "quin és el pensament del President" –encara el tractava, educadament, de president, malgrat que llavors ho era ell– i que preguntés a Irla sobre l'estat de les finances de la Generalitat i sobre la correspondència mantinguda amb els governs d'Euskadi, la República Espanyola i les Organitzacions Catalanes. El 1958, amb la mort de Josep Irla, Ginesta i Tarradellas treballaren plegats responnent formalment als condols que s'anaven rebent. Als anys seixanta Ginesta col·laborà amb Tarradellas enviant cartes a persones que ell coneixia de més a prop, o informant-lo del panorama de Cogolin, Saint-Raphaël i el sud francès en general.

Fora dels àmbits d'ERC, Joan Sans, de família guixolenc, era considerat, des del partit catalanista, un personatge polític d'una importància mitjana. Tarradellas i ell intercanviaren correspondència als anys seixanta, entre la qual hi hagué algun document de caràcter oficial. Joan Sans es mostrava políticament iberista, seguint així la línia marcada pel Moviment Llibertari al qual pertanyia. En la correspondència es refereix als "homes lliures d'Ibèria" i a les "esperances de llibertat per Catalunya i també per la resta dels pobles Ibèrics"²⁵⁶. Els contactes que va tenir amb Tarradellas li permeten dir a Sans que, un cop aquell assolí la presidència de la Generalitat, es va trobar "una mica sol; els homes de confiança estàvem en aquells moments a l'exili. Aquí no tenia pas molta confiança. Hi havia el pujolisme... Existia ja aquest moviment. I hi havia després a l'oposició el que féu de senador [Josep Benet]".

Els comunistes també havien tingut relació amb Tarradellas. El calongí Josep Muni fou nomenat representant del partit a França als primers anys seixanta, per la qual cosa mantenia llargues trobades amb Tarradellas. Tanmateix, les relacions entre

²⁵³ ANC, Fons Isgleas - Adroher; AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Francesc Isgleas, 11.1, 876.

²⁵⁴ AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Francesc Isgleas, 11.1, 876.

²⁵⁵ AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Flora Isgleas, 28.1, 3310.

²⁵⁶ MTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Joan Sans, 13.1., 1045.

els comunistes en general i l'illa en què s'havia convertit Tarradellas no eren del tot fluides. Tarradellas mostrà importants recels, sobretot envers la gent del PCE. Muni féu nombroses vegades d'intermediari entre el republicà i els comunistes –catalans o espanyols, com els històrics Rafael Vidiella, Josep Moix, Dolores Ibárruri, Santiago Carrillo– i personatges de la nova fornada com Gregorio López Raimundo i Pere Ardiaca. Les trobades es feien d'amagat, a inicis dels anys seixanta, ja que els partits d'obediència comunista havien estat investigats i perseguits a França. Des de finals dels seixanta, però, es pogueren fer amb tota tranquil·litat a París, a l'hotel London.

Els punts de fricció entre comunistes i republicans catalans eren –a parer de Tarradellas– “la política erràtica que fan els intel·lectuals de Barcelona” del PSUC²⁵⁷, i la possible submissió del PSUC al PCE, encarnada per persones en les quals el president no tenia gens de confiança. López Raimundo

n'era una. Muni, en canvi, mereixia la confiança de Tarradellas perquè –en paraules seves– veia clara “la independència del PSUC” i el fet que “la política havia de partir del nostre país”. Aquesta havia estat també la posició de Comorera. Malgrat això, la relació entre ambdós dirigents va passar per algunes crisis, especialment a inicis dels anys setanta, quan Tarradellas atacà durament el PSUC pels seus vincles amb el PCE. Des de llavors, la distància entre la presidència i els comunistes catalans es féu més fonda. Aquests últims criticaren de Tarradellas el seu aïllament respecte de l'oposició antifrancista catalana.

En aquests darrers anys es discutí també el model d'Estat que calia adoptar després de la mort de Franco. Els comunistes, al contrari que Tarradellas, consideraven que el posicionament a favor d'un model d'Estat republicà ja havia passat a la història, atès que, en favor de la unitat antifrancista, convenia no posar condicions prèvies.

²⁵⁷ AMTM, Fons de Josep Tarradellas i Juan, Josep Muni, 11.4-934.

Annex I

Exiliats/des de 1936 a Sant Feliu de Guíxols sense retorn a la ciutat abans de desembre de 1940

Cognoms	Nom	Professió
Bodek Hirsch	Joaquim	comerciant sabó
Bodek Kirstein	Nicolau	va a estudi
Bodek Kirstein	Ulrich	va a estudi
Brusi Agustí	Manel	xofer per compte propi
Casas Mauri	Antoni	químic
Casas Mauri	Joan	va a estudi
Casas Pla	Lluís	va a estudi
Casas Pla	Maria del Roser	va a estudi
Casas Quintana	Joana	feines de casa
Casas Quintana	Josep	industrial gerent de fàbrica
Casas Vinyes	Agustí	rendista
Casas Vinyes	Lluís	rendista
Estrada Barri	Dolors	feines de casa
Fuster Roura	Montserrat	feines de casa
Gener Pernal	M. Assumpció	–
Gener Pernal	Salvador	–
Gener Rabassa	Lluís	–
Greiner Hailer	Helmut	empleat Greiner
Kirstein Oppenheint	Caterina	feines de casa
Kleiner Cornell	Josepa	va a estudi
Kleiner Lebisch	Teresa	feines de casa
Kleiner Wotke	Fritz	escriptent
Mauri Viader	Concepció	feines de casa
Pernal Alcón	Esperança	feines de casa
Pla Gispert	Concepció	feines de casa
Quintana Arxer	Josepa	feines de casa
Surís Estrada	Dolors	feines de casa
Surís Morera	Josep	escriptent fills Estrada
Trachsler Fuster	Eugeni	va a estudi
Trachsler Fuster	Max	–
Trachsler Fuster	Mercè	va a estudi
Trachsler Schuara	Eugeni	industrial surotaper

Annex II

Exiliats/des de Sant Feliu de Guíxols el 1939 sense retorn a la ciutat abans de desembre de 1940

cognoms	nom	ofici o professió	lloc naix o de resid el 1936 en cas de no ser Sant Feliu
Aicart Prades	Miquel	peó R. Pallí	Palamós
Alarcón Sánchez	Joan	manobre R. Pallí	Mazarrón
Albertí Cortey	M. Rosa	e	
Albertí Dorca	Aureli	taper N. Vicens	Llagostera
Alsina Masjoan	Rosa	fc	
Amate Hernández	Miquel (P)	tubs portland Castelló	Palamós
Amir Borrell	Alexandre (N)		
Artizà Bech	Maria	fc	Capmany
Babigeon	Lucienne	comptable sf	FRANÇA
Balló Cardoner	Lealtat	fc	La Jonquera
Bardas	Rafael (N)		Barcelona?
Bargeli Boada	Antoni		
Bargeli Seva	Antoni	escrivent Joan Sanjaume	
Bas Parent	Florència	fc	
Basart Sagrera	Elisabeth	fc	
Batlle Closas	Maria	fc	Olot
Bech Carreras	Jaume	e	
Berloso Murillo	Cirilo	guàrdia civil	Càceres
Boada Coll	Teresa	fc	
Bofill Mainadé	Sebastià (P)	dependent L.I. Sibils	
Bosch Anglada	Rita	fc	
Breig Clara	Victòria	fc	Llagostera
Broncano Akerey	Amàlia	secretària marit	Guadalupe
Bruñol Coll	Pere	fogoner gas Palahí i Cia	Sant Llorenç de la Muga
Bruñol Picamal	Josepa	serventa Pere Brunyol	
Bruñol Picamal	Ricard	peó sf	
Bruñol Picamal	Joana	fc	
Busquets Cornell	Emília	fc	Palafrugell
Buxó Calzada	Àngela	triadora taps J. Sanjaume	
Buxó Guerra	Josepa	fc	

Cacàs Noallas	Joan	escriv. Minerals i Prod. Químics	
Caldas Rojas	Emili	peó sf	
Calvet Costa	Felip	e	
Calzada Casellas	Tomàs	peó N. Franquesa	
Calzada Palet	Sebastià	e	Sant Antoni de Calonge
Calzada Palet	Alfons	taper Mont	Palamós
Calzada Palet	Josepa	e	
Canals Marlí	Joan	lampista sf	
Carbó Puig	Agustí	mecànic sf	Gassol
Carbonell Cañet	Joan	cuiner H. Murlà	La Bisbal
Casademont Parés	Ernest	dependent R Bonet	Castell d'Aro
Casadevall Tatxé	Juli	paleta sf.	
Casas Montaner	Joan	camàlic port	
Cateura Geremies	Sebastià	e	
Caupena Jordà	Dolors	fc	Santa Coloma de Farners
Clara Sardó	Sebastià (N)	empleat surotaper; estadística	Barcelona
Clos Viñals	Emili	xofer sf	
Cofan	(mare Jordi Pujol)		Palafrugell
Coll Cervosa	Josep	peó Planellas	
Colomer Maruny	Joaquima	passamanera S.A. Badico	
Comadira Buxó	Florenci	escombrer Ararà	SFG
Conchillo Pedrosa	Elvira	maquinista Trachsler	Almeria
Cortey	Àngela	tapera E. Cañet	Palafrugell
Cortey Saló	Mercè	fc	Regencós
Costa Camó	Clara	maquinista taps Banaset	Figueres
Crivillé Plaja	Heleni	e	
Crivillé Vaquè	Víctor	paleta a Palamós	Vilella Alta
Cros Camarillo	Marcel	peó sf	
Cubel Cosp	Joan (N)		
Cullell Roig	M. Lluïsa (P)	e	
Dalmau	(mare M. A. Portas) (N)		Girona
Dausà Tubert	Joan	mecànic Banaset i Sanmiquel	
Del Pozo Madrigal	Eleuterio	carrabiner Estat	Iblesca
Dobon Brunyol	Ninfa		
Dobon Marlí	Vicenç	paleta F. Massó	
Donjó Callol	Josep (N)		L'Escala/St. Pere Pescador
Duaso Clara	Antoni	cambrer Hotel Gavina	

Duran Arpa	Maria	fc	Cassà de la Selva
Esteve Mer	Esteve (N)		
Fàbregas Ciurà	Francesc	mecànic Trill (Palafrugell)	
Fàbregas Riera	Antoni		Palafrugell
Fàbregas Riera	Josep	e	
Fajula Costa	Carme	fc	Vidrà
Falgàs Rigall	Guillem	paleta R. Pallí	
Fanó! Aragonès	Agustí	tipògraf J. Comas	
Fanó! Julià	Maria	e	
Farrarons Juanals	Joana (P)	Sastressa J. Casas	
Febrer Rabassa	Miquel	carrador C. Carreras	Santa Coloma de Farners
Feliu Pentinat	Caterina		
Ferrer Ardit	Alexandre	cambrer sf	Arbúcies
Ferrer Ardit	Josep (N)		
Ferrer Ardit	Lluís	flequer sf	
Ferrer Cateura	Manel	paleta Felip Massó	
Ferrer Platja	Empar (N)		
Fonoll Carreras	Lluïsa	triadora J. Vilà	
Font Albertí	Joan	taper Narcís Vicens	
Font Gispert	Temis		
Fontàs Tort	Lluís	gorrista J. Puget	
Formatge --	-- [dona] (N)		
Francès Novella	Josep	xofer sf	Onil
Gafarot Torrent	Francesc	peó sf	Sant Joan de Palamós
Gallego Andreu	Antoni	peó fca. Casa Castelló	Palamós
García Vanquer	Isabel	fc	La Unión
Garriga Gelpí	Grau	xofer	Girona
Gelabert Font	Josep	paleta sf	La Jonquera
Gispert Pla	Maria	triadora J. Vilar	Calonge
Gispert Pla	Leonil·la	tapera Narcís Vicens	Calonge
Gispert Pla	Josep	e	
Godo Tomàs	Antònia	fc	Santa Coloma de Farners
Gubert Delós	Manuel	taper cp	
Gubert Guinart	Maria Teresa	e	
Guillem Montaner	Andreu (N)		
Guillem Montaner	Frederic	sabater	Calonge
Guixeras Costabella	Nicanor	peó sf	Vall-llobrega
Guixeras Isgleas	Lleonard		

Guixeras Isgleas	Orquidea		
Gutarra Vendrell	Mercè	tapera Banaset	
Guzmán Aparicio	Miquel	professor institut batxillerat	
Hereu --	-- [home] (N)		
Hernández García	Francesca	fc	Mazarrón
Irla Bosch	Francesc	industrial surotaper J. Irla i Comp.	
Irla Bosch	Josep	comerç dfa	
Irla Bosch	Nicolau	comerç suro dfa	
Irla Planella	Montserrat	e	
Irla Planella	Josepa	e	
Isern Roca	Joan	paleta a Girona	Cassà de la Selva
Isgleas Alsina	Josep	mecànic sf	
Isgleas Alsina	Teresa	professora	
Isgleas Alsina	Flora	e	
Isgleas Oliveras	Jaume	e	
Isgleas Piarnau	Francesc	taper Sireno	
Isgleas Piarnau	Joan	taper cp	
Isgleas Piarnau	Cristina	maquinista N. Vicens	
Jordà --	-- "Bocanegra" (N)		
Jordà Godo	Dolors	e	
Jordà Godo	Joan	e	
Jordà Perich	Josep (N)		
Jordà Vinardell	Víctor	camàlic	Vidreres
Julià Piguillem	Rosa	taps a màquina F. Soler	
Juncosa Ferrer	Alberta	fc	Milà
Lecuona Esquizàbal	Domènec	peó fca. A. Roldós	Barcelona
Lindford Broncano	Maria		PORTUGAL
Llensa Lluís	Dolors	maquinista Miler	
Llorens Estruch	Salvador	pedrapiquer sf	València
Llorens Estruch	Josep	taper Lluís Martinell	
Mallart Reig	Maria	modista Maria Bosch	
Marcet Juncosa	Alicia	e	
Marcet Vila	Francesc	agent d'assegurances	Barcelona
Marcó Roqué	Joan	e	
Mariez	Andrea	comptable sf	FRANÇA
Martí --	-- [home] (N)		
Martí Delforn	Josep	terrassà sf	
Massa Galtés	Pere	taper N. Vicens	

Massanés Tarinas	Maria Assumpció (N)		
Molinas Samí	Paquita	gorrista Puget	
Mompó Montràs	Fernanda	tapera R. Donatiu	
Moret Bartí	Antoni (N)		
Mont Carles	Alfred	escriptent J. Mont	Calonge
Morgat Clos	Lluís	escriptent B. Planellas	
Muné Font	Miquel	pescador sf	
Nadal Castellà	Josep	triador F. Turró	
Nadal Castellà	Alfons	barrinaire J. Cañet	
Nadal Costa	Manel		
Nadal Oliva	Dolors	e	
Oliva --	-- [home] (N)		
Oliveras Torner	Teresa	fc	
Pagès Carreras	Antoni	pintor sf	
Pagès Ferrer	Joan	rajoler	Castell d'Aro
Pagès Vilaseca	Maria	e	
Palet Rifà	Anna	tapera Banaset i Sanmiquel	Sant Antoni de Calonge
Parramon Ponjoan	Francesc	dependent Vda. de J. Pagès	
Pascual Buxó	Josep		
Pascual Montells	Josep	taper Rourich	Tordera
Pascual Montells	Ricard	carrador taps F. Soler	Hostalric
Peñas Gómez	Basília	fc	La Porrilla
Pícamal Coll	Isabel	fc	Agullana
Píguillem Mateu	Rosa	fc	Lloret de Mar
Pijoan Bou	Encarnació	e	Santa Cristina d'Aro
Pijuan Canet	Josep	e	
Pijuan Canet	Margarida	triadora taps Greiner	
Pijuan Canet	Maria	triadora taps Greiner	
Pla Pla	Consol	triadora taps Cañet	
Plaja Saló	Lealtat	triadora P. Valls	Palamós
Planas Salellas	Lluís	e	
Planella Oliveras	Càndida	fc	Darnius
Polo Pulgar	Basili	pintor sf	Vilorela (Burgos)
Pont Magriñà	Joaquim	carrador cp	Llagostera
Portas --	-- (pare M.A. Portas) (N)		Girona
Portas Dalmau	Rafael (N)		Girona
Portas Dalmau	Francesc (N)		Girona

Portas Dalmau	Jordi (N)		Girona
Portas Dalmau	Maria Alegria (N)		Girona
Potente Peñas	Juli	dependent (Barcelona)	Colera
Potente Peñas	Maria	fc	La Porrilla
Potente Torquero	Leonard	carrabiner Estat	La Porrilla
Puigmolé Magrià	Emili	taper Claudi Carreras	Llagostera
Pujol Artizà	Josep	industrial surotaper cp	Agullana
Pujol Carbonell	Enric	xofer sf	
Pujol Jordana	Ventura	xofer amb el pare	
Pujol Jordana	Pere	xofer amb el pare	
Pujol O'Connor	Elisabet	tapera empleada	ANGLATERRA
Pujol O'Connor	Ramona	tapera empleada	VENÈÇUELA
Pujol Sureda	Joan	rajoler sf	Lloret de Mar
Queipiquer --	Josep (N)		
Ragolta Orri	Miquel	manobre N. Franquesa	
Ragolta Roig	Casimir		Cassà de la Selva
Ramon Estarit	David	taper sf	
Reinal Roig	Baldomer (P)	e	
Respecta Ayats	Climent	paleta Ensesa	
Ribas Juncà	Josep	peó sf	
Ribas Pons	Jaume (N)		
Ribot Albertí	Baldomer	e	
Ribot Albertí	Ramon	e	
Ribot Cateura	Joan	e	
Ribot Reverter	Francesc	taper sf	Girona
Riera Fonalleras	Enric	mecànic Industrial Bolsera	
Riera Solé	Margarida	taps a màquina sf	
Ripoll Dausà	Miquel	peó sf	
Ripoll Dausà	Joaquim	fuster Josep Bou	Sta. Cristina d'Aro
Rivera García	Paciència	fc	Osca
Rodellas Berga	Fructuós	encarregat fca. teixits jute Estrada i Girbau	Montesquiu
Rodellas Fajula	Albert		Barcelona
Roig Morell	Balbina	fc	Llagostera
Romaguera Gros	Antoni	cuiner Jaume Calvet	Girona
Ruscalleda Lloveras	Ricard	peó sf	
Sabater Filgueira	Edelmira	fc	
Sabater Roqué	Francesc	camàlic sf; mosso hotel	

Sáez Vera	Josep	carrabiner Estat	Múrcia
Sala Balló	Lluís	e	
Sala Gascons	Jaume	dependent R. Bonet S. A.	Tossa de Mar
Sala Serra	Santiago	agricultor cp	
Sala Serra	Francesc	agricultor cp	
Sala Serra	Hortènsia		
Sala Vicens	Alexandre	empleat	
Sala Vicens	Maria	e	
Sala Vila	Lluïsa	e	FRANÇA
Sala Vila	Cristòfor	fuster Comas i Anglada	Argelaguer
Salelles Gutarra	Albert	e	
Salelles Vicenç	Josep	taper Roca	Palafrugell
Salvador Oliveras	Joan		
Sánchez González	Pere	manobre F. Massó	Mazarrón
Sánchez Hernández	Pere	barber E. Monó	FRANÇA
Sánchez Hernández	Diego	manobre F. Massó	Palamós
Sánchez Julià	Victòria	paperinaire Industrial Bolsera	
Sanchiz Ibáñez	Joaquim (N)		
Sanchiz Ibáñez	Joan	porter institut segon ensenyament	
Sanjaume Maymí	Joan	industrial surotaper dfa	
Sans Amat	Santiago (N)		Badalona
Sans Amat	Joan (N)		Badalona
Sans Florença	Narcisa	fc	Ascó
Sans Sicart	Joan (N)		Badalona
Sans Sicart	Rosa (N)		Badalona
Sans Sicart	Ricard (N)		Badalona
Sans Sicart	Josep (N)		Badalona
Sans Sicart	Santiago (N)		Badalona
Serra Sans	Carme	maquinista Badico	
Sicart Dachs	Rosa (N)		Badalona
Sicart Dachs	Francisca (N)		Badalona
Taulé Tolosa	Josep	camàlic diversos patrons	
Tibau Llinàs	Alfred	xofer N. Ribot	
Tibau Turon	Eusebi		
Torrent Ruaix	-- [home] (N)		
Tresané Cacàs	Joan	manobre Josep Tauler	
Turon Vivet	Assumpció	fc	
Valls Breig	Josep	e	

Valls Breig	Maria	e	
Valls Ferrer	Ponç	comerç de taps dfa	
Valls Lleó	Salvador (N)		
Valls Merignach	Josep	manobre N. Franquesa	
Vernet Calderó	Ramon	bodeguier Hostal Gavina	Barcelona
Vernet Ferroy	Josefa		Barcelona
Vernet Pla	Josefa		
Vert Riu	Josepa	tapera C. Carreras	
Viader Solà	Albert	escrivent Narcís Vicens	
Vicens Massanés	Natàlia (N)		
Vicens Oriol	Àngela	fc	
Vicens Sardó	Pere	taper N. Vicens	
Vila Alegret	Rosa	fc	
Vilà Basart	Mercè	e	
Vilà Bofill	Genís	fabricant de suro dfa	
Vila Collell	Filomena	triadora Bender	
Vilà Cruañas	Benet	escrivent Trachsler	
Vilà Cruañas	Joan	escrivent Transpts. Mitjavila	
Vilà Martínez	Francesc		
Vilà Martínez	Juli	escrivent sf	La Corunya
Vilà Martínez	Francesc	e	
Vilà Martínez	Maria	e	Bermeo
Vila Solsona	Adela	modista M. Ribas	
Vilallonga Balam	Martí	retirat	Tossa de Mar
Vilallonga Bertran	Josepa	fc	París
Vilallonga Bertran	Domènec	perit agrícola	Castell d'Aro
Vilallonga Bertran	Sebastià	empleat	
Vilallonga Bertran	Jaume	sf impedit	
Vilar Clara	Eladi	barrinaire N. Vicens	Calonge
Vilar Llena	Armand	e	
Vilaseca Garriga	Montserrat	triadora taps J. Prioux	
Vilaseca Juanals	Emili	taper retirat	
Vilella Gibert	Martí	peó fàbrica sf	Vallgorguina
Vilella Sabater	Montserrat		
Viñolas --	-- [home] (N)		
Viñolas Roig	Esteve	dependent N. Viñolas	

Símbols:

(N) Nascut o resident a Sant Feliu de Guíxols abans de 1936 però habitant d'altres poblacions l'any 1936.

(P) Exiliat/da amb posterioritat a 1939.

e: estudiant; fc: feines de casa; sf: sense feina; cp: compte propi; dfa: dona feina a altres.

Annex III

Refugiats amb permanència a França de fins a 16 mesos

cognoms	nom	naix	QT	UT	expressió padró	
Albertí Corominas	Josep	1913	6	m	R	P
Albertí Gelabert	Joan	1912	5	m	R	P
Albertí Vila	Emili	1900	2	m	R	P
Angelet Ragolta	Lluís	1912	4	m	R	P
Aragonès Miquel	Josep	1914	4	m	R	P
Astor Casellas	Francesc	1916	<5	m	R	A
Astor Casellas	Joan	1911	2	m	R	P
Aymerich Negre	Gonçal	1914	<5	m	R	P
Bagudanch Duran	Àngel	1910	6	m	R	P
Bañeras Xavarria	Joan	1911	15	d	R	P
Basart Ferrer	Joan	1913	6	m	R	P
Batlloori Oller	Joaquim	1915	<5	m	R	A
Bonavia Aragay	Francesc	1907	2	m	R	P
Bou Vila	Josep	1910	7	m	R	P
Bruguera Comas	Joan	1913	1	m	R	P
Buscarons Vidal	Tomàs	1910	2	m	B	
Caldas Rojas	Antoni	1914	6	m	R	P
Camps Juhé	Rodrigo	1906	<5	m	R	P
Castells Vilanova	Eduard	1913	2	m	B	
Clavaguera Trull	Josep	1917	<5	m	R	P
Comas Escofet	Manuel	1904	15	d	R	P
Comas Mont	Josep	1914	7	m	B	
Conchillo Pedrosa	Jeroni				B	
Congost Padrosa	Jaume	1903	1	m	R	P
Corbera Tubau	Pere	1912	3	m	R	P
Cruz Colomer	Joan	1912	3	m	R	P
Esteve Fortó	Joan	1912	<1	a	R	P
Felip Comas	Josep	1903	1	m	R	P
Fontanella Gispert	Joan		<5	m	R	A

Forest Anglada	Josep	1912	5	m	R	P
Forn Nadal	Josep Maria		<5	m	R	A
Gabarró Costa	Josep	1905	1	m	R	P
Gabin Hilari	Francesc	1911	3	m	B	
Garriga Colls	Jaume	1911	2	m	B	
Gascons Lloveras	Ramon	1905	3	m	R	P
Gascons Rissech	Eduard		<5	m	B	
Granés Raurich	Francesc	1914	<1	a	R	P
Güell Artau	Josep	1910	3	m	R	P
Guitart Coris	Joan	1918	<5	m	R	P
Hereu Canals	Eladi	1904	1	m	R	P
Irla Querol	Jaume	1904	11	m	R	P
Isern Llorens	Claudi	1905	4	m	B	
Julià March	Joan	1920	<5	m	R	P
Llonch Colls	Josep	1901	<5	m	R	P
López Pérez	Francesc	1904	8	m	R	P
Loubat Díbusi	Josep	1909	2	m	R	P
Madrenas Molinas	Martí	1917	<1	a	R	P
Mallol Bosch	Galo	1900	10	m	R	P
Mariné Tarroella	Emili	1911	4	m	R	P
Martí Teixidor	Josep	1911	6	m	R	P
Martí Teixidor	Narcís	1908	15	d	B	
Masvidal Espinàs	Martí	1910	5	m	R	P
Mayol Lloveras	Lluís		<5	m	R	P
Molinas Oliu	Joaquima		<1	a	R	P
Moner Rovira	Vicenç	1904	1	m	R	P
Montaner Bofill	Robert	1908	2	m	R	P
Moré Nogué	Francesc	1905	7	m	R	P
Palahí Andreu	Àngel	1913	4	m	R	P
Portas Escriba	Joan	1904	1	m	R	P
Puig Vidal	Josep	1905	1	m	R	P
Rabell Massoni	Josep	1903	3	m	R	P
Ribera Baus	Joaquim	1913	3	m	R	P
Riera Fonalleras	Lluís	1913	11	m	R	P

Riera Ros	Josep	1912	1	m	R	P
Rigau Sala	Joan	1905	1	m	B	
Rigau Trias	Ramon	1912	2	m	R	P
Roca Esteve	Antoni	1911	2	m	R	P
Sabat Teis	Jacint	1907	1	m	R	P
Sala Bota (Batet)	Jaume	1904	1	m	R	P
Sala Pascual	Melcior	1904	1	m	R	P
Saurí Mas	Francesc	1920	<5	m	R	A
Serra Mayoral	Esteve	1905	5	m	R	P
Surra Vivas	Josep		<5	m	R	A
Torrent Buch	Josep		<1	a	R	A
Trias Gimbernat	Ramon		<5	m	R	P
Turró Massa	Joaquim	1907	2	m	R	P
Turró Sagrera	Francesc	1905	1	m	R	P
Veà Penya	Josep M.	1910	2	m	R	A
Vergés Salip	Narcís	1902	9	m	R	P
Vilaret Vergés	Miquel	1898	16	m	R	P
Vinyals Puigmolé	Joan	1911	4	m	B	
Virgili Samsó	Joan	1912	6	m	R	P
Xifró Sellés	Lluís	1910	5	m	R	P

QT: quantitat de temps

UT: unitat de temps (m: mesos; d: dies; a: anys)

Expressió al padró de 1940 (R: resident; B: baixa; P: present; A: absent)

La repressió directa

Àngel Jiménez Navarro

Introducció i primeres
actuacions repressivesLa repressió
directa

La repressió directa

Un cop definit el concepte general de repressió franquista i coneixent les noves autoritats que l'hagueren d'aplicar a tota la societat, convé ara d'apropar-nos a una definició de la repressió directa. Amb aquesta expressió ens referim als mecanismes concrets a través dels quals el franquisme pretenia separar, d'entre el contingent de vençuts, els que eren "recuperables" per a la constitució de la seva causa –el Nuevo Estado– dels que no ho eren. Els camps de concentració podien servir per a fer-ne una primera garbellada. Els que no eren considerats recuperables pel règim calia allunyar-los directament de la comunitat. Aquests darrers haurien de passar pels tribunals militars. En aquest context, uns serien eliminats taxativament mitjançant l'afusellament, o bé reintegrats a través del treball forçós de penats.

Seguint els passos que apunta l'historiador Javier Rodrigo¹, podem reconstruir el procediment que s'engegava en el moment en què un soldat republicà era pres per les tropes de Franco. En síntesi, l'arrestat havia de passar pel tortuós camí –del qual anirem parlant– d'haver d'ingressar en un camp provisional, on se li prendria la filiació i on, sovint, seria interrogat. D'allà, era enviat en transports militars molt precaris als camps estables, on seria classificat militarment i políticament. Del resultat d'aquesta classificació depenia el futur de l'inter-

nat: si se'l trobava culpable d'algun delictes, o es determinava que tenia responsabilitats militars o polítiques a la zona republicana, passaria a presó, a judici militar sumaríssim, i probablement seria afusellat. Si se'l considerava "afecte" al Glorioso Movimiento Nacional era reintegrat a l'exèrcit insurrecte. Si restava en la zona intermèdia –i era considerat, per tant, "tebi"–, o bé continuaria internat o bé podia ser destinat a realitzar treballs forçosos –sense pena judicial que justificués aquell càstig–, enquadrat en un batalló de treballadors.

Així doncs, en resum, el procés concentracionari implicava la detenció, l'internament, la classificació o l'enviament a altres destins.

En el cas que estudiem, molts guixolencs republicans detinguts al front passaren per aquest tràmit.

Els joves de les lleves dels anys 1936 – 1941 –que havien lluitat a la guerra sense haver fet el servei militar–, si en retornar a Sant Feliu eren classificats com *desafectos*, s'incorporarien a uns batallons disciplinaris de soldats treballadors. No eren considerats presoners de guerra, sinó soldats de lleva castigats per ser conceptuats com simpatitzants del règim republicà. De fet, continuaren la tasca que havien desenvolupat els batallons de treballadors presoners.

Altres republicans, seguint el camí de retirada dels vençuts, en comptes d'exiliar-se retornaren al seu poble, a Sant Feliu, confiats que res no els podia passar. I, un cop aquí, es trobaren que la ciutat havia estat ocupada per les forces franquistes, amb casernes de soldats, carrabiners² i guàrdies

¹ Rodrigo, 2005: XXVIII.

² Aquest cos és suprimit l'any 1940, moment en què esdevé una secció més de la Guàrdia Civil.

**Presoners a la Model de Barcelona
(1940-1941).**

(Procedència: ANC; extreta del llibre
Una inmensa prisió. Barcelona: Crítica,
2003)

civils, unes noves autoritats civils guixolenques nomenades per l'exèrcit d'ocupació i amb una ciutadania que per diverses raons i interessos estava disposada a col·laborar –denunciant, informant o callant– amb la repressió del nou règim. Precisament, aquests procediments coercitius es van poder realitzar amb un abast tan ampli perquè la venjança, la por i les diferències d'opinió van facilitar que hi cooperés gent del poble. No podia ser d'una altra manera. Ningú dels que arribaren de fora –militars i forces de la Guàrdia Civil– no tenia coneixement del que havia passat a Sant Feliu des de 1934. Calia suscitar la participació ciutadana; i la varen obtenir.

Així doncs, molts d'aquests guixolencs republicans que no volgueren fugir, o que tornaven del front o d'un camp d'internament provisional –del qual havien sortit per un simple aval– podien ser denunciats, detinguts i tancats a la presó del monestir, on la comandància començava a instruir-los un expedient que recollia les primeres denúncies i declaracions. Es nomenava un jutge instructor i un secretari; noves declaracions de persones contra l'acusat i ratificacions; informes dels organismes oficials i declaració indagatòria. Venia després l'*autoresumen*, el nomenament d'un jutge i els trasllats dels detinguts a la presó de Girona, al seminari. Als preparatius i acta de celebració del consell de guerra, seguia la sentència. Aleshores, es procedia al lliurament de la resolució, l'espera de l'*enterado* per a la condemna a pena de mort, l'entrada a capella i l'execució. Aquesta era tota la mecànica d'un judici militar, al llarg del qual –de la detenció a l'execució de la sentència– podien passar ben pocs dies.

Pel que fa als guixolencs, uns varen ser afusellats al cementiri de Girona, i altres hi compliren penes de presó.

La repressió també repercutia en la feina dels treballadors de qui se sabia –o simplement se sospitava o se suposava– que havien estat addictes al govern democràtic republicà. Aquests assalariats podien ser expulsats de la feina o ser sancionats d'alguna manera després d'un expedient. Fou un tipus de repressió –coneguda com *depuració*– que a Sant Feliu va afectar bàsicament els funcionaris de l'Ajuntament i els treballadors de la companyia del tren, que era militaritzada.

Finalment, per la Llei de Responsabilitats Polítiques del 9 de febrer de 1939, el delictes tipificat de rebel·lió militar –amb caràcter retroactiu des de l'1 d'octubre de 1934– es podia estendre a tots els republicans (exiliats, jutjats pels tribunals militars i empresonats, i fins els morts i, per tant, els seus descendents) i als seus béns. Només calia una denúncia, una sentència condemnatòria de la jurisdicció militar o a proposta de l'autoritat civil o militar perquè s'incoés l'expedient. La llei era prou extensa i àmplia com per poder-la aplicar a les personalitats catalanistes que, en un primer moment, havien donat suport a l'aixecament militar, com és el cas de l'escriptor guixolenc Agustí Calvet, "Gaziel".

Aquesta repressió, que en el present treball anomenem directa, es va estendre per totes les poblacions petites, mitjanes o grans. Com ha escrit Conxita Mir³, *"lejos de la función del poder judicial en los estados de derecho, el régimen puso todos los juzgados del país a su servicio, convirtiéndose los jueces en elementos destacados de la coerción política, ideológica y moral, al lado de las autoridades militares, civiles y religiosas"*.

³ Mir, 2000: 30.

En el context comarcal

El dia 3 de febrer de 1939 les tropes franquistes arribaren a Sant Feliu. El 5, a Palamós i a la Bisbal; el 6, a Palafrugell i a Gualta; el 8, a Colomers... Des del dia d'obertura de la frontera –27 de gener– i fins al 10 de febrer de 1939, data de l'ocupació total del Principat, prop de mig milió de persones van sortir del país –com s'ha explicat en l'anterior capítol, el de l'exili–.

La gent que restà als pobles estava cansada de la guerra, tenia por i gana; i les botigues eren buides. La seva gran preocupació era aconseguir queviures: les fleques no tenien farina i hi havia una manca general de recursos. Els pobles industrials s'havien arruïnat, i molta gent estava a l'atur a causa del tancament de les fàbriques, que s'havia

produït com a conseqüència de la guerra europea.

La majoria dels responsables dels partits i sindicats que havien donat suport a la República fugiren, amb les seves famílies, a l'exili.

Tanmateix, alguns es quedaren. I, de la resta que romangueren a la comarca ocupada, molts van ser empresonats. L'any 1940, els reclusos de la comarca a la presó de Girona eren encara 362. La Bisbal, Palafrugell, Sant Feliu de Guíxols, Torroella de Montgrí, Palamós i Calonge eren les poblacions que hi tenien més presos. Tot i això, on es donava la xifra més alta de represaliats era a les poblacions petites, la qual cosa hem de veure com un reflex del grau de passió superior –d'un arravatament que també s'hi havia donat, i així ho constata el nombre d'afusellats, durant la República i la guerra–.

Franco.

(Procedència: AMSFG)

Nombre d'afusellats del Baix Empordà

Població	Habitants	Afusellats	0/00
Begur	1.357	2	2,2
Esclanyà		1	
La Bisbal	4.316	3	0,7
Calonge	1.855	3	1,6
Castell d'Aro	1.172	3	2,6
Colomers	367	2	5,4
Corçà	632	1	1,6
Foixà	590	2	3,7
Monells	272	1	3,7
Mont-ras	677	5	7,4
Palafrugell	8.682	3	0,3
Palamós	5.450	10	1,8
Pals	1.483	4	2,7
Regencós	329	2	6,1
Santa Cristina d'Aro	1.058	2	1,9
Sant Feliu de Guíxols	9.147	9	0,9
Sant Joan de Palamós	1.650	4	2,4
Sant Sadurní d'Heura	488	2	4,1
Torrent d'Empordà	241	3	12,4
Torroella de Montgri	4.124	9	2,4
L'Estartit		1	
Ullastret	406	4	9,8
Verges	1.212	6	5,0
Total	55.985	82	1,5

Font: SOLÉ I SABATÉ, J.M. (1985), p. 127

guerra, alguns veïns es veieren subjectes a execucions sumaríssimes.

Pel que fa a la repressió més dura, la de les execucions, a la província de Girona se n'enregistraren 514⁴. I, concretament, quant a la comarca del Baix Empordà, podem afirmar que va sofrir una repressió superior a la mitjana catalana⁵.

Com podem veure, Palamós va ser una de les poblacions més castigades o represaliades. Palamosins eren el diputat Josep Fàbrega i Pou i l'alcalde Dídac Garrell i Tauler, que varen ser afusellats.

En general, la repressió franquista no va arribar a atènyer aquells que, durant la República o la guerra, podien haver delinquit. Aquests veritables culpables, llevat d'alguna rara excepció, ja havien marxat a l'exili. La justícia militar –"una justícia a l'inrevés"– afectà els presoners de guerra, els que retornaren immediatament de l'exili o es quedaren a casa, confiats que res no els podia passar.

A partir del nombre de penes de morts executades a Girona, i després d'haver analitzat un centenar llarg d'expedients –que es conserven al Govern Militar de Barcelona– d'empordanesos que estigueren subjectes a un consell de guerra, sovint sumaríssim i urgent, acusats de *rebelión militar*, arribem a la conclusió que la "justícia" militar era indiscriminada i injusta. L'historiador Josep Clara, en estudiar detalladament el procediment de quatre executòries, se centra en la sentència de mort del palamosí Josep Fàbrega Pou, símbol de la República al Baix Empordà. També, en aquesta comarca, s'emmarquen les vides de Josep Irla –exiliat, amb tota la família– i de Salvador Albert, empresonat per la dictadura franquista i condemnat a reclusió perpètua.

El bisbalenc Sebastià Viñas i Bou, militant del POUM (membre del Consell Municipal i de la col·lectivitat de paletes) va estar sotmès a un consell

D'acord amb les denúncies –en revenja– dels que creïen que havien estat perjudicats per la República i els canvis socials que s'esdevingueren durant la

⁴ CLARA, 1980: 1-6; i 2001: 28.

⁵ SOLÉ I SABATÉ, 1985.

de guerra –junt amb deu persones més–, que tingué lloc a Girona el dia 23 de març de 1939. Per aquella causa acumulada, cinc persones varen ser condemnades a mort: Sebastià Viñas, Francesc Massana Agustí, Josep Falgorona Martí, Narcís Tafalla Abey i Salvadora Catà Ventura, de Girona, militant també del POUM. "Aquesta tia meva, la Salvadora, no havia tingut responsabilitats polítiques. Només rentava la roba dels soldats de la caserna d'infanteria que era davant de casa seva, i per això la van afusellar", ha explicat anys més tard l'Antònia Adroher⁶.

En la mateixa sentència, els baix empordanesos Miquel Carol Vilaret, Joan Fabregat Torrachs, Emili Massó Ferrer i Gabriel Monerris Grau van ser condemnats a reclusió perpètua. A Francesc Prohies Burguet, se li imposà de pagar una multa de 250 pessetes. I Enric Lladó Coll va ser absolt de responsabilitat civil. Restava, però, subjecte encara a un procés de Responsabilitats Polítiques.

El 22 d'abril, "S-E. EL JEFE DEL ESTADO" enviava el terrible "ENTERADO", que significava l'acompliment de la condemna, sense remei, de les cinc persones esmentades a ser afusellades al cementiri de Girona, amb 22 persones més –entre elles, el guixolenc Josep Tauler i Peral–. Una sentència, entre moltes d'altres, que s'acomplí el dia 25 d'abril de 1939.

D'altra banda, els "desafectos al GMN", elementos peligrosos, de ideas francamente izquierdistas"

Desfilada al passeig del Mar el maig de 1939.

(Procedència: Joan Estrada)

–segons els informes sobre les conductes dels ciutadans que emetien les noves autoritats del règim– eren internats en batallons disciplinaris, una mesura que va afectar sobretot els joves de les lleves 1936-1941, que també allargaven el servei militar obligatori. Un sol testimoni ens val per a entendre bé com els tractava el règim. Les circumstàncies que envoltaren la reconstrucció del pont sobre el Ter de Torroella de Montgrí exemplifiquen la duresa de la repressió que recaigué sobre les companyies formades a partir de presoners en els camps de concentració i les formades per soldats treballadors. Es tractava de reconstruir el pont que els republicans havien fet volar en la retirada i que, després d'una primera reconstrucció, s'havia esfondrat de nou per causa d'un aiguat. En aquesta empresa s'utilitzaren uns tres-cents presoners en companyies de batallons de treballadors, més alguna altra de batallons disciplinaris. El fill d'un d'aquells treballadors ens ha llegat la memòria del seu pare, la qual cosa ens permet conèixer de prop les condicions en què vivien tant els presoners de guerra com els soldats treballadors –considerats, uns i altres, enemics del règim–⁸.

⁶ FABRE, J. i HUERTAS, J.M. "Antònia Adroher, una gironina del POUM", dins *L'Avenç*, 32. Barcelona: novembre de 1980.

⁷ Glorioso Movimiento Nacional.

⁸ BELLIPART, 1997.

En la construcció del pont, també hi van prendre part homes de la vila que havien de fer "prestacions" o tragines, sense cobrar⁹.

Com hem vist en el primer capítol, el Partit Únic de la dictadura, la Falange –nodrida d'*ex-combatientes* i *ex-cautivos*–, va ocupar els centres del poder local a fi d'eliminar sistemàticament, de totes les institucions, el tradicional republicanisme democràtic de la comarca, com també la llengua i la cultura catalanes. Lògicament, es tractava d'una nova Falange domesticada, que ampliava considerablement els seus afiliats. Així, gràcies al privilegi de ser el Partido Único –i, per tant, de disposar de tots els mitjans ideològics– podia dirigir la vida política i social de les poblacions de la comarca. Paradoxalment –puix que també va ser la més represaliada–, el Baix Empordà va ser una de les comarques gironines amb més militants nous de Falange.

Pel que fa a Palafrugell, Lluís Molinas publicà els noms de tots els que hi constituïen la Milícia de Falange Española Tradicionalista de las JONS¹⁰.

Tant l'administració (ajuntaments i ensenyament) com algunes companyies i tallers particulars que havien estat col·lectivitzats durant la guerra (la companyia del tren Sant Feliu-Girona, per exemple), com els casinos i les entitats en general, varen ser sotmesos a un rigorós judici per tal de determinar la seva ideologia i el seu paper durant la Guerra Civil, amb l'objectiu de depurar-ne els elements subversius. Els depurats podien ser acomiadats de la feina, i els costaria de trobar-ne de nova.

Tot aquest entramat de possibles delacions o de denúncies –que eren fomentades des de dalt– va fer possible la creació d'un estat policíac, de temor i por, en què tothom havia de desconfiar de tothom, de qualsevol company de feina o d'un veí que pogués denunciar la seva ideologia o la

seva actuació. Hem de pensar que, per exemple, a Palafrugell, Falange va poder fiscalitzar tota la població adulta a través de 1.403 fitxes¹¹. I a Sant Feliu, en un escrit de denúncia d'un company de la feina, a continuació del nom i firma, el denunciant hi feia constar: "*del servicio secreto de Investigación y Vigilancia de Falange Española y Tradicionalista y de las JONS.*"

Algunes associacions –tingudes com a esqueranes– varen ser clausurades i els seus béns, confiscats. Tota la xarxa associativa d'abans del franquisme va ser substituïda per les organitzacions afectes al nou règim.

L'Església –que celebrà la victòria feixista com una *crusada* contra l'ateisme republicà– no va ser aliena a aquest procés de depuració de la societat, i imposà a la població una moral arcaica i opressiva, com veurem més tard.

"Segons les dades publicades al *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*, un mínim de 367 persones del Baix Empordà foren expedientades en virtut de la Llei de Responsabilitats Polítiques de 1939. Les sentències conegudes no arriben a cinquanta, de les quals solament dues van ser absolutòries.

Atesa la nova situació europea de 1945, molts expedients foren sobreseguts a partir de 1946."¹²

L'expressió "treballar, obeir i callar" –que encapçala el treball de l'historiador Pere Ysàs inclòs en un llibre de diversos autors que tracten de la llarga postguerra– podria ser perfectament la màxima que resumís aquest apartat, junt amb les paraules de l'historiador Josep Clara: "L'ocupació franquista de la nostra terra comportà més anys de dolor, de revenges i de vexacions individuals i col·lectives, que prolongaren el drama dels vençuts que no s'exiliaren, com testificava un falangista de Torroella de Montgrí, Josep Pla Comas, el mateix 1939, en el diari *El Pirineo*:

⁹ FRIGOLA, J. "El pont de Torroella", dins *El Punt* (04.10.2006).

¹⁰ MOLINAS, L. *Palafrugell: 1936 -1939 (Recull - testimoni d'una guerra)*. Palafrugell, 1989.

¹¹ Al Servei d'Arxiu de Palamós n'hi ha cap a 2.000.

¹² CLARA, 2005: 179-198.

«Infinidad de personas que han anhelado con verdadero frenesí el triunfo de las armas de Franco, una vez conseguido éste, han demostrado con sus hechos que, desgraciadamente, fines muy bajos animaban sus deseos. Jamás ha sido noble el desear el triunfo de nuestros ideales para saciar bajas pasiones, para dilucidar cuestiones personales y hacer salir a la superficie instintos perversos, cargados de odio y preñados de rencor.»¹³.

Les primeres actuacions locals

Els historiadors, normalment, prefereixen parlar de l'entrada a la ciutat de les tropes franquistes. Una entrada que –per a uns–, sens dubte, significava un alliberament o una victòria, i –per a altres–, una desgràcia sense remei possible. Pel que fa als primers anys, i mentre a Sant Feliu va durar la presència de les tropes militars junt amb les de la Guàrdia Civil, podem parlar també d'ocupació.¹⁴

Tanmateix, per activar els mecanismes repressius de manera eficaç i àmplia calia també la col·laboració ciutadana. Dit això, cal recordar que el primer que va disposar el règim franquista va ser que es releguessin les competències de la jurisdicció ordinària i s'imposés la militar. Aquest va ser "l'element central i vertebrador de la repressió franquista al voltant del qual s'anaren desplegant altres jurisdiccions especials"¹⁵. Una mesura que comportava dictar

noves lleis i crear tribunals especials per tal d'assegurar que els objectius de la dictadura estaven garantits.

Quan les tropes franquistes eren ja prop de la frontera –el 9 de febrer de 1939–, el general Franco va promulgar la Llei de Responsabilitats Polítiques. En el primer article, la llei assenyalava:

"Se declara la responsabilidad política de las personas, tanto jurídicas como físicas, que desde el 1 de octubre de 1934 y antes del 18 de julio de 1936 contribuyeron a crear o agravar la subversión de todo orden de que se hizo víctima España y de aquellas otras que a partir de la segunda de dichas fechas se hayan opuesto o se opongan al Movimiento Nacional".

Tots els processos que es portaran a terme durant la postguerra seran regits per l'esperit d'aquella llei; una llei suficientment difusa per a inculpar totes aquelles persones que havien desenvolupat un paper cívic, social o polític rellevant a favor del règim democràtic de la República des del 1934

Desfilada de guàrdies civils. Jura de bandera de 1943.

(Procedència: AMSFG.
Fons Pere Rigau)

¹³ CLARA, 2000: 15-16.

¹⁴ FABRE, 2003: 12.

¹⁵ CEFID, 2006.

—any en què es produïren els fets d'Octubre—. Així s'institucionalitzava la repressió a gran escala que, d'altra banda, ja s'havia estat aplicant —sense fonament jurídic— al territori ocupat pels *nacionals*¹⁶. Amb la publicació d'aquesta llei començava l'autèntic malson, que culminarà amb la llarga llista de víctimes que recordem en aquest treball.

Establir l'autoritat militar i la civil —supeditada a la primera—, amb força suficient per a fer complir les noves lleis i castigar-ne els infractors era el primer que calia fer en entrar a la ciutat.

En conseqüència, immediatament, el comandament militar designà provisionalment totes les autoritats locals. I un cop instal·lat l'exèrcit, hi faltava encara un element bàsic perquè s'iniciés la repressió en massa. Les lleis, els tribunals i les noves autoritats no haurien fet gaire res sense la col·laboració —de formes diverses— de tots aquells ciutadans que volien ser considerats del costat dels vencedors. En general es tractava de guixolencs defensors de la propietat i de la iniciativa privada i que, per tant, posseïen béns a defensar; els quals s'havien vist perjudicats per les mesures d'una economia de guerra. Altres pertanyien a un sector benestant de la població més catòlica, proper a la Lliga Catalana. Sigui com sigui, alguns familiars dels perjudicats per la repressió republicana abrigaven un sentiment de venjança.

Tot això s'esdevenia quan ja s'havia produït l'èxode massiu cap a França dels principals responsables. Només uns pocs es quedaren al seu poble, convençuts o enganyats per allò que "qui no tingués les mans brutes de sang no havia de tenir cap mena de por". Francesc Campà —per dir un nom— s'ho cregué, i va ser afusellat tot seguit.

Per tant, la repressió més dura, en una gran part,

requeia sobre unes persones que s'havien quedat o que havien tornat al seu poble perquè creien que la seva vida no estava en perill, que no havien de témer res de ningú perquè res de mal no havien fet.

Pel que fa als detinguts, cal diferenciar-ne tres grups: els soldats republicans capturats per l'exèrcit franquista, els exiliats que retornaren de França al cap de poc, i els arrestats per la Guàrdia Civil —o directament per un flamant falangista— a conseqüència de denúncies de caire polític.

Tant els primers com els segons eren internats en els camps organitzats per la Inspección General de Campos de Concentración de Prisioneros, on es procedia a la investigació dels seus antecedents polítics. Des d'allà, els internats havien de mobilitzar la família i els amics perquè busquessin avals de falangistes, capellans, gent d'ordre o de les noves autoritats locals. En arribar al poble, ja se'ls fitxaria. A més, la Gestora Municipal havia de passar al comandant de la Guàrdia Civil la relació nominal dels "*prisioneros y presentados, debidamente informados por esta Alcaldía y por F.E.T. y de las J.O.N.S. para que una vez informados por esta Comandancia, les sea dado su curso legal*".¹⁷

Guàrdia civil vigilant, des del Salvament, el iot Azor.

(Procedència: Quito Pi)

¹⁶ PRESTON, 1993. HERNÁNDEZ GARCÍA, A. *La represión en La Rioja durante la Guerra Civil*. Logronyo, 1984.

¹⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 197.

Altres vegades la petició de l'informe es feia per via telegràfica, urgent, com succeí en el cas de Joan Astor Casellas. I la resposta també era ràpida i categòrica:

"Juez Militar Prisioneros Nº 2.- Bilbao.- Juan Astor Casellas, pertenecía a la C.N.T.-F.A.I. la noche del 30 al 31 de Octubre de 1936 en que se cometieron los asesinatos esta localidad hacia guardia en la población con milicianos repartiendo además armas sujeto peligroso.- San Feliu de Guixols 22 Julio de 1939".

Un altre exemple:

"Gerona Rianjo.- Presidente Tribunal Clasificación Prisioneros.- Ruego informe urgente sobre conducta antecedentes políticos sociales y adhesión Movimiento Nacional Jose Playa Pla de 31 años hijo de Rafael y de Dolores oficial cerrajero natural de Palafrugell.- Vecino de esta Gerona 92 concretando hechos delictivos en que haya participado".

No sabem la resposta telegràfica, però sobre el telegrama hi ha l'esborrany d'aquesta expressió: *"Muy malísimo en todo"*¹⁸.

Alguns dels presos no alliberats podien passar als batallons de treball, o directament a les presons, si havien de ser processats.

Immediatament, a Sant Feliu, varen començar les detencions de tots els guixolencs que s'havien significat d'una manera o altra políticament, o pel càrrec oficial o per denúncia dels que, venjativament, volien passar comptes. Les ordres de registre dels seus domicilis —que en període republicà s'anomenaven *incautacions*—, amb el franquisme, eren conegudes com *requisados*¹⁹.

Mentrestant, diferents comissions anaven confeccionant milers de *fichas clasificatorias de prisioneros y presentados*. En aquestes fitxes, amb les dades personals del pres, s'hi feia constar si l'enrolament a l'exèrcit republicà havia estat voluntari o forçós i el nom de les persones que podien respondre de les seves actuacions polítiques.

Alhora, els altaveus instal·lats al Casino dels Nois repetien que *"todo el personal procedente del campo rojo (...) tiene la ineludible obligación de presentarse con la mayor urgencia en las oficinas de este Ayuntamiento para llenar la FICHA CLASIFICATORIA correspondiente, bien entendido que los que dejaren de dar cumplimiento a esta orden serán severamente castigados por la autoridad Militar competente"*²⁰.

De forma semblant, una altra comissió municipal classificava el jovent en edat de lleves dels anys 1936 al 1941 (els nascuts entre 1915 i 1920) que havien estat mobilitzats per anar al front i que, per tant, no havien realitzat el servei militar. Aquells mossos, doncs, havien de ser classificats segons els seus antecedents políticsocials, segons fossin *afectos*, *desafectos* o *indiferentes*. Per als classificats com *desafectos* no hi havia concessions. Així, l'article 13 de l'Ordre Circular de la Direcció General de Reclutament i Personal del Ministeri de l'Exèrcit, de data 5 de gener (B.O. núm. 68, de 20 de desembre 1939) feia públic que: *"No se tramitarán en los Ayuntamientos ni en las Cajas de Recluta las alegaciones relativas a concesión de prórroga referentes a individuos clasificados como desafectos o encartados, ni tampoco se les concederán los beneficios del Capítulo XXVII del Reglamento de Reclutamiento (...)".* D'aquesta manera, en ser classificats com *desafectos*, restaren exclosos de la tramitació de pròrroga molts joves guixolencs: Martí

¹⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 199.

¹⁹ AROCA, 1969.

²⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, núm. 21.

**Edifici del monestir,
presó del districte.**

(Procedència: Antònia Sala)

Madrenas, Ricard Pla, Enric Ferran, Eduard Gascons, etc. En haver estat classificada per la comissió municipal –amb la supervisió i assentiment de FET y de las JONS–, la llista s'enviava a la Caixa de Reclutament núm. 41 de Girona (plaça Sant Josep), lloc on s'haurien de presentar. Val a dir que alguna vegada els classificadors s'equivocaven i qualificaven de *desafectos* alguns que els eren addicts; errors que provocaren problemes a classificats i classificadors. Tots aquests joves guixolencs classificats com *desafectos* serien integrats en batallons disciplinaris. Els altres –els *afectos* o *indiferentes*– passaven a formar part de les unitats normals de l'Exèrcit. Una altra comissió municipal es dedicava a fer les llistes dels no presentats, que eren declarats *prófugos*.

L'ordre del 20 de desembre de 1939 que dictava les normes dels alistaments i de la seva classificació provisional era aplicada per una comissió que presidia el gestor Manuel Clavaguera Trull –delegat de l'alcalde– i que era integrada per Pere Rigau, com a representant de la FET y de las JONS; un representant de la Guàrdia Civil –amb autorització de l'autoritat militar regional–; el *cura-párroco*; i el jutge municipal²¹.

De fet, però, a l'acta de constitució de la comissió municipal classificadora de les lleves esmentades, hi figurava l'alcalde Vicenç Gandol Jordà; Pere Rigau Roch, com a representant de FET-JONS, José Rebollo Massós, "*sargento delegado de la Autoridad Militar*"; i Manuel Calvaguera Trull, gestor delegat de l'alcaldia²².

I pel que fa a les lleves, en la classificació, hi col·laboraven altres ciutadans. Per a la lleva del 1936, van ser nomenats Rafael Vivas Casamajor i Manuel Clavaguera; per a la del 1937, Enric Casademont Calzada i Josep M. Isern Mir; per a la del 1938, Joan Auladell Vidal i Josep Murlà Blanch; per a la del 1939, Josep Llampayas Corrons i Joan Guitart Coris; per a la del 1940, Joan Antoni Savidó Fàbregas i Frederic Massallé Graupera; per a la de 1941, Josep Lloveras Vila i Lluís Torres Lloveras. I, "*como vecino honrado para informar los expedientes de prófugo*", va ser nomenat Albert Surís Morera²³.

D'altra banda, hi havia els mossos d'aquelles lleves que, en aquells mesos, eren a la presó de Girona, i el director així ho havia de comunicar a l'Ajuntament de Sant Feliu. És el que va fer Rafael Morales el 14 de gener de 1940²⁴:

²¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I: 5.01.1940, f. 292.

²² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, núm. 51 (1936-1941).

²³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I: (2.02. 1940), f. 336.

²⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXV, UI: 6.000.

"CERTIFICO: Que en el día de hoy figuran reclusos en esta Prisión los detenidos naturales de ese pueblo comprendidos en el alistamiento que se ha ordenado, cuyos nombres se mencionan al dorso.

José Baudina Quera (Reemplazo de 1937)
 Roberto Soley Vila (Id. 1937)
 Antonio Blanch Bigas (Id. 1937)
 Joaquín Vila Cullell (Id. 1938)
 Ricardo Gargallo Ribas (Id. 1941)
 Agustín Fernández Cuenca (Id. 1936)"

El 12 de desembre de 1940 l'alcalde Gestor, Vicenç Gandol, feia públic un ban en què demanava que els individus compresos en les lles de 1942 i 1943 passessin per l'ajuntament, on els serien lliurades les fitxes de classificació. I és que el Govern Militar de Girona havia demanat als consistoris que "*procedan a la depuración de los individuos comprendidos en los reemplazos de 1942 y 1943, con el fin de que los mismos puedan tener en su poder el certificado de clasificación que les corresponda al efectuarse, en tiempo oportuno, el alistamiento de aquellos reemplazos*".

D'altra banda, la llibertat del primer camp de concentració mitjançant els avals pertinents no significava pas l'alliberament definitiu, perquè per una posterior denúncia –feta a Sant Feliu o a Girona– podien tornar a ser detinguts i, després, jutjats. Un cas ens pot servir de model.

L'Antoni Blanch Bigas²⁵, en acabar la guerra, era a l'estat major d'Informació i d'Operacions. I el 27 de març del 39, a Cabrera de Puente de Talavera, es lliurà amb tota la companyia als vencedors. Varen ser portats al camp de concentració de San Mártir de Pusa, bo i respectant el seu comandament republicà. Els *nacionals* van fer que els caps militars

–republicans, com hem dit– convencessin els seus soldats que els franquistes els havien assegurat que no hi hauria perill per als que no haguessin comès delictes de sang ni robatoris. Era una maniobra, segons Blanch, per a fer-los agafar confiança. Els feien escriure una mena de test per a omplir les corresponents fitxes i intentaven fer-los caure en el parany de dir noms i d'explicar activitats desenvolupades als pobles. Havien de posar, a més, el nom de dues persones que els avalessin. Al cap d'un mes, els arribaren les ordres de sortir segons províncies, d'acord amb la proximitat geogràfica amb relació a on es trobaven (...). L'Antoni Blanch va arribar a Sant Feliu el maig del 39, quan ja hi havia el nou Ajuntament. El van fer presentar a la Guàrdia Civil. Al cap de vint dies, per una denúncia feta a Girona, va haver d'anar a la presó. Primer a l'antic convent, on hi havia també una vintena de detinguts: Enric Oliveras, Fèlix Parals, Josep Vea, Miquel Domènech, Enric Patrach, Francesc Soler Massoni, Josep Albó, Amadeu Vidal, Josep Duran, Antoni Bosch, Fèlix Romani, Emili Casanovas, Josep Albertí Carreras, etc. Després, varen ser portats a Girona, al vell seminari. En consell de guerra sumaríssim, el fiscal demanà per a en Blanch una pena de 20 anys de presó per pertànyer a les JERC. De fet, Francesc Porta –de la FET y de las JONS de Sant Feliu– informà l'alcalde gestor que Antoni Blanch –pres a disposició del Jutjat Militar Núm. 5 de Girona– "*1º Ya antes del GMN estaba afiliado al Partido «Juventudes de Izquierda Republicana» de Secretario.- 2º Estaba afiliado a la sindical CNT desde antes del GMN.- 3º Cotizaba en el S.R.I.²⁶, en cuyo organismo ocupó el cargo de Tesorero.- Y actualmente se le considera desafecto al GMN-SFG, 10 de Agosto de 1939*"²⁷.

Blanch es trobà, doncs, totalment indefens. Per manca de proves en la revisió de penes, molt aviat

²⁵ Font oral.

²⁶ Socorro Rojo Internacional.

²⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X., núm. 199.

—el 3 de febrer de 1940— va sortir-ne amb llibertat provisional. Tot i així, per responsabilitats polítiques va ser incorporat a un batalló disciplinari tres anys, al camp de Gibraltar. De Sant Feliu n'hi havia 37 més, alguns dels quals hi moriren. Les malalties, per una alimentació deficient i uns treballs durs, minaven les seves vides.

Mentre uns guixolencs, procedents de l'antic convent, feien via a Girona, altres arribaven del monestir al camp de concentració d'Horta a Barcelona, des d'on anirien a altres camps: Ramon Gascons Lloveras, Enric Patrach Pubill, Francesc Soler Massoni, Miquel Domènech Lladó, Manuel Profo Romeu, Josep Ros Cussi, Manel Trafí Romeu i Francesc Molinas Oliu²⁸.

No foren pocs els joves guixolencs que varen ser destinats, entre altres, al "*Batallón disciplinario de Trabajadores nº 57, destacado en Alcañices*". L'any 1942 la família de Francesc Nadal Roig, que hi havia estat destinat, encara no l'havia pogut localitzar. Aquests fets expliquen el patiment de moltes famílies²⁹.

Per la primavera i l'estiu de 1940, a Sant Feliu hi havia alguns destacaments del Batallón de Trabajadores Nº 162, 2ª Compañía, i del (núm. 568) Batallón de Trabajadores Nº 63.- 4ª Compañía³⁰. Més endavant en tornarem a parlar.

A mesura que es produïa l'avanç de les tropes nacionals sobre el territori català, era urgent reparar les destrosses que havien fet els republicans en la retirada, com també les que havien ocasionat els aiguats de l'octubre de 1940, que provocaren el desbordament dels rius Ter, Freser, Muga i Fluvià. Les unitats d'enginyers i sapadors dels nacionals necessitaven mà d'obra gratuïta o molt barata, que els era proporcionada pels batallons de treballa-

dors, primer, i pels batallons disciplinaris, després, junt amb la que obtenien dels obrers que es trobaven a Sant Feliu en situació d'atur forçós. El 1940, seixanta-cinc guixolencs sense feina —de 17 a 67 anys³¹— varen ser traslladats a Vilanna, a treballar-hi³². D'aquesta manera es feren obres, entre altres indrets, a Sant Feliu, al Pasteral, Anglès, Bescanó i —com ja hem explicat— a Torroella de Montgrí.

Com s'ha dit abans, els denunciats guixolencs, un cop detinguts, eren tancats provisionalment a la presó comarcal del monestir, al costat mateix de la caserna de la Guàrdia Civil. La presó dels polítics —separada de la dels comuns— era custodiada per guàrdies del cos armat i per improvisats voluntaris falangistes del poble.

Tanmateix, Antoni Rufi Gros va ser nomenat, provisionalment, auxiliar carceller de la presó "*dependiente del Juzgado Militar de esta localidad*"³³.

Allí, el sergent de la comandància iniciava l'expedient amb l'atestat que recollia la declaració del processat, les dels denunciants, i els informes del mateix cos armat, de la FET y de las JONS, de l'Ajuntament i d'altres veïns. En l'expedient, hi constava també el que s'havia trobat en el registre domiciliari i algun document trobat que recolzés l'acusació.

Enllestits els primers passos del procediment, els detinguts eren traslladats a la presó del seminari de Girona, en espera del judici militar i de la sentència.

A la presó gironina, Blanch —de qui parlàvem— es trobà amb en Ceferí Bosch i els seus dos fills, Ròmul Sureda —que hi morí—, Joaquim Vila Culler, Ramon Vilossa, Josep Terradas, Jaume Maura, Miquel Deulofeu, Santiago Carreró, Alfons Monguillot, entre altres, i Salvador Albert Pey, de qui també parlarem.

²⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, núm. 21.

²⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 203.

³⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, núm. 10.

³¹ A la llista, hi figura Manel Calvet Albertí amb 15 anys. Es deu tractar d'un error, perquè en el padró de 1936 consta que havia nascut el 1920.

³² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, 1940.

³³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 200.

Durant el setembre de 1939 altres ganxons anaren a fer-los-hi companyia, al seminari presó: Emili Alemany Castany –*"acusado de haber tomado parte en el incendio de la Iglesia Parroquial de esta ciudad"*³⁴–, Sebastià Mestres Poch, Joan Puigdemont Bosch, Pascual Pérez López, Pere Feliu Oliva, Martí Pijoan Llauredó, Casimiro Sáez Mallol, Joan Benet Consternau, Ramon Sáez Sureda, Melció Massa Pijuan, Ramon Sals Sendra, Josep Pascal Frigola³⁵, etc.

El darrer, Josep Pascal, des de la presó de Girona [2ª piso de Preventorio. Celda 66], enviava cartes a la comissió gestora de Sant Feliu manifestant la seva innocència, i demanant-los que gestionessin la seva llibertat.

A finals de 1940, a la presó del seminari encara hi havia trenta guixolencs: Josep Albertí, Gaietà Álvarez, Lluís Basart, Enric Camps, Dionís Carreras, Ernest Fàbregas, Pere Forn, Francesc Gabín, Joaquim Gimbernat, Lluís Juan, Bonaventura Mas, Josep Massa, Antoni Masergas, Jaume Maura, Sebastià Mestres, Josep Mora, Antoni Moreno, Josep Nadal, Enric Oliveras, Josep Pascal³⁶, Magí Pijoan, Joan Planellas, Joan Puigdemont, Josep Puigdemont, Marcel Rutllan, Enric Sala, Robert Soley, Josep Terrades, Josep M. Veà i Joaquim Vilà³⁷.

Era un camí –el dels presos, de Sant Feliu a Girona– que també feren algunes dones de Sant Feliu, com fou el cas de Pilar Ricart: *"Detención de una joven por manejos con los rojos durante su dominio"*. La Guàrdia Civil havia detingut Pilar Ricart Resort, veïna de Sant Feliu de Guíxols, que es posà a disposició de l'auditor de guerra. En el comunicat³⁸ del 14 de setembre de 1939, que *"el guardia segundo"* passà al seu comandant, es diu que l'esmentada Pilar durant el *dominio rojo*,

juntament amb altres elements de les joventuts llibertàries –de les quals Ricart era sòcia– i de les del comitè, feia la vigilància de la casa on servia perquè no s'escapessin [els qui hi vivien]. La propietària, vídua Rabassa, va ser cridada diverses vegades pel comitè i va ser obligada a pagar-li 3.000 pessetes setmanals. I la criada, Pilar Ricart, va ser la responsable de descobrir que tenia un automòbil amagat, que li fou requisat. També obligà la vídua Rabassa a pagar-li el jornal diverses setmanes sense treballar.

D'altra banda, el jutge instructor de Responsabilitats Polítiques de Girona publicava uns bans en què demanava a la població la delació informativa sobre aquells de qui s'instruïa l'expedient.

*"HAGO SABER: Que en este Juzgado se sigue expediente de responsabilidades políticas contra los individuos que a continuación se relacionan, por lo que cuantas personas tengan conocimiento de cual haya sido la conducta política y social de los inculcados, así como cuales sean los bienes de su pertenencia, están en la obligación de ponerlo en su conocimiento en este Juzgado Instructor, o de Primera Instancia o Municipal del lugar donde tenga su domicilio el declarante. Se hace saber además que ni el fallecimiento ni la ausencia, ni la incomparecencia de los presuntos responsables detendrá la tramitación ni el fallo del expediente: (...) Don Poncio Valls Ferrer, Don Francisco Irla Bosch, Don Pedro Coll Llach, Don Benito Gallart Vila, Don Juan Sanjaume Maimí, Don Agustín Esteba Busquets, Don José Irla Bosch, Don Francisco Planellas Daura, Don José María Vilar Sala, Don José Albó Playa, Don Francisco Sala Serra, Don Domingo Vilallonga Bertran, Don Nicolás Irla Bosch, Don José Duran Arpa"*³⁹.

³⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV.

³⁵ AMSFG, Fons Ajuntament, Secció XXIV. U. I.: 6023 (8.09.1939).

³⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 197-198; i Secció I, M. A.(129), f.243 (17-XI-39).

³⁷ CLARA, J. "Una nova font per a l'estudi de la repressió franquista: el padró d'habitants del 1940. Aplicació al Baix Empordà", dins *Estudis del Baix Empordà*, núm. 9, Sant Feliu de Guíxols, 1990.

³⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, núm. 23. U.I: 6023.

³⁹ *El Pirineo*, 24 -11-1939.

Testimoni d'un pres: Ramon Sais Sendra (Sant Feliu de Guíxols 1885 - 1967)

Ramon Sais i Sendra –un cooperativista que seguí la sendera marcada per altres dues grans personalitats guixolenques de renom en el moviment cooperatiu català: Narcís Duran i Rafael Piñol– presidí molts anys –des de 1919– la junta de la cooperativa La Guixolense; una entitat que va ser confiscada pel franquisme i que, fusionada amb l'Obrera, va constituir la nova Cooperativa de Consumo Rdo. Santos Boada. Ramon Sais va patir, com molts guixolencs, els horrors de la Guerra Civil. El seu fill, Pere Sais Ferrer, va morir al front l'11 d'agost de 1938, al sector de Balaguer (*Ejército del Este. 30 División. 146 Brigada Mixta. 1r Batallón 581*).

Políticament, va tenir la valentia d'acceptar el càrrec d'alcalde de la República dos dies abans que entressin les tropes franquistes. L'1 de febrer de 1939 (dimecres), al matí, els representants del Front Popular de Guíxols constituïren un nou consistori, de la forma següent:

Alcalde - president:	Ramon Sais Sendra (ERC)
Conseller de Treball:	Benet Ribot Lluhi (PSUC)
Conseller de Governació:	Josep Pascal Frigola (PSUC)
Conseller de Finances:	Sebastià Mestres Poch (CNT)
Conseller de Proveïments i Serveis Públics:	Francesc Cruz Darna (ERC)

L'endemà, 2 de febrer –dijous–, un pregó signat per Ramon Sais donava a conèixer als ciutadans la nova constitució de l'Ajuntament.

El divendres, 3 de febrer, "a dos quarts de 10 del vespre arriben els primers escamots de soldats d'en Franco". Són paraules de Ramon Sais, que deixà escrites en un paper.

Ara per ara, només sabem que el mes de setembre de 1939 Ramon Sais era a la presó de Girona. No sembla que se li obrís cap expedient sumaríssim ni que tingués cap condemna superior als sis anys. La presó provincial de Girona era –fins al 1942– al carrer del Portal Nou, annexa al mateix seminari diocesà.

En un trosset de paper, Ramon Sais hi deixà constància d'un dia –el 5 de setembre de 1939– passat a l'esmentada presó:

"La vida, aquí, transcorre monòtona i pesada. Ens tenim de llevar, a toc de corneta, a dos quarts de set del matí; a dos quarts de vuit toquen altra vegada per victorejar a Franco. Esmorzem i a les vuit toquen per sortir al pati. Ens passem mitja hora per sortir tots; som uns tres mil, i quedem formats fins que tots havem sortit, que llavors toquen per escampar guerrilles. Ens [hi] passem fins a les dotze. Aquestes quatre hores són pesades de debò, sempre a peu dret, sense a penes "pogue'ns-e" passejar, doncs ens toquem els uns als altres; no podem seure, perquè ho tindríem de fer a terra i es té de pensar que se'n surt ple de xinxes, pols, puces, sarna i què sé jo els perills que hi ha, perquè aquí hi ha de tot. Tot això és compensat pels molts amics que es troben aquí i pel "companyerisme" de tots plegats. Tothom explica la vida i les angúnies que ha passat. Els que han estat a la nevera, condemnats a mort, els trentistes, que tenen trenta anys, els de penes menors i tots plegats la vida i miracles que han passat per aquí; els uns per haver-ho viscut, els altres per haver-ho vist. No ens podem imaginar el que ha sigut la vida en aquesta presó. És necessari haver-hi estat i sentit els mateixos victimaris (?) per comprendre el que ha passat. Sempre ens donem compte, tots plegats, deixant rares excepcions, de les més baixes venjances i odís polítiques, imputant-nos fets que no s'han comès, i d'aquí ve les fortes condemnes que s'han aplicat, sobretot als primers mesos, que es donava el cas que en alguns processos s'aplicava la pena de mort al 70 i el 80 per cent dels processats. Ara sembla que això ha aflluït molt. Tothom, aquí, està molt tranquil amb l'íntima convicció de no haver comès cap malifeta. Fins hi ha temps per bromejar. La vida, per al que ha [de] viure de la ració que donen, és impossible; un plat d'aigua amb set o vuit talls de patata per dinar i altre tant per sopar, amb un "xusco". S'ha de plànyer al que no li porten res. Per dormir, es fa a tot arreu: a les "celles", sales, passadissos, escala; a cada esglaó n'hi dormen, als llocs que n'hi caben deu, n'hi ha trenta i, si es queixen, n'hi posem vint més. No es pot donar un pas quan la gent dorm. Se n'hi posen tants com n'hi caben estirats a terra. Si un té necessitat de llevar-se, a la nit, es tenen de fer vertaders equilibris per no trepitjar el cap o els peus d'algu. Això fa que a les nits, tot i dormir amb les finestres obertes, fa una calor insuportable, amb el perill que si es treu el cap o solament es mira a fora, encara que sigui al pati, amb reixes i tot, els de Falange que fan guarda desapareixen un tret. Alguna vegada fan blanc. Són uns fills de... aquests falangistes. No mereixen perdó.

5/9/39".

Els camps de concentració i unitats disciplinàries⁴⁰

Introducció

En aquest segon apartat intentarem d'aproximar-nos a un tema força desconegut, encara que molt important quan es parla de repressió franquista, ja que va afectar molts guixolencs –i les seves famílies– que es veieren abocats a l'internament i al treball forçós.

D'entrada, hem de reconèixer que en fem una primera avaluació i que ens limitem a aplegar les llistes d'internats que apareixen en el fons documental de l'arxiu municipal de la ciutat. Un fons que, sovint, es localitza d'una manera dispersa i parcial. Els noms que donem no són, ni molt menys, exhaustius, i resta molt encara per investigar. Així mateix, les fonts orals, en alguna ocasió, ens han desorientat un mica sobre aquest tema a causa de la terminologia utilitzada. Per exemple, quan, en referir-se a tot el món concentracionari del franquisme, es parla de *batalions de treballadors*. Això mateix ocorre amb les llistes de lleves del fons de l'arxiu, en les quals s'anomena *batalions de treballadors* els soldats que s'havien d'incorporar a les unitats disciplinàries.

D'altra banda, com que el sistema concentracionari del franquisme no disposava d'una regulació i d'un engranatge perfecte, sinó que es caracteritzà per la improvisació i per la manca de coordinació, es dona la circumstància que moltes vegades sota la

designació de *camps de concentració* s'implantaven les més diverses formes de reclusió temporal, il·legal i arbitrària.

Sortosament, avui hi ha historiadors que investiguen el tema i que van afinant a l'hora d'establir una terminologia i dilucidar el contingut d'un sistema –el concentracionari– que constitueix una realitat important quan es tracta de la repressió sobre els vençuts, donat que afectà –com hem dit– centenars de milers de persones.

En consonància amb els estudis actuals que s'estan realitzant en altres àmbits més generals, en aquesta introducció hem distingit quatre realitats repressives de la guerra i la immediata postguerra: els camps de concentració, els batalions de treballadors presoners de guerra, els batalions disciplinaris de soldats treballadors i els batalions disciplinaris de soldats treballadors penats⁴¹.

Camps de concentració i batalions de treballadors⁴²

Segons la recerca dels historiadors Javier Rodrigo i Jordi Barriuso, entre altres, hem de definir els camps de concentració de l'Espanya de Franco com aquells espais estables –potser també els provisionals–, tancats o oberts, que varen ser destinats a l'internament sense judici dels soldats republicans presoners i evadits –i fins algú de la població civil–, que s'anaven establint al llarg de la Guerra Civil. Calia recloure els presoners de guerra que l'exèrcit rebel anava fent.

Aquests camps d'internament podien ser molt diferents. Des dels que estaven formats per grans o petits edificis fins als que estaven constituïts per extenses superfícies obertes amb tancats diversos, on s'enquibien milers de persones, i que s'organit-

⁴⁰ RODRIGO, 2005.

⁴¹ BARRIUSO, 2005.

⁴² RODRIGO, 2005.

zaven a mesura que anaven caient els fronts de guerra.

Per exemple, el camp de Miranda de Ebro serà obert fins l'any 1947, però des de 1942 ja no existiren presoners de guerra fora del marc de la justícia civil o militar.

En principi, els camps de concentració tenien la funció de detenció preventiva, i tenien un caràcter castrense i provisional. Després de procedir a una lleugera tasca de classificació –de vegades ni tan sols això, sinó que simplement no arribava cap documentació o aval favorable– es disposava que uns presoners ingressessin a un batalló de treballadors, que altres passessin a formar part de companyies normals de soldats i que altres retornessin als seus pobles.

L'objectiu era, evidentment, repressiu: doblegar el dissentiment potencial per reintegrar-los, mitjançant la violència, al si de la nació espanyola. No eren, doncs, camps d'eliminació física. La qual cosa no vol pas dir que les condicions en què vivien els presoners no fossin ben penoses, pel que fa a l'escassetat de menjar i a la poca higiene. Ara bé, els rigors i les misèries de Miranda de Ebro, d'Aranda de Duero o el de Camposancos de La Guardia (Pontevedra) no eren els de Mauthausen, ni els d'Argelers.

A mesura que avançava l'exèrcit de Franco per Aragó i Catalunya, la xarxa concentracionària franquista s'ampliava i s'omplia. Gairebé tots els camps,

entre març i abril de 1938, experimentaren forts increments en el nombre de presos, sota el control d'Inspección de Campos de Concentración de Prisioneros (ICCP)⁴³.

La majoria dels soldats catalans capturats a la batalla de l'Ebre varen ser enviats a camps de fora de Catalunya: Aranda de Duero, Santander, Barbastre, Saragossa, Astorga, Pontevedra, San Sebastián, Huéscar, Miranda de Ebro, etc. A començaments de 1947 sortiren de Miranda de Ebro els darrers quatre-cents presoners de guerra i refugiats (de la segona Guerra Mundial) que es dirigiren a les presons de Salamanca, Valladolid, Palència i Nanclares de la Oca (Àlaba)⁴⁴.

Els camps de concentració s'havien escampat per tota la geografia peninsular⁴⁵:

Aranda de Duero (Burgos), Los Arenales (Càceres), Arévalo (Àvila), Astorga (Lleó), Avilés (Astúries),

A través de la Creu Roja, Francesc Ribas contacta amb el seu fill Joan, que es troba al camp de concentració de La Pajera, Astorga (Lleó).

(Procedència: Joan Ribas)

⁴³ RODRIGO, 2005: 94.

⁴⁴ LÓPEZ JIMÉNEZ, F. J. "El fondo de Miranda de Ebro en el Archivo General Militar de Guadalajara", dins *Boletín Informativo*, juny de 2005.

⁴⁵ PASCUAL, Pedro. "Campos de concentración en España y batallones de trabajadores", dins les *Actes del Congrés*, 2002: 329 i ss.

Relación de Prisioneros detenidos en campos de concentración⁴⁶

Nº	fecha	nombre	edad	domicilio	profesión	campo
1099	24/2	Juan Ragolta	38	Salmerón 12	Labrador	Reus
839	"	José Taulé Vernés	35	Sta. Cristina	Jornalero	"
	6/2	Agustín Patrach Pubill	27	Algabira 2	Esquilador	Aranda de Duero.
730 L	8/2	Federico Fortes Gorriz	26		Carabinero	Huesca
	17/2	Santiago Soler Reig	29		Barbero	Aranda de Duero
	25/2	Frigola Ripoll	35	S'Agaró	Pescador	San Sebastián
	20/2	Alberto Feliu Boades	26		Rep. Telegrafs.	Santander
	22/2	Angel Rubio Román	35		Electricista	Santander
	20/2	Esteban Andreu Gordiols	22	Bailén 3	Mecánico	"
	"	Carlos Prujar Llort	26		Ferroviano	"
	"	Luis Pérez Bronsó	31		Taponero	"
	21/2	Narciso Martín Teixidó	30	Mte. Calvario 7	Marinero	"
	21/2	Pedro Hospital Ferrer		Garrofer 22	Albañil	
	"	José Forn Tomás	34	Hospital 22	Tonelero	"
	"	Salvador Palmada Ametller ⁴⁷	21	Ct. Gerona 17	Contable	"
16.465	18/2	Salvador Agulló Serra	32	Rabla. Vidal 56	Contable	"
	8/2	Antonio Puget Xuclá	31	Ferrer Guardia 9	Comercio	Aranda de Duero
6.461	13/2	Sebastián Ransa Xiberta	30	Tossa	Carpintero	Zaragoza
15.763	13/2	Alfonso Calzada Palet	18	Surís 3	Albañil	Santoña
15.781	13/2	José Feliu Pentinat	24	Maragall 3	Relojero	"
		Enrique Camps Juhé	33		Taponero	Gerona

Relación de Prisioneros detenidos en campos de concentración.						
Nº	fecha	nombre	edad	domicilio	profesión	Campo
1099	24/2	Juan Ragolta	38	Salmerón 12	Labrador	Reus
839	"	José Taulé Vernés	35	Sta. Cristina	Jornalero	"
	6/2	Agustín Patrach Pubill	27	Algabira 2	Esquilador	Aranda de Duero
730 L	8/2	Federico Fortes Gorriz	26		Carabinero	Huesca
	17/2	Santiago Soler Reig	29		Barbero	Aranda de Duero
	25/2	Frigola Ripoll	35	S'Agaró	Pescador	San Sebastian
	20/2	Alberto Feliu Boades	26		Rep. Telegrafs.	Santander
	22/2	Angel Rubio Román	35		Electricista	"
	20/2	Esteban Andreu Gordiols	22	Bailén 3	Mecánico	"
	"	Carlos Prujar Llort	26		Ferroviano	"
	"	Luis Pérez Bronsó	31		Taponero	"
	21/2	Narciso Martín Teixidó	30	Mte. Calvario 7	Marinero	"
	21/2	Pedro Hospital Ferrer		Garrofers 22	Albañil	"
	"	José Forn Tomás	34	Hospital 22	Tonelero	"
	"	Salvador Palmada Ametller ⁴⁷	21	Ct. Gerona 17	Contable	"
16.465	18/2	Salvador Agulló Serra	32	Rbla Vidal 56	"	"
	8/2	Antonio Puget Xuclá	31	Ferrer Guard. 9	Comercio	Aranda de Duero
6.461	13/2	Sebastián Ransa Xiberta	30	Tossa	Carpintero	Zaragoza
15.763	13/2	Alfonso Calzada Palet	18	Surís 3	Albañil	Santoña
15.781	13/2	José Feliu Pentinat	24	Maragall 3	Relojero	"
		Enrique Camps Juhé	33		Taponero	Gerona

⁴⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Sessió XXV, UI: 6.000. Es molt probable que alguns dels noms relacionats en aquest document continguin algun error. Els hem transcrit tal com hi consten.

⁴⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Sessió XXV, UI: 6000. Un altre document, probablement posterior, el situa al camp de concentració de Reus.

Barbastre, Badajoz, Burgo de Osma (Sòria) Cabra (Còrdova), Calatayud (Saragossa), Camposancos (Pontevedra), Candás (Astúries), Castro Urdiales (Cantàbria), Deusto (Biscaia), Corbán i Laredo (Cantàbria), La Magdalena (Santander), Medina de Rioseco (Valladolid), Miranda de Ebro (Burgos), Pamplona, Puerto de Santa María (Cadis), Rianjo (La Corunya), Santander, Santoña i Torrelavega (Cantàbria), etc.

Segons les xifres que donen Javier Rodrigo i Pedro Pascual, el nombre de presoners era de 106.822 a finals de 1937; i de 160.000, l'abril de 1938. Havien estat capturats entre març del 37 i febrer del 38.

Des del camp de Miranda de Ebro, el guixolenc Salvador Gay va escriure a la seva família demanant-los l'aval corresponent. Un testimoni que el lector pot observar en aquest mateix apartat⁴⁸.

Sovint la Creu Roja Internacional –Secretaria d'Informació de Girona– feia d'intermediària en la comunicació entre familiars i presoners. Així es posava en contacte Francesc Ribas amb el seu fill Joan, que, pel setembre de 1939, era encara tancat al camp de concentració La Pajera, a Astorga (Lleó)⁴⁹.

A Catalunya, els primers camps de concentració es crearen, lògicament, en terres lleidatanes a partir de l'abril de 1938: Lleida (Seu Vella i seminari), Reus, Tarragona, Cervera, Girona, Figueres, Manresa, Mollerussa, Puigcerdà, la Seu d'Urgell, Granollers, Martorell, Mollet del Vallès, Banyoles, Igualada, Bossòst⁵⁰ i Barcelona (Horta).

La majoria van funcionar des de l'any 1939 fins a mitjan 1940, excepte alguns que funcionaren fins l'any 1942⁵¹.

Els avals

Un cas simptomàtic va ser el de Trifó Serra i Sabaté, que va arribar al camp de concentració d'Igualada el dia 20 de febrer, però que tanmateix fins el dia 4 de març no rebé una carta dels seus pares –que, tot i això, anava sense l'aval que li hauria de permetre sortir en llibertat–. Aquest fet li provocà una gran angoixa. No se'n sabia avenir, sobretot perquè havia entrat convençut de poder-ne sortir immediatament, ja que per les seves idees polítiques no se'l podia considerar un *desafecto*. En el seu diari de captiu es fa ressò d'aquesta preocupació:

"Marzo 5 – Domingo

Esta noche he dormido muy poco y por la madrugada me han asaltado de nuevo los pensamientos de enojo sobre la carta recibida.

En vista de que el dichoso aval, de tantos días solicitado, llegará tarde o nunca, dejo de acariciar la esperanza de salir en libertad rápidamente...."

(...)

Martes 14 marzo

La vida continúa igual y monótona.

Hoy como ayer inútilmente he esperado carta de mi casa, pero por una parte eso no me contraría mucho pues me figuro que es debido a que estarán tratando el asunto de mi aval..."

No és estrany aquest retard en el lliurament d'aval. L'alcalde gestor, Vicenç Gandol, havia publicat el següent edicte⁵²:

⁴⁸ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, Ull: 5110.

⁴⁹ 24.09.1939. Arxiu familiar.

⁵⁰ GÓMEZ FERRER, Maria P. *La repressió a Aran. 1938-1946*.

⁵¹ AMAT, DUEÑAS, 2005: 146.

⁵² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 201.

Testimonis

Testimoni de Salvador Gay, que, el 13 de febrer de 1939, des del camp de concentració de Miranda de Ebro, escriu a la seva muller Neus Ferran demanant l'aval per sortir-ne en llibertat

"Arriba España

Viva Franco

Miranda de Ebro día 13 de Febrero.

Estimada esposa y hijos,

Te escribo esta segunda postal por si no (h)as recibido la primera pues me encuentro prisionero de la España Nacional desde el día 30 de diciembre. Me encuentro bien gracias a Dios, pues pon atención a lo que voy a decirte.

Me tiene que enviar el aval, o sea, un papel firmado por el Alcalde con el timbre del ayuntamiento y también firmado por Falange y por la guardia civil de buena conducta mía, que con este aval dan la libertad y ya puedes figurarte las ansias que tengo de poderlos ver. También paso ansias por vosotros. Dios haga que no os haya pasado nada malo con la retirada de los malditos rojos. Espero lo que te pido a vuelta de correo. Tu esposo que no te olvida. Salvador. La dirección es:

Salvador Gay

Campo de Concentración de

Prisioneros

Miranda de Ebro

Provincia de Burgos"

Testimoni de la mort d'un pres en un camp de concentració: Josep Llenas i Cruaños (Sant Feliu de Guíxols 1912 – La Guardia, Pontevedra 1939)

Des del Campo de Concentración Camposancos de La Guardia (Pontevedra), Albert Carerach Buxó⁵³ va escriure a Agustina Cruaños Basart, vídua, que vivia al carrer de Sant Ramon, comunicant-li la mort del seu fill petit en els següents termes⁵⁴:

"III Año Triunfal 11 marzo 1939

Muy Señora mía: Seguramente le extrañará recibir esta carta mía y yo por mi parte siento ser portador de malas noticias; no queda más remedio que tomar las cosas con serenidad y conformación, pensando que es la voluntad del Señor.

Arriba España viva Franco
Miranda de Ebro día 13 de Febrero
Estimada esposa y hijos,
Te escribo esta segunda postal por si no
has recibido la primera pues me encuentro
prisionero de la España Nacional
desde el día 30 de Diciembre me encuentro
bien. Gracias a Dios pues pon atención
a lo que voy a decirte.
Me tienes que enviar el aval o sea
un papel firmado por el Alcalde
con el timbre del ayuntamiento y
también firmado por Falange y por
la guardia civil de buena conducta
mía pues con este aval dan la liber-
tad y ya puedes figurarte las ansias que
tengo de poderlos ver también paso ansias
por vosotros. Dios aga que no os haya pasa-
do nada malo con la retirada de los mal-
ditos rojos. Espero lo que te pido a vuelta
de correo, tu esposo que no te olvida.
Salvador Gay
La dirección es
Salvador Gay
Campo de Concentración de
Prisioneros
Miranda de Ebro
Provincia Burgos

⁵³ Segons el padró de 1930, l'Albert havia nascut a Sant Feliu, tenia 21 anys –el 1930–, viva al carrer d'Anselm Clavé i feia d'escrivent. No n'hem trobat notícies posteriors al 1939.

⁵⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, UI: 6124.

Ya comprenderá que esta mala nueva se refiere a su hijo Pepito. El día 22 del pasado mes de Febrero, se encontró indispuesto e ingresó a la enfermería del Campo. Según manifestaciones del facultativo, padecía una gran debilidad y agotamiento general debido a las calamidades y deficiente alimentación que padeció el tiempo que estuvo en zona roja. Esta debilidad, le proporcionó mucha fiebre que lo mantuvo inconsciente hasta la noche del día 25 del mismo mes que entregó el alma a Dios después de recibir los auxilios espirituales. (D.E.P.).

Lo único que puede conformarles, es que no sufrió lo más mínimo y que fue perfectamente atendido desde el primer al último momento.

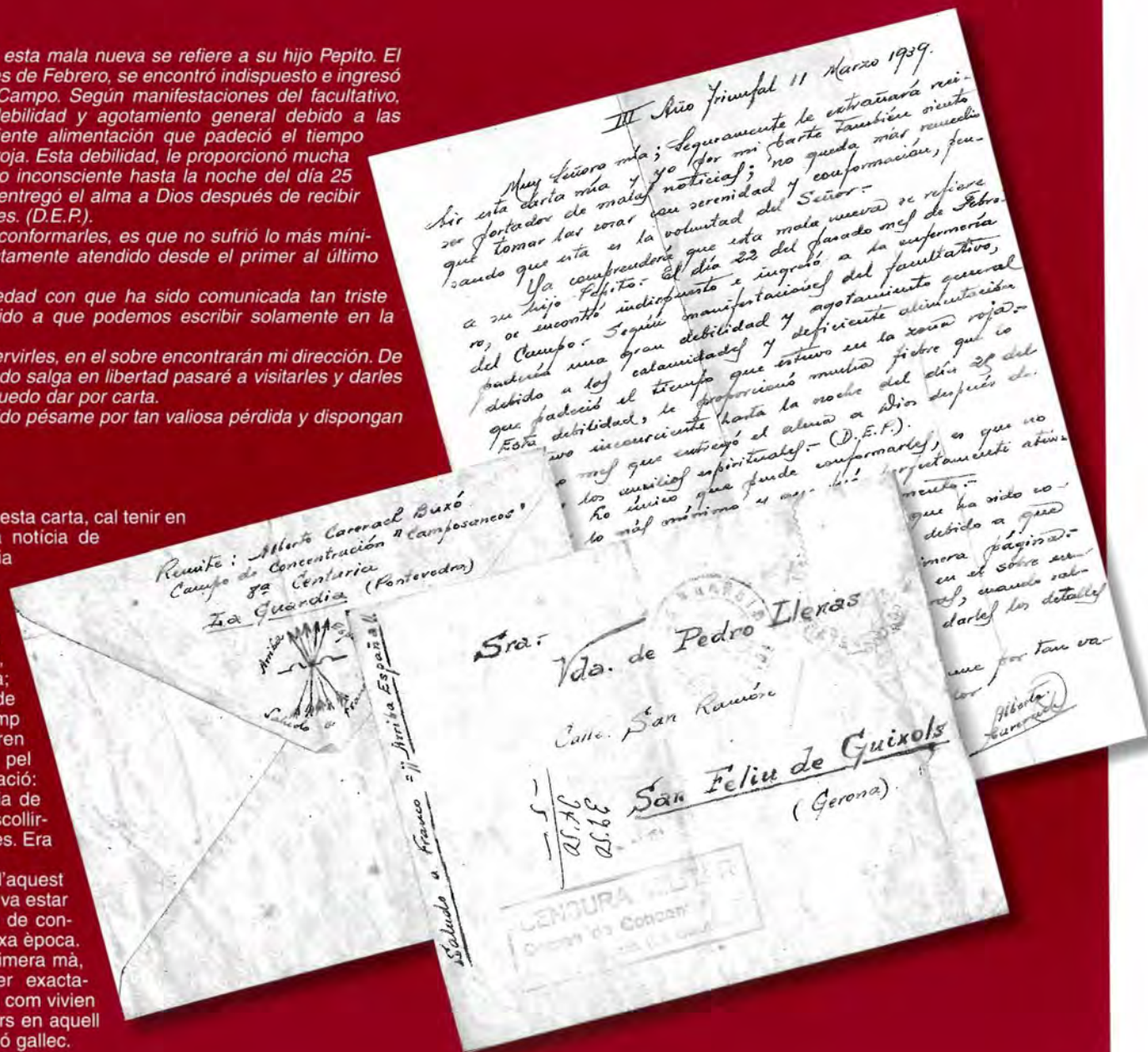
Perdonen la brusquedad con que ha sido comunicada tan triste nueva, pues es debido a que podemos escribir solamente en la primera página.

Si para algo puedo servirles, en el sobre encontrarán mi dirección. De todas maneras, cuando salga en libertad pasaré a visitarles y darles los detalles que no puedo dar por carta.

Reciban el más sentido pésame por tan valiosa pérdida y dispongan de su servidor.

Alberto Carerach".

Després de llegir aquesta carta, cal tenir en compte que la trista notícia de l'Albert Carerach havia passat per censura militar. I que aquest fet, doncs, condicionava totalment el seu contingut. La veritat, però, era una altra; que les condicions de vida en aquest camp de concentració eren duríssimes, sobretot pel que fa a l'alimentació: una petita ració diària de castanyes –sense escollir-ne la qualitat– bullides. Era tot el que menjaven. El pare de l'autor d'aquest capítol que llegeixen va estar pres al mateix camp de concentració i a la mateixa època. Per informació de primera mà, doncs, podem saber exactament què menjaven i com vivien i morien els presoners en aquell camp de concentració gallec.

Carta d'Albert Carerach, des del camp de concentració Camposancos (La Guardia, Pontevedra).

(Procedència: AMSFG)

" ALCALDIA GESTORA DE SAN FELIU DE GUIXOLS
E D I C T O

De orden superior, se suspende la entrega de avals a los particulares que tienen familiares en los campos de concentración, por ser de la exclusiva competencia de las Juntas de Clasificación el interesar el aval de los prisioneros de guerra directamente de esta Alcaldía. [sic].

Sant Feliu de Guixols 25 de Febrero de 1939

III año triunfal

El Alcalde Gestor
V. Gandol" (firma)

L'edecte de l'alcalde gestor anava junt amb un altre, del mateix dia, que deia així:

*"Se previene a todos los hayan prestado servicio voluntario, ex-milicianos y a los mozos comprendidos en los reemplazos de 1942 al 1919 inclusive, la obligación que tienen de presentarse en las oficinas de F.E.T. y de las J.O.N.S. por todos el día de hoy y de mañana."*⁵⁵

S'havia acabat, doncs, allò que feien moltes famílies: localitzar falangistes, capellans o gent d'ordre per cercar un aval d'adhesió al Movimiento Nacional per tal d'alliberar els seus familiars.

Mentrestant, els que hi continuaven retinguts –perquè no rebien l'aval o per haver estat classificats com *desafectos* al règim franquista– passaven a batallons de treball o directament a les presons, si havien de ser processats.

Per la seva banda, el *sargento comandante del puesto* anava passant a l'Ajuntament llargues llistes perquè "*a la mayor brevedad posible remita a este puesto aval de cada uno y por separado para ser incluidas en las fichas clasificatorias, por interesarlo así a la superioridad. San Feliu de Guixols 27 de Diciembre de 1939*"⁵⁶.

Nosaltres en tenim documentats 120, però ben segur que la demanda era molt superior. Es tractava, doncs, d'adjuntar l'aval a la fitxa classificatòria.

En aquest punt, cal també esmentar el fet que en els camps de concentració es formaven els famosos batallons de treballadors, que eren unitats militaritzades, formades per presoners dels camps, que haurien de realitzar treballs forçats.

El camp de concentració d'Horta (Barcelona) és el que trobem citat més vegades en la documentació de l'arxiu municipal, per ser el destí més comú de la majoria de detinguts. Vegeu-ne tan sols algun exemple:

"PRISIÓN PROVINCIAL DE SAN FELIU DE GUIXOLS.- RAMON GASCONS LLOVERAS. Ingresó en esta prisión provisional el 26 de Mayo a disposición del Eltmº. Sr. Auditor de Guerra de Gerona. Con fecha 2 de Septiembre, por acuerdo del Iltrmº. Sr. Auditor de Guerra queda este individuo a disposición de la Inspección General de Campos de Concentración, rogando su traslado al Campo de Concentración de Horta, para destino a un Batallón de Trabajadores".

I la mateixa disposició es repeteix pel que fa a Enric Patrach, Miquel Domènech, Josep Ros, Francesc Soler i Manuel Trafí, que eren enviats a Horta, destinats a un batalló de treballadors⁵⁷.

Pere Cosp Estalés va estar al batalló de treballadors núm. 29 (Villafria, Burgos) des del dia 22 de febrer de 1939 fins al 21 de maig de 1940, en què fou posat en llibertat "*por exceder de un año su permanencia en Unidades dependientes de la Inspección de Campos de Concentración*"⁵⁸.

⁵⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 201. (Edictos y pregones).

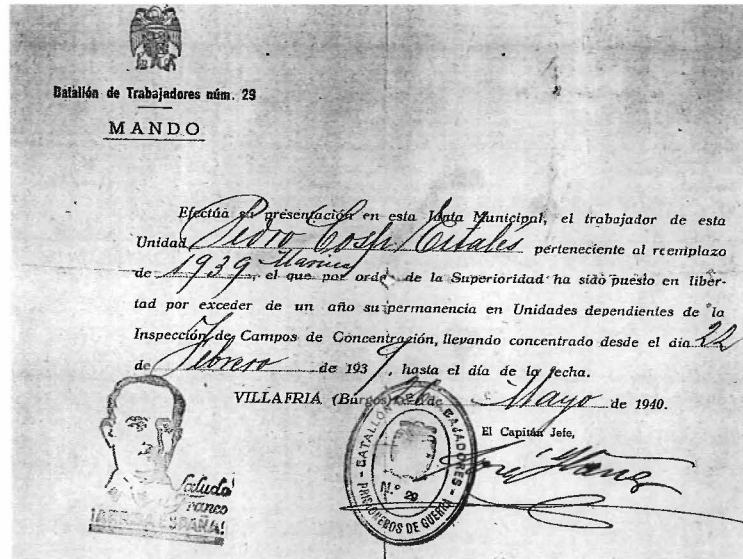
⁵⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, UI: 6124.

⁵⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV (1939-1944). UI: 6023.

⁵⁸ Arxiu familiar.

Pere Cosp Estalés va estar al batalló de treballadors de Villafria (Burgos).

(Procedència: arxiu familiar)

En la documentació, doncs, hi apareix una altra institució: la Inspección de Campos de Concentración de Prisioneros⁵⁹ (ICCP), que, encara que no va crear els camps, va intentar regularitzar la repressió franquista i donar-li una utilitat ulterior. Es tracta d'un organisme, doncs, que va aplanar el camí per a la creació d'una xarxa burocràtica que gestionés el problema dels presoners de guerra⁶⁰.

Eren, en general, presoners classificats com enemics del GMN, o presoners dels quals no se'n sabia gaire res. Aquests batallons es formaren a mitjan 1937 i seguien actius a la segona meitat de 1940. A l'inici, quan parlàvem de la repressió comarcal, ja hem apuntat quines eren les tasques d'aquests batallons: reconstruir els ponts enderrocats –com el de Torroella de Montgrí– i la resta de vies de comunicació, entre altres treballs.

El maig de 1940, el batalló de treballadors núm. 63 – 4^a. Companyia tenia un destacament de 121 soldats i treballadors a Sant Feliu de Guíxols, sota les ordres del

tenant Alfonso Abadia Cabiró⁶¹, i del comandant Càmpera:

"Fiesta de San Fernando, Patrón de Ingenieros. En San Feliu [de Guíxols], donde tiene su residencia el batallón de Ingenieros que manda el comandante Càmpera y que ha construido numerosos puentes de la provincia, entre ellos el del Caudillo de esta capital, se celebraron con extraordinaria brillantez los actos del día. Comenzando por una solemne función religiosa, a la salida de la cual las autoridades locales se trasladaron al paseo, donde

tuvo lugar un gran desfile, siendo aplaudidísimas las fuerzas que llamaron la atención por su magnífica presentación e instrucción adquiridas mientras desarrollan una importantísima tarea de reconstrucción de la que todos hemos visto, al pasar por las carreteras, sus espléndidos frutos. Terminado el desfile, el Jefe provincial del Movimiento, que había sido invitado, se trasladó a los comedores de Auxilio Social y varias dependencias de la Organización. Luego asistieron las autoridades a la comida de la tropa, visitando los dos cuarteles que ocupan, hablándoles el Comandante Càmpera y despidiéndose de aquellos que aquel día de hoy eran licenciados por su buena conducta en los Batallones de Trabajadores, e hizo resaltar que los que con esta disposición se licencian, marchan por voluntad del Caudillo a sus casas limpios, por el trabajo, de todas sus faltas, incorporándose a la vida de la Nueva España con todos sus derechos y obligaciones que nunca deberán olvidar manteniéndose alejados de las insidiosas voces de alguno que quizás

⁵⁹ En el conjunt de l'estat s'apropen a una cinquantena i varen arribar a acollir unes 700.000 persones. Vegeu MOLINERO, C.; SALA, M.; SOBREQUÉS (eds.). *Una inmensa prisión. Los campos de concentración y las prisiones durante la guerra civil y el franquismo*. Barcelona: Ed. Crítica, 2003.

⁶⁰ RODRIGO, 2005: 26.

⁶¹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, núm. 23.

creyéndoles fácil presa para sus demolidoras ideas trate de gestionarlos. El trabajador español sabe y no puede olvidar que un Ejército que venció a las filas enemigas en todos los campos, ha encuadrado luego a estos enemigos de un día y tratándolos con toda la diligencia de un hermano los devuelve a su hogar. Terminó con vivas a España y Franco y los gritos de ritual en el Nacional Sindicalismo entonándose diversas canciones. A medio día se reunieron a comer los oficiales del Batallón con su comandante, siendo invitadas las autoridades locales y el Jefe Provincial del Movimiento. Discurrió la comida en la intimidad y alegría, leyendo al terminar una poesía el Jefe Local, y dirigió la palabra el Jefe Provincial, el cual dijo que como excombatiente era una gran satisfacción asistir a aquella comida con los ingenieros que en horas de sacrificio proporcionaron tantas comodidades a las tropas en su defensa y en sus comunicaciones y que, como nacionalsindicalista, se enorgullecía de sentarse en aquella mesa con unos camaradas que tenían en sus manos la más importante de las tareas actuales. Tarea que les haría merecedores de ser considerados ganadores de la victoria de la paz, si a ella se ponían con todo su entusiasmo e interés o de que algún día se les considerase como los grandes traidores sino [sic] eran capaces de secundar la gran obra de la redención de penas por el trabajo preparando a los enemigos de ayer para la vida de hermandad de mañana. Terminó brindando por el Arma de Ingenieros y el Ejército. Entre los asistentes se hizo una recaudación con destino al comedor de Auxilio Social que alcanzó la cantidad de 150 pesetas. Por la tarde se celebraron una función de cine y diversos festejos en el Paseo del Mar⁶².

A Catalunya aquests batallons arribaven darrere de l'exèrcit d'ocupació, quan s'improvisaven els primers camps de concentració a l'entorn de les grans ciutats catalanes per tancar-hi els milers de soldats republicans que havien caigut presoners.

Sense pretendre fer ara i aquí una relació exhaustiva d'alguns presoners reclosos en batallons de treballadors, a tall d'exemple en relacionem alguns de diferents llesves⁶³:

Jaume Casas Isart	Batalló núm. 140	Barcelona
Jaume Vancells Bona	Batalló núm. 152	Palència
Jacint Alsina Carbó	4 R. Base Mòbil	Guadalajara
Josep Ros Cusi	Batalló núm. 110	Gandesa
Josep Albiol Castells	Batalló núm. 156	Gaurach (Vall d'Aran)
Teodo Bori Pascal	Batalló núm. 177	Vilafranca del Penedès
Josep Faz Sánchez	Batalló núm. 20	Alacant
Francesc Vilata Moratal	Batalló núm. 11	Figueres
Agustí Bohigas Rovira	Batalló núm. 20	Alacant
Pere Fuster Calvo	Batalló núm. 114	Arizcun (Navarra)
Pere Mega Pi	Batalló núm. 167	València
Aureli Ribot Muntaner	Batalló núm. 78	Flaçà (Girona)
Josep Riera Cardoner	Batalló núm. 160	Monte Valderrama (Guadiaro)
Josep Rotllan Pallí	Batalló núm. 159	Igozene (Navarra)
Francesc Vergara Vidal	Batalló núm. 171	Terol

Document de Josep Fraile Busquets i segell d'un batalló de treballadors.

(Procedència: arxiu familiar)

⁶² El Pirineo, 1 d'abril de 1940. Agraïixo a Marc Auladell la informació.

⁶³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, UI: 6.000.

Unitats disciplinàries

Els batallons disciplinaris de soldats treballadors estaven formats pels soldats de lleva que feien el servei militar castigats per haver estat classificats com contraris al règim franquista. Per tant, aquests batallons no estaven formats per presoners.

Com ja s'ha dit en la primera part d'aquest apartat, els soldats republicans que retornaven a casa seva durant el 1939 i que es trobaven en edat militar –els nascuts entre 1915 i 1920, les lleves dels anys 1936 al 1940– havien de mostrar davant la Caixa de Reclutament de Girona la documentació que acredités la seva adhesió al Movimiento, mitjançant la classificació de *afectos*, *indiferentes* o *desafectos*.

En cas d'haver obtingut una mala classificació, pel que feia a la seva adhesió al Nuevo Estado, passaven a formar part dels batallons disciplinaris de soldats treballadors. Es tractava d'unes companyies que serien la continuació dels batallons de treballadors –de presoners de guerra–, amb la mateixa estructura i funció: la de continuar amb els treballs forçats. És a dir, la de constituir aquella mà d'obra gratuïta que calia per a la reconstrucció del país, la qual cosa els permetria purgar el seu passat polític de republicans⁶⁴.

Els joves que havien ostentat el grau militar de capità o superior, com també els que haguessin exercit la funció de comissari polític, tenien ja d'entrada un antecedent desfavorable, que podia conduir-los a judici sumaríssim, a pena de presó o de mort –com veurem en el proper apartat–.

Els soldats que es trobaven en situació de presó atenuada o els condemnats que es trobaven en llibertat condicional, si tenien pendent el servei militar, anaven a parar als batallons de penats.

A finals de 1942, amb la desaparició dels batallons disciplinaris, els mossos passaven a unitats normals. Tanmateix, els penats continuaven.

Així, el treball penat es revelava com un dels camins de sortida de la presó. Des de 1938 hi havia aquesta modalitat, la de redempció de penes a canvi de treballs forçosos, que amagava diferents modalitats d'un règim semiesclau. Per la llei de 8 de setembre de 1939 es podia cedir mà d'obra penada –és a dir, amb una condemna explícita de presó– a entitats que contractessin els seus treballs.

Sobre aquesta qüestió, fins i tot se n'arribà a escriure un llibret: *Regeneración del preso*⁶⁵, que explica que es va crear el Patronato Central para la Redención de Penas por el Trabajo, amb delegacions locals a la majoria de províncies i pobles importants d'Espanya:

"Esta institución fue creada con fines de lograr de los reclusos su reforma moral, laborar por su rescate físico y ayudar decididamente a los trabajadores penados, interviniendo en cualquier contrato de éstos con las empresas particulares para exigir el cumplimiento de la legislación laboral y cuanto pueda representar para los presos algún beneficio, así como distribuir sus asignaciones familiares y aplicar en todas sus partes el sistema de redención de penas por el trabajo. Este Patronato, poco después, con fecha 27 de abril de 1939, fue puesto bajo la advocación de Nuestra Señora de la Merced, como Patrona de los cautivos".

En Francesc Molinas ens explica que els soldats que havien retornat del front i s'havien lliurat voluntàriament a les forces de comandament locals, varen ser agrupats al salí de Sant Feliu i, a peu, s'hagueren de dirigir a Barcelona (Horta) camí del camp de Reus. Passaren per Llagostera, Vidreres

⁶⁴ RODRIGO, 2005: 213; BARRIUSO, 2005: 5.

⁶⁵ FERNÁNDEZ CUEVAS, 1956: 3-4.

Jaume Quintana Torres desfilant per la Corunya, l'any 1942.

(Procedència: Maria Quintana)

—on se'ls donà un "xusco" i una llauna de sardines— i Tordera, on dormiren en un cine. L'endemà al matí es dirigiren a Calella i Mataró. Eren uns vuit-cents —molts de Sant Feliu— equipats només amb un "macuto" i una manta.

Davant aquest testimoni, hauríem de recordar que, a més dels batallons disciplinaris de soldats treballadors, existien les fàbriques i els tallers militaritzats on treballaven, a bon preu, els presos.

Els que tenien un xic de sort, abans d'arribar al camp, si eren obrers qualificats, tenien l'oportunitat de treballar en feines que convenien als militars. Com que Francesc Molinas era mecànic, el destinaren al desguàs de cotxes a Barcelona. Així s'estalvià d'anar al camp de Reus.

Al batalló disciplinari de soldats treballadors núm. 15 d'Algeciras, el mes de juliol de 1942 hi havia: Joan Basart Mestres, Josep Fraile Busquets, Frederic Massallé Graupera, Pere Delforn Faig, Joan Soler Palmada, Josep Serrat Palet, Joan Ribas Massachs, Josep Surra Vivies, Narcís Vancells Bona, Miquel Vila Coll, Manuel López Pardínez, Ferran Güitó Cosp, Albert Bonete Cruañas, Martí Madrenas Molinas i Pere Basart Ferrer⁶⁶.

Josep Fraile Busquets va estar pres al camp de concentració de Miranda de Ebro (des del 24 de gener de 1939), i en va sortir en llibertat el 22 de maig de 1939.

Un cop a Sant Feliu, quan arribà el moment de classificar les llesves del 1936 al 1941, el consideraren com *desafecto*:

"D. VICENTE GANDOL JORDÀ, Alcalde de la Ciudad de San Feliu de Guixols, CERTIFICA: Que consultado el Archivo que confeccionó la

Comisión Clasificadora de los Reemplazos del 1936 al 1941, y por los cuales D. JOSÉ FRAILE BUSQUETS fue considerado como DESAFECTO, se basa en el hecho de haber pertenecido al S.R.I. y de acuerdo con las instrucciones recibidas de la Inspección General de Servicio de Movilización Militar de la 4ª Región Militar, Negociado 4º, Número 85 Reservado, de fecha 13 Febrero de 1940, fue clasificado como se dice, SIN QUE SE LE CONOZCA HASTA LA FECHA DELITOS COMETIDOS NI HECHOS DE NINGUNA ESPECIE, SIENDO SU CONDUCTA PASIVA.

Y para que así conste y surta sus efectos legales donde convenga, firmo la presente en San Feliu de Guixols, 26 de Julio de 1940."

Vicenç Gandol firma amb el vistiplau del jefe local de FET: E. Descayre.

I, d'acord amb aquella classificació i després de passar per la Caixa de Reclutament núm. 41 de Girona, va ingressar al batalló disciplinari núm. 15 i, després, al 136.

Els consells de guerra

El marc legal

Si els camps de concentració servien per a distingir els vençuts que eren "recuperables" per al nou sistema polític dels que no ho eren, aquests darrers —els "no recuperables"— havien de passar pel tribunal militar —instància judicial que va encarnar l'intent

⁶⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, 1942.

Guixolencs al batalló disciplinari de Biure d'Empordà (1940)

L'Arxiu Municipal ingressava en el seu fons d'imatges, l'any 2003, una fotografia d'un grup de deu guixolencs pertanyents al batalló de treballadors de Biure d'Empordà, reunits espontàniament, per a l'ocasió, davant un mur proper a la casa on s'estaven.

Singularitat de la memòria gràfica de la repressió franquista.

Es tracta d'un document inusual, ja que l'existència de mostres gràfiques de la repressió franquista és escassa. Han estat diversos els motius pels quals fotografies com aquesta s'han acabat convertint en una raresa. A la dificultat d'obtenció d'aquest tipus d'imatges durant la postguerra a Espanya, s'hi afegí el fet que posseir-les generava un fundat temor a represàlies per part de les autoritats del moment. Per aquesta raó, nombrosos documents i fotografies es destruïren voluntàriament o anaren quedant arraconats a les parts més llòbregues de les cases. A la vegada, la destrucció de part de la documentació oficial de les administracions públiques i entitats vinculades fou un dels preus que es pagaren amb el model de transició espanyola a la democràcia. Per això ens hem de congratular de la localització de tan valuoses aportacions, que només apareixen actualment –més d'un quart de segle després de la mort de Franco– i després de llargs processos de recerca de testimonis vivents d'aquells anys, com el que emprèn l'arxiu, junt amb el Grup de Recerca de l'Època Franquista local (GREF). Així doncs, s'agraeix a la ciutadania –i, en aquest cas, a en Martí Madrenas Molinas– que hagi anat fent aportacions que contribueixen a un objectiu compartit entre l'arxiu i els habitants als quals serveix: la preservació de la memòria col·lectiva.

Els treball forçats de postguerra: “*los que han destruido España, que la reconstruyan*”⁶⁷.

El batalló de treballadors de Biure d'Empordà, al qual pertanyien els onze retratats, fou un dels vuitanta-quatre que hi havia a Catalunya. Tots ells, com també els de la resta dels de l'estat, foren formes de càstig individual, d'estalvi de costos a les presons per part de l'Estat i d'ús de mà d'obra barata i disponible al moment –ja que bona part dels treballadors

es trobaven “*huidos y otros en cárceles*”⁶⁸. Els penats, “amb el seu treball esclau, al cap i a la fi, generaren una riquesa social que quedarà en benefici de l'Estat i usufructuada per propietaris privats”⁶⁹. Tot plegat s'administrava en funció d'una nova legislació que pretenia obtenir la reconversió moral i l'esclafament polític dels vençuts –els presoners de guerra i els subjectes considerats desafectes al règim–. Així doncs, “una vegada organitzat tot el conjunt de lleis que anaven conformant el nou sistema [...] havia arribat l'hora d'apartar de la vida cívica els que s'hi havien oposat o s'hi podrien oposar”⁷⁰, mitjançant batallons, camps de concentració, presons o el desterrament. Tot això era possible gràcies al “permanent caràcter d'excepció, que es distingia per la degradació del fenomen jurídic”⁷¹, la qual cosa acabà provocant el que s'ha anomenat *la mort civil*⁷². El terme concret de batalló de treballadors és utilitzat per designar diverses formes de subjecció a treballs forçosos en obres de caràcter públic i privat i en situació de desterrament. Tanmateix, hom distingeix els destacaments penals, les colònies militars penitenciàries, els batallons del Servicio Militar de Construcciones, els tallers penitenciaris, els batallons penitenciaris de soldat penats –amb una P a l'uniforme– i els de treballadors pròpiament dits –amb una T–. Aquest entramat reunia, segons el prevere Martín Torrent, 12.780 treballadors l'any 1940, 18.781 l'any següent i 18.375 el 1942⁷³. Els individus que formaven aquests volums podien respondre, bàsicament, a tres perfils: antics presoners de guerra provinents de camps de concentració, nous soldats –ambdós de classificació desfavorable per part de la Comissió Classificadora de Quintes de cada localitat–, i penats amb reclusió menor que s'adscrivien al sistema de redempció de penes pel treball, que “els permetia reduir la condemna a una tercera part i obtenir uns petits ingressos per a ells i les seves famílies”, tal com indica Riquer⁷⁴. Les tasques realitzades en els batallons eren les de construcció i reconstrucció, recuperació de material i maquinària, i obtenció de pedra i mineral.

⁶⁷ Paraules de Francisco Franco al preàmbul de la llei per a la creació de les Colònies Penitenciàries Militaritzades, del 7-10-1938; citat a *El Canal de los presos, 1940-1962. Cómo se construyó el Canal del Bajo Guadalquivir*. Sevilla: CGT Andalucía, 2002, pàg. 10.

⁶⁸ Paraules de l'auditor de la Inspecció de Camps de Concentració de Presoners, a Sevilla, 8-4-1938; citat a *El Canal de los presos*: 18.

⁶⁹ *El Canal de los presos*, 2002: 5.

⁷⁰ SOLÉ SABATE, 1985: 43.

⁷¹ PAGES, Pelai. “Franquisme”, dins *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1999 (1992), pàg. 483.

⁷² *El canal de los presos*: 9.

⁷³ TORRENT, Martín. *¿Qué me dice usted de los presos?* Alcalá de Henares: Talleres Penitenciarios, 1942, pàg. 110.

⁷⁴ RIQUEUR, Borja de; CULLA, Joan B. *El franquisme i la transició democràtica, 1939-1988*, vol. 7 de: VILAR, Pierre (dir). *Història de Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1989, pàg. 89.

Martí Madrenas: tres anys buscant la llibertat i tres més perdent-la (1936-1942)

Martí Madrenas fou un dels guixolencs que treballà en un d'aquests batallons, a més de ser un dels rostres de la nostra fotografia. Ho va fer durant dos anys i quatre mesos. Pel que ens diu, davant la desfeta de la Guerra Civil a Catalunya, el febrer de 1939, seguí l'exèrcit fins a França, iniciant així un exili que s'allargaria entre tres i quatre mesos. Es trobà tancat al camp de Sant Cebrià, sense opcions de tornar a l'Espanya republicana per continuar la lluita, utilitzat pel Govern francès per rebentar vagues, i desproveït de menjar i aixopluc. Davant aquesta situació, optà per demanar la repatriació a l'estat espanyol. En aquells moments, Madrenas comptava amb dinou anys –era nascut el 1917– i pertanyia a la lleva militar de 1938, que fou cridada per les noves autoritats a inicis de 1940 junt amb les altres quintes de 1936 a 1941. El resultat no li va ser gens favorable: "Aquí a l'Ajuntament ens varen considerar desafectes" al Glorioso Movimiento Nacional –tal com es llegeix al peu de la fotografia–, explica⁷⁵. Sens dubte, la junta de classificació, composta per notables guixolencs franquistes, tingué en compte que Madrenas i altres concitadans havien anat voluntàriament al front després d'haver organitzat "una brigada molt grossa, de costa", repartida per poblacions com Roses i Pals per defensar el litoral dels bombardejos del *Canarias* i altres vaixells de guerra. Aquest ímpetu en la defensa de la República i el perfil llibertari de molts d'ells –s'havien allistat a la Durruti, una divisió "incontrolada on no hi havia capitans"– condemnà al treball forçós aquells que, havent passat a França, tornaren a l'Espanya de Franco. Així doncs, el 24 d'abril de 1940, Madrenas ingressà al batalló disciplinari 136 de Biure d'Empordà. Al cap de poc temps de ser-hi, apareixia a la instantània que mostrem. La numeració d'aquest batalló és un xic confusa: si fem cas de la relació de batallons establerts en territori català publicada per Solé, veiem que el batalló 136 és el de Sant Vicenç de Castellet (Bages). Alhora, seguint aquest autor, veiem que no es menciona cap batalló de Biure, per tant, podria ser que es tractés de l'anomenat batalló de la Jonquera. De fet, Madrenas aclareix que cada dia es dirigia, a peu, des de Biure, "a les muntanyes de la Jonquera", on feia les fortificacions frontereres⁷⁶. Ara bé, Solé també menciona un batalló situat a Boadella d'Empordà, molt a prop de Biure, tot i que li atribueix tasques d'arranjament de la carretera. Tanmateix, fos com fos, Madrenas abandonà Biure a finals de 1940, per anar a raure al batalló disciplinari d'Agramunt, que desenrunava cases i carrers, tot i que Madrenas "posava les vies per passar les vagonetes". El fet de realitzar un treball especialitzat li permeté cobrar un duro la setmana, la qual cosa motivà les protestes dels seus vigilants, que no cobraven res. En relació amb els pagaments, el tinent del batalló –en Viernes, de Palafrugell– "se'ns va portar molt bé", recorda Madrenas, donat que va afirmar: "Aquí cobra el que treballa; el que no treballa no ha de cobrar", i d'aquesta manera silencià les queixes. Un altre dia els tornà a sorprendre, dient: "No vull veure mai més gorros que hi hagi la T" –amb relació a l'uniforme–,

de manera que els deslliurà de portar aquella peça de roba que els humiliava. Però Madrenas hauria de canviar de nou de batalló. Ja el 1941 es trobava al batalló disciplinari 15 de Puerto Galiz (Cadis), i després a Punta Palomares o de las Palomas, tocant a l'estret de Gibraltar. Féu també una breu estada a l'hospital. Un any i mig després –l'agost de 1942– gaudia del seu primer permís provisional, que gastà a Sant Feliu. A finals d'any, fruit encara d'una llibertat desconeguda des de feia sis anys –des de 1936, havia estat soldat, refugiat en camps francesos i treballador forçat a Espanya–, el Govern aprova un decret que llicencia tots aquells que gaudien de permisos temporals. La llicència absoluta, però, no quedarà confirmada fins el 1955, i d'ençà d'aquest any encara haurà de presentar-se anualment davant l'autoritat militar. D'aquesta manera el règim s'assegurà una prolongació del control sobre els republicans vençuts.

Les noves portes d'accés a la memòria i la sensació d'una cursa contra rellotge

Les vivències de Martí Madrenas són un relat de divuit mil possibles. Enteses en clau local, exemplifiquen allò que uns altres setanta-quatre guixolencs hagueren de patir, segons les últimes informacions sobre penats en batallons de treball o disciplinaris⁷⁷. La inexistència d'unes fonts documentals completes i fiables ens fan pensar que algun dels noms recollits pot ser erroni i, sobretot, que ens en manquen molts⁷⁸, malgrat que actualment la proporció respecte la població per a l'any 1940 ja és gairebé d'un 1%, mentre que a tot l'estat és del 0,05%. A la vegada, la memòria oral desapareix amb les persones que n'eren portadores, cada any de manera més irremeiable. Per últim, la construcció d'una memòria alternativa, per part del franquisme, ocultant o tergiversant la realitat, i el "Pacte d'Amnèsia sota l'aparença de reconciliació" de la Transició és un altre dels esculls actuals d'una recerca escrupolosa⁷⁹. Els tres inconvenients s'erigeixen en handicaps d'un cert pes per a la cursa contra rellotge de la recuperació de la memòria històrica. A Sant Feliu el cronòmetre està en mans del GREF i l'Arxiu Municipal, organisme –aquest últim– que va canviar recentment el seu emplaçament. Si bé aquest espai és ara menys idíl·lic, ha guanyat en accessibilitat, pel fet de ser més cèntric i gaudir d'unes instal·lacions més confortables. Constitueix, per tot plegat, una nova porta –física i simbòlica– d'accés a la memòria, la qual cosa ha de motivar les sinergies entre el lloc i la gent. Pel que fa a les persones, la seva participació pot concretar-se en dues accions: l'ajut en la configuració del fons documental i fotogràfic que custodia, mitjançant cessions o donacions; o bé investigant aquest mateix fons –de manera científica o purament amateur–. Si això, que ja és una realitat, prenguéssim una magnitud major, veuríem assegurades les esperances que allò que la humanitat ha esguerrat pugui ser resolt en el futur treballant-hi des del present.

Jordi Gaitx Moltó.

⁷⁵ Totes les cites atribuïdes a Martí Madrenas han estat recollides en les entrevistes de 2 de gener i 24 de maig de 2003.

⁷⁶ SOLÉ SABATÉ, 1985: 75.

⁷⁷ Els primers cinquanta-un noms coneguts foren relacionats a *Nuevo Estado*. Butlletí Informatiu del Grup de Recerca de l'Època Franquista, núm. 1. Sant Feliu de Guixols, novembre-desembre de 2002.

⁷⁸ L'arxiu municipal conserva algunes referències sobre el tema i algun llistat dins la documentació de l'època, secció XXV, on s'assenyala també la permanència en camps de concentració.

⁷⁹ TORRES, Rafael. *Víctimas de la victoria*. Madrid: 2002.

Víctimes

Camps de concentració⁸⁰

Amate Hernández, Jeroni
 Andreu Gordiols, Esteve
 Calzada Palet, Alfons
 Camps Juhé, Enric
 Carbó Noguera, Francesc
 Cortada Gibert, Joan
 Farran Bargeli, Enric
 Feliu Bodes, Albert
 Feliu Pentinat, Josep
 Forn Tomàs, Josep
 Fortes Górriz, Frederic
 Frigola Ripoll, Santiago
 Hospital Ferrer, Pere
 Junqué Sarriera, Fèlix
 Martí Teixidó, Narcís
 Mayol Lloveras, Lluís
 Mayol Lloveras, Fermín
 Palmada Ametller, Salvador
 Pérez Bronsó, Lluís
 Prujar Llor, Carles
 Puget Xuclà, Antoni
 Ransa Xiberta, Sebastià
 Reyné Saura, Josep
 Rigau Bisbe, Pere
 Rubio Román, Àngel
 Sais Cruañas, Eduard
 Soler Reig, Santiago
 Taulé Vernés, Josep

Unitats Disciplinàries de Soldats Treballadors

Albiol Castells, Josep
 Alsina Carbó, Jacint
 Antonell Alemany, Esteve
 Arnau Pou, Jaume
 Astor Casellas, Francesc
 Astor Casellas, Joan
 Basacomas Pastells, Josep
 Basart Ferrer, Pere
 Basart Mestres, Joan
 Baudina Mataró, Jaume
 Blanch Bigas, Antoni
 Bohigas Rovira, Agustí
 Bonete Cruañas, Albert
 Bori Pascal, Teodor
 Buscarons Vidal, Narcís
 Callol Pastells, Jaume
 Casas Isart, Jaume
 Comas Mont, Joan
 Conchillo Pedrosa, Jeroni
 Cosp Estelés, Pere
 Cruz Duran, Josep
 Delforn Faig, Pere
 Deulofeu Cabarrocas, Enric
 Domènech Lladó, Miquel
 Esquiva López, Josep
 Faz Sánchez, Josep
 Ferran Bargeli, Enric

Ferrer Planas, Josep
 Fraile Busquets, Josep
 Fuster Calvo, Pere
 Gascons Rissech, Eduard
 Gascon Lloveras, Eduard
 Guillem Montaner, Juan
 Güitó Cosp, Ferran
 Illana Pons, Josep
 López Pardínez, Manuel
 Madrenas Molinas, Martí
 Mariné Torroella, Antoni
 Massallé Graupera, Antoni
 Massallé Graupera, Frederic
 Mega Pi, Pere
 Miralles Avinyó, Narcís
 Molinas Oliu, Francesc
 Montserrat Arpi, Ramon
 Morató Reixach, Rogeli
 Nadal Roig, Francesc
 Noell Garangou, Jaume
 Palahí Andreu, Pere
 Palmada Ametller, Salvador
 Pla Pla, Ricard
 Ponsjoan Delós, Ferran
 Poujarniscle Regí, Francesc
 Pugnau Pérez, Josep
 Quintana Torres, Jaume
 Ramon Estarit, Emili
 Ramot Dausà, Joan
 Ribas Massachs, Joan

Ribot Montaner, Aureli
 Riera Cardoner, Josep
 Rigau Coll, Josep
 Roig Vila, Ricard
 Ros Cusí, Josep
 Rotllan Pallí, Josep
 Rovirola Talleda, Joaquim
 Saurí Mas, Francesc
 Serrat Palet, Josep
 Soler Palmada, Joan
 Surra Vives, Jaume
 Vancells Bona, Francesc
 Vancells Bona, Jaume
 Vancells Bona, Narcís
 Vergara Vidal, Francesc
 Vilà Coll, Miquel
 Vilanova Xargay, Josep
 Vilata Moratal, Francisco
 Vilata Moratal, Josep

⁸⁰ Es tracta dels noms que apareixen en la documentació de l'Arxiu Municipal. És, doncs, tan sols una relació parcial, indicativa.

de dotar de legitimitat la repressió franquista–, i directament restaven fora de la comunitat nacional. Després, en aquest marc, podien ser eliminats taxativament mitjançant l'afusellament, o reintegrats mitjançant el treball forçós⁸¹.

Seguint el que han escrit molts historiadors –Josep M. Solé i Sabaté, Josep M. Figueres i Josep Clara, entre altres⁸²–, recordem breument el marc legal pel qual es regia la justícia franquista. Aquest sistema es fixà ja el 28 de juliol de 1936, quan la Junta de Defensa Nacional emplaçada a Burgos establí, mitjançant un ban signat pel general Cabanellas, la prioritat del codi i la jurisdicció militar per sobre de l'ordinària, com també la fórmula del procediment sumariíssim, a fi d'actuar ràpidament i no perdre temps en la tramitació de causes. Així doncs, tots els delictes civils i militars quedaven sotmesos al Codi de Justícia Militar⁸³.

La mateixa junta militar anà successivament promulgant altres decrets, entre el 31 d'agost i el 8 de setembre, ordenant als tribunals de l'Exèrcit i la Marina que procedissin en els judicis amb la major celeritat possible i que suspenguessin el procediments de jurats en els casos civils⁸⁴.

Aquella disposició implicava que, a partir de la proclamació a través de bans i decrets l'estat de guerra, s'aplicaria el codi militar a tots els que s'havien oposat a l'alçament dels militars rebels. De manera que tots els que havien estat fidels a la legalitat constitucional republicana serien considerats reus de *rebelión militar*. Els veritables rebels, els militars artífexs de l'alçament contra l'autoritat legal, condemnaven pel delicte de *rebelión, adhesión o auxilio a la rebelión* tots aquells que havien estat lleials al govern legal. El mateix Ramón Serrano Suñer –el *Cuñadísimo*⁸⁵, un dels màxims responsables d'aquella brutal repressió– ho reconeixeria en afirmar que tota la

base jurídica sobre els fets de la Guerra Civil es fonamentava en una “justícia al revés”, sobre la qual, en definitiva, concloïa:

*“Fue, pues, un error configurar delitos de rebelión y sedición para atribuirlos a los defensores del Gobierno republicano, dado que estos –jurídica y hasta metafísicamente– era imposible que los cometieran”*⁸⁶.

Aquest reconeixement tan explícit, fet a posteriori per un franquista tan destacat, mostra encara més la duresa de la repressió militar en què l'acusat no tenia cap garantia de defensa imparcial, i més si es té en compte la rapidesa del procés i l'execució de la sentència –com veurem tot seguit–.

El 9 de febrer de 1939 es feia pública la Ley de Responsabilidades Políticas, que serà l'origen i la causa de la majoria dels processos que es duren a terme a la postguerra.

“La magnitud intencional y las consecuencias materiales de los agravios inferidos a España son tales, que impiden que el castigo y la reparación alcancen unas dimensiones proporcionadas, pues éstas repugnarían al hondo sentido de nuestra revolución Nacional, que no quiere ni pensar con crueldad ni llevar la miseria a los hogares.

»Art. 1º Se declara la responsabilidad política de las personas, tanto jurisdiccionales como físicas, que desde el 1º de octubre de 1934 y antes del 18 de julio de 1936 contribuyeron a crear o agravar la subversión de todo orden de que se hizo víctima España y de aquellas otras que a partir de la segunda de dichas fechas se hayan opuesto o se opongan al Movimiento Nacional con actos concretos o con pasividad grave”.

⁸¹ RODRIGO, 2005: XXVII.

⁸² FIGUERES, 1997. Introducció: CLARA, 2000.

⁸³ *Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional*, 29.07.1936.

⁸⁴ SOLÉ SABATÉ, 1985: 39

⁸⁵ Arquitecte ideològic del Nuevo Estado: MORADIELLOS, E. 1936. *Los mitos de la Guerra Civil*. Barcelona: Península/Atalaya, 2004: 210. MERINO, I. *Serrano Suñer. Conciencia y poder*. Madrid: Algaba Ediciones, 2004.

⁸⁶ SERRANO SUÑER, R. *Entre el silencio y la propaganda, la historia como fue. Memorias*. Barcelona: Planeta, 1977.

L'alcalde Vicenç Gandol amb les autoritats militars.

(Procedència: AMSFG. Fons Pere Rigau)

Aquesta llei, encara que reformada el 1942, va ser vigent fins el 10 de novembre de 1966. I no perseguia tan sols reprimir –la repressió anirà a remolc dels sumaris militars–, sinó sobretot eliminar tota possibilitat de reincidència.

Els consells de guerra eren judicis militars que tenien sempre la mateixa estructura o mecànica, que deduí del gran nombre d'expedients que ens ha estat possible estudiar⁸⁷.

El procediment d'un judici militar⁸⁸

Un cop que el delictes de rebel·lió militar esdevingué la principal acusació, la jurisdicció militar el podia aplicar a qualsevol tipus d'activitat –provades o no,

tant se val– d'associació, opinió, manifestació, reunió, etc. Un rumor públic o una suposada participació en actes de violència podia ser suficient per a condemnar una persona sense que calgués investigar suficientment la veracitat de la denúncia⁸⁹.

D'acord amb aquest tipus de justícia, des del mes d'abril de 1938, moment en què entraren les tropes de Franco a Lleida, tingueren lloc consells de guerra sumaríssims que afectaven totes les poblacions, a mesura que s'anaven ocupant. Alhora, l'auditoria de guerra de l'exèrcit d'ocupació s'anava institucionalitzant, de manera que anava establint o delegant tribunals a les províncies –també a Girona–.

L'activitat del tribunal de Girona va començar a actuar tan bon punt la Guàrdia Civil, la policia o els militants de FET y de las JONS detenien les persones que eren acusades de rebel·lió militar.

⁸⁷ Els expedients que hem treballat es troben a l'arxiu del Tribunal Territorial Tercero, al Govern Militar de Barcelona.

⁸⁸ En aquest punt seguim de prop el treball de GAVALDA, 2005.

⁸⁹ LORENZO; LLORENÇ, 2005.

El consell de guerra era un procediment judicial militar d'una operativa molt simple. Tanmateix, tot i l'extrema simplicitat i rapidesa del procés, eren tants els expedients acumulats en els tribunals militars, que el Ministeri de l'Exèrcit, per un decret de 8 de novembre de 1939, va haver de crear diverses auditories provisionals, entre les quals hi hagué la de Girona, que actuà fins el 28 de gener de 1941.

En general, el procés començava amb una ordre inicial –normalment del jutge instructor o del fiscal–, amb la qual es generava tot un procediment de recollida de documentació: a través de la declaració de l'acusat –els interrogatoris– i dels testimonis implicats en aquesta declaració o en l'origen de la causa.

Expliquem-ho amb més calma i detall. El procediment començava amb la detenció de la persona que s'havia decidit que calia processar. La detenció es podia fer després d'unes denúncies explícites d'uns particulars –sovint familiars de les víctimes de la repressió republicana, com veurem més endavant– i anava dirigida a la delegació de la Guàrdia Civil establerta al monestir, al mateix edifici on hi havia els presos polítics.

També es podia produir la detenció per mitjà de la delació d'algun organisme o pel que fet que un dels seus membres cursava una denúncia a les forces de l'ordre. O la tramitava directament un falangista. O es podia produir a través de la classificació de presoners de guerra realitzada pels militars en els diversos camps de concentració que hi havia escampats per tot el territori espanyol. Si després de la informació s'estimava que el presoner era susceptible de responsabilitats, el pres acusat era enviat a l'auditoria de Girona, on s'acabava d'instruir el sumari obert a Sant Feliu. Aquest va ser, per exemple, el cas de Josep Pla, que arribà

a Sant Feliu procedent del camp de presoners de Rianjo (Rianxo, la Corunya). En Pla s'havia presentat a Moià, com a soldat de la 27a Divisió, 123 Brigada i 1a Companyia, des d'on va ser traslladat a Rianxo el 10 de febrer de 1939. I, d'allà, després d'uns breus informes enviats des de Sant Feliu, va ser traslladat al seu poble.

Les actuacions aquí es van iniciar el 16 de juny de 1939.

Mentre se'ls començava a instruir les primeres diligències, els detinguts romanien tancats a la presó de Sant Feliu. I, alhora, es nomenava el jutge instructor i el secretari. La majoria dels expedients que comentem aquí eren portats pel jutge instructor Enrique López Rodríguez. Un alferes honorari resident a Sant Feliu. I el secretari del jutge era Julio Cuesta Cortés, un home de FET y de las JONS de Lleó.

El jutge havia d'instruir el sumari i passar-lo a l'auditor de guerra. Un cop lliurat, l'auditor ja podia posar data al judici.

L'atestat era l'inici del procés, que es duia a terme a la mateixa presó local. La policia i/o la brigadilla de la Guàrdia Civil, en la majoria de casos, rebien les denúncies i així practicaven els interrogatoris als detinguts o als requerits després de la denúncia d'un delator⁹⁰. L'atestat recollia les declaracions de l'acusat durant l'interrogatori i dels testimonis de l'acusació. Les diligències a l'entorn del suposat delictes passaven llavors a mans d'un jutge instructor militar que, emparat per la legislació militar que el fiscal precisaria, incoava un procediment sumaríssim que conduïa a la celebració d'un consell de guerra.

Un cop obtinguda la documentació i després d'haver-se ratificat les declaracions, es fixava el dia i l'hora en un acte de convocatòria del procés.

⁹⁰ FABRE, J. "La delació dins la repressió franquista de la postguerra", dins *L'Avenç*, núm. 75 (octubre 1984).

L'atestat a Sant Feliu l'iniciava gairebé sempre Juan González Esquina, sargent de la comandància de la Guàrdia Civil de Màlaga, "*en la actualidad mandando el destacamento de dicho instituto establecido a San Feliu de Guixols*".

Encara que l'atestat ja recollia algunes de les primeres declaracions, el jutge instructor podia tornar a prendre declaració de les persones que ho havien fet, per tal que ratifiquessin el que havien dit abans.

Després venien els informes que emetien els organismes: la Guàrdia Civil, la Falange i l'Ajuntament. El lector podrà avaluar-ne el to i la finalitat en els casos que ressenyarem aviat.

Tot seguit, el mateix acusat havia de ratificar el que havia declarat inicialment davant la Guàrdia Civil. Era la declaració indagatòria. Era una declaració molt breu en què els acusats refusaven la majoria de càrrecs de què se'ls acusava. Tot i això, tenen el valor de la informació personal en reconèixer algunes dades pel que fa al coneixement de la seva persona i del que passà durant la Guerra Civil.

I, finalment, hi havia un resum de tot l'expedient realitzat fins llavors, l'*autoresumen*, amb què el jutge acabava la seva tasca i lliurava l'expedient a l'auditor de guerra que se'n faria càrrec fins que arribés l'hora del judici.

Els presoners, aleshores, podien ser traslladats a la presó de Girona.

El desenvolupament del consell, que era d'una sola sessió, tenia un ordre clar en el seu funcionament. La composició de la sala era fixada clarament: a més del tribunal militar, hi constava la defensa i l'acusació, igualment formades per militars.

El procés consistia simplement en la lectura de l'acta de convocatòria del judici, les intervencions

de la defensa i l'acusació, i l'audició preceptiva de l'acusat al final del judici llampec. Tanmateix, molt sovint el pres no s'assabentava de la sentència, donat que el feien sortir de la sala mentre entrava una segona tongada de presos.

Un soldat feia de secretari.

El mateix dia que se celebrava el consell de guerra sumariíssim es dictava sentència –que havia de ser aprovada per l'auditor i el capità general–. En cas de pena de mort, calia l'*enterado* de Franco.

Causes acumulades i consells de guerra

Com que normalment els acusats eren jutjats per grups –habitualment de vuit a tretze persones, en els casos que estudiem⁹¹–, s'unien totes les causes que eren individualitzades fins a l'*autoresumen* en una de sola –una causa acumulada–. Aquest sistema aplegava en un mateix sumari un col·lectiu sovint divers, els integrants del qual, amb tot, tenien en comú el delictes de què eren acusats: *rebelión militar*⁹².

A partir d'aleshores l'expedient continuava igual per a tots els encartats. Es nomenava un defensor, que pertanyia també a l'estament militar de baixa graduació (alferes, tinent) i sense una especial preparació en lleis. "En els casos abans esmentats de causes acumulades que comportaven judicis col·lectius, el defensor havia de ser el mateix per a tots els encartats en el procediment i, amb el poc temps que tenia per a estudiar els sumaris, es limitava a demanar benevolència o a rebaixar la pena en una grau"⁹³.

Un president i quatre vocals formaven el consell de guerra. El fiscal, com el defensor, era nomenat per

⁹¹ Causa acumulada núm. 4 i 15.

⁹² CLARA, 2001: 20.

⁹³ CLARA, 2001: 18.

l'autoritat militar. La sentència, redactada per un dels vocals amb coneixements de lleis, era el punt fatídicament culminant, que en tots els casos seguia el mateix format i inèrcia: els *hechos probados*, els *considerandos* i el *fallo*: "*Fallamos y debemos fallar...*". D'aquesta manera rutinària i monòtona es dictava la sentència.

Els condemnats a penes de presó farien vida presidiària, o entrarien en un batalló de penats per demanar la commutació de la pena quan la llei ho permetés.

Les penes definitives eren signades pels cinc components del tribunal. I un cop escoltada, els presos retornaven a la presó del seminari. Els condemnats a mort entraven en una sala a l'espera del temut *enterado*, que era la confirmació de la pena per part del general Franco.

Els condemnats a mort entraven en capella, sols en una cel·la coneguda com *la nevera*, abans de l'execució. Hi podien rebre el capellà, fer testament i escriure la darrera carta.

A la matinada del dia assenyalat, eren afusellats al cementiri de Girona.

Aquest procediment seguit, a base de consells de guerra permanents, per decret de 26 de gener de 1937, es va generalitzar i aplicar arreu del país, així que les tropes d'ocupació van anar guanyant posicions.

Abans del 31 d'agost de 1936, la fórmula del sumari—de tramitació brevíssima, reservada normalment als delictes flagrants que mereixien la pena de mort o la reclusió perpètua—va ser aplicada a tots els delictes sobre els quals tenia competència la jurisdicció militar⁹⁴.

El procediment del consell de guerra sumari suposava:

1.- Que el processat havia de romandre pres durant tot els curs del sumari.

2.- Que el processat podia ser mantingut en estat d'incomunicació total, fins i tot respecte al seu defensor, que havia de ser forçosament militar, fins a l'arribada del tràmit de l'escrit de qualificació provisional de la defensa.

3.- No es reconeixia el dret de la defensa a tenir vista de la causa fins que, en el plenari, arribés el tràmit de l'escrit de la defensa i la proposició de prova. En aquest moment es passava la causa a la defensa per tal que —en el termini de quatre hores, per mitjà de l'entrevista prèvia obligada amb el processat— instruís i formulés el seu escrit de defensa i la proposició de prova, els quals, admesos o rebutjats sense recurs possible, no podien ser ampliat posteriorment.

4.- Els processats en una mateixa causa podien tenir tan sols un defensor, llevat que existissin incompatibilitats en la defensa d'uns i altres.

5.- La defensa no podia interposar cap mena de recurs contra les resolucions del jutge instructor, ni contra la sentència del tribunal.

Alguns testimonis guixolencs⁹⁵

CONSIDERACIONS PRÈVIES:

Davant la impossibilitat de transcriure i comentar, d'un a un, tots els sumaris i expedients oberts als guixolencs que varen ser jutjats per la justícia dels militars rebels sota el fals delictes de *rebelión militar*, hem optat per transcriure'n amb més amplitud només dos casos representatius. La resta, tan sols seran enumerats.

Però abans de passar a llegir-los literalment, cal primer fer-ne algunes consideracions més concretes

⁹⁴ BOE, 4.09.1936.

⁹⁵ Tots els expedients i les dades corresponents citades en aquest capítol les hem extret dels originals que es troben al Tribunal Militar Territorial Tercero de Barcelona. Ministerio de Defensa.

Sopar d'honor a Francesc Macià, celebrat a l'hotel Marina amb motiu de la proclamació de la II República, 1931. Tots varen ser objecte de la repressió franquista.

(Procedència: AMSFG.
Fons: Felip Calvet)

—ja fetes en general— que ens ajudin a contextualitzar-los i aclarir d'entrada possibles malentesos. Dit d'una altra manera, pensem que és necessari avançar les conclusions per tal d'orientar els lectors i facilitar-los-en el sentit.

La primera constatació és la precarietat o poca consistència judicial d'uns sumaris en què, sota una aparença de rigor i de formalitat legal en instruir-ne la causa, s'amagava un evident objectiu polític ja decidit de bon principi. Els judicis militars, fets en consells militars rapidíssims i col·lectius, eren en realitat uns òrgans polítics que tenien l'objectiu de condemnar la població civil que, d'alguna manera, s'havia significat al costat de la legalitat republicana.

Els lectors podran apreciar de seguida els mecanismes tan simples que s'aplicaven en aquests processos, tant des del punt de vista del propi procediment, com pel que fa a les causes i la mena de proves que portaven a encausar una persona i a condemnar-la a mort o a presó.

En totes les causes que aquí ressenyem —llevat d'un cas— no s'imposà cap pena per delictes de sang, sinó pel de ser d'esquerres, i, per tant, presumptament enemic del nou règim implantat per la força de les armes. Cada cas parla per si sol i ens revela una gran indefensió, amb negació de la paraula i la llibertat d'elegir un defensor, davant unes acusacions sense proves o sense verificar-les escrupolosament

i amb unes sentències que no manifestin mai uns criteris clars i objectius, iguals per a tothom.

Com veuran, molts testimonis certifiquen les acusacions en base a rumors públics o suposicions. O bé tots els testimonis repeteixen literalment el mateix, com si abans ho haguessin convingut. Això passa sobretot entre els testimonis oficials de Falange i de l'Ajuntament.

Pel que fa als testimonis particulars, s'haurà de tenir en compte el clima o context favorable a la revenja a causa dels fets més dolorosos esdevinguts a Sant Feliu durant la Guerra Civil. Tanmateix, caldrà recordar també que els autors dels delictes més greus, fruit de la repressió republicana, havien fugit ja a l'estranger.

Tots els procediments judicials que aquí esmentem contenen –a banda dels dels processats– els noms propis d'altres persones que són tan protagonistes d'aquesta història com ells mateixos. Tots els historiadors de la repressió dels franquisme convenen a afirmar que seria un mal servei a la veritat i a la història parlar només dels processats sense treure a la llum els noms dels altres protagonistes de la història, que de fet intervingueren en un procés públic⁹⁶. Fer història no és condemnar cap dels protagonistes d'aquests processos irregulars. I, com ens deia fa poc el nostre amic Miguel Núñez⁹⁷ –que experimentà en pròpia carn la violència de la repressió–, tots plegats eren igualment víctimes d'un sistema globalment injust.

Pàgina que encapçala l'expedient de la causa acumulada número 4.

(Procedència: Arxiu del Tribunal Militar
Tercer de Barcelona)

⁹⁶ CLARA, 2001: 6; GAVALDÀ, 2005: 16.

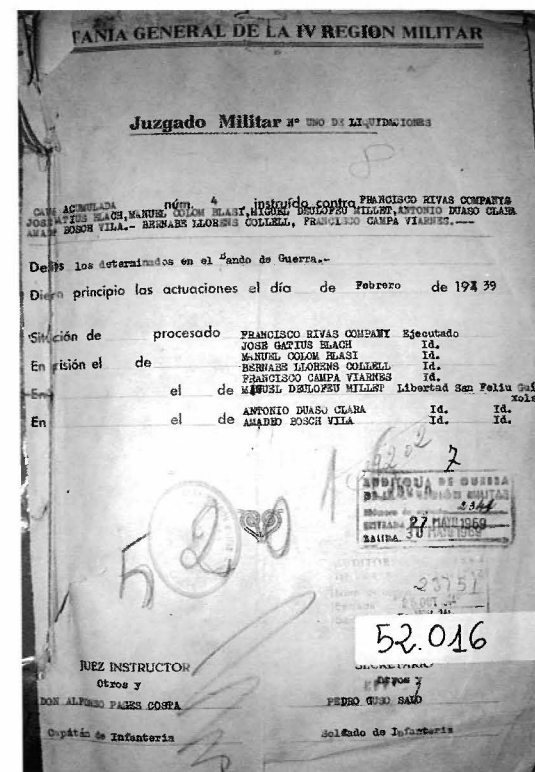
⁹⁷ NÚÑEZ, M. *La revolución y el deseo. Memorias*. Barcelona: Península, 2002.

98 JIMÉNEZ, À. "Entre la repressió republicana i la franquista: Francesc Campà i Viarnès", dins *El Trenta-nou*, núm. 5, gener de 2005.

Bernabé Llorens Collell, Francisco Campá Viarnés. Juez instructor: Enrique López Rodríguez, alférez H. del C.J. Militar. Secretario: Julio Cuesta Cortés, de FET y de las JONS de León. 18 de febrero de 1939".

Núm. 52.016. Sentència del 08.03.1939 amb cinc penes de mort contra Francesc Rivas, Josep Gatiús, Manel Colom, Bernabé Llorens i Francesc Campà.

- Sumari d'urgència núm. 41 contra Francesc Campà Viarnés (Darnius 1901 – Girona 1939)⁹⁸, de 37 anys, casat, i lampista d'ofici.

CAUSA ACUMULADA NÚM. 4:

"Instruida contra Francisco Rivas Company, José Gatus Blanch, Miquel Colom Blasi, Miquel Deulofeu Millet, Antonio Duaso Clara, Amadeo Bosch Vila,

L'atestat:

"Don José González Esquina, Sargento de la Comandancia de la Guarcia civil de Málaga y actualmente establecido en San Feliu de Guixols, por el presente atestado hace constar: Que teniendo noticias se encontraba en esta ciudad Francisco Campá, elemento destacado durante la dominación roja, se salió en su busca y verificada su detención, manifiesta llamarse Francisco Campá Viarnés de 37 años, casado, oficio electricista, natural de Darnius, vecino de San Feliu de Guixols y que al iniciarse el Glorioso Movimiento Nacional desempeñaba sus funciones de alcalde en esta ciudad, cuyo cargo desempeñó hasta los últimos de setiembre de 1936 que marchó a Gerona, a una clínica para someterse a una operación quirúrgica, donde permaneció aproximadamente un mes. Una vez restablecido vino a ésta y de nuevo volvió a formar parte del Ayuntamiento, pero ya no como Alcalde y sí como perteneciente al comité popular con el cargo de concejal, ya que los que imperaban en dicho Ayuntamiento eran los elementos de la FAI que lo habían asaltado poco antes, que delante su actuación como Alcalde hizo lo posible para frenar los desmanes que ya se iban cometiendo patrocinados por elementos de la FAI, socialistas y el Bloque Obrero de campesinos que juntamente con los de la Izquierda, a la que él pertenecía, formaban el Comité de Guerra establecido en esta ciudad, de donde salían cuantas órdenes de determinar los asesinatos y demás atropellos, siempre con la oposición del declarante y los de su partido, pudiendo conseguir mientras él perteneció al comité que no se cometieran ninguno de dichos atropellos, aunque sí se ordenaron las detenciones de D. Enecón Girbau y otros que no recuerda, los cuales no pudo evitar, debido

al desbordamiento general que ya imperaba en la población intentando incendios como el de la iglesia, etc."

Campà seguia declarant que li havien demanat les claus del temple moltes vegades i que ell sempre s'hi havia negat, a donar-los-les. Reconeixia que durant el seu mandat com a alcalde havia disposat que es desallotgés l'església i que es portessin les imatges i altres objectes al dipòsit municipal, lloc d'on després desaparegueren per a ser utilitzats com a llenya en el foc que es va fer davant l'església. Malgrat tot, declarava també Campà que, prèviament, un tècnic municipal –l'agutzil– havia separat allò que tenia un valor artístic. D'aquests objectes salvats, però, l'excalde n'ignorava el parador, del qual –continuava manifestant– segurament podia donar-ne raó el veí Enric Novi Poujarniscle.

A la pregunta de qui havien estat els vertaders responsables dels assassinats i incendis, Campà contestà donant el nom dels qui formaven –segons ell– el Comitè Antifeixista que presidia Cristòfol Sala, entre els quals es comptava ell mateix⁹⁹ fins a l'1 d'octubre, moment en què va ingressar a la clínica. Allà se sotmeté a una intervenció quirúrgica i no retornà a Sant Feliu fins a mitjan desembre. Llavors, de nou formà part del Consell Municipal, fins que s'incorporà a files, primer com a voluntari i, després, amb la seva lleva, que va ser cridada a l'exèrcit de l'Ebre. En aquesta situació, va estar-hi fins el 5 de gener de 1939, quan va ser evacuat amb un camió fins a Capmany. Aleshores, retornà a Sant Feliu, on es lliurà a les forces franquistes.

Campà declarà que de la seva bona conducta i actuació, en podien donar testimoni les directores dels establiments de religioses, Marià Vinyas, Vicenç Gandol, el senyor rector [mossèn Àngel Dalmau] i el cònsol d'Itàlia.

⁹⁹ Segons la declaració de Campà, en formaven part Cristòfol Sala, Pere Vicens i Joan Cacàs, de la CNT. Santiago Sala i un germà seu, coneguts tots dos com "els Pagesos", i un altre conegut com "Puig", que eren de la FAI. I un tal "Perich" [?] i Ximínis [Josep Ximínis Quintana], del partit dels socialistes. Climent Sánchez i Joan Darna, d'Esquerra. Vegeu JIMÉNEZ, 1995: 58 i ss.

En preguntar-li pels autors dels assassinats comesos la nit de l'1 de novembre [1936], Campà respon que els autors foren els germans Nadal, un tal Massa¹⁰⁰, un tal Crivillers, Josep Plaja i altres que no recorda. Quan li van preguntar si tenia alguna altra cosa per declarar, contestà que a casa seva hi guardava un santcrist de la parròquia, una màquina d'escriure del col·legi dels *Hermanos* i que a l'hotel Murlà hi tenia una pistola de la seva propietat i altres objectes. Un cop llegit el que hem resumit, es firmà l'atestat a Sant Feliu de Guíxols, el dia 16 de febrer de 1939, i l'inculpat lliurà la cartilla militar i una cartera amb 1.150 pessetes de bitllets que van ser numerats.

Denúncies rebudes:

Maria Bonal¹⁰¹, veïna de Sant Feliu, es presenta al sergent instructor de l'atestat i manifesta que

Francesc Campà i Viarnés (Darnius 1901 – Girona 1939).

(Procedència: Maria Pujol)

¹⁰⁰ Josep Massa Galtés? Vegeu el sumari d'urgència núm. 362, que el condemna a 20 anys de presó.

¹⁰¹ Maria Bonal Fornós, soltera, vivia al carrer de Girona, on tenia una petita botiga de robes, nascuda a Sant Feliu el dia 8 de febrer de 1895. Era amiga de Ricard Castelló.

¹⁰² Comerciant que vivia al carrer de la Rutlla. El seu fill era Simó Ararà Chalandard.

¹⁰³ Recordem que Campà l'havia aportat com a testimoni possible a favor seu!

¹⁰⁴ Pare de Joan Casas Anguila.

¹⁰⁵ Nascut el 27 de novembre de 1887, treballà a l'Ajuntament com a auxiliar administratiu i agutzil i va ser objecte d'un expedient de depuració. AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXI, UI: 5958.

Francesc Campà sabia qui eren els assassins de Castelló, "si és que no hi va participar".

Simó Ararà Planellas¹⁰² declara que el seu fill, en edat militar, es va amagar per no anar al front. Campà el va delatar a la policia. I que ell i Marcel Rutllan l'obligaven a pagar 500 pessetes cada setmana.

El dia 17 de febrer Martí Banaset, cap de Falange, i Vicenç Gandol¹⁰³, alcalde, informaren negativament de Campà, insistint sobretot en la seva conducta moral. Pere Rigau i Jaume Casas van fer esment de la seva afiliació a la CNT-FAI a Figueres, abans de residir a Sant Feliu. I també van mencionar el fet que, a la ciutat, va demostrar ser un seguidor predilecte de "*el cacique local y destacado dirigente de Esquerra Catalana, D. José Irla*".

Jaume Casas Capell¹⁰⁴, de 53 anys, encarregat de la fàbrica Villà, el denuncia com el principal responsable de tot el que s'esdevingué durant la repressió revolucionària.

Pere Rigau Roch, 37 anys, escriptor, l'acusa d'intervenir directament en els fets del 6 d'octubre de 1934.

Guillem Tell i Guri, entre altres coses, denuncia que formava part d'una societat lliurepensadora.

Aquests tres darrers declararen com a gestors de l'Ajuntament.

Altres declaracions de l'expedient:

Enric Novi Poujarniscle¹⁰⁵, funcionari de l'Ajuntament, casat, natural i veí de Sant Feliu amb domicili al carrer Maragall, 39, va ser interrogat amb l'objectiu que donés a conèixer el parador dels objectes de l'església parroquial. Corroborà la declaració de Francesc Campà, i afirmà, per tant, que l'excalde li havia ordenat que –com a agutzil– guardés els objectes artístics del temple que va ser saquejat.

Campà, al despatx.

(Procedència: Maria Pujol)

Ell havia donat les claus a Cristòfol Sala i es guardà la clau del museu parroquial. Gràcies a això, els objectes que s'hi guardaven –cantorals, imatges, retaules i pintures– es varen poder salvar. De la resta, només en sabia que la Generalitat se'ls havia endut a Barcelona¹⁰⁶.

Seguidament, tingué lloc un registre domiciliari a casa d'en Campà, sense que s'hi pogués localitzar el santcris. Però la seva muller, Maria Pujol, el lliurà l'endemà, ja que havia estat amagat al bosc.

També es produí un registre a l'hotel Murlà, que havia ocupat Francesc Campà durant un temps, on es trobà una màquina d'escriure, però no s'hi trobà la pistola. També s'hi trobaren altres objectes personals. Llúcia Murlà, representant de l'empresa, en fou testimoni i signà l'acta.

També se li trobà una nota personal de la Margarita Wirsing –amb què l'animava–, que es va adjuntar a l'expedient juntament amb un altre escrit personal del 12 d'octubre de 1936.

Com a document acusatori, s'hi adjuntaven també, a l'expedient, quatre bans que l'alcalde Francesc Campà havia fet públics durant el 1936.

De testimonis escrits favorables a l'honorabilitat o innocència de l'acusat, en l'expedient no n'hi consta cap. Tanmateix, cal destacar que enmig de l'informe de Vicenç Gandol –corroborat per Guillem Tell¹⁰⁷ i Ramon Matas–, l'alcalde subratlla –entre les acusacions– que a mitjan mes d'agost de 1936 Campà havia salvat el senyor Manuel Monells de l'hostal de la Gavina, que uns incontrolats s'havien endut a Barcelona. La intervenció de Campà i d'uns companys seus va fer possible la seva llibertat i el retorn al seu domicili guixolenc.

D'altra banda, se'ns fa estrany o sospitos no trobar cap declaració escrita a favor seu per part del rec-

tor mossèn Àngel Dalmau, ja que aquest prevere deixà constància escrita, en un altre document fet al bisbat de Girona, que ell i altres sacerdots de Sant Feliu li devien la vida¹⁰⁸.

El dia 18 de febrer es nomenà el secretari Julio Cuesta Cortés de la FET y de las JONS de Lleó.

El dia 26 de febrer Campà continuava a la presó de Sant Feliu. I el dia 28 hi signà la seva darrera declaració, en la qual figurava també que havia estat processat el 6 d'octubre de 1934 i el 13 de setembre de 1923¹⁰⁹. Campà es ratificava en les declaracions que ja havia fet.

L'1 de març de 1939 es féu l'*autoresumen*, que sintetitzava tot l'anterior, i el dia 7 es va portar al consell de guerra, que assenyala l'endemà –dia 8– per dur a terme el judici. El jutge militar era el capità d'Infanteria Cayo Alamo Santamaria i el secretari, Pedro Gusó Saló, soldat de la Companyia de Justícia. Es nomena defensor el capità d'Infanteria D. Juan Lorenzo Pérez.

– Sumari d'urgència núm. 42 contra Bernabé Llorens Collell, nascut a Llagostera, de 64 anys, comerciant i administratiu¹¹⁰.

A l'atestat, hi figura que Bernabé Llorens va ser detingut a les 22 hores del dia 14 de febrer de 1939, a causa del fet que en els informes que havien arribat a la comandància –ratificats pel cap de FET de la ciutat, Martí Banaset– hi constava que havia desenvolupat les funcions d'alcalde accidental, per absència del titular Francesc Campà, just quan es varen cometre els assassinats de la repressió republicana.

En la seva defensa, Bernabé Llorens manifestà que el poder municipal havia estat anul·lat per elements de la FAI que s'apoderaren de tots el càrrecs. Aleshores, ell va deixar de pertànyer a la institució

¹⁰⁶ Efectivament, el 2 de desembre de 1936 diversos objectes de culte metàl·lics varen ser entregats per l'alcaldia al delegat de la Generalitat per a la recollida de metalls. Vegeu JIMÉNEZ, 1995: 79-80.

¹⁰⁷ Guillem Tell Guri va firmar, com es veurà, molts informes contraris als encausats. Sobre la trajectòria política d'aquest dentista nascut a Palafrugell, vegeu el primer capítol d'aquest mateix llibre.

¹⁰⁸ ADG, *Cuestionario...* 1 d'octubre de 1939.

¹⁰⁹ A Figueres, com a sindicalista, hi tenia un precedent penal.

¹¹⁰ L'any 1894 la impremta i llibreria d'Octavi Viader li va publicar un monòleg original i en vers titulat *Lo mestre d'escola*. El mateix any publicava al setmanari *La Lealtad* [núm. 23 (3.11.1894)] la poesia patriòtica "¡A Cataluña!".

Fragment de l'acta i sentència de la causa acumulada núm. 4

"Acta de celebració del consell de Guerra.

En la plaça de Girona a ocho de marzo de 1939... Reunido el Consejo de Guerra permanente número tres de Cataluña en el Palacio de Justicia para ver y fallar las causas comprendidas con el núm. 4 por el Juzgado de San Feliu Actúa como defensor el capitán de Infantería Lorenzo Pérez."

"Concedida la palabra al Sr. Fiscal", aquest demanà pena de mort per a tots els encausats, llevat d'Amadeu Bosch i Vila, per a qui demanà la reclusió perpètua.

El defensor es limità a demanar, inútilment, la rebaixa de pena per a tots.

"Sentencia: En la Plaza de Gerona a 8 de marzo de 1939. Se declaran probados: Que 5º.- FRANCISCO CAMPÀ VIARNÉS de 37 años, casado, electricista, natural de Darnius y vecino de S. Feliu de Guixols, hijo de Gabriel i Maria. De ideología marcadamente marxista, antes del G.M.N. estaba afiliado a la FAI/CNT durante los sucesos de 1934 ya se destacó por sus ideas extremistas y por su participación en tan sangrientos sucesos, por todo lo cual fue procesado, durante las elecciones de Febrero 36 era Alcalde de su pueblo haciendo gran propaganda por el Frente Popular y el día 18 de Febrero de 1936 como Alcalde del F.P. publicó un bando congratulándose del éxito obtenido por las izquierdas; al iniciarse al GM ocupaba el puesto de Alcalde de su pueblo y de tan destacado puesto se puso, desde los primeros momentos, en contra del Movimiento, publicando un bando en el que tachaba nuestro Glorioso Movimiento "de pronunciamiento clásico". Ocupó, en el Comité de Guerra de vocal [...]; por acuerdo del Comité de guerra del que formaba parte fueron detenidas varias personas, siendo brutalmente asesinadas; entre otros se cita el derechista D. Ricardo Castelló, el que fue ejecutado en agosto del 36, así como 6 sacerdotes que fueron "paseados" y ejecutados en 1º de Noviembre del 36. Durante el período de la dominación marchista [sic] llevaba una vida fastuosa [...]."

»HECHOS PROBADOS: CONSIDERANDO: Que los hechos que se relatan anteriormente y que el Consejo declara probados, constituyen un delito de rebelión militar que previene el artº 237 y pena el caso 2, del 238 ambos del Código de Justicia militar de cuyo delito son criminalmente responsables en concepto de autores los procesados señalados con los números del 1º al 8º ambos inclusive, del resultando de hechos probados.- FALLAMOS: Que debemos condenar y condenamos a los procesados Francisco Rivas Companys, José Gatiús Blanch, Manuel Colom Blasi, Bernabé Llorens Collell y Francisco Campà Viarnés a la pena de muerte; y a los otros tres procesados Miquel Deulofeu Millet, Antonio Duaso Clara y Amadeu Bosch Vila, a la reclusión perpetua; a estos tres últimos con las accesorias correspondientes y abono de la totalidad a la presión preventiva sufrida.

»En cuanto a las responsabilidades políticas, se dará cumplimiento a lo que previene la recién Ley de Responsabilidades Políticas del 9 de febrero último.

»Y por esta nuestra sentencia lo pronunciamos, mandamos y firmamos.- FRUCTUOSO PRENDEZ.- ANDRES GUTIERREZ.- CARLOS PEÑA.- VALIENTE MENDEZ.- RAFAEL GARCIA.

"[...] el Jefe del Estado se da por ENTERADO de la pena de muerte impuesta en Consejo de Guerra Permanente Nº 3, celebrado en Gerona, 1. Francisco Rivas Companys. 2 José Gatiús Blanch. 3. Manuel Colom Blasi. 4. Bernabé Llorens Collell. 5 Francisco Campà Viarnés.

»Lo que traslado a VS. a los fines de ejecución de sentencia.- Barcelona, 15 de marzo de 1939".

GOBIERNO MILITAR
DE
GERONA

"Consecuente a su atento escrito de hoy, participo a V.S. que para cumplir la sentencia impuesta a los reos que al respaldo se expresan, ha designado las tapias del Cementerio de esta Capital, siendo ejecutados a las 7 horas de la mañana, que serán mandadas por un oficial de dicho Instituto. D.g.a.v.s.m.a. Gerona, 15 marzo de 1939. III Año Triunfal.- El Coronel Gobernador Militar".

Efectivament, al cementiri de Girona van ser afusellats els guixolencs Francesc Campà, Manuel Colom i Bernabé Llorens, junt amb Francesc Rivas i Josep Gatiús de Castell d'Aro. Aquell mateix dia, amb els cinc de Sant Feliu i la Vall d'Aro, al cementiri gironí, hi varen ser afusellades onze persones més.

La causa de les seves morts, segons la certificació de defunció, serà "a consecuencia de colapso cardíaco".

Foli de l'expedient de Bernabé Llorens.

(Procedència: Arxiu del Tribunal Militar Tercer de Barcelona)

municipal i es desplaçà a Barcelona, on treballà d'escrivent a les oficines de contribucions i impostos de la Generalitat de Catalunya fins a l'entrada de les tropes *nacionals*. I, llavors, retornà amb la seva família a la ciutat. Negava, per tant, que tingués cap mena d'implicació en els actes de repressió que se li volien imputar.

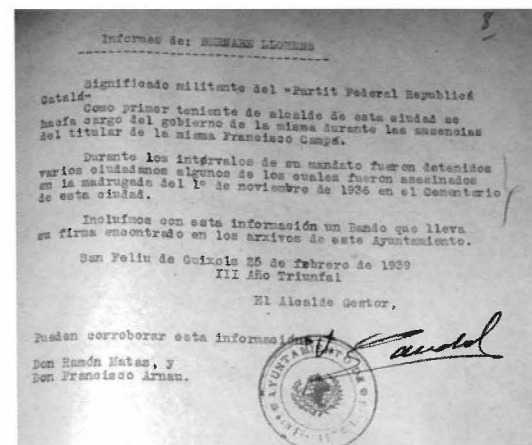
La Guàrdia Civil amplià les seves diligències i interrogà Martí Banaset i Vicenç Gandol, que, amb altres, coincidiren a manifestar que –donat el càrrec que tenia com a tinent d'alcalde i alcalde quan va marxar Campà– “no supo o no pudo evitar” les detencions de persones d'ordre i els “atropellos” que feien els elements de la FAI. I que això no l'eximia de la seva responsabilitat, ja que els seus ideals havien estat extremistes des de sempre.

Informes en contra:

Falange Española:

“Al iniciarse el GMN era el primer teniente de Alcalde.- Tomó posesión de la Alcaldía al cesar el titular Francisco Campá por causa de salud, a fines de septiembre de 1936.- Durante su actuación se procedió a la detención de once personas de esta ciudad, entre ellas siete curas, seis de los cuales fueron vilmente asesinados junto con otros detenidos en la madrugada del día 1º de Noviembre de 1936.- Más tarde ausentóse Bernabé Llorens de esta ciudad fijando su residencia en Barcelona, donde estaba empleado en la Generalidad de Cataluña.- Se ignora su actuación desde que se marchó de esta ciudad.

Signaven l'informe del 21 de febrer de 1939 Pere Rigau, Martí Banaset, Jaume Casas i una firma il·legible, probablement de Morella.

L'informe de la Guàrdia Civil repetia el mateix.

Informe de Vicenç Gandol, qui, després de declarar que Bernabé Llorens era un “*significado militante del Partit Federal Republicà Català*”, repeteix el contingut acusador dels anteriors. Aquest informe, que signa Gandol el 25 de febrer, acaba dient que “*pueden corroborar este informe D. Ramón Matas y D. Francisco Arnau*”.

Declaració de Francesc Arnau Mañosas, natural i veí de Sant Feliu de Guíxols, de 47 anys, casat i escriptur:

“[...] que (Bernabé Llorens Collell) intervino activamente en las elecciones de Febrero de 1936, como propagandista en favor de la candidatura del Frente Popular... ordenando registros domiciliarios y detenciones de personas de orden que más tarde fueron asesinadas, publicaba bandos en los que se acusaba su personalidad marxista y revolucionaria...”

Declaració que firmava el 28 de febrer a Sant Feliu.

Declaració de Ramon Matas Arxer¹¹¹, també de Sant Feliu, solter, de 43 anys i llicenciat en Administració Pública. Més o menys declarava el mateix que Francesc Arnau, si bé no esmentava els *asesinatos*:

[...] *Que iniciado el Glorioso Movimiento Nacional se puso des de los primeros momentos a disposición de la Causa roja ocupando el cargo de Teniente de Alcalde en el Ayuntamiento de esta Villa, efectuándose durante su mandato innumerables registros, violaciones de moradas y detenciones. Que no tiene más que decir*".

Com a prova acusatòria, s'adjuntava a l'expedient un ban del 17 d'octubre de 1936 en què es feia una crida perquè es presentessin a l'Ajuntament tots els ciutadans de 18 a 40 anys per a efectuar-ne la inscripció en cas d'una possible mobilització. El que Bernabé Llorens signava, com a alcalde segon, ho feia en compliment d'una ordre-circular de la Conselleria de Defensa de la Generalitat de Catalunya¹¹².

Finalment, en la *declaración indagatoria del procesado*, Bernabé Llorens tornava a afirmar la seva innocència, "y añade en contestación a otras preguntas que le fueron hechas que pertenecía de antiguo al Partido Federal Catalán y niega todos los demás cargos que se le hacen".

És clar que de res no li va servir a Bernabé Llorens negar tots els càrrecs que hi havia contra ell, ocorreguts quan el Consell Municipal era dominat pels membres del comitè amb predomini de les forces de la CNT-FAI. "L'hegemonia social de la CNT s'imposà al tradicional domini polític dels federals dins del comitè i al Consell Municipal, de tal manera que

per l'agost de 1936 ERC ja no tenia cap mena de poder polític local ni cap representant a l'Ajuntament"¹¹³. A partir del dia 21 d'octubre el cenetista Cristòfor Sala signava tota la correspondència com a president del consell.

Tot va ser inútil, i la sentència li imputa tot el que passà a Sant Feliu durant la guerra:

[...] *de acuerdo con todos los elementos marxistas de la localidad, ordenó y patrocinó todos los desmanes, detenciones y requisas que se perpetraron en el pueblo; durante el tiempo que fue alcalde fueron detenidas once personas, entre ellas varios sacerdotes y seis de los cuales fueron bárbaramente asesinados el primero de noviembre de 1936; durante el tiempo de su actuación en la zona marxista estuvo de manera plena entregado a los dirigentes de la FAI*".

D'acord amb aquests *hechos probados* –que no varen ser rigorosament verificats, sinó simplement denunciats–, va ser condemnat a mort amb el seu company de partit Campà i amb Manuel Colom, del PSUC.

- Sumari d'urgència núm. 46 contra Manuel Colom Blasi. Delicte: *rebelión militar*¹¹⁴; de 41 anys, casat i comerciant.

En l'atestat que va instruir José González Esquina, sergent de la comandància de la Guàrdia Civil a Sant Feliu, hi consta que va ser detingut a Sant Feliu el dia 14 de febrer, i que immediatament va ser acusat de ser comissari polític de l'exèrcit, i de ser membre del PSUC. I això, a pesar que els informes de les persones solvents d'aquesta ciutat no li eren gens desfavorables:

¹¹¹ Funcionari, vivia al c/ Sant Domènec, 26.

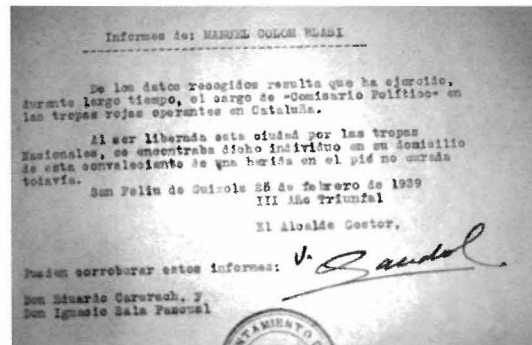
¹¹² *Diari Oficial* de l'11 d'octubre.

¹¹³ JIMÉNEZ, 1995: 64 i 111.

¹¹⁴ Comerciant, de 41 anys i veí de la plaça de la República.

Informe que integra l'expedient de Manuel Colom.

(Procedència: Arxiu del Tribunal Militar Tercer de Barcelona)

"En vista de lo expuesto y cuando los informes facilitados sobre este individuo por personas solventes de esta ciudad no son desfavorables al mismo, el hecho de haberse afiliado voluntariamente al Batallón de la Muerte alcanzando en el mismo el alto cargo de Delegado político, demostración clara de su adhesión y confianza en el régimen soviético, que era el que imperaba; ello unido a la cultura superior a los demás, que hace que no fuese uno de los engañados y por el contrario era de los que contribuían a mantener el engaño de los demás, y por lo tanto más responsable [...]".

Informes:

1.- Falange Española y de las JONS

"A poco de iniciarse el Movimiento salvador de España ingresó en el P.S.U.C., en cuya directiva local figuraba.-

A mediados del año 1937 obtuvo el nombramiento del Comisario Político, actuando largo tiempo en calidad de tal en el Frente de Aragón.

Desconócese su actuación como tal, aunque al aceptar dicho cargo ya debía estar informado de la que era su misión: Verdugo de los soldados.

San Feliu de Guixols 21 de Febrero de 1939".

El signen Pere Rigau i Jaume Casas. I com a cap de Falange, Martí Banaset. I una altra persona de firma illegible.

2.- Comandància

"[...] al mencionado individuo antes del glorioso movimiento, no se le conoció actuación alguna dedicándose a su profesión de Comerciante, aunque siempre de ideales más o menos de izquierda, al producirse el movimiento este individuo se declaró acérrimo Socialista y con este carácter alcanzó el cargo de Comisario Político en la 14 y 60 División, actuando en los frentes de Aragón, ello demuestra la adhesión de este individuo a la causa Soviética con la infame misión de engañar a los milicianos con su cargo de Comisario, no se le conoce haya tomado parte en ningún hecho delictivo de los aquí cometidos.

San Feliu de Guixols 22 Febrero de 1939. El Sargento".

3.- Alcaldía

"De los datos recogidos resulta que ha ejercido, durante largo tiempo, el cargo de "Comisario Político" en las tropas rojas operantes en Cataluña. Al ser liberada esta ciudad por las tropas Nacionales, se encontraba dicho individuo en su domicilio de ésta convaleciente de una herida en el pie no curada todavía.

San Feliu de Guixols 25 de febrero de 1939.

El Alcalde Gestor: V. Gandol (firma)

Pueden corroborar estos informes: Don Eduardo Carerach, y Don Ignacio Sala Pascual".

4.- "Declaración de Don Eduardo Carerach Xarrié.- [...] Que conoce a MANUEL COLOM BLASI de

toda la vida ya que es vecino de Sant Feliu, y sabe que el mismo estaba afiliado al Partido Socialista de Cataluña (P.S.U.C.), en cuya directiva local figuraba.- Que al iniciarse el Glorioso Movimiento Nacional se alistó voluntariamente al Ejército rojo desde un principio y al regresar a esta localidad con permiso ya ostentaba la graduación de Comisario Político de la Compañía, viéndole el declarante con tales distintivos repetidas veces. Que también puede deponer [sic] sobre su actuación D. Joaquín Casellas, del comercio de esta ciudad".

Declaració que Eduard Carerach firmà el dia 27 de febrer de 1939.

Les declaracions d'Ignasi Sala Pascual¹¹⁵ i de Joaquim Casellas Bou¹¹⁶ coincideixen plenament amb l'anterior.

En la *declaración indagatoria del procesado*, Manuel Colom afirmava i ratificava les seves manifestacions que figuraven a l'atestat, en el sentit que el càrrec de comissari no el va exercir mai i que havia deixat de pertànyer al Partit Socialista. Que formava part de la vint-i-set divisió com a simple soldat, on dos mesos més tard va ser nomenat sergent d'intendència. Després, va ser traslladat a la setantena divisió fins al setembre de 1938, quan va ser ferit. Llavors passà per diferents hospitals fins a la fi de la guerra. Que si algú l'havia vist amb les insígnies de comissari va ser tan sols uns dies que va estar de permís a Sant Feliu.

De res tampoc no va ser servir la seva declaració, ja que va ser afusellat amb Campà. I el mateix 16 de març de 1939 s'estenia l'acta de defunció "a consecuencia de colapso cardíaco".

Amb els tres guixolencs, en la mateixa causa, varen ser condemnades a mort i afusellades dues persones més: Francesc Rivas i Josep Gatiús, de Castell d'Aro, les diligències contra els quals s'iniciaven així:

"Auditoría de Guerra de Cataluña
Delegación de Gerona

*Adjunto remito a V.S. atestado relativo a Francisco Rivas Company y José Gatiús Blanch, para que contra los mismos instruya procedimiento sumarísimo de urgencia que queda registrado al nº 16 de esta Delegación. Significándole que los detenidos se encuentran en la cárcel de la Bisbal a su disposición.
Gerona 17 Febrero 1939".*

Abans, però, un cop detinguts a Platja d'Aro el dia 10 de febrer de 1939 sota l'ordre del jutge municipal, varen ser conduïts a la comandància de la Guàrdia Civil de Sant Feliu, on es començaren les diligències de l'expedient i es prengueren les declaracions dels informants.

- Sumari d'urgència núm. 16:

Francesc Rivas i Company. Natural de Benimantell (Alacant), 52 anys, casat, paleta d'ofici.

Se l'acusava de ser membre de la FAI, president del Comitè de Guerra i alcalde de Castell d'Aro. Per tant, se'l considerava responsable de totes les detencions, registres, saqueigs i desordres, i de la mort de Josep Salvador.

Josep Gatiús i Blanch. Natural de Setcases, 46 anys, casat i pagès d'ofici.

Acusat pràcticament del mateix que Francesc Rivas.

¹¹⁵ De 41 anys i treballava d'oficinista. Vivia al carrer Santa Magdalena, 76.

¹¹⁶ De 43 anys. Vivia al carrer Clavé. Feia d'ataconador.

El jutge municipal Francesc Martinell i Morera i el secretari Narcís Albertí iniciaren les primeres diligències en contra dels dos detinguts de la Vall d'Aro. Informaren en contra: Josep Serra¹¹⁷, Josep Bas Cruaños, Gerard Cruaños Juanals, Teresa Cruaños Güell, Francesc Martinell, Pere Barceló Roselló i Lluís Sais Torrent –laverner, natural de Romanyà de la Selva i veí de Fenals d'Aro–.

A Girona, el 3 i 5 de març, Josep Gatus i Francesc Rivas negaren la seva participació en tots els actes de què se'ls acusava, especialment en la mort del senyor Josep Salvador, tot i que no negaren la seva presència en el moment de l'assassinat. A més, Francesc Rivas assegurà que només havia estat vocal del comitè, i no pas president.

La sentència –que aquí transcrivim– tan sols recollí les acusacions, de manera que foren condemnats a mort:

"En la plaza de Gerona, y siendo las veinte y cuatro horas del día quince de marzo de mil novecientos treinta y nueve.- III Año Triunfal.- Ante S.S. y mí, el secretario, comparecen los reos FRANCISCO RIVAS COMPANY, JOSÉ GATIUS BLANCH, [...], a quienes por lectura íntegra de los particulares a ellos referentes, doy notificación de la sentencia.-, en virtud de la cual se les condena a la pena de muerte, enterándoles que a partir de este momento quedan en capilla hasta las siete horas de la mañana, en que tendrá lugar la ejecución.- Y estando conformes, no firman por su estado de ánimo, haciéndolo a ruego el Director de la Prisión, firmando S.S., y doy fe,- Luis Díaz".

Tots cinc, com ja hem dit, varen ser afusellats el mateix dia 16 de març al cementiri de Girona.

Els altres tres guixolencs jutjats en la mateixa causa acumulada núm. 4 varen ser condemnats a reclusió perpètua:

- Sumari d'urgència núm. 44:

Miquel Deulofeu Millet, àlies "el Barba", era fill i veí de Sant Feliu. Tenia 57 anys, era casat i treballava de taper. Segons els informes rebuts a comandància, es denunciava que Deulofeu, abans d'esclatar la guerra, estava afiliat a Esquerra i que, durant la guerra, era de la CNT-FAI. Que s'havia enrolat com a milicià i que com a tal "*patrulló armado por las calles del pueblo. Durante el dominio rojo desempeñó el cargo de Carcelero «en el Palacio de la Condesa»¹¹⁸, de los presos de orden, a los que trataba brutalmente, así como a sus familiares de los mismos que iban a visitarles*".

Aquests eren els informes de Falange firmats per Pere Rigau i Jaume Casas. Com a caps de Falange, Martí Banaset i, segurament, Morella.

Per l'Ajuntament informà Vicenç Gandol. També informaren els gestors Francesc Arnau Mañosas¹¹⁹, Josep Julià Canadell i Jaume Soler Bruguera.

- Sumari d'urgència núm. 47:

Antoni Duaso Clara, de 39 anys, solter i cambrer d'ofici.

Rebia l'acusació d'haver-se enrolat al batalló de la mort fins arribar a la graduació de tinent i de dirigir el sindicat de cambrers en retornar del front.

Informes:

Per Falange: Pere Rigau i Jaume Casas. Com a caps: Martí Banaset i Jaume Morella. Vicenç

¹¹⁷ En la documentació figura com a alcalde de Fenals o Platja d'Aro.

¹¹⁸ Casa de la Marquesa, al carrer Goula.

¹¹⁹ Viví al mas Arnau, 41 anys, i feia de pagès.

Gandol, per l'Ajuntament. També Eduard Carrerach i Guillem Tell Guri.

La pena va ser de 12 anys i un dia. Obtingué el certificat de llibertat condicional el 3 de febrer de 1943.

Pel que fa a Amadeu Bosch Vila –natural de Figueres, 59 anys, casat i pagès d'ofici–, era acusat d'estar afiliat a la CNT-FAI i d'enrolar-se com a milicià voluntari a les milícies rojas. També de portar a Sant Feliu una vida irregular i de fer-se amb els dirigents de Sant Feliu. En la sentència consta que, durant la nit en què foren assassinats els presos fets pels republicans, “se encontraba en el Cementerio, si bien no aparece probado que haya tomado parte en tales asesinatos”.

Informes: Per la FET, Martí Banaset, Jaume Morella, Pere Rigau i Jaume Casas.

Per l'Ajuntament: Vicenç Gandol, Guillem Tell i Jaume Soler.

El 16 d'abril de 1944 va poder gaudir de llibertat condicional.

Així doncs, en resum, la sentència de la causa acumulada núm. 4 conclouia, després de tots els *considerandos* i “*vistos los artículos citados y demás de general aplicación*”:

“*FALLAMOS: que debemos condenar y condenamos [...] a los otros procesados MIGUEL DEULOFEU MILLET, ANTONIO DUASO CLARA Y AMADEU BOSCH VILA, a RECLUSIÓN PERPETUA*”.

Era el 8 de març de 1939.

Els cinc condemnats a mort d'aquesta causa varen ser executats –com hem vist– pocs dies després

de la sentència. Els altres tres guixolencs, acusats d'*adhesión a la rebelión*, varen ser condemnats a reclusió perpètua. Tot i així, aquests darrers es pogueren acollir a les lleis posteriors de commutació de condemnes i, finalment, a les de llibertat provisional.

Tanmateix, encara el 1969 els seus expedients de pena restaven oberts i subjectes a la llibertat vigilada.

CAUSA ACUMULADA NÚM. 15:

“*Contra Juan Ferrer y 12 más..., todos ellos paisanos, por supuesto delito de REBELION MILITAR. 18 de febrero de 1939*”¹²⁰.

The image shows a document from the 'Juzgado Militar' (Military Court) regarding 'LIQUIDACIONES' (settlements). A large handwritten number '90' is prominent. The document is dated '18 de febrero de 1939'. It lists several defendants and their sentences. For example, 'Ignorado Peradero (Rebelde)' is sentenced to 'Libertad condicional en San Feliu de Girona'. Other names listed include 'Miguel Deulofeu Millet', 'Antonio Duaso Clara', and 'Amadeu Bosch Vila'. The document is signed by 'Alfonso Paredes Costa' and has several official stamps, including one from the 'Ministerio de Guerra'.

Encapçalament de l'expedient de la causa acumulada número 15.

(Procedència: Arxiu Tribunal Militar Tercer de Barcelona)

¹²⁰ A l'original hi figura l'any 1949. Es tracta d'un error més, dels nombrosos que trobem en els expedients militars.

Juez Instructor: otros y el Comte. de Artillería Don Telesforo Caballero Meño. Secretario: otros y el Tte. de Infantería d. Manuel Niebla Torrealba".

Pel sumari d'urgència 43, foren jutjats:

Joan Ferrer Duran, natural de Lluçmajor (Mallorca), de 59 anys, casat i sabater d'ofici, que declarà que no sabia llegir ni escriure.

Antoni Roqueta i Rosselló, natural de Girona, de 38 anys, veí de Sant Feliu (c/ Sant Martíà), casat i manobre d'ofici.

Josep Terradas Teixidor de Sant Feliu (c/ de les Eres). 53 anys, casat i xofer.

Guillem Garreta i Esteban, nascut a Palafrugell. 57 anys, casat i comerciant.

El jutge instructor va ser Enrique López Rodríguez, alferes del C. J. Militar, i secretari, Julio Cuesta Cortés, de FET y de las JONS de Lleó.

L'atestat l'iniciava "*D. Juan González Esquina, sargento de la comandancia de la Guardia Civil de Málaga, en la actualidad mandando el destacamento de dicho instituto establecido en Sant Feliu de Guixols, Gerona. Por el presente atestado hace constar...*", per denúncia de "*Maria Mercedes Girbau Estrada*¹²¹, vecina de esta ciudad, calle del Ensanche".

El primer denunciat i detingut va ser Joan Ferrer Duran, àlies "Polacra", qui, al seu torn, involucra altres companys en l'afer de ser presents en l'enterrament de les onze víctimes de la repressió republicana. Concretament, Josep Terradas Teixidor, que era el xofer que el portà al cementiri.

Mercè Girbau denuncià, a més, Guillem Garreta Esteban.

A continuació, va ser detingut Antoni Roqueta Rosselló.

Les diligències de l'atestat acabaren el dia 16 de febrer de 1936.

Lavors es procedí als registres domiciliaris dels quatre detinguts. Un cop estesa l'acta dels registres, l'expedient recull els informes emesos per entitats i particulars guixolencs.

Per Falange Española Tradicionalista y de las JONS informaren, sobre Joan Ferrer, els habituals Pere Rigau i Jaume Casas, i els caps de Falange Martí Banaset i probablement Morella:

"La filiación política de este individuo es de Ezquerria Catalana.- Tomó parte en el saqueo de la iglesia parroquial junto con su familia.- Fue uno de los que enterraron a los asesinados en la madrugada del 1º de Noviembre de 1936. Profanó a los cadáveres pisoteándoles y cometió otras canalladas.- Persona de baja condición moral y borracho empedernido. San Feliu de Guixols, 21 febrero 1939".

El sergent de la Guàrdia Civil hi afegia, sobre el citat Joan Duran, que era:

"miliciano de la CNT, y como tal prestó servicio con armas, aunque no se sabe tomara parte en ninguno de los hechos delictivos aquí cometidos, hace tiempo desempeñaba el oficio de enterrador en el cementerio de esta ciudad y como tal fue obligado por el Comité a enterrar los cadáveres de las 12 personas asesinadas por los rojos...".

En aquest expedient, cal observar la diferència de l'informe que van emetre els guixolencs de Falange del que va fer Vicenç Gandol, alcalde gestor de l'Ajuntament, molt més diplomàtic i suau:

"Si bien puede considerarse como un simpatizante del elemento rojo de esta ciudad, por su ignorancia

¹²¹ Mercè Girbau Estrada era la filla gran –dels cinc fills– d'Enecó Girbau, que havia estat assassinat al cementiri a la matinada de l'últim dia d'octubre de 1936. Vivien al carrer de Capmany, 3.

y falta absoluta de tacto personal, no puede haber influido en el desarrollo de los acontecimientos.

Sant Feliu de Guíxols 25 de febrero de 1939. III Año Triunfal.

El Alcalde Gestor: V. Gandol (firma).

Pueden corroborar estos informes: D. José Ma. Viader, y D. Ignacio Sala Pascual*:

Així doncs, amb l'esmentada Maria Mercè Girbau Estrada, informaren Ignasi Sala Pascual –que ja havia informat en la causa acumulada núm. 4 que hem comentat abans–, i Josep Julià Canadell, que declarà sobre els quatre encausats. D'Antoni Roqueta, diu que en desconeixia totalment l'actuació. I, de Josep Terradas, diu que tan sols sap que era d'Esquerra Catalana. Quant als altres dos, l'informe també és discret.

Així mateix, sobre els quatre acusats citats en l'expedient, hi ha un informe de Josep M. Viader i Canals, impressor, guixolenc i afiliat a la FET y de las JONS. El seu informe, més dur, està en la línia del que havia fet Falange sobre Joan Duran. Per exemple, de Joan Ferrer diu:

"[...] Que durante el dominio rojo, fue uno de los que tomó parte en el saqueo de la Iglesia Parroquial, así también fue comisionado por el Comité para el enterramiento de los asesinados en la madrugada del primero de Noviembre de mil novecientos treinta y seis. Que también desde los primeros momentos se dedicó a patrullar por las calles de la localidad, armado de fusil y pistola...

Que también conoce a Antonio Roqueta Roselló, y que este individuo pertenecía de antiguo a la CNT-FAI.- Que durante el dominio rojo fue de los primeros en ir a la calle armado de fusil, dando cuando le tocaba hacer guardia a la cárcel un pésimo trato a los familiares de los detenidos [...].

De Guillern Garreta, afirma que "se dedicaba, según sabe por referencias, a la compra de cianuro para desfigurar a los cadáveres de los asesinados".

Rosend Cacàs Fors¹²² va informar de Joan Ferrer amb força duresa. En preguntar-li sobre els fets luctuosos ocorreguts al cementiri la matinada del trenta d'octubre de 1936, digué:

"Que al llegar al mismo, un miliciano armado y que estaba de guardia, le ordenó dar la vuelta, manifestándole que no volviese hasta las diez; Que el citado miliciano era un tal Miguel Ragolta; Que si bien no vio personalmente los enterramientos casi puede asegurar que el Juan Ferrer Duran estaba la noche de referencia y que, si bien no puede asegurar tomara parte en los fusilamientos, sí desde

Recordatori dels funerals celebrats el 6 de juliol de 1939 per les víctimes de la repressió republicana.

(Procedència: AMSFG)

¹²² Tenia 56 anys i era casat amb Gertrudis Noallas. Paleta d'ofici i encarregat del cementiri durant la guerra. Vivia al carreró de Sant Elm.

luego en darles sepultura a los cadáveres por estar enterrados en sitio reglamentario y ser el citado Juan Ferrer sepulturero del Cementerio. Haciendo constar el declarante por lo que vio al ir nuevamente al Cementerio a las diez, que las víctimas debían ser asesinadas en el mismo cementerio".

Antoni Roqueta Roselló, com a manobre, la nit dels assassinats va ser reclamat pel comitè perquè procedís amb els altres a l'enterrament dels onze guixolencs assassinats al cementiri. Roqueta, per la seva banda, implicà en aquell succés luctuós els germans Alfons i Baldomero Nadal i Josep Plaja, *"según había oído decir"*. I declarà *"que si no hubiese sido obligado, no hubiera ido al Cementerio"*.

L'informe de la Guàrdia Civil reconeix que els informes rebuts no són de mala conducta pública ni moral. Només fan referència al fet que va pertànyer a la CNT i que s'hi va afiliar com a milicià, la qual cosa comportà que portés armes durant *"toda la dominación marxista"*. I que únicament se li coneixia la participació en l'enterrament dels cadàvers de les víctimes de la repressió. L'alcalde gestor Vicenç Gandol, amb relació a ell, informà:

"Afiliado a la CNT y miliciano al servicio de dicha Sindical.- Conducta buena. Se supone intervino en el enterramiento de las víctimas del 31 de octubre del 1936.- San Feliu de Guixols 13 de Marzo de 1939.

Pueden corroborar estos informes: Eduardo Carerach y Guillermo Tell".

Josep Terradas Teixidor va ser detingut per haver estat el xofer que va conduir el vehicle amb les persones que havien de procedir a l'enterrament de

les despulles que hi havia al cementiri. Ell mateix va declarar que *"no vio los cadáveres de los asesinados, ya que se limitó a llegar con el coche hasta la puerta del cementerio [...] y que nunca perteneció a ningún partido, ya que estaba tan solo sindicado en la CNT. Niega fuese voluntario a llevar los cadáveres de los asesinados, así como los cargos que se le hacen"*.

De Terradas informaren:

Falange Española Tradicionalista y de la JONS:

"Juan Terradas Teixidor.- Su afiliación política era anarquista y pertenecía a la CNT y FAI.- A principio del movimiento formó parte del Comité como delegado del Transporte, y es de dominio público que fue uno de los chóferes que llevó a los detenidos al lugar donde fueron asesinados, o sea: al Cementerio de esta ciudad; también se dice que se prestó voluntario para tal servicio.- Por ser este individuo destacado del extremismo local estamos seguros que sus declaraciones darán mucha luz sobre los lamentables sucesos que ocurrieron en E/C. durante el oprobio rojo.

San Feliu de Guixols 28 de febrer de 1939".

Firmen el delegado del jefe provincial, Rafael Vivas; el jefe de Falange, Martí Banaset; i J. Balmaña.

Per l'Ajuntament, Vicenç Gandol informava que Joan Terrades va ser:

"Muy activo en su colaboración y ayuda prestada a José Massa para la incautación de todos los elementos de transporte de esta ciudad, quedando al servicio de la llamada «Colectivización del Transporte» durante todo el período rojo"¹²³.- Según confesión propia fue llamado a llevar hombres con

¹²³ Vicenç Gandol se sentia víctima d'aquell procés de l'economia de guerra –l'agrupació dels mitjans de transports–, ja que se li varen confiscar diversos cotxes i carros.

picos y palas al Cementerio el día 31 de octubre de 1936 momentos después de haberse perpetrado los asesinatos ocurridos en aquella madrugada.- San Feliu de Guixols, 7 de marzo de 1939. III Año Triunfal.- El Alcalde Gestor V. Gandol. Pueden corroborar esta información: Eduardo Carerach, G. Tell Guri".

Declaració de Guillem Tell Guri:

"Que conoce Juan Terradas Teixidor, y pertenecía a organizaciones de extrema izquierda. Al advenimiento del Glorioso Movimiento se afilió voluntariamente a las milicias de la CNT. Fue uno de los elementos más destacados del Comité de Transportes y desde cuyo cargo colectivizó estos servicios. Realizó entre

otros cometidos los servicios de llevar en su coche las personas encargadas de los enterramientos de las personas de derechas que habían sido asesinadas, suponiendo el declarante y según es rumor general del pueblo que realizó éste con su coche todas las diligencias necesarias, como llevar en él a los asesinos y a sus víctimas al Cementerio de E/C".

I així ho firma.

Josep Julià Canadell, per la seva banda, va fer un informe sobre els quatre encausats.

Pel que fa a Guillem Garreta Esteban, Vicenç Gandol va fer-ne un informe força benigne: "hombre de poca cultura embaucado por las propagandas de extrema izquierda". I donà els noms de Josep M. Viader i Ignasi Sala Pascual com a testimonis.

El de FET y de las JONS era molt més virulent:

"La filiación política de este individuo es CNT-FAI.- Si bien no ha figurado directamente en el Comité Rojo de esta ciudad, es uno de los elementos que más ha contribuido con sus charlas y denuncias a amargar la vida a los elementos honrados de esta ciudad.- Hay la duda de si fue el encartado o un hijo mayor el que adquirió el ácido clorhídrico para desfigurar el rostro de las víctimas que fueron bárbaramente asesinadas en la madrugada del 31 de octubre de 1936".

L'informe era signat per Martí Banaset, i posava com a testimonis Maria Mercè Girbau, Josep Julià i Alfons Barneda.

L'encausat, per la seva banda, declarava:

"Que se vio precisado a ingresar a CNT- en el año 37 para poder trabajar, como así lo hizo luego cortando leña en el bosque por cuenta del ayuntamiento. Niega

Document de Guillem Garreta Inclòs en el seu expedient.

(Procedència: Arxiu Tribunal Militar Tercer de Barcelona)

tuviere alguna participación en el hecho de que se desfigurasen los cadáveres de los asesinados con cloruro, así como todos los cargos que se le hacen”.

En la mateixa causa - sumari d'urgència 135 - hi havia Jaume Baudina Mataró, nascut a Barcelona, de 52 anys i veí de Sant Feliu (c/ Pecher, 58). Casat i manobre d'ofici. Va ser acusat de *rebelión militar* en ser denunciat –per Maria Mercè Girbau– de ser també present al cementiri la nit dels assassinats. A l'atestat consta que:

“la señorita María Mercedes Girbau Estrada, de la calle Capmany 3 [...], dice que desde que se cometieron los asesinatos está oyendo decir que un tal Jaime Baudina se encontraba efectivamente en el cementerio, cosa que le han dicho diferentes personas, aunque no puede recordar el nombre de ninguna en este momento¹²⁴”.

També testimonià en contra el sergent de carrabiers retirat Josep Illana Dolcet, que afirmava que, quan el milicià feia guàrdia a la presó, va maltractar algun dels presos allí tancats, després dels fets que s'esdevingueren la matinada del 30 al 31 d'octubre al cementiri de la ciutat.

L'informe de FET y de las JONS assegurava, en referència a ell, que:

“era uno de los supuestos autores de los asesinatos cometidos en la trágica madrugada del 31 de octubre de 1936.- Hombre sin fe, sin honor y sin conciencia, se le consideraba capaz de haber cometido cualquier villanía”.

Sant Feliu de Guíxols 28 de febrer de 1939. Firmen Martí Banaset, Joan Balmaña i Rafael Vivas.

L'informe de la Guàrdia Civil repetia el mateix que el de Falange Española. L'alcalde gestor, per la seva banda, afirmava:

“Fue miliciano a las órdenes de los Comités, que aprovechando su ignorancia se servían de él para las diligencias más comprometedoras, suponiendo que se le utilizaron también para la ejecución trágica [sic] en la madrugada del 31 de octubre de 1936.- San Feliu de Guixols, 7 marzo 1939. Firma: V. Gandol.

Pueden corroborar estos informes: Ramón Matas y Ignacio Sala Pascual”.

En el mateix sentit de Vicenç Gandol, informaren M. Mercè Girbau, Josep Illana Dolcet –que es reafirmaven en les seves denúncies inicials– i Ramon Matas Arxer.

Martí Banaset Carbonell, ara a títol personal, deia:

“En cuanto al hecho de que tomara parte en los asesinatos cometidos..., aunque no puede asegurar categóricamente tomara parte el acusado en tal hecho, sí lo considera muy capaz de ello [...]”.

Wenceslao Sánchez Sánchez, de 62 anys, sergent retirat de la Guàrdia Civil, nascut a Balsa Pintada (Múrcia) i veí de Sant Feliu, repetia el mateix que denunciava Illana: que l'acusat va tractar violentament els presos a la Casa de la Marquesa del carrer Goula.

Sumaríssim d'urgència núm. 48 obert a Albert Güitó Palé –de Sant Feliu (plaça del Monestir), de 46 anys, casat i taper d'ofici– en ser acusat d'*auxilio a la rebelión*. Les diligències començaren el dia 18 de febrer de 1939.

¹²⁴ El subratllat és nostre, perquè l'acusació es basa en rumors i en noms de gent que no recorda.

La Guàrdia Civil havia rebut informes sobre el fet que Güitó havia format part del Comitè de Guerra de Sant Feliu i que havia estat milicià.

FET y de las JONS, el dia 21 de febrer, deia que [Albert Güitó]:

"Procede del Partido de Esquerra Catalana, aunque al poco de iniciarse el movimiento ingresó en el grupo CNT-FAI.- Fue nombrado interventor en la Central Telefónica de E/C y era persona de confianza de Isgleas, ex-Ministro de la Guerra del Gobierno Rojo, Jefe de la FAI de Cataluña.- Se supone con fundamento que está muy enterado de todo lo ocurrido en esta ciudad, pues también actuó de miliciano.- Dicese que formaba parte del Comité de Guerra al iniciarse el Movimiento, aunque no hemos podido confirmar este extremo".

Firmen Pere Rígau, Jaume Casas; i Martí Banaset i Jaume Morella com a caps de Falange.

Per l'Ajuntament informà Vicenç Gandol dient que havia estat l'encarregat de la vigilància dels xalets de S'Agaró. I Josep M. Viader i Eduard Carerach ho corroboraven. També va declarar Josep Julià Canadell.

L'acusat va reconèixer que havia estat nomenat interventor de la Central Telefònica i encarregat de la custòdia dels xalets de S'Agaró, i refusà totes les altres acusacions.

Sumari número 112:

Marcel Rutllan Tornabells, de Sant Feliu (c/ Sant Domènec, 122), de 52 anys d'edat, casat i escrivent de la fàbrica Tornabells, va ser acusat de rebel·lió militar.

Rafael Vivas Casamajor va denunciar que Marcel Rutllan havia anat a casa seva a detenir el seu pare,

Josep Vivas Borjas, i que per tant el considerava responsable del seu assassinat. En general, se l'acusava d'haver participat en diverses detencions i en els desordres dels primers dies, com els que succeïren al voltant de l'església parroquial. I també d'haver estat conseller municipal.

D'altra banda, en aquest expedient s'hi troba una declaració favorable –cosa raríssima!–: la que va fer Maria Àngels Puxal [sic] Malle de Girona (plaça de Sant Agustí), afirmant que Marcel Rutllan l'havia protegit enfront de la persecució de què era objecte, i l'acompanyà a una masia de Romanyà, on es va estar del 1936 al 1939. Concloïa que, de no haver estat per ell, l'haurien morta.

Es procedí a registrar la casa que en Macel tenia a Romanyà i s'hi trobaren armes... i menjar.

Per FET es declarà que havia participat activament en els esdeveniments de l'octubre de 1934, i que pertanyia a Esquerra Catalana, *"y que había tenido una actuación destacadísima en los registros, detenciones, denuncias y robos...."*

Firmen l'informe el cap de Falange M. Banaset, Rafael Vivas –*delegado del jefe provincial*–, J. Balmaña i, probablement, Jaume Morella.

Per l'Ajuntament, Vicenç Gandol informà que Marcel Rutllan:

"Siendo concejal en el Ayuntamiento de esta ciudad con anterioridad al 19 de julio de 1936, desarmó al Somaten de ésta haciendo presentar las armas en el Ayuntamiento bajo el pretexto de una sencilla inspección o revisión de armamento, cuyas armas fueron repartidas en la referida fecha entre los elementos de su partido.- Tomó parte muy señalada en registros, denuncias y detenciones que se hicieron después del 19 de julio de 1936, siendo considerado como confidente de la policía de la Generalidad de servicio en esta".- San Feliu

de Guixols, 7 de marzo de 1939. III Año Triunfal.- El Alcalde Gestor, V. Gandol.- Pueden corroborar esta información: I. Sala Pascual i José Mª Viader”.

Ignasi Sala Pascual es limità a repetir l'informe d'alcaldia.

Rafael Vivas Casamajor es reafirmà en el que havia declarat en l'atestat.

Josep Maria Viader Canals declarà que [Rutllan]:

“Ya intervino activamente en los sucesos revolucionarios del seis de Octubre en Cataluña y, como Concejal que era en aquella fecha en el Ayuntamiento, fue de los primeros en alzar la bandera del separatismo en el balcón de la Casa Consistorial, que más tarde fue detenido y procesado, saliendo en libertad cuando las elecciones de Febrero de 1936”.

Repeteix el que ja havien dit els altres declarants (detenció de Josep Vivas Borjas...) i hi afegeix:

“Que también puede decir a su favor que tres días antes de verificarse el derrumbamiento total de los rojos, el acusado entregó a unos cuantos desertores del ejército rojo huidos en el monte, y entre los cuales se hallaba el declarante, cierta cantidad de municiones que estos le habían solicitado. Que ahora recuerda que se dedicaba a depositar dinero o, mejor dicho, valores en oro en Francia de un robo efectuado en casa de un sacerdote de esta localidad, que fue asesinado”.

L'expedient incloïa, a més, una carta adreçada per Marcel Rutllan a Enric Salvadó, en què parlava de la possibilitat de localitzar algun desertor amagat per les masies de Romanyà (15/1/39). També hi figurava una ordre donada per ell al *compañero* Falgàs, en

nom del comitè, perquè es poguessin retirar uns mobles de la senyora Beatriu Roig. Eren proves per a l'acusació.

Per la seva banda, Marcel Rutllan va declarar que ell no havia participat en la detenció del senyor Josep Vivas, quan aquest va ser detingut per ordre del comitè. Que ell només s'havia limitat a anar-hi a buscar, a casa d'en Vivas, la relació de finques que administrava, per ordre de l'alcalde Campà. Reconeugué la seva firma en els dos documents aportats a l'atestat, però negà tots els càrrecs que se li imputaven.

- Sumari d'urgència núm. 132:

Ròmul Sureda i Castelló, nascut a Llagostera feia 63 anys i veí de sant Feliu (c/ Sta. Magdalena, 24), casat i agent d'assegurances. Va ser acusat també del delictes de rebel·lió militar.

L'inici del sumari es devia a la denúncia de Rafael Vivas Casamajor, *“persona de reconocida solvencia y de verdadera adhesión [sic] a nuestro Glorioso Movimiento”*. Vivas l'acusà de ser un autèntic revolucionari, que havia col·laborat en un periòdic d'esquerres, que animava a la revolució atacant el capitalisme i el catolicisme, que era el president dels Lliurepensadors, que formà part del Comitè de Guerra, etc. *“También puede decir que la noche que fue asesinado su padre [Josep Vivas Borjas] y otros vio al tal Sureda en un coche sobre las ocho de la noche en dirección a Rosas”*.

També va ser interrogat el senyor Lluís Burgell Gener¹²⁵, sobre els antecedents de Sureda. Digué que el coneixia de tota la vida, que reconeixia que era republicà d'esquerres, però desmentí tot el que Rafael Vivas li imputava i, a més, declarà que *“le consta que hizo gestiones para su libertad y la de otros que se encontraban en su mismo caso [...] y*

¹²⁵ Industrial surotaper que vivia a la rambla Vidal, 26. Tenia 56 anys i havia nascut a Girona. Havia estat detingut els dies de la repressió republicana.

que le oyó reprobar la forma como se estaban desarrollando los sucesos, condenando los atropellos y desmanes que se cometían y muy especialmente el crimen". Burgell conclouia que ell i altres companys varen ser alliberats gràcies a les seves gestions.

L'informe de Falange, en canvi, va ser ben negatiu. El firmaven M. Banaset, Rafael Vivas i Joan Balmaña.

També el de l'alcalde Gandol va ser dur: "*Charlatán incansable en sus propagandas contra los ideales de orden, patriotismo y religión [...]*". Igualment en aquest sentit negatiu informaren Ignasi Sala Pascual i Josep Banaset Carbonell.

En l'expedient, s'hi adjuntà un certificat de Ricard Pascual, secretari de la Federació Local de Sindicats (CNT), que certificava que n'era un afiliat.

En descàrrec seu, en la *declaración indagatoria*, en Ròmul acceptava que havia escrit en el setmanari *El Programa* –que era el portaveu del Partit Federal–, però negava que s'hi escrivís "sistemàticament" contra la religió. En defensa pròpia, va al·legar la tasca que havia fet en la Creu Roja, més de trenta anys, de la qual havia estat fundador i president.

I amb l'*autoresumen*, l'expedient, junt al dels altres, s'envià a l'auditoria de Girona.

- Sumari d'urgència núm. 133: Climent Sánchez González, que havia nascut a Mazarrón (Múrcia). 40 anys, casat i xofer de professió.

Aquest veí de Sant Feliu va ser detingut pel falangista Josep Terrassench Bas, natural de Morellàs (el Vallespir) i veí de Sant Feliu, i fou conduït a la comandància de la Guàrdia Civil, on s'inicià l'atestat sota l'acusació –per part de l'esmentat falangista– d'haver format part del Comitè de Guerra i d'haver estat xofer de Josep Irla. També l'acusà de ser un element important a l'Esquerra Catalana i d'haver confiscat la línia d'autobusos a Figueres.

S'ampliaren les investigacions a través de Martí Banaset, de Falange, que corroborà la declaració del Terrassench¹²⁶. I el mateix Banaset el tornà a acusar, junt amb Rafael Vivas, Francesc Portas i Juan Balmaña, en l'informe de Falange.

L'alcalde gestor Vicenç Gandol, amb la corroboració d'Ignasi Sala i d'Eduard Carerach, va emetre un informe en el mateix sentit negatiu i amb les mateixes acusacions.

Es ratificaren, més tard, en les seves declaracions, Martí Banaset, Francesc Portas Lluch i Josep Mir Samí.

Josep Tauler Peral, afusellat a Girona l'abril de 1939 a l'edat de 52 anys.

(Procedència: Ramon Tauler)

¹²⁶ Curiosament, l'alcalde accidental Robert Palli va estendre un certificat de mala conducta al falangista Terrassench, el 20 de maig de 1940.

En descàrrec propi, Climent Sánchez va declarar que havia fet tots els possibles per salvar mossèn Sants, *"muy buena persona"*, i que l'havia fet avisar perquè es fes escàpol. Acceptà que havia estat xofer de Josep Irla quan aquest era a Barcelona exercint com a director general de Rendes i Patrimoni.

- Sumari d'urgència núm. 164:

Josep Tauler i Peral, nascut a Sant Feliu, de 52 anys, casat i viatjant.

Les diligències les començà –com sempre– el sergent de la comandància José González Esquina. *"Que teniendo noticias de la actuación destacada que en toda la dominación marxista [...] se procedió a hacer más información sobre el mismo"*.

La primera persona que declarà en contra seu va ser Francesca Carrera Albertí, i digué que Tauler li havia fet saber, en una conversa de carrer, que coneixia la llista dels que serien afusellats i que ell n'havia proposat una altra de més àmplia. (El que es fa estrany és que Josep Tauler fes aquestes confidències a una senyora pràcticament desconeguda per a ell, com ella mateixa remarca: que només el coneixia de quan passava per davant de l'estanc de Sant Joan, on ell havia de reposar per la seva malaltia).

Després va ser interrogat Antoni Ribot Pujol, que expressà que Tauler era manifestament antifeixista i que era un exaltat anti-Movimiento, fins al punt de llançar-hi algunes amenaces verbals en contra.

Arran de les declaracions de la senyora Carrera i de Ribot, Josep Tauler va ser detingut i se n'inicià l'expedient. A l'atestat es recullen, a més, les declaracions del comerciant Joan Albertí Salip, que reconegué que, efectivament, havia proferit alguna amenaça verbal contra Maties Ribot per alguna qüestió econòmica que hi havia hagut entre ells.

L'informe de Falange que emet el seu representant Banaset és absolutament negatiu. *"[...] Resumiendo. Tauler puede considerarse como sujeto peligroso para el bienestar público. No sólo por sus ideas sino por el veneno que destila su boca, y por el gozo que siente al ver sufrir a los demás". Hi són com a testimonis Antoni Ribot i Joan Balmaña.*

El d'alcaldia, que firma Vicenç Gandol, diu:

"Tiene un historial político de izquierda, jactándose a menudo de ser íntimo amigo del ex presidente de Catalunya F. Maciá y que en su intentona fracasada de Prats de Molló era oficial del ridículo ejército que debía conquistar Catalunya.- Hablaba mucho pero afortunadamente la gente no le hacía caso porque su conducta ciudadana no podía tomarse como ejemplo de formalidad".

Aquest informe comptava amb la confirmació de G. Tell Guri i Eduard Carerach.

En el mateix sentit pejoratiu de la persona, declararen Joaquim Ararà Planellas i Maties Ribot Xatart. I es ratificaren en el que ja havien declarat Joan Albertí, Antoni Ribot, Guillem Tell i Francesca Carrera.

Tant a l'atestat com a la seva darrera declaració, Josep Tauler negava tots els càrrecs que se li feien, entre altres coses perquè era un home malalt –del cor– i es cansava molt quan caminava. Acceptava que havia tingut relacions epistolars amb Maties Ribot –que es trobava a Andalusia per qüestions de negocis–, però negava que l'amenacés.

"En cuanto a que hiciera manifestaciones en público todas ellas contra al Glorioso Movimiento y excitar para que mataran a los facistas, también lo niega rotundamente, aunque pudiera ser que en

algunas ocasiones en que fue bombardeada esta Ciudad por la Aviación y Escuadra Nacional, y que en algunas de ellas fue alcanzado el lugar donde se encontraba, quedando una de estas sepultado por el derrumbamiento, dijese algunas de estas manifestaciones, pero nunca señalando cosa ni persona determinada".

I demanava que preguntessin a Vicenç Gandol, alcalde, al senyor Bonet i a la família Falgueres, confiant que informarien favorablement sobre la seva persona. Gandol ja ho farà, d'informar, però en sentit totalment oposat al que esperava Tauler.

- Sumari d'urgència núm. 163: contra Vicenç Guillem Oliva, nascut a Sant Feliu, de 60 anys, casat i drapaire d'ofici.

Informaren en contra Wenceslao Sánchez Sánchez, Antoni Rufi Grós, Martí Banaset, per Falange. Gandol, per l'Ajuntament, junt amb Josep M. Viader i Ramon Matas.

- Sumari d'urgència núm. 160: contra Eduard Jover Zaplana. Nascut a Cartagena, de 46 anys. En l'atestat consta com a agent de policia marítima.

Informaren en contra el sotsdelegat marítim del port José Antonio Lartitegui Zabala; Benet Pla Calsada, president del pòsit de pescadors; i Joan Mallol Casanovas, pràctic del port. Per Falange, Banaset. I Gandol, per l'Ajuntament, amb Ramon Matas i Josep M. Viader.

L'acusat es va defensar al·legant que tot el que havia fet a mar, ho havia fet en compliment d'ordres superiors o del comitè, i mai per pròpia iniciativa.

L'expedient acumulat de totes aquestes causes va passar a l'auditoria de Girona i es nomenà,

tot seguit, un defensor. S'acordà celebrar el consell de guerra el dia 23 de març, a les 9 del matí.

Així doncs, tots els guixolencs citats (Joan Ferrer Duran (àlies "Polacra"), Antoni Roqueta Roselló, Josep Terradas Teixidó, Guillem Garreta Esteva, Jaume Baudina Mataró, Albert Güitó Palé, Marcel Rutllan Tornabells, Ròmul Sureda Castelló, Climent Sánchez González, Josep Tauler Perals, Vicenç Guillem Oliva i Eduard Jover Zaplana) varen ser jutjats conjuntament el dia 23.

Presidia el consell el comandant d'Infanteria D. Frutosos Prendes. El fiscal era el capità Antonio González Cuéllar i el defensor, l'alferes Agustín García.

El fiscal demanà pena de mort per a Joan Ferrer, Antoni Roqueta, Josep Terradas, Guillem Garreta, Jaume Baudina, Marcel Rutllan, Climent Sánchez i Josep Tauler.

I per a l'Albert Güitó i Vicenç Guillem, 20 i 12 anys, respectivament.

El defensor es va limitar a demanar que es rebaixés en un grau la pena sol·licitada pel fiscal.

La pena de mort imposada –i fatalment acomplerta– a Josep Tauler es basava essencialment en el delictes, denunciat per algun veí de Sant Feliu, d'haver parlat massa en temps de guerra; i no pas en cap fet delictiu.

Ell n'era ben conscient. Per aquest motiu, abans de morir va fer un breu testament i va deixar escrita una breu nota a la seva dona:

"És a punt d'acomplir-se l'anhel dels bàrbars que em van denunciar innocentment. Moro víctima en criminals mans. Es cometrà una injustícia.- Adéu per sempre.- Josep Tauler"¹²⁷.

¹²⁷ L'original és escrita en castellà. Nosaltres l'hem traduïda.

Sentència de la causa acumulada núm. 15

"En la Plaza de Gerona a veintitrés de marzo de mil novecientos treinta y nueve."-Tercer Año Triunfal".- Reunido el Consejo de Guerra número tres de esta Plaza, para ver y fallar las Causas acumuladas seguidas por el procedimiento sumarísimo de urgencia contra los procesados JUAN FERRER DURAN (a) Polacra, ANTONIO ROQUETA ROSELLO, JOSE TERRADAS TEIXIDO, GUILLERMO GARRETA ESTEBAN, JAIME BOUDINA MATARO, ALBERTO GUITO PALE, MARCELO ROTLLAN TORNABELLS, ROMULO SUREDA CASTELLO, CLEMENTE SANCHEZ GONZALEZ, JOSE TAULER PERALS, VICENTE GUILLER OLIVA Y EDUARDO JOVER ZAPLANA.-

Dada cuenta de las actuaciones, oídas la acusación fiscal, la defensa y a los procesados, y

RESULTANDO: Que contra los legítimos Poderes del Estado asumidos por el Ejército a partir del diecisiete de Julio de mil novecientos treinta y seis, en virtud de su función constitutiva, se desarrolló un alzamiento en armas y una tenaz resistencia, cometiéndose a su amparo toda suerte de violencias, hechos en los que participaron los procesados en la siguiente forma:

1º.-JOSE TAULER PERALS, hijo de Ramón y de Francisca, de 52 años de edad, natural y vecino de San Feliu de Guixols, Viajante de Comercio y de estado casado.-Individuo de ideología extremadamente izquierdista, militante de "Estat Catalá", antiguo amigo de Maciá: tomó parte activa en los sucesos revolucionarios de octubre de 1934 e hizo propaganda en las elecciones de febrero de 1936 a favor del Frente Popular.-Con posterioridad al Movimiento fue inductor del Comité rojo para que practicase registros domiciliarios y detuviese a las personas de derechas, diciendo públicamente que había que acabar con la canalla fascista.-Con anterioridad al asesinato de los Señores Vivas y otros, dijo que serían asesinados y que si el Comité aceptara la lista que él proponía que mataría a muchos más.-También dijo que había escrito a Andalucía, donde estaba su socio Don Matías Ribot (con quien el procesado tuvo disgustos), y que si la carta llegaba a tiempo no volvería éste por San Feliu.-

2º.-JUAN FERRER DURAN (a) Polacra, hijo de Luis y Catalina, de 59 años, natural de Llucmajor (Mallorca) y vecino de San Feliu, profesión zapatero y estado casado.-Individuo afiliado con anterioridad al Movimiento a la Esquerra Catalana y con posterioridad ingresó en la C.N.T.-Al estallar el Movimiento fue Miliciano al servicio del Comité de Guerra, haciendo guardias por las calles con arma larga y pistola.-Junto con sus cuatro hijos, destacados elementos de la F.A.I.-tomó parte en el saqueo de la iglesia parroquial.-En su casa se halló, al detenerle, armamento y correajes de la Guardia Civil y propaganda de la C.N.T. y de la F.A.I.-

3º.-JOSE TERRADAS TEIXIDOR, hijo de Manuel e Inés, de 43 años, natural y vecino de San Feliu de Guixols, profesión chófer y estado casado.-Antiguo afiliado a la Esquerra Catalana: militante antes del

Movimiento de la C.N.T. y después ingresó como Miliciano en esta Organización.-Al iniciarse el Movimiento fue Delegado Local de los Transportes y estuvo al servicio de la Colectivización de los mismos. Como chófer llevó la noche del 1 al 2 del noviembre de 1936, a los individuos que habían de enterrar los cadáveres de las personas de orden asesinadas en dicho día.-

4º.-MARCELO ROTLLAN TORNABELLS, hijo de Jaime y de Concepción, de 50 años, natural y vecino de San Feliu, de profesión Contable y estado casado.-Militante con anterioridad al Movimiento en la Esquerra Catalana: participó activamente en la Revolución de Octubre de 1934, siendo el que izó en el Ayuntamiento la Bandera separatista, por cuyo hecho fue condenado, y amnistiado en febrero de 1936.-El 18 de julio era Concejal de San Feliu, continuado en el cargo hasta el mes de septiembre.-Al estallar el Movimiento tomó partido por la causa roja, viéndosele públicamente con armas.-Acompañado de cuatro milicianos, detuvo a Don José Vivas, a quien condujo al Ayuntamiento diciéndole que nada le pasaría, y no obstante fue asesinado algún tiempo después.-Hizo incautaciones de muebles y denunció al Comité a desertores del ejército rojo.-

5º.-ROMULO SUREDA CASTELLO, hijo de Tomás y Dolores, de 64 años de edad, natural de Llagostera y vecino de San Feliu, profesión agente de Seguros y de estado casado.- Individuo de ideología extremadamente izquierdista, Presidente de la Sociedad local de Libre pensadores, antiguo afiliado al Partido Federal, en cuyo órgano El Diario Republicano "Programa", colaboró asiduamente; hizo también intensa propaganda de palabra.- Al estallar el Movimiento fue Delegado de Abastos del Comité de San Feliu. Pertenecía a la Asociación "Trabajadores de Seguros"- No ha tomado directamente parte en los hechos violentos.-

6º.-CLEMENTE SANCHEZ GONZALEZ, hijo de Diego y de Rosalía, de 40 años, natural de Mazarrón y vecino de San Feliu, profesión chófer y estado casado.-Antiguo afiliado a la Esquerra Catalana, actuó en las elecciones en favor del Frente Popular.-Al estallar el Movimiento ingresó en "JUVENTUDES DE EZQUERRA", y en representación de ellas formó parte del Comité de Guerra de San Feliu; actuó de Miliciano, vistiendo mono y con armamento.-Fue miembro de la Directiva del Comité que se incautó de la Empresa de Automóviles S.A.R.F.A..-En 4 de febrero de 1937 fue nombrado Concejal, desempeñado este cargo hasta julio de 1938.-Su actuación dentro del Comité no ha sido mala en general, y al decidir el Comité asesinar a doce personas de orden, protestó y dimitió antes de que se cometiesen los asesinatos.-

7º.-EDUARDO JOVER ZAPLANA, hijo de Eduardo y de Caridad, de 46 años, natural de Cartagena y vecino de San Feliu, Agente de Policía marítima y de estado casado.- No se había significado en política con anterioridad al Movimiento Nacional, mas al estallar éste sirvió incondicionalmente al Comité rojo.-Con desprecio de su jefe, erigióse en autoridad marítima, y requisó embarcaciones y efectos navales.-Fue

miliciano rojo, vistiendo mono y correajes y al frente de otros milicianos hizo en canoa-automóvil la vigilancia de la costa.-Era el técnico de marina del Comité de Guerra.-Denunció al Subdelegado de Marina ante la Delegación marítima de Barcelona y para salvarse este señor hubo de huir de San Feliu, viéndose obligado más tarde a sindicarse.-

8º.-JAIME BOUDINA MATARO, hijo de José y de Antonia, de 52 años, natural de Barcelona y vecino de San Feliu, profesión Peón y de estado casado.-Afiliado antes del Movimiento a la C.N.T.-F.A.I.-Al formarse las Milicias Antifascistas, ingresó en ellas, permaneciendo de Miliciano hasta su completa disolución.- Hizo guardias en la cárcel y llevó su celo a maltratar a los detenidos, entre ellos al Teniente de Aviación Don Román Grau.-

9º.-ALBERTO GUITO PALE, hijo de Pedro y Balbina, de 46 años de edad, natural y vecino de San Feliu, profesión taponero y de estado casado.-Con anterioridad al Movimiento estaba afiliado en la C.N.T. y actuó como miliciano voluntario, siendo el encargado de la Vigilancia Sagaró y su playa, mandando el Destacamento de Milicianos que tenía en tal servicio.-Fue interventor de la Central en él y era su asesor en algunas cuestiones.-

10º.-ANTONIO ROQUETA ROSELLO, hijo de Pedro y Concepción, de 38 años, natural de Gerona y vecino de San Feliu, profesión Peón albañil y de estado casado.-Con anterioridad al Movimiento estaba afiliado a la C.N.T.-Ingresó al estallar el Movimiento en las Milicias de la C.N.T., haciendo servicio de armas.-Como miliciano hacía guardias en la Cárcel y frecuentemente maltrataba a los familiares de los detenidos.-

11º.- VICENTE GUILLEN OLIVA, hijo de Federico y Maria, de 50 años, natural y vecino de San Feliu, profesión Trapero y de estado casado.-Ingresó después de estallar el Movimiento en la C.N.T.-Era individuo borracho y de baja moralidad.-Habló frecuentemente en contra del Movimiento Nacional, y de las personas de orden que suponían fueran afectas al mismo, originándoles con esto molestias, cual sucedió con el Sargento retirado de la Guardia Civil Don Wenceslao Sánchez, que fue detenido por el Comité.-
RESULTANDO: Que no aparece que haya participado en la rebelión ni cometido a su amparo violencias, el encartado GUILLERMO GARRETA ESTEBAN, hijo de Isidro y de Rosa, de 57 años, natural de Palafrugell y vecino de San Feliu, de profesión Comerciante y de estado casado.-

HECHOS PROBADOS

CONSIDERANDO: Que los hechos relatados y que el Consejo declara probados, constituyen un delito de rebelión militar que se define y.... en los artículos 237 y párrafo 2º del 238, ambos del Código de Justicia Militar, y de cuyo delito son responsables en concepto de autores los encartados de los números 1º al 7º inclusive, del primero de los Resultados anteriores, y de otro delito de auxilio para cometer la rebelión militar, definido y penado en el párrafo 1º del artículo 240 del citado Código de Justicia Militar y de cuyo delito son también responsables en el mismo concepto de autores los encartados de los números 8º, 9º y 10º del mismo Resultando; y de un tercer delito de provocación para cometer la rebelión militar que se define y pena en el párrafo 2º del ya citado artículo 240 y del que en igual concepto de autor es responsable el encartado del número 11º.-

CONSIDERANDO: Que el Consejo, haciendo uso de la facultad que le confieren los artículos 172 y 173 del Código de Justicia Militar, estima justo imponer la pena en su mayor gravedad y extensión a los encartados señalados en los números 1º, 8º y 9º, en el Resultando de hechos probados y a los demás encartados en la extensión que en el fallo se señala.-

CONSIDERANDO: Que toda persona responsable criminalmente de un delito lo es también civilmente.-

CONSIDERANDO: Que sólo pueden ser penados los hechos previamente definidos por la ley como constitutivos de delito.-

VISTOS los artículos citados y demás de general aplicación.-

FALLAMOS que debemos condenar y condenamos al encartado JOSE TAULER PERALS a la pena de MUERTE: a JUAN FERRER DURAN, JOSE TERRADAS TEIXIDOR, MARCELO ROTLLANS TORNABELLS, ROMULO SUREDA CASTELLO, CLEMENTE SANCHEZ GONZALEZ Y EDUARDO JOVER ZAPLANA a la de RECLUSION PERPETUA; a JAIME BOUDINA MATARO y ALBERTO GUITO PALE a la de VEINTE AÑOS DE RECLUSION TEMPORAL; a ANTONIO ROQUETA ROSELLO a DOCE AÑOS Y UN DIA DE RECLUSION TEMPORAL y a VICENTE GUILLER OLIVA a la de SEIS AÑOS Y UN DIA DE PRISION MAYOR, llevando consigo las penas de pérdida de libertad, las accesorias correspondientes y el abono de la prisión preventiva sufrida, haciéndose declaración de ser civilmente responsables todos los encartados precedentemente citados, de los daños ocasionados por la rebelión.-
DEBEMOS absolver y absolvemos al encausado GUILLERMO GARRETA ESTEBAN.-

Als darrers moments de la seva vida, mentre s'aixecava el patíbul per a ell i molts més, se'l veié a la presó de Girona en companyia de Carles Rahola, també afusellat. Ens imaginem tots els guixolencs condemnats a pena de mort, com el mateix Josep Tauler i tants d'altres, baixant les escales del seminari a primera hora de la matinada... El terrible *enterado* del dictador, el va rebre el dia 22 de març de 1936. L'acta de defunció és del 17 d'abril del mateix any.

Ròmul Sureda va morir a la presó de Girona. L'empresonat Guillem Garreta va sortir en llibertat provisional el dia 24 de juny de 1939. A Eduard Jover se li commutà la pena de reclusió perpètua per la de 20 anys. El 18 de febrer de 1949 la majoria de condemnats estaven en llibertat provisional. Marcel Rutllan i Tornabells va morir a Sant Feliu el dia 5 de març de 1946.

Así por esta nuestra sentencia lo pronunciamos, mandamos y firmamos.- OTROSI DECIMOS que llamamos respetuosamente la atención de la Autoridad Judicial sobre la conveniencia de que el procesado absuelto GUILLERMO GARRETA ESTEBAN sufra una sanción de tipo gubernativo.- Barcelona 27 de Marzo de 1939.-III AÑO TRIUNFAL

Vista la sentencia dictada en esta causa con sujeción al Decreto nº 55 de 1º de Noviembre de 1936, en cuya parte dispositiva se impone la pena de muerte el procesado JOSE TAULER PERALS; la de reclusión perpetua a los procesados JUAN FERRER DURA, JOSE TERRADES TEIXIDOR, MARCELO ROTLLANS TORNABELLS, ROMULO SUREDA CASTELLO, CLEMENTE SANCHEZ GONZALEZ y EDUARDO JOVER ZAPLANA; la de veinte años de reclusión temporal a los procesados JAIME BOUDINA MATARO y ALBERTO GUITO PALE; la de doce años y un día de la misma pena, al procesado ANTONIO ROQUETA ROSELLO; la de seis años y un día de prisión mayor, al procesado VICENTE GUILLÉN OLIVA, y se absuelve al encartado GUILLERMO GARRETA ESTEBAN, y estimándola ajustada a derecho.

ACUERDO: aprobarla y en su virtud comuníquense las penas de muerte impuestas a la Asesoría Jurídica del Cuartel General de S.E. el Generalísimo. Pasen los autos a su Instructor para cumplimiento del fallo respecto a los condenados a la pena capital, y en cuanto a éstos, suspenderá la ejecución en tanto no reciba de esta Auditoría noticia del enterado de S.E. o resolución de conmutación de pena.-Respecto del procesado absuelto GUILLERMO GARRETA ESTEBAN, manténgase la detención por el Juez durante tres meses, a partir de la fecha de la sentencia, a cuyo efecto el Instructor tan pronto como reciba esta causa para ejecución, dirigirá una comunicación al Jefe de la Cárcel, ordenando la libertad para el día que corresponda.- EL AUDITOR DE GUERRA.

PROVIDENCIA, Gerona veinticuatro de abril de mil novecientos treinta y nueve Juez Sr. de la Mata y Fernández /nueve, año de la Victoria.

Por....., la precedente causa con acuerdos aprobándola; de ese traslado del ENTERADO S.E., que se unirá estos autos, al Señor Comandante Militar de la Plaza a efectos de cumplimiento de la pena de muerte que ha sido impuesta a JOSE TAULER PERALS, a quien, en virtud del escrito de la Comandancia señalando lugar día y hora para ejecución, se dará notificación del fallo en el instante a partir del cual deba entrar en Capilla; notifíquese la sentencia a los demás encausados en los particulares a ellos referente interese la remisión de certificaciones de fallecimiento del reo debiendo pedirse, luego, la inscripción de su defunción en el Registro Civil y uniendo la certificación de la correspondiente acta a estos autos.- Lo mandó y firma S.Sª.-Certificado.- Nota.- Seguidamente se cumple lo ordenado. Certificado".

ALTRES EXPEDIENTS I CAUSES:

A continuació fem una simple enumeració de la resta de sumaris i expedients oberts a guixolencs, que també hem llegit i estudiat, però que, tanmateix, ara i aquí, no podem desenvolupar tal com hem fet amb els dos primers. Aquesta tasca, per l'espai que implicaria, comportaria la publicació d'un altre llibre. Amb tot, pensem que té interès

donar-los a conèixer, encara que sigui un xic esquemàticament.

- Sumari d'urgència 362, contra Josep Massa Galtés. Nascut a Vidreres, de 52 anys, casat i carterer d'ofici. Pena: 20 anys.

Com a nota curiosa fem notar que en aquest sumari apareix el nom de Carles Puigbert Fontfreda¹²⁸, "Secretario del Juzgado Militar permanente de Gerona, del que es Juez el Teniente Honorífico del Cuerpo Jurídico Militar Don Inocencio Fraga Losada", qui certifica una còpia literal del testimoni de sentència de Josep Massa. Aquest càrrec el va exercir Puigbert en funció de la seva situació de servei militar, i del qual m'havia parlat personalment.

- Sumari d'urgència núm. 844 contra Enric Oliveras Julià. Nascut a Sant Feliu, de 29 anys. Solter i taper. Se li demana pena de mort (7.10.1939), que li serà commutada el 9.04.1940 per la de 30 anys de reclusió major. Posteriorment, li va ser commutada per 20 anys de reclusió menor.

- Sumari d'urgència núm. 2.020 contra Josep Pascal Frigola. Nascut a Gualta, de 69 anys. Casat i treballador del camp. Consell de guerra i sentència del 12.12.1939. Pena: 6 anys i un dia de presó menor, que li va ser confirmada per auditoria el 15.01.1940.

- Causa acumulada núm. 59. Sumari d'urgència núm. 300. Encartats: Joan Castro Martínez, Enrique Sala Massanes, Ernesto Fabrellas Torrent, Buenaventura Mas Carrera, Gerónimo Avella Laverti, Narciso Ribot Vila.

Joan Castro Martínez. Nascut a Garrucha (Almeria), de 47 anys. Casat i mariner d'ofici. Sentència de pena de mort: 28.04.1939.

¹²⁸ Molts anys més tard, mossèn Carles Puigbert va ser rector de la parròquia de Sant Feliu (1960-1986).

Rep l'enterado el 20.05.39.
Acta de defunció: 6.06.1939.

Ernest Fabrellas Torrent. Nascut a Sant Feliu, de 56 anys. Casat i pescador.
Pena de 30 anys. Commutació denegada el dia 5.09.1943.
Bonaventura Mas Carreras. Nascut a Sant Feliu, 45 anys. Casat i taper
Pena de 29 anys de reclusió temporal.
Va morir a la presó de Girona el 31.12.1945.

Jeroni Avella Laverti. Nascut a Sant Feliu, 55 anys. Casat, xofer.
En llibertat condicional a Calonge.

Narcís Ribot Vila. De Sant Feliu. Casat i xofer.
En llibertat definitiva al seu domicili de Sant Feliu.

En la mateixa causa acumulada núm. 59 i amb sumari d'urgència 369, hi figurava l'Enric Sala Massanés. Natural i veí de Sant Feliu, de 42 anys i casat, era professor. Acusat d'*adhesión a la rebelión* i de ser membre destacat del PSUC, va ser sentenciat a la pena de reclusió perpètua: 29 anys, 11 mesos i 30 dies. Ingressat a la presó de Girona el 15 de març de 1939, demanà commutació de la pena, la qual cosa li va ser denegada el 7.09.1942. L'any 1944, sortí en llibertat provisional "en virtud de una orden telegráfica de la Dirección General" del 16 d'abril.

- Causa acumulada núm. 78 "contra José M. Castelló Font y otros encartados: Arturo Lloveras Ragolta, José Dausà Carreras, Joaquim Pey Sardà, Juan Darna Planellas, Joaquín Bou Rosés, Jaime Clara Pi, Pedro Garriga Stijà, Benito Roig Frigola, Jaime Amagat Marés, Jaime Furtes Carbonell, Mariano Vendrell Reixach, Francisco Urgell Miralpeix, Angela Montañá Abat".

El professor Enric Sala Massanés va ser sentenciat a pena de reclusió perpètua per ser membre del PSUC. A la presó exercia de mestre.
(Procedència: Antònia Sala)

Tots ells acusats de *rebelión militar*.

Jutge instructor: capità d'Infanteria Alfonso Pagès Costa. Secretari: *soldado de Infantería* Pedro Guiso. 17.03.1939.

Tots els acusats, llevat dels dos darrers –Francesc Urgell i Àngela Montaña, que eren d'Olot–, eren de Mont-ras, Santa Cristina i Sant Feliu.

Joaquim Bou, Pere Garriga, Benet Roig, Jaume Amagat i Jaume Furtes varen ser absolts. Artur Lloveras, Josep Dausà i Joaquim Pey, estaven en llibertat condicional –que, més tard, acomplien al seu domicili de Santa Cristina i de Sant Feliu–.

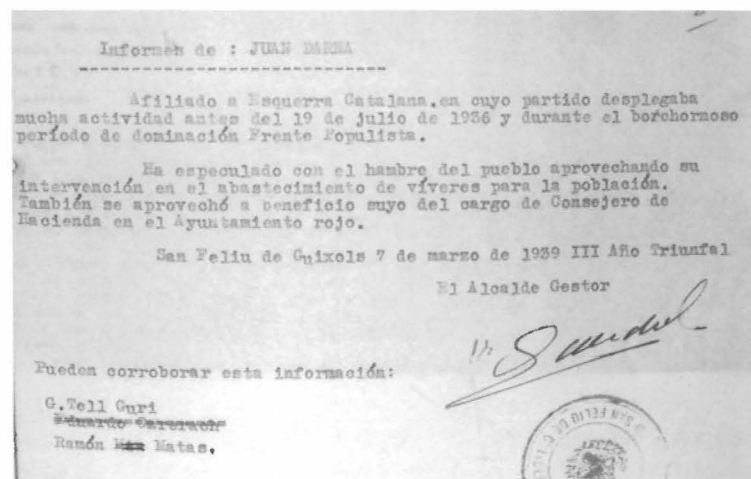
Josep M. Castelló Font, de Mont-ras; Marià Vendrell i Reixach, de Santa Cristina; i Joan Darna

El jove guixolenc Joan Darna, d'ERC, va ser condemnat a mort.

(Procedència: arxiu familiar).

Informe de l'alcalde Vicenç Gandol sobre Joan Darna.

(Procedència: Arxiu Tribunal Militar Tercer de Barcelona)

Planellas, de Sant Feliu, varen ser condemnats a pena de mort per la sentència del 12 de maig de 1939.

Pel que fa a l'atestat de Joan Darna, va ser iniciat a Sant Feliu pel sergent José González Esquina. Tot i els informes favorables de la gent que el coneixia bé –també hi havia els informes de guixolencs que l'inculpaven– va ser executat al cementiri de Girona el dia 12 d'agost de 1939.

Joan Darna havia estat un jove militant d'ERC, de 35 anys, nascut a Sant Feliu, que es dedicava al comerç. Va ser acusat de pertànyer al Comitè Antifeixista en representació del seu partit.

Marià Vendrell i Reixach –de 41 anys– havia nascut a Llagostera i era veí de Santa Cristiana. Era xofer i membre del Sindicat d'Agricultors. També se l'acusà de ser membre del Comitè Antifeixista del seu poble. Va ser executat el dia 28 de juliol de 1939.

Oliveras y otros: Pedro Sala Ferrer, Concordio Clara Batlle, Daniel Borràs Rojals, Alberto Pla Vergeli, Juan Cama Dausá, José Tauler Mir, del 22.02.1939. Acusació: *rebelión militar*. Jutge instructor: D. Alfonso Pagès Costa, capità d'Infanteria; secretari: Pedro Gusó. L'acte del consell de guerra va tenir lloc el dia 1 d'abril de 1939.

La sentència:

"FALLAMOS: que debemos condenar y condenamos al procesado PEDRO SALA FERRER, a la pena de MUERTE; a los procesados DANIEL BORRAS ROJALS, ALBERTO PLA VERGELI, JUAN CAMA DAUSA y JOSE TAULER MIR, a la RECLUSION PERPETUA; y a los otros procesados JOSE PUJOL OLIVERAS y CONCORDIO CLARA BATLLE, a la de VEINTE AÑOS de reclusión temporal".

L'acta de defunció és del 13 d'abril de 1939¹²⁹.

Pere Sala i Ferrer tenia 52 anys i havia nascut a Sant Feliu. A Castell d'Aro feia de pagès. Va ser acusat de ser membre del comitè del poble veí.

- Causa acumulada núm. 32 "*contra José Pujol*

¹²⁹ SOLÉ I SABATÉ, 1985: 348. Hi fa constatar el dia 11 d'abril.

. Sumariíssim d'urgència núm. 1.166 contra Josep Plaja Pla.

"Comienzo de las actuaciones: 16.08.1939. Juzgado Inst. Núm. 5. Delegación de Gerona. Número de juzgado 90".

Acusació: *rebelión militar*. Jutge instructor: D. Enrique López Rodríguez, alferes H. del C. J. Militar. Secretari: D. Julio Cuesta Cortés, de FET y de las JONS.

El presoner procedia del camp de presoners de Rianjo (Galícia), després d'haver-se presentat a Moià. Era afiliat a la CNT-FAI.

Nascut a Palafrugell, solter i amb 32 anys, feia de serraller. En temps de guerra va treballar a can Castelló fabricant material de guerra. Se l'acusava, però, de formar part del grup que va dur a terme la repressió republicana del 30 d'octubre de 1936.

La sentència de l'11.08.1939 el condemnà a la pena de mort. L'*enterado* va arribar el dia 12.10.39, i va ser executat al cementiri de Girona el dia 7 de desembre de 1939.

- Causa acumulada núm. 21: contra Isidre Morell Aragonès, Teodor Bosch Marquès, Ceferí Bosch Marquès, Francesc Collell Roca, Enric Cruaños Gispert, Robert Soley Vilar, Pere Sánchez González, Joan Llambí Albertí i Lluís Riera Soms.

- Sumari d'urgència núm. 200 contra Joan Llambí Albertí, nascut a Santa Cristina d'Aro. Tenia 27 anys. Era solter i paleta d'ofici. Membre del PSUC. La pena aplicada va ser de condemna a mort. Rebé el terrible *enterado* del dictador el dia 4.05.1939. El certificat de defunció és de l'11.05.1939. Morí afusellat al cementiri de Girona.

- Sumari d'urgència núm. 134 contra Isidre Morell Aragonès, de Sant Feliu de Guíxols, de 55 anys,

solter i cuiner d'ofici. Condemna: 12 anys i 1 dia. Llibertat condicional: 25.02.1943.

- Sumari d'urgència núm. 156 contra Teodor Bosch Marquès. Nascut a Cassà de la Selva, de 29 anys, casat i forner d'ofici. La pena va ser de 30 anys, rebaixada després a 12 anys i 1 dia l'11.06.1943. Obtingué la llibertat condicional el 3.08.1943.

- Sumari d'urgència núm. 156 contra Ceferí Bosch Marquès. Nascut a Cassà de la Selva, de 28 anys, solter i cambrer. La condemna del 20.09.1939 va ser de 30 anys, pena que va ser commutada a 12 anys i 1 dia el 26.02.1941.

L'any 1948 va tornar a ser detingut per associació il·legal.

Francesc Cullell Roca, nascut a Sant Feliu, de 36 anys, solter i cambrer.

- Sumari d'urgència 159 contra Enric Cruaños Gispert¹³⁰. Nascut a Calonge, de 46 anys, xofer. La condemna del dia 20.09.1939 va ser de 15 anys. Commutada per la de 6 anys i 1 dia el 6.07.1943. Sortí en llibertat condicional el 21.08.1943.

- Sumari d'urgència núm. 161 contra Robert Soley Vila, de Sant Feliu, 22 anys, solter i mecànic d'ofici. La condemna va ser de 30 anys. Commutada per la de 20 anys i 1 dia de reclusió major el 7.09.1942.

- Sumari d'urgència núm. 198 contra Pere Sánchez González. Natural de Mazarrón, de 45 anys, casat i manobre. La pena va ser de 30 anys, i fou rebaixada a 20 i 1 dia el 7.09.1942.

¹³⁰ Roibós, A. "Enric Cruaños i Gispert, un exemple de la repressió franquista a la postguerra", dins *Ancora*, 30.10.2003.

Enric Cruañas Gispert i els seus dos fills.

(Procedència: Agustí Roldós)

- Sumari d'urgència núm. 222 contra Lluís Riera Soms, de Sant Feliu. 41 anys, casat i mecànic d'ofici.

Va ser absolt, però va ser posat a disposició de la Comissió de Classificació de Presoners i Processats, i destinat a un batalló de treballadors.

- Causa acumulada núm. 50 "contra José Trull Lapedra, Enrique Salla Soler, Emilio García Tull, Antonio Sala Sala, Miquel Puigvert Costa, José Martorell Ferrer, Francisco Bernat Pérez, Salvador Albert Pey, Juan Blanch Puig, Juan Casadevall Jener, Juan Masmartí Font y José Serra Martí".

"Delegación de Gerona, Juzgado Instructor nº 3 Sumarísimo de urgencia núm. 320 instruido contra

JOSÉ MARTORELL FERRER, FRANCISCO BERNAT PÉREZ y SALVADOR ALBERT PEY. Dieron comienzo las actuaciones el 15 de marzo de 1939.

Preside el Consejo de Guerra el Comandante de Infantería D. Fructuoso Prendes Ezcurdía.

Fiscal: Capitán Honorífico del Cuerpo Jurídico Militar D. Antonio González Cuéllar".

Sentència: "FALLAMOS: Que debemos condenar y condenamos a los encartados EMILIO GARCÍA TULL y MIQUEL PUIGVERT COSTA, a la pena de MUERTE; a los encausados FRANCISCO BERNAT PÉREZ, SALVADOR ALBERT PEY y JUAN CASADEVALL GENER, a la pena de RECLUSIÓN PERPETUA".

Tot i que el fiscal havia demanat la pena de mort per a Salvador Albert, el tribunal el condemnà a reclusió perpètua.

Salvador Albert i Pey, nascut a Palamós –però que tota la vida s'estigué a Sant Feliu– era exdiputat a Corts i diplomàtic (ambaixador a Bèlgica). Tenia llavors 70 anys.

El dia 15.10.1942 va sortir en llibertat condicional de la presó de Girona i restà reclòs a Cerdanyola del Vallès, fins a la seva mort el 13.09.1944.

Se l'acusava de ser maçó –encara que ell ho negà en l'atestat de la causa, de jove havia pertangut a la lògia Gesòria de Sant Feliu¹³¹– i assessor del Comitè de Ventalló, en el qual figurava el seu fill Francesc. Els informes acusadors venien tots de Figueres i de Ventalló.

Salvador Albert, doncs, va ser sentenciat a reclusió perpètua, i no a pena de mort –com s'havia escrit–. D'entre les personalitats polítiques de Sant Feliu –Irla, Isgleas i Albert– només aquest darrer no va fugir del seu país. No hi havia cap raó –semblava– per a haver-ho de fer. De manera que, en entrar les tropes d'ocupació, era a la seva casa de Ventalló,

¹³¹ AH de la Guerra Civil (Salamanca). Maçoneria. Per aquest expedient de pertinença a la maçoneria, va tornar a ser jutjat a Madrid a finals de 1942.

amb la seva esposa, on havia restat reclòs, inactiu políticament, durant tota la guerra¹³². Espiritualment o ideològicament, però, es mantingué fidel a la República i es manifestà en contra dels militars que havien iniciat aquella guerra. El seu condol per les víctimes guixolenques del bombardeig ho palesa. De tota manera, val la pena fer memòria sobre alguns records dels seus amics. Poc després de l'afusellament de Carles Rahola, Salvador Albert ingressà a la presó de Girona. Assabentat d'aquella trista notícia, "volgué i obtingué, ocupar el llit del seu amic finat. «Aquest és el meu lloc!», exclamà". El poeta i amic Octavi Saltor explicava que, en el consell de guerra, barrejat amb altres detinguts, el fiscal militar demanà per a ell tres penes de mort. El militar defensor d'ofici (un alferes provisional del

cos jurídic) es limità a suplicar: "*que sólo le pongan una*".

L'Albert, empresonat –segons Saltor–, tingué l'oportunitat de defensar-se amb la convincent oratòria del poeta i de l'experimentat parlamentari; convincent perquè, en la mateixa sentència, hi figurà ja la commutació de la pena de mort.

Mentre era a la presó, li proposaren de demanar la revisió de la seva causa. L'estat físic del vell republicà i les influències de personalitats franquistes (el governador civil de la província Antonio Federico de Correa Véglison) i d'amics ben situats i considerats, com el mateix Gaziel¹³³, aleshores col·laborador de l'ambaixador franquista a Brussel·les, podien fàcilment comportar-ne l'absolució.

Amb tot, la consciència demòcrata de Salvador Albert no es rebaixava fins al punt d'haver de reconèixer unes autoritats imposades: "Jo no puc adreçar una petició a un poder públic que no acato". Preferí seguir essent un presidiari més. Només l'edat canvià la seva condició i, per un nou decret, pogué fruir de presó atenuada en un domicili privat, a Cerdanyola, per tenir setanta anys.

– Sumari d'urgència núm. 1.033 contra Antoni Blanch Bigas, de Sant Feliu, que vivia al c/ Girona 11. Tenia 22 anys, era solter i escrivent d'ofici. Consell de guerra: 2.02.1940.

Absolució.

Després, anà a un batalló disciplinari de soldats treballadors, com hem explicat al primer apartat.

– Sumari d'urgència núm. 1.492 contra Ramon Vilossa Serret, de Sant Feliu de Guíxols, que vivia al c/ St. Ramon. Tenia 36 anys, era casat i feia d'administratiu.

Consell de guerra: 15.09.1939.

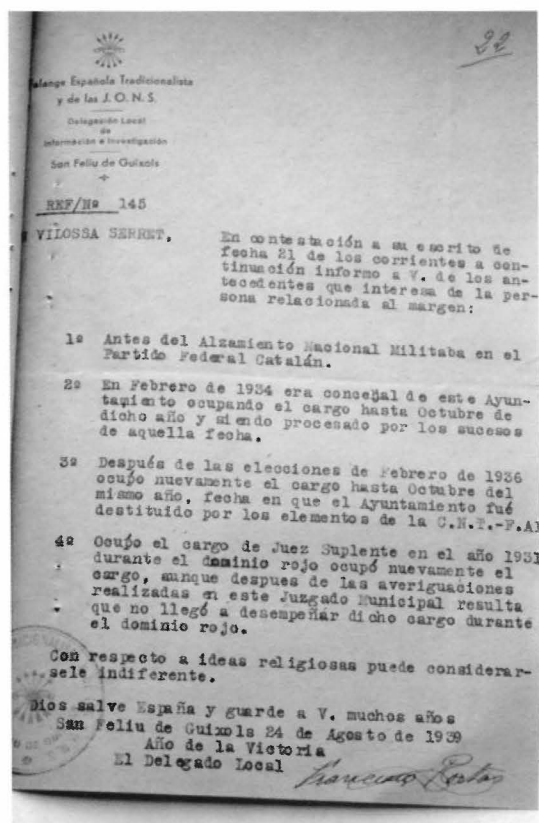
Pena: 15 anys de reclusió menor.

Salvador Albert i Pey, ambaixador a Bèlgica.

(Procedència: AMSFG. Fons Felip Calvet).

¹³² En aquest tema seguim ben de prop el que n'ha escrit Octavi Saltor –poc sospitós de roig, ja que és conegut el seu suport inicial al bàndol franquista (VILANOVA, F. "Les diferències entre la Verdad Històrica i el Maniqueísmo, un exemple", dins *L'Avenç*, 178, febrer 1994)– en *L'obra Poètica de Salvador Albert*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuna, 1980.

¹³³ Recordem que l'Agustí Calvet "Gaziel" era uns dels signants del manifest d'adhesió a Franco el 1936: RIQUEL, Borja de. "Un document excepcional: la declaració de suport als militars sublevats el 1936 d'un centenar de catalans", dins *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*. Barcelona, 1991; ABELLA, R. *Finales de enero, 1939*. Barcelona: Planeta, 1992.

**Document del sumari d'urgència
contra Ramon Vilossa Serret.**(Procedència: Arxiu Tribunal Militar
Tercer de Barcelona)

- Causa núm. 57. Sumari d'urgència 199 contra Benet Planellas Arxer, de Sant Feliu de Guíxols. Vivia al c/ Nou St. Ramon, 16. Tenia 67 anys, era vidu i fabricant.

Acte del consell de guerra: 21.04.1939.

Pena: 6 anys i 1 dia.

Llibertat condicional: 28.11.1940.

Obtingué la commutació de la pena de 6 anys i 1 dia de presó major per la de 6 mesos i 1 dia de presó menor el 13.07.1943.

- Sumari d'urgència núm. 361 i 2.417 contra Joaquim Gimbernà Boadas, de Sant Feliu, de

31 anys, casat i escrivent. Se l'acusà de ser "completamente desafecto y peligroso", i de ser "Comisario Jefe del parque de artillería a Albacete, afiliado a la FAI", a més de "propagandista de las ideas anarquistas, etc.". Eren els informes que arribaven del Juzgado Especial de Prisioneros de Guerra d'Albacete.

Sentència: 12 anys i 1 dia.

Anys més tard, va ser detingut de nou i se li obrí un altre expedient.

- Sumari d'urgència núm. 2021 contra Sebastià Mestre Poch, de Sant Feliu. Tenia 46 anys, era casat i treballava com a dependent de comerç.

Sentència: 12.12.1939.

Pena: 6 anys i 1 dia.

Llibertat condicional: 2.06.1941.

- Sumari d'urgència núm. 1857 contra Josep Albertí Carreras de Sant Feliu. Tenia 49 anys, era casat i feia d'administratiu.

Acta del consell de guerra: 12.12.1939.

Sentència: 6 anys i 1 dia.

Llibertat condicional: 4.06.1941.

- Sumari d'urgència núm. 2022 contra Joan Puigdemont Bosch. Natural de Vidreres. De 42 anys, casat i dependent de comerç.

Consell de Guerra: 12.12.1939, acusat del "delito de excitación a la rebelión".

Sentència: 6 anys i 1 dia.

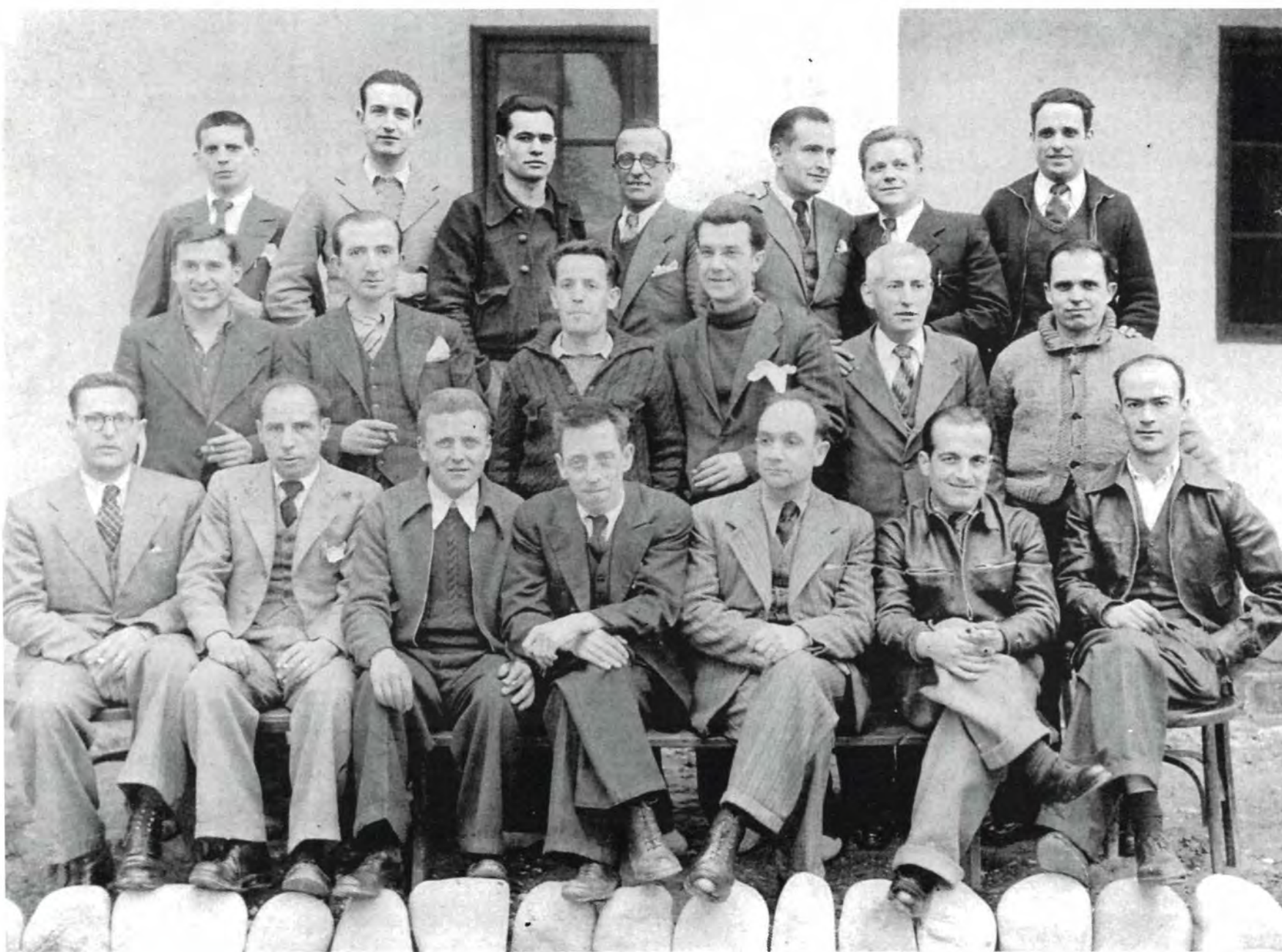
El 25.01.1940 era a la presó de Barcelona.

- Causa núm. 91. Sumari d'urgència núm. 694 contra Jaume Maura Sabater, de Sant Feliu de Guíxols. Tenia 42 anys, era casat i treballava al tren.

Consell de guerra: 1.06.1939.

Pena: 12 anys i 1 dia.

Llibertat condicional: 2.10.1946.

Joaquim Gimbernàt Boadas amb un grup de presos polítics, a la Presó Provincial de Salt. És el primer de la fila del mig, començant per la dreta.

(Procedència: Carme Gimbernàt)

- Sumari d'urgència núm. 513 contra Pere Forn Tomàs, de Sant Feliu.

Tenia 41 anys, era casat i treballava al tren.

Consell de guerra i sentència: 1.06.1939.

Pena: 12 anys i 1 dia.

Llibertat condicional: 31.01.1942.

- Sumari d'urgència núm. 105 contra Frederic Feliu Maruny, de Sant Feliu. Tenia 35 anys, era casat i paleta d'ofici.

Consell de guerra: 23.06.1943.

Sentència: 20 anys de reclusió menor.

Llibertat condicional: 17.11.1943.

Llibertat definitiva: 4.07.1960.

- Sumari d'urgència 1582 contra Lluís Basart Ayats, de Sant Feliu. Tenia 35 anys, casat i era cobrador de banc.

Consell de guerra: 7.10.1939.

Sentència: 30 anys (3.11.1939).

Comissió d'examen de penes: 12 anys i 1 dia (28.06.1943).

Extinció de la pena: 2.06.1946.

- Sumari d'urgència núm. 1850 contra Joan Bonete Conserneau, Magí Pijoan Llauredó i Pere Feliu Oliva:

Joan Bonete

Nascut a Torredembarra, tenia aleshores 43 anys, era casat i, d'ofici, jornalero.

Sentència: el 13 de desembre de 1939.

Pena: 12 anys i 1 dia.

Presó atenuada a Barcelona fins el 5.12.1942.

Llibertat condicional: 15.02.1943.

Magí Pijoan

Amb Joan Bonete –i en el mateix sumari d'urgència núm. 1850– va ser jutjat i condemnat Magí Pijoan

Llauredó, segons les actuacions que van començar el 2 de setembre de 1939.

En la mateixa data i sentència, Magí Pijoan va ser condemnat a la mateixa pena: 12 anys i 1 dia (13.12.1939).

Pere Feliu

Com hem dit, en el mateix sumari s'instruï la causa contra Pere Feliu Oliva, de Sant Feliu. Tenia 30 anys, era solter i oficial del jutjat.

En la sentència dels tres inculpats no figura Pere Feliu, per la qual cosa pensem que se'l devia considerar absolt.

Sortí en llibertat el dia 13.12.1939.

- Sumari d'urgència núm. 1.924 contra Joaquim Vila Cullerell, de Sant Feliu (c/ Camis, 1). Tenia 22 anys, era solter i, d'ofici, barber.

Acta del consell de guerra: 12.12.1939.

Pena: 12 anys i 1 dia.

L'auditoria de guerra confirma la pena el 25.01.1940.

Llibertat condicional: 18.12.1942.

- Sumari d'urgència núm. 1.156 contra Dionís Carreras Urruchua i Narcís Martí Teixidor :

Dionís Carreras

Nascut i veí de Sant Feliu de 59 anys i vidu. Treballava de taper a can Burgell.

Sentència: 25 d'agost de 1939.

12 anys i 1 dia.

Narcís Martí

Nascut a Sant Feliu, de 30 anys, casat i pescador.

Acta del consell de guerra: 25.08.1939.

Sentència: sobreseïment provisional, però queda a disposició del Sr. president del Tribunal Regional

de Responsabilitats Polítiques, que el confinà en un batalló de treballadors.

- Sumari d'urgència núm. 2.905 contra Josep Mora Coll. Nascut a Ripoll, tenia 46 anys. Era vidu i miner d'ofici.

Els informes de l'acusació arribaven d'Anglès i d'Amer.

Després que s'hagués iniciat l'expedient el 13 d'abril de 1940 i mentre es trobava l'acusat en llibertat provisional a Palafrugell, va morir a l'hospital municipal el 6.03.1942. Raó per la qual es demanà els sobreseïment de la causa l'1 de maig de 1942.

- Causa acumulada núm. 25 que implica Josep Nadal Gelabert i tretze persones més.

Nascut a Sant Feliu, de 35 anys, casat i empleat de les Indústries Químiques Tartàriques. Afiliat a la CNT. Va ser detingut el 10 de març de 1939.

Consell de guerra: 31.03.1939.

El fiscal li demanà la pena de mort "*por ser responsable de un delito de Adhesión a la Rebelión Militar*".

Finalment, la sentència el condemnà a reclusió perpètua. Una pena confirmada el 5 d'abril de 1939.

Proposta de commutació a 12 anys i 1 dia de reclusió menor: 8.06.1943.

Sumari ordinari 668 contra Enric Camps Juhé, de Sant Feliu. Tenia 33 anys, era casat i treballava de cambrer.

Les actuacions processals per *auxilio a la rebelión militar* començaren el 26 d'abril de 1939. Concretament, se l'acusà de formar part de la Junta de la CNT-FAI.

La pena demanada va ser de 12 anys i 1 dia de reclusió.

Enric Camps Juhé.

(Procedència: Ramon Tauler)

Aquesta pena va ser commutada per la de 6 anys i 1 dia amb l'ordre de 25 de gener de 1940.

Confirmada el 5.05.1942.

Llibertat provisional: 26.11.1941.

- Sumari d'urgència núm. 1501 contra Antoni Moreno Bogas. Havia nascut a Aguilar de la Frontera (Còrdova). Tenia 41 anys, era vidu i, de professió, carrabiner.

Acusació: *auxilio a la rebelión militar*.

La pena sol·licitada pel Ministeri Fiscal en el seu escrit de qualificació provisional va ser de 12 anys i 1 dia de reclusió temporal, menor.

Aquesta pena va ser commutada, segons l'ordre de 25.01.1940, per la de 9 anys de presó major, "con

Antonio Moreno Bogas.
(Procedència: Albert Moreno)

las accesorias legales correspondientes a la pena primitiva" (18.08.1942).

Sumari ordinari núm. 2.913 contra Gaietà Álvarez Simón. Nascut a la província de Càceres, tenia 27 anys, era solter i jornaler d'ofici.

Era acusat d'estar afiliat a la CNT.

Ingressà a la presó de Girona, procedent de la de Gijón, el 24.08.1940.

En la sentència de l'11.11.1941 va ser absolt.

- Causa acumulada núm. 127. Sumari d'urgència 1388, contra Antoni Masergas Galceran i Francesc Masergas Lladó, per "*delitos: los determinados en el Bando de Guerra*"; 26.06.1939.

L'Antoni Masergas era guixolenc, de 31 anys, casat i calderer d'ofici. Aleshores vivia a la plaça de Sant Pere, 1, de Girona.

"Fue secretario de la U.G.T. y un cargo en la C.N.T. siendo propagandista de los rojos e izquierdista".

Condemna: 12 anys i 1 dia de reclusió temporal, segons la sentència del 4.08.1939.

Sumaríssim d'urgència núm. 693 contra Josep M. Veà Peña¹³⁴.

Acusació: *rebelión militar*.

Pena: reclusió perpètua.

Indultat: 19.02.1948

- Causa ordinària núm. 3514 contra Pere Pujol i Jordana acusat de la coneguda *rebelión militar*, a partir d'unes actuacions que comencen el 14 de desembre de 1946.

Fill de Sant Feliu, de 37 anys, casat i jornaler d'ofici. El domicili de Pujol que consta a l'expedient era el del carrer Rosselló, 170, porteria, de Barcelona.

Després dels deguts *resultando i considerando*, diu :

"Que los relatados hechos pudieran integrar un delito de Rebelión militar cometido en ocasión del Alzamiento Nacional, al que por su naturaleza y entidad correspondería en su día sancionar con la pena a la que por su carácter y extensión sería aplicación definitiva al que le sufriera los beneficios de la libertad condicional; por ello, y en atención a lo previsto en la O.C. comunicada del Ministerio del Ejército de 19 de noviembre de 1942 en relación

¹³⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 203.

con el artículo 723 del Código de Justicia Militar, es pertinente el sobreseimiento provisional de la presente Causa...

Pere Pujol havia arribat d'Amèrica el mes de gener de 1945, "siendo detenido e ingresado a prisión celular hasta el marzo del año en curso, saliendo en libertad provisional, habiendo permanecido trabajando en el bar propiedad de su padre, sito en la calle S. Juan, 3". Així consta en un document del 23.12.1946.

"En los Archivos de esta Jefatura aparece en 15 de marzo de 1945, detenido por actividad clandestina en la región catalana; en 11 de marzo de 1946, liberado provisional por el Juzgado Militar Especial".

A la presó Model de Barcelona, Pere Pujol va coincidir amb Ramon Tauler Valls, que tornava a ser processat per segona vegada.

- Segons l'expedient 9.135 (*Sumarísimo de urgencia 649-E.A.*) contra Ramon Tauler Valls, aquest guixolenc va ser condemnat per un consell de guerra reunit a València l'11 de desembre de 1939 "a la pena de SEIS AÑOS Y UN DIA DE PRISION MAYOR, con accesoria de inhabilitación especial, siéndole de abono el total de la prisión preventiva sufrida y haciendo expresa reserva de la acción de responsabilidad civil", pel delictes d'auxili a la rebel·lió. Una pena que s'extingí el 29 de març de 1941.

"[...] el procesado trabajaba como oficinista en una fábrica de San Feliu de Guíxols al producirse el Glorioso Alzamiento y durante los primeros días actuó como miliciano a las órdenes del Partido de Izquierda Republicana, al que se afilió entonces, ocupando el cargo de censor de Teléfonos y llegando a realizar estudios en una escuela de Comisarios

Políticos, de la que salió voluntariamente por no gustarle el cargo, ni participar de las ideas que se explicaban; que al ser movilizado su reemplazo se les destinó a una Unidad de Tierra, solicitando poco después su paso a Aviación y realizado en aeródromos Españoles un curso de Piloto y, más tarde, estudios y práctica de vuelo nocturno, siendo promovido a la categoría de Sargento piloto destinado a una Escuadrilla de Curtis de protección de la Plaza de Alicante¹³⁵".

Després d'escapar-se d'un camp de concentració, treballà clandestinament al servei d'informació britànic. Va tornar a ser detingut a Andalusia, i ingressà de nou a la presó.

- El cas dels dos joves veïns de Sant Feliu que ingressaren a la presó el 15 de febrer de 1941 i foren afusellats el 10 de març, encara que aparentment era diferent, també l'hem d'emmarcar en el mateix context de repressió general i arbitrària. La premsa en donà la notícia:

"Consejo de guerra. En el día de hoy y para responder de la comisión de sendos delitos de rebelión militar, comparecieron ante el Consejo de Guerra Ordinario de Plaza, los paisanos José Torroella Ferrer, José Piqueras Canet (...), autores de un atraco a mano armada, hecho ocurrido el pasado 15 de Febrero en las inmediaciones del vecino pueblo de Santa Cristina de Aro (...). La petición del fiscal para ellos fue la de la última pena. El Consejo quedó reunido para deliberar y dictar Sentencia"¹³⁶.

"En las primeras horas del día de hoy, y en cumplimiento de la sentencia dictada por el Consejo de Guerra Ordinario de Plaza reunido el pasado día cinco de los corrientes, fueron pasados por las armas los reos José Piqueras Canet, José Torroella Ferrer (...)"¹³⁷.

¹³⁵ Arxiu familiar.

¹³⁶ *El Pirineo*, 5-IV-1941.

¹³⁷ *El Pirineo*, 10-IV-1941, citat per CLARA, J. "Una nova font per a l'estudi de la repressió franquista: el padró d'habitants del 1940. Aplicació al Baix Empordà", dins *EBE*, núm. 9. Sant Feliu de Guíxols, 1990: 219.

Ramon Tauler i Valls, oficial de l'aviació republicana. Còpia de la sentència de Ramon Tauler.

(Procedència: Ramon Tauler)

Era el sumari ordinari núm. 25.297 instruït contra Josep Piqueras Canet i Josep Torroella Ferrer. Tots dos per delictes d'atracament a mà armada. Tanmateix, en l'acta del consell de guerra de 5 de març de 1941, hi consta el delictes de *rebelión militar*.

Sentència del 7.03.41: pena de mort per a tots dos inculpats. Afusellats el 10.03.1941.

Josep Piqueras Canet

Tenia 18 anys i havia nascut a Palafrugell. Viva al carrer Campaneria, 33, de Sant Feliu. Estudià a l'escola horaciana i els informes reiteren que el seu pare era milicià de la FAI. Però també s'afilià al Frente de Juventudes de FET y de las JONS! De res no li serví.

Josep Torroella Ferrer

Tenia 20 anys, havia nascut a Sant Feliu i treballava de fuster.

En resum:

Aquests dos joves guixolencs de 18 i 20 anys, respectivament, havien estat tancats a la cel·la presó del monestir on hi havia els presos per delictes comuns. Abans que els conduïssin a Girona, a la paret de la presó deixaren escrit que se n'anaven i que ja no tornarien mai més a Sant Feliu. I així va ser.

Era el camí normal que feien els detinguts guixolencs. De la presó del monestir guixolenc, on la Guàrdia Civil feia l'atestat i es requerien els primers informes, els detinguts definitius eren conduïts al vell seminari presó de Girona, on començaven a ser jutjats en processos militars sumaríssims d'urgència la primera quinzena de març.

Els consells de guerra es feien a la delegació que tenia l'Auditoria de Guerra de Catalunya a Girona. Les noves autoritats, sorgides del triomf de les armes, anaven per feina. En una sola sessió –normalment d'una hora– eren jutjades i condemnades dotze persones, que rapidíssimament podien perdre la vida.

Ja n'hem parlat, sense entrar en gaires detalls, dels articles del Codi de Justícia Militar que tipificaven les penes, i del procediment jurídic sumaríssim de causes acumulades (tribunal, defensa, etc.)¹³⁸ que se seguien contra els guixolencs acusats, i que es basaven també en informes elaborats segons denúncies i informació de les noves autoritats civils i militars locals.

Hem vist que els consells de guerra funcionaven d'una manera ràpida i arbitrària: la indefensió dels processats era gairebé absoluta, ja que molts desconeixien els càrrecs fins al moment del judici; i, a més, sovint es processava conjuntament deu o dotze persones. Era molt extraordinari el cas d'un processat declarat absolt, ja que normalment era condemnat tothom en funció d'una tipificació prèviament establerta: per auxili a la rebel·lió militar, entre 6 anys i 1 dia i 12 anys; per rebel·lió militar, de 12 anys i un dia a 20 anys; per adhesió a la revolta militar, de 20 anys i un dia fins a pena de mort.

Va ser una brutal paradoxa que els militars revoltats el 18 de juliol de 1936 acusessin i condemnessin els ciutadans que havien restat fidels al legítim govern republicà per ser rebels.

A Girona, el mes març de 1939 ja tenien lloc les primeres execucions de guixolencs al cementiri: Francesc Campà, Bernabé Llorens i Manuel Colom. Després foren executats Joan Castro Martínez, Josep Tauler Perals, Joan Darna Planellas i Josep

Plaça Pla. Els darrers, Josep Piqueras Canet i Josep Torroella Ferrer, varen ser afusellats el dia 10 de març de 1941.

També alguns veïns de Castell d'Aro –Francesc Rivas, Josep Galtiu i Pere Sala¹³⁹–, i de Santa Cristina –Joan Llambí i Marià Vendrell– varen ser igualment passats pel foc de les armes.

Altres guixolencs, residents el 1939 en altres pobles, també varen ser executats: Miquel Brusi Martí, resident a Verges, va ser executat a Girona a l'edat de 33 anys el 28.07.1939; Lluís Comas Xandri, amb residència a Palafrugell, va ser executat a Barcelona el 27.11.1941; Joaquim Corominas Calvet, resident a l'Estartit, va ser executat a Girona el 22.10.1939; Martí Perxés Batlle, que vivia a Vilobí d'Onyar, va ser executat a Girona el 25.04.1939. Pere Ponce Jerez, que s'estava a Llagostera, va ser executat a Girona el 12.05.1939 i Teodor Solà Robles, amb residència a Salt, va ser executat a Girona el dia 25.04.1939¹⁴⁰.

"El nombre total de penes de mort realment executades per decisió dels consells de guerra que actuaren a la demarcació de Girona fou de 514, distribuïdes, anualment, d'aquesta manera: 369 (1939), 99 (1940), 10 (1941), 20 (1942), 12 (1943), 3 (1944) i 1 (1945)¹⁴¹".

Una vegada més hem de recórrer a l'historiador gironí Josep Clara per descriure mínimament com podia ser l'estat d'ànim dels que estaven a punt de ser executats.

"Els condemnats eren extrets, de bon matí, de l'establiment penitenciari. Quan la presó era al seminari de Girona, els reus eren conduïts en un camió o vehicle marca Chevrolet, amb parafangs i

¹³⁸ SOLÉ SABATÉ, 1985.

¹³⁹ Pere Sala Ferrer era nascut a Sant Feliu. Va ser executat l'11.05.1939.

¹⁴⁰ SOLÉ SABATÉ, 1985.

¹⁴¹ CLARA, 2001: 28.

— GERONA. Subida de San Martín

Les escales de Sant Martí, per on baixaven, de matinada, els condemnats a mort de Girona.
(Fototípia Thomas. Primer decenni del segle XX)

escalonet per a pujar-hi, i que no podia maniobrar pels carrers estrets de la Girona vella i s'havia d'esperar al carrer que surt a la plaça de l'Oli i s'endinsa cap a les escales de Sant Martí Sacosta. Mentre els condemnats baixaven les escales, alguns mig despulats, per entrar a l'autobús sinistre, sovintejaven les escenes dramàtiques. Tot el barri proper a la presó estava trasbalsat per aquells esdeveniments, que es repetien de matinada, i les informacions corrien de boca en boca entre els veïns".¹⁴²

En resum, després d'haver analitzat un bon grapat d'expedients de conciutadans que varen ser jutjats en consell de guerra i a partir del nombre de penes de mort executades a Girona, arribem a la conclusió que la "justícia" militar va ser indiscriminada i injusta. La repressió va ser superior al que la majoria dels vençuts esperaven. Alguns, com el mateix Francesc Campà, pecaren certament d'ingenus en renunciar a l'exili, pensant que la injusta justícia dels vencedors no cauria sobre ells, ja que no havien participat en cap delictes de sang i únicament s'havien limitat a defensar la causa que consideraven legítima. Segons fonts orals, aquesta va ser l'expressió de Campà quan aparegué per Sant Feliu, i algú li digué: "Què fas, desgraciat!". Ell li respongué: "Jo no he de tenir por de res, perquè no he comès cap delictes de sang".

Disposicions penals, concessions d'indult i llibertat vigilada¹⁴³

Com acabem de veure, moltes de les sentències dictades en consell de guerra es veieren modificades per disposicions legals posteriors i concessions d'indult.

L'ordre del 7 d'octubre de 1938 (Ministeri de Justícia) –*Presidios y prisiones. Trabajo de los presos*– ratificava el decret núm. 281 de maig de 1937, que proclamava el dret al treball dels presos per delictes no comuns, com a mà d'obra barata.

L'organització i utilització del treball dels presoners havia de tenir com a conseqüència –segons el citat decret– l'abonament a les dones dels reclusos d'una quantitat de "*dos pesetas*" sobre la d'1,50 que s'abonaria per a la manutenció del reclus i els cinquanta cèntims que se li donarien a mà, i el d'una pesseta més per cada fill menor de quinze anys que visqués sota l'empareda de la mare.

Hi havia, doncs, la possibilitat de redimir mig dia de condemna per cada jornada de treball. Teòricament, una condemna de sis anys podia quedar reduïda a tres: una quarta part redimida mitjançant el treball, i l'altra quarta part podia ser condonada mitjançant l'aplicació de la llibertat condicional.

En aquest sentit, la *circular 25 enero 1940 (Presidencia)*. [JURISDICCION Y JUSTICIA MILITAR. Examen de penas] posava les bases legals per a la commutació de penes, sense que els condemnats la demanessin:

"Es propósito fundamental del Nuevo Estado liquidar las responsabilidades contraídas con ocasión de la criminal traición que contra la Patria realizó el marxismo al oponerse al Alzamiento del Ejército y la Causa nacional, con el fin de alejar, en lo humanamente posible, desigualdades que pudieran producirse y que de hecho se han dado en numerosos casos, en que por diversas causas ha faltado la uniformidad de criterio para enjuiciar y sancionar con penas iguales delitos de la misma gravedad. (...)".¹⁴⁴

¹⁴² CLARA, 2001: 30.

¹⁴³ Arxiu Comarcal de la Bisbal. Fons del jutjat de Sant Feliu.

¹⁴⁴ AROCA, 1969: 264-265.

És a dir, que per aquella circular es regulava el procediment per a l'examen d'aquelles causes ja fallades, en els casos en què l'autoritat militar superior de la regió estimés que hi havia motius notoris que justificuessin la modificació de les penes imposades.

Altres lleis successives anirien afinant aquella possibilitat, la de commutar les greus sentències dictades de la manera que ja hem explicat.

- *Ley 4 junio 1940 (Jefatura del Estado). LIBERTAD CONDICIONAL. Concesión a condenados en jurisdicción castrense a penas inferiores a seis años y un día.*

- *Ley 1 abril 1941 (Jefatura del Estado). LIBERTAD CONDICIONAL. A sentenciados por el delito de rebelión, hasta el máximo de doce años.*

- *Ley 30 marzo 1943 (Jefatura del Estado). LIBERTAD CONDICIONAL. A condenados por rebelión a penas superiores a 20 años*¹⁴⁵.

- Decret del 9 d'octubre de 1945 (Ministeri de Justícia). "INDULTO. Por delitos de rebelión militar, contra la seguridad del Estado o el orden público".

No solament el treball podia reduir, en part, la pena de presó, sinó que també es podia fer per mitjà de la instrucció religiosa a la penitenciària¹⁴⁶.

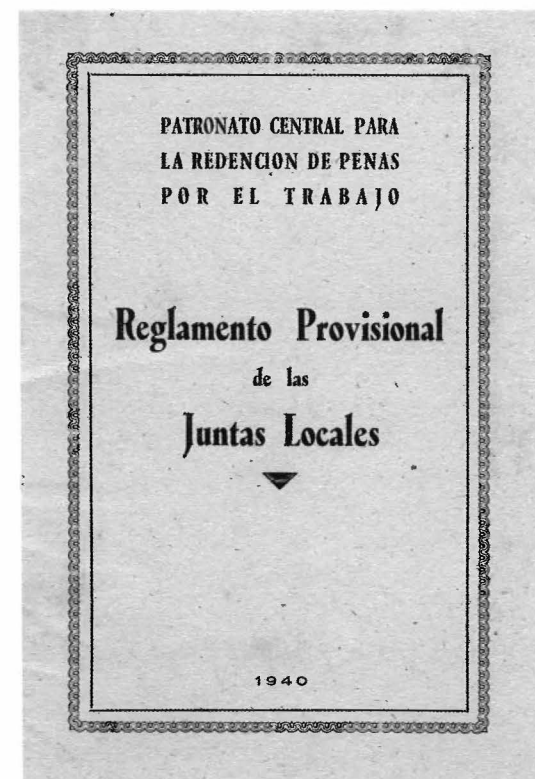
A pesar d'aquestes –i altres– noves disposicions, els consells de guerra varen continuar-se incoant fins l'any 1945, data en què la llei del 9 de febrer de 1939 va perdre, teòricament, aplicació. Tanmateix, els expedients ja instruïts varen seguir incorporant noves diligències i, per tant, varen seguir vigents en les seves conseqüències –com veurem tot seguit– fins el 1966. I la seva documentació de base es va mantenir igualment en vigor fins aquell any.¹⁴⁷

La Junta Local de Libertad Vigilada de Girona remetia al jutge president de la Junta Local de Libertad

Vigilada de Sant Feliu de Guíxols una comunicació en què certificava la condició de llibertat definitiva d'Enric Sala i Massanés, el 30 de setembre de 1969.¹⁴⁸

Un cop els condemnats a penes de presó aconseguien, per l'aplicació de les noves lleis o per redempció de penes pel treball, la llibertat condicional, restaven encara subjectes a un seguit de controls i obligacions per part de les institucions franquistes.

De les llistes de persones en règim de llibertat vigilada (condicional o definitiva), que estigué vigent

¹⁴⁵ Publicada d'acord amb el text, rectificat, del B.O. del dia 1 d'abril.

¹⁴⁶ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm. 3 (18.03.1941), p. 49.

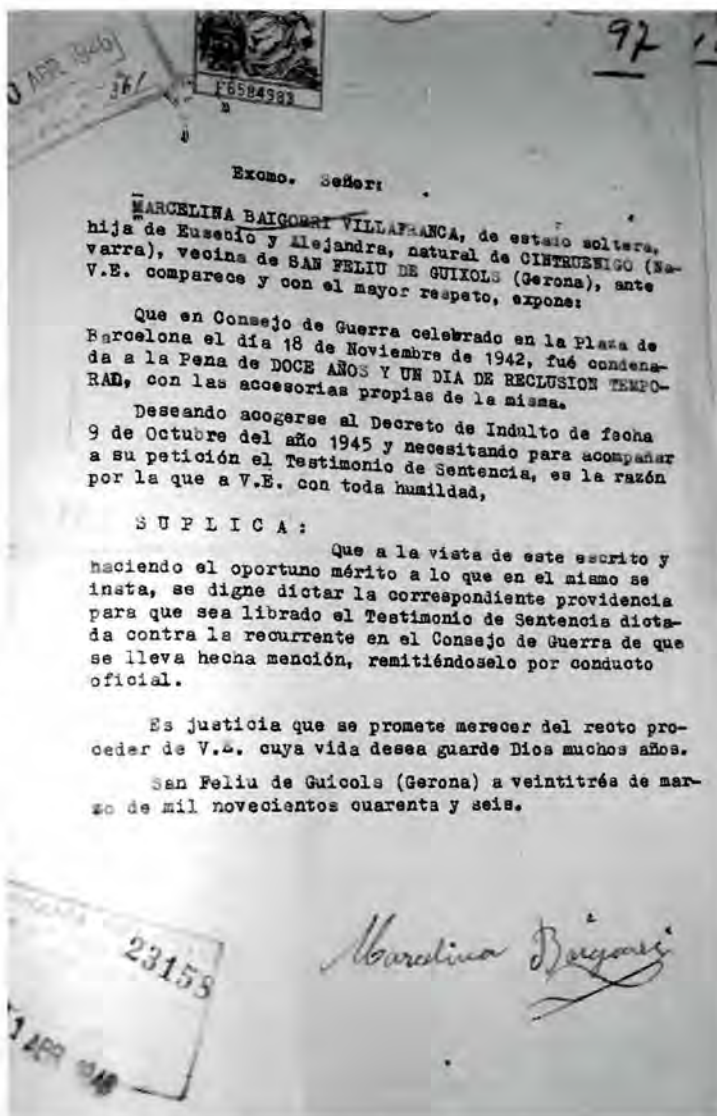
¹⁴⁷ MARIN, 2006: 60.

¹⁴⁸ Arxiu familiar.

fins pels volts de l'any 1970, hem conegut altres processats:

- Amadeu Bach Feliu (Causa: 643). Cens d'alliberrats, 1948.
 - Joan Raset Payet (Causa: 140). Indultat el 10.02.1948.
 - Josep Pous Bohigas (Causa 63). Indultat el 19.02.1948.
 - Moisès López López (Causa: 529).
 - Miquel Triadú Crosas, amb condemna de 30 anys (Prisió Provincial de Toledo. Natural de Sant Feliu de Pallerols, veí de Sant Feliu), que treballava amb Felip Masó a S'Agaró.
 - Marcel·lina Baigorri Villafrañca (Causa: 26.397). Indult: 13.07.1946.
 - Amadeu Vidal Coll, taper.
 - Teresa Guasch Banqué.
 - Miquel Costa Flo. 32 anys, solter. Acusat de *rebelión posterior*. Pena: 9 anys. "*Tiempo extinguido: 2.512,5 días. Tiempo que le falta por extinguir: 772,5 días. Llibertat condicional: 27.02.1950*".
 - Felip Roperó Román. Detingut el 29.01.1939 a Cabo de Gata (Almeria) "*por el delito de auxilio a la rebelión y condenado a 20 años y 1 día; fue puesto en libertad vigilada el día 5 de diciembre de 1945; desde el año 1945 reside*" a Sant Feliu de Guíxols.
- El 1954 es demana per a ell la llibertat definitiva.

- Ramon Mega Pi. El 1954 era encara a la presó: "*Hace ya cosa de dos años desapareció de esta localidad, habiéndose podido averiguar... se halla detenido en Gerona, posiblemente en la prisión,*

Document de l'expedient de Marcel·lina Baigorri.

(Procedència: Arxiu Tribunal Militar Tercer de Barcelona)

por fechorías cometidas en dicho período de tiempo"(19.06.1954).

– Margarita Wirsing Bordas. Inhabilitació absoluta perpètua. Girona. 23.02.1940.

[...]

A Sant Feliu anaven arribant progressivament concitadans procedents de les presons en règim de llibertat provisional o definitiva. I també arribaven nous guixolencs. Però aquestes persones restaven inscrites en un cens que controlaven les juntes locals –la de Girona i la de Sant Feliu– de Llibertat Vigilada, servei depenent del jutjat municipal. I estaven subjectes a unes obligacions i restriccions: presentar-se de tant en tant a la comandància de la Guàrdia Civil, escriure una carta al senyor president de la junta provincial i comunicar totes les incidències a la junta local del poble.

Uns exemples. Teodor Bosch, que es trobava en llibertat condicional, escriu al president en aquests termes:

"Exmo. Sr. Presidente de la Junta Provincial de Libertad Vigilada. Gerona.-

El liberto Teodoro Bosch Marqués, que reside en esta localidad (Carretera Gerona 110) se dirige a V.E. en cumplimiento de lo dispuesto por la superioridad.

Cumplo todo lo ordenado, y mi vida es en todo metódica y regular.

Trabajo en la fábrica del Sr. Lorenzo Planellas. Mi jornal es de 13 pts. y me es difícil el ahorro debido a la carestía de la vida.

Dios guarde a V. E. Muchos años en bien de la Patria.

El liberto

[Firma de T. Bosch]

*San Feliu de Guixols 1° de Enero 1946"*¹⁴⁹

Pel que fa a Enric Sala Massanés, havia de demanar permis per a traslladar-se a un altre poble.

"JUZGADO MUNICIPAL de Sant Feliu de Guixols. SERVICIO DE LIBERTAD VIGILADA

ENRIQUE SALA MASSANÉS, que se halla en situación de Libertad vigilada, y por tanto sujeto a restricciones que rigen actualmente sobre desplazamientos, ha comparecido ante esta Junta de Libertad Vigilada, manifestando tener necesidad por obligaciones de su actual empleo, de trasladarse el próximo domingo, día 4 de los corrientes, a Málaga y Cártama, de la misma provincia [...], rogando a las dignas Autoridades encargadas de la vigilancia no pongan al mentado Enrique Sala Massanés inconveniente alguno al fin expresado. En San Feliu de Guixols a tres de Febrero de mil novecientos cuarenta y cinco.

*El presidente: E. Serra Gispert. El alcalde: V. Gandol. El Jefe Local de F.E.T. y de las J.O.N.S.: E. Serra".*¹⁵⁰

A alguns condemnats els arribà la commutació de la pena o d'indult massa tard, com en el cas de Ròmul Sureda. Al pobre Ròmul Sureda –de qui abans hem parlat; sumari 132–, que havia estat condemnat a reclusió perpètua, se li commutà la pena per la de 12 anys el dia 25 de maig de 1943, quan feia uns anys que era mort. Efectivament, en Ròmul va morir a la presó de Girona l'1 de gener de 1940. *"A las 16,30 h del día de la fecha, ha fallecido a consecuencia de una neumonía en la enfermería de ésta"*¹⁵¹.

¹⁴⁹ AHC de la Bisbal, Fons del jutjat de Sant Feliu de Guixols. Llibertat vigilada.

¹⁵⁰ Arxiu familiar.

¹⁵¹ F. 32.39 del seu expedient militar.

Cens dels presos en règim de llibertat vigilada

Id	Nom	edat	domicili	professió	empresa	estat civil	n. fills	para	presó	concepte polític	perillositat	observacions
1	Amadeu Vidal Coll	53	c/ Bohera, 26	taper	Vilossa	casat	1	sis anys	Girona	Apolític	no perillós	llibertat definitiva
2	Jaume Carreró Mascort	42	ctra. de Girona, 44	indústria surera	Propietari	casat	2	sis anys	Girona	A. Catalana	pot ser perillós	llibertat definitiva
3	Josep Pascal Frigola	71	Ronda ferrocarril	pagès	Propietari	casat	0	sis anys i un dia	Girona	CNT	pot ser perillós	llibertat definitiva
4	Francesc Cullell Roca	40	c/ Sant Pere, 40	cambrer	Casino La Constancia	solter	0	vint anys	Lleida	CNT	pot ser perillós	indultat
5	Lluís Basart Ayats	39	c/ Sant Isidre, 3	escrivent	Greiner e Hijos	casat	2	dotze anys i un dia	Girona	UGT	no perillós	indultat
6	Eduard Jover Zaplana	50	c/ Sant Pere, 40	jornaler	González	casat	5	vint anys	Girona	Contramestre port	pot ser perillós	indultat
7	Emili Fontanella Albertí	52	c/ Sant Bonaventura, 8	mecànic	Tallers Pernal	casat	0	sis anys i un dia	Girona	UGT	poc perillós	llibertat definitiva
8	Climent Sánchez González	43	c/ Sant Antoni, 14	xofer	SARFA	casat	0	dotze anys i un dia	Girona	JR de C i CNT	pot ser perillós	difunt
9	Enric Cruañas Gispert	49	ctra. de Palamós, 34	taper	Vicens i Bonal	solter	2	sis anys i un dia	Girona	Esquerra Republicana	poc perillós	llibertat definitiva
10	Josep Segura Domínguez	47	c/ Monestir, 21	jornaler	González Barros	casat	1	sis anys i un dia	Girona	CNT i FAI	no perillós	llibertat definitiva
11	Joaquim Vila Cullell	26	ctra. de Girona, 5	perruquer	Vicens i Bonal	solter	0	dotze anys i un dia	Girona	CNT	pot ser perillós	pendent
12	Sebastià Mestres Poch	50	c/ Eres, 21	comerç	per compte propi	casat	2	sis anys i un dia	Girona	CNT	pot ser perillós	llibertat definitiva
13	Ferran Solsona Llor		c/ Sta. Lúcia, 44	cambrer	La Gavina	solter	0	dotze anys i un dia	Lleida	s'ignora	pot ser perillós	traslladat a Lleida
14	Ramon Mega Pi	27	c/ Maragall, 53	pesca-dor	Casa J. Pompeyo de Palamós		0	dotze anys	Girona	CNT	poc perillós	llibertat definitiva
15	Jaume Baudina Mataró	58	c/ Girona, 119	taper	La Suberina	casat	2	vint anys	Girona (S. Juan)	FAI	pot ser perillós	
16	Ramon Rosell Garrell	46	c/ Girona, 8	escrivent	Aigües Potables, S. A.	casat	3	sis anys	Girona	cap	no perillós	llibertat definitiva
17	Francesc Monfà Torremadé	25	Mas Sais	Pagès	Mas Sais	solter	0	quinze anys	Lleida	s'ignora	es desco-neix	

Cens dels presos en règim de llibertat vigilada

Id	Nom	edat	domicili	professió	empresa	estat civil	n fills	pena	presó	concepte polític	perillositat	observacions
18	Ramon Vilossa Serret	40	c/ St. Ramon, 16	professor cultura	per compte propi	casat	2	sis anys i un dia	Girona	Esquerra Republicana	pot ser perillós	llibertat definitiva
19	Jaume Donato Molina	42	c/ Volta, 7, 2n	ebenista	Casa Joan Anglada	casat	3	sis anys i un dia	Alacant	Esquerra Republicana	pot ser perillós	llibertat definitiva
20	Antoni Roqueta Roselló	43	c/ Sant Martíà, 4	paleta	J. Subirós	casat	1	dotze anys i un dia	Terol	FAI	pot ser perillós	llibertat definitiva
21	Joan Raset Payet	34	c/ Bailén, 11	paleta	J. Mompó	casat	1	quinze anys	Belchite	CNT	pot ser perillós	indultat (llibertat definitiva?)
22	Domingo Ballesta Dausà	51	c/ Dr. Presas, 9	pagès	compte propi	casat	0	quatre anys	Girona	UGT	no perillós	llibertat definitiva
23	Magi Pijuan Llauradó		c/ Creu, 95	jornaler	Pere Ararà Planellas	casat	0	dotze anys i un dia	Girona	CNT	pot ser perillós	
24	Alfred Morales Garriga	48	c/ Creu, 27, 1r	llauner	La Suberina	casat	1	dotze anys	Barcelona	CNT	pot ser perillós	(llibertat definitiva)
25	Amadeu Bach Feliu	67	c/ Mall, 27	taper	compte propi	casat	0	dotze anys	Girona	Esquerra Republicana	no sembla perillós	indultat
26	Jaume Maura Sabater	45	c/ Creu, 35	peó	Obres i Construccions Pallí	casat	1	dotze anys i un dia	Girona	Junta Adm. FC, SFG		indultat
27	Josep Terradas Teixidor		c/ St. Ramon, 27	xofer		casat	2	dotze anys i un dia	Girona	CNT i FAI	possible perillós	indultat
28	Joan Puigdemont Bosch		c/ Dos de Maig, 11	taper	Josep Villosa (c/ del Sol)	casat	2	sis anys i un dia	Girona	CNT	pot ser perillós	llibertat definitiva
29	Teodor Bosch Marquès		ctra. de Girona, 87	flequer		casat	1	dotze anys i un dia	Lleida	CNT	pot ser perillós	indultat
30	Francisco Puche González	45	c/ St. Bonaventura, 7	jornaler		casat	3	sis anys i un dia	Girona	afiliado confidente	poc perillós	llibertat definitiva
31	Rafael Masegosa Guerrero		c/ de la Creu, 28, 1r	viatjant	Felip Massó (S'Agaró)	casat	1	sis anys i un dia	Granada	JSU	poc perillós	llibertat definitiva
32	Josep Albertí Carreras	52	c/ Creu, 43	escrivent	compte propi	casat	1	sis anys i un dia	Girona	Esquerra Republicana	poc perillós	llibertat definitiva
33	Frederic Feliu Maruny		c/ Havana, 7	paleta	Narcís Franquesa	casat	2	vint anys	Girona	CNT	no perillós	
34	Joaquim Gimbernat Boadas	35	c/ Maragall, 14	escrivent		casat	0	dotze anys	Girona	CNT	pot ser perillós	indultat

Cens dels presos en règim de llibertat vigilada

Id	Nom	edat	domicili	professió	empresa	estat civil	n fills	pena	presó	concepte polític	perillositat	observacions
35	Pere Forn Tomàs	46	c/ Creu, 14	botiguer		casat	1	dotze anys	Barcelona	UGT	pot ser perillós	indultat
36	Joan Bonete Consarnau	47	Rda. Dr. Presas, 3	jornaler	Greiner	casat	1	dotze anys i un dia	Barcelona	FAI	pot ser perillós	llibertat definitiva
37	Ramon Mora Sala	31	Casa Campo, 22	peó		casat	0	sis anys	Lleida	CNT	poc perillós	llibertat definitiva
38	Dionís Carreras Urrucha	63	c/ Sta. Magdalena, 46	taper	Enric Palagós	viudo	0	dotze anys i un dia	Girona	CNT	poc perillós	
39	Vicenç Guillem Oliva		ctra. de Palamós	drapaire	compte propi	casat	0	dotze anys i un dia	Girona	FAI	pot ser perillós	
40	Antoni Moreno Bogas	46	c/ Algavira, 26	jornaler	La Suberina	casat	2	nou anys	Girona	Se suposa FAI	poc perillós	
41	Marcel·lina Baigorri Villafranca	40	c/ Algavira, 67	sus labores (feina de casa)	fàbrica Sr. Vilossa		0	dotze anys i un dia	Les Corts (Barcelona)	FAI	perillosa	indultada
42	Teresa Guasch Banqué		c/ Boera, 26	sus labores	fàbrica Sr. Vilossa	casada	0	sis anys	Girona	s'ignora	no perillós	llibertat definitiva
43	Enric Oliveras Julià	33	c/ St. Domènec, 84	taper	casa Josep Soler	solter	0	vint anys	Girona	Esquerra Republicana	no perillós	indultat
44	Antoni Blasco Blasco	55	c/ Major, 38	mar. retirat		viudo	0	sis anys i un dia	València			traslladat a Castelló de la Plana
45	Robert Soley Vila	27	c/ Gorgoll, 22	mecànic	foneria Sebastià Juanico	solter	0	vint anys i un dia	San Miguel de los Reyes	CNT	poc perillós	
46	Josep Pous Bohigas	53	c/ Algavira, 46	taper		casat	0	vint anys i un dia	Girona			definitiva
47	Antonio Duaso Clara	44	c/ Dos de Maig, 22	cambrer	La Gavina	solter	0	vint anys i un dia	Vic	Esquerra		
48	Josep M. Vea Peña	34	c/ Provença, 8	taper	Sanjaume	solter	0	vint anys i un dia	Girona	J. Republicana	observa bona conducta	
49	Pere Sánchez González	50	c/ Algavira, 23	peó	González Barros. Puerto	casat	0	vint anys i un dia	Blanes	CNT	observa bona conducta	
50	Isidre Morell Aragonès	58	c/ Monestir, 2	taper	La Suberina	solter	0	dotze anys i un dia	Barcelona, Model	CNT	poc perillós	llibertat definitiva

Cens dels presos en règim de llibertat vigilada

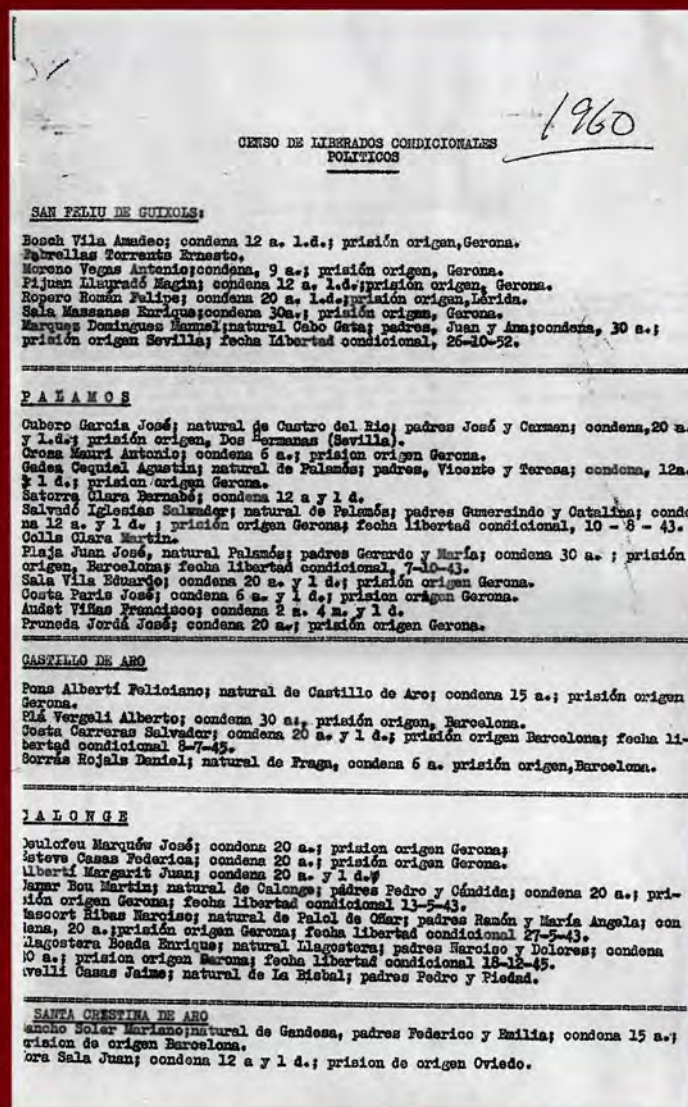
Id	Nom	edat	domicili	professió	empresa	estat civil	n fills	pena	presó	concepte polític	perillositat	observacions
51	Bonaventura Mas Carreras		c/ Mall, 44	taper	La Suberina	casat	0	vint anys	Girona	CNT	poc perillós	
52	Josep Belmonte Vidal	46	plaça Monestir, 2	oficial marina guerra		casat	1	vint anys	Cartagena		observa bona conducta	
53	Joan Mora Sala	34	c/ Surís, 14	peó	González Barros. Port	solter	0	dotze anys i un dia	Oviedo	CNT	pot ser perillós	
54	Enric Sala Massanes	46	c/ Especiers, 8	professor	compte propi	casat	1	trenta anys	Girona	Partit Socialista		
55	Miquel Triadú Crosa	38	c/ Campaneria, 10	paleta	Obras y c. Pallí	casat	1	trenta anys	Talavera de la Reina		observa bona conducta	
56	Amadeu Bach Vila	63	ctra. de Palamós, 28	peó	González Barros. Port	casat	0	trenta anys	Girona	CNT		
57	Joan Oliver Regolta	44	Mas Geronés	pagès	compte propi	solter	0	dotze anys i un dia	Girona	FAI	es desconeix	
58	José Gui Viella	28	c/ Girona, 47	peó		casat	1					
59	Ernest Fabrelles Torrent	47	c/ Sta. Lúcia, 18	peó	Josep Cibils. Port	casat	0	trenta anys				
60	Marcel Rutllan Tornabells	57	c/ St. Domènec	comptable	compte propi	casat	3	trenta anys	San Cristóbal. Pamplona			finat
61	Felip Roperó Román	46	c/ Algavira, 107	jornaler		casat	0	vint anys i un dia	Sevilla			
62	Alfonso Granado Rebollo	52	c/ Forn Vell, 3	peó	González Barros. Port	casat	4	dotze anys i un dia	Saragossa			llibertat definitiva
63	Miquel Costa Flo	33	c/ St. Martíria, 10	jornaler		solter	0	nou anys	San Miguel de los Reyes			llibertat definitiva

Víctimes

Penes de presó

Albert Pey, Salvador
 Albertí Carreras, Josep
 Alemany Castany, Emili
 Álvarez Simon, Gaieta
 Avella Laverti, Jeroni
 Bach Feliu, Amadeu
 Baigorri Villafranca, Marcel·lina
 Ballester Dausà, Domingo
 Basart Ayats, Lluís
 Baudina Mataró, Jaume
 Baudina Quera, Josep
 Belmonte Vidal, Josep
 Blanch Bigas, Antoni
 Blasco Blasco, Antonio
 Bonete Ponsarnau, Joan
 Bosch Marques, Ceferi
 Bosch Marques, Teodor
 Bosch Vila, Amadeu
 Budó Bota, Santiago
 Bussot Ferrer, Òscar
 Cacas Fors, Josep
 Caixas Mir, Pere
 Camps Juher, Enric
 Carreras Urruchua, Dionís
 Carreró Mascort, Jaume
 Costa Flo, Miquel
 Creus Vives, León
 Cruañas Gispert, Enric

Cullell Roca, Francesc
 Deulofeu Millet, Miquel¹⁵²
 Donat Molina, Jaume
 Duaso Clara, Antoni
 Fabrellas Torrent, Ernest
 Feliu Maruny, Frederic
 Feliu Oliva, Pere
 Fernández Ribas, Ricard
 Ferrer Duran, Joan
 Fontanella Albertí, Emili
 Forn Tomas, Pere
 Gabin Hilario, Francesc
 Gargallo Ribas, Ricard
 Garreta Esteban, Guillem
 Gimbernat Boadas, Joaquim
 Granados Rebollo, Alfonso
 Guasch Banque, Teresa
 Gui Viella, Josep
 Guillem Oliva, Vicenç
 Guitart Marcó, Cèlia
 Guitó Palé, Albert
 Iria Querol, Antoni
 Jordana Clara, Miquel
 Jover Zaplana, Eduard
 Juan Garcia, Lluís
 López López, Moisès
 Marquez Dominguez, Manuel
 Martí Teixidor, Narcís
 Mas Carrera, Bonaventura
 Massegosa Guerrero, Rafael

¹⁵² Va morir a la presó de Barcelona.

Víctimes

Masergas Galceran, Antoni
 Masjoan Riera, Jaume
 Massa Galter, Josep
 Maura Sabater, Jaume
 Mega Pi, Ramon
 Mestres Poch, Sebastià
 Monfà Torremadé, Francesc
 Mora Coll, Josep
 Mora Sala, Joan
 Mora Sala, Ramon
 Morales Garriga, Alfredo
 Morell Aragonès, Isidre
 Moreno Bogas, Antoni
 Nadal Gilabert, Josep
 Oliver Ragolta, Joan
 Oliveras Julià, Enric
 Pagès Medià, Pere
 Pascal Frigola, Josep
 Pijoan Llauredó, Magí
 Planellas Arxer, Benet
 Planellas Codina, Joan
 Pous Bohigas, Josep
 Puche González, Francisco
 Puigdemont Bosch, Joan
 Puigdemont Bosch, Josep
 Pujol Jordana, Pere
 Raset Payet, Joan
 Ribot Vilà, Narcís
 Riera Soms, Lluís
 Roperó Román, Felipe

Roqueta Roselló, Antoni
 Rosell Garrell, Ramon
 Rutllan Tornabells, Marcel
 Sais Sendra, Ramon
 Sala Massanés, Enric
 Sánchez González, Climent
 Sánchez González, Pere
 Segura Domínguez, Josep
 Soley Vilar, Robert
 Solsona Llor, Ferran
 Sureda Castelló, Ròmul¹⁵³
 Tauler Valls, Ramon
 Terrades Teixidor, Josep
 Triadú Crosas, Miquel
 Veà Peña, Josep Maria
 Vicente Santos, Demetrio
 Vidal Coll, Amadeu
 Vila Collell, Joaquim
 Villosa Serret, Ramon

Penes De Mort

Brusi Martí, Miquel
 Campà Viarnés, Francesc
 Castro Martínez, Joan
 Colom Blasi, Manel
 Darna Planellas, Joan
 Gatus Blanch, Josep
 Llambí Albertí, Joan

Llorens Collell, Bernabe
 Piqueras Canet, Josep
 Plaia Pla, Josep
 Prim Gutarra, Jaume
 Rigau Vivó, Ramon

Rivas Company, Francesc
 Sala Ferrer, Pere
 Tauler Peral, Josep
 Torroella Ferrer, Josep
 Vendrell Reixach, Marià

¹⁵³ Va morir a la presó de Girona.

Altres organismes i sistemes de repressió.

El Tribunal de Responsabilidades Políticas

Com ja s'ha dit, el dia 9 de febrer de 1939 es va promulgar la Ley de Responsabilidades Políticas¹⁵⁴. Ara bé, fins el mes de juliol no es va constituir el Tribunal Regional:

*"De acuerdo con los preceptos de la Ley de 9 de febrero último, y para efectividad de la misma, ha quedado constituido el Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas en Barcelona, instalado provisionalmente en el Paseo de Gracia, 112, principal, así como los Juzgados Instructor Provincial de Barcelona y Civil Especial dependientes del mismo. Los juzgados instructores provinciales de Gerona, Tarragona y Lérida se han instalado en las capitales respectivas"*¹⁵⁵.

L'objectiu d'aquesta llei era castigar les institucions, els partits polítics i totes les persones més grans de 14 anys que haguessin format part d'aquelles entitats que van donar suport a la República o no es van posar activament al costat dels insurreccionats el 18 de juliol de 1936.

Així, per aquesta llei es podia castigar la major part de la població de les comarques de Girona. Segons aquesta llei podia incórrer en causa de responsabilitat política el fet de *"haber permanecido*

en el extranjero desde el 18 de julio de 1936 sin reintegrarse al territorio nacional en un plazo máximo de dos meses, salvo que tuvieran establecido en aquél su residencia habitual y permanente, o desempeñaren alguna misión encomendada por las Autoridades de la España liberada o que estuvieren imposibilitados físicamente...".

Una severitat tan enorme i àmplia podia facilitar qualsevol arbitrarietat.

Les sancions que es podien imposar anaven des de la pèrdua de la nacionalitat, la inhabilitació, el desterrament (dins l'estat o a les colònies africanes) i sempre havien d'incloure una sanció econòmica, que podia consistir en la pèrdua total de propietats, el pagament d'una quantitat fixa o la pèrdua d'uns determinats béns (propietats, comptes corrents, etc.).

En les citacions d'encausats que es feien al BOP es reclamava constantment la col·laboració ciutadana. Era una crida a la delació –un fet habitual característic de la immediata postguerra–.

Aquesta llei perjudicava tots els republicans, tant els exiliats com els empresonats. I en el cas que haguessin mort (a la presó, a la guerra o en haver estat executats), afectava els familiars¹⁵⁶.

Tanmateix la duresa en l'aplicació més estricta d'aquesta llei depenia, en part, del tarannà de les autoritats i de les forces vives locals.

Tant aquesta llei del 9 de febrer de 1939 com la de Confiscación de Bienes Marxistas del 23 de setembre del mateix any concretaven que les propietats immobles, entitats, publicacions, emissores de ràdio que pertanyessin a persones *desafectas al Movimiento Nacional* serien espoliades, i una part dels béns passaria al patrimoni de diferents organismes del Nuevo Estado (CNS, FET, etc.), mentre que la resta seria subhastada.

¹⁵⁴ BOP, núm. 25, 26, 27 i 28; dates del 2 al 9 de març de 1939.

¹⁵⁵ LVE, 2 de juliol de 1939.

¹⁵⁶ CLARA, 2005: 179-198.

Expedient de Responsabilitats Polítiques contra els béns de Josep Irla.

(Procedència: AHG)

Tampoc no sabem el grau d'aplicació d'aquestes lleis —a hores d'ara no disposem de cap estudi global que n'avaluï tots els efectes—, però, en tot cas, són prou indicatives del seu objectiu: la confiscació i espoli dels béns dels vençuts.

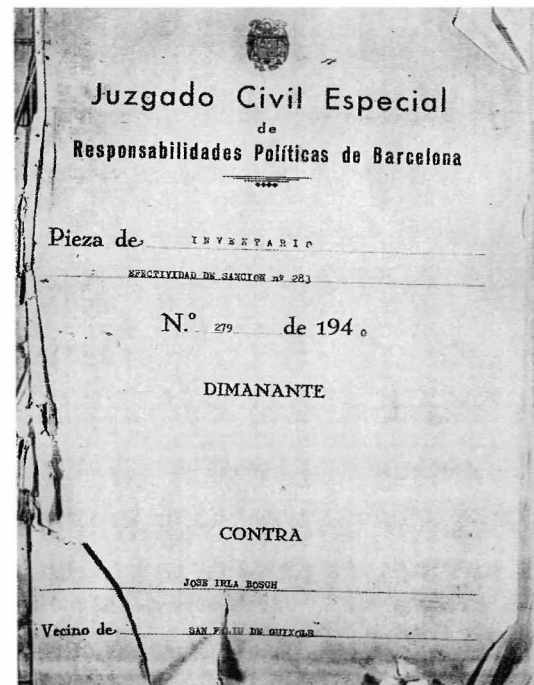
Entitats i persones de Sant Feliu afectades per la Llei de Responsabilitats Polítiques

Pel que fa a les entitats de Sant Feliu, el cas més significatiu va ser sens dubte la confiscació total de la cooperativa La Guixolense. Després que aquesta entitat fos assaltada per una multitud, amb l'entrada de les tropes revoltades es va fer un inventari de tots els seus béns i, per iniciativa del *delegado provincial* de la CNS, el 12 de juny de 1939 es va fer al saló Victoria un acte de fusió amb la cooperativa de mossèn Sants Boada, que prengué el nom de Cooperativa de Consumo Rdo. Santos Boada.

D'acord amb aquest acte de confiscació, Antoni Ametller i Arxer, *jefe de la cooperativa*, demanà que es registressin les finques del carrer de la Rutlla i de Santa Llúcia amb el nom de la nova cooperativa¹⁵⁷.

Pel que fa a la confiscació de propietats de persones, la major part dels polítics exiliats foren desposseïts d'una part del seu patrimoni: cases, biblioteques, mobles, participació en empreses, vehicles, etc. Tal vegada el cas més extrem va ser l'apropiació del patrimoni de tota la família (germans i nebots inclosos) del polític republicà Josep Irla a Sant Feliu de Guíxols¹⁵⁸. Cal dir que, posteriorment, els immobles els van ser retornats.

A partir de l'any 1940 el *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona* anava publicant l'obertura

d'expedient de Responsabilidades Políticas a diversos guixolencs. A Francesc Mas Lleonsí, Josep Costa Ayats, Joan Massa Solà, Pere Ararà Planellas, Narcís Vicens Vagué¹⁵⁹.

De tant en tant, la mateixa publicació feia pública la sentència o sanció. Com, per exemple, en el cas de Joan Sanjaume Maimí:

"D. Manuel Rodríguez Pons, Secretario del Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas de Barcelona (...) contra Juan Sanjaume Maimí, se ha dictado sentencia (6 de marzo de 1949). Fallamos que debemos declarar la responsabilidad política del inculpado Juan Sanjaume Maimí, vecino de San Feliu de Guixols, a quien se le impone la sanción de 150.000 pesetas de multa e inhabilitación especial para desempeño de cargos públicos por quince años... por ignorarse su paradero..."¹⁶⁰.

¹⁵⁷ JIMÉNEZ, A. "Moviment cooperatiu a Sant Feliu de Guíxols 1885-1939", dins *IEBE*, núm. 2, 1983: 276.

¹⁵⁸ JIMÉNEZ, A. "Exili i repressió contra els béns de la família de Josep Irla (1939-1951)", dins *Revista de Girona*, núm. 183, juliol/agost de 1997. A l'AHG i al AMSFG es troba l'expedient de Responsabilitats Polítiques contra els germans Josep, Francesc i Nicolau Irla.

¹⁵⁹ BOP, 29, (23.02.1940).

¹⁶⁰ BOP, 31, (12.03.1940).

De la mateixa manera es publicaren les sancions contra Domènec Villalonga Bertrand:

*"Fallamos: Que debemos declarar la responsabilidad política del inculcado Domingo Villalonga Bertrand, vecino de San Feliu de Guixols, a quien se le impone la sanción de incautación absoluta en su grado máximo y relegación a las posesiones africanas por quince años, por ignorarse su paradero"*¹⁶¹.

També se sancionà Josep M. Vilar Sala¹⁶², amb la incautació total de béns, inhabilitació absoluta *"en su grado máximo y relegado a las posesiones africanas por quince años"*.

Aquesta aplicació de la Llei de Responsabilitats Polítiques i la crida a la delació continuava l'any 1944:

"Conforme a los arts. 45 y 46 de la Ley de 9 de Febrero de 1939, B.O. del Estado nº 14 se hace saber que, por aparecer indicios de responsabilidad política, se ha incoado expediente de responsabilidad política contra las personas que se indican en la siguiente relación. Igualmente se hace saber que deben prestar declaración cuantas personas tengan conocimiento de la conducta política y social de los inculcados, antes o después de la iniciación del Movimiento Nacional, así como indicar la existencia de bienes a aquellos pertenecientes, etc".

Les persones indicades eren: Jaime Marill Robert, Jaime Cañet Alsina, Rafael Rovira Verdrier, Ramón Surra Caseras, Ramón Saïs Sendra, Jesús Vilà Bofill, Enrique Carreró Arxer, Ginés Vilà Bofill, José Ximín Quintana¹⁶³.

Josep Albó Plaja va haver de pagar 500 pessetes; Josep Costa Ayats, 500 i Josep Duran i Arpa, 5.000. A Francesc Irla Bosch li recaigué la sanció de pèrdua total de béns, i inhabilitació durant 15 anys i desterrament perpetu del territori. Al seu germà Nicolau li correspongué una multa de 2.000 pessetes, i inhabilitació durant 5 anys a 100 quilòmetres. Joan Massa Solà pagà 1.000 pessetes. Josep Mont Brunet va ser absolt. A Francesc Sala Serra li correspongué la multa de 10.000 pessetes, inhabilitació durant 8 anys i desterrament a 100 quilòmetres. Joan Sanjaume Martí: 15.000 pessetes de multa i inhabilitació durant 15 anys. L'exalcalde republicà exiliat, Ponç Valls Ferrer, va ser sancionat amb la confiscació total de béns, inhabilitació absoluta i desterrament durant 15 anys a les possessions africanes. La mateixa pena d'en Ponç Valls va ser la de Domènec Vilallonga Bertran i la de Josep M. Vilar Sala¹⁶⁴.

Dos casos un xic simptomàtics –per contradictoris– varen ser els expedients de Responsabilitats Polítiques que recaigueren sobre l'Agustí Calvet i Pascual, "Gaziel", i sobre Rafael Patxot i Jubert, dos guixolencs que residien a Barcelona, que s'exiliaren per evitar la repressió republicana i que encara conservaven lligams i alguna propietat a Sant Feliu de Guixols. Mentre el primer retornà al país, Patxot romangué a l'exili suís.

Pel que fa a Gaziel, Manuel Llanas n'ha estudiat perfectament el cas¹⁶⁵. Cal tenir en compte que Gaziel, director de *La Vanguardia*, va ser un del centenar de catalans que van signar la declaració de suport als militars insurgents el 1936¹⁶⁶. Però aquesta firma de suport al dictador li serví de ben poc a l'Agustí Calvet quan, acabada la guerra, retornà a Espanya.

Ja era a Madrid quan el 20 de febrer de 1940 se li inicià un expedient, que no es va fer públic fins el 8 de novembre del mateix any en el *Boletín Oficial de*

¹⁶¹ BOP, 44, (11.04.1940).

¹⁶² BOP, 51, (27.04.1940).

¹⁶³ BOP, 140, (21.11.1944).

¹⁶⁴ CLARA, 2005: 187.

¹⁶⁵ LLANAS, M. *Gaziel: vida, periodisme i literatura*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1998: 306 i s.

¹⁶⁶ RIQUEUR, Borja de. "Un document excepcional: la declaració de suport als militars sublevats el 1936 d'un centenar de catalans", dins DDAA. *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991. Vegeu també RIQUEUR, B. de. *L'últim Cambó (1936-1947). La dreta catalanista davant la guerra civil i el franquisme*. Vic: Eumo Editorial, 1996.

Ponç Valls Ferrer, que havia estat alcalde republicà de Sant Feliu.

(Procedència: Ramon Tauler)

la *Provincia de Barcelona*. El 1 de febrer de 1941, el jutjat militar número 4 de Capitanía General de Barcelona iniciava les actuacions d'un procediment *sumarísimo ordinario* contra Gaziol pel delictes d'*auxilio a la rebelión militar*. Per diverses influències, el 8 d'agost de 1942 l'auditoria militar dictà el sobreseïment provisional de la causa –notificat a l'interessat el 10 d'octubre–, que s'arxivà definitivament el 17 de març de 1943.

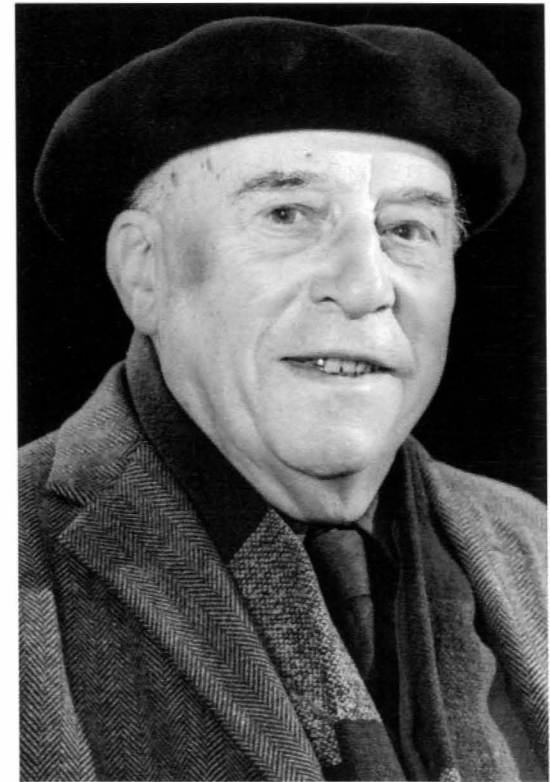
L'altre cas significatiu va ser el de Rafael Patxot¹⁶⁷, que el 19 d'octubre de 1939 va ser citat a comparèixer davant el Tribunal de Responsabilitats Polítiques, ja que havia estat denunciat pels mateixos militars que ocupaven la seva casa del passeig de la Bonanova, en què es qualificava Patxot com "*individuo desafecto al Glorioso Movimiento Nacional*".

També la seva magnífica casa del Passeig de Sant Feliu li va ser confiscada provisionalment, i s'hi instal·là l'Ajuntament uns anys, tot i que les autoritats locals certificaren que Rafael Patxot era addicte al nou règim.

Finalment, però, se li retornà la casa del Passeig.

De tota manera, al llarg de tot l'any 1941 l'Audiència Provincial de Girona continuava demanant informes de diversos imputats en la Llei de Responsabilitats Polítiques, exigint informació dels ciutadans sobre els seus béns¹⁶⁸: Joan Villa Romeu (Castell d'Aro), Cristòfor Sala (els darrers mesos de guerra, veí de Castell d'Aro), Jaume Solsona Ferrer (Castell d'Aro), etc.

Quant al guixolenc Ponç Valls Ferrer, es donaren diversos informes en la línia del que segueix: "*Posee una fábrica destinada a la elaboración de Productos de Corcho valorada en unas 25.000 pesetas, si bien su principal medio de vida lo viene*

ostentando en el extranjero" (20.02.1940. *Jefe local de FET y de las JONS*: E. Descayre). També hi ha un certificat del rector, mossèn Àngel Dalmau i saldos comercials de diferents bancs, entre altres documents.

Depuració dels treballadors de l'administració local

Una de les més espectaculars mesures repressives que el franquisme va utilitzar contra els vençuts i els seus simpatitzants va ser la depuració generalitzada dels funcionaris públics, i la pressió perquè

¹⁶⁷ MALUQUER SOSTRES, J. *Rafael Patxot i Jubert. Mecenes i científic*. Barcelona: Pòrtic, 1994: 85-87.

¹⁶⁸ AHG, Fons de Responsabilitats Polítiques. Capses: 866, 868, 869 i 870.

en el sector privat es fes el mateix. La llei del 10 de febrer de 1939 que fixava les "*normas para la depuración de los funcionarios públicos*" pretenia d'una manera clara confirmar en els seus llocs de treball els adherits al Movimiento Nacional i castigar els elements no addictes.

Així, el règim franquista engegà tot un procés general de premi/càstig segons es fos, o no, partidari del nou Estat totalitari. No solament varen ser depurats els vençuts manifestament contraris al nou sistema polític, sinó que també ho podrien ser aquells que hom considerés passius, que no manifestessin o fessin pública la seva adhesió.

Mentre els vencedors locals més significats –en qualitat d'excaptius i excombatents– exigien i rebien en pagament pels serveis prestats un lloc de treball, un càrrec públic o altres privilegis¹⁶⁹ –origen de no poques corrupteles–, aquells que havien estat lleials al règim republicà eren desposseïts dels seus béns¹⁷⁰, les seves feines o les seves funcions en l'administració. De manera que alguns guixolencs, després de passar pel calvari de la por per la pròpia vida (camps de concentració, presons, batallons disciplinaris), es trobaren que, havent retornat al seu poble, estaven sense feina.

L'abril de 1939 el ple de l'Ajuntament es feia ressò de la disposició publicada al *BOP*¹⁷¹, quant a la depuració de funcionaris de l'administració local. Se'n nomenà instructor el gestor Ignasi Sala Pascual, i després ho fou Ferran Roca Torrent¹⁷². La primera mesura de Roca va ser la de demanar a l'entitat municipal una relació de tot el personal que hi treballava, i que aquest report fos lliurat també a la Jefatura de Falange local perquè informés respecte a l'actuació i conducta de tots els funcionaris "*antes y durante el Glorioso Movimiento Nacional*"¹⁷³.

El 24 d'octubre de 1939, un ofici del governador civil de Girona comunicava a l'alcaldia el següent:

*"En oficio Nº7.624 del Negodº 1º de fecha 12 de Septiembre último, de conformidad con los deseos expresados por esta Corporación Municipal se nombró a Dn JOSE MARIA PRAT Y ROCA, excombatiente y abogado, Juez Instructor para la depuración de los funcionarios de ese Municipio y desconociendo este Gobierno Civil el resultado de su actuación ordeno a Vd. que a la mayor brevedad posible se sirva informarme de lo actuado por dicho Sr.- Dios guarde a Vd. Muchos años"*¹⁷⁴.

Malgrat tot, fins el desembre el nou jutge Josep M. Prat Roca no presentà al ple municipal els expedients. El 26 de febrer de 1940 el delegat governatiu va expressar el seu desig de revisar aquells expedients de depuració, per tal com li semblava que hi havia massa destitucions, motiu pel qual ell pensava que calia fer-ne una revisió amb un sentit o criteri més ampli de tolerància, ja que s'havia procedit amb "*extremado rigor*"¹⁷⁵. Tot i que alguns gestors manifestaren el seu desacord amb el delegat governatiu, per majoria es va decidir revisar els expedients, i el dia 7 de febrer de 1940 s'acordà de readmetre, sense cap mena de sanció, Josep Badosa, Jaume Irla, Josep Morell, Maria Soler, Isidre Funoll, Leonil·la Camps, Alexandre Pérez, Josep Tubau, Josep Llambí, Julià Lasheras, Josep Sucart, Pelegrí Ferrer, Joan Martí, Francesc Saubí, Alfons Pujol i Rafael Bosch.

Tot seguit es procedí, a votació secreta, a destituir o sancionar els següents funcionaris: Antoni Carbonell, Josep Bordas, Rossend Cacàs, Joaquim Ferrer, Eladi Hereu, Víctor Lluís, Joan Vinyals, Ricard Audet, Joan Basart, Josep Lloch, Josep Hidalgo, Lliber Vergés, Alexandre Valls, Josep Serra, Pere Serra, Marcial Hereu, Rafael Ferrer, Enric Novi, Alfons Olleta, Magda Serra, Francesc Illas i Joan Camas¹⁷⁶.

¹⁶⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, M.A. (129). Vegeu la primera part del llibre.

¹⁷⁰ AHG. Expedient de la família Irla.

¹⁷¹ B.O.P., núm. 21. (23-IV-1939), reproduint una ordre del 12 de març.

¹⁷² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, M.A. (129), f. 103.

¹⁷³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, M.A. (129), f. 140 i 157.

¹⁷⁴ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 199.

¹⁷⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, M.A. (129), f. 326.

¹⁷⁶ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, M.A. (129), f. 337 (7-II-1939).

Proposta al ple municipal de depuració de funcionaris¹⁷⁷

- Llibert Vergés Bosch (empleat de la brigada) de la CNT es classifica com *desafecto*. Sanció: Destitució amb pèrdua de tots els drets, llevat dels passius.
- Alexandre Valls Marignach (guàrdia municipal) JERC, amic de Campà. Sanció: Destitució amb pèrdua de tots els drets, llevat dels passius.
- Eladi Hereu Canals (arbitris) de JERC, *desafecto*. Destitució amb pèrdua de tots els drets, llevat dels passius.
- Joan Viñals Puigmolé (guàrdia urbà) d'ERC, PSUC i *desafecto*. Destitució amb pèrdua de tots els drets, etc., per unanimitat.
- Joaquim Ferrer Arabia (encarregat escorxador) d'ERC, marxista, anticlerical, *desafecto*. Destitució amb pèrdua, etc. Sis vots favorables contra quatre.
- Josep Serra Baburés (cementiri), del P. Federal C. *Simpatizante de la causa roja y desafecto*. Destitució, etc. Nou vots contra un.
- Joan Basart Lloveras (guàrdia urbà), del PSUC, *simpatizante de la causa roja y desafecto*. Destitució per nou vots contra un.
- Ricard Audet Simon (sereno), del Centre Rep. Federal, afecte al Front Popular i *desafecto a la Causa Nacional*. Destitució amb pèrdua de drets, etc., per sis vots contra quatre.
- Josep Hidalgo Sánchez (arbitris). Abandó voluntari del càrrec. Refugiat a Granada. Destitució amb pèrdua, etc., per unanimitat.
- Josep Llonch Cels (sereno) del Partit Federal Català, simpatitzant de la Creu Roja, voluntari en el cos de carrabiners, *desafecto a la Causa Nacional*. Destitució, per unanimitat.
- Víctor Lluís Gafarot (brigada municipal), col·laborador del setmanari ASO¹⁷⁸, fundador de l'associació Llibres Pensadores, de la FAI i *desafecto a la Causa Nacional*. Destitució amb pèrdua, etc., per unanimitat.
- Rossend Cacàs Fors (conserge cementiri) del partit Federal Català, *rojo*. (El seu fill era un element actiu del Comitè de Guerra) i, doncs, *desafecto*. Destitució amb pèrdua..., per sis vots contra quatre.
- Joan Comas Gafas (sereno) d'idees d'esquerranes, en feia propaganda i *desafecto a la Causa Nacional*¹⁷⁹. Es decideix readmetre'l al servei, després de la suspensió de sou i feina fins el 31 de desembre de 1940.
- Rafael Ferrer Gelabert (brigada municipal), d'idees d'esquerra, perfecte marxista i *desafecto*. Es readmet al servei i se li imposa una sanció d'inhabilitació per ocupar càrrecs de comandament i confiança.
- Magda Serra Alinà (auxiliar d'escola), d'idees d'esquerra, *desafecto a la Causa Nacional*. Es decideix readmetre-la al servei, però suspendre-la de sou i feina fins el 31 de desembre de 1940.
- Enric Novi Poujarniscle (agutzil), del partit Federal Català, "que era más marxista que sus compañeros" i *desafecto*. Es decideix readmetre'l al servei amb una sanció d'inhabilitació en llocs de comandament o de confiança, i suspensió de sou i feina durant tres mesos.
- Marcial Hereu Canals (caporal de serenós). Afecte al FP, un seu fill menor va ser carrabiner voluntari, i *desafecto*. Es readmet al servei, però amb la inhabilitació per a càrrec de comandament i confiança
- Francesc Illas Batlle (sereno). Simpatitzant de la causa roja i, doncs, *desafecto*. Se'l readmet però es decideix "imponerle la sanción de postergación hasta dos años". Suspensió de sou i feina fins el 31 de desembre d'aquell any.
- Alfonso Olleta Tibau (arbitris). Repartia propaganda de la candidatura del FP, simpatitzava amb els *rojos* i era *desafecto*. Se'l readmet al servei i se li imposa una sanció de suspensió sou i feina durant un any.
- Pere Serra Dispès (agutzil). Militant de PFC, col·laborador de la causa marxista i *desafecto a la Causa Nacional*. Sanció: separació del servei de la corporació sense prohibició de sol·licitar feina en una altra empresa.
- Josep Bordas Samada (oficial de dipositaria). Membre del PFC, gaudí de favoritisme polític i de les simpaties dels cacs de llavors; *desafecto a la Causa Nacional*. Sanció: separació del servei sense la prohibició de sol·licitar-ne en una altra empresa.
- Antoni Carbonell Cosp (oficial de secretaria). Del Partit Radical, simpatitzant de la *causa roja*, etc. És *desafecto*.
- Albert Vidal Nadal¹⁸⁰ (inspector municipal, veterinari). Suspès de sou, amb dret a percebre el 50 % del seu haver, fins que no s'acabi l'expedient que se li ha incoat.

¹⁷⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I. Ometem aquí els judicis desqualificadors i segurament falsos que es varen emetre contra els funcionaris en funció dels informes emesos per Falange, i per aquells que aspiraven a substituir-los en els seus càrrecs.

¹⁷⁸ *Acción Social Obrera*, setmanari guixolenc de tendència anarcosindicalista.

¹⁷⁹ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, M.A. (139) f. 262 i ss., sessió del 2.12.1939.

¹⁸⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, M.A. (130), f. 287 (29.12.1939).

Depuració dels treballadors de la companyia del tren¹⁸¹

També la companyia del tren de Sant Feliu aplicà l'ordre de depuració sobre els seus treballadors. Un total de 19 empleats foren acomiadats o suspesos temporalment: Domingo Ballester Dausà (guardafrens), Jaume Masjoan Riera (fogoner), Emili Fontanella Albertí (calderer), Josep Cacàs Fors (fogoner), Miquel Jordana Clara (ajustador), Jaume Maura Sabater (revisor de material), Pere Forn Tomàs (ajustador), Josep Saura Carreras (secretari, tenedor de llibres), Manel Brull, Enric Serra, Simon Albertí, Emili Casanovas, Jacint Tresenè, Enric Ferran, Esteve Fontanet, Benet Escriba, Francesc Cosp, Sixte Solés i Josep Parals.

Per a decidir aquestes repressions, es tenien en compte els informes de la companyia (signats per l'enginyer Jaume Lladó), de la Guàrdia Civil, de l'alcaldia i de Falange.

Enric Bargelí, Manuel Miralpeix i Carles Prujà –tot i l'informe negatiu de la companyia (sempre més dur i negatiu que no pas els altres)– varen ser admesos sense sanció¹⁸².

De Sixte Solés Canals, "*ex-mozo de estación de la misma*", es va rebre el següent comunicat: "*Tengo el honor de poner en su conocimiento que en diciembre pdo. falleció de muerte natural, estando detenido en Gerona*" (27 de gener de 1940).

De depuracions, n'hi hagué segurament en altres àmbits laborals de la població –al magisteri, per exemple–. Tanmateix, nosaltres tan sols hem consultat a fons la documentació de l'administració local i la del ferrocarril, prou significativa per a poder-nos-en fer una idea.

Humiliacions, prestacions i multes imposades per les autoritats locals

Suspesa la legalitat constitucional i estatuària, la repressió contra la llengua catalana i contra tota expressió catalanista va ser el primer objectiu. A partir de bans militars i civils, la dictadura imposava el franquisme –"la ideologia oficial del cop d'estat militar"¹⁸³–, i la vida cultural dels guixolencs es veié totalment capgirada: amb la llengua, l'educació i l'ensenyament, les diversions, la religió, etc. El nou règim es recolzava, ultra la victòria militar sense voluntat de perdó, en el nacionalcatolicisme que li donava suport moral.¹⁸⁴

El 1939, els altaveus del Passeig amplificaven la propaganda del Glorioso Movimiento Nacional o Gloriosa Epopeya, i l'himne falangista, que calia rebre a peu dret amb la salutació feixista. No fer-ho així podia comportar problemes i, de fet, alguns veïns varen ser colpejats per aquest motiu. Per exemple, en Nando de les Gasoses –Ferran Cervera–, que venia de pintar l'embarcació amb un pot de pintura a cada mà.

Un altre cas. El 27 de febrer l'alcalde gestor cessava l'Alexandre Valls Marignach de guàrdia urbana "*por no prestar el saludo a dicho himno, haciéndolo después en forma despectiva y nada respetuosa y ante tan incomprensible actitud adoptada por V. intolerable a todo español, mucho más a un empleado del municipio*"¹⁸⁵.

Al cinema, després de les pel·lícules; al casino, després dels balls..., allí on sonés l'himne s'havia d'escoltar respectuosament.

Ja el 14 d'agost del 39, l'Emili Ribot Vila havia estat detingut –i tancat posteriorment a Girona– per haver cridat, amb més alegria que subversió, contra el Generalísimo al casino El Llevantí.

¹⁸¹ AMSFG, Fons del tren.

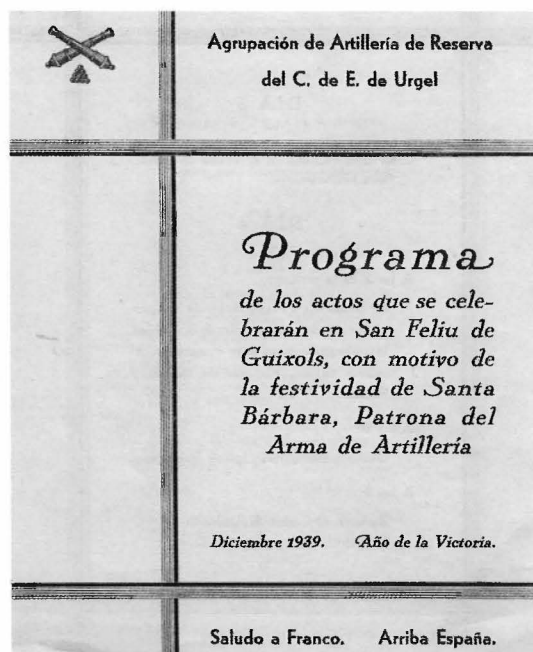
¹⁸² AMSFG, Fons del tren.

¹⁸³ VILAR, P., *L'historiador i les guerres*. Vic/Girona: Eumo Editorial, 1991.

¹⁸⁴ *Los Sitios*, 16 de juliol de 1956. Citat a CLARA, J. "Sota pal·li: Franco a la Catedral", dins *Annals de l'IEG*, vol. XLV, Girona, 2004.

¹⁸⁵ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 199.

Santa Bàrbara, festa d'artilleria celebrada a Sant Feliu.
(Procedència: AMSFG)

Com ja s'ha dit, la ciutat i la vall d'Aro estaven ocupades militarment. Però una cosa era la pobra vida dels soldats rasos aquarterats a la ciutat; i una altra de molt diferent, la dels oficials. La doble moral també afectava aquest estament. Els soldats passaven tota mena de dificultats en el menjar i en la vida disciplinària. Malgrat la censura militar, una mare escrivia al seu fill, que feia la mili a Sant Feliu¹⁸⁶:

"[...] yo creo que si los Srs. Oficiales se fijasen un poco, en lugar de castigarlos, sacarían más partido de vosotros concediéndolos algún permiso con más frecuencia, pues luego tendríais los nervios mas templados para poder resistir mejor la vida del cuartel".

"[...] Hace un par de días que el pan escasea un poco [a Barcelona]; nos han puesto a media ración,

así es que tengo que hacer lo mismo contigo, veremos si pronto se normaliza".

La vida dels oficials, que s'estaven a la rambla del Portalet (Casa de la Campana) i a can Patxot –Rafael Patxot Jubert, "*catalanista separatista, que huyó a Francia*"¹⁸⁷–, era una altra història, farcida de disbauxes nocturnes i de grans àpats,¹⁸⁸ que escandalitzaven els veïns i plantejaven greus problemes a les autoritats civils pel seu enfrontament amb els serenos.

A l'altra cantonada de la residència d'oficials hi havia –hi ha– el casino. Doncs bé, aquesta proximitat va ocasionar un gran enrenou, que comentem tot seguit.

A les dues de la matinada del dia 21 d'agost, en acabar-se el ball, es tocà l'himne nacional. Tot seguit, se sentiren crits i xiulets. L'oficial de vigilància tinent d'artilleria Don Pedro Ruiz García, que era pels voltants, entrà tot seguit amb un altre oficial i un sergent de servei, i van detenir un soci que encara estava xiulant.

Ràpidament la comandància militar nomenà un jutge instructor, el tinent d'artilleria "*de la 25ª Batería del 12 Regimiento Ligero de guarnición en esta Plaza, Don Eladio Forcano Ruiz*", que informà el governador militar de Girona:

"que el referido Casino La Constancia es el mismo que dio motivo a una denuncia hecha por los Directivos de las Milicias de Falange local por haber sido nombrado Presidente del mismo a un individuo condenado a la Zona Nacional a quince años de presidio y canjeado posteriormente. Asimismo es público y notorio que casi todos los elementos izquierdistas que existían en esta población forman parte de dicho Casino, que tiene en la actualidad 700 socios"¹⁸⁹.

¹⁸⁶ Agraïixo a Xavier Agramunt l'atenció d'enviar-me un plec de cartes familiars adreçades a un soldat que feia el servei militar a Sant Feliu de Guíxols (1939-1940).

¹⁸⁷ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, núm. 21. Rafael Jubert Patxot, el 3 d'agost de 1936, protegit per la Generalitat salpà en un torpediner francès cap a Portvendres (MALUQUER, J. *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic*. Barcelona: Pòrtic, 1994, p. 77). El seu germà Francesc, en canvi, va ser jutjat i condemnat a Barcelona, el juny de 1938, per alta traïció (informació que ens ha tramès P. Pagès).

¹⁸⁸ JIMÉNEZ, 2005: 66.

¹⁸⁹ Ídem.

L'informe elaborat per la comandància sobre els membres de la junta

"AGUSTI FERRER CLIMENT (Presidente del Casino "La Constancia") Su actuación anterior al Glorioso Movimiento Nacional fue la de pertenecer a las organizaciones Sindicales C.N.T.- F.A.I., siendo íntimo amigo de Esgleas, célebre por su actuación durante la dominación rojo-separatista en esta Provincia y muy especialmente en esta población.- Al estallar el dicho movimiento, el informado se encontraba en Sevilla en donde fue detenido por sus actividades políticas, siendo procesado y condenado; pero logró ser canjeado debido al buen concepto que, a los cabecillas rojos merecía, regresando a esta población en donde hacía continuas campañas contrarias a los Nacionales.- Al ser liberada esta población fue nombrado Presidente del Casino de "La Constancia" (hoy clausurado por silbarse en el mismo el Glorioso Himno Nacional).- Carece de bienes de fortuna y es empleado de la Casa de Narciso Visent, no reconociéndosele bienes de ningún género.

FRANCISCO MASFERRER ALBERTI (Secretario del Casino).- Antes del Glorioso Alzamiento Nacional, militó en el partido de la Liga Catalana.- Trabajaba en la Casa Castelló Hermanos de ésta, en donde gozaba de plena confianza de sus patrones por su buena conducta en todos los órdenes.- Al estallar el mentado Movimiento Nacional, continuó trabajando en la mencionada casa y a completa satisfacción de los herederos de la misma, siendo un valeroso elemento de información en pro de los Nacionales. Dicha casa fue colectivizada por las organizaciones extremistas y esto no fue óbice para que el informado continuase demostrando su odio a la causa roja.- Se le considera adicto a la Causa Nacional y carece de medios de fortuna; no teniendo más ingresos que su sueldo correspondiente.

NARCISO BAS (Vicepresidente).- Su actuación antes del Glorioso Alzamiento, se destacó siempre por haber pertenecido a la Unión Patriótica, siendo de ideales francamente religiosos, honrado y trabajador; estallado el citado Movimiento, se colocó en actitud pasiva, no habiéndose distinguido en nada en contra del Glorioso Alzamiento; antes al contrario: Ha tenido una actuación digna que le costó el ser muy mal conceptuado por la orda roja y principalmente por los cabecillas de esta localidad. Actualmente es militante de Falange Española Tradicionalista y carece de bienes de fortuna, no reconociéndosele bienes muebles ni inmuebles de ningún género.

ARSENIO JORDA GISPERT (Sub-Secretario).- Antes del G.M.N. ya era significado de elemento extremista, propagando sus doctrinas sindicalistas en todas cuantas ocasiones se le presentaban para efectuarlo.- Durante el dominio marxista, fue destacado elemento rojo, actuando intensamente, como Secretario del Sindicato de la Metalurgia C.N.T. y F.A.I., coaccionando a los obreros para que cotizasen al referido sindicato; al poco tiempo de ser colectivizada la firma de Castelló Hermanos por el antedicho sindicato, desempeñó el cargo de Interventor de la extinguida Generalidad en la colectivización Unión Metalúrgica Obrera, antes

Castelló Hermanos. Este sujeto, junto con los destacados elementos marxistas Manuel Bigas y José Plaja, eran los que orientaban las actividades de la Unión Metalúrgica Obrera. Carece de bienes de fortuna y no se le reconoce muebles e inmuebles.

AMADO CANADELL CALZADA (Tesorero).- Políticamente, el informado perteneció de antiguo al Partido Republicano Federal.- Estallando el G.M.N., continuó desempeñando el cargo de tesorero de la Sociedad recreativa La Constancia sin que se le conozca actividades en pro ni en contra del citado Glorioso Movimiento Salvador de España.- Carece de medios económicos, no teniendo otros ingresos que los que proporciona el trabajo.

JOSE ANGLADA COSTA (Bibliotecario).- De nacionalidad Francesa, habiendo permanecido en nuestra Patria eludiendo sus deberes militares con la suya.- De ideales separatista, si bien no se ha distinguido en nada punible durante la dominación roja separatista en esta población, tal vez por su carácter excesivamente apocado. Si bien se dice que actuó como Presidente del Sindicato de zapateros.- Carece de medios económicos y no se le reconocen muebles ni inmuebles.

PEDRO TARRADEL (Vocal).- Antes del G.M.N. se manifestó siempre como persona de orden y en cuantas elecciones hubo en esta ciudad votó a los elementos de derechas.-Estallado dicho Movimiento se mantuvo en actitud pasiva, haciendo constar que su único hijo combatió contra los rojos en las filas Nacionales, en donde alcanzó la graduación de Sargento.- Actualmente es militante de FET y de las JONS, en donde, con máxima competencia, ha prestado cuantos servicios le han sido encomendados, careciendo como los anteriores de medios económicos.

J. ALGANS (Vocal).- Se desconocen sus actividades políticas antes del G.M.N., siendo considerado generalmente entre la población como persona de orden y muy buena conducta sin que aparezca contra el mismo cargo ninguno. Actualmente pertenece a FET y JONS, donde cumple con la máxima puntualidad cuantos servicios se le encomiendan. Carece de medios económicos.

JOSE VIDAL ARXER (Vocal).- Apolítico antes del Alzamiento del G.M.N. Estallado el G.M.N. se mantuvo discretamente en actitud pasiva, no conociéndosele haya cometido durante la dominación rojo separatista hechos delictivos ni hechos de propaganda en contra del Movimiento, estando considerado como persona de buena conducta, moral pública y privada.- Carece de medios económicos.

San Feliu de Guixols a 1º de Septiembre de 1939.- AÑO DE LA VICTORIA (ES COPIA)¹⁹⁰.

¹⁹⁰ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció XXIV, núm. 21.

La primera mesura punitiva va ser el tancament del local, el mateix dia 21, al marge de les diligències que s'instruïen sobre el cas.

La segona, la detenció dels membres de la junta que ingressaren a la presó de la ciutat: Agustí Fernández Cuenca, Josep Ferrer, Francesc Masferrer, Arseni Jordà, Antoni Canadell, Josep Anglada, Josep Vidal, Pere Feliu Oliva i Magí Pijuan Llauredó¹⁹¹.

Es demanà la situació econòmica de tots ells per si se'ls havia de multar, i es procedí a inventariar el que hi havia al casino. Entre altres coses, hi havia al primer pis "*11 Estantes con libros intelectuales y Patrióticos*", i un quadre de Franco a secretaria.

El 16 de setembre el general governador militar va decidir imposar una multa de 5.000 pessetes a l'entitat. Mentrestant els membres de la junta eren detinguts.

La versió –molt versemblant– que l'empleat de la societat, Josep M. Cañellas, donà a l'alcalde Gandol era absolutament diferent de la interpretació dels esdeveniments que havien fet els militars. Segons aquell testimoni presencial, la culpa la tenia un ball, anomenat *labert-walk* (el popular liro-liro), que no es podia ballar per raons d'espai –insuficient–, de seguretat i de temps. De manera que els joves començaren a protestar amb crits i xiulets. Aleshores, l'orquestra, per a finalitzar la ballada i la protesta, tocà l'himne nacional. En aquell moment, "*todo el público que concurría dicho salón paró en seco la protesta y todos en pie y brazo en alto escucharon el himno en medio del mayor silencio y respeto*". Havent acabat, els socis reprengueren la protesta amb nous crits i xiulades per demanar aquell ball.

Amb aquesta informació de primera mà, l'Ajuntament demanà la llibertat de Josep Masferrer i d'Arseni Jordà, afiliats a la FET y de las JONS, "addictes

a la causa". I la dels senyors Josep Vidal i Amador Canadell, que, tot i que no pertanyien a les seves institucions, eren mereixedors de confiança de la Comissió Gestora.

Tot amb tot, el 20 d'octubre ingressaren a la presó de la ciutat: Francesc Masferrer Albertí, Arseni Jordà Gispert, Amador Canadell Calzada, Josep Anglada Costa, Josep Vidal Auger, Narcís Bas Arxer i Pere Tarradell Pascual. En Josep Algans Ribot no hi va ingressar perquè es trobava a Girona a comprar paper de *pagos al Estado*, precisament per poder pagar la multa.

A la presó de Girona, hi van ser reclosos Agustí Fernández Cuenca i Josep Ferrer Climent.

Tanmateix, ni així –per la força– no es va resoldre el problema que representava haver d'acatar uns símbols imposats. Era un fet que els espectadors sortien majoritàriament del cinema abans del *fin* de l'última pel·lícula per tal de no escoltar l'himne ni saludar durant la seva emissió. Un gest que va ser tractat en el ple de l'Ajuntament pel gestor Robert Pallí¹⁹².

Encara pel juliol de 1941 el governador civil –assabentat pel *jefe provincial* de FET y de las JONS– es lamentava que a Sant Feliu "*es frecuente que en las emisiones de Radio al tocarse los Himnos Nacional y del Movimiento, en los diferentes cafés, se oyen por parte del público con la mayor indiferencia sin que éste se ponga en pie y salud*"¹⁹³.

Altres formes de repressió directa

En general la repressió lingüística i cultural ha estat analitzada detalladament per l'historiador Josep Benet, que afirma que amb la seva aplicació el franquisme pretenia "la desaparició de Catalunya

¹⁹¹ Hi fem constar els noms tal com apareixen a l'informe de comandància, amb algun error.

¹⁹² AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció I, M.A. (129), f.358 (1.03.40).

¹⁹³ AMSFG, Fons de l'Ajuntament, Secció X, núm. 202.

com a minoria nacional dins l'estat espanyol, amb la destrucció de la seva personalitat lingüística i cultural i la reducció del seu idioma a la condició de *patuès*¹⁹⁴.

En fi, que mitjançant l'ús de la força i de la por s'imposava una cultura dirigida des de dalt i al servei del nou règim. I es feia a través de tots els mitjans: la premsa, la ràdio, l'ensenyament, etc. Tota la producció cultural –sobretot la lingüística– havia de passar l'examen d'una censura rigorosa.

Com ens recorda Jordi Frigola, durant els anys quaranta la vida col·lectiva de la comarca era ben esmorteïda i "la cultura de la postguerra restà marcada per la grisor, la repressió i la por a fer reviure el país".

Com ja s'ha apuntat abans, un dels objectius dels conspiradors contra la República que es revoltaren el juliol de 1936 era el d'aturar les reivindicacions de les nacionalitats de l'estat espanyol. I, com ja havia passat amb la dictadura del general Primo de Rivera, els vencedors prengueren un seguit de mesures per eradicar el que consideraven el separatisme català: abolició dels estatuts d'autonomia, prohibició de l'ús públic del català, dels llibres i diaris, etc.¹⁹⁵

La primera disposició de les noves autoritats va ser la de prohibir taxativament i arreu l'ús públic del català, i d'obligar a utilitzar només la *lengua española*: "*Si eres español, habla español*". "*Visto que en esta ciudad [Sant Feliu] existen muchos edificios en cuyas fachadas aparecen rótulos y anuncios redactados en catalán*", s'exigí de fer-los desaparèixer. I el català desaparegué ràpidament de tots els llocs públics: establiments, rètols dels carrers, propaganda, publici-

tat, escoles, premsa i ràdio, del teatre, cinema, sales de ball, etc.

La utilització de la pròpia llengua era motiu suficient per a ser tingut com a sospitosos. I s'insistia que:

"Habiendo observado que en esta ciudad, a pesar del tiempo transcurrido desde la liberación, existen todavía nombres de calles, rótulos o letreros de carácter rojo-separatista, cubiertos todo lo más por una capa de pintura, y siendo inadmisibile que esto continúe".

Sobretot als funcionaris, se'ls exigí de parlar *el idioma del Imperio*. Tan sols amb la predicació oral, a dins de les esglésies, s'era –a contracor– més permissiu.

En realitat, el que volien era acabar amb la noció de Catalunya com a nació, i acabar amb el projecte del catalanisme que hi havia al darrere. Catalunya no seria més que quatre províncies que integrarien l'única nació espanyola. I la seva cultura seria una cultura "regional", dins el gran projecte alternatiu d'espanyolitzar tot el territori. La premsa i la ràdio –a més de l'ensenyament–, totalment depurades, havien de ser els mitjans d'aquell projecte d'espanyolització.

L'onada anticlerical i la persecució religiosa durant la guerra van ser experiències molt difícils d'assumir per a la majoria de catòlics. L'actitud de l'arquebisbe de Tarragona Vidal i Barraquer en va ser una preuada –però rara– excepció. L'actitud victimista, majoritària, era humanament la més fàcil i natural. L'altra, més evangèlica –d'aprofitar aquelles circumstàncies tan doloroses per a fer una profunda autocrítica i emprendre un nou camí al costat dels més necessitats–, exigia molt més coratge i fe.

L'Església oficial –com ja hem dit– definí la Guerra Civil com una croada i legitimà ideològicament la

¹⁹⁴ BENET, J., *Catalunya sota el franquisme. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya*. París: Edicions Catalanes, 1973; i reeditat a Barcelona: Blume, 1978.

¹⁹⁵ BENET, J. *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona, 1995. També MASSOT, J. "Repressió i represa lingüística i cultural a Mallorca (1936-1962)", dins *Sobre Georges Bernanos i altres temes polèmics*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, 2004.

causa dels militars revoltats contra les llibertats democràtiques. El Caudillo serà tingut com una figura providencial i salvadora. El catolicisme espanyol, com a classe privilegiada, es proposà restaurar els drets i privilegis de l'Església que havien estat erosionats per la política reformista de la República. D'altra banda, no eren pas diferents els objectius que marcava la política vaticana del papa Pacelli: la victòria sobre el comunisme i la preservació de la institució eclesiàstica. En aquest sentit, el règim franquista podia ser el marc jurídic i polític ideal en què l'Església es podia realitzar millor, i així es mobilitzà per donar al Nuevo Estado cobertura ideològica: el nacionalcatolicisme. El catolicisme triomfant defensaria una concepció de la nació espanyola indestruïble de la unitat religiosa. És a dir, es va fer de la religió catòlica un factor determinant de la unitat política i cultural espanyola. Es considerà la fe i la vida religiosa com un element constitutiu de l'estat.

Tot aquest projecte es podrà concretar als nostres pobles a través de la figura –que era tota una autoritat política i cultural– dels rectors de les parròquies. Jordi Font n'ha aportat diversos testimonis significatius, de l'Estartit, Santa Cristina d'Aro, Begur, Belcaire, etc. Dins els temples, els sermons –de vegades plens d'una retòrica buida– sovint expressaven una única preocupació: la moral; tema del qual es parla en el darrer capítol del llibre.

La compenetració alcaldia/parròquia –simbiosi de l'espasa i la creu, del poder temporal amb l'espiritual en l'àmbit local– va ser molt clara durant el període de la immediata postguerra. Però aquest és un tema tractat ja en el primer capítol.

La primera resistència i oposició al franquisme

Com hem vist, durant la primera època del franquisme, la repressió va ser molt dura. En aquells anys (1943-47), el nou règim, temorós d'un desembarcament aliat, tenia ocupat el litoral de la comarca per l'exèrcit, a qui havia donat severes ordres. La presència de soldats era normal a la ciutat i a la vall d'Aro.

Malgrat això, la repressió franquista –per ella sola– no explica del tot la feblesa de la resistència política al primer franquisme. En aquest breu apartat caldria tenir en compte altres factors, com el de la divisió i enfrontament del conjunt de les forces polítiques vençudes, com a continuació de les tensions produïdes ja durant la Guerra Civil. Les rancúnies i desconfiances de la guerra perduraren molt de temps entre els partits polítics. I aquest fet els restà eficàcia en la seva lluita antifranquista.

Passats els primers anys, no va tenir lloc la necessària entesa i la coordinació –com era d'esperar– entre les direccions polítiques de l'exili i les de l'interior per a conduir una acció unitària antifranquista. Ni l'esperançadora victòria dels aliats –maig de 1945– no ho féu possible.

En el marc d'aquesta repressió i de la manca d'unió i coordinació entre les forces polítiques, els intents d'oposició organitzada més seriosos, durant els anys quaranta, varen ser els que portaren a terme el PSUC, ERC i la CNT.

PSUC:

En el Partit Socialista, destaca la figura històrica del guixolenc Pere Pujol i Jordana (Sant Feliu de Guíxols 1909) que, des de Buenos Aires, retornà a

Barcelona a finals de desembre de 1944, a fi d'organitzar l'oposició del partit a tota la regió. Ara bé, l'abril de 1945 va ser detingut. L'historiador José Luis Martín Ramos, en el seu treball *Rojos contra Franco*, analitza les circumstàncies de la seva detenció. La caiguda del sector militar o guerriller del PSUC va arrossegar també la caiguda de l'organització de l'interior de Catalunya. El 4 d'abril de 1945 va ser detingut Celestino Carreté i, poques hores després, va ser arrestat també Pere Pujol –responsable d'organització–, quan sortia de la casa d'una tia de Carreté, on s'estava. Amb la seva detenció, la policia del règim va obtenir organigrames i noms dels enllaços i quadres del PSUC de tot Catalunya¹⁹⁶. Entre altres coses, els agents trobaren un informe de l'organització que feia referència al Baix Empordà. Aquest informe del mes de març del 1945, redactat probablement per algú que coneixia molt bé la població guixolenc, va servir per a iniciar les diligències que havien de desarticular el grup de Girona i, per tant, el de Sant Feliu. Gràcies a aquest report sabem que, el mateix any 1945, a Sant Feliu de Guíxols hi havia protestes per l'atur obrer i pel racionament. Aquesta informació es repetia a *Quaderns de l'exili* (desembre, 1945): "A Sant Feliu de Guíxols hi ha hagut manifestacions públiques de les dones cansades del racionament de fam imposat per les autoritat espanyoles d'ocupació"¹⁹⁷. El mateix informe parla de militants del PSUC que, com l'Enric Sala Massanés¹⁹⁸, s'ho havien deixat córrer. I de la militància i entusiasme d'altres guixolencs: Francesc Ecurra Collell, Emili Aleña Tafall, Lluís Colomer Torroella, Joan Cortada Gobert i Francesc Carré Pugnau. Altres, com Lluís Mas Quintana, Fèlix Llonch Cels i Santiago Budó Bota, hi estaven molt relacionats, amb Sant Feliu, on tenien família.

Tots ells varen ser detinguts per la primavera de 1945, moment en què, junt amb quaranta gironins més, varen ser posats a disposició de l'autoritat militar, que els obrí un expedient, iniciat per l'Emili Pagès i Pedret.

Aquestes detencions, però, no impediren que el partit intentés una i altra vegada reorganitzar-se.

ERC:

Esquerra Republicana a Sant Feliu havia estat majoritària. I molts dels seus dirigents i votants continuaren, malgrat els expedients de Responsabilitats Polítiques que se'ls inicià. Fins i tot, després de l'estada a la presó, es mantingueren fidels a les seves idees: Francesc Turon i Vivet, Ramon Villosa i Serret, Benet Planellas i Arxer, Jaume Cañet i Alsina, Benet Gallart i Vilà, etc. Tots ells el 1948 continuaven essent homes de confiança dels Irla i d'en Felip Calvet.

I, a La Suberina, l'any 1947 hi arribaven clandestinament exemplars de *La Humanitat*. L'opinió de la policia era que la majoria dels treballadors de la fàbrica continuaven essent d'esquerres, i que un dels més actius era l'escriptor Lluís Martí i

Pere Pujol, Joan Jordà i Ramon Tauler a la jornada d'homenatge a les víctimes del franquisme, el 7 de desembre del 2002.

(Autor: Bergantí. Procedència: AMSFG)

¹⁹⁶ MARTÍN RAMOS, J. L. Barcelona: Edhasa, 2002.

¹⁹⁷ CLARA, J., *La primera oposició al franquisme*. Girona: Quaderns del Cercle, 18, 2002: 58.

¹⁹⁸ El 1939 va ser condemnat a reclusió perpètua. Entre altres càrrecs, se l'acusà de ser un dels organitzadors del PSUC i president de l'organització local durant la guerra.

Enquesta d'ERC parcialment contestada per Ramon Sais el 1946

"ENQUESTA que el Consell Directiu d'ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA dirigeix a les respectives Federacions, J.E.R.C., S.F. i a les Comissions assessores.

1r.- ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA deu seguir en el moment present una política particularista d'isolament amb els altres partits o bé deu cercar contracte amb ells?

2n.- En cas de política de conjunt, ha d'ésser de bona relació i col·laboració circumstancial o bé aquesta ha de fixar-se amb pacte i coalicions?

R.- **Pactes i coalicions circumstancials.**

3r.- Cas de col·laboració o coalició, ha de fer-se amb partits netament catalans i ha d'estendre's a Partits i organitzacions peninsulars?

R.- **Amb partits catalans o forans sempre que es reconeixi netament la personalitat de Catalunya en el sentit més ampli possible.**

4t.- Els organismes i Partits amb qui es tracti han d'ésser històrics o sigui d'avant-guerra?

R.- Sempre, però, amb partits històrics d'avant-guerra.

5è.- Deu haver de tractar-se amb organitzacions sorgides després del 1939?

R.- D'acord amb l'art. anterior.

6è.- Cas de col·laboració, pacte o coalició, cap on deu assentar-se l'Esquerra. Dreta? Centre? Esquerra?

7è.- Amb quins Partits i Organitzacions caldria preferentment tractar?

8è.- Quins deuen excloure's de les nostres relacions?

9è.- Cas d'ésser demanada la col·laboració d'E.R. en un Govern de transició: deuria acceptar? Refusar? Actuació expectant?

R.- **Actuació expectant, a menys que les circumstàncies excepcionals i d'acord amb el govern de Catalunya aconsellessin la col·laboració.**

10è.- Quin criteri deuria seguir-se en cas de reposició d'Autoritat i Funcionaris públics?

11è.- Procediment més ràpid, adient i justicier per a l'execució de responsabilitat en què han incorregut els elements addictes al règim actual.

IMPORTANT. No és pas que el C.D. estigui orfe de criteri respecte a les preguntes de la present enquesta, però, fidels a exercir sempre i en tot moment llurs funcions amb el màxim de democràcia, neta essència del nostre partit, i volent interpretar el pensar i l'esperit dels afiliats que en aquests moments difícils diuen "Present", adreça a ells aquest qüestionari, el qual deurà ésser contestat abans del dia 5 d'agost provinent.

Barcelona, 20 de juliol de 1946"

Arboix. Coneixien l'estreta relació d'en Lluís Martí amb els Irla –la correspondència entre ells no s'estroncà–.

També Ramon Sais i Sendra va ser sempre un actiu militant d'Esquerra que repartia *La Humanitat*. Ens ho conta el nét, el senyor Martí Carreras i Sais, que sovint acompanyava l'avi en les seves passejades. I ho recorda perfectament. En Ramon Sais, tot anant –com sempre– al bar El Dorado, recollia un grapat de números del setmanari republicà que arribaven a ca la Montserrat "dels Trossos", una botigueta de robes que hi havia al costat d'El Dorado. La mestressa, que feia mercats, tenia facilitat per a fer-ne de mitjancera. L'avi, quan era a casa, amb el nét, de cada exemplar en feia quatre plecs, que li cabien just a la butxaca de l'americana. I, llavors, discretament els anava repartint: a can Vilossa, a can Calvet barber del carrer Claver, etc.

El punt de contacte personal que Ramon Sais tenia a Barcelona era Jaume Serra Gasulla (Barcelona 1916-1973), qui, durant aquest decenni dels quaranta, es mostrà molt actiu com a militant d'ERC. El grup solia trobar-se en un bar proper a la catedral, i allí, de tant en tant, Sais hi contactava.

CNT:

Mentrestant, a Sant Feliu també continuaven els registres. Concretament, l'any 1946, a la casa d'Isidre Morell Aragonès, afiliat a la CNT, hi trobaren banderes (la catalana i la republicana) i altres emblemes de corals, que els semblaren sospitosos.

També, de França, arribaven i es distribuïen entre la població guixolenc publicacions i revistes clandestines de la CNT, de vegades sota una enquadernació religiosa. *Problemas del sindicalismo y del anarquismo*, de Joan Peiró (Toulouse: EMLF, 1945), *Pasión y muerte de los españoles en*

Francia, de Federica Montseny (Toulouse: Cahiers Mensuels de Culture. Edic. Universo, 1950). Amb cobertes i sota el títol bíblic *El expositor bíblico. Para alumnos*, arribaven notícies i opinions del moment històric, enmig de reproduccions de notícies del butlletí de l'HOAC –d'Acció Catòlica!–. No cal dir que a Sant Feliu continuava havent-hi fervor anarquista. Sebastià Mestres, Jaume Mestres –a qui vaig conèixer personalment– i Ceferí Bosch i Marquès (quan sortí de la presó, sempre en règim de llibertat vigilada), que l'any 1947 tornà a ser detingut, juntament amb els guixolencs Joaquim Gimbernà Boadas i Josep Puigdemont Bosch.

D'altra banda, també l'any 1946 als carrers de Sant Feliu aparegueren cartells amb consignes a favor de la República i contra Franco: "*Por España contra Franco y Falange, afiliados a AFARE*". L'Agrupación de Fuerzas Armadas de la República Española va néixer el 1945, com una força que intentava aglutinar militars professionals addictes a la República i militants de diverses forces polítiques.

A partir dels anys seixanta:

A partir del decenni dels anys seixanta, ressorgí l'oposició al règim franquista amb la participació de jovent que no havia viscut la Guerra Civil. Els temes de la llengua i de la nacionalitat catalana eren els que més motivaven els opositors. Entretant, les tasques que fins aleshores havien realitzat els tribunals militars –per la pressió internacional– es traspassaren al tristament famós Tribunal d'Ordre Públic (TOP), que judicà –i condemnà– moltes persones que llavors lluitaven per les llibertats democràtiques. Entre altres, hi passà el mestre i historiador calongí Pere Caner i Estrany (Calonge 1922-1982). L'any 1966 va ser acusat de fer propaganda clandestina pel fet de distribuir per Sant Feliu i Calonge uns fulls solts del Consell Nacional Català amb motiu de la Diada. El jutge de la Bisbal, Miguel Pérez Capella, decretà presó provisional i en remeté les diligències al Jutjat Especial d'Ordre Públic de Madrid. Tot i ser defensat per un amic personal i calongí d'adopció, Joaquín Ruiz-Giménez, va ser condemnat a sis mesos i un dia de presó menor i multa de 10.000 pessetes, i a pagar els costos del judici. Pere Caner es va veure obligat a embargar la seva casa.

Víctimes

Depurats Administració Local

Audet Simon, Ricard
 Basart Lloveras, Joan
 Bordas Samada, Josep
 Cacàs Fors, Rossend
 Carbonell Cosp, Antonio
 Comas Gafas, Joan
 Ferrer Arabia, Joaquim
 Ferrer Gelabert, Rafel
 Hereu Canals, Eladi
 Hereu Canals, Marcial
 Hidalgo Sánchez, Josep
 Illas Batlle, Francesc
 Llonch Cels, Josep
 Lluís Gafarot, Víctor
 Noví Poujarniscle, Enric
 Olleta Tibau, Alfonso
 Serra Alina, Magda
 Serra Babures, Josep
 Serra Dispès, Pere
 Valls Marignach, Alexandre
 Vergés Bosch, Llibert
 Vidal Nadal, Albert
 Viñals Puigmolé, Joan

Depurats Tren

Albertí Bretcha, Simó
 Ballester Dausà, Domingo
 Bargeli Portas, Enric
 Brull Roig, Manel
 Cacàs Fors, Josep
 Casanova Miró, Emili
 Cosp Barceló, Francesc
 Escriba Romaguera, Benet
 Estol Clos, Ramon
 Ferran Bargeli, Enric
 Fontanella Albertí, Emili
 Fontanet Andreu, Esteve
 Forn Tomàs, Pere
 Jordana Clara, Miquel
 Masjoan Riera, Jaume
 Maura Sabater, Jaume
 Miralpeix Mestres, Manel
 Parals Fàbregas, Josep
 Purtés Carbonells, Jaume
 Saura Carreras, Josep
 Serra Xifra, Enric
 Solés Canals, Sixte
 Tresené Cacàs, Jacint

Responsabilitats Polítiques¹⁹⁹

Albó Plaja, Josep	Condemnat
Cañet Alsina, Jaume	Expedient Sobresegut 1947
Carreró Arxer, Enric	Expedient Sobresegut 1947
Coll Llach, Pere	
Costa Ayats, Josep	Condemnat
Duran Arpa, Josep	Condemnat
Esteba Busquets, Agustí	
Gallart Vila, Benet	
Irla Bosch, Nicolau	Condemnat
Irla Bosch, Josep	Condemnat
Irla Bosch, Francesc	Condemnat
Marill Robert, Jaume	Expedient Sobresegut 1947
Martí Teixidor, Narcís	Expedient Sobresegut 1946
Massa Solà, Joan	Condemnat
Mont Brunet, Josep	Absolt
Mont Brunet, Alfred	
Planellas Arxer, Benet	
Planellas Daura, Francesc	
Rovira Verdier, Rafael	Expedient Sobresegut 1947
Sais Sendra, Ramon	Expedient Sobresegut 1947
Sala Serra, Francesc	Condemnat
Sanjaume Maimí, Joan	Condemnat
Serra Caseras, Ramon	Expedient Sobresegut 1947
Valls Ferrer, Ponç	Condemnat
Vilà Bofill, Jesús	Expedient Sobresegut 1947
Vilà Bofill, Genís	Expedient Sobresegut 1947
Vilallonga Bertran, Domènec	Condemnat
Vilar Sala, Josep M	Condemnat
Ximinis Quintana, Josep	Expedient Sobresegut 1947

¹⁹⁹ CLARA, 2005: 198.

IV

La dona, exponent de la repressió indirecta

Verònica Garcia López

La dona, exponent de la repressió indirecta

Concepte de repressió indirecta

Podem parlar d'un llarg període d'ostracisme i silenci per a fer referència a la situació en què es trobà la majoria de la societat guixolencs que no abandonà la seva terra, però que va estar mancada de tot tipus de llibertats. Aquesta població fou l'objectiu immediat i cruent de la repressió del franquisme. Dins d'aquest grup diferenciem els represaliats directes –se n'ha parlat en el capítol anterior a aquest– que serien les persones que varen patir una repressió exhaustiva

i personal; i dels indirectes, que inclouria la resta de societat que es veia sotmesa a un ambient de coerció generalitzada a través de la imposició de normes-costums i la implantació de por col·lectiva. Aquesta repressió indirecta és la que afectava la vida quotidiana, el dia a dia dels milions de persones que en finalitzar la guerra varen intentar continuar amb les seves vides. Es va dur a terme una imposició del pensament únic a través de la propaganda, del redactat i aplicació d'unes lleis, de l'educació i de la religió.

Retrat d'alumnes del col·legi
Cor de Maria, 1947.

(Autor desconegut. Procedència:
Col·lecció España-Ibáñez, AMSFG)

D'una manera més subtil, aquest pensament únic va anar penetrant en la vida de les persones a través d'un adoctrinament i de l'Església, en el seu paper moralitzador i benèfic.

Educació i adoctrinament

L'educació de les persones, sobretot dels més joves, era transmesa per tres grans estaments: l'escola, l'Església i la família. Els dos primers eren clarament catòlics i com a tals defensaven els interessos propis, com ara el fet que la societat fos catòlica practicant amb tot el que això comporta. Per aconseguir el seu propòsit, es varen dur a terme tota una sèrie de mesures, entre les quals l'abolició de l'educació laica. Amb tot, les classes dirigents eren conscients del risc que corrien els nens, en sortir de l'escola, que a casa rebessin una educació contrària o que existís una absència de continuïtat respecte als seus postulats. Els pares –si més no, respectats o temuts– eren un model a seguir pels fills, de manera que els progenitors entraven en el punt de mira dels impulsos del nou règim, i eren considerats un focus d'interès a l'hora de dur a terme la naturalització de la moral catòlica.

En les fonts escrites, pel que fa al període que estudiem, trobem contínues al·lusions a la figura dels pares de família com a pilar bàsic en l'educació dels fills i en la societat. De fet, un tema recurrent era fer-los sentir culpables perquè no havien fet adequadament la seva feina. Frases com “*llama-*

mos seriamente la atención de los padres para que no permitan que sus hijas hagan excursiones con chicos solos”¹ mostren com, a més d'adreçar-se a les noies excursionistes involucrades, es fa una crida directa als seus pares. Es clar, no es tractava tan sols d'un intent benèvol d'opinar sobre com els pares han d'educar els seus fills, sinó que anaven més enllà: els feien responsables directes dels seus actes. Per un acte suposadament immoral, se'n feien responsables alhora els fills i els pares; i se'ls recordava, amenaçadorament, que aquests actes serien tinguts en compte el dia del judici final:

*“Pecan los padres que consienten que los novios vayan solos por lugares apartados y desiertos; y más todavía, cuando han caído ya las sombras de la noche. Muchos pecados cometidos por los hijos, así como ciertas desgracias bochornosas ocurridas, caerán horriblemente sobre las conciencias de los padres en el día del Juicio Final”*².

Aquests textos també mostren com la dona és encara més culpable que el seu marit:

*“Gravamos severamente la conciencia de los padres y especialmente de las madres que, con una inconsciencia suicida, toleran que sus hijas falten a la tradicional modestia y decencia de las familias cristianas”*³.

La gran família

Al món occidental, la família ha estat considerada l'eix bàsic per a la correcta organització, i el matrimoni amb fills n'és la cèl·lula. Parlem d'una societat patriarcal en què la família és imprescindible perquè sigui coherent i íntegra; en què la degeneració

¹ Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núms. 7, 15, juliol de 1949: 120.

² Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 7, 15. juliol. 1949: 119.

³ Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 7, 15. juliol. 1949: 119.

d'aquesta unitat familiar comportaria automàticament el caos social: "*Grande es, ciertamente, noble y viva la felicidad de un hogar patriarcal intacto, tanto en su integridad como en su dignidad*"⁴. Com ja afirmava Jordi Roca⁵, "la família constitueix ordre i control social, i va ser essencial per al primer franquisme". El franquisme va tornar a conferir a la família la importància que se li havia intentat treure durant la República: "*La familia es la manifestación más grave, por lo mismo que es la menos consciente de la esclavitud femenina: es una esclavitud que comienza con la vida. Inexpertas, ciegas de nacimiento, las jóvenes sufren de manera plácida la manera de pensar de sus progenitores y parientes en general*"⁶.

Com afirma Dolors Comas d'Argemir⁷, la família basada en la unió conjugal indissoluble, orientada cap a la reproducció i dependent d'un sol salari aportat per l'home, fou el model dominant durant els anys del franquisme. Aquesta autora explica que, en no haver-hi models alternatius, qualsevol variació de la família era considerada una desviació.

En el capítol dels deures i drets dels espanyols⁸, hi trobem un article on es veu clarament la postura de l'Estat respecte a la família, sobretot la nombrosa, i la posició que aquesta ocupa:

Article 22è.- *El Estado reconoce y ampara a la familia como institución natural y fundamento de la sociedad, con derechos y deberes anteriores y superiores a toda ley humana positiva.*

El matrimonio será uno e indisoluble.

El estado protegerá especialmente a las familias numerosas.

L'Estat considerava la família com la base insubstituïble de l'ordre social; a més, s'hi afegia la connotació religiosa, ja que està basada en el sagrament

del matrimoni. Es dedicaren molts d'esforços a la seva perpetuació, ja que un Estat catòlic no podia permetre que s'extingís aquesta institució. Havia de netejar tota resta liberal que no fomentés aquesta idea. A part de la seva defensa a través de diferents campanyes a favor, com per exemple els discursos dels responsables catòlics o la propaganda en el cinema, va reforçar les lleis per bloquejar qualsevol acte que hi pogués atemptar en contra⁹.

L'Església, igual que l'Estat, creia que el nucli de la família era la dona. "*La mujer es el corazón de la familia. Cuidar la casa, donde ella es la reina, forma el centro y el campo de su actividad principal*"¹⁰. I és en aquest tipus d'afirmacions on trobem el motiu pel qual a l'Estat i a l'Església els preocupava tant la moral i la llibertat de la dona, donat que no podien perdre el control del que ells consideraven element bàsic i imprescindible dins la societat. Tenir controlada la dona i aconseguir que reproduís els rols que la societat n'esperava, era assegurar-se un comportament i una reproducció futura d'aquests rols. I el millor mitjà per a assegurar-los era la família nuclear cristiana.

Per promoure aquest concepte i tipus de família trobem diferents tàctiques, entre les quals hi ha les recompenses econòmiques. I un bon exemple d'això serien els préstecs de nupcialitat i els de famílies nombroses:

"El régimen obligatorio de subsidios familiares concederá a los trabajadores asegurados que contraigan matrimonio, préstamos de nupcialidad, que tendrán como finalidad favorecer la constitución de nuevas familias y a la protección de los hijos (...) Como recompensa a las familias numerosas y estímulo para el aumento de la natalidad, se concederá anualmente un premio de mil pesetas en

⁴ Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona, núm. 9, 1945:165.

⁵ ROCA, 1996.

⁶ Acción Social Obrera, núm.330, 6 de setembre de 1924.

⁷ COMAS, 1993: 25-31, Diputació de Barcelona.

⁸ Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona, núm. 9, 1945: 165.

⁹ Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona, núm. 9, 1942: 188.

¹⁰ Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona, núm. 11, 1945: 205.

cada provincia y otro nacional de cinco mil para el matrimonio español que mayor número de hijos haya tenido a la fecha del concurso"¹¹.

Un cop aconseguit el matrimoni amb gran descendència, s'havia de procurar perquè el nombre de fills creixés i arribés a l'edat adulta: "*La vitalidad de un pueblo depende de la disminución de la mortalidad infantil, por un lado, y el aumento de la natalidad por el otro*"¹². Es va donar gran importància a la necessitat d'aprenentatge de la puericultura per part de les dones. "*Su importancia es más destacable si tenemos en cuenta el enorme número de niños que todos los años mueren. Cada niño que se pierde representa un soldado, un místico, un trabajador y quizás un sabio que pierde la patria*"¹³; (cal que no ignorem el detall que les pèrdues lamentables són totes del sexe masculí). Evidentment, en una societat submergida en la més miserable de les postguerras, la falta de menjar, de llar, de feina... podien ser motius suficients per decidir-se a no tenir gaire descendència. I en aquesta lluita constant pel ressorgiment, en què l'estraperlo i les targetes alimentàries eren el pa de cada dia, es va arribar a tractar els caps de família nombrosa com a herois sostinguts per la gràcia divina.

L'Estat va actuar amb més estratègies, valent-se tant de les prohibicions –de l'avortament i dels anticonceptius– com dels premis. En aquest sentit, com a recompensa a les famílies nombroses i per tal d'estimular l'augment de la natalitat, es varen crear uns premis que es donaven, un cop a l'any, a la família que tingués més fills vius.

Un cop assumit que un dels punts més importants i que més preocupava els nous governadors del país era la proclamació de la família nombrosa com a família estàndard, l'altre punt –igual o més important– era definir el paper que hi jugava cadas-

cú, en aquesta unitat familiar. La família es podia considerar com un model d'ordre en petit: reflectia el tipus de pàtria que es volia, i, és clar, havia de ser catòlica, nombrosa i patriarcal:

"Los esposos y padres de familia encontrarán en San José un guía seguro para saber guardar la fidelidad conyugal y soportar resignados y confiados a la voluntad de Dios los múltiples sacrificios que impone el trabajo cotidiano con cuyo producto se atiende a las necesidades del hogar. [De] la Virgen María, libro abierto de todas las virtudes, aprenderán las esposas y madres de familia, a ser amables y cariñosas con ingenio, obedientes hasta el heroísmo y modestas a todo trance y a pesar de la "moda". Los hijos hallarán en Jesús el ejemplo más genuino de obediencia y docilidad"¹⁴.

Veiem clarament reflectida en una publicació local de l'època, com era el setmanari local *Símbolo*¹⁵, el pes moral que tenia l'Església en la vida de les persones i quins eren els models ideals que havia de seguir cada un dels individus. Ara bé, no totes les pautes eren tan suggerents, com expliciten textos en què s'explicava amb més claredat el paper de cada cònjuge. S'hi puntualitzava que la bona dona no havia de ser res més que una completa servidora de la família, que rebia ordres directes d'un ésser superior –l'home–, al qual havia de dedicar la vida. Aquesta idea era acceptada per la totalitat de la població i aquest tipus de textos no eren percebuts en absolut com ofensius.

Les pel·lícules de l'època també ajudaven a mostrar l'ideal de família franquista. Els films servien de propaganda per a imposar el model desitjat, el políticament correcte. Un bon exemple seria *La gran familia*, que va ser declarada d'Interès Nacional,

¹¹ AMSFG, Alcaldia de Sant Feliu de Guíxols, *Circulares 1940-1942*, núm.17: 3.

¹² SECCIÓN FEMENINA DE F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias gráficas Magerit S.A, 1962: 739.

¹³ SECCIÓN FEMENINA DE F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias gráficas Magerit S.A, 1962: 739.

¹⁴ *Símbolo*, núm. 12, gener 1944: 1.

¹⁵ El *Símbolo* era una publicació d'Acció Catòlica, que aparegué des del 1942 fins al 1961. Per a més informació, vegeu: ESTEVA, Lluís i Elena. *Inventari de la premsa guixolenc*, 1878-1979.

llargmetratge en què podem veure reflectida d'una banda la realitat social de l'època, en què l'exhibició dels rols de gènere és constant: les filles petites s'encarreguen d'ajudar la mare a fer les feines de la casa i a tenir cura dels fills més petits, mentre que la gran esperava "pescar" un marit. Els nois, d'altra banda, es dedicaven a estudiar o jugar. I, evidentment, el marit es l'únic que té una feina remunerada. També podem trobar en aquesta pel·lícula els projectes econòmics futurs de l'Espanya de Franco en el context d'un capitalisme en la seva cara més amable¹⁶.

Acció Catòlica

Segons una font oral: "Totes les nenes érem d'Acció Catòlica, si no, era mal vist; els diumenges anàvem a doctrina i fèiem les processons, etc. Semblava que així es podien aconseguir més coses, en una època de tantes mancances"¹⁷.

Tot i que aquesta és una visió personal, reflecteix la importància d'aquella organització. Acció Catòlica va influir considerablement en el paper de la dona. Aquesta organització, segons una definició del 1928, era "la participació dels laics en l'apostolat jeràrquic de l'Església". Era, doncs, una organització que venia de lluny. Però el seu manteniment es veié afavorit pel pes dels estats totalitaris, sobretot del feixisme del qual aquí parlem.

Acció Catòlica era, doncs, útil per a la recristianització de la societat. I considerava que havia de contribuir a la restauració de la família cristiana.

Acció Catòlica tenia com a "*fin capital de su programa (...) la captación de almas para Dios mediante las obras de apostolado*"¹⁸. El 1931, en començar la II República, s'inicià la diversificació de l'AC en quatre branques (homes i dones, nois i noies).

Encara que la branca d'homes no es va crear fins al 1940, el 1939 ja es preveia la mateixa estructuració, en quatre branques. El mètode de treball era els cercles d'estudi, i la seva trilogia era: "*piedad, estudio, acción*". I es varen realitzar unes targetes que identificaven els seus membres com a catòlics conscients de l'època¹⁹.

Entre les seves activitats, hi havia els cursets de preparació matrimonial en els quals s'orientava els joves de cara a encertar l'elecció, avisant-los de les perilloses llibertats durant el període de nuvis i ensenyant-los els deures que havien de complir en el matrimoni. Igual de normals eren els recessos espirituals. També realitzaven activitats en què es donaven premis –per exemple, als nens i nenes que més assíduament havien anat durant l'any a les lliçons dominicals de catecisme²⁰. Tampoc no podia faltar algun curs que altre de cuina organitzat per la Juventud Femenina per a les dones.

A Sant Feliu, a més de les activitats esmentades, es realitzava una visita cada quinze dies als malalts de l'hospital. D'altra banda, hi havia *el ropero de los pobres*. Consistia a recollir roba usada que la gent ja no volia, l'arreglaven i la donaven a la gent que la necessitava.

Els membres d'Acció Catòlica participaven plenament de la vida de la comunitat parroquial, i s'hi dedicaven²¹.

La branca de les dones, a banda d'organitzar els actes de beneficència, s'encarregava de realitzar ponències al llarg de l'any, referents a temes com: la família i el Sant Rosari, la institució del matrimoni, la dignificació de la dona, la santificació de la llar, l'honor de la maternitat de la dona cristiana o la sana i cristiana educació dels fills. Ponències gairebé monotemàtiques sobre el paper que havia de fer la dona en la societat: mare, educadora i ànima de la família²². Per exemple, en trobem alguna com la

¹⁶ PEREZ, 1997.

¹⁷ Mercè Rufi Bernés.

¹⁸ *Símbolo*, núm. 9, octubre 1943: 4.

¹⁹ *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Ed. Claret i Generalitat de Catalunya, 1998.

²⁰ *Símbolo*, núm. 9, octubre 1943: 8.

²¹ *Símbolo*, núm. 185, març 1960: 5.

titulada "Exemple de les mares cristianes en ordre a les modes, espectacles i platges".

Pel que fa a la branca d'homes, també trobem de tant en tant alguna conferència ressenyada per la premsa local, tot i que en aquest cas normalment no deien de què tractava, sinó només qui la impartia i que era sobre un tema de molta actualitat. Això mateix ja és un indicador. Els cercles d'estudis per a homes eren molt teòrics. Tot el que tenia a veure amb la praxis de la beneficència era d'àmbit gairebé exclusiu del sexe femení. "Generalment les dones s'encarregaven de la beneficència; a dalt hi havia homes, però les que feien eren les dones"²³.

Patronat Parroquial d'Obreres

D'altra banda i segons fonts orals, en el Patronat Parroquial d'Obreres es donaven classes diàriament de 19 a 21 hores sobre cultura general, costura i labors, i es realitzaven a la casa Llagustera. També feien catecisme²⁴, visitaven els malalts i anaven a l'hospital. "N'hi havia que es feien passar per malalts i no ho estaven. Havien d'anar vigilant si ho estaven de veritat, i els ajudaven en alguna cosa, generalment amb menjar"²⁵.

Durant aquella època, s'engagaven diferents campanyes per recollir material o diners per causes diverses. Com és el cas de la campanya que es va realitzar el setembre de 1945 per a les víctimes de la guerra, en què es recollien abrics, roba i donatius²⁶.

El Patronato Parroquial de Niñas Obreras es dedicava a la formació de les noies treballadores. Cap al 1944, ofería classes a les noies cada dia, de 19 a 21 hores, alternant classes literàries amb les de costura i dibuix. En aquesta època hi havia inscrites 52

noies, les quals es dividien per seccions i edats. Els dilluns, dijous i divendres es realitzava dibuix; els dimarts, dijous i dissabtes, literatura; i els dilluns, dimecres i divendres, costura. Es disposava de vuit instructores per a les classes literàries, deu per a les de costura i una per a la de dibuix. L'edat mínima per a inscriure-s'hi era d'onze anys.

Era necessària l'ajuda de donatius per a tirar endavant el patronat i les contribucions en material que realitzaven les professores amb els diners obtinguts a partir de diferents premis d'assistència i comportament.

Tanmateix, malgrat la lloable feina que realitzava aquest patronat, gairebé no és recordat avui per la població. Quan es pregunta pel Patronat, tothom recorda únicament el realitzat per mossèn Sants Boada abans de la guerra²⁷. Amb tot, encara hi ha algú que en fa memòria: "Anava al Patronat també «donya» Cecília. Els dissabtes anava al patronat a ensenyar catecisme. Feien gramàtica, aritmètica, etc. Al vespre, jo hi anava de set a nou. Al matí, de nou a dotze, anava a fer classe amb el professor Manuel Pla"²⁸.

La Sección Femenina

La Sección Femenina del Partido de Falange Española de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FET de las JONS) havia estat format l'any 1934 per un petit grup de dones falangistes i durant la guerra tingué unes funcions i en la postguerra unes altres. Era l'organisme del Partido "al qual era confiada la formació política i social de la dona espanyola, d'acord a la finalitat pròpia de la Falange, va actuar sempre a través de dos vehicles fonamentals: l'escola, l'institut, la fàbrica o taller, d'una banda; i el monopoli i l'obligatorietat del Servei social, de l'altra"²⁹.

²² *Simbolo*, núm. 28, maig 1945: 5.

²³ Elena Massaguer Barnier.

²⁴ Carme Costal Gispert.

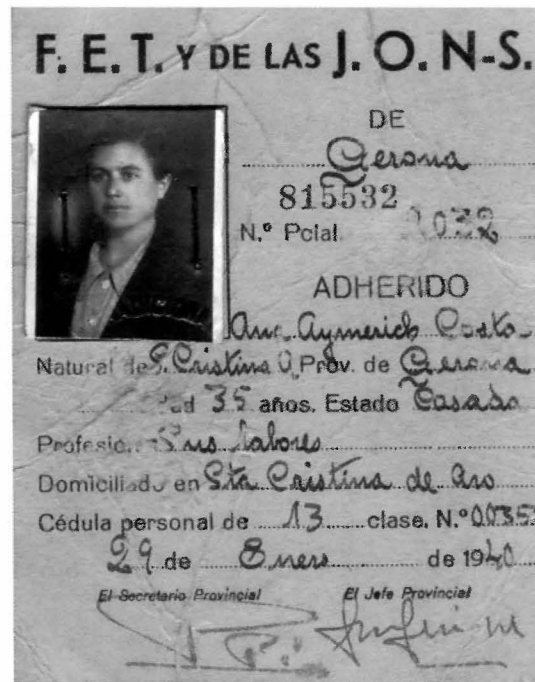
²⁵ Elena Massaguer Barnier.

²⁶ *Simbolo*, núm. 32, setembre 1945: 6.

²⁷ JIMÉNEZ, A. *Sants Boada i Calsada*. Valls: Cossetània Edicions. Col·lecció Cooperativistes Catalans, 4. 2006.

²⁸ Carme Costal Gispert.

²⁹ CLARA, 1991: 56.

"La missió de la Secció Femenina era la formació de la dona del nou règim polític"³⁰. Una missió que anava molt més enllà. Era una formació que es volia fer arribar a totes les dones, tant les afiliades al *Movimiento* com les que no:

*"Mil veces he dicho que la misión principal de la Sección Femenina es la formativa. Lo que a nosotras nos manda la Falange es llevar el conocimiento de nuestras verdades a todas las mujeres, no para que sean ellas las que organicen la política, sino para que lleguen a querer las ideas y puedan transmitir las a las próximas generaciones"*³¹.

Una de les maneres d'arribar-hi era mitjançant les Escoles de Formació, que eren dirigides per mes-

tres nacionals. Les matèries que es donaven en aquestes escoles eren: religió, nacionalsindicalisme, convivència social, cultura general i les feines de la llar.

La Sección Femenina va ser rellevant en la vida de moltes dones durant els anys de franquisme i va ser liderada per Pilar Primo de Rivera, germana de José Antonio Primo de Rivera, fundador de la Falange. Va ser una institució que no deixava indiferent ningú. Era molt criticada per uns i, alhora, era venerada per altres. Deixant de banda els sentiments polítics de cadascú, s'ha de reconèixer la importància històrica d'aquesta institució pel que fa al paper de la dona.

En les *Circulares de la Alcaldía*³² de Sant Feliu hi trobem la Sección Femenina del Frente de Juventudes:

Art. 10.- Todos los alumnos de los centros de primera y segunda Enseñanza oficial y privada forman parte del Frente de Juventudes.

Art. 22.- Los Centros del Frente de Juventudes y de su Sección Femenina serán necesariamente distintos.

Art. 28.- Organizado en dos secciones, masculina y femenina, se crea el Servicio Nacional de Instructores del Frente de Juventudes.

La Sección Femenina havia de tornar a restablir els rols que durant l'època republicana havien estat qüestionats. Cadascú havia de tornar a ocupar el lloc que li pertocava. Teòricament, l'home havia de ser l'únic encarregat de tenir una feina remunerada, mentre que la dona tenia cura de la casa i la família, alhora que inculcava uns valors establerts pel nacionalcatalicisme. Aquesta redefinició dels rols, la trobem constantment en els discursos de la Pilar Primo de Rivera:

³⁰ Ramona Albertí Sorribes.

³¹ Pilar Primo de Rivera. Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S., dins *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias Gráficas Magerit S.A., 1962.

³² AMSG, Alcaldía de Sant Feliu de Guíxols, *Circulares 1940-1941*, núm. 7.

"(...) Por vosotras conocerán [los niños] a Dios y aprenderán sus divinas palabras; por vosotras las mujeres volverán a tejer en los telares, mientras duermen a los niños y preparan la comida para cuando vuelva el marido a casa; por vosotras sabrán del Caudillo y de la guerra, de la revolución y de los muertos"³³.

S'havia d'inculcar la necessitat de servir la pàtria. Però aquest servei era diferent per als homes, i per a les dones: ells ho feien *"con las ideas, el valor, las conquistas llevando la dirección de la Política"*. Mentre que les dones estaven *"preparándose para*

*fundar familias donde se formen las nuevas generaciones*³⁴. És a dir, que el veritable i únic valor de la dona per a la Pàtria era la seva capacitat procreadora. També hi anava implícita tota la idea política que Espanya era única i gran, i d'aquesta manera Pilar Primo de Rivera ho feia saber en els seus discursos:

"Mujeres catalanas, que no haya ni un minuto de ocio en vuestros brazos ni en vuestro corazón, necesitamos de todas para levantar España y necesitamos deciros también que estamos locas de alegría, por que os habíamos perdido y os hemos vuelto a hallar, porque Cataluña será siempre España"³⁵.

Per a moltes dones, l'existència de la Secció Femenina va suposar un inconvenient, ja que si volien aconseguir certs drets –com, per exemple, el passaport– havien de passar per aquesta institució realitzant-hi el Servicio Social. Per a altres, no va ser cap experiència positiva ni negativa: el seu record és que varen passar-hi sense pena ni glòria. Finalment, unes poques encara ho recorden amb gran enyorança: "La Secció Femenina a escala nacional havia fet moltes coses. Aquí, a nivell local, jo, com a delegada, simplement em vaig dedicar a fer aquestes coses. Si em cridava l'Ajuntament per alguna cosa, hi anava, i si no, em quedava a casa. Ja més tard, vàrem fer el Servei Social. Com que era obligatori, si no fèiem el Servei Social perjudicàvem la gent, perquè les noies el necessitaven. Llavors el vàrem organitzar; bé o malament, el vàrem organitzar"³⁶.

Des del punt de vista ideològic, es dedicaven a difondre les idees generals del nacionalcatolicisme, a criticar l'escàndol de les lectures, músiques, pel·lícules i la vestimenta femenina. Valoraven la

Formació políticossocial de la Sección Femenina. Primer curs de batxillerat (1962)

³³ Sección Femenina de Falange Española tradicionalista y de las J.O.N.S., [s.l.] [s.e.], pàg. 92.

³⁴ Sección Femenina de F.E.T. y J.O.N.S. Enciclopedia elemental. Madrid: Industrias gráficas Magerit S.A. 1962: 120.

³⁵ Sección Femenina de Falange Española tradicionalista y de las J.O.N.S., [s.l.] [s.e.], Pàg. 12.

³⁶ Ramona Alberti Sorribes.

castedat, l'oració, la mortificació contínua dels sentits i el seguiment dels manaments de l'Església, sense oblidar mai que *"el fin esencial del matrimonio es la procreación y la educación de la prole, y el secundario es la mutua ayuda y el remedio a la concupiscencia"*³⁷.

"Tenien «càtedres» ambulants que anaven pels pobles, Tenien unes noies, que sí que cobraven, però els sous de Sección Femenina sempre han estat miserables. Feien unes tandes de classes per a les noies que hi volien anar. Els ensenyaven a cuinar, a cosir, els ensenyaven tot el que podien saber; també tenien l'obligació d'ensenyar l'esperit *nacional*, que bona falta fa ara... (...) A Sant Feliu no sé si en van fer una o dues; una, segur. Eren noies de fora, noies especialistes a fer aquestes classes. Tres mesos, solia durar. I a les noies els servia pel Servei Social, si hi assistien. Hi anava qui volia. (...) En aquestes càtedres, sempre hi anava una noia metgessa³⁸, a la vegada que explicava una medicina rudimentària i, si hi havia un malalt, el visitava"³⁹.

Un dels objectius que tenien les Escoles de Formació era la lluita contra l'analfabetisme, que estava molt estès entres les dones de l'època. També varen aconseguir reptes en les lleis que regulaven la situació del sexe femení. El 1973 varen aconseguir reformar el codi penal, en el qual "es dictaminava la pèrdua de la nacionalitat espanyola de la dona en casar-se amb un estranger; la pàtria potestat que convertia el marit en senyor i jutge de tot el que feia la dona i succeïa a la casa; i la derogació de la llicència marital, ja que la dona, en casar-se, quedava incapacitada per a comprar o vendre allò que li pertanyia per dret propi. Es donava el cas que una dona pogués fer totes aquestes operacions de soltera, per ser major d'edat, i en casar-se, perdés aquesta majoria d'edat"⁴⁰. Tampoc

no hem d'oblidar el cas de Mònica Plaza, falangista reconeguda, que el 1978 –tot i que finalitzada la dictadura– va aconseguir que s'aprovés en les Corts una llei que consagrava el principi d'igualtat de salaris per a les feines afins entre homes i dones⁴¹.

A més de les victòries aconseguides per a la dona, hem de recordar tota la tasca humanitària que varen realitzar tant durant com després de la guerra. "Per Nadal es donava un lot a les famílies més necessitades d'aliments, i per Reis es feien regals a les criatures. Se'ls procurava posar un joguet, un jersei, i coses per anar a l'escola, llibretes, llapis i coses d'aquestes (...) «Tots Reis», en general, ho organitzava l'Ajuntament, juntament amb Sección Femenina y Falange"⁴².

Podem observar, doncs, que la Sección Femenina va fer unes activitats benèfiques a favor de famílies necessitades i malalts, i engegà una intensa campanya contra la mortalitat infantil; i unes altres de lúdiques, com el folklore i l'esport. Així suplia les enormes mancances assistencials del règim franquista. Però ideològicament tenia una missió assignada:

*"Por que la única misión que tienen asignada las mujeres en la tarea de la Patria es el hogar. Por eso, ahora, con la paz, ampliaremos la labor iniciada en nuestras escuelas de formación para hacerles a los hombres tan agradable la vida de familia, que dentro de la casa encuentren todo aquello que antes les faltaba, y así no tendrán que ir a pasar en la taberna o en el casino los ratos de expansión"*⁴³.

En definitiva, "el model de dona que s'inculcava era més proper a la matrona antiga que a la feixista contemporània: una dona dòcil per a la llar, fidel

³⁷ Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S. Enciclopedia elemental. Madrid: Industrias gráficas Magerit S.A, 1962: 47.

³⁸ Probablement aquesta noia no fos metgessa sinó infermera.

³⁹ Ramona Albertí Sorribes.

⁴⁰ ALCALDE, 1966.

⁴¹ ALCALDE, 1966.

⁴² Ramona Albertí Sorribes.

⁴³ Sección Femenina de Falange Española tradicionalista y de las J.O.N.S. [s.l.] [s.e.], pág. 132.

als valors de la maternitat i de la vida tradicional, subordinada a l'home"⁴⁴.

També buscaven el mateix objectiu les colònies de vacances que s'organitzaven a Sant Feliu. Del 1944 al 1962, a ca l'Ametller, hi havia la Residencia Isabel la Católica, on Educación y Descanso organitzava les vacances de "familias obreras o productoras" de Madrid, Saragossa, Barcelona i Girona.

L'Auxilio Social

Calia suavitzar els efectes d'una manca de política social i familiar del Nuevo Estado i, alhora, fer-ne una labor propagandística i proselitista. L'Auxilio Social podia ser-ne un bon instrument. Va ser format per les Secciones Femeninas de Falange d'arreu del país. Les dones de la Falange varen començar aquesta institució reunint mobles, utensilis i qualsevol cosa útil per a ser portada als menjadors. Encara que n'hi havia en moltes poblacions, va ser Mercedes Sanz Bachiller, cap provincial de Valladolid, qui destacà notablement en aquest camp i va donar forma a la institució, que s'inspirava als socors d'hivern dels nazis.

*"No se conquistó ningún pueblo o ciudad sin que entrasen con las tropas las camaradas de Auxilio Social con las comidas calientes, los panes de Franco, la leche para los enfermos y los niños"*⁴⁵. En molts de pobles l'Auxilio Social va representar la possibilitat de menjar de moltes persones que no tenien res en aquest món, ni aliments ni medicaments. A Sant Feliu, l'Auxilio Social s'encarregava dels menjadors: "Els nens de les famílies dels pobres anaven als menjadors d'Auxili Social; pobres, se n'anaven amb més gana de la que tenien a l'entrar (...) Als policies els hi donaven racionament a part"⁴⁶. Però en una època en què hi havia poc menjar, els aliments freqüentment eren motiu d'enveges, de discussions i malestars. I es cometien moltes irregularitats. Així i tot, es considera que, en aquella llarga postguerra mancada de tot, va ser un servei eficaç portat bàsicament per dones. No solament es dedicaren a repartir menjar, sinó també a ajudar les mares i els nens en dificultats, i a realitzar altres activitats assistencials.

El Servicio Social

El Servicio Social era considerat com una tasca que es realitzava directament al servei d'aquell Estat tan incapaç econòmicament i socialment parlat, i ho feia controlant una part molt important de la població femenina. Aquest "servei social" o "deure social" obligatori, adreçat a les dones entre 17 i 35 anys, va ser creat pel decret del 7 d'octubre de 1937 i fou encomanat a la Secció Femenina:

"Advierta a dichas personas, centros y dependencias, la responsabilidad en que pueden incurrir y les recuerde la prohibición de mantener o recibir en empleos, cargos o destinos, personal femenino,

⁴⁴ CLARA, 1990: 56.

⁴⁵ Sección Femenina de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. [s.l.] [s.e.], pág. 74.

⁴⁶ Emilia Moliner Lladó.

ya sea con carácter permanente o con carácter eventual que no perteneciesen a la plantilla correspondiente antes del primero de enero del 1936, si habiendo cumplido los 35 años de edad después de la fecha iniciada, no hubieran acreditado en debida forma la concesión por los Departamentos del Servicio Social competentes, del certificado de terminación del Servicio o el que las acredite como exentas"⁴⁷.

Es realitzava en dos períodes de tres mesos; en el primer, es rebia la teoria i ensenyament per a preparar les dones en la llar i en la seva missió en la vida. Es destinaven a les escoles de la llar o formació, on aprenien qüestions relacionades amb la religió, l'economia domèstica, la llar, l'educació política i l'educació física. L'altre període de tres mesos de la prestació social consistia a treballar en institucions benèfiques i socials com menjadors, llars infantils, cases de maternitat i centres de puericultura infantil dependents d'Auxilio Social i altres organismes del Movimiento. Ramona Albertí, delegada de Sección Femenina a Sant Feliu ho recorda amb claredat: "El Servei Social consistia en tres mesos de formació i tres de prestació. La formació era anar a classe. Fèiem les classes al vespre (...) Feien el mateix que feien les càtedres: un xic de cuina, un xic de cosir, un xic de cultura general... Acabats aquests tres mesos, havien de fer tres mesos de prestació; algunes noies van anar a l'asil, durant tres mesos, tres o quatre hores a la setmana, fent un xic els ulls gros-

sos perquè havien de fer tres hores cada dia, però les noies no tenien pas temps. Altres anaven a l'hospital a ajudar un xic les monges, i les que no volien fer tot això, feien unes *canastillas*, que es donaven quan venien a demanar *canastillas*, o els que havien de tenir una criatura i no tenien roba..."⁴⁸.

Teòricament –segons el llibre que citem– el Servicio Social era diferent segons la situació de les dones⁴⁹:

1^a.– Normal: Era per a les dones que no tenien cap ocupació; la prestació havia de ser d'un mínim de sis hores diàries. S'incorporaven trimestralment.

2^a.– Internat: Per reduir el període a tres mesos, eren internades en una escola on havien d'abonar una quantitat de diners per a la manutenció.

3^a.– Universitari: Era compatible amb els estudis, suprimint la part formativa; tenien la possibilitat d'ingressar per un mes –que valia per dos– en les escoles, i els quedaven únicament dos mesos de prestació.

⁴⁷ AMSFG, Alcaldia de Sant Feliu de Guíxols, *Circulares 1940- 1941*, núm. 9, pàg. 2.

⁴⁸ Ramona Albertí Sorribes.

⁴⁹ Aquesta informació s'ha extret de: PLA, Dalmáu. *Libro rosa del hogar*. Girona: Editorial Dalmáu Carles, Pla, S.A., 1959, pàg. 1224; cal destacar com a fet curiós que el llibre explica tots els Serveis Socials excepte el de les filles dels diplomàtics.

4^a.- Obreres: Se'ls oferien dues hores durant sis mesos i quedaven excloses de la prestació.

5^a.- Dones que necessitaven una feina per a viure: Únicament feien la part formativa de manera compatible amb la seva feina.

6^a.- Infermeres: Per a aquelles que estaven estudiant algun curs d'infermeria, la prestació es considerava complida amb les pràctiques dels cursos.

7^a.- En pobles on no hi havia escoles de la llar ni institucions on poguessin realitzar-lo: havien de demanar el compliment a la Regidoria Provincial, que els lliurava els textos i, passats els tres mesos, se'ls realitzava un examen. També els informaven d'on podien fer la prestació.

8^a.- Filles de diplomàtics.

9^a.- Bonificacions: A les que havien cursat les ensenyances de la llar del batxillerat, se'ls concedia per sis anys de batxillerat, una bonificació de dos mesos i, per la revàlida de quatre anys de batxillerat, un mes i mig. També hi havia bonificacions per a les professores segons les seves activitats durant l'estudi de Magisteri. Les obreres que hi volien assistir i no havien presentat la instància per al compliment de seu servei en el seu moment, podien demanar bonificació del temps que havien assistit a l'escola.

10^a.- Exempcions: Les dones que no havien de fer el Servicio Social eren les que necessitaven el seu treball per a viure i estaven col·locades sense infracció de les normes que regien el Servei Social: les serventes, les artistes, les filles majors amb un pare vidu, la major de vuit germans solters, les religioses, les que tenien defectes físics o malalties, les casades, les viudes amb fills, les filles o germanes dels "caiguts" que en depenguessin econòmicament i no tinguessin mitjans suficients i, per últim, les que pel fet de tenir una bona posició econòmica no realitzaven cap activitat que les obligués a complir-lo.

Les excepcions ens mostren la idea preconcebuda del paper de la dona. Per exemple, si el pare era vidu, es donava per suposat que era ella la que el cuidaria; si era la gran de vuit germans, ajudaria la mare i, si estava casada, estava massa ocupada cuidant el marit i els fills com per donar un servei extra a la pàtria. Aquestes exclusions també ens recorden els avantatges d'estar ben situat econòmicament.

Segons les fonts orals, a Sant Feliu hi havia entre 30 i 40 noies que realitzaven el Servei Social cada any⁵⁰. La seva realització i l'obtenció del seu certificat eren obligatoris per a:

- 1.- L'obtenció del títol de certificats oficials
- 2.- Destins o feines en entitats de l'Estat, corporacions del poder públic i entitats privades amb serveis o subvencions de les anteriors
- 3.- Càrrecs o feines de les organitzacions de la Falange
- 4.- Obtenir el passaport, permís de conduir, llicències de caça i pesca
- 5.- Inscripcions en centres o associacions.

"Per a casar-me amb un que estava empleat pel Govern, vaig haver de fer sis mesos del Servei; vaig tenir la sort que aquí a Sant Feliu hi havia menjadors, els hotels et deixaven una estona per cuinar, i anava a cuinar i repartir-ho als pobres que ho demanaven. Això em va servir per a casar-me"⁵¹.

Un cop finalitzat el Servei Social, les noies havien de sol·licitar el certificat corresponent. Durant el temps que durava, les noies havien de dur la insígnia que les acreditava. Si algú faltava durant els sis mesos, havia de continuar, un cop finalitzats, fins arribar als cent vuitanta dies. D'altra banda, la desobediència es castigava amb més dies de Servei. A Sant Feliu, pel fet de ser un poble, tothom es coneixia i existia certa flexibilitat dintre de la rigidesa imposada per Falange: "per qualsevol cosa t'exigien el Servei

⁵⁰ Ramona Albertí Sorribes.

⁵¹ Elena Massaguer Barnier.

Social. Jo vaig haver de marxar a l'estranger i no havia fet el Servei Social. Vaig anar-hi i els vaig dir que jo havia de marxar. Em varen fer firmar i jurar que al tornar faria el Servei Social. No el vaig fer, i ningú no em va dir res, però si no ho hagués jurat, no me l'haguessin fet [el passaport]⁵².

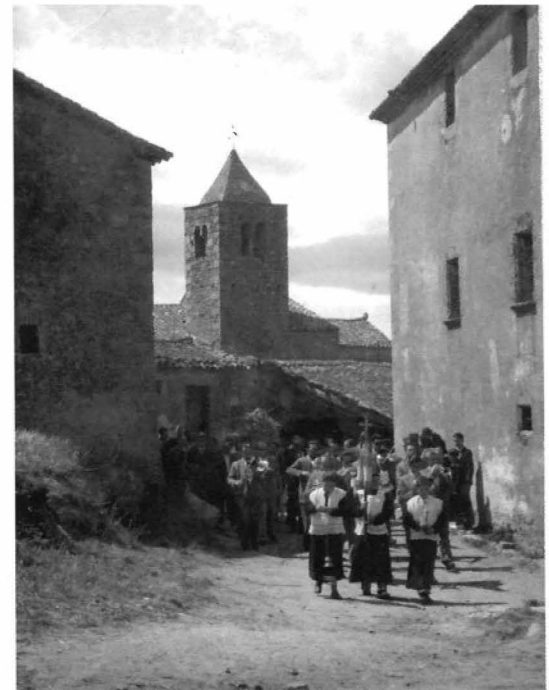
Moral, Església i altres normes i prohibicions

La tradició i la moral es constituïren com a base o eix del comportament, amb l'objectiu de crear o emfatitzar una societat que no se sortís dels paràmetres establerts pel Nuevo Estado. Si aquests paràmetres fan referència a tots els àmbits de la vida, és molt difícil de controlar. Així doncs, si s'aconsegueix que sigui la pròpia societat la que es controla, tot resulta molt més fàcil. Per a dur a terme aquest autocontrol, res no era millor que la idea de pecat. Aquesta noció, inculcada des de petits, fa que la persona s'autoculpabilitzi si no es comporta d'una manera moralment correcta.

La moral era necessària per a la reconstrucció de la nova pàtria i, per tant, motiu de control i de càstig, però no es reduïa a un àmbit merament de decència pública, sinó que també s'havia de lluitar per la moral privada. Aquest fet implica, doncs, que si la moral és una qüestió d'Estat, tot el que té a veure amb la vida privada de les persones es pot considerar que perd la seva privacitat, ja que passa a ser de l'àmbit polític i social.

L'Església i el gènere

La societat de la postguerra estava sota la influència d'una dictadura, que al seu torn es trobava reforçada per l'Església Catòlica. N'hem parlat a bastament en els capítols anteriors. Aquí ens limitem a subratllar que l'Església es fa present arreu: a l'escola, al carrer, als espectacles públics, a les relacions íntimes, als costums, etc., a tots els aspectes de la vida quotidiana, com a l'hora d'anar al cinema, de llegir un llibre, una cançó o buscar parella. Tot s'havia de mirar sota el prisma de la moral catòlica, tant la manera de vestir, com els aliments que s'havien de beneir, o fins i tot allà on no arribava ningú: els mals pensaments. La religió era omnipresent en la societat de la postguerra. Es donava per suposat que tothom era catòlic.

Processó davant l'església de Romanyà, 1951.

(Autor desconegut. Procedència: Col·lecció Municipal d'imatges, AMSFG)

⁵² Mercè Rufi Bernes.

Missa dominical i comunions a l'església parroquial, 1940-1949. (Autor desconegut).

(Procedència: Fons Emili Massanas, AMSFG)

Un dels arguments més utilitzats per l'Església a l'hora de tenir controlada tota la població era la mala consciència, el pecat i el càstig etern.

"Es la muerte pena del pecado que en rigor, solamente debe causar dolor a las almas manchadas por la culpa; mas a las que vivieron en un continuo ejercicio de las virtudes cristianas, no puede menos que llenarlas de consuelo y alegría (...) ¡Cuántos hay que creyeron morir bien y se condenaron! Morir bien es morir después de haber borrado con la penitencia todas las manchas, todas las culpas de la vida (...) Sabes que la muerte es inevitable (...), nada ni nadie nos asegura cuándo hemos de morir; luego es cierto que podemos morir hoy. ¿Y qué preparación nos ha movido hasta el presente?"⁵³.

Una altra constant de les publicacions de l'època és la profusió de referències al dolor i a la conformitat, al fet d'haver de patir sense queixar-se per a ser un bon cristià, ja que *"el descanso verdadero es fruto del trabajo, así también la verdadera alegría nace con el dolor"*; s'ha de patir per tot, fins i tot per l'alegria, de manera que el poble ha d'estar disposat a patir: *"El dolor es necesario y, queramos o no, tenemos que sufrir"*⁵⁴.

La vella moral de l'Església servia de control i submissió.

Espanya, i amb ella Catalunya, era un Estat on la religió era quelcom més que un simple culte escollit: era la que dictava les lleis de conducta, la que definia com havia de ser una societat

⁵³ *Símbolo*, núm. 10, novembre 1943.

⁵⁴ *Símbolo*, núm. 15, abril 1945: 4.

correcta. Així, per a veure la situació de la dona i l'home durant aquest període de temps s'ha de tenir molt en compte la percepció que en tenia l'Església.

Si comencem pel principi i agafem el mite de l'origen de l'espècie humana, ens adonem que no podia prosperar la idea d'una societat amb igualtat de drets i deures entre els dos sexes. Si tenim en compte una creació en desigualtat de condicions⁵⁵, no és d'estranyar que hi hagi la creença de superioritat d'un sexe davant de l'altre. Amb el pretext de l'expulsió bíblica del paradís, fins i tot es van establir unes diferències laborals en funció del sexe, de manera que es va condemnar la dona a parir amb dolor –i, per tant, a ser l'encarregada de la família–, mentre que a l'home se li va reservar el conreu de la terra –que implicava ser el que té vida social i porta els diners a casa–. Si la feina remunerada hagués de ser una qüestió d'homes i dones, ja ho hagués dit Déu en el seu moment⁵⁶. Aleshores la Bíblia, concretament el llibre del Gènesi, s'interpretava de manera literal o històrica:

*"(...) todos somos concebidos en pecado ya que todos al venir al mundo llevamos la triste herencia del pecado original"*⁵⁷. I parlar del pecat original no és més que tornar a culpar la dona d'aquesta càrrega que duen totes les persones des del moment de néixer. *"Un hombre borracho, a quien su mujer reconvenía el feo vicio de beber, contestaba severamente: «Calla mujer, que nunca hará un hombre tanto mal al mundo bebiendo como la mujer comiendo; si no, recuerda a Adán y Eva»"*⁵⁸.

Per a l'Església i la societat de l'època, la dona era la culpable de tots els mals morals.

*"Dicen algunas –en sus eternas excusas de Eva– que no es tanto el mal como se quiere ver, ya que no ponen en ello malicia alguna (...) sin la debida y suficiente distancia que impida las miradas curiosas, exhibe brazos, hombros, espaldas y muslos, en ese «desvestido» de nombre extranjero y sin traducción castellana que se llama el maillot (...) provocar miradas que como ya sentencia el Santo Evangelio por boca de Cristo, las hay equivalentes al propio adulterio. Y con ello, a más de disgustar a Dios, se perjudican a ellas mismas en lo espiritual y en lo humano. En lo primero por lo más arriba expuesto respecto a la disminución del fervor y nulidad de méritos de vida eterna, y en lo segundo porque alejan de si mismas a los jóvenes buenos que buscaban en ellas a la futura esposa cristiana y buena madre de sus hijos (...) si supieran las tales como hablan de ellas los jóvenes, cristianos y ateos, se avergonzarían de su conducta y comprenderían que andan muy equivocadas en sus cálculos de niña casadera (...) nada aburre tanto a Dios como la impureza y ya sabéis lo que esto significa, si en mal momento os alcanzara la muerte"*⁵⁹.

Aquest article resumeix molt bé el paper de la dona en la dictadura franquista: l'Església és la que jutja la percepció que en tenen els altres i la que estableix quina conducta ha d'observar durant la seva vida quotidiana. És la que estableix els rols de gènere clarament delimitats en el subconscient social. També ens mostra que encara que fossin els homes els que miraven amb malícia les dones, les culpables d'un fet equivalent a l'adulteri eren elles, de manera que, si un home pecava, segur que era culpa d'alguna dona. Una greu conseqüència era que allunyava els possibles futurs marits.

D'altra banda, també se'n deriva que la dona únicament es realitzava amb la maternitat, estat que

⁵⁵ Ens referim al fet que la dona va ser creada de l'home per fer-li companyia, i va ser ella la culpable de l'expulsió del paradís i, per tant, del fet que els homes visquessin en les condicions en què viuen.

⁵⁶ *Llibre del Gènesi*, dins la Bíblia.

⁵⁷ *Símbolo*, núm. 32, setembre 1945.

⁵⁸ *Símbolo*, núm. 16, pàg.11.

⁵⁹ *Símbolo*, núm. 7, juliol 1943: 2.

implicava la idea de pulcritud: una bona mare havia d'estar al més lluny possible de la sexualitat, amb tot el que comportava aquest pensament. "Abans es jutjava molt la gent: una noia era verge i tal com Déu mana fins que es casava. Generalment, també n'hi havia alguna...[que no era verge]. Si tenia algun «cuento», tothom la criticava; feia vida normal però la criticaven"⁶⁰. Ara bé, per si la idea de buscar marit per tenir fills i anul·lar-se com a persona no era suficient per a les joves, sempre quedava un bon recurs de l'Església: amenaçar. ¿I com millor que amb la mort i la pèrdua de la vida eterna?

Per a l'Església, el lloc de la dona era la llar. Havia de tenir com a única finalitat en la vida procrear, pujar adequadament els fills i ser una bona esposa. Mentre que el lloc de l'home era fora de casa, en l'espai públic, encarregat de dur els diners a casa i de protegir la seva dona. Sense oblidar el fet que estar en el món públic implica la possibilitat d'accedir al poder, a llocs de treball reconeguts socialment, a poder accedir, crear i posar en pràctica les lleis, i a tenir un reconeixement social. L'home es veia d'una manera totalment diferent. No era per res un ésser dèbil que s'havia de vigilar, ni una ànima delicada, ni provocava la immoralitat de la societat per causa dels seus actes. L'home era el fill predilecte, el pare de família, el capellà, l'alcalde, el president, el Caudillo i fins i tot, Jesús. Tot homes i models dels quals depenia el bon futur de la pàtria, mentre que la dona era la filla que s'havia d'emparar, mare de família, Verge Maria, pura, la responsable de l'honor i la correcta moral. Era un ésser fràgil al qual s'havia d'emparar i per això es va crear el Patronat de Protecció de la Dona⁶¹.

Per a l'Església, l'home era "el nervi de la societat; en la vostra maduresa està l'arrel de la vostra dignitat. Déu no va crear l'home nen, sinó en la plenitud

de les seves forces i perfeccions corporals i espirituals, perquè estava destinat a ser pare, mestre i guia de tota la família humana que d'ell havia de descendir"⁶². L'Església dóna a l'home estatus de superioritat, fins i tot en l'àmbit que es delimita a la dona, com és el de la família:

"En la familia, ¿no sois vosotros los jefes? ¿No debe extenderse vuestra palabra, vuestra obra, vuestro impulso y vuestra guía más allá de la generación que sonríe en vuestro regazo, que crece con vuestro pan y vuestra instrucción, que bajo vuestra mirada vigilante y paterna se hace hoy adolescente para llegar mañana a la madurez?"⁶³.

Autor desconegut.

(Procedència: AMSFG)

⁶⁰ Carme Costal Gisbert.

⁶¹ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm. 7, 9 de juny de 1942: 143.

⁶² "Discurso de Pío XII", dins *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm. 1, 19 de gener de 1943: 3.

⁶³ "Discurso de Pío XII", dins *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm. 1, 19 de gener de 1943: 7.

Passeig de Sant Feliu de Guíxols,
1940. A l'esquerra, Maria Dubé. A la
dreta Bàrbara Martell.

En aquest punt, les diverses fonts orals coincideixen a afirmar que els homes eren els que manaven, els que tenien l'última paraula.

La moral i l'honra del país

La moral podria ser entesa de diverses maneres i englobar diferents aspectes. Si fem cas, per exemple, de la següent definició: *"La Moral modera las costumbres humanas para fomentar el bien mediante una buena conducta que nos haga dóciles a la finalidad universal de la creación. La moral nos muestra la bondad o malicia de una acción, para que sepamos elegir lo bueno y apartarnos de lo malo"*⁶⁴, hi trobaríem força ben reflectit què s'entenia per moral en la postguerra espanyola. Aquest terme feia referència a una espècie de "lleis, normes" que regularien com havien d'actuar correctament homes i dones. Aquesta correcció significa que no pot ser jutjada pels homes, sinó per Déu, i que és per a tots els éssers humans. Tot el pes de l'honor, la decència, no només de la dona, sinó de tota la família, requeia sobre el sexe femení. Quan trobem textos de l'època que parlen sobre aquests temes, en la seva gran majoria van únicament dirigits a la dona. En comptades ocasions trobem que l'honra de la societat espanyola estigués relacionada en algun aspecte amb la vida dels homes. En això hi hauria un rerefons perillós: el fet que es feia responsable la dona de tots els actes indecents; era ella la que havia de vetllar per la moral de la societat espanyola.

El vestuari femení va ser objecte d'ordres, escrits i bans, com diu l'historiador Josep Clara⁶⁵, persistents i intransigents:

"1. Los vestidos no deben ser tan ceñidos que señalen las formas del cuerpo provocativamente.

- 2. Los vestidos no deben ser tan cortos que no cubran la mayor parte de las piernas: no es tolerable que lleguen a la rodilla.*
- 3. Es contra modestia el escote, y los hay tan atrevidos que pudieran ser gravemente pecaminosos, por la deshonor intención que revelan o por el escándalo que producen.*
- 4. Es contra la modestia el llevar la manga corta de manera que no cubra el brazo al menos hasta el codo. Muy dignas de alabanza son las que llevan siempre manga larga, que rebasa el codo y aun cubre todo el brazo.*
- 5. Es contra modestia no llevar medias.*
- 6. Es también contra la modestia el llevar los vestidos transparentes o con calados en aquellas partes que deben cubrirse.*

⁶⁴ PLA, 1959: 50.

⁶⁵ CLARA, 1990: 34.

7. *Aun las niñas deben llevar la falda hasta la rodilla, y las que han cumplido doce años han de llevar medias.*
8. *Los niños no deben llevar los muslos desnudos.*
9. *Al templo se debe ir con mangas largas que cubran brazo y antebrazo, con medias y vestidos que cubran la mayor parte de las piernas, sin escotes ni transparentes, ni calados, y con velo tupido que cubra plenamente la cabeza.*
10. *Las maestras de niñas –y sobre todo las Religiosas– sepan que la Sagrada Congregación del Concilio (Institución de 12 enero de 1930) les manda que no reciban en sus colegios y conventos a las que lleven vestidos menos honestos y que, aun a las ya admitidas, si no se corrigen, las despidan.*
11. *Se reprueba como práctica inmoral, por ser peli-grosa y escandalosa, el que los novios anden solos por lugares apartados, como también el que se permitan actitudes y familiaridades impropias entre los que no están todavía unidos por el santo sacramento del Matrimonio.*
12. *Es pecado contra la modestia y honestidad cristiana el bañarse mezclados los hombres y las mujeres; el alternar unos y otros –con trajes de baño– en juegos y pasatiempos, o el usar bañadores indecorosos, que dejan al descu-bierto lo que impiden ver o mirar las normas más elementales del pudor.*
13. *Los bailes modernos, bien sea por su reprobable significación, o por el modo de abrazarse el hombre y la mujer, constituyen, hablando al menos objetivamente, pecado grave de lujuria o por lo menos de escándalo*⁶⁶.

D'acord amb aquesta literatura s'educaven les noies, dintre i fora de l'escola. I es podia expulsar les que no complissin aquestes normes.

11 Pecats

Per comissió.- Si es comet de pensament de paraula o d'obra.

Per omisió.- Si equival a deixar de complir un deure.

Intern.- Si es realitza de pensament o desig.

Extern.- Si es realitza de paraula o obra.

Contra Déu.- Si es desacata algun deure que tenim amb Déu.

Contra el proïsme.- Si s'oposa algun deure que tenim amb el proïsme.

Contra nosaltres mateixos.- Si afecta algun deure que tenim cap a nosaltres.

De fragilitat.- Si el cometem a impulsos d'una forta temptació.

De malícia.- Si és degut a la nostra pròpia voluntat.

Mortal.- Si la falta és greu i ens fa perdre la gràcia.

Venial.- Si consisteix en una desobediència en matèria lleu o bé, si és en matèria greu, que s'hagi realitzat sense perfecte consentiment de la voluntat.

El fet de no dur la faldilla llarga, per sota dels genolls, o les mànigues del jersei per sota dels colzes podia ser motiu d'escàndol. I per a les que es queixaven d'aquests arguments sempre es recorria a la divinitat, ja que *"no has de ser monja, pero te has de morir muy pronto, cuando menos te lo piensas, y tienes que dar cuentas a Dios de tus faltas y vanidades"*⁶⁷.

Alhora, existien tota una sèrie de normes sobre com havien de portar els cabells –de quin color i com se'ls havien de pentinar– o la manera de dur les ungles. Però no havien de controlar-se únicament en l'aspecte físic, sinó que la dona ideal de la societat franquista també *"ha de mostrarse discreta y recatada en el mirar y en el gesto (...) El deseo de hacerse simpática no ha de hacer caer en las aludidas vulgaridades, siempre tan fáciles como improcedentes y lamentables"*⁶⁸.

La dona havia de vetllar en tots els moments de la seva vida per no fer res moralment incorrecte

⁶⁶ Boletín Oficial eclesiástico del Obis-pado de Gerona, núm.7, 1945: 125.

⁶⁷ Símbolo, núm. 28, octubre 1944: 5.

⁶⁸ PLA, 1959: 169.

que la condemnés a ella i a la seva família. Tant li feia la condició social o econòmica: totes, sense excepció, encara que no fossin practicants o creients. "Sempre havies d'estar pendent del que diran"⁶⁹.

Tot i que a Sant Feliu es podia considerar que la població no era gaire practicant, la flassada de la moralitat catòlica va cobrir-ho tot. "No, hi havia molta gent que no hi anava [a missa]; precisament aquí a Sant Feliu no se n'havia estat mai gaire, de religiós", "Moltes coses eren pecat. Com no anar a missa o si amb el nòvio feies el que no s'havia de fer..."⁷⁰.

La idea de pecat estava àmpliament estesa i molt estructurada; trobem onze tipus de pecats diferents.

Fins i tot en una activitat que avui dia pot semblar tan inofensiva com anar en bicicleta, podia amagar-se la perversitat del sexe femení:

"Todos los pecados son odiosos, pero el de escándalo, es de los más aborrecidos por Dios. (...) Y no obstante, siguen algunas señoritas sedicentes cristianas montando en bicicleta con bastante descuido, constituyéndose a sí mismas en "pecadoras de escándalo" (...) En su desmedido afán de comodidades, y de "agradar", esas modernas amazonas del pedal no caen en la cuenta que además de perder la verdadera estima, hacen precisamente lo que en todo momento procuran evitar: ¡El ridículo! ¡Si supieran como hablan de ellas y se mofan los que tanto procuran y creen gustar! Imposible transcribir aquí tales comentarios, por lo denigrantes y procaces (...) Tales ciclistas con sus ligerezas, constituyen una de las principales dificultades para la captación de almas a Cristo (...) Ya que siendo incitantes como «las otras» quieren ser tenidas

*como piadosas. Contra tan fuerte argumento, no podemos contestar otra cosa que: Dios, justísimo en sus fallos, castigará más el pecado de escándalo en los cristianos, que en los que ignoraban más o menos sus leyes divinas. Pobres almas! Si juegan con fuego, perecerán en él... Como tantas otras! (...) No es suficiente rezar."*⁷¹.

Aquesta moral tan rígida només anava en una determinada direcció, la del sexe. I no es parlava de la moral que es desprenia de valors evangèlics com el dret a la vida, la veritat, la justícia, la igualtat, etc. Es feien judicis injustos, s'afusellaven persones per les seves idees, es tolerava la prostitució i el mercat negre, etc.

Podem parlar, doncs, d'una doble moral o una moral de conveniència.

La doble moral

"El que em va fer més ràbia és que la gent abans fos d'una manera i després haguessin canviat. No era ràbia, no sé: era un desengany. Gent que coneixies de tota la vida i varen canviar totalment amb en Franco"⁷². Va ser una mala època, en què predominaven els enganys i les traïcions. Trobem denúncies entre veïns o coneguts i fins i tot per adulterar o cobrar més cars els aliments a les botigues⁷³. "El menjar? Malament. I a les cases anaven a buscar tres racions i deien: «no, posa-me-les separades», i s'amagaven el pa els uns dels altres, per menjar més. Hi va haver molta misèria. I va durar molt, el racionament..."⁷⁴. Ara bé, dintre d'aquest ambient de frau causat per la desgràcia, també es produïen actes de gran bondat entre els habitants d'un mateix poble: "Algun favor ens devien fer; jo recordo que la meva mare anava a

⁶⁹ Maria Dubé Simon.

⁷⁰ Maria Dubé Simon.

⁷¹ *Simbolo*, núm. 18, juliol 1944: 5.

⁷² Bàrbara Martell Antolín.

⁷³ AMSFG, Alcaldia de Sant Feliu de Guíxols, *Circulares 1940-1941*: 1, 2.

⁷⁴ Maria Dubé Simon.

Cua per al racionament a la rambla Vidal, davant de can Bonet, 1936-1939.

(Autor: Vicenç Gandol. Procedència: AMSFG. Fons Vicenç Gandol)

una fleca i em deia: «home, és que acabada la guerra se'ns van portar molt bé». Jo suposo que alguna cosa en devia treure⁷⁵. Altres persones ens expliquen casos similars de famílies que, de nit, quan no els veia ningú, deixaven la porta oberta perquè els hi deixessin un cabàs ple de vianda, al darrere. Encara hi havia gent que, tenint poc, intentava ajudar els altres. Ajudes desinteressades que s'intercalaven amb les interessades: "El petit, un quart de litre de llet que el Generalísimo es va veure obligat a facilitar a les vídues de guerra amb fills, a casa nostra no arribava mai. La mare, en anar-ho a reclamar a l'Ajuntament, es va trobar que si accedia a les pretensions deshonestes d'un alt funcionari municipal la llet li seria proporcionada"⁷⁶. Va ser una època molt complicada, en la qual es

barrejaven sentiments: "Sempre hi ha hagut gent que ha ajudat, i sempre n'hi ha hagut que se n'han aprofitat; això és [així] inevitablement"⁷⁷.

Per Nadal i Reis es feien campanyes per ajudar les famílies que més ho necessitaven. "Jo me'n recordo, com feien les reunions prèvies a les festes. La gent ens deia quina família patia més necessitats. Era aquella gent que no vindria pas a buscar menjar, i se'ls hi anava a dur. Perquè ells [les famílies més empobrides] no havien tingut mai necessitats abans de la guerra i no... [anaven a demanar]. Era gent que es va fer pobra durant la guerra"⁷⁸. Tot i que, moltes vegades, segons quines ajudes o accions feien més mal que no pas benefici a les persones que intentaven sobreviure entre tota aquesta desgràcia i misèria: "Abans de complir els

⁷⁵ Mercè Rufi Bernes.

⁷⁶ Testimoni de Néstor Sanchiz recollit a: JIMÉNEZ, 2005: 93.

⁷⁷ Elena Massaguer Barnier.

⁷⁸ Ramona Albertí Sorribes.

Homenatge a la vellesa.

(Autor desconegut. Procedència:
Col·lecció Municipal d'Imatges, AMSFG)

meus cinc o sis anys, per la diada de Reis –penso que des de l'Auxilio Social– ens van dur a visitar la casa d'un nen ric, potser també bo i religiós, de Sant Feliu. Es donà la circumstància que *los Reyes Magos de Oriente* li havien dut moltes i bones joguines, que eren al voltant del llit. En canvi, recordo que a mi van deixar-me un joguet de llauna tret d'un sac on hi havia els dels altres nens, als menjadors infantils. Segur que hauríem estat més contents si abans no haguéssim vist els Reis del nen de casa bona, que, encara que no fos conscient que també ell era manipulats, s'ho passava millor que nosaltres. Fins i tot el vam haver d'aplaudir!⁷⁹.

Durant l'any també es realitzaven *canastillas* per a les dones que tenien fills, amb una miqueta de roba,

i existia el menjador d'Auxilio Social, que assegurava un àpat a la gent més necessitada.

Al marge de tot això, existia tot un altre grup de la població que estava format pels dirigents, autoritats o simpatitzants del Movimiento o del règim, que varen viure aquesta postguerra d'una manera molt diferent de la de la resta de població. En preguntar-los, aquesta gent contesta que no va ser pas tan dolenta, aquella època. És gent que no recorda haver passat misèries, són persones que es podien permetre sopars amb canapès de caviar; res a veure amb la farina que era una barreja de diferents grans, que adulteraven amb farines pitjors, com la de faves i guixes, o el pa moreno⁸⁰, que es menjava amb alguna cosa més, com vi i sucre groc, oli i sal, tel de llet i sucre, etcètera. Aquesta alimentació portava, juntament amb la falta d'higiene i els pocs recursos sanitaris, a tenir malalties com la tuberculosi, el tifus o malalties venèries⁸¹.

Tot allò que estigués relacionat amb accions socials, com ajudar els altres o fer campanyes i recol·lectes de diners, era una activitat estrictament femenina, i majoritàriament de dones de bona posició social. "Es recollien diners per a tot. Els d'Acció Catòlica, els De Colores, del Domund... cada setmana hi havia postulació d'alguna cosa. Posaven una taula les senyores, senyores, eh? Abans era molt diferenciat entre rics i pobres, i les senyores riques s'enjoïaven per anar a postular". En el pensament d'Acció Catòlica hi podem veure reflectit com es veia i com es volia que fos la dona de la societat franquista:

"Dadas las aptitudes y favorables cualidades que concurren en la mujer, la Asamblea juzga que sus actividades en el apostolado de Acción Católica

⁷⁹ JIMÉNEZ, 2005: 93.

⁸⁰ Pa resultant de la barreja de diversos cereals i fins i tot d'agllans, i que era la base de l'alimentació.

⁸¹ JIMÉNEZ, 2005: 67.

han de orientarse principalmente hacia las obras de piedad, de beneficencia y educación de la infancia"⁸². "No hay nada más seguro que las «obras de caridad» para intentar reafirmar las categorías de «protectores» y «protegidos»"⁸³.

Les normes quotidianes

La postguerra va ser una època marcada pel control sobre la població i la por. Aquest control es va dur a terme de dues maneres. En primer lloc, utilitzant la repressió més directa: "una vegada al meu pare li varen posar una multa perquè varen tocar l'himne i no va aixecar la mà"⁸⁴. I en segon lloc, d'una altra més subtil que s'anava aplicant en el dia a dia, amb tota una sèrie de normes quotidianes. Tot i que algunes persones no van sentir-se en cap moment controlades ni represaliades, la gran majoria reconeix que va ser una època de control i molta por. Aquesta diferència la podem observar sobretot entre la gent d'una classe social superior o del par-

tit, i la gent pobre o amb tendències ideològiques contràries al règim.

Les fonts orals expliquen com la gent anava amb molt de compte en parlar o actuar. "Deu te'n guard; no podies ni sortir de la platja a posar-te les sabates si encara anaves amb banyador, ni apropar-te gaire a un noi"⁸⁵. La Bàrbara també ens explica com, passejant amb la seva parella, ell li tenia la mà posada a sobre de l'espatlla, i una colla de soldats d'en Franco, entre ells un navarrès, li varen cridar: "¿Para eso hemos luchado? ¡Qué escándalo!". Evidentment, això els va crear una gran angoixa i malestar. La gent havia de controlar cadascun dels seus actes, i més encara si eren dones: "Quan sortíem, ja no fèiem res perquè no ens diguessin alguna cosa"⁸⁶.

LA VESTIMENTA:

Pel que fa a la manera de vestir, ja n'hem parlat abans. I es fa difícil de resumir la quantitat d'escrits a l'entorn d'aquest tema. La vestimenta femenina ha estat sempre una qüestió que ha molestat molts sectors conservadors de la societat, sobretot l'Església i els seus fervents defensors. No era acceptable roba que fos extravagant, de colors cridaners i formes estranyes ni provocatives. Els vestits havien de cobrir totes les parts sinuoses i no havien de transparentar ni ser massa ajustats. Durant la postguerra, aquest tema va ser conscienciosament criticat i castigat, i era present en la majoria de llibres que parlessin sobre la dona, la cortesia o la moral, en els diaris i en els butlletins de Sant Feliu de Guíxols. Els shorts⁸⁷, per exemple, eren qualificats de satànics.

El primer estiu després de la fi de la guerra, ja trobem una circular del bisbe de Girona que afirmava:

Taula per a efectuar donatius amb motiu de la Festa de la Flor, celebrada a benefici dels tuberculosos de la província de Girona el 3 d'agost de 1947.

(Autor desconegut. Procedència: Col·lecció Agustí Roldós)

⁸² Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona., núm. 8, 9 d'agost de 1941: 128.

⁸³ RIVIERE, 1977: 56.

⁸⁴ Mercè Rufi. Vegeu en aquest llibre la pàgina 366.

⁸⁵ Bàrbara Martell Antolin.

⁸⁶ Emília Moliner Lladó.

⁸⁷ Símbolo, núm. 50, 1947: 1.

*"Al tratar de reconstruir y regenerar a España bajo el signo de la Religión Católica no podemos olvidar la moralidad pública y privada, ya que la regeneración sería ficticia (...); la inmoralidad ofende a Dios Nuestro Señor, es una fuente inagotable de pecados (...) Uno de los aspectos de la inmoralidad pública es la inmodestia femenina, [que] no solamente no se corrige sino que va tomando un incremento alarmante principalmente en esta época del año en que la calor sirve de pretexto (...); no hay más que ver lo que es público en las playas y aun más en las piscinas"*⁸⁸.

Es podia negar l'entrada al temple a les dones que vestien "immoralment". Hem de tenir en compte que això, en el context d'un Estat catòlic, podia

representar una sanció molt greu. No només per la vergonya pública que suposava, sinó també pel conflicte moral que podia causar en les noies creients de l'època. La Bàrbara, catòlica practicant des de petita, ens relata com un cop no la van deixar entrar a l'església:

"A mi em varen prohibir un cop entrar a missa perquè anava sense mitges. Jo entrava ràpid perquè ja havien tocat el tercer toc, i un es posa davant meu i em diu: «No, tu Bàrbara no pots entrar». I li dic: «Què dius?». Anava amb màniga llarga i tot! I em diu: «No, perquè vas sense mitges», i li dic: «I per això, no puc entrar?». I em diu: «No; està prohibit». I me'n vaig anar. I la meva mare em va haver d'anar a comprar unes mitges"⁸⁹.

Les *sin-medias*⁹⁰ passen a ser un problema que s'havia d'eradicar de la societat. Es tenia una persona a la porta de l'església per comprovar que la gent anava abillada correctament; sobretot les dones. "Aquí a Sant Feliu jo havia estat amb Acció Catòlica a la porta de l'església dient a les que anaven sense mitges que no entressin a l'església (...) Això, abans dels cinquanta. No podies ensenyar ni els braços ni les cames; també havies de portar mantellina"⁹¹.

Cap a mitjan anys cinquanta trobem també alguna referència a la vestimenta masculina. En una època en què semblava que la batalla moral contra la manera de vestir de les dones començava a estar perduda, s'engega una campanya dirigida al sexe masculí. Se'ls retreia que la moda no podia ser la regla suprema de la conducta de la gent, que per sobre seu hi havia les regles divines. La presència masculina, però, bàsicament se cita en aquestes reprovacions, ja que el major pes continuava recaient sobre les dones.

Dones amb mantellina a la processó de Corpus, 1942.

(Autor: Pere Rigau Roch. Procedència: Fons Pere Rigau, AMSFG)

⁸⁸ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm. 7, 20 de juliol de 1939: 129-135

⁸⁹ Bàrbara Martell Antolin.

⁹⁰ Com les anomenava Josep M. Carbó, professor de Teologia Moral.

⁹¹ Carme Costal Gispert.

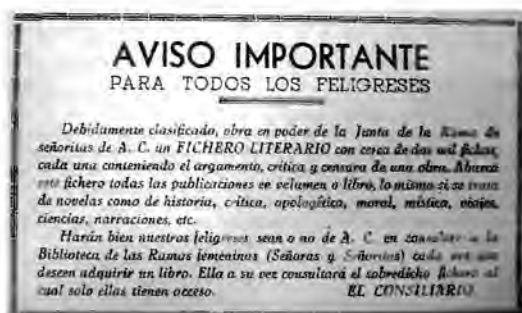
En resum podem afirmar que la frase "digues-me com vesteixes i et diré com ets"⁹² va marcar la dona de la postguerra.

ELS LLIBRES I EL CINEMA:

Amb l'arribada d'un nou ordre polític, el que primer es controla són els mitjans de comunicació. Els llibres i el cinema varen patir una persecució molt directa amb la censura de l'època. A causa de l'estreta relació que hi havia entre l'Estat i l'Església, la persecució d'obres escrites no desitjades va passar a ser un tema d'incumbència de tots dos estaments, i la moralitat es va convertir en un dels paràmetres utilitzats per a garbellar-les. Era un deure del bisbe vigilar les obres que es publicaven per poder condemnar les que no eren apropiades per a aquesta nova societat⁹³.

Quan un llibre no complia els requisits necessaris era desacreditat públicament, i en molts casos —com, per exemple, amb la novel·la *La fidel infanteria*, de Rafael García Serrano— anaven més enllà, i es retirà del mercat prohibint-ne noves edicions fins que no estigués corregida. El mal d'aquest novel·lista va ser escriure una obra en què es tractaven com a "inevitables els pecats de luxúria de la joventut" i hi "escrivia expressions obscenes i tenia cert aire anticlerical, entre d'altres"⁹⁴. També es prohibien els llibres de caràcter naturalista o d'indiferència religiosa que posessin en dubte l'existència de l'altra vida⁹⁵.

Però per qüestions menys rellevants també es prohibien altres llibres. Es recomanava fervorosament que abans de comprar o llegir res es consultés la censura eclesiàstica, ja que llegir segons què podia arribar a ser pecat mortal, fins i tot per als que fingien que no se n'assabentaven⁹⁶. Sabien perfectament quin era el

poder de la paraula escrita i, com a tal, es controlava tot el que no reafirmés els seus ideals:

*"Inútiles son los mejores sermones de las instrucciones catequísticas del domingo, si los fieles al volver a sus casas leen diarios ligeros, indiferentes o inmorales que dicen todo lo contrario. Inútiles las mejores escuelas, aun dirigidas por religiosos o religiosas, si los niños al volver a casa encuentran diarios que afirman todo lo contrario de lo que se les ha enseñado"*⁹⁷.

En el cas del setmanari local *Símbolo*, per exemple, tots els articles, comentaris o observacions, havien passat abans per la censura eclesiàstica. També hi ha contínues referències a les lectures no recomanables, ja que *"un mal libro es un amigo corrompido y corrupto"* i *"si las almas perdidas por malas lecturas se nos aparecieran de golpe, quedaríamos boquiabiertos de su número"*⁹⁸. Un cop més, per si els arguments no convencien els lectors, es recorre a les amenaces divines amb què es posava en joc l'ànima i, amb ella, la vida eterna.

La lectura no és únicament interessant a l'hora de discernir que és el que l'Estat no vol que arribi a la població, sinó que també és una eina per a inculcar la ideologia del franquisme. Els rols de cada sexe

⁹² GIRONA, 1943: 53.

⁹³ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona*, núm. 2, 15 de febrer de 1944: 41.

⁹⁴ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona*, núm. 2, 15 de febrer de 1944: 40.

⁹⁵ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona*, núm. 12, 15 de novembre de 1944: 212.

⁹⁶ *Símbolo*, núm. 62: 4.

⁹⁷ *Símbolo*, núm. 14, març 1944?: 4.

⁹⁸ *Símbolo*, núm. 18, juliol de 1944?: 15.

es veuen clarament reproduïts en les lectures. No eren iguals els contes⁹⁹ que s'explicaven a les noies de petites que els que es narraven als nois. I, en tot cas, si coincidien, clarament hi havia els dos models –amb els quals es podia identificar cadascú– ben diferenciats. D'una banda, és recurrent la figura de la protagonista que gairebé sempre és encarnada per una princesa bonica, sensible i una mica bleda. Ella sempre depèn d'algú i necessita ser alliberada d'aquesta dependència, tot i que més endavant passarà a dependre d'algú altre –que sovint és un príncep–. De l'altra banda, hi ha la figura del protagonista, que sol ser un príncep fort i valent, que pot amb tot, que mai no plora ni té por, i la missió del qual és protegir algú indefens –és a dir, la protagonista, *el sexo débil*–. En molts contes també trobem la figura del mal reencarnada en una dona. Encara que semblin contes inofensius, es poden fer estudis molt interessants sobre la influència que tenen en el subconscient dels infants, els quals creixen veient-se reflectits en els protagonistes de les històries. Es van creant estereotips que, juntament amb les joguines i el repartiment de feines al llarg de la vida, creen uns rols socials molt difícils de canviar.

Respecte a la temàtica, es diferenciava clarament per sexes. Els llibres d'aventures acostumaven a llegir-los el nois de deu a quinze anys i esporàdicament alguna noia, malgrat que aquestes noies acostumaven a preferir llibres especials per a elles, que eren catalogats com *cursilones*. Els clàssics i els diaris es recomanaven per a totes les edats, i les revistes femenines les consideraven enriquidores, ja que hi havia els temes que els havien d'interessar. Per últim, quant a les revistes de xafardeig, s'opinava que era suficient fullejar-les a la perruqueria, mentre que la fotonovel·la es considerava anticultural¹⁰⁰.

Els escrits no van ser els únics controlats. En l'àmbit de les pel·lícules, qualsevol escena en la qual els personatges s'apropessin més del compte era censurada o tallada. "Les pel·lícules, de fet, ja venien retallades, ja havien passat per la censura i les podíem veure totes"¹⁰¹. "A vegades, les pel·lícules eren tan retallades que no les entenies!"¹⁰². Amb els doblatges també es modificava tot el contingut que es volia ocultar. També es controlava posant límits segons l'edat. Un menor de 14 anys no podia assistir a espectacles cinematogràfics a no ser que fossin totalment aptes¹⁰³. "Posaven quines pel·lícules es podien veure i quines no, però no sé si la gent en feia gaire cas"¹⁰⁴. El cinema era altament criticat per l'Església, que considerava la majoria de pel·lícules immorals. Des d'aquest estament, es creia que el setè art portava la gent per mal camí. Per això es difonien consignes: "*Yo soy el que roba, el que mata, el que pervierte, el que calumnia, el que escandaliza, el que en una palabra, envía más réprobos al infierno. ¿Me conoces? Yo soy el cine inmoral*"¹⁰⁵.

"Quan van fer *Gilda* van dir que les noies que veiessin *Gilda* no podien anar a combregar"¹⁰⁶. Efectivament, l'any 1948 el bisbe de Girona va prohibir la projecció de *Gilda*, però no pogué evitar que els empresaris l'exhibissin ni que els gironins la veiessin fora dels límits del bisbat, on no va ser condemnada.

Fins i tot estava prohibit anunciar aquest tipus de pel·lícules:

"*Que están totalmente prohibidas las indicaciones o anuncios de cualquier clase que sean, acerca de las películas declaradas 'no aptas' para menores*"¹⁰⁷. Es van col·locar policies que vigilaven els cinemes. "*Muchos son desgraciadamente los escándalos cometidos por la sociedad en nuestro tiempo, pero*

⁹⁹ Evidentment, aquesta observació es pot fer als contes d'altres països i èpoques. La majoria de característiques avui dia encara són comunes.

¹⁰⁰ *Economía Doméstica. Quinto curso y sexto curso*, 1975: 85.

¹⁰¹ Mercè Rufi Bernés.

¹⁰² Elena Massaguer Barnier.

¹⁰³ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm. 7, 15 de juliol de 1949: 140.

¹⁰⁴ Mercè Rufi Bernés.

¹⁰⁵ *Símbolo*, núm. 11, desembre de 1943: 11.

¹⁰⁶ Mercè Rufi Bernés.

¹⁰⁷ AMSFG, Alcaldia de Sant Feliu de Guíxols, *Circulares 1940-1941*, núm. 3.

*sin duda es el mayor de todos el que de manera continua es causa por medio del cine inmoral que, dada su facilidad de penetración por el más importante de los sentidos (la vista), se filtra especialmente en el alma inocente de los niños (queridos especialmente por Dios), y que sucesivamente de forma continua actúa su actividad desmoralizadora justificando falsamente actos especialmente prohibidos y castigados por los Mandamientos de la Ley de Dios*¹⁰⁸.

S'imposaven multes als cines que no prohibissin l'entrada a menors de catorze anys¹⁰⁹. Amb tot, no només eren perilloses les pel·lícules; la pròpia foscor necessària per a visionar una pel·lícula ja posava nerviosos els més puritans: "Al cinema n'hi havia un que vigilava si algú es feia un petó i els enfocaven. Una vegada en van enfocar uns i eren dos cunyats que s'enraonaven!"¹¹⁰.

A Sant Feliu, entre les activitats que duia a terme la policia, s'hi comptava la ronda als cinemes, "antres de perversió". Hi ha constància que vigilaven el Victoria i el Novedades, i fins i tot del fet que haguessin hagut d'utilitzar algun cop la força: "*Fue necesario repartir unos cuantos golpes de porra*"¹¹¹. Malgrat els intents de desprestigiar el cinema, a Sant Feliu era un dels pocs entreteniments del jovent. "De cines, teníem el Llevantí, el Catalunya, el Novetats i Acció Catòlica. S'hi podia anar dissabte a la nit i diumenge a la tarda i nit. Acció Catòlica feia pel·lícules per a criatures, per a tots els públics, per dir-ho d'alguna manera"¹¹². Després de visualitzar l'inoblidable NO-DO, amb una quantitat de propaganda franquista alarmant, els assistents havien d'escoltar el *Cara al sol* amb el braç ben amunt. "Si no el cantaves, t'exposaves a una patcada"¹¹³. Sens dubte, totes les persones grans recordaran alguna imatge del Generalísimo amb la família nombrosa donant

un missatge de pau; o possiblement l'episodi de NO-DO anomenat *Una Costa Brava*, en què es parlava del turisme a la província de Girona i en el qual apareixia la platja de Sant Feliu de Guíxols¹¹⁴.

EL BALL:

"M'agradava molt ballar; si no hi havia res més...; si volies tenir contacte amb la gent, havies d'anar a ballar"¹¹⁵. Realment, amb la lectura i el cinema, un gran entreteniment per al jovent de l'època era assistir als balls. Però aquests balls varen provocar molts maldecaps als grans defensors de la moral catòlica, ja que es consideraven molt perillosos per a l'ànima. Eren una font de pecats a causa, sobretot, de la lleugeresa amb què les noies ballaven. Si a això s'hi afegeix la proximitat dels cossos, la consumició de begudes alcohòliques i el fet que normalment es quedava per ballar al vespre, tenim com a resultat un munt de temptacions i de possibilitats de pecar. Estava prohibida l'entrada al ball i a altres espectacles anàlegs a menors de 18 anys¹¹⁶. Els jerarques del moment intentaven demostrar que als pobles on s'obrien sales de ball disminuïa la vida pietosa i la moral, fent inútil fins i tot l'acció apostòlica dels sacerdots, la qual cosa era contraproduent per a aixecar degudament la nova nació.

Els alcaldes dels pobles que s'havien negat a l'acceptació d'aquests mals costums eren lloats, mentre que els que acceptaven el negoci brut en el seu poble eren amenaçats amb l'arma més poderosa de què disposaven els eclesiàstics: l'amenaça del dia final, en què el tribunal diví jutjaria si l'administració de les autoritats locals havia estat la correcta, vetllant per les ànimes dels seus habitants, o si, per contra, s'havien deixat endur per la corrupció eco-

¹⁰⁸ *Simbolo*, núm. 20, setembre de 1944: 6.

¹⁰⁹ AMSFG, Alcaldia de Sant Feliu de Guíxols, *Circulares 1940-1941*, núm. 7, pàg. 1.

¹¹⁰ Elena Massaguer Barnier.

¹¹¹ AMSFG, "Relació nominal dels serveis prestats per la Guàrdia Urbana", dins Arxiu SFG.

¹¹² Mercè Ruff Bernés.

¹¹³ Elena Massaguer Barnier.

¹¹⁴ NO-DO realitzat al 1973 pel director Raúl Peña. Durada: 25 min. Informació obtinguda a la pàgina d'Internet del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte: www.mcu.es/cgi-bin/BRS/CGI3701?CMD=VERDO&CONF=CL.../documenta

¹¹⁵ Carme Costal Gispert.

¹¹⁶ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm. 7, 15 de juliol de 1949: 140.

Retrat de l'Orquestra Víctors a can Rius, 1940.

(Autor desconegut. Procedència: Fons Arcadi Berga, AMSFG)

nòmica dels locals de balls, sense tenir en compte la corrupció de les ànimes que això implicava¹¹⁷.

Es curiós mirar des de l'òptica d'avui dia com una activitat –a primera vista, tan inofensiva– esdevenia una amenaça moral que requeria la implicació de l'estament eclesiàstic. Però la lluita contra el ball venia de molt lluny. Només que, durant el franquisme, com que l'Església comptava amb el suport del poder civil i polític, pensava que tenia més força per a lluitar-hi.

A Sant Feliu i la Vall d'Aro, per a anar al ball, hi havia certes normes que s'havien de complir: calia anar acompanyat sempre d'un adult i, en cas que dos festegessin, no podien canviar de parella per res. "Si no era la mare, era l'amiga; però sempre hi havia

d'anar algú que els acompanyés. Ara, si es volia fer alguna cosa, també ho feien, perquè n'hi havia que a la mitja part del ball desapareixien. La mare s'esperava fins a l'hora de plegar"¹¹⁸. Aquest requisit podia ser un inconvenient per a algunes noies: "Jo no hi podia anar perquè la meva mare no em volia acompanyar; la meva mare era francesa i no hi estava acostumada, i deia que no. Hi anava si em venia a buscar la mare d'alguna que l'acompanyava"¹¹⁹. Però això també es podria convertir en un inconvenient per als nois o per a les mares de nois joves: "Si a un noi l'hi acompanyava la mare, ens en rèiem: «Que t'ha acompanyat la mama? Que no et deixa anar sol, encara?»; li preniem el pèl tot el «rato». I la mare del noi es veia obligada a no poder anar al ball perquè les noies no ens riguéssim del seu noi"¹²⁰.

¹¹⁷ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm.7, 15 de juliol de 1949: 121.

¹¹⁸ Mercè Rufí Bernés.

¹¹⁹ Elena Massaguer Barnier.

¹²⁰ Elena Massaguer Barnier.

"Tot l'any hi havia el [ball] Llevant i el Casino dels Nois, els diumenges al vespre, i, a l'estiu, hi havia can Rius. Llavors, segons quin dia de festa, hi havia el cine Novetats a la carretera de Girona; era un local molt gran que per Sant Antoni i per Carnestoltes feien ball. Per la festa major de Platja d'Aro, hi anàvem a ballar"¹²¹. Tothom ho recorda amb un somriure a la boca i una bona anècdota: "Anàvem a ballar a la Vall d'Aro; les pàgeses estaven furioses perquè els pagesos ens venien a fer ballar. Quan marxàvem, anàvem a peu, i les pàgeses s'amagaven als camps i ens apedregaven"¹²².

ELS ESPORTS:

"Este dicen que es el lema de los jóvenes hitlerianos y que yo te lo repito para que tengas deseos de hacértelo tuyo y así también exclamar: *Tu debes ser sano*"¹²³.

Als escrits de l'època trobem articles sobre els esports i la vida sana, amb el corresponent culte al cos i rebuig envers els vicis. *Mens sana, in corpore sano*, com deien els antics.

És clar que aquí també caldria fer una distinció entre les diferents classes socials. L'esport dels pobres –la majoria de la població– era el treball durant moltes hores. Per a una minoria elitista, l'esport en l'home era digne de lloança: un home atleta era un home atractiu i sa, un home que es cuidava. En el cas de les dones, aquesta pràctica no es considerava femenina. Sense arribar a prohibir-la, es desaconsellava contínuament. El fet de voler ser atleta era impropï d'una dona, que de fet només tenia dret a no deixar entumir els músculs. Encara que la dona practiqués algun esport, no havia de ser un objectiu per a la seva vida: "Al tomar parte la mujer en las prácticas y competiciones deportivas, puede llevar, a veces, a

lamentables exageraciones, que será bueno procurar no caer en ellas, pues no ha de ser ni aspiración ni meta de la mujer convertirse en un atleta, ya que, fisiológicamente, no parece estar destinada a tan duras actividades"¹²⁴.

Un cop desaconsellat, es definien quins eren els apropiats per a elles. S'aconsellaven la natació i el tennis, sense exagerar; l'excursionisme, sense fer molts quilòmetres ni escalar muntanyes altes; el *balon-volea* o el bàsquet; l'equitació, esporàdicament; igual que passejar en bici, sense fer ciclisme. La gimnàstica de moviment (anomenada sueca) sí que s'aconsellava a les joves que volguessin desenvolupar bé el seu cos. Acceptaven els exercicis de rítmica i plàstica, que donaven elegància als moviments, i es desaconsellava el ballet, per ser necessari un entrenament excessiu.

L'únic motiu pel qual la dona podia o no practicar un esport era la moralitat. Molt criticades eren les que anaven en bicicleta, per exemple, sense dur la vestimenta correcta. No era excusa la comoditat, havien d'anar amb faldilla llarga de roba gruixuda i amb plecs, mentre que els pedals havien de ser baixos, propis de les bicicletes de dones. Si no complien aquestes normes, eren acusades de pecadores i provocadores.

Visió de la gimnàstica i la dona segons la Sección Femenina (1951)

¹²¹ Mercè Rufi Bernés.

¹²² Bàrbara Martell Antolin.

¹²³ *Simbolo*, núm.11, desembre 1943: 6.

¹²⁴ PLA, 1959: 1237.

L'Església criticava els equips esportius femenins de les escoles del país per dur pantalons curts que anessin per sobre dels genolls; fet que empitjorava en el moment en què es realitzaven partits davant d'un públic mixt. A les noies que no fessin cas d'aquesta proposta, es demanava que se'ls negués l'absolució. Es recordava que la S. Congregació disposava que: *"Los mismos padres alejen a las jóvenes de concursos públicos y ejercicios de gimnasia. Si se ven obligadas a asistir, procuren que lleven vestidos del todo honestos, y nunca permitan llevarlo indecoroso"*¹²⁵.

LA PLATJA:

"L'autoritat civil, fent seva la moral eclesiàstica tradicional, va prohibir el carnaval, censurà els espectacles i establí la separació de sexes en llocs de bany. Només dins l'aigua era permès el vestit de bany, que havia de ser amb faldilles per a les dones i amb pantaló d'esport per als homes, ja que per prendre el sol calia el barnús"¹²⁶.

"Criminales de guerra pueden llamarse con toda justicia los inductores de la inmoralidad (...) Ciertamente es que llegamos al verano y bajo el pretexto de la

Racó de Garbí amb banyistes, 1945.

(Autor: Pere Rigau Roch. Procedència: Col·lecció Espuña-Ibáñez, AMSFG)

¹²⁵ *Acta Apostólica Sedis*, 22, 26, dins: DDAA. *Boletín Oficial eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm.7, 1951: 174.

¹²⁶ CLARA, 1990: 34-35.

calor y la higiene vemos al propio Satanás con sus satélites matando almas y más almas por las playas y piscinas."¹²⁷.

Les normes morals relacionades amb l'estiu són presents a moltes localitats. Per exemple, a Girona, tot i no tenir platges, era un tema recurrent en el seu *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*. Era una qüestió que preocupava a tothom, tant els moralistes com els que s'hi sentien atacats, per ells. A les poblacions costaneres com Sant Feliu de Guíxols hi era encara molt més present. "Y por ser la nuestra una población costera, es cuando más se pone al descubierto el verdadero estado moral de las conciencias juveniles, especialmente las femeninas, algunas de las cuales por la conducta que observan, desenmascaran cándidamente su fariseísmo o demuestran estar lejos de procesar sinceramente nuestra Santa Religión"¹²⁸.

La majoria de normes sobre el que es podia dur i el que no, les trobem en els diferents diaris i butlletins en els números referents als mesos de juny, juliol, agost i setembre. La *Hoja Parroquial* del poble, entre d'altres, s'emplenava d'articles sobre com s'havien de comportar els veritables catòlics.

El bon temps i la calor feien que les noies portessin el cos més descobert, però el problema augmentava en el moment d'anar a banyar o a prendre el sol a la platja. Per al nou règim, aquest costum era nefast; no negaven la part saludable dels banys de sol, però criticaven la manera com es duïen a terme.

Arran d'això, es va concretar de quina manera era correcte acudir a la platja i a les piscines. Aquestes advertències –més que no pas normes– també es varen intentar divulgar per diferents vies, la més directa de les quals va ser que els capellans les recordessin a l'església. Són les següents:

"1. Las playas en las que promiscuamente se bañan hombres y mujeres, y la desnudez es provocativa, constituyen de suyo ocasión próxima de grave pecado para los que a ellas asisten, y suelen ser por tanto la misma y sola asistencia pecado grave. Quienes exhiben esas desnudeces pecan con el doble pecado de inmodestia y de escándalo.

2. Como quiera que esos abusos provocativos se dan sólo en las mismas playas, sino en los lugares contiguos y aun en los pueblos vecinos a las mismas, con lo cual se causa escándalo y ofensa a los honestos ciudadanos y observantes católicos, esperamos que las dignísimas Autoridades civiles, que anteriormente ya dieron muestras de su celo persiguiendo esos abusos y sancionándolos, cumpliendo ordenes del Excmo. Sr. Gobernador civil de la provincia, redoblarán este año la vigilancia a fin de defender la moralidad de las costumbres públicas"¹²⁹.

Aquesta defensa de la moralitat també pensaven que calia imposar-la a les piscines, on creien que era necessari establir horaris diferents per a homes i per a dones, o fer-los banyar en piscines separades, per no anar contra la moral.

En definitiva, consideraven que per a un catòlic el fet d'anar a una piscina era un acte abominable davant els ulls de Déu i de l'Església.

El 1950 trobem una circular de Luis Mazo, governador civil de Girona, en la qual afirma que, complint ordres rebudes per l'Excm. Sr. ministre de la Governació, per protegir les més elementals normes de pudor i decència, s'han prohibit:

"1. El uso de prendas de baño que resulten indecorosas, exigiendo que cubran el pecho y la espalda debidamente, además de que lleven faldas para las mujeres y pantalón para los hombres.

¹²⁷ *Simbolo*, núm. 30, juliol de 1945: 1.

¹²⁸ *Simbolo*, núm. 7, juliol de 1943: 2.

¹²⁹ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm.8, 15 de juliol de 1944: 138.

Noies en biquini, 1970-1975.

(Autor desconegut. Procedència:
Col·lecció Municipal d'imatges, AMSFG)

2. *La permanencia en las playas, clubs, bares, restaurantes y establecimientos análogos, bailes, excursiones, y embarcaciones en traje de baño, que éste tiene su empleo adecuado dentro del agua, y no puede consentirse más allá de su verdadero destino.*
3. *Que hombres y mujeres se desnuden o vistan en la playa fuera de caseta cerrada para cambiar el traje de calle por el de baño o viceversa.*
4. *Cualquier manifestación de desnudismo o de incorrección en el mismo aspecto que pugne con honestidad y buen gusto tradicionales entre los españoles.*
5. *Los baños de sol sin albornoz puesto, fuera de las condiciones que a continuación se dice: Las anteriores normas, que deberán ser particularmente observadas en las calles, playas, riberas de los ríos, piscinas y demás lugares de excursionismo o locales y sitios de esparcimiento, se completarán con la instalación de solarios tapados al exterior, en los que únicamente, con la debida separación de sexos y vestidos al menos en traje de baño, se permitirán baños de sol, siendo indispensable, tanto a la salida de dichos solarios como a la del agua, el empleo de albornoces que cubran perfectamente el cuerpo”¹³⁰.*

“Acabada la guerra varen separar la platja; les dones d'un costat i els homes de l'altre. I vigilava la policia; però, és clar, a dintre de l'aigua s'acabaven ajuntant”¹³¹. A causa de l'augment de gent que anava adquirint el costum d'alleugerar la roba que duïen, als anys cinquanta es comencen a fer campanyes, crides i fins i tot congressos sobre moralitat a les platges, piscines i rius. En les conclusions del II Congrés es va mostrar la voluntat de crear una associació per dur a terme les campanyes de moralitat; aquesta agrupació s'anomenaria Legión de la Decencia¹³².

L'any 1945, en el *Símbolo*, s'hi detalla com havia de ser la indumentària correcta per a anar a banyar i els càstigs que correspondrien als qui incomplissin les regles.:

1. *“Queda prohibido en el hombre bañarse sin traje de baño completo, que deberá de llevar abrochado. Queda prohibido también en las mujeres bañarse sin traje de baño completo, que tenga, a más, una falda, quedando exceptuadas las secciones exclusivamente destinadas para señoras en los establecimientos que las tengan.*
2. *Los contraventores serán corregidos con multas de 5 a 125 Pts. Según la naturaleza de la falta y grado de reincidencia en la misma”¹³³.*

¹³⁰ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona*, núm. 6, 1950: 112.

¹³¹ Elena Massaguer Barnier.

¹³² *Boletín Oficial Eclesiástico del Obis-pado de Gerona*, núm. 6, 1953: 131.

¹³³ *Símbolo*, núm. 30, juliol de 1945: 10.

Aquestes normes anaven seguides d'una crida a les autoritats locals perquè les fessin complir.

*"A las 13.30h., a petición de un feriante, tuve que trasladarme a la playa, pues había dos parejas con traje de baño haciendo gestos contrarios a la moralidad"*¹³⁴. Vagament, la gent del poble encara recorda la figura de l'autoritat controlant les platges; més difícil és situar-lo en el temps. "Anava l'home amb «traje» negre, corbata i camisa blanca; amb la calor que feia... Si venia algú al teu costat perquè no hi havia més lloc i et deia qualsevol cosa, com que li vigilessis la tovallola, ja venia aquell senyor i posava distància"¹³⁵. Amb el temps va anar desapareixent aquesta figura. "Hi va haver una temporada que els municipals anaven d'un lloc a l'altre controlant la gent de la platja; al final se'n van cansar"¹³⁶.

A partir dels anys cinquanta, amb el turisme, les coses començaren a canviar.

LA CORTESIA I ELS BONS COSTUMS:

Els temes més inimaginables eren tractats i havien de seguir-se al peu de la lletra si una dona volia ser com cal. Una dona no havia de parlar ni molt alt ni molt baix, ni ràpid ni lentament. Havia d'evitar utilitzar paraules tretes d'un altre idioma, i mantenir una conversa senzilla i entenedora. Moderant fins i tot el riure, ja que es consideraven molt molestes les riallades sonores. La seva cortesia *"donde mejor deberá manifestarla es en los detalles. El hombre agradece mucho esos detalles de encontrar el desayuno a punto, el cuarto de baño dispuesto para su total aseo, y a mano las prendas que ha de vestir"*¹³⁷. Sense oblidar-se del diari, de la puntualitat

dels àpats i d'evitar converses de temes que a ell no li interessin.

No hem d'oblidar que la majoria no eren conscients de totes les normes que els imposaven, ni del nivell de control; tot plegat es veia com uns costums, unes maneres de fer. La que no ho complia corria el risc de ser més o menys criticada pels veïns, amics, familiars...

Totes les dones havien d'aspirar a l'elegància, i el cabell era un altre aspecte a tenir en compte: havia de ser net; i, pel que fa a les permanents, havien de ser sense marcar o marcades amb moltes puntetes. "Jo els hi deia a les meves companyes de Barcelona: «A mi, amb el cabell crepat i sense mitges, no m'hi veureu mai!». És clar que no m'hi han vist, però n'havia portat"¹³⁸. Un cabell podia dir molt de la personalitat i, per tant, havia de ser ben arreglat i pentinat, sense que fos exagerat ni d'aspecte desordenat; tampoc no es veia bé que les noies de la Sección Femenina portessin cap mena de decoracions al cap quan duïen l'uniforme.

Pel que fa a les taques, descosits... s'havien d'evitar sobretot en el vestit de la Sección Femenina. Les mitges, un altre gran tema de debat en la moralitat femenina, es recomanava que les fessin servir tibants i amb la costura dreta, vigilant sempre que no es produïssin taques als turmells per causa de les sabates.

Un altre tema que no podia passar per alt eren els àpats; com se servien o com es decorava una taula eren aspectes que podien delatar les males qualitats d'una mestressa de casa. Es desprestigiava la golosia, sempre s'havia d'escollir la peça pitjor cuinada i, encara que no agradés el plat, s'havia d'acabar. Aquestes normes eren més presents en les famílies de classe alta.

Pel que fa a l'home, únicament tenia tres responsabilitats: la primera, consistia a reunir tots els que

¹³⁴ Relació de serveis de la Guàrdia Urbana, 5 d'agost de 1953, Arxiu de SFG.

¹³⁵ Bàrbara Martell Antolín.

¹³⁶ Maria Dubé Simon.

¹³⁷ DE ARMENTERAS, 1962: 316.

¹³⁸ Carme Costal Gispert.

convivien amb ell al voltant de la taula per compartir els àpats; la segona era fer l'homenatge a Déu beneint la taula; i, per últim, no podia permetre que cap dels entaulats s'aixequés abans que ell, a no ser que li demanés permís¹³⁹.

Es recomanava vestir discretament, dirigir-se directament al lloc on es volia anar i no mirar la gent. Aquestes pràctiques es pretenien dur a l'extrem, conscienciar de tal manera que acabés sent natural; i es feia, per exemple, a través dels llibres de la Sección Femenina, en els quals, després de certes lliçons, hi havia una sèrie d'exercicis pràctics per a realitzar en les classes: mostrar les alumnes que portessin els pentinats més adequats, fer proves de pentinats amb les alumnes que tinguessin caps difícils o blasmar i criticar uniformes inadequats.

Es convidava les dones per tal que, una a una, contribuïssin a fer desaparèixer la manca de neteja dels carrers, pisos..., fent de la seva parcel·la un lloc més net i agradable.

El seu prestigi depenia del marit. En les salutacions es constata aquesta idea i d'altres: *"Y si las que son presentadas pertenecen ambas al sexo débil, deberá prevalecer no la ley de la edad -puesto que esto podrá dar lugar a reacciones desagradables, aunque no se exterioricen- siendo la categoría de los maridos."*¹⁴⁰

Pel que fa a les joies, sempre es relacionaven amb les dones de classe social alta pel seu vessant materialista: *"Las joyas más preciadas de las mujeres, collares, pulseras, sortijas, etcétera, todas tienen la forma de un anillo, y, en realidad anillos, eslabones de una cadena cuyo extremo está de la mano del diablo"*¹⁴¹. Pel que fa als homes, es desaconsellaven totes les joies amb forma d'anell, ja que eren les més semblants a les de les dones. *"Dios dio al*

*hombre, con la mano, el medio de poder ganarse el sustento de él y de los suyos, y, siendo así, la mano del hombre las únicas joyas que deberá lucir serán, en su caso, las huellas que en ella deje el esfuerzo físico a que obliga el logro del trabajo que viene obligado a realizar."*¹⁴² La definició d'home havia de ser justament l'antítesi de la de la dona.

A l'hora d'establir normes, tampoc no s'oblidaven del servei, del qual disposaven habitualment les famílies benestants. Des de les altes instàncies, s'afirmava que en un estat catòlic i nacionalsindicalista era precís que es mirés els criats amb atenció, amb amor, com a persones humanes que tenen un respectable dret al seu desenvolupament material i moral. Tot i això, trobem testimonis que les famílies riques no volien que els seus fills s'ajuntessin amb els de les famílies pobres¹⁴³: *"Hi havia un altre tipus de ferides, que se't feien per dins sense entendre-ho; senties dir: «Nen, no juguis amb aquell altre nen», que era jo. O les mirades furtives, les distàncies prudents, o quan t'arraconaven per donar pas a altres. ¿Tan perillosos, érem?"*¹⁴⁴. Aquesta diferència estava molt marcada fins i tot en el tracte a l'escola.

ALTRES PROHIBICIONS:

Altres aspectes de la vida quotidiana també varen ser objecte de control. Es pregava als pares que no deixessin anar les seves filles d'excursió amb nois, ja que això no era prudent. Es condemnava les parelles que, sense estar casades, s'agafaven de la mà mentre passejaven, perquè aquesta pràctica no anava d'acord amb la decència pública.

I es controlaven les expressions en els llocs públics, i sobretot era perseguida la blasfèmia i la *palabra soez*.

¹³⁹ DE ARMENTERAS, 1962: 95.

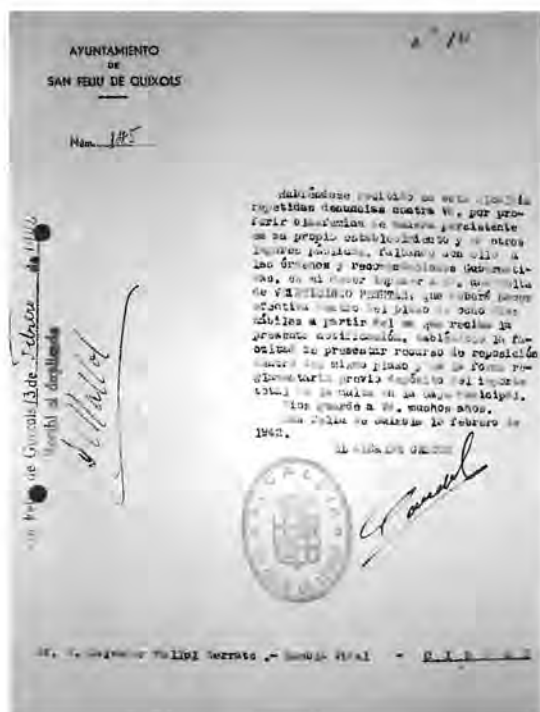
¹⁴⁰ DE ARMENTERAS, 1962: 41.

¹⁴¹ DE ARMENTERAS, 1962: 29.

¹⁴² DE ARMENTERAS, 1962: 30.

¹⁴³ Emília Moliner Lladó.

¹⁴⁴ Testimoni de Néstor Sanchiz, dins: JIMÉNEZ, Àngel. *Memòria de la postguerra (1940-1960)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, pàg. 93.

A les *Circulares* de 1940 de Sant Feliu, s'hi poden llegir tota una sèrie d'horaris per intentar corregir el desordre existent en la vida diària. Els espectacles públics havien de finalitzar a les 12 de la nit com a màxim, els cafès, bars, balls, casinos i sales de festa podien obrir fins a la 1; i des de les 12 de la nit fins a les 7 de l'endemà no eren permeses les emissions radiofòniques ni els sorolls. També veiem a la *Hoja Parroquial* com es censuraven festes o actes; com és el cas de la festa de Cap d'Any: "No asistirá por lo mismo un buen católico en este día a ninguna de esta fiestas profanas, peligrosas y que por lo menos sirven de motivo de escándalo a los demás"¹⁴⁵.

A partir dels anys seixanta trobem menys rigidesa en els punts anteriors.

Les desigualtats de les dones

En aquell temps de gana i misèria, algunes noies de Sant Feliu varen tenir la desgràcia de quedar-se embarassades de soldats *nacionals*, els quals posteriorment les varen deixar soles. Dones valentes que varen haver de tenir els fills soles, sota la mirada crítica de tots¹⁴⁶. "N'hi havia una que venia a comprar i deia: «Aquell noi [era un sergent] l'estima molt, a la meua Pilar, li fa cada regal...». La va embarassar i llavors a ell el van destinar a fora. I quan ella li va escriure per dir-li que estava embarassada, li va dir que ja l'hi havia pagat. I li va sortir una noia que era clavada a ell!"¹⁴⁷. Aquestes noies varen haver de tenir els fills i ser mares solteres.

Tenint en compte sempre el que era teòric i ideològic del que era socialment real, les noves autoritats varen redefinir els rols de la població: el sexe masculí continuaria dominant l'àmbit públic i de poder mentre la dona li feia la vida més fàcil des de l'àmbit privat. Les dones varen tornar a les labors domèstiques i educadores, i a la submissió als mascles de les seves famílies. Es creia que un home era per naturalesa superior a una dona i això havia de respectar-se i fomentar-se. Una dona havia de ser el complement de l'home i mai no posar-se en competència amb ell, ja que no podia igualar-lo i perdria la gràcia i elegància necessària per a conviure-hi¹⁴⁸. Perquè això no fos tan evident, es disfressaria el discurs amb la importància de la dona per a la reconstrucció de la *nova pàtria*, una pàtria que sense ella no seria possible. I sota d'aquesta macabra veritat es troba la negació d'autonomia al sexe

¹⁴⁵ Hoja Parroquial de Sant Feliu de Guixols, 28 de desembre de 1941, núm. 149, pàg. 2.

¹⁴⁶ Bàrbara Martell Antolin.

¹⁴⁷ Maria Dubé Simon.

¹⁴⁸ PRIMO DE RIVERA, Pilar. "Discurso en la apertura del Segundo Consejo Nacional de la Sección Femenina de la F.E.T. y de las J.O.N.S.", dins 4 discursos.

*Las mujeres nunca descubren nada; les falta, desde luego,
el talento creador, reservado por Dios para inteligencias
varoniles; nosotras no podemos hacer nada más
que interpretar, mejor o peor, lo que los hombres nos dan hecho.*

Pilar Primo de Rivera, 1942

femení, el qual havia d'estar enterament disposat a servir durant tota la seva vida el masculí, cobrint-li les necessitats bàsiques, procurant per l'honra de la seva família, criant els futurs homes del país i les seves futures "submises" i cuidant-los durant tota la vida, amb més devoció encara un cop malalts o al final dels seus dies. Podem resumir en una frase el que significava ser dona: *"El destino de la mujer es ser esposa y compañera del hombre, formar con él una familia y educar y cuidar bien a sus hijos; por lo tanto, sus deberes al marido e hijos se refieren"*¹⁴⁹.

La realitat, però, era una altra. La gran majoria de nois i dones de la postguerra havien de treballar, del que fos. I eren les que feien possible, en aquella llarga travessia de la dictadura, la supervivència.

Allò "natural" en la dona

"El matrimoni era una cosa per a tota la vida, una cosa seriosa, digna, llei natural, una cosa natural; tothom s'havia de casar. No es podia ajuntar un home i una dona sense estar casats!"¹⁵⁰. La nostra societat utilitza la paraula *natural*, amb tot el que comporta, per donar per inqüestionables fets que volen que es respectin i no es modifiquin. Si la gent els entén com a naturals, adquireixen un matis d'inalterables gràcies al qual no cal argumentar-los ni defensar-los perquè són així per

natura. Ningú no gosa anar en contra de la naturalesa i tampoc es poden buscar responsables, ja que és una qüestió superior a les persones. Un bon cas de naturalització en la societat occidental catòlica seria el del matrimoni. Durant molt de temps s'ha argumentat que la base de la societat és la família nuclear, el matrimoni. *"La familia es una institución natural, tan antigua como la humanidad. La familia, por ser natural, tiene sólidos cimientos que determinan que el matrimonio, núcleo generador de la familia, sea indisoluble"*¹⁵¹. Una característica d'una societat i una època concreta com és la indissolubilitat del matrimoni s'argumenta com si fos una qüestió de naturalesa. D'aquesta manera, trets totalment culturals es disfressen per fer-los passar com a naturals. Un altre exemple és el rol que ocupen la dona i l'home en la nostra societat. *"El trabajo doméstico es el trabajo más conforme a la naturaleza y al destino de la mujer. El hombre y la mujer han de realizar su destino, pero han de realizarlo conforme a su naturaleza, que es diferente"*¹⁵². Tradicionalment s'educa els homes i les dones de diferent manera. "En general no s'educava els nois igual que les noies. La noia era per estar a casa i fer la feina de la casa, en canvi, el noi..."¹⁵³.

Tots aquests punts i altres, com la maternitat, els va tenir molt clars el nou govern, el qual va controlar l'escola i la dona, i amb ella, la família.

En la societat de la postguerra s'educava les noies amb la idea preconcebuda que havien de ser delicades, tendres, sensibles, dèbils, cuidadores..., mentre que els nois havien de ser valents, forts, aventurers... Amb l'atribució d'aquestes característiques es vincula l'home i la dona a diferents àmbits de la vida. L'home era el protector, el que s'encarregava de tot, el que decidia; se li atribuïa l'esfera de la vida pública. Mentre que a la dona se li atribuïa la

¹⁴⁹ Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias Gráficas Magerit S.A., 1962: 645.

¹⁵⁰ Carme Costal Gispert.

¹⁵¹ P.L.A., 1959: 1165.

¹⁵² Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias Gráficas Magerit S.A., 1962: 663.

¹⁵³ Mercè Rufi Bernés.

de la vida privada; era la dèbil, la que necessitava un home al seu costat, era la que s'encarregava de cuidar la família i vetllar per la seva honra. L'home es considerava més apte i se situava socialment per sobre de la dona. Així doncs, insistim que des de petits se'ls educava d'una manera diferenciada, de tal manera que es creaven les desigualtats que els marcarien la resta de la seva vida, per tant, *"el dormitorio de los hijos varones será bueno habitarlo a base de una cama turca para que pueda convertirse durante las horas de estudio en lugar de trabajo. El dormitorio de las niñas mayorcitas debe ser todo lo coquetón posible, siendo bueno que la mayor parte posible de su decoración esté hecha o ideada por ellas mismas"*¹⁵⁴.

El franquisme, doncs, havia estroncat la concepció que tenien sobre el paper de la dona tant la societat renovadora de la República com els anteriors moviments anarcosindicalistes, els quals posaven en dubte l'ordre establert amb les seves lluites per la igualtat de sexes. El 1924, en un diari local anomenat *Acción Social Obrera*¹⁵⁵, es publicaven, a més de diferents articles referits a la igualtat de sexes, números extraordinaris dedicats a la dona. En aquests números, hi ha diferents articles en què es defensa la igualtat de drets entre homes i dones, com també la necessitat d'educar-los científicament, i en què es manté que el fet d'atribuir amb tota naturalitat un estatus d'inferioritat a les dones deriva dels segles d'esclavitud, que l'han fet esdevenir més feble tant intel·lectualment com física. També s'hi sosté que el fet que la dona sigui físicament diferent de l'home no vol dir que sigui inferior. Pel que fa a la maternitat, no la idealitzen ni la conceben com a únic objectiu en la vida d'una dona: *"Es verdaderamente tiempo de que la mujer pare de hacer el papel de máquina ordinaria de*

Homenatge a la vellesa. Retrat a la rambla Vidal, 1950.

(Autor desconegut. Procedència: Col·lecció Municipal d'imatges, AMSFG).

*parir hijos, con la misión de aumentar la familia"*¹⁵⁶. Els anarquistes predicaven orgullosos que eren els que millor havien entès en què consistia l'emancipació de la dona, per tal com consideraven els éssers humans per sobre de les classes, castes, races, colors, idiomes i sexes. Malgrat això, podem afirmar que no pequen d'idealistes, en el sentit que altres articles de la mateixa publicació estan dedicats a criticar la gent que es considera anarquista i després tracta la parella com una possessió; tenen assimilat que per a molts una cosa és la teoria i una altra, la pràctica¹⁵⁷.

En aquest sentit, doncs, el franquisme es va proposar que la situació tradicional no pogués canviar, i va emfatitzar aquesta naturalització, a més de crear lleis –com en tot sistema polític– que defensaven els seus ideals.

Aquesta gran fita es va portar a terme amb l'educació, no únicament la de l'escola, sinó l'educació entesa en el sentit ampli que implica tots els àmbits de la vida. En l'aprenentatge s'assimilen les normes d'una societat concreta; és on es transforma allò cultural en natural. És tota la societat la que s'encarrega, inconscientment, d'aquesta educació; de generació en generació s'inculquen uns valors.

¹⁵⁴ GIRONA, 1943: 36.

¹⁵⁵ *Acción Social Obrera*, 2, agost de 1924, núm. 325.

¹⁵⁶ *Acción Social Obrera*, 2 d'agost de 1924, núm. 325.

¹⁵⁷ *Acción Social Obrera*, 1932, núm. 181, pàg. 1.

Com s'ha dit anteriorment, els discursos de la Pilar Primo de Rivera són molt significatius a l'hora de copsar la concepció franquista de la dona. En el següent, s'hi especifica quin era el lloc de cadascú i per què:

*"Nuestra misión en este trabajo es una misión de ayuda, no es misión directora, por que ésta corresponde solo a los hombres. Lo que tenemos que hacer nosotras es preparar a todas las camaradas, para que cuando tengan una casa y cuando tengan unos hijos sepan inculcarles en su espíritu de niños esta manera de ser de la Falange; sepan enseñarles, después del Padrenuestro, el que José Antonio nos enseñó a nosotros, y les hagan sentir la misma fe que sintieron nuestros caídos al dar alegremente la vida por la Patria"*¹⁵⁸.

La dona, transmissora de valors

La dictadura tenia reservat un paper molt important per a la dona. A més de la capacitat reproductora, que permetria recuperar-se del gran nombre de baixes de la guerra, la dona havia de formar els fills perquè visquessin submisament i acceptessin els valors del règim. Si les dones tornaven als seus costums o rols tradicionals, inculcarien certs valors als seus descendents en un parell de generacions. El propi Caudillo afirmava en un dels seus discursos:

*"No acabó vuestra labor con la realizada en los frentes, con vuestro auxilio a las poblaciones liberadas, con vuestro trabajo en los ríos, en las aguas heladas, lavando la ropa de vuestros combatientes. Todavía queda más. Os queda, como dijo vuestra Delegada, la reconquista del hogar. Os queda formar a los niños y a las mujeres españolas"*¹⁵⁹

Aquesta idea d'educadores era tinguda per una obligació moral:

*"(...) Pero como nosotras no vamos al frente, como nosotras no morimos, nosotras estamos obligadas a hacer llegar nuestras consignas a nuestros hijos y a los hijos de nuestros hijos para que España sea desde ahora y para siempre nacional-sindicalista"*¹⁶⁰.

Com a procreadora i educadora, doncs, la dona passa a ser l'eix a través del qual girarà tota la societat:

*"Uno, pues, de los principales deberes de toda madre de familia y, en general, de toda mujer a quien le quepa la responsabilidad de dirigir un hogar, es el de dar una educación adecuada a los jóvenes que tengan a su cuidado"*¹⁶¹.

D'aquesta manera, paradoxalment, la dona, alhora que n'era un dels principals punts de transmissió, va ser la més perjudicada pels valors transmesos durant la postguerra. La figura del cap de família era la més respectada: ell era el que tenia l'última paraula; ara bé, en el dia a dia, era la dona l'encarregada d'educar els fills i, per tant, la responsable de transmetre aquests valors que li han fet durant molts anys tant de mal.

Aquesta visió era, més o menys, acceptada per tots dos sexes, era un orgull que homes i dones ocupessin el seu lloc corresponent en la societat. Pilar Primo de Rivera ho afirmava així en el III Congrés de la Secció Femenina:

"(...) Vosotras, que no tenéis más ambición que meter este espíritu nuestro bien dentro del alma de las generaciones venideras, porque ésta es vuestra obra; vosotras, que no tenéis que tener más que

¹⁵⁸ PRIMO DE RIVERA, Pilar. "III Congreso Nacional de la Sección Femenina de la F.E.T y de las J.O.N.S.", dins *4 discursos*.

¹⁵⁹ Sección Femenina de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S., [s.l.], [s.e.], pàg. 130.

¹⁶⁰ Sección Femenina de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S., [s.l.], [s.e.], pàg. 312.

¹⁶¹ GIRONA, 1943: 18.

obediencia, fortaleza y fe para que España, en gran parte por vosotras, sea falangista"¹⁶².

Volien que les futures generacions no dubtessin, que creguessin que era la millor societat possible sense posar en dubte cap dels preceptes, i més important encara, sense que es revoltessin contra el que els era imposat. Si una persona neix coneixent únicament una manera de fer i de sentir, creurà que és la correcta, perquè és la seva, la que ha conegut: *"Ya no habrá más que juventudes de miradas claras, educadas con la doctrina de Cristo y a nuestro modo nacional-sindicalista, que sabrán en cada momento qué es lo que les debe gustar y qué es lo que deben repeler como perjudicial para la ambición colectiva de la Patria"*¹⁶³.

El fet que la dona rebés aquestes atribucions, per molt que pogués semblar un aspecte a tenir en compte a l'hora de valorar la seva posició respecte a la del seu marit, dista molt de ser una característica positiva, i la capacitava únicament a ella per poder fer-la. Observem que fins i tot quan se li encarregava al sexe femení la gran càrrega i responsabilitat de criar i educar per al futur de la pàtria, se li havia de treure mèrit. A tal efecte, actuaven bàsicament en dues direccions: en primer lloc, pel fet de ser la que té la capacitat reproductora de parir, es naturalitzava la criança i l'educació com si aquestes activitats haguessin de sorgir de manera innata de tota mare; i en segon lloc, aquesta tasca que havia de realitzar la dona no era considerada una gran qualitat, sinó simplement la que li pertocava per no tenir-ne una altra de millor, és a dir, la intel·ligència. *"Cabe afirmar que la educación, por referirse preferentemente a las facultades morales, corresponde principalmente a la madre; mientras que la cultura, por referirse*

directamente a la inteligencia, es al padre a quien corresponde primordialmente de su cuidado"¹⁶⁴.

Homes i dones davant la llei

Un dels ideals que proclamava el franquisme era la igualtat de tots els espanyols: *"Sólo el español puede sentirse igual entre los demás españoles, formando parte de la convivencia nacional que hemos denominado ESPAÑA. Esta igualdad la consagra, la ampara y la garantiza el ordenamiento jurídico de nuestras leyes, convirtiéndola en un derecho y no en un simple pensamiento"*¹⁶⁵. Els vencedors pretenien fer creure que volien reconstruir de les cendres una nació única on tenia lloc tothom. Però la teoria no es va dur a la pràctica. No només no es varen respectar els vençuts sinó que no es va tolerar cap pensament diferent del que proclamava el nou règim, de manera que s'acabà no només amb la llibertat d'expressió sinó fins i tot amb la llibertat de pensament. *"La unidad nacional de España es indiscutible, permanente e irrenunciable"*¹⁶⁶. Tot el que no estigués dintre dels ideals de la nova pàtria era eliminat.

En teoria, la igualtat es veia reflectida i defensada davant de la llei, que *"ampara por igual el derecho de todos los españoles, sin preferencias de clases, ni excepción de personas. Nadie queda excluido de la protección jurídica. El pertenecer a una u otra clase social, rica o pobre, obrera, campesina, manual o intelectual, ser uno o ser otro, no tiene mejor o peor trato delante del derecho"*¹⁶⁷. L'argument sembla ser que anava dirigit a tothom excepte a les dones, és a dir, a gairebé la meitat de la població. Evidentment, elles no queden excloses de la jurisdicció, però la majoria de vegades, en comptes de sentir-se

¹⁶² Sección Femenina de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. [s.l.], [s.e.], pàg. 12.

¹⁶³ Sección Femenina de Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. [s.l.], [s.e.], pàg. 16.

¹⁶⁴ DE ARMENTERAS, 1962: 334.

¹⁶⁵ PLA, 1959: 1195.

¹⁶⁶ PLA, 1959: 1197.

¹⁶⁷ PLA, 1959: 1195.

Les dones necessitaven el permís marital per a realitzar qualsevol tràmit (1958). AMSFG

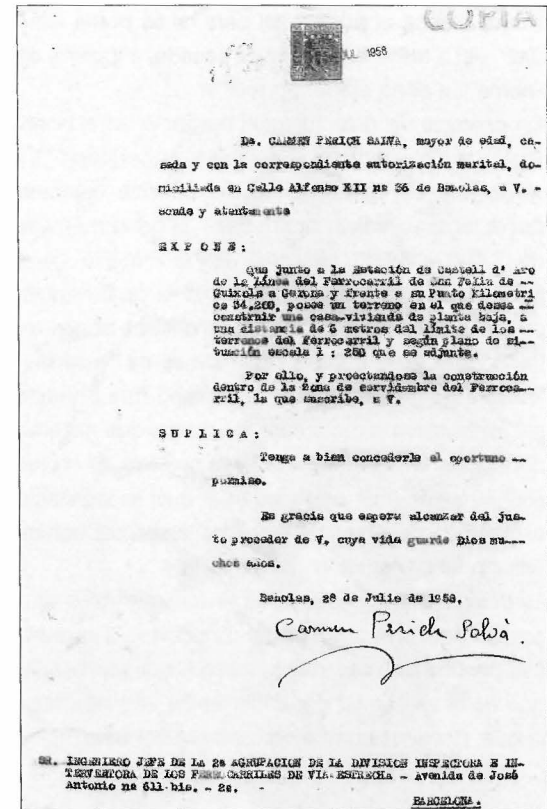
protegides per la llei, més aviat eren perseguides i castigades.

Les desigualtats de gènere no eren únicament socials sinó que varen traspasar a l'àmbit legal. La dona de la postguerra es troba totalment desempaçada davant la llei. Les petites llibertats –o, més ben dit, igualtats– que els va concedir la República van ser ràpidament abolides pel nou règim. Amb la derrota de la República, lleis que podrien ser considerades com progressistes van ser anul·lades i es va tornar a l'anterior Codi Civil.

L'abolició de l'avortament va fer que la dona perdés el dret a escollir en una qüestió que l'afectava tan directament. Aquell marge de llibertat, que havia conquerit abans de la guerra, li havia conferit el poder de decidir si volia fer un pas tan important com aquest; i amb el nou règim li tornava a ser arrabassat.

Una altra petita esclatxa de llibertat, com era la possibilitat de divorciar-se, també va ser eradicada. Aquesta prohibició, però, afectaria tant els homes com les dones, encara que l'home, si no estava d'acord amb el seu matrimoni, sempre podia dur una altra vida, ja que podia entrar i sortir de casa amb la total autonomia sense haver de donar explicacions ni demanar diners a la persona que ja no estimava; podia passar-se el dia al bar o amb els amics sense que el titllessin de mal pare; fins i tot era lliure de practicar l'adulteri sempre que no fos tan descarat com per mantenir l'altra dona a casa o en un altre lloc. "Generalment era l'home que se n'anava. Se n'anaven i no sabies on anaven (...); marxaven i desapareixien i deixaven la família que s'espavilés. Les dones no podien marxar, no tenien massa possibilitats. Si una dona era mal vista, difícilment trobava feina".

Per descomptat, la igualtat entre homes i dones no estava reflectida en cap circumstància de la vida diària, fins al punt que ni tan sols es pretenia una remuneració econòmica igual per a un treball igual.

La dona era socialment i legalment considerada inferior a l'home. Una dona casada no podia ni tan sols donar el seu consentiment legalment, com determinava l'article 1263 del codi que durà fins el 1975. En aquest codi s'especifica quines són les persones que no tenen potestat per a fer-ho: els menors no emancipats, els folls o dementats, els sordmuts que no sàpiguen escriure, i, per últim, les dones casades¹⁶⁸. "Les dones necessitaven el permís de l'home per «quasibé» tot, sense el permís de l'home no es podia fer res (...); «hasta» per heretar una propietat dels teus pares necessitaves el permís de l'home. Per a tot es necessitava el permís de

¹⁶⁸ L'Avenç, 1977, núm. 4, pàg. 47.

l'home, sense el permís del pare no es podia estudiar i per a treballar, si estaves casada, el permís de l'home. La dona era un no-res!"¹⁶⁹.

Un exemple de discriminació davant la llei el constitueix l'article 475, que estableix el següent: "La viuda que es casés abans del període establert per la legislació civil, incorreria en la pena de multa de 1.000 a 5.000 pessetes. En la mateixa pena incorreria la dona, el matrimoni de la qual hagués estat declarat nul o dissolt, si es casava abans de transcórrer el temps dit". No només es feien distincions de gènere davant la llei, sinó que aquesta llei penalitzava directament les dones que no eren portadores de la moral a la seva societat. Si no fos així, no se'ns acut cap motiu pel qual la legislació esmentada no s'hagués d'aplicar també als homes vidus o amb matrimoni nul o dissolt.

La desigualtat es pot detectar en innumerables situacions, com en les qüestions d'infidelitat, d'agressions per part del marit o fins i tot en el que representa que és el seu àmbit per excel·lència, la maternitat, ja que, per llei, la pàtria potestat era del pare.

La parella, un primer pas

En la societat de la postguerra –com succeïa abans de la República–, la finalitat de qualsevol parella havia de ser el matrimoni indissoluble. Aquesta idea va ser reafirmada amb el franquisme i portada a l'extrem quan fou dissolta l'anterior llei del divorci. Tanmateix, la seva aplicació no es va dur a terme només per la via legal, atès que la noció que es va difondre de moralitat hi va jugar un paper important, per tal com es qualificà d'immoral tot el que no anés encaminat a aquest fi.

Restaren en el passat i s'oblidaren les idees d'aquella gran pedagogia racionalista que havia exercit a

la ciutat, Antònia Maymon, i que les havia expressat al setmanari anarquista¹⁷⁰ abans de la Segona República. Perquè en l'època que estudiem –del franquisme– la gran majoria de dones continuaren fent el que s'havia fet tota la vida: casar-se. Quan una parella benestant confirmava la seva situació de prometatge, era costum que el nuvi li regalés a la noia un anell de platí amb puntes de brillants; i la núvia l'hauria de dur al dit anular de la mà dreta. Llavors, els nuvis havien de conèixer els que serien els seus sogres, per aquest motiu el nuvi es presentava amb els seus pares a casa dels pares de la núvia per parlar. Si es decidia fer capitulacions matrimonials, esdevenia necessària la presència d'un notari. Les parelles de l'època recorden que era un tràngol horrorós. Alguns pares deien que no, quan els demanaven la mà de la filla. Aleshores, algunes els feien cas; altres, més "tossudes", s'hi casaven igualment¹⁷¹.

Un cop casats, la dona havia de dedicar-se en cos i ànima al marit i la llar, de manera que aquests i els fills eren els seus únics objectius i els que donaven sentit a la seva vida. "*Si a las dos virtudes cardinales de toda mujer casada, con la castidad y el amor entrañable a su marido, se añade el arte de regir la casa, resultando sabrosos y prósperos todos los matrimonios*"¹⁷². Una dona casada era considerada socialment superior a una soltera, per la qual cosa s'afirmava que aquesta última "*tendrá siempre que guardar respeto a las que son casadas aunque tengan menos años que ellas*"¹⁷³.

En general, la població de Sant Feliu assegurava que no hi havia gaire mala opinió sobre les persones que no es casaven, tot i que sembla que era motiu de controvèrsia i de comentaris. "Generalment no és que no es puguin casar, és

¹⁶⁹ Elena Massaguer.

¹⁷⁰ *Acción Social Obrera*, 1919, núm. 57, pàg. 3, 4.

¹⁷¹ Bàrbara Martell Antolin i Emilia Moliner Lladó.

¹⁷² *Simbolo*, núm. 32, setembre de 1945.

¹⁷³ DE ARMENTERAS, 1962: 318.

que no es volen casar amb aquell que se'ls presenta (...); si no es casaven, es quedaven a casa i si, per exemple, es casava un germà, havien de conviure amb la cunyada. A vegades hi havia baralles i a vegades no, però no se separaven. No hi havia cases de lloguer en un poble, cada un tenia la seva casa particular (...) Si un noi no es casava, també es quedava a casa i la que entrava [la cunyada] havia d'«apetxugar»¹⁷⁴. Ara bé, si les que ho feien eren dones, sí que es veia pitjor: "Una dona, si no es casava, semblava que era menys. S'havien de casar o semblava que cap noi no l'havia volguda. Però n'hi havia moltes, eh, de solterones..."¹⁷⁵. La cosa empitjorava si el motiu pel qual no s'havia casat era evident per a tot el poble: "Si hi havia algun motiu, com saber que se n'havia anat al llit amb un, o que feia el boig amb «vários», aleshores sí que era rebutjada"¹⁷⁶.

Els escrits locals ens permeten conèixer el que s'aconsellava a les parelles. Sobretot: que els pares vigilessin molt els seus fills, i se'ls en feia responsables directes. L'opinió dels pares tenia una gran importància a l'hora de trobar parella: et deien amb qui estaries bé, qui era un bon noi per casar-s'hi. Si el noi el coneixien i era de bona família i del poble, encara millor. En semblants circumstàncies els pares sí que decidien: «amb aquest estaràs bé, casa-t'hi que és un bon noi»¹⁷⁷.

Una condició indispensable perquè una noia fos acceptada per la família era, a banda del fet que fos treballadora, que no hagués tingut relacions sexuals anteriors. Era primordial arribar al matrimoni verge: "Arribar verge al matrimoni era sagrat. Si no, la gent deia: «mira aquella, s'ha casat i està en estat, ha fet pasqües abans de rams»"¹⁷⁸. No vol dir que no

es pogués casar, però li costava molt més. De les condicions del noi, en destacaven que havia de ser treballador i no havia d'emborratar-se. Aquestes quatre condicions acostumen a repetir-se en les diferents fonts orals.

No estava ben vist que les noies tinguessin amics. "No anàvem gaire els nois i les noies junts, segons la Bàrbara"¹⁷⁹.

Començaven a tenir parella cap als divuit anys. La Bàrbara recorda que quan sortien amb nois ja no portaven mitjons, sinó que portaven mitges. Aquest canvi el feien al voltant dels setze anys. La primera parella reconeguda acostumava a ser amb la que es casarien. Però, tot i això, l'única cosa que podien fer en públic era passejar agafats de la mà: "Una parella ja no s'atrevia a fer-se un petó perquè se'ls haguessin tirat a sobre. Les parelles anaven al carrer dels enamorats, que era fosc i no els veien"¹⁸⁰. Hi havia parelles que després s'ho deixaven córrer, però això era comentat per tot el poble. Encara recorden amb noms i cognoms parelles que ho deixessin córrer. Abans, quan una parella ho deixava, es tornaven les cartes, els regals que s'havien fet...; tot era molt seriós. Les noies preferien dir que eren elles les que havien trencat perquè era molt vergonyós que els deixés el xicot. Els nois tenien molt en compte si elles havien sortit amb altres nois abans, "miraven si havien anat raspallant nois"¹⁸¹. Si una noia anava al cinema amb algú amb qui no festejava, era molt mal vist, i si es feien petons sense festejar, encara pitjor¹⁸². Es vigilava fins i tot si ballaven molt arrambats. Tot això avui dia s'explica amb indignació; els que ho van viure són conscients de com era de primmirada la societat i contínuament fan exclamacions d'exageració. "Una noia que hagués tingut tres o quatre nòvios, ja cap noi no la volia, la realitat era aquesta".

¹⁷⁴ Carme Costal Gispert.

¹⁷⁵ Maria Dubé Simon.

¹⁷⁶ Ramon Tauler Valls.

¹⁷⁷ Bàrbara Martell Antolín.

¹⁷⁸ Mercè Rufi Bernés.

¹⁷⁹ Emília Moliner Lladó.

¹⁸⁰ Elena Massaguer Barnier.

¹⁸¹ Bàrbara Martell Antolín.

¹⁸² Emília Moliner Lladó.

El matrimoni

Una dona havia de créixer controlant tothora les seves actuacions, ja que d'elles depenia que aconseguís ràpidament el seu fi a la vida: el matrimoni. Havia de comportar-se correctament i reflectir la perfecció i les virtuts adequades per a ser una bona esposa. No era poc escoltada la frase de "comporta't o no trobaràs marit" o la de "ningú no es voldrà casar amb tu". Com si elles no formessin part d'aquesta decisió, eren tractades com objectes en aparadors, esperant que algú se les volgués endur a casa. La finalitat a la vida de gairebé totes les noies era trobar un pretendent per casar-se i formar la seva família. Per a aquest dia es preparaven des de petites, per ser les perfectes casades. "Es tenia en compte tot, sobretot la posició social, i la moralitat de la persona amb qui es volien casar"¹⁸³. És clar que les noies de casa senzilla —la gran majoria— no podien fixar-se gaire en la condició social del promès i tenien més en compte altres qüestions com la moralitat. Tampoc no podien casar-se com havien somiat, de blanc i a cor què vols; això ho podien fer "només els rics. Els pobres es casaven a les sis del matí. Jo encara em vaig casar a les onze i amb *peineta*. Com que no hi havia per menjar, ho vàrem fer a casa mateix, amb els familiars més propers, i només dues o tres amigues. Uí, el dia que hi havia un casament de blanc, tot el poble anava a l'església, a veure'l!"¹⁸⁴.

Els nois, des de joves, assumien que hi havia dones per passar l'estona i dones per contraure-hi matrimoni. S'ha d'escollir, "*en su momento, una novia que te ayude a luchar, en la que resplandezcan las virtudes de la que mañana será tu esposa. Que ella sea la dama, tú el caballero y entre los dos, Santa María*."¹⁸⁵. En assentar les bases del nou Estat franquista es comptava amb el matrimoni i la situació familiar. En

aquest sentit es volia anar a l'altre extrem del que l'Estat laic havia propugnat pel que fa al matrimoni. Només unes frases serviran per a fer-nos-en adonar:

*"La Ley de veintiocho de junio de mil novecientos treinta y dos constituye una de las agresiones más alevosas de la República contra los sentimientos católicos de los españoles, y al instituir el matrimonio civil como el único posible legalmente en España desconociendo el aspecto religioso intrínseco de la institución, creó una ficción en pugna violenta con la conciencia nacional"*¹⁸⁶.

En conseqüència, el BOE del 21 de març de 1938 derogava la llei de 28 de juny de 1932 i les disposicions dictades per a la seva aplicació. A partir d'aquest moment, començaren tot un seguit de tràmits per actualitzar la situació dels matrimonis celebrats durant la República. Els preveres de cada regió varen ser els encarregats d'elaborar llistes i informes sobre l'estat civil dels ciutadans; una feina costosa, si tenim en compte que durant el període de *dominio rojo* van realitzar-se multitud de combinacions: matrimonis civils, matrimonis canònics sense el civil, contraents que ignoraven que celebraven un matrimoni canònic, matrimonis canònics en què faltava alguna part del ritual, hi va haver parelles de fet, etc.

Amb la dictadura, pel que fa al matrimoni dels militars, es va retornar a la situació anterior a la República. Els individus subjectes al servei militar no podien contraure matrimoni des del seu ingrés a files fins al seu pas a la situació de reserva¹⁸⁷. Aquesta llei va començar a funcionar a partir del 1942. L'any següent es declarava obligatori el llibre de família a tots els que es casessin a partir de l'1 d'octubre del mateix any.

¹⁸³ Ramona Albertí Sorribes.

¹⁸⁴ Maria Dubé Simon.

¹⁸⁵ *Símbolo*, núm. 48, maig, juny 1947?: 3.

¹⁸⁶ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm. 3, 25. abril de 1939: 55.

¹⁸⁷ *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, núm. 1, 20. Gener de 1941: 19.

Durant la postguerra es duïen a terme les dues formes de matrimoni encara avui existents: el civil i l'eclesiàstic. L'ordre del 10 de març de 1941 disposava que el matrimoni civil el podien dur a terme únicament els no catòlics, però es defineix amb claredat què s'entén per aquest terme. Segons l'Església, *"de examen conjunto de ambos Derechos, canónico y secular, se infiere, pues, que la forma matrimonial civil no es accesible a lo súbditos de la Iglesia Católica -ya sean católicos de origen por el bautismo, ya convertidos a la verdadera Fe-, ya permanezcan sumisos a la misma, ya se hayan separado de ella, incluso aunque hubieren sido excomulgados"*¹⁸⁸. Es considera, doncs, que l'Església Catòlica era l'única capaç de determinar qui era acatòlic i feia passar pel matrimoni canònic tothom. Ni els que es van atrevir a renunciar a la fe catòlica en un estat catòlic podien deslliurar-se'n i realitzar un matrimoni civil.

Al marge de tot això, també es produïen fets com el de l'Aurora, filla de pares anarquistes que tenia el pare exiliat a França. Per a anar-lo a veure necessitava que li donessin el passaport, per a l'obtenció del qual va haver de casar-se per l'Església i ser batejada el mateix dia. Encara recorden com el capellà la va remullar ben remullada per fer-li malbé el pentinat¹⁸⁹.

Un altre punt que ràpidament va modificar l'Església era el costum que hi va haver abans de la guerra de posar als fills noms no catòlics. El juliol de 1939 ja trobem una crida del cap del Servei Nacional dels Registres i del Notariat on es demanava que en un límit de seixanta dies els pares o representants legals dels nens amb noms exòtics o extravagants canviessin els noms, que varen ser considerats il·legals. En cas que no ho fessin, es posaria el nom del sant del dia que varen néixer¹⁹⁰.

L'adulteri

El codi penal de la República (1932) no considerà que l'adulteri fos un delictes ni que pogués ser motiu de divorci. Lògicament, el codi penal posterior al 1942 castigà novament l'adulteri en considerar-lo delictes. El motiu que l'adulteri fos considerat un delictes tan greu pel Govern l'hem de buscar en el fet que, segons el seu parer, atemptava directament contra l'estament de la família. Per tant, com qualsevol acte que l'ataqués directament, havia de ser severament castigat. Però aquest delictes no era considerat igual per a la dona que per a l'home: *"Sin perjuicio de distinguir en sus sanciones el adulterio de ambos cónyuges, idéntico en su esencia aunque diverso por la gravedad del daño mucho mayor en la infidelidad de la esposa, sin descuidar tampoco la categoría social de este delito que, sobrepasando la esfera del honor privado, llega a herir las más sagradas exigencias sociales"*¹⁹¹. Veïem com la dona, un cop més, era tractada amb inferioritat respecte a l'home, donat que era considerada més culpable que ell, tot i haver realitzat un mateix acte. El marit que sorprenia la seva dona sent adúltera i la matava únicament era condemnat al desterrament¹⁹².

La revisió del codi penal del 1963 castigà novament l'adulteri. I ja en sabem les conseqüències: els adúlteres no podien casar-se entre ells, perquè la llei ho considerava com una causa d'incapacitat, etc.

A Sant Feliu no hi va haver gaires parelles que se separessin. Normalment aguantaven i vivien junts.

El divorci

Amb la proclamació de la Segona República, l'Estat espanyol restablí el divorci, després d'una

¹⁸⁸ Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 7, 1953: 157.

¹⁸⁹ Bàrbara Martell Antolí.

¹⁹⁰ Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 7, 20 de juliol de 1939: 140.

¹⁹¹ Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 13, 12 de novembre de 1943: 239.

¹⁹² L'Avenç, 1977, núm. 4, pàg. 48.

llarga polèmica i de les campanyes endegades per les dones d'Unió Catòlica que defensaven que el divorci perjudicava principalment les dones, que serien abandonades quan estiguessin malaltes, o fossin grans o lletges¹⁹³. El fet de permetre el divorci els feia pensar que la societat s'enfonsaria en un caos de luxúria i continu canvi de parella, però les estadístiques publicades pel Ministeri de Justícia sobre divorcis i separacions mostren tot el contrari: es va dur a terme una moderada demanda de divorcis, considerada fins i tot baixa.

El maig del 1939, el *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona* ja exposa la intenció del Govern de revisar tota la legislació laica anterior, i, dintre d'aquesta, un dels temes més importants a tractar era el divorci. En el període d'espera d'aquesta revisió es varen suspendre els plets de separació i de divorci.

Un cop derogada la llei de divorci del 2 de març de 1932 i les seves disposicions complementàries, es va haver de posar en ordre un altre cop tota la societat, ja que moltes persones varen quedar en una situació complicada. No només varen derogar la llei, sinó que es va negar la validesa dels actes anteriors. Així, varen considerar nul·les les sentències fermes de divorci vincular, mentre que les unions civils celebrades durant aquest període anterior en què un o ambdós contraents estiguessin divorciats es varen considerar dissoltes. Tot això va causar molts problemes, donat que es varen trobar amb situacions difícils de resoldre; per exemple, algú divorciat podia haver-se tornat a casar, o els divorciats d'un posterior mort podien passar a ser vidus o vídues i reclamar herències o pàtries potestats.

El matrimoni era indissoluble. Només es podia dissoldre amb la mort d'un dels cònjuges. No

estava autoritzat el divorci o ruptura del vincle matrimonial vàlid; només es permetia la separació dels cònjuges i dels seus béns, en determinats casos extrems, sense dissolució del vincle matrimonial¹⁹⁴: "*para un caso excepcional la Iglesia puede permitir el divorcio perfecto, por el privilegio que se llama Paulino, y que consiste en que, habiéndose casado dos infieles, y después de convertida y bautizada una parte, si no pueden cohabitar pacíficamente, la parte bautizada puede contraer válidamente nuevas nupcias, y el primer matrimonio queda completamente disuelto*"¹⁹⁵.

Era el divorci vincular, la dissolució del vincle matrimonial –fins i tot consumat– quan la fe catòlica d'un dels cònjuges determina dificultats greus en la convivència.

"Una dona separada, què havia de fer? Era molt difícil; i aguantaven"¹⁹⁶. La majoria de gent continuava vivint amb la seva parella: "N'hi havia, d'aquests que no s'avenien, que vivien junts; ella li posava el plat a taula, ell pagava la setmana, però no dormien junts i es deien «lo» menys possible (...) Te'n puc dir un munt d'aquests"¹⁹⁷. Consideraven que ja els anava bé; ella feia les feines de casa i ell posava els diners, i, si a més hi havia fills pel mig, encara era una opció més viable. Únicament es coneixien separacions quan la situació era realment inviable, però per molt malament que anés, aquesta sempre era l'última i més criticada solució. "Per separar-se, havia de ser un matrimoni en què l'home l'apallissés la dona; i es deia: «Ui, mira la fulana, s'ha separat, el seu home; quina vergonya!»"¹⁹⁸. Un cop més, la dona era la que hi sortia perdent. "La meua mare sempre em deia que amb una dona separada de l'home, tothom s'hi atrevia"¹⁹⁹.

¹⁹³ NASH, 1983: 26.

¹⁹⁴ PLA, 1959: 1210.

¹⁹⁵ Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias Gráficas Magerit S.A, 1962: 48.

¹⁹⁶ Mercè Rufi Bernés.

¹⁹⁷ Ramon Tauler Valls.

¹⁹⁸ Emília Moliner Lladó.

¹⁹⁹ Bàrbara Martell Antolín.

La maternitat

"La gent es casava per tenir fills"²⁰⁰. Com ja s'ha comentat en l'apartat de naturalització, la maternitat era per a la dona l'única raó de ser. Qualsevol dona per a ser completa havia de reproduir-se, ja que era el que la natura dictava, per tant, la descendència no era una elecció personal o de parella sinó que era un fet inevitable, indubtable. En els homes era una cosa que venia com a conseqüència d'un matrimoni, de voler formar una família; per a una dona era un objectiu a la vida, l'únic objectiu. En els textos nacionalcatalòtics constantment apareix relacionada de manera directa la dona amb Maria i la puresa de la seva maternitat. Tota dona havia de tenir com a exemple a seguir la mare de Déu, tant en la seva pulcritud i virginitat quan eren solteres com en la perfecció i serenor d'una maternitat rodejada de puresa i dedicació.

Era tal la relació directa entre dona i descendència, que les noies que no en tenien podien arribar a patir grans problemes per no poder realitzar-se com a dones. Els matrimonis sense fills eren criticats, o si més no comentats per tota la població; no es podia entendre que no en tinguessin, i eren jutjats forçosament com matrimonis infeliços. Tanmateix, les fonts orals consultades semblen indicar que, a Sant Feliu, els matrimonis sense fills eren més aviat objecte de compassió. Ningú no es plantejava lliurement de no tenir-ne, de fills.

Les dones havien de preparar-se per a actuar com a mares perfectes. Se'ls recomanava encaridament que criessin els fills amb la seva pròpia llet materna, sense deixar ni tan sols que aquesta decisió fos de la mare o de la parella: *"La madre tiene la obligación de cumplir con este sagrado deber que impone la maternidad y no existe ninguna justificación para que, sin motivo serio, pueda ser*

**Desfilada al Passeig
18 de juliol, 1940-1945.**

(Autor: Pere Rigau Roch, Procedència:
Fons Pere Rigau, AMSFG)

²⁰⁰ Carme Costal Gispert.

atropellado el derecho que todo hijo tiene a la leche de su madre"²⁰¹. Socialment estava mal vist que una mare no donés el pit als seus fills. S'afirmava que la mortalitat infantil estava directament relacionada amb l'alletament.

Per dur a terme la lluita contra la mortalitat infantil existien diverses institucions de protecció a la mare i el nen²⁰².

Als pobles no acostumaven a existir aquestes institucions; concretament, a Sant Feliu i la Vall d'Aro no n'hi havia cap de tan específica per a les mares ni per als nens. El que sí que existia a la zona eren els ajuts econòmics concedits a les famílies nombroses. Malgrat les institucions que hi havia per a ajudar la gent, la misèria de la postguerra era tan gran, que no es donava a l'abast, sobretot durant els primers anys, amb les conseqüents situacions de penúria entre la gent. "N'hi havia una que, pobra noia, va tenir una criatura; però se li va posar malalta i el metge li va receptar un medicament. Ella no el podia comprar... i tenia una germana a Andalusia que no tenia fills. I aquella li va dir: «si vols jo me'n faré càrrec, però ell no sabrà mai que no sóc la mare». I l'hi va haver de donar"²⁰³.

El pare, com a cap de família, era aquella figura distant que no podia ser importunada quan, en arribar a casa, arrossegava el cansament de la jornada laboral. D'altra banda, la mare era la figura comprensiva, la que havia de donar-ho tot per la seva descendència. "*Sentir, querer, sufrir y sacrificarse será el texto de la vida de las mujeres*"²⁰⁴. La figura de la mare havia de ser l'oposada a la del pare: si ell era el dur i se l'havia de respectar, ella havia de ser la tendra i comprensiva, la que havia d'aconseguir que hi hagués pau i mediació entre pare i fills:

*"No debe ejercerse la vigilancia materna con un rigor policiaco que coarte la propia iniciativa de los niños, pero la madre debe ver o saber todo lo que aquéllos hacen hasta llegar a los más pequeños detalles. La prudencia y el amor maternal encontrarán medios suficientes para conseguir este satisfactorio resultado sin necesidad de impedirles su libertad infantil y salvaguardar al mismo tiempo el precioso tesoro de su alma"*²⁰⁵.

Els pares castigaven, mentre que les mares perdonaven, ja que "*las madres vinieron al mundo para perdonar*"²⁰⁶. Aquests dos papers remeten inevitablement a dues relacions molt diferents amb els fills, la qual cosa es tradueix en un tracte en el dia a dia molt marcat per la diferenciació sexual. "L'educació dels fills era més aviat de tots dos. És clar que la mare era la que hi era més; però si el pare tenia capacitat, era l'home qui se'n cuidava, perquè la dona era tractada com si fos «menos», ja que l'home manava en tots sentits"²⁰⁷.

La superioritat del pare respecte a la mare queda reflectida legalment en la pàtria potestat²⁰⁸, que atorga al pare l'autoritat respecte als fills. La dona únicament "*la ejerce cuando fallece el esposo o se le priva de este derecho en virtud de sentencia, y cesa en ella, salvo disposición testamentaria del padre en contrario, si contrae nuevas nupcias, aunque la recobra si vuelve a enviudar*"²⁰⁹. La mare era la que havia d'inculcar uns ideals molt concrets, però també era la responsable si aquests objectius no es complien correctament. "*Es cosa sabida que la escuela natural de formación moral para el hombre es el hogar, y que el educador principal es la madre. Dios pone hijos en sus manos para que los haga hombres útiles a la sociedad y santos para el cielo. El niño de hoy, que mañana será un hombre de bien o un criminal, está a*

²⁰¹ Sección Femenina de F.E.T. y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias Gráficas Magerit S.A., 1962: 751.

²⁰² Sección Femenina de F.E.T. y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias Gráficas Magerit S.A., 1962: 777.

²⁰³ Maria Dubé Simon.

²⁰⁴ BALZAC, 1962: 155.

²⁰⁵ Hoja Parroquial de Sant Feliu de Guíxols, 2 de novembre de 1941 núm.141, pàg. 2.

²⁰⁶ DE ARMENTERAS, 1962: 155.

²⁰⁷ Elena Massaguer Barnier.

²⁰⁸ ORANICH, 1977: 51.

²⁰⁹ PLA, 1959: 1211.

Circular recordant al personal sanitari corresponent que s'ha de complir la llei d'avortament (1937).

(Procedència: AMSFG)

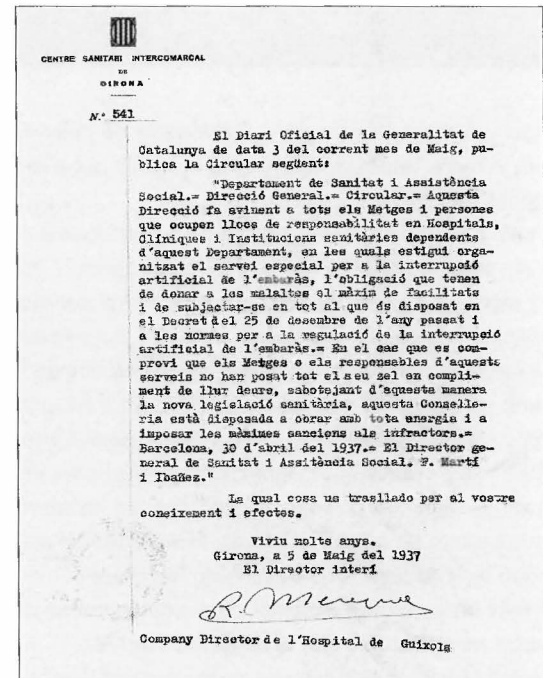
disposición de la madre"²¹⁰. Així, doncs, per si no fos suficient càrrega per a la dona, se'ls deixava ben clar qui era el culpable en cas que el fill no fos com la societat volia que fos, i no escatimaven amenaces per fer-la'n sentir responsable: "*La dejadez de muchas madres en un punto tan capital es un crimen lento que Dios castiga a la larga por medio de los mismos hijos, pues quien no teme a Dios no honra a sus padres. Meditadlo, padres de familia*"²¹¹.

Pel que fa als fills de mares solteres, si ella no el podia mantenir, a vegades se n'encarregava algun altre membre de la família.²¹² Aquest fet sembla que es produïa amb relativa freqüència. "Recordo una vegada una mare que la seva filla havia tingut una criatura, i em va venir a buscar una *canastilla*, i sabia qui era el pare. I jo li vaig dir que per què no es casava. I em va dir: –Mira, vàrem anar a parlar amb el senyor rector i em va dir: «Mira, té 15 anys; si els caseu, tindrà una criatura darrere l'altra, a l'últim se separaran; val més que a aquesta criatura li poseu els vostres cognoms i la pugeu com si fos vostra, i deixeu-vos de casar-los» (...) I li van posar els cognoms de la mare, que eren els dels pares d'ella, i va viure a casa de la mare com si fos un fill més dels pares. Tothom ho sabia, perquè en els pobles no es poden amagar aquestes coses (...) I a la Vall d'Aro també hi passaven aquestes coses"²¹³.

Estava molt mal vist que una noia es quedés embarassada; tot el poble en parlava. Les mares solteres no ho passaven gens bé: "I amb en Franco, pobretes, ho passaven molt malament. Si anaven a l'hospital de Girona a tenir la criatura, els deien de tot, les «hermanes»; i no els donaven a penes menjar i les «despreciaven» amb tot. Al poble la cosa tampoc no millorava gaire"²¹⁴.

L'avortament i els anticonceptius

Un dels canvis de la República que es va considerar com un avenç –sobretot pel que fa a l'autonomia de la dona– va ser el conflictiu tema de l'avortament. Aquest sempre ha estat un tema de discussió per excel·lència, a causa de la seva connotació moral. El fet que la pròpia embarassada, per diferents raons, pogués escollir lliurement el fet de voler dur al món el seu fill es podia considerar un pas endavant, ja que implicava que era lliure d'escollir el que més li convenia. Per primera vegada la dona es trobava alliberada de l'obligació de la procreació. La legalització de l'avortament significava un pas de gegant, pel fet que li donava total autonomia en una qüestió tan rellevant com és portar un ésser viu a aquesta vida. I si, a més, hi afegim que, un cop

²¹⁰ Símbolo, núm. 29, juny de 1945.

²¹¹ Símbolo, núm. 29, juny de 1945.

²¹² Ramon Tauler Valls.

²¹³ Ramona Albertí Sorribes.

²¹⁴ Maria Dubé Simon.

nascut l'infant, la veritable encarregada de pujar-lo era la mare, aquesta llei s'omplia de sentit per a les dones de l'època republicana.

Però a la societat que sorgia amb el franquisme li calia recuperar-se de les baixes de la guerra i de la repressió –joves als batallons, fent llargs serveis militars, a la presó, afusellats i a l'exili–, augmentar la natalitat i crear més mà d'obra per al nou "imperi". Amb aquest fi, el 24 de gener del 1941 va sortir una llei signada per Francisco Franco que deixava ben clars tots els punts que hi tenien relació. Castigava tot avortament sense distingir si l'embaràs era intrauterí o extrauterí; en aquest últim cas, la vida de la mare corre molt de perill si no s'interromp l'embaràs²¹⁵.

A més de ser meres prohibicions, les lleis mostren la moral de la societat que hi ha al seu darrere.

Malgrat l'entramat de lleis que procuraven fer fructife-

ra la procreació espanyola, la gent de l'època afirma tenir coneixement que es duïen a terme pràctiques abortives. Aquest luxe, però, estava reservat per a la gent que econòmicament s'ho podia permetre, ja que sembla que només hi havia dues opcions: o anar a un país on l'avortament fos legal, la qual cosa costava molts diners i el viatge s'havia de realitzar encobert sota algun pretext, o pagar molts diners per fer-ho d'amagat a Espanya. "Sí que n'hi havia hagut algun. Jo pel jutjat ho sabia; pel comunicat del metge (...) ningú ho sabia. Eren noies solteres i, a vegades, casades"²¹⁶. Erròniament tendim a pensar que era una qüestió en què només es veien implicades les noies solteres. I és cert que aquestes noies, per vergonya de les enraonies, es veien obligades a avortar; ho feien per no quedar "marcades" de per vida, perquè, si no, ningú no les voldria com a dones. Ara bé, a l'hora de la veritat, "n'hi havia de solteres i de casades; de vegades eren dones casades que no els hi interessava [tenir fills]"²¹⁷.

És de suposar que alguns intents d'avortar en pèssimes condicions –a causa de la falta de diners per poder practicar una de les altres dues opcions– comportaven la mort de més d'una noia en mans d'un medicastre que no tornarien a veure²¹⁸. Hem de creure, doncs, en la veu del poble, que reconeix que es realitzaven i que d'amagat sempre se n'han fet.

Als homes, però, sembla que totes aquestes qüestions els passaven més desapercebudes. Segons en Ramon, un dels entrevistats: "No... com una desgràcia; però provocats, no!"²¹⁹. En canvi, quant al tema dels anticonceptius, les dones acostumaven a estar més desconnectades, mentre que els homes sembla ser que en parlaven amb certa normalitat. "Per no tenir fills hi havia el condó o la retirada, però n'hi havia moltes que s'hi quedaven [embarassades]"²²⁰.

²¹⁵ ORANICH, 1977: 48.

²¹⁶ Carme Costal Gispert.

²¹⁷ Elena Massaguer Barnier.

²¹⁸ VALVERDE, 1975.

²¹⁹ Ramon Tauler Valls.

²²⁰ Ramon Tauler Valls.

Precisament, un altre gran impediment a l'hora d'avançar en la planificació familiar durant els anys de dictadura va ser la dificultat d'utilitzar mètodes anticonceptius. "Els mètodes anticonceptius, ni se'n coneixia ni se'n parlava, almenys al meu entorn"²²¹. La voluntat del Règim de crear una societat on la família nombrosa fos la família per excel·lència impossibilitava la utilització d'anticonceptius i la seva propagació. Sota el soplug de l'Església, l'Estat va trobar el millor argument per dur a terme la seva voluntat, és a dir, que el número de fills havia de ser el que Déu volgués. Aquesta afirmació sembla que era posada en pràctica únicament pels creients més radicals. Segons testimonis, a Sant Feliu de Guíxols la gent no era gaire practicant²²² i, per tant, no es va respectar gaire aquest argument. Amb tot, cal tenir en compte que, tal i com passava amb l'avortament, la gent ho practicava sense explicar-ho. Gran part del problema provenia del fet que hi hagués tanta ignorància amb relació a

aquesta qüestió i de les conseqüències d'aquest desconeixement.

En l'article 14 d'aquesta mateixa llei es prohibia qualsevol informació referent a l'anticoncepció. No era legal divulgar ni explicar cap mètode per a controlar la procreació. El fet de no existir una planificació familiar podia causar més misèria en una família de la postguerra, que amb prou feines podia trobar menjar per a tots els seus membres. Tenir molts fills implicava més despesa en una època difícil com aquella. Perquè si a la pobresa s'hi afegia algun malalt amb necessitats de medicaments o alimentació específica, la situació podia arribar a ser extremadament complicada.

El treball

D'entrada deixem clar que les dones, d'una situació social baixa –la immensa majoria– ha

Cosidores de xarxes als jardins municipals l'any 1942.

(Autor desconegut. Procedència: Col·lecció Agustí Roldós)

²²¹ Mercè Rufí Bernés.

²²² Les diverses fonts orals sembla que responen depenent del propi grau de pràctica en la religió.

hagut de treballar sempre. "Treballava cosint i, al casar-me, vaig deixar la feina. Vaig tenir els fills i després vaig tornar a treballar cosint, però a casa"²²³. El treball femení, remunerat i fora de casa, ha estat i continua sent, un problema al llarg de les dècades de la història. En el model de família tradicional repetim que la finalitat única del matrimoni era la procreació, motiu pel qual el període que transcorria entre el moment de l'enllaç matrimonial i el primer embaràs no era pas massa llarg. Cuidar de la casa, els fills, i en moltes ocasions, d'algun familiar, no deixava a la dona gairebé temps per poder treballar fora de

casa o formar-se. Aquesta opció seria totalment lícita si la dona l'hagués triada lliurement. A més, hem de tenir en compte que el treball domèstic culturalment sempre s'ha considerat com inferior a qualsevol altre treball. El matrimoni, la maternitat i la divisió sexual del treball provocaven la submissió de la dona, i s'aconseguia un aïllament domèstic i una total dependència econòmica del marit. Hi havia dones que havien de demanar permís per tot, també els diners per al manteniment de la casa.

Oficialment, l'Església i l'Estat volien que la dona no treballés fora de casa. Ara bé, el tòpic que les

Fent sacs de taps a la Trachsler, 1940-1950.

(Autor desconegut. Procedència: Col·lecció Municipal d'Imatges, AMSFG)

²²³ Mercè Rufi Bernés.

Infermera acomodant un malalt a la Residencia Álvarez de Castro (ara, Hospital Josep Trueta), als anys 1950. AMSFG.

(Autor: Bartomeu Auladell. Procedència: Fons Bartomeu Auladell, AMSFG)

dones, un cop casades, deixaven la feina no era gaire real a Sant Feliu ni enlloc. Moltes dones no van poder permetre's el "luxe" de deixar de treballar; necessitaven diners a casa i ni tan sols van deixar-ho de fer en el moment de tenir fills²²⁴. "Si no hi havia avis ni ningú que li cuidés els fills mentre anava a treballar, la dona s'havia de quedar a casa fins que les criatures tinguessin una edat suficient perquè ella pogués deixar-los sols"²²⁵. "Abans, la guarderia de Sant Feliu tenia molt poca capacitat i personal; i, si no tenies una mare o una sogra que et cuidés els fills, no podies anar a treballar fins que anaven a escola"²²⁶. O deixar-los al carrer, a la vista d'una veïna o d'un familiar.

"Les dones casades riques generalment deixaven la feina per tenir cura de la casa, o bé tenien servei"²²⁷.

En la majoria de casos de la població ganxona en què no tocava més remei que acceptar que la dona treballés, es considerava que el treball femení era complementari al masculí.

El 1938 ja es va dictar una llei que deia: "*El Estado liberará a la mujer casada del taller y de la fábrica*"²²⁸. Volien que la dona es dediqués exclusivament a la família. Era simple literatura. A les *Circulares de la Alcaldía*, hi consta un article de la Inspecció Provincial de Treball que parla sobre les normes per a empresaris i treballadors d'oficines i despatxos, en què queda reflectida la voluntat de dur a la pràctica aquesta idea. La reducció de sous constituirà en opinió de l'articulista una de les maneres d'aconseguir allunyar la dona del món laboral: "*El personal femenino percibirá el 70% de los sueldos anteriores*"²²⁹.

El treballador estava protegit, en la teoria, per la llei de l'Estat; aquesta protecció estava declarada en el *Fuero del Trabajo* i desenvolupada en lleis que establia²³⁰.

Centrant-nos una mica en la situació dels rols socials, haurem de convenir que, si la remuneració dels treballadors havia de ser justa, moral i digna, i era acceptat per tothom que el sou dels homes era superior al de les dones, aquesta desigualtat –pagar una mateixa feina amb sous diferents– esdevenia justa legalment i moralment. Les fonts documentals i orals recorden que "sempre hi ha hagut diferències amb el jornal; abans de la guerra també: un triador cobrava 6,5 i una dona 4 [pessetes]"²³¹. Un exemple d'aquesta discriminació el constitueixen els sous de la indústria surera de Sant Feliu de Guíxols, que, el 1942, pel treball masculí especialitzat pagava d'11,50 –llescador a mà– a 9 pta. el peó; mentre que el personal femení especialitzat cobrava de 7 a 5,50 pta. Com s'observa, la diferència era substancial i molt significativa. La dona no era considerada de la mateixa categoria social que l'home. "Durant el franquisme varen continuar cobrant menys les dones que els homes. Fins i tot durant la República cobraven menys. Sempre ha cobrat més l'home"²³². Les dones treballaven bàsicament en les fàbriques de suro, sargint xarxes, salant peix, fent de modistes, de llevadores o de minyones que servien altres dones que no havien perdut el nivell de vida. A l'hora d'incorporar-se en el mercat laboral, l'equació és

²²⁴ Emília Moliner Lladó i Maria Dubé Simon.

²²⁵ Ramon Tauler Valls.

²²⁶ Mercè Rufi Bernés.

²²⁷ Carme Costal Gispert.

²²⁸ *L'Avenç*, 1977, núm. 4, pàg. 50.

²²⁹ AMSFG, Alcaldia de Sant Feliu de Guíxols, *Circulares 1940-1941*, núm.10, pàg. 2.

²³⁰ PLA, 1959: 1231.

²³¹ Ramon Tauler Valls.

²³² Emília Moliner Lladó.

"a igual feina, diferent salari", raó per la qual el sou moltes vegades no reflectia l'esforç; d'altra banda, a més de treballar fora de casa, quan hi arribava, havia de fer tot el que s'esperava d'una dona que no treballés fora. "A vegades ell i ella treballaven i ella ja ho deixava tot preparat; si feia escudella, ja ho deixava tot preparat quan se n'anava a treballar, i quan arribava ho acabava d'arreglar per tenir el dinar preparat a la una. N'hi havia molts que, després de dinar, dinaven ràpid i anaven a fer el cafè. I ella es quedava a casa rentant plats i altres"²³³. Tot i que les fonts orals a Sant Feliu evidencien que les dones al poble treballaven gairebé totes, i que a Catalunya era allò més normal. Tanmateix, els escrits insistien que la dona que treballava fora de casa no podia realitzar adequadament les seves obligacions, ja que, a més de tenir menys temps per fer les feines de casa i estar pel marit, consideraven que era impossible que aquestes dones eduquessin adequadament els seus fills. Per tant, si algun jove cometia algun mal acte i la seva mare treballava, se la'n feia responsable directa:

*"Esto supone que al pasar muchas horas fuera de casa con el consecuente abandono de la vigilancia de los hijos, y que estos, al verse libres del necesario control materno, se dejan llevar por las malas compañías, para llegar a convertirse en alguna cosa más que en seres disolutos o libertinos, que es como benévolutamente define nuestro diccionario a los gamberros"*²³⁴.

Es publicaven articles, en diaris locals, on queda clar que aquesta [intrmissió femenina en el món laboral] no estava ben considerada:

"El hecho de introducirse la mujer al trabajo al lado del hombre, saliendo de su verdadera función soci-

*al en el marco de la familia y la frecuencia del trato entre los dos sexos ha redundado en perjuicio del recato y pudor femenino, ocasionando el desbordamiento de las pasiones"*²³⁵.

Però la realitat s'imposava, i la necessitat de la mà d'obra barata i la misèria de les famílies, va mantenir la dona en l'àmbit laboral. Un altre fet que va afavorir aquesta presència és que, malgrat la prohibició de la venda d'anticonceptius i de la seva informació, la natalitat –a Catalunya– va baixar del 1950 al 1970²³⁶, i aquest descens es traduïa en més temps perquè la dona treballés i es formés.

La incorporació de la dona al món laboral va preocupar molt l'Estat i l'Església, i les dues institucions varen intentar posar fre a aquesta participació femenina. Per un costat, l'Estat mantenia la diferència de sous creant grans discriminacions, però també utilitzava altres estratègies, com les compensacions econòmiques. Si una dona en el moment de casar-se deixava la seva feina, rebia una quantitat de diners. La quantitat econòmica de 2.500 pessetes per als sol·licitants masculins en els préstecs de nupcialitat es duplicava si el sol·licitaven dones treballadores que es comprometessin a renunciar al seu treball. Fins i tot en igualtat de circumstància, un dels factors per donar el premi a una parella o a una altra residia en el fet que la feina que deixés la dona pogués ser ocupada per un home, entre altres²³⁷. "Si deixaven la feina [al casar-se], els donaven una dot, perquè l'Estat volia que les dones deixessin les feines, que té la seva explicació: poc que n'hi havia gaire de feina, doncs era millor que treballés un a la família que no que no treballés cap; si treballava l'home i la dona, eren dos llocs de treball que ocupaven; si només treballava l'home, la feina de la dona quedava per a un altre"²³⁸. D'altra banda, les feines amb reconeixement social i els alts càrrecs

²³³ Ramon Tauler Valls.

²³⁴ DE ARMENTERAS, 1962: 335.

²³⁵ *Símbolo*, núm. 51, novembre de 1947: 1.

²³⁶ *L'Avenç*, 1977, núm. 4, pàg. 58.

²³⁷ AMSFG, Alcaldia de Sant Feliu de Guíxols, *Circulares 1940-1941*, núm. 21, pàg. 3.

²³⁸ Ramona Albertí Sorribes.

sempre eren ocupats per homes, la qual cosa no els impedia poder tenir una família. De fet, per a l'home era totalment compatible la glòria laboral amb la família nombrosa, ja que a casa hi tenia una dona dedicada a la llar que s'encarregava de tot. En canvi, les poques dones que aconseguien tenir un càrrec de responsabilitat sabien que aquella ocupació no era compatible amb la família, ja que no tenien ningú a casa que els la cuidés i hi fes les feines –ni tan sols que les compartís– sinó que havien d'encarregar-se'n elles soles. La maternitat també influïa en les pèssimes condicions laborals, atesa la creença social que establia una absoluta incompatibilitat entre maternitat i treball. En definitiva, els dirigents i els empresaris argumentaven la poca conveniència d'una inserció femenina en el món laboral al·legant que els futurs embarassos i les malalties dels fills feien presagiar una contínua absència de la dona a la feina. La maternitat, doncs, esdevé en moltes ocasions un motiu de selecció.

L'Església lluitava perquè es donés als homes treballadors un salari suficient per al manteniment de la família i així poder retornar la dona al seu àmbit natural, és a dir, la llar. Ara bé, no hem d'ocultar que també es produïen queixes des de l'Església sobre l'explotació que significava el fet que la dona percebés uns salaris tan injustos; tanmateix, sembla ser que l'objectiu final que perseguïen amb aquestes protestes no era altre que la millora de la situació de l'home:

*"(...) sería injusto y contrario al bien común explotar sin consideraciones los trabajos de la mujer solo porque se paga más barato; injusto no solamente para la mujer trabajadora, sino también para el trabajador que así quedaría expuesto al peligro de la falta de trabajo"*²³⁹.

Malgrat la quantitat de dones treballadores, no cessaven les campanyes dutes a terme per a l'assimilació de la idea que el lloc de la dona era a casa. Els números eren aquests:

Indústria	Setmana sencera	3 dies	Atur total
Suro	230 homes 118 dones	340 homes 668 dones	70 homes 74 dones
Diverses	747 homes 326 dones	----- -----	25 homes 22 dones

Sant Feliu de Guíxols, 1 de març de 1944²⁴⁰.

Els salaris, amb els anys, varen anar augmentant²⁴¹, tot i que la diferència entre els sous dels homes i el de les dones continuava sent ostensible.

Moltes dones treballaven sense contracte o a casa, fent capnets, o triant taps de suro, per exemple²⁴². "La dona a casa cosia, brodava, feia puntes de coixí, feia taps a la màquina, o feia capnets. Moltes cosetes, feia la dona a casa"²⁴³.

A Catalunya la taxa de participació de les dones en el món laboral era molt superior a la del País Basc, per exemple. Aquesta diferència té relació amb el fet que la indústria del País Basc és pesada i, en conseqüència, hi ha una menor participació femenina, mentre que la indústria lleugera predominant a Catalunya afavoreix la presència femenina en el sector. Altres factors, com el fet que Catalunya històricament ha tingut lleis més liberals respecte als drets civils, també influeixen en aquest índex de participació²⁴⁴. La Bàrbara ens explica com ella, en casar-se i anar a viure al País Basc, va deixar de treballar, atès que a la zona on vivia no hi havia fàbriques i ella no estava preparada per a treballar de res més. Ara diu que, si hagués pogut, no

²³⁹ Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 11, 1945: 208.

²⁴⁰ JIMÉNEZ, 1997: 277.

²⁴¹ JIMÉNEZ, 1997: 277.

²⁴² Ramon Tauler Valls.

²⁴³ Elena Massaguer Barnier.

²⁴⁴ BENERIA, 1977.

ho hagués deixat. Creu que al País Basc la dona estava molt "mimada", no acostumava a treballar. En canvi, la seva amiga Emília reconeix que a Sant Feliu i la Vall d'Aro això no passava, sinó que aquí, quan es casaven o tenien fills, continuaven treballant. Un altre factor que influïa en aquesta decisió era la classe social: les dones de classe baixa no podien permetre's deixar la feina. Si la família s'ho podia permetre, elles no treballaven: "En general les dones no treballaven, almenys amb la gent que jo anava"²⁴⁵.

Any	Localitat	Participació femenina laboral	Edat
1969	Barcelona	64%	20-24
1969	Biscaia	57%	20-24

Durant molt de temps s'ha pensat que un dels grans obstacles per a l'emancipació de la dona ha estat la seva limitació al treball productiu, per tal com la seva dependència econòmica li provocava la falta d'autonomia. Però la incapacitat d'accedir al treball no era l'únic motiu de la subordinació de la dona, ja que, com bé observa Verena Stolcke²⁴⁶, la incorporació de la dona a l'anomenat treball productiu no la condueix cap a la seva emancipació.

La llar

"(...) *El ama de casa procure tener el piso arreglado y alegre y, con su carácter dulce y comprensivo, evitar que los individuos sujetos a su dominio encuentren un hogar falto de calor espiritual y de comodidades materiales. Tanto en la educación de los hijos como en el trato con el esposo y allegados conviene que las amas de casa, sin dejación de los conceptos esenciales de la dignidad y de la*

autoridad, procuren por todos los medios estudiar y conocer el temperamento de cada uno de ellos y adaptarse a su manera de ser"²⁴⁷.

A més, els homes tenien el poder reconegut socialment, i sempre eren els que tenien l'última paraula. Manava "l'home, sempre l'home, era una societat masculista". Aquesta idea era acceptada, amb més o menys resignació, per tothom. Fins i tot quan era la dona la que manava, no podia semblar-ho, s'havien de mantenir els rols: "Tingues en compte que la dona que en sabia era la dona que manava –se n'havia de «sapiguer»—. Tenia l'home content i feia el que volia. Ara, si es volia posar a manar, no! Però, si en sabia, de sota mà era la que manava"²⁴⁸.

Aquest fet o rol era assumit per tothom, i es dedicava especial atenció al fet que les noies fossin futures mestresses de casa. "El diumenge, per poder anar al cine, m'havia d'aixecar i anar a rentar la roba a l'horta, una pastilla de sabó i *dale!* Allò era treballar...; l'ostènia i me n'anava cap a casa. Quan era a casa, havia d'escombrar, fer llits i fer el dinar, perquè la meua mare anava a fer feines. I havent dinat vés a entrar la roba, renta plats i llavors anàvem al cine; a les quatre ja hi havíem de ser, si no, ja no podíem seure (...) Ai, quina vida, la de llavors! No era pas com ara: érem màquines ..." ²⁴⁹. Així, mentre que els nois companys d'edat es dedicaven a estudiar o jugar, elles havien d'aprendre totes i cada una de les feines que, inevitablement, els tocava fer en un futur.

Però què implicava dur una casa endavant? Doncs saber cuinar, elaborar rebosteria, netejar vaixelles, fregar diferents tipus de terra, rentar roba, treure qualsevol tipus de taca de diverses superfícies, planxar, cosir, brodar i administrar bé l'economia domèstica, la puericultura, la costura i –com no– la confecció de manualitats per a la decoració de la

²⁴⁵ Ramona Albertí Sorribes.

²⁴⁶ STOLCKE, 1986.

²⁴⁷ GIRONA, 1943: 34.

²⁴⁸ Ramon Tauler Valls.

²⁴⁹ Emília Moliner Lladó.

Quintín i Climent Cabrejas repartint gasoses de can Cervera, 1950.

(Autor desconegut. Procedència: Col·lecció Municipal d'imatges, AMSFG)

llar. Aquest aprenentatge començava al més aviat possible i se suprimien altres activitats per tal de dedicar-hi més temps. Eren freqüents les publicacions on es tractaven aquests temes fins al més mínim detall, i totes anaven dirigides a les dones. I entre les publicacions, és clar, també s'hi comptaven els llibres de formació de la Sección Femenina. En síntesi, es deia: “*la mujer necesita capacitarse, de forma que sepa hacer bien con el máximo rendimiento y en el mínimo de tiempo todas las faenas caseras, y hacerlas de forma que se completen unas con otras*”²⁵⁰. La dona era la responsable de la felicitat de la llar. “*Un hogar sucio y desarreglado*

es un hogar entristecido y que habla muy poco en favor del ama de casa que lo gobierna”²⁵¹.

La gran preocupació dels pares –sobretot de les pròpies mares– perquè les seves filles aprenguessin totes i cadascuna d'aquestes feines tenia com a objectiu final preparar-les adequadament per al seu futur marit. Una noia sense aquest tipus d'educació, i mancada també de les bones maneres, mai no trobaria marit.

“*Su misión [de la dona] no es sólo material; sus deberes no son sólo cuidar de los hijos y del marido corporalmente, sino que de éste debe ser la compañera,*

²⁵⁰ Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*, Madrid: Industrias gráficas Magerit S.A, 1962: 663.

²⁵¹ Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*, Madrid: Industrias gráficas Magerit S.A, 1962: 651.

y de aquéllos la primera educadora; por ello, debe prepararse, moral y materialmente, para ser capaz de lo que de ella se espera. Esta preparación es el medio que la hace apta para desarrollar su misión en el momento. La mujer tiene la obligación de saber todo lo que podríamos llamar parte femenina de la vida; la ciencia doméstica es quizá su «bachillerato»²⁵².

La cuina era la part de la casa que més directament es relacionava amb ella. "La cocina es una habitación muy importante en un hogar. (La buena ama de casa pasa en ella la mayor parte del día para las

preparaciones de las comidas, cuidado de la vajilla, etc.)"²⁵³. La muller no solament havia de saber cuinar, sinó que havia de proporcionar als seus una alimentació sana i nutritiva, i sense augmentar el pressupost familiar amb despeses extraordinàries²⁵⁴. Si aquestes tasques podem considerar-les ja prou fatigoses, la Maria ens recorda que parlem d'una època en què no hi havia neveres ni cap aparell que alleugerís la feina. Tot això t'entretenia molt les dones. I, en canvi, "«lo» normal era que els homes anessin a la taverna mentre la dona feia la feina, anava a comprar, etc."²⁵⁵.

²⁵² Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias Gráficas Magerit S.A, 1962: 645.

²⁵³ Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias Gráficas Magerit S.A, 1962: 501

²⁵⁴ Sección Femenina de F.E.T y J.O.N.S. *Enciclopedia elemental*. Madrid: Industrias Gráficas Magerit S.A, 1962: 481.

²⁵⁵ Maria Dubé Simon.

Planificació setmanal de la mestressa de casa

	De 6 a 7'30	7'30 a 9	9 a 9'45	9'45 a 10'45	10'45 a 12	12 a 12'30	12'30 a 1	1 a 2
Dilluns	Aixecar-se, fer foc, preparar llegums, etc.	Arreglar dormitori. Neteja personal. Enviar nen a escola	Compra	Arreglar casa	Preparar menjar. Recollir nen	Dinar en família	Arreglar la cuina	Preparar roba per rentar. Portar nen a l'escola
Dimarts	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Aclarir roba. Portar nen a l'escola
Dimecres	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Recollir roba. Portar nen a l'escola
Dijous	Ídem	Arreglar a fons el dormitori. No hi ha escola	Neteja personal i compra	Ídem	Preparar menjar	Ídem	Ídem	Planxar roba
Divendres	Ídem	Arreglar a fons el menjador	Ídem	Col·legi	Ídem	Ídem	Ídem	Arreglar armari. Guardar roba
Dissabte								

Aquesta realitat afeixugava les dones de Sant Feliu, ja que soles havien de dur tot el pes de la llar.

*"Y porque pretendemos que la mujer española puede y debe saber hacer un hogar, intentamos educarla en ese sentido, no considerando las cosas de la casa como una enseñanza más, sino como la enseñanza más fundamental que ha de recibir toda mujer en España"*²⁵⁶.

Un altre consell per a qualsevol bona mestressa era que duqués una agenda amb la comptabilitat de les despeses de la casa. Apuntar la quantitat de diners

que li proporcionava el marit i les despeses corresponents. Aquesta particularitat mostra que el tòpic que la dona era la que controlava l'economia de casa no era del tot cert, donat que el marit donava a la seva dona únicament els diners justos i necessaris per a les despeses obligatòries que estaven justificades –com el lloguer, el menjar, etc–. Mentre que ell es quedava tota la resta. Ella, doncs, havia de demanar els diners al marit, i evidentment la petició havia d'anar acompanyada d'una explicació. Aquest sistema –causa de moltes desavinences– convertia la muller en una persona dependent, mentre que

²⁵⁶ Sección Femenina de Falange Española tradicionalista y de las J.O.N.S. [s.l.] [s.e.] Pàg. 208.

	2'15 a 5	5 a 5'30	5'30 a 7	7 a 8	8 a 8'30	8'30 a 9	9 a 10	10
Dilluns	Rentar la roba. Deixar en lleixiu	Recollir nen escola i berenar	Costura	Preparació sopar	Sopar en família	Arreglar cuina. Pensar menjar. Posar llegums en aigua	Posar el nen a dormir	Anar-se'n a dormir
Dimarts	Estendre la roba Costura	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem
Dimecres	Repàs	Ídem	Cosir una estona. Una altra de lectura	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem
Dijous	Planxa delicada	Preparar el berenar. Anar a passejar amb el nen o a la secció infantil si plou		Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem
Divendres	Rentar mitjons, mitges i draps de cuina	Recollir nen escola i berenar	Anar de visita o de compres	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem	Ídem
Dissabte	Cosir mitjons i mitges	Ídem	Comprar per al diumenge	Ídem	Rentar el nen	Sopar i arreglar cuina	Ídem	Ídem
Diumenge	A l'hivern, passejada i berenar. A l'estiu, descansar	A l'estiu preparar el sopar. A l'hivern vida familiar		A l'estiu passejar i sopar en el camp. A l'hivern preparació i sopar familiar		Arreglar cuina. Pensar menjar	Ídem	Ídem

el seu cònjuge se sentia amb la superioritat que li conferia el fet de tenir el poder econòmic i el poder de decisió. "Hi havia homes que el dissabte els hi donaven els cèntims per a tota la setmana. N'hi havia que els hi donaven cada dia (...); si no li arribava, després n'hi havia d'afegir"²⁵⁷.

L'autocontrol era una pauta de conducta inculcada principalment al sexe femení, atès que l'home no havia de rendir comptes a ningú.

Al poble no era gens normal trobar dones en locals públics, a no ser que fossin botigues. No anaven mai al bar, ni a prendre alguna cosa amb les amigues, ja que era mal vist. "Les dones no anaven a la taverna, el dia de festa major podien sortir i anar al casino, però anar al cafè, normalment no hi anaven"²⁵⁸. Es donaven arguments perquè la muller no quedés únicament reclosa a casa; malauradament, els consells no consistien a convidar-la a sortir, tenir vida social o estudiar, sinó únicament i exclusiva a llegir²⁵⁹.

*"El ama de casa sumergida en las rutinarias faenas domésticas, repetidas todos los días, corre el grave riesgo de quedarse limitada a las cuatro paredes de su casa. Esto sería un desastre para ella y para su familia. Y la mejor forma de evitarlo es leyendo, cuanto más, mejor: periódicos, revistas libros... Pensad que la mejor ventana para observar cuanto ocurre en el mundo es la lectura"*²⁶⁰.

Heus aquí una gran contradicció. S'invitava a la lectura del poc que publicava el mateix Estat o l'Església. La censura i control de les publicacions s'ha de tenir en compte en tots aquests apartats.

D'altra banda, destaquem que –una vegada més– es posa èmfasi en el fet que aquest aïllament domèstic no era perillós només per a ella, sinó també per a la resta de la família. D'altra banda, la

recomanació que se li fa de conèixer món no passava per invitar-la a veure'l, sinó a llegir-lo. Per a qui dubti d'aquesta doble intenció, el text continua: *"No solo se beneficia ella, también hace un bien enorme al marido, a los hijos, al proyectar hacia ellos todo el bien espiritual y cultural captado en lo que lee."*²⁶¹

Queda clar que l'àmbit de la casa era femení únicament i exclusiva. I aquesta particularitat no era qüestionada, ni tan sols per part de les pròpies dones.²⁶²

El sexe

Un altre dels aspectes amb relació als quals el franquisme va fer un pas enrere va ser el concepte de la sexualitat. Dels preservatius, l'avortament i de l'educació sexual ja n'hem parlat. Era un tema tabú, prohibit. I, com hem vist, es va restablir el delictes d'adulteri²⁶³. "Uï! Abans no s'explicava res de sexe, res de res, era tabú"²⁶⁴. Qui més va afectar aquest retrocés va ser la dona, que era la màxima responsable de la moralitat de la família i la societat. Es va arribar a situacions surrealistes, com ho és el fet que les dones no poguessin passar per segons quin carrer, depenent de com fos de fosc. I menys encara agafats amb la parella o en actitud afectuosa.

Abans d'arribar al matrimoni, una dona no podia mostrar la més mínima insinuació sexual ni actuar sensualment si no volia anar de boca en boca. De fet, els mateixos nois amb què havien estat després no volien les noies més alliberades per a casar-s'hi. Ningú no volia una dona "feta servir" per tothom. Tot i que aquest *tothom* és evidentment exagerat, cap home no es plantejava que ell també havia "passat per unes quantes". "Si feien pasqua abans de rams, en general no es casaven"²⁶⁵. D'aquesta manera, una noia conside-

²⁵⁷ Ramon Tauler Valls.

²⁵⁸ Maria Dubé Simon.

²⁵⁹ No hem d'oblidar que la lectura de l'època estava sotmesa a la censura.

²⁶⁰ *Economía Doméstica. Quinto curso y sexto curso*, 1975: 83.

²⁶¹ *Economía Doméstica. Quinto curso y sexto curso*, 1975: 83.

²⁶² Mercè Rufi Bernès.

²⁶³ *L'Avenç*, 1977, núm. 4, pàg. 47-48.

²⁶⁴ Carme Costal Gispert.

²⁶⁵ Ramona Albertí Sorribes.

rada socialment correcta i de la qual una família i el futur marit havien d'estar orgullosos, no hauria d'haver tingut vida sexual. "Les noies com Déu mana es casaven sense haver anat mai amb cap noi"²⁶⁶. Per contra, en els nois la virginitat era fins i tot mal vista²⁶⁷. Un home, a més de poder tenir relacions sexuals amb dones abans del matrimoni, també podia anar a les cases de prostitutes del poble. "Abans hi havia aquelles cases de dones i n'hi havia que hi anaven... Els nois hi anaven tots. En algun lloc s'havien de desfogar, perquè amb la nòvia no ho podien fer"²⁶⁸. Les parelles no podien tenir cap contacte físic abans del matrimoni, això en la teoria, és clar. Les parelles podien fer-se "un petó, una abraçada... però mai arribar a l'extrem de tenir relacions sexuals. Podien anar al passeig, al cine o a ballar...; això sí. «Bueno», anar a ballar... això, només acompanyats de la mare o algú gran. A la nit, les parelles no podien sortir soles... perquè se'ls havia de vigilar"²⁶⁹.

Un cop la noia es casava, tampoc no podia alliberar-se sexualment.

D'altra banda, tampoc no considerava correcta una excessiva varietat en la vida sexual d'un matrimoni. Aquest control sexual durant tota la vida ha pogut portar molts problemes psicològics a generacions de dones, i també d'homes.

Com hem dit, del sexe, ningú no en parlava, no es donava informació a les escoles, els pares no explicaven res als fills i tampoc no podien trobar amb facilitat documents que els n'informessin. "Només se'n parlava entre els amics. Suposo que entre les noies també"²⁷⁰. Segons Maria Mercè Roca²⁷¹ la desconexió sobre el cos i el sexe era total per a tots dos; únicament la gent més jove sembla que es començava a buscar la informació pel seu compte.

En el període anterior a la guerra, des de certs àmbits llibertaris es va voler modificar aquest concepte tradicional del sexe que estava tan estès. Ja el 1919 es publicaven articles referents a la necessitat d'aquest canvi de mentalitat, que demostraven la situació social tan precària en aquest sentit²⁷². Aquest i altres articles d'abans dels franquisme contemplaven fins i tot la demanda de la necessitat que hi hagués educació sexual en el segon període escolar²⁷³.

En oposició a aquest pensament, ha perdurat gairebé fins als nostres dies la idea de "la brutícia del sexe".

És fàcil d'observar que, a les acaballes de la dictadura franquista, encara estava arrelada la idea que la finalitat única del sexe era procrear, de manera que era considerat malaltís tot allò que sortís d'aquesta línia.

La prostitució

Diguem d'entrada que encara que la prostitució no era legal, les autoritats la toleraven com un mal menor. De fet, però, era una forma més de l'exploatació de la misèria.

"Els nois era normal que sortint del ball se n'anesin a cases de prostitutes. I la noia, si es volia casar, havia de ser verge"²⁷⁴. El fet de tenir o no parella, no hi tenia res a veure, "i si ella ho sabia, dissimulava"²⁷⁵. Malgrat tot, algunes fonts orals ens expliquen que, a l'hora d'acudir als prostíbuls, si l'home era casat era més mal vist que no pas si tenia parella: "Si hi anava algun casat, llavors sí que el criticaven, perquè llavors ja tenia la dona: era fer el salt"²⁷⁶.

El fet d'anar-hi o no, en la majoria dels casos depenia de si s'ho podien pagar. Una visita a ca la Nieves²⁷⁷ abans de la guerra costava unes cinc pes-

²⁶⁶ Carme Costal Gispert.

²⁶⁷ ABRIL, Adolfo; VALVERDE, J.A. *Las españolas en secreto*. Barcelona: Ediciones SEDMAY S.A., 1975: 85.

²⁶⁸ Maria Dubé Simon.

²⁶⁹ Maria Dubé Simon.

²⁷⁰ Ramon Tauler Valls.

²⁷¹ ROCA, Maria Mercè. *El món era a fora*. Barcelona: Editorial Planeta, 2001.

²⁷² *Acción Social Obrera*, 1919, núm. 62, pàg. 6.

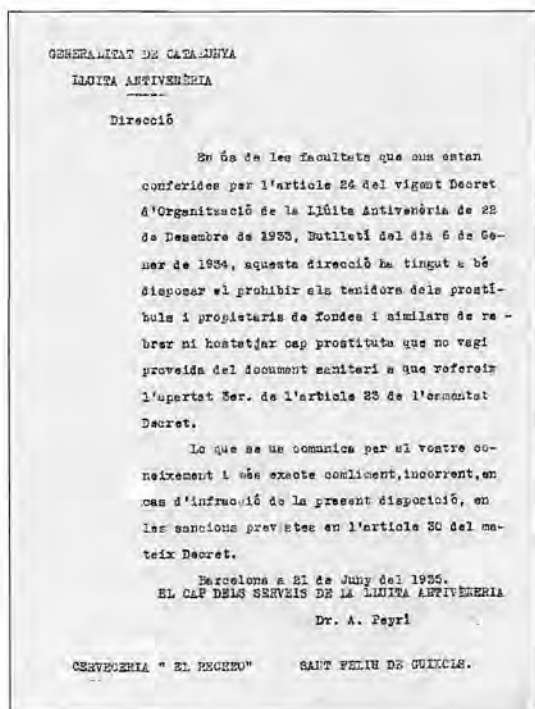
²⁷³ *Acción Social Obrera*, 1919, núm. 75, pàg. 2.

²⁷⁴ Maria Dubé Simon.

²⁷⁵ Ramon Tauler Valls.

²⁷⁶ Maria Dubé Simon.

²⁷⁷ Aquesta és una coneguda casa de prostitutes de Sant Feliu de Guíxols.

setes, mentre que després de la guerra devia costar unes quinze pessetes²⁷⁸. Si algú se n'assabentava, no era cap trasbals social. Les cases de prostitució es trobaven dins del poble i les noies que hi treballaven eren conegudes per tothom. De fet, d'aquella generació, ¿qui no se'n recorda, de la Nieves? Es podria dir que a Sant Feliu hi havia un sentiment benèvol cap a les prostitutes. La gent, en general, les recorda amb un somriure a la boca o amb una bona anècdota, com la dels nens que varen voler freqüentar el conegut local de la Nieves i ella els va enviar a casa després d'haver-los donat pa amb xocolata per a berenar²⁷⁹.

El 1935 existien a Sant Feliu tres cases de prostitució autoritzades legalment: ca la Nieves, ca la Diana i El Recreo²⁸⁰. Les treballadores dels prostíbuls havien

de passar un control setmanal obligatori. Aquestes revisions eren el resultat de la campanya de lluita antivenèria. Es tractava d'un control sanitari –sobre el qual trobem documentació corresponent als anys que van des del 1935 fins al 1937– que venia recolzat per l'article 24 del Decret d'Organització de la Lluita Antivenèria del 22 de desembre de 1933. Es prohibia rebre i hostatjar cap prostituta que no anés amb el document sanitari al qual es refereix l'apartat 3 de l'article 23 de l'esmentat decret²⁸¹.

Hi havia diferents categories: ca la Nieves era la de més categoria i, per tant, la més cara. Tenia unes vuit noies treballant, i dotze habitacions amb bidet i lavabo a totes. La Diana en tenia unes cinc, i sis habitacions, sis lavabos i bidet fora de les habitacions. Finalment, El Recreo, que era com una espècie de bar taverna amb dones, comptava únicament amb un parell de noies, quatre habitacions, quatre lavabos i bidet fora de les habitacions. Òbviament, darrere de les anècdotes o del bon record s'amagava una vida dura i plena de desgràcies que varen haver de passar aquestes dones. Alguns autors²⁸² creuen que l'atur endèmic, els sous insuficients, la misèria econòmica, una formació professional deficient, les males condicions laborals i la doble moral social són causes que podrien explicar que certes dones prenguessin l'opció de la prostitució per poder viure. Un altre motiu cal cercar-lo en les dones que es quedaven embarassades sent solteres, les quals, a més de ser rebutjades per la societat i la família, es quedaven sense feina.

Va ser la Segona República la que va voler acabar amb la tolerància de la prostitució. En aquest sentit, el col·lectiu feminista i llibertari Mujeres Libres²⁸³ creia que la primera cosa que calia fer per aconseguir el canvi social era l'abolició de la prostitució, i addueixen que cap dona podia considerar-se digna mentre no s'hi poguessin considerar totes. Aquesta

El cap dels Serveis de la Lluita Antivenèria informa a El Recreo que no pot tenir cap dona sense el document sanitari corresponent (1935).

(Procedència: AMSFG)

²⁷⁸ Ramon Tauler Vallis.

²⁷⁹ Ramon Tauler Vallis.

²⁸⁰ Anteriorment conegut com La Bombilla.

²⁸¹ "Documents de la lluita antivenèria: 1935-1937", dins Arxiu de l'hospital. Arxiu de Sant Feliu de Guíxols.

²⁸² NASH, 1983: 33.

Relació de les cases de prostitutes establertes al municipi (1935).

(Procedència: AMSFG)

**Relació de treballadors realitzada
per l'inspector municipal de sanitat
(1935).**

(Procedència: AMSFG)

[illegible]

agrupació va fer propostes com ara la necessitat que la dona fos lliure econòmicament, lliure d'accedir a qualsevol treball remunerat que, a més, fos productiu per a la societat. La solució no era la simple prohibició, ja que les prostitutes es quedarien al carrer.

Però, com havia passat en alguna altra ocasió, les dones de Mujeres Libres no varen rebre un suport total dels homes del seu bàndol. Un cop més es constata com la teoria i la pràctica anaven per camins diferents; ara ens queda el dubte i el malestar de pensar si amb els anys –amb el suport masculí i sense la llarga interrupció del franquisme– els diferents ideals a favor de la igualtat de sexes haguessin donat els seus fruits. *“Los musics-halls y las casas de prostitución siguen abarrotados de pañuelos rojos, rojos y negros y de toda clase de*

CAP DE LA GUARDIA URBANA	
SANT FELIU DE GUARDOL	
«Pascual Altes»	«Pascual Deana»
«Laca Domínguez extratim»	«Pascual Lublin Logi»
«Pascual García Jimena»	«Pascual España Calusa»
«Dora Barque Altes»	«Pascual Pascual Altes»
«Pascual Alonso Judena»	«Pascual Fernández Altes»
«Pascual Pío»	«Pascual Alonso Loma»
«Pascual Gori Piti»	«Pascual Alonso»
«Pascual García Altes»	«Pascual Jiménez Altes»
«Pascual López Altes»	«Pascual Pío Altes»
«Pascual Alonso Altes»	«Pascual Alonso Altes»

Sant Feliu de Guixols 22 de juliol del 1935

L'Inspector municipal de Sanitat,

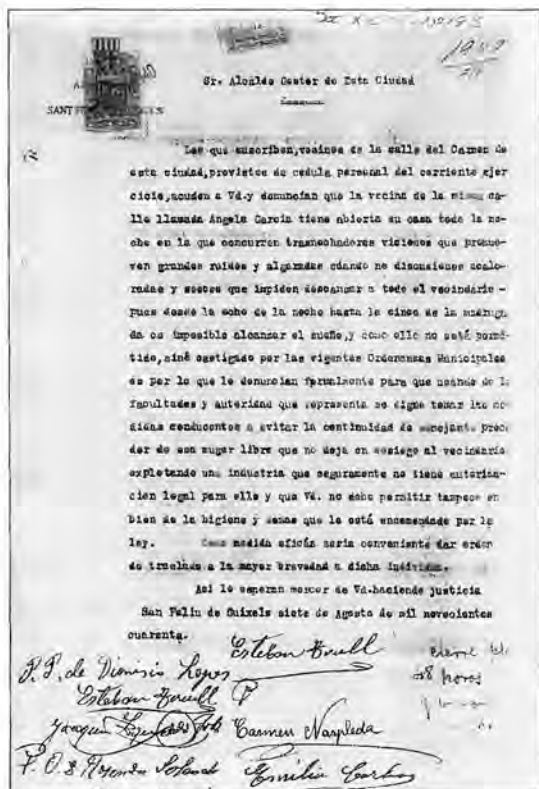
insignias antifascistas. Es una incoherencia moral incomprensible que nuestros milicianos –luchadores magníficos en los frentes, de unas libertades tan queridas– sean en la retaguardia los que sustenten y aun extiendan la depravación burguesa en una de sus formas más penosas de esclavitud: la prostitución de la mujer”²⁸⁴.

Aquesta doble moral ha continuat fins als nostres dies. El franquisme, per una banda predicava la idea de dona maternal, tendra i pura –tan pura que no podia ni anar sense mitges–; mentre que, per l'altra, s'emplenaven els prostíbuls d'homes. "Es feien coses que amb la dona no es feien, es feien més coses, [que] ni haurien sabut. Amb la teva dona hagués estat com rebaixar-la (...), però amb aquestes era una cosa normal"²⁸⁵. Amb la dona, malgrat les excepcions, no es practicaven altres postures ni activitats que no fossin les considerades normals. Durant la postguerra varen continuar en funcionament les tres cases abans esmentades. A banda d'aquests tres prostíbuls, també hi havia el cas d'algun domicili particular, on la mestressa obria i servia copes durant

²⁸³ Creada a l'entorn de la revista del mateix nom, que aparegué a Barcelona els anys 1936-38.

²⁸⁴ NASH, 1976: 186.

285 Ramon Tauler Valls.

la nit i on sembla ser que després de les negociacions pertinents podies aconseguir una habitació o una dona²⁸⁶. Les dones anaven canviant cada cert temps; marxaven i en venien de noves. No eren noies de Sant Feliu ni de la Vall d'Aro. Algunes noies es varen casar amb nois del poble i es varen retirar. "Ningú les mirava malament, ni deien «ai, aquesta havia estat...»; com que cap d'aquestes va fer el boig, van portar una vida ben normal"²⁸⁷. Aquest mateix fet és recordat per altres fonts de manera diferent: "Els hi costava molt de ser acceptades socialment..."²⁸⁸. En general podríem afirmar que es guarda un bon record de les cases de prostitució de Sant Feliu, especialment de la Nieves. La Nieves era una dona

força apreciada perquè sempre que podia ajudava la gent: "Per Nadal, Festa Major, feia paneres per a l'hospital i l'asil, i havia ajudat famílies en qüestions de diners"²⁸⁹. Quan sabia d'una necessitat hi anava, però mai directament. Algú ho feia en nom seu²⁹⁰. Alguns homes dels que anaven a veure-la tenien llargues converses amb ella sobre política. A la Diana també la recorden dient que era una bona persona i fins i tot poden explicar algun cas en què els va ajudar a anar a comprar carn durant la guerra²⁹¹. Aquestes opinions, però, no evitaven que es produïssin denúncies d'alguns veïns per escàndol²⁹². El nou règim va trobar en la dona una manera fàcil i eficaç de dur a terme la implantació del model de societat desitjat. Directament, a través de la llei, o indirectament, a través de l'Església, la dona va jugar un paper imprescindible en la instauració del règim. Paper, d'altra banda, que li va causar greus conseqüències que ha arrossegat al llarg de la història més recent.

Annex I

Llei de protecció de la família²⁹³

Art. 1º. *El que, abandonando maliciosamente el domicilio familiar o a causa de su conducta desordenada dejare de cumplir, pudiendo hacerlo, los deberes de asistencia, inherentes a la patria potestad, a la tutela o a su estado matrimonial preceptuados por las leyes, será castigado con prisión menor en su grado mínimo y multa de 1.000 a 10.000 pesetas.*

Denúncia dels veïns per sorolls i negoci il·legal (1940).

(Procedència: AMSFG)

²⁸⁶ AMSFG (Sec. X-C, 1 núm.193).

²⁸⁷ Ramon Tauler Valls.

²⁸⁸ Ramona Albertí Sorribes.

²⁸⁹ Ramon Tauler Valls.

²⁹⁰ Elena Massaguer Barnier.

²⁹¹ Mercè Ruli Bernés.

²⁹² AMSFG (Iec.X C-1).

²⁹³ DDAA. Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 9, 1942: 188.

Estas penas se impondrán en su grado máximo cuando el culpable dejare de prestar la asistencia indispensable para su sustento a sus descendientes menores para el trabajo, ascendientes o cónyuges necesitados, a no ser que en este último caso se hallaren separados por culpa del referido cónyuge. En todos los casos previstos anteriormente, además de la sanción señalada, podrá imponerse la privación del derecho a la patria potestad, tutela o autoridad marital.

Art. 2º. Los números 5º y 6º del Código penal quedarán redactados de la siguiente forma:

"5º. El padre de familia que sin descuidar los deberes de asistencia impuestos por la Ley respecto de sus hijos no les procurare la educación que sus facultades permitan.

6º. Los tutores o encargados de un menor de 16 años que desobedecieren los preceptos sobre instrucción primaria obligatoria".

Así lo dispongo en la presente Ley, dada en Madrid a 12 de marzo de 1942

FRANCISCO FRANCO

3r Eren vocals nats: el bisbe de Madrid, la presidenta de la branca de Dones d'Acció Catòlica, el president de la Federació de les Germanes de Sant Cosme i Sant Damià, i altres.

4t La finalitat d'aquest patronat era la dignificació de la dona, especialment de les joves, i impedir la seva explotació, allunyar-les del vici i educar-les religiosament.

5è Facultats: a) adoptar mesures protectores; b) instar al descobriment de fets delictius (*trata de blancas*); c) denunciar aquests fets; d) exercir funcions tutelars de vigilància, recollida, internament, etc.; e) vetllar per la persecució de delictes (publicacions i art obscè); f) procurar el compliment de les disposicions nacionals inspirades en la moral catòlica; g) proposar al Govern reformes legislatives; h) proposar al Govern fonts d'ingressos per a sostenir les atencions del patronat; i) formar el personal especialitzat en els problemes de protecció moral de la dona; j) fomentar les institucions i establiments dedicats a aquests fins.

6è En les juntes provincials, era membre nat el prelat de la diòcesi o el sacerdot que el designés.

7è El patronat tenia personalitat jurídica a tots els efectes legals.

Annex II

Patronat de protecció de la dona²⁹⁴

1r Aquest patronat s'organitzava dintre del Ministeri de Justícia.

2n Tenia presidència d'honor i efectiva; un vicesecretari, un tesorero, un consiliari designat per la jerarquia eclesiàstica i deu vocals.

Annex III

Normes per a censura moral d'espectacles²⁹⁵

El 1950 la Comissió Episcopal d'Ortodòxia i Moralitat, d'acord amb la Direcció Central d'Acció Catòlica, va aprovar les instruccions i normes per a la censura moral d'espectacles²⁹⁶.

²⁹⁴ DDAA. Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 7, 9 de juny de 1942: 143.

²⁹⁵ VVAA. Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 6, 1950: 105.

²⁹⁶ Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 6, 1950: 105.

A.- Objectiu d'aquestes normes:

- I.- Contribuir a la unificació i coordinació de la crítica moral d'espectacles en tota Espanya.
- II.- Adoptar una taula de qualificacions més en harmonia amb les exigències de la crítica i del públic que assisteix als espectacles.
- III.- Disposar d'unes normes de caràcter general que puguin servir de guia als crítics en la seva feina i que donin un contingut moral a la taula de qualificacions adoptades.
- IV.- Fixar amb caràcter general el límit d'edats en consonància amb la taula de qualificacions escollides.
- V.- Orientar el públic que assisteix als espectacles, sense que això n'impliqui una aprovació, i menys encara una recomanació.

B.- Qualificacions.

I.- L'antiga taula de qualificacions, que era:

- 1. Per a tots, Blanca.
- 2. Per a joves i grans, Blava.
- 3. Per a majors, Rosa.
- 4. Perillosa, Grana.

Queda de la següent manera:

a) Per al cinema

- 1. Tots, inclosos nens.
- 2. Joves.
- 3. Grans.
- 3. R. Grans amb objecció.
- 4. Greument perillosa.

b) Per al teatre

- 1. Infantil sense objecció
- 1.R. Infantil amb objecció.
- 2. Joves.
- 3. Grans.
- 3. R. Grans amb objecció.
- 4. Greument perillosa.

II.- D'acord amb la nova taula, les normes de caràc-

ter general a les quals s'han d'adaptar les qualificacions són les següents:

a) Per la seva tesi, conclusió o conseqüència
Qualificacions 1 i 2.- Sempre moral, sense reserves o indiferent.

Qualificacions 3.- Tesi no immoral.

Qualificacions 3.R i 4.- Tesi contra el dogma, la moral o ambdues.

b) Pel seu argument o desenvolupament o presentació

Qualificació 1.- a) NO HAN de contenir en cap cas vicis o personatges viciosos, escenes o paisatges truculents, de por, presentació de vampirs, robaments, duels, excepte en cas de ser còmic o grotesc. En cap cas, actes o morts violentes, suïcidis, assassinats, trames exclusivament amoroses o amb algun personatge sensual.

b) POT TOLERAR-SE alguna escena amorosa – parelles– si està presentada amb absoluta honestat; trames d'aventures, sempre que no siguin excessivament truculents o violentes.

Qualificació 2.- a) NO HAN de contenir o presentar –a no ser per ordenar-los– el divorci, la vagància, embriagades o el robatori habituals, el suïcidi, l'assassinat i, en general, vicis o personatges viciosos, trames amoroses, passionals o sensuais, amor lliure, adulteri, vestits provocatius, conceptes frívols sobre el matrimoni, seducció, diàlegs grollers o impúdics, frases suggerents i picaresques de doble sentit, gestos obscens i provocatius, incitació a la vagància i al rancor, reiterada desobediència als pares o independència o desunió familiar. Han de rebutjar-se les pel·lícules policiaques que puguin ser escola de delictes, i les que presentin el delinqüent des d'un punt de vista simpàtic o atractiu, i així mateix qualsevol idea, tendència o frase de caràcter antipatriòtic.

c) PODEN TOLERAR-SE els arguments amoro-

sos correctament exposats, i al·ludir lleugerament al vici, exposant-lo de manera discreta i sempre condemnant-lo, bé amb el rebuig o la desestimació, o amb el càstig de la justícia humana. Poden tolerar-se fets o morts violentes en aquelles trames d'aventures pròpies del gènere policíac en què figurin com incidents aïllats o passatgers, sense que constitueixin la finalitat de l'espectacle o es presentin com a circumstàncies agreujants, sadisme, etc., els quals serien en tot cas castigats per l'autoritat i la justícia.

Qualificació 3.- a) NO HAN de contenir o presentar desitjos carnals, sensuals o arguments amorosos desordenats amb escenes o paisatges cruament exposats. NO han d'aparèixer entre els principals personatges els que representen escenes de perversió sexual, prostitució, violació o personatges viciosos o corromputs; vestits provocatius en extrem, diàlegs incitants, etc., ni ambients o actes contraris a la pàtria o les seves institucions fonamentals.

c) PODEN TOLERAR-SE arguments forts si estan exposats amb decòrum i sense alabar el vici. Podrà tolerar-se la presentació del divorci, amor lliure, embriagades i vagància, habituals, toxicomania, etc., si estan exposades sense arribar a formes agudes; les revistes, sempre que es limitin a lleugeresa de roba, sense reiterada intenció sensual amb gestos, com també les pel·lícules d'ambient lliure i modernista que no s'oposin fonamentalment a la nostra psicologia i costums cristians.

Qualificació 3.R.- Pel·lícules o obres teatrals en què els inconvenients anteriors abundin o s'accentuin, segons judici de l'observació directa i del criteri dels crítics.

Qualificació 4.- Pel·lícules o obres teatrals en què els inconvenients anteriors adquireixin un caràcter de violència, cruesa o desenfrenament. Presentació

irreverent de la religió, els sacerdots o les seves pràctiques. Anticlericalisme. Fals misticisme. Antipatriotisme declarat.

Per infantil entenen els nois menors de 14 anys, joves eren els que anaven des dels 14 complerts fins als 21, els majors eren a partir dels 21 anys complerts, i els majors amb objecció eren els que tenien l'edat anterior perquè gaudien d'una solida formació moral.

També recomanaven que la sinopsi de la pel·lícula no fos gaire efusiva quan es tractés de les qualificades amb el número 4, ja que això aniria en contra de la finalitat de la censura, donat que seria com una recomanació indirecta. Una altra necessitat era que els organismes diocesans de crítica als espectacles actuessin coordinats amb els nacionals.

Annex IV

Ordre sobre els balls

Data de 1940 una ordre sobre els balls dirigida als governadors civils, que afirmava el següent²⁹⁷:

"Excmo. Sr.: Haciendo uso de las facultades que a este Ministerio competen, en orden a disciplina y policía de costumbres, ha tenido a bien disponer:

1. Los Gobernadores civiles se inspirarán en un criterio severamente restrictivo respecto al funcionamiento de los salones de baile, no autorizando la apertura de los nuevos, sobre todo en localidades rurales, y permitiendo por excepción, aquellos que responden a una costumbre verdaderamente tra-

²⁹⁷ Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 9, 11 de setembre de 1940, 191.

dicional; y, en todo caso, a base siempre:

a.- De que los locales en que hayan de celebrarse sean previamente reconocidos por la Junta de Sanidad correspondiente o por el facultativo en quien ella delegue, con tal que del resultado de su inspección aparezca claramente demostrado que reúne todas las condiciones que reclamen la sanidad y la higiene pública.

b.- De que las autoridades respectivas por medio de sus agentes vigilen asidua y rigurosamente la fiel observancia durante la celebración de estos bailes de los preceptos de la moral cristiana.

2. Serán clausurados, sin contemplación alguna, todos los salones de bailes que, autorizados con anterioridad a esta fecha, no se hallan atemperados en la actualidad a las condiciones que se dejan expresadas.

Las restricciones que anteceden no afectan a las fiestas tradicionales celebradas de día, al aire libre, en cuanto se conforman con las normas de la moral cristiana y de la salud pública.

Annex V

Llei d'avortament²⁹⁸

Artículo 1º.- Es punible todo aborto que no sea espontáneo. Para los efectos de la presente Ley se considera aborto no sólo la expulsión prematura y voluntariamente provocada del producto de la concepción, sino también su destrucción en el vientre de la madre.

Art. 2º.- El que causare un aborto a una mujer sin su consentimiento, será castigado con la pena de pri-

sión mayor a reclusión menor en su grado mínimo.

Art. 3º.- El que causare el aborto a una mujer con su consentimiento, será castigado con la pena de prisión menor en sus grados medio y máximo.

Si la mujer, por su edad o por otra causa, careciere de capacidad para consentir o si el consentimiento se obtuviere mediante violencia, intimidación, amenaza o engaño, se impondrá la pena señalada en el artículo anterior.

Art. 4º.- Cuando a consecuencia del aborto sobreviniere la muerte de la mujer embarazada o se le causare alguna de las lesiones comprendidas en el artículo cuatrocientos veintitrés del Código penal, se impondrá la pena correspondiente al delito más grave en su grado máximo.

Art. 5º.- Las prácticas abortivas realizadas en mujer no en cinta creyéndola embarazada o empleando medios inadecuados para producir el aborto, serán castigados con la pena de prisión menor en su grado medio, si se realizaran sin su consentimiento y con la prisión menor en su grado mínimo, cuando éste hubiera sido otorgado.

Si a consecuencia de aquellas prácticas sobreviniere la muerte de la mujer o se le causare alguna de las lesiones comprendidas en el artículo cuatrocientos veintitrés del Código penal, se impondrá la pena correspondiente al delito más grave en su grado máximo.

Art. 6º.- La mujer que causare su aborto o consintiere que otra persona se lo cause, será castigada con prisión menor en sus grados mínimo y medio.

Art. 7º.- Cuando la mujer causare su aborto o consintiere que otra persona se lo cause, para ocultar su deshonor, se le aplicará la pena del artículo anterior en su grado mínimo.

En igual sanción incurrirán los padres cuando cooperen al aborto para evitar la deshonor de la hija.

²⁹⁸ Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona, núm. 7, 18 de julio de 1941: 112.

Art. 8.- El que sin estar comprendidos en los artículos segundo y tercero de esta Ley, a sabiendas del estado de embarazo de la ofendida realizara contra ésta cualquier acto de violencia, amenaza o intimidación determinante de su aborto, será castigado con prisión menor en sus grados mínimo y medio, si no correspondiese mayor pena a las lesiones o amenazas y en otro caso con las señaladas a éstas en su grado máximo.

Art. 9º.- El Médico, matrona, practicante o cualquiera otra persona en posesión de un título sanitario, que causare el aborto o cooperare a él, será castigado con las penas respectivamente, señaladas en los artículos segundo y tercero en su grado máximo, multa de dos mil quinientas pesetas a cincuenta mil pesetas e inhabilitación para el ejercicio de su profesión de diez a veinte años.

El solo hecho de indicar sustancias, medios o procedimientos para provocar el aborto constituirá la cooperación penada en el párrafo anterior.

En el caso de habitualidad se impondrán las penas superiores en grado y la inhabilitación será perpetua.

Art. 10.- Los farmacéuticos y sus dependientes que sin la debida prescripción facultativa expendieren sustancias o medicamentos estimados como abortivos, serán castigados con la pena de arresto mayor en su grado máximo a prisión menor en su grado medio y multa de quinientas a diez mil ptas.

Los tribunales, apreciando la gravedad del hecho, podrán también imponer a los farmacéuticos la inhabilitación de cinco a diez años para el ejercicio de su profesión. En caso de habitualidad se impondrán las penas superiores en grado y la inhabilitación será perpetua.

Art. 11.- Los fabricantes y negociantes en aparatos y objetos ginecológicos capaces de provocar o facilitar el aborto, que los vendieren a personas no

pertenecientes al Cuerpo Médico o a comerciantes no autorizados para su venta, incurrirán en multa de mil a veinticinco mil pesetas.

En caso de reincidencia, además de la pena anteriormente señalada, se decretará el cierre del establecimiento.

Art. 12.- Los que sin hallarse en posesión del título sanitario causaren un aborto o cooperaren en él, si se dedicaren habitualmente a esta actividad, serán castigados, respectivamente, con las penas establecidas en los artículos segundo y tercero en su grado máximo y con multa de mil a quince mil pesetas. Asimismo quedarán para siempre inhabilitados para prestar cualquier género de servicios en clínicas, establecimientos sanatorios o consultorios ginecológicos, públicos o privados.

Art. 13º.- El que ofreciere en venta, vendiere, expendiere, suministrar o anunciare en cualquier forma medicamentos, sustancias, instrumentos, objetos o procedimientos capaces de provocar el aborto, será castigado con la pena de arresto mayor en toda su extensión y multa de quinientas a cinco mil pesetas. Quedan exceptuados de esta disposición, los farmacéuticos y los fabricantes y negociantes debidamente autorizados de instrumental ginecológico, quienes cuando ejecutaren estos hechos, responderán de acuerdo con lo dispuesto en los artículos diez y once.

Art. 14.- La divulgación pública, en cualquier forma que se realizare, de medios o procedimientos para evitar la procreación, así como todo género de propaganda anticoncepcionista, será castigada con la pena de arresto mayor en su grado mínimo y multa de quinientas a cinco mil pesetas.

Será castigada con igual pena la exposición pública y ofrecimiento en venta de objetos destinados a evitar la concepción.

Art. 15.- A partir de la entrada en vigor de la presente Ley serán clausurados todos los establecimientos o pensiones dedicados a hospedajes de embarazadas o a la asistencia o tratamiento de las mismas y los consultorios tocólogos y ginecológicos. La inobservación de este precepto será sancionada por la Autoridad gubernativa con multa de quinientas a cinco mil pesetas. En caso de reapertura, se impondrá la multa del duplo.

Quedan exceptuados de esta disposición las clínicas, sanatorios y consultorios oficiales, así como los particulares que obtuvieren el debido permiso de las Autoridades sanitarias competentes. Todos estos establecimientos, los oficiales como los particulares permitidos, quedarán sometidos a la inspección de las Autoridades sanitarias.

Art. 16.- Los médicos, practicantes y matronas que asistieren a un aborto quedarán obligados a

ponerlo en conocimiento de la Autoridad sanitaria dentro del plazo de cuarenta y ocho horas. El incumplimiento de esta disposición será sancionado por la Autoridad gubernativa con multa de cien a quinientas pesetas.

Art. 17.- Con igual multa y por la misma Autoridad serán sancionados los practicantes y matronas que prestaren asistencia a cualquier proceso que no fuere el parto o aborto de evolución normal, cumpliendo, en todo caso, lo dispuesto en el artículo anterior.

Art. 18.- Quedan derogados los artículos cuatrocientos diecisiete y cuatrocientos veinte, ambos inclusive, del Código penal vigente y cuantos preceptos legales se opongan a lo dispuesto en la presente Ley.

Así lo dispongo en la presente Ley, dada en Madrid a veinticuatro de enero de mil novecientos cuarenta y uno. – FRANCISCO FRANCO

Conclusions

La victòria de les tropes del general Franco l'any 1939 significà una involució radical de la vida política, social i econòmica experimentada pel país des de la proclamació de la República l'any 1931. El franquisme desmantellà tots els projectes reformistes endegats durant l'etapa republicana, perseguí i represalià els moviments d'esquerra i les persones que n'havien format part i liquidà el somni de les classes populars per una societat més justa i igualitària que tot just havia començat a intentar posar-se en pràctica alguns anys enrere. Amb la dictadura de Franco, la dreta conservadora i l'Església recuperaren les àrees de poder que havien exercit tradicionalment i de les quals havien estat desplaçades al període anterior per les forces democràtiques d'esquerra. Per aquesta raó, en termes generals, el règim fou acollit des d'un bon principi amb agraïment per la classe propietària i conservadora guixolenc, a qui la poca simpatia per la política republicana –en afectar llurs interessos econòmics o ideològics– ja decantà majoritàriament en contra del sistema polític proclamat democràticament el 14 d'abril de 1931. És a dir, justament, les mateixes raons que determinaren llur posicionament ideològic a favor de la causa *nacional* en el transcurs

de la contesa bèl·lica de 1936 a 1939. Òbviament, aquesta actitud es veié reforçada en diversos casos arran dels excessos patits en pròpia pell a la rereguarda –com les incautacions de béns, l'empresonament, o fins i tot l'assassinat d'algun familiar–. Amb tot, el fet que un sector de la societat guixolenc abraçés la causa franquista no s'explica només com una lògica reacció a aquests episodis de violència totalment injustificats, sinó que té les seves arrels en unes conviccions polítiques i morals prèvies i en l'estatus privilegiat de què gaudia el col·lectiu amb anterioritat al 18 de juliol de 1936.

La identificació amb la causa *nacional* durant la Guerra Civil, ja fos més o menys explícita, de menor o major intensitat, es convertí precisament en el referent identitari a partir del qual es configurà la participació en els òrgans locals de representativitat del Nuevo Estado. D'aquesta manera, d'acord amb el que hem exposat en el paràgraf anterior, el perfil dels guixolencs a qui el franquisme conferí responsabilitats de govern municipal durant el període estudiat correspongué essencialment a persones amb propietats que podríem conceptuar a grans trets com membres d'una petita burgesia local –molts d'ells, industrials o comerciants–, d'ide-

ologia dretana i en no pocs casos significativament catòlica, que per aquestes raons havien restat al marge de qualsevol implicació entusiasta amb els postulats del període republicà. Els antecedents religiosos o la militància prèvia en partits considerats d'ordre esdevingueren requisits a tenir en compte per a ocupar un lloc al govern municipal, al funcionariat, als òrgans del Partit Únic i en qualsevol altre àmbit representatiu de la vida pública local, fortament controlada i intervinguda per la dictadura. Del conjunt de mèrits, però, els de major pes eren aquells que donaven a entendre inequívocament un esforç bèl·lic al costat del bàndol franquista, com el fet d'haver estat perseguit o empresonat a la rereguarda, ser familiar d'algun assassinat pels *rojos* o, el fet d'haver combatut a les files de l'exèrcit revoltat.

La participació de la victòria i l'accés als llocs de responsabilitat local en base a aquesta meritocràcia de guerra es vehiculà essencialment a través de la militància en el Partit Únic de la dictadura: FET y de las JONS. Això féu que a Sant Feliu, on la implantació de la ideologia falangista de preguerra era inexistente, el partit es formés des de zero i d'al·luvió a partir de 1939. El nombre d'afiliats a la localitat creixé exponencialment en els primers temps, durant el procés d'implantació del Nuevo Estado i mentre la conjuntura internacional de la Segona Guerra Mundial fou favorable a l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista. Cal no menystenir la importància que el règim atorgà als òrgans de la Falange –malgrat que aquesta agrupació política restés des del principi sota la submissió de Franco– com a instruments de control i enquadrament de la ciutadania durant tota la dictadura i, en especial, mentre durà la postguerra; tampoc no s'ha d'obviar la possibilitat que veïeren alguns guixolencs d'aixoplugar-se en les sigles del Partit i aprofitar-ne les prerrogatives per intentar

influir en benefici propi dins l'exercici del poder local. La desfeta final de les potències de l'eix el 1945 certificà el paper de FET y de las JONS com a apèndix del règim sense capacitat d'intervenció pròpia, malgrat mantenir bona part de la seva parafernàlia –això sí, totalment descafeïnada–.

Malgrat la seva omnipresència en tots els esdeveniments de la vida pública o de bona part de l'administració, a Sant Feliu la Falange mai no gaudí d'un autèntic suport de masses, ni tampoc hi hagué un convenciment real entre el col·lectiu dirigent o de representativitat local a l'hora d'interioritzar els postulats falangistes. Fou la col·laboració en un sentit o altre en la consecució de la victòria allò que possibilità l'existència de la Falange de postguerra a Sant Feliu i el que en definí el perfil dels militants: en formaren part no tant falangistes convençuts, sinó persones vinculades a la dreta local, catòlics, excombatents, excaptius i qualsevol altre guixolenc que pogués demostrar la seva adhesió a Franco i desitgés comptar amb possibilitats reals de participar del règim. En resum, doncs, entre el grup de guixolencs que assumiren un paper rellevant durant la postguerra no hi hagué realment autèntics falangistes, sinó franquistes convençuts, agraïts de poder tornar a gaudir d'un sistema polític que, pel seu caràcter dictatorial i antidemocràtic, allunyava definitivament el perill de subversió dels interessos de la classe propietària i conservadora que havien significat l'experiència republicana i, molt més encara, el període de la Guerra Civil.

La naturalesa autoritària del franquisme, la desaparició de les llibertats individuals i col·lectives i la voluntat d'eliminar físicament la dissidència política possibilitaren que el monopoli del poder local retornés al grup socioeconòmic que històricament l'havia posseït. Amb tot, no s'ha de perdre de vista que la victòria del bàndol *nacional* anà més enllà d'un res-

tabliment del vell ordre social, en imposar un règim autoritari marcadament jerarquitzat i centralitzat en darrera instància en la persona del general Franco. La dreta conservadora local recuperà les regnes per regir l'administració municipal, però sempre sota la subordinació de les autoritats superiors del règim, a qui corresponia exclusivament la potestat de marcar les línies d'intervenció de la política municipal i la capacitat final de decisió sobre qualsevol afer local, per no parlar de les atribucions de nomenar o cessar de manera discrecional els seus representants. En estar mancats d'autonomia política pròpia, per tant, els membres del poder local gestionaren més que no governaren. Per aquesta raó, la fidelitat que calia mostrar envers al règim i a la personalitat de Franco –essencials per a gaudir de la confiança dels quadres superiors– anà diluint les velles adhesions polítiques dels grups dirigents guixolencs –de la Lliga, radicals, monàrquics...– per transformar-les en una nova i única militància política de signe franquista. No obstant això, la participació de les autoritats locals resultaria imprescindible per a implantar el model d'Estat franquista a nivell municipal, com a braç executor de les disposicions emanades de les instàncies superiors. Naturalment, els representants del Nuevo Estado a la localitat devien acatar les ordres d'aquestes instàncies, algunes vegades amb satisfacció i, d'altres, amb menys entusiasme o, fins i tot, en ocasions, amb frustració. Però és evident que la delegació del poder, malgrat totes les restriccions que poguéu comportar, continuava atorgant a les autoritats guixolenques una capacitat d'actuació gens menyspreable en el conjunt de la comunitat local, suficient per a poder intervenir amb un cert marge de maniobra en determinats afers –per exemple, a l'hora de beneficiar-se de certes prerrogatives o en el grau de rigidesa en l'elaboració d'aval, propostes de candidats o informes

de conducta–. Malgrat que no es tracti d'una xacra exclusiva del franquisme, l'estesa corrupció institucionalitzada n'és un altre exemple significatiu. En termes d'administració dels afers quotidians de la ciutadania, la gestió de la vida municipal restà fortament encotillada per la restrictiva normativa legal i el marcat intervencionisme del poder central en matèria econòmica; com també, evidentment, per la precarietat de postguerra, l'exigua hisenda municipal, la fam i l'atur generalitzat. Amb tot, tampoc no s'han de menystenir els esforços realitzats per algunes persones de bona fe per intentar alleugerir les necessitats de subsistència més elementals de la població, ni els importants treballs de reconstrucció i millora dels serveis bàsics de la ciutat portats a terme des de l'Ajuntament després dels devastadors efectes dels bombardejos de la Guerra Civil. Tot i l'aparença monolítica dels representants municipals del franquisme, la configuració i l'exercici del poder a Sant Feliu de Guíxols durant la immediata postguerra no restà exempt d'algunes disputes personals i de tensions entre diversos dels seus representants –qüestió que, tanmateix, l'hermetisme del règim i la manca de fonts apropiades no ha permès exposar amb tota la seva complexitat–. Malgrat compartir un origen ideològicament proper, el conjunt de guixolencs que s'implicaren amb la dictadura evidentment no era homogeni, ni tampoc les seves aspiracions o el grau d'entusiasme. Alguns hi participaren més per força que per voluntat pròpia; d'altres, en canvi, s'esforçaren a col·laborar-hi activament per convenciment ideològic, ressentiment envers els vençuts o en benefici personal. Igualment, hem vist com una part prou important de membres de les autoritats locals intentaren desentendre's de les càrregues de responsabilitat que els havien estat imposades –aparentment per manca de motivació, tot i que hem intentat matisar aquesta justificació–.

De la lectura d'aquest llibre resulta evident que el nombre de persones que ocuparen càrrecs de govern durant els primers anys de la dictadura –o accediren, per exemple, a un lloc de treball apel·lant a la seva adhesió a la causa– és relativament petit i es limita a una reduïda i reiterativa llista de noms. Això no significa, però, que altres guixolencs dels que no volien assumir responsabilitats de govern –o dels que no n'exerciren mai– no estiguessin d'acord amb el franquisme, no hi compartissin interessos o no se n'haguessin beneficiat indirectament d'una manera o altra: a través d'una legislació favorable als seus interessos econòmics, amb la recuperació de llurs propietats, mitjançant la possibilitat de tornar a realitzar les pràctiques catòliques o, fins i tot, gaudint del retorn a una "pau social" que garantia l'ordre i allunyava el fantasma de la República, malgrat que aquesta "pau" estigués fonamentada en la submissió al poder de les armes i impliqués alguns costos com la renúncia al tradicional catalanisme polític del qual havia fet bandera la dreta guixolenc. El contingent de guixolencs que toleraren la dictadura com un mal menor perquè els beneficiava d'una manera o altra, per tant, és molt més ampli del que deixa entreveure la participació activa d'un grup reduït de col·laboradors, tot i que, evidentment, la por i l'opressió sí que tingueren un efecte decisiu a l'hora de neutralitzar àmplies capes de la població. De fet, no podem obviar –tot i que, una vegada més, les fonts referents a aquesta qüestió són escasses– que la col·laboració amb el franquisme i la possibilitat de beneficiar-se'n –d'una manera o altra– també es pogué donar en persones que no forçosament ocupaven càrrecs de responsabilitat dins els esquemes de govern, però que podien fer valer el seu estatus socioeconòmic o una certa representativitat local. En aquest sentit, la delació, l'assistència entusiàstica als actes oficials, el suport

econòmic... eren formes evidents d'exterioritzar la voluntat de participar del poder o de col·laborar amb el franquisme.

Arribats a aquest punt, és necessari preguntar-se quin grau d'acceptació va tenir el franquisme en la societat guixolenc de postguerra, que tradicionalment, arran del fort pes de la industrialització a la ciutat, havia comptat amb un notable sector de la població simpatitzant dels partits polítics d'esquerra i una dinàmica participació en el moviment associatiu obrer. A grans trets, la dura repressió física i ideològica, el ferri control dels mecanismes d'accés als punts estratègics de la vida municipal i el desplegament dels aparells propagandístics del règim, units a la precarietat econòmica dels anys quaranta i la necessitat de supervivència, assoliren un efecte desmobilitzador entre la massa social. La inexistència de possibles alternatives sumí un col·lectiu no menyspreable de guixolencs antigament altament polititzat en la indiferència o en la recerca de mecanismes d'alienació, davant la impotència de transformar la situació política i social del país. En el millor dels casos, el dissentiment o la disconformitat amb el règim s'expressaven només en l'àmbit privat, o en cercles íntims molt reduïts, i sempre amb cautela per la por a possibles repercussions negatives. Únicament podia haver-hi una tímida exteriorització –a través de rumors o expressions clandestines– en el moments en què la dictadura estigué qüestionada des de l'exterior. La no-confrontació directa afavorí un consentiment passiu al règim que beneficià enormement la seva consolidació i continuïtat, a la qual cosa, no ho oblidem, hi contribuï també un grup de guixolencs reduït però molt ben situat, al qual havien estat delegats els mecanismes de control i representativitat local per col·laborar en la perpetuació d'aquella situació. El poder real d'enquadrament i interiorització

del nou règim entre la massa social no el tingué la Falange sinó l'Església, que durant la dècada dels anys quaranta sí que aconseguí una major penetració ideològica del franquisme entre la població a causa del pes de la tradició cristiana, un factor que possibilità tornar a incidir en la consciència d'una capa no menyspreable de la societat guixolenc que assumia la pràctica religiosa amb una major o menor devoció, però en qualsevol cas amb naturalitat, en formar part de l'educació i els costums que havien rebut dels seus pares i que, per aquesta raó, resultaven inqüestionables.

La victòria final dels aliats a la Segona Guerra Mundial obligà el règim franquista a matisar les seves connotacions feixistes en favor d'un major acostament als sectors catòlics i el reforçament de l'anticomunisme, però, tot i això, els mecanismes implantats per millorar la seva imatge internacional no alteraren substancialment la seva naturalesa autoritària i dictatorial, sinó que continuaren confiant les regnes del poder local a aquells sectors de la ciutadania que, amb un major o menor entusiasme –però al cap i a la fi d'una manera inequívoca–, donessin a entreveure la seva acceptació del model d'Estat franquista.

Pel que fa a l'exili guixolenc, aquest treball ha pretès respondre a dues grans qüestions: qui eren els exiliats/des i com estructuraren les seves vides a l'altra banda de la frontera. El primer d'aquests grans temes ha permès establir una xifra possible per al volum de l'exili –sense retorn o de llarga duració– guixolenc. Les estimacions fetes quantifiquen el col·lectiu en 350 persones i en un percentatge de l'ordre del 4% sobre la població de 1936, el qual destaca per damunt del que s'ha estimat per al conjunt català, que podria situar-se entorn del 2,4%. Això és encara més sorprenent tenint en compte que l'exili es produí de forma més abundant en

poblacions en les quals la violència durant la Guerra Civil havia estat també major. A Sant Feliu, aquesta violència havia assolit el 0,12 %, mentre que la mitjana de la comarca era del 0,18%, i la catalana –molt superior–, del 0,29%.

Sant Feliu és, doncs, una excepció, ja que amb un nombre d'assassinats força baix respecte al conjunt català, tingué un volum d'emigració política per sobre de la mitjana. Pel que fa a Castell d'Aro, municipi per al qual no s'ha establert un recompte exhaustiu, es podria hipotetitzar que els que van emigrar-ne, atès el nivell de violència durant la Guerra –que fou del 2,6%, molt semblant a la mitjana catalana– podrien haver representat una xifra al voltant del 2,4% català, o lleugerament per sota. Així, dels seus 1.128 habitants de 1930, n'haurien marxat uns 27. De Santa Cristina d'Aro, aplicant el mateix percentatge d'exili, n'haurien emigrat unes 25 persones de les 1.034 totals. Cal tenir en compte, però, que en aquest darrer municipi no es produí ni un sol assassinat durant la guerra, per la qual cosa la por a les revenges franquistes per la violència desfermada entre 1936 i 1939 podria haver impulsat menys persones a marxar el febrer de 1939. En conjunt, doncs, l'exili republicà de Sant Feliu, Santa Cristina i Castell d'Aro afectà unes 400 persones, que no retornaren fins, almenys, després de la Segona Guerra Mundial.

En iniciar el capítol del llibre dedicat a l'exili guixolenc s'ha considerat com a factor determinant d'aquest exili la por a les revenges del franquisme per la violència revolucionària. Atès que aquest element, a Sant Feliu, no hauria estat tan decisiu com en altres poblacions, s'ha d'entendre que l'emigració política fou la resposta a altres incentius, com els de la pròpia percepció d'un mateix en relació amb el règim franquista, la imitació de la conducta dels altres en el moment de prendre la decisió de

quedar-se o marxar, la proximitat de la frontera o les relacions prèvies amb França –de negocis, de treball, culturals, etc.–. Un exemple d'això podrien ser les relacions comercials entre fabricants de suro guixolencs i francesos o, més anecdòticament, entre entitats culturals de Sant Feliu i França.

Sigui com sigui, el flux de l'emigració republicana de la Vall d'Aro –que s'uní a grups procedents d'altres zones– va discórrer pels camins i carreteres del Baix i l'Alt Empordà els últims dies de gener de 1939. Malgrat que els que emigraven de Barcelona passaven necessàriament per Girona, la Bisbal era un lloc de trànsit obligat per als de Sant Feliu, Palamós i Palafrugell. Així ho feien també diferents unitats de l'Exèrcit, ferits i refugiats de la Guerra Civil. La direcció que empraven tots aquests col·lectius era, naturalment, Figueres i la Jonquera. Alhora, altres guixolencs i habitants de la Vall d'Aro travessaven la frontera enquadrats dins la tropa republicana en retirada.

Un cop a França, les trajectòries dels exiliats/des deixen constància de la varietat d'estratègies que van adoptar, des dels camps de concentració fins a l'últim exili dels anys setanta, que afectà només persones d'un perfil polític molt marcat.

Així doncs, amb l'entrada a l'estat francès, la major part de l'exili va anar a parar als camps de concentració francesos. Unes poques persones se'n deslliuraren pel fet d'haver ostentat càrrecs públics i polítics de relleu o per gaudir de mitjans de subsistència a l'estranger. Entre els guixolencs, aquests últims foren escassos: la família dels Irla, Ponç Valls o Francesc Isглеas, entre altres. El currículum personal, malgrat tot, mediatitzà la sort que tindria cadascú a l'exili.

Per tal d'il·lustrar un xic més les categories personals que es van veure afectades de diferent forma per aquell desarrelament, ens sembla molt útil la

interpretació que en feia Teresa Rovira. Segons la seva versió, a l'exili hi hauria hagut, ja des de bon principi, tres segments. El primer, constituït per la gent innominada que va anar a parar als camps francesos o als d'extermini; el segon, format per aquells que van passar uns anys de la seva vida amb el mínim indispensable, però en llibertat –és a dir, els d'entremig–. I el tercer, que hauria estat compost per una minoria selecta de persones –els de dalt de tot– que pogueren viure desfogadament gràcies a l'ajut d'alguns fons que van trobar-se a la seva disposició. Cap guixolenc –com hem vist– no va pertànyer a aquest últim grup. Ni tan sols el president del Parlament –i després del Govern–, Josep Irla, que es va fer càrrec, a França, d'una fàbrica de taps de suro.

Dins els camps de concentració, l'habilitat i l'astúcia eren elements essencials per a sobreviure a les adverses condicions climatològiques i, fins i tot, per a poder-ne sortir. Les maneres de fer-ho eren: ésser cridat per alguna organització política per a embarcar cap a Amèrica, tornar a Espanya, ser reclamat per familiars de nacionalitat francesa o escapar-se'n clandestinament, la qual cosa comportava perills majors si es produïa una posterior detenció, com podria ser el fet d'anar a raure als camps de càstig. En aquests camps, hi convisqueren els delinqüents i els individus *fortes têtes*, suspectes d'haver alterat l'ordre amb llur activisme polític.

Alhora, una de les opcions que les autoritats franceses contemplava amb més bons ulls era la repatriació, la qual cosa van voler accelerar des de la fi de la guerra a Espanya i, sobretot, amb la declaració de guerra a Alemanya. Les trajectòries exposades mostren com una part de l'exili cedí a les pressions de francesos i franquistes i travessà altre cop la frontera –per Irun, si es feia de la forma establerta–. Els que no van voler emprendre el camí de tornada

van sortir dels camps per substituir la mà d'obra autòctona francesa que havia estat cridada a files o per treballar al servei de l'Estat, tant en indústries de guerra com en fortificacions frontereres. Altres, mentrestant, podien marxar cap a Amèrica mitjançant el permís de les autoritats –principalment les mexicanes, dominicanes i xilenes– i allà refer, primer, la vida personal i professional i, llavors, l'activitat de partit, associativa, recreativa, cultural, etc. Amb tot, els exiliats/des que no sabien com arribar a les autoritats que podien embarcar-los cap al nou continent, per manca del contacte adequat o de la informació necessària, havien de quedar-se a

França veient com el front de guerra es desestabilitzava i, ràpidament, el país quedava dividit en dos. Els republicans que quedaren a la part ocupada foren víctimes potencials del sistema concentracionari nazi; les de la França de Pétain, malgrat gaudir d'uns teòrics avantatges sobre els altres, progressivament es van veure sotmesos també al creixent control alemany sobre les autoritats franceses i, finalment, a l'ocupació total i efectiva de França. De nou, s'obriren camps de càstig i es crearen batallons de treballadors per als que eren sospitosos d'activitats polítiques o guerrilleres. Alhora, els que gaudien d'una mínima protecció de la Legació

Acte de presentació de *El Trenta-nou*,
núm. 3 (10.01.2003).

(Autor: Bergantí. Procedència: AMSFG).

mexicana –com els membres de la Residència de Montpeller– pogueren anar desenvolupant, a l'ombra, una certa activitat política.

Tot aquest ambient, determinat per l'ocupació alemanya i la migradesa dels recursos de la Generalitat, va fer que el Govern català es mantingués tan sols com a símbol. De fet, allò que habitualment dóna sentit a una forma de govern és el fet de gestionar els afers que tenen relació amb un territori i població pròpies. A França –o, més encara, amb la diàspora, arreu del món– el Govern va perdre tot sentit i es dedicà a prestar ajuts allà on va poder, sense arribar a cap part representativa del gruix d'exiliats. És en aquesta situació en què prengueren forma les iniciatives locals o grupals, i s'erigiren en líders les persones que, pel seu tarannà, per la seva proximitat als altres refugiats, o per l'obra feta a Catalunya, mereixeren ser dipositaris de les esperances, la confiança i l'estima de la resta. De manera que, per exemple, a Montpeller fou Pompeu Fabra qui assumí aquest rol, i, és clar, també Rovira i Virgili; a Caracas, l'August Pi i Sunyer, etc. Cal ressaltar que no fou el polític el que destacà entre els altres, sinó que fou l'intel·lectual meritori o el bon professional el que esdevingué representant i símbol de cada fragment de l'exili català. Aquests intel·lectuals i professionals es convertiren en la solució a molts problemes apareguts en una situació d'expatriació. Moltes vegades va ser mitjançant l'obra cultural que es va poder arribar als altres. La cultura catalana fou compartida, però l'obra política –fragmentada per la dispersió territorial dels exiliats i, ensenes, ideològica, després d'anys de tensió provocats per un conflicte bèl·lic recent– no es propagà més enllà d'uns cercles d'afinitat massa petits. Tampoc no tingué una traducció en accions administratives, a causa de la manca d'un territori sobre el qual projectar una gestió que fes del pensament polític una

realitat palpable i no només una xerrada de cafè o de despatx de partit.

D'altra banda, l'alliberament de França comportà el ressorgiment de les institucions republicanes però també, a poc a poc, l'esvaïment del somni de veure el franquisme derrotat. La secretaria de Tarradellas a l'ERC fixà les bases per a un nou joc d'aliances polítiques, amb projectes com la Solidaritat Catalana, en la qual hi encabí fins i tot antics membres de la Lliga Catalana. Alhora, hi havia un nucli jove, dins l'ERC, concentrat al sud de França. Aquest fixava la seva acció política en el treball conjunt amb Tarradellas, la fidelitat a Irla, l'admiració de Carles Pi i Sunyer i l'oposició fervent al Moviment Socialista de Serra i Moret. D'altra banda, el seu organisme d'expressió fonamental era el setmanari *La Humanitat*. L'empenta inicial va deixar pas a un desencís per l'eternització de la situació a banda i banda de la frontera. A finals dels anys quaranta, els que pogueren tornar ho van fer, altres envellien inexorablement i uns últims van refer la vida a França o a Amèrica i deixaren de ser considerats exiliats en el sentit estricte. El món de l'exili s'anava reduint, doncs, a la minoria més polititzada.

El fet que les democràcies occidentals haguessin girat l'esquena a l'antifranquisme, interior i exterior, va desanimar els republicans. En contrapartida, els comunistes –malgrat ser perseguits en diferents llocs, sobretot a França– prenien el relleu en la capitalitat política dels darrers vint anys de l'exili, per raó de la seva sintonia amb els plantejaments dels demòcrates de l'interior i per causa del rebaixament de les seves demandes de cara a un futur canvi de règim. El purisme, representat pels exiliats que apostaven per un retorn a la forma republicana de l'Estat, es desprenia progressivament de la realitat catalana i espanyola i s'anava allunyant del reconeixement popular. Tarradellas

n'és un bon exemple. Malgrat tot, fou president de la Generalitat restablerta, després d'haver-ho estat a l'exili. La seva desvinculació, durant anys, de les plataformes democràtiques interiors li ocasionà no pocs maldecaps, malgrat que, fos com fos, tornava a encapçalar la màxima institució catalana. Altres, vells coneguts seus –del seu propi partit, d'altres formacions polítiques o de sindicats–, romangueren a França. Un altre grup de persones ja havia tornat amb anterioritat, mantenint com van poder els seus ideals. Alguns d'aquests guixolencs i habitants de la Vall d'Aro –de dins i de fora– han viscut fins avui. El testimoni d'alguns altres ha estat recollit pels seus familiars. De tots plegats hem obtingut la seva versió dels fets i el seu vistiplau perquè fos recollida en aquest treball.

Al mateix temps que un col·lectiu notable de guixolencs empenien el camí de l'exili, a inicis de 1939, el ràpid avanç militar de les tropes *nacionals* per territori català donaria pas a la imminent caiguda de tot el Principat a mans dels insurrectes. L'ocupació militar franquista de Sant Feliu el 3 de febrer de 1939 va posar immediatament de manifest que la "justícia" franquista seria implacable amb els vençuts i que la pràctica repressiva –sistemàtica, persistent i portada a terme per les autoritats militars i civils– seguia amb el mateix rigor amb què s'havia començat a aplicar des de l'inici de la guerra allà on havia triomfat el cop d'estat de 1936. La delació es convertiria en el primer pas per a procedir a la detenció d'un presumpte inculpat. Les denúncies i els empresonaments de totes aquelles persones que havien col·laborat en qualsevol dels organismes del Govern republicà, –o de les quals es coneixia una tendència política favorable al govern democràtic– començaren immediatament, el mateix mes de febrer de 1939. En aquest context, varen ser afusellats tant les autoritats republicanes

locals com els membres del comitè revolucionari, els comissaris polítics o els milicians que hom suposava que havien participat en delictes de sang –i fins en altres casos, l'aplicació de la pena es produí sobre determinats individus sense cap criteri de pes–. La justícia s'havia militaritzat i tots els delictes civils i militars passaven a ser sotmesos al codi de justícia militar, de tal manera que el consell de guerra va esdevenir el procediment habitual en l'àmbit judicial. I a fe que les noves autoritats, sorgides del triomf de les armes, anaren per feina. En una sola sessió –normalment d'una hora– eren jutjades i condemnades dotze persones que rapidíssimament podien perdre la vida, per un sol delictes: rebel·lió militar. I hem vist que, efectivament, en aquests procediments judicials tots els processats eren acusats sempre del mateix. La contradicció és evident: la majoria de guixolencs jutjats s'havien oposat, justament, a la rebel·lió militar. Es tractava, doncs, d'aplicar la justícia a l'inrevés. Va ser una brutal paradoxa que els militars insurreccionats el 18 de juliol de 1936 acusessin i condemnessin, sota l'acusació de rebels, els ciutadans que havien restat fidels al legítim Govern republicà.

Normalment, tothom era condemnat en funció d'una tipificació prèviament establerta: per auxili a la rebel·lió militar, entre 6 anys i 1 dia i 12 anys; per rebel·lió militar, de 12 anys i 1 dia a 20 anys; per adhesió a la revolta militar, de 20 anys i 1 dia fins a pena de mort. Tant el codi de justícia militar, que tipificava les penes, com el procediment jurídic sumaríssim de causes acumulades que se seguien contra els guixolencs acusats, es recolzaven també en els informes elaborats segons denúncies i informació de les noves autoritats civils locals i de particulars. Els consells de guerra funcionaven d'una manera ràpida i arbitrària: la indefensió dels processats era gairebé absoluta, ja que molts d'ells

desconeixien els càrrecs fins el moment del judici. Arribem a aquestes conclusions després d'haver analitzat un bon grapat d'expedients de conciusatans que varen ser jutjats en consell de guerra i a partir del nombre de penes de mort executades a Girona –que arribà a la xifra de 514–. La repressió va ser superior al que la majoria dels vençuts esperaven. Paral·lelament a les condemnes a mort, un altre grup de guixolencs es veié sotmès a un procés de depuració dels seus llocs de treball: de l'administració municipal i de la companyia del tren. Les noves autoritats volien un personal administratiu fidel. Tots els expedients –tant els dels consells de guerra com els de depuració– contenien informes i denúncies emesos per l'Ajuntament, la Falange, la Guàrdia Civil i per particulars. Unes acusacions que es basaven en suposicions o en rumors populars, sense que se'n comprovés la veracitat. I tot això, davant el desconcert i la passivitat dels altres veïns –conciutadans que, per por, callaven–.

Contínuament, en els judicis que hem intentat resumir, es fa referència a la repressió republicana que, durant la Guerra Civil, es va portar a terme a Sant Feliu. Ningú no nega les injustícies comeses a Catalunya –també a Sant Feliu– a la rereguarda. Ara bé, l'origen d'aquella violència l'hem de veure com la conseqüència directa d'un intent de cop d'estat militar contra un govern legalment constituït que desembocà en una guerra civil, a banda del fet que la repressió republicana es va fer en contra de les disposicions de les autoritats legítimes. Cal, doncs, no confondre, interessadament, les dues repressions. La repressió franquista –de caràcter totalment diferent, com hem vist– no s'explica per un efecte de reacció a la republicana. La dictadura de Franco tenia un objectiu i un ideari molt clar: crear un nou ordre: un Nuevo Estado defensor d'un únic nacionalisme –l'espanyol–, de la propietat

privada dels mitjans de producció i dels interessos de les classes burgeses, legitimat alhora per l'estament religiós i la moral catòlica. Un nou Estat que va necessitar crear un potent aparell de propaganda al servei del seu ideari i de la seva política i, al mateix temps, un enorme aparell repressiu. I, així, els militars, junt amb les autoritats civils i la classe social que els donà suport, van aconseguir el que s'havien proposat: desfer la tradicional trajectòria política de Sant Feliu, basada en el republicanisme federal. També acabaren definitivament amb el vigor de l'associacionisme obrer, que tenia com a punta de llança el sindicat –aquí majoritari– de la CNT. La repressió exercida de forma directa sobre els vençuts configurava, doncs, una de les peces cabdals de l'engrenatge concebut per la maquinària franquista amb la finalitat d'assolir la imposició d'aquests objectius.

Així, en aquest marc més general que acabem d'exposar, hem definit la repressió directa franquista com el conjunt de mecanismes cruentos a través dels quals el nou règim va intentar de recuperar per a la seva causa un sector dels vençuts –segregant-los de la vida normal per reeducar-los– o bé d'eliminar-los físicament si eren considerats irrecuperables per al Nuevo Estado. En aquest sentit, la població que restà a Sant Feliu fou dividida en *afectos* i *desafectos* al nou règim. Els joves en edat militar classificats com *desafectos* passaren per un procés concentracionari que implicava la detenció, l'internament i l'enviament a altres destins: les unitats disciplinàries de soldats treballadors. Una altra part de la població guixolencsa va experimentar en pròpia carn el dolor i la humiliació de veure's sotmesa a una pantomima de justícia que podia acabar amb la mort, o amb penes de reclusió perpètua o temporal. Una de les lleis més significatives –la Ley de Responsabilidades Políticas del 9 de gener

de 1939– es va poder aplicar a tots aquells que havien contribuït “a la subversión roja desde 1934”. Concretament, des dels anomenats fets d'Octubre de 1934, i quan la afiliació sindical o la militància en partits d'esquerra era una decisió lliure i completament legal. Dins el marc global de la repressió directa exercida pels vencedors, la Ley de Responsabilidades buscà essencialment l'aplicació de condemnes de tipus econòmic i polític –multes, confiscacions de béns i inhabilitacions–.

En aquest treball hem intentat fer una estimació aproximada dels guixolencs que varen ser objecte –quantificable– d'aquestes formes diverses de repressió directa que hem exposat. Deixant de banda tots els presoners fets al front de guerra que passaren pels camps de concentració –impossible, per ara, de tenir-ne constància documental–, són 74 els joves en edat militar que es veieren obligats a reeducar-se en unitats disciplinàries de soldats treballadors. Tot i que aquesta no és una dada encara exhaustiva. Així mateix, dels 128 guixolencs que varen ser jutjats per un tribunal militar, una vintena –veïns de Sant Feliu o residents a la Vall d'Aro o en altres poblacions– varen ser condemnats a mort i afusellats, i 108 varen ser sentenciats a diverses penes de presó. D'altra banda, 23 empleats de l'Ajuntament guixolenc varen ser sancionats, i 19 de la companyia del tren foren depurats dels seus llocs de treball. Finalment, 29 persones varen ser objecte d'un expedient de responsabilitats polítiques. En el seu conjunt, el nombre de guixolencs represaliats directament, pels mecanismes esmentats, representà un 3% de la població de 1936. Val a dir que encara parlem d'apreciacions aproximatives per no haver fet un estudi exhaustiu de totes les fonts escrites, llevat dels expedients dels consells de guerra que hem estudiat amb més detall i que, en aquest llibre, per raons òbvies d'espai, tan sols apuntem.

Així arribem, finalment, a una sola conclusió pel que fa al concepte de justícia franquista. Totes les execucions i condemnes responien a la mateixa idea: la justícia com a instrument de venjança sobre els vençuts, d'anul·lació de tot tipus d'oposició i, doncs, de defensa del Nuevo Estado contra els ciutadans *desafectos* i, fins i tot, indiferents. Una justícia que, en realitat, era una imposició política per la via de la violència, sense cap referent democràtic d'un poder judicial independent. No és només que els judicis que hem vist presentessin deficiències formals –que també n'hi havia–, com la indefensió i altres mancances ja citades. Ni que les acusacions dels gestors, falangistes, guàrdies civils i particulars fossin considerades determinants –com així era– sense comprovar-les mínimament. No. Es tractava, senzillament, que la “justícia franquista” no era tal –no era justícia– per injusta, inconstitucional i inhumana. La presumpció d'innocència i el dret a un judici just, per tant, difícilment van ser respectats. Aquesta constatació final tan sols pot tenir una única conseqüència per a la nostra societat actual, que es basa en l'estat de dret i que reclama com un dels seus pilars fonamentals la igualtat constitucional i el respecte dels drets jurídics de tots i cadascun dels seus ciutadans: l'anul·lació de totes les sentències judicials emeses pels tribunals franquistes.

Mentre que la repressió directa –nombre d'afusellats, empresonats, batallons disciplinaris i penats, etc.– és més fàcil de detectar objectivament, perquè fins i tot la podem quantificar, la repressió que aquí hem anomenat indirecta, i que afectà de forma transversal la gran majoria de la població, ja es més difícil d'avaluar, i la visió forçosament subjectiva de la memòria oral fa que el seu estudi sigui més complex. És per això que hem intentat d'abordar-la aproximant-nos a la figura de la dona. Dit d'una altra manera, la situació del col·lectiu femení durant el

franquisme constituïria la màxima expressió d'aquella repressió generalitzada que anomenem indirecta. L'elecció de la dona com a centre d'aquesta part del nostre estudi no amaga, tanmateix, un segon objectiu: reivindicar en la mesura del possible –i en la seva justa dimensió– el paper com a subjecte històric d'un col·lectiu humà que tradicionalment ha estat relegat a un segon terme pels investigadors i els historiadors a l'hora d'afrontar l'estudi del passat. És per aquesta raó que també hem volgut recuperar la veu col·lectiva d'aquelles dones de les quals ningú no recorda el nom, les dones que dia a dia varen tirar les llars del país endavant, aquelles sense les quals els homes no haguessin pogut fer les seves guerres i aconseguir els triomfs personals. Històries increïbles, dures, reals, que difícilment s'han explicat; històries de dones fortes que varen lluitar per uns ideals, protagonistes d'una història que les va oblidar.

Durant la República, la igualtat de drets en el treball, el divorci i el vot femení varen ser punts bàsics i necessaris per a l'emancipació –almenys inicial– de la dona i la seva introducció en l'esfera pública. Així, es varen realitzar modificacions en la legislació que varen afectar directament la seva situació i, per exemple, el divorci o l'avortament es convertiren en una opció personal. Amb la victòria de Franco, en canvi, les millores de la República no només varen ser tallades de soca-rel sinó que el nou règim va tornar a promoure els ideals que dominaven abans de l'etapa reformista republicana, sense oblidar que la repressió directa i l'exili de 1939 afectaren també les guixolenques.

El Nuevo Estado va trobar, doncs, en el col·lectiu femení que va romandre al país una manera fàcil i eficaç de dur a terme la implantació del model de societat desitjat i de retorn a l'antic ordre. Directament, mitjançant la llei, o indirectament, a través de

l'Església. D'aquesta manera, van desaparèixer el matrimoni civil i el divorci, i es penalitzà l'avortament, entre altres. Fins i tot quedà prohibit qualsevol intent de control de natalitat. No en va, independentment de la seva classe social o la pertinença al bàndol guanyador o perdedor de la guerra, la dona quedà relegada de nou a un paper estrictament biològic: tenir fills i cuidar de la família. A més, a nivell jurídic i econòmic tornà a dependre absolutament del pare, primer, i posteriorment del marit.

Al retorn de la dona a les labors domèstiques calgué sumar-hi la desigualtat de salaris en aquelles dones que, malgrat tot, continuaren vinculades per una raó o altra a l'àmbit laboral. Malgrat que era mal vist que la dona treballés, especialment en els sectors socialment i econòmicament benestants, el cert és que la precarietat i la gana de la postguerra empenyeren moltes dones de classe baixa a haver de treballar fora de casa, amb l'inconvenient –i el sobreesforç– d'haver de combinar les feines domèstiques amb les de fora de la llar. A les joves se'ls intentava allunyar del món del treball amb una educació clarament diferenciada, bàsica, que les deixava sense capacitat de superació professional i personal. Es fomentava la idea que a la dona no li calia anar a escola, que ja tenia altres missions a la vida prou importants, com el marit i la maternitat, la qual cosa acostumava a submergir-la en un nivell d'analfabetisme i d'incultura major que el de l'home.

Així doncs, la redefinició dels rols de gènere determinaren que el sexe masculí continuaria dominant l'àmbit públic i de poder, mentre que la dona li faria la vida més fàcil des de l'àmbit privat. Perquè això no fos tan evident, el discurs es disfressaria destacant la importància de la dona per a la reconstrucció de la nova pàtria, una pàtria que sense ella no hagués estat possible. La dona, com a mare i

educadora, era la figura perfecta per a inculcar els valors i normes que havien d'arribar a la resta de la societat. I, sota aquesta macabra veritat, s'hi ocultava la negació d'autonomia al sexe femení, el qual havia d'estar enterament disposat a servir durant tota la seva vida el masculí, cobrint-li les necessitats bàsiques, procurant per l'honra de la seva família, criant els futurs homes del país i les seves futures i submises servidores, i cuidant-los durant tota la vida amb devoció, sobretot un cop malalts o al final dels seus dies. Paral·lelament a la nova legislació, que relegà la dona a l'àmbit domèstic de la llar, i juntament amb la doctrina catòlica, el franquisme diposità en un organisme de gènere específic, la Sección Femenina –vinculada a la Falange– la tasca d'educar de nou el col·lectiu femení en els paràmetres del règim i d'inculcar a la dona aquests valors. La voluntat de la dictadura d'aplicar una estricta i obsessiva moral de conducta pública i privada al conjunt de la societat per mitjà d'una dura interiorització de normes de conducta, de l'autocensura i de la negació assolí en la dona el seu màxim exponent. La censura als llibres, cines i espectacles, la prohibició del divorci, el control de la vestimenta, la perversitat dels vestits de bany i de la platja, la impossibilitat d'anar sola amb la parella, l'obligació d'assistir al ball acompanyada per la mare, la prohibició de qualsevol mètode anticonceptiu i de l'avortament, la prohibició de poder fumar o beure alcohol en públic, la negació del dret a votar –quan fou possible fer-ho, encara que només es tractés de forma fictícia–, la necessitat del permís marital tant per a treballar com fins i tot per a cobrar una herència del pare. Tot plegat són exemples del control social de l'època, i de la retallada de llibertats que, amb major cruesa que la resta de la societat, va patir durant molts anys la dona, víctima de la repressió indirecta aplicada pel règim franquista.

Sovint aquesta repressió indirecta és va portar a terme sota la invocació de la religió catòlica, que fou un dels pilars ideològics del Nuevo Estado. A la vegada, cal no perdre de vista que, malgrat els anys de la Segona República i l'arrelament dels moviments anarcosindicalistes tant a Catalunya en general com a Sant Feliu en particular, el pes de la tradició catòlica en el conjunt de la societat contribuï al fet que la dona assimilés més fàcilment els continguts ètics i morals imposats per la ideologia franquista. Franco i els seu seguidors van aferrar-se a la religió catòlica per dur a terme el seu objectiu, que era acabar amb el més mínim índex d'autoafirmació i llibertat individual.

Cap a finals dels anys seixanta, la situació del gènere femení començà a experimentar una tímida millora, tot i que els rols bàsicament seguien sent els mateixos. Paral·lelament a la tímida eclosió d'un moviment de rebuig a la dictadura i a l'arribada de noves idees mitjançant el turisme estranger, aparegueren les primeres veus que propugnaven que la dona valia per ella mateixa i que havia de ser considerada com un ésser independent del gènere masculí. Tot i això, continuava la idea que l'únic objectiu de la dona era la maternitat. Se li va permetre tenir més llibertats i realitzar més activitats, però havia de continuar fent tot el que tradicionalment feia dins de casa. El que en un inici semblava un gran avenç per a la situació de la dona va ser un mínuscul pas que, de fet, li atorgava més feina. Molt lentament aquesta situació aniria canviant, tot i que a la dona de finals de la postguerra encara li quedava un llarg camí per recórrer.

Amb la mort del general Franco, el novembre de 1975, s'obrí un nou període històric per al nostre país, que ja s'anunciava des de feia uns anys amb la fortalesa i generalització de la resistència antifranquista. La força de la mobilització democrà-

tica trencà la inèrcia de les institucions del règim, i obrí el camí de la reforma cap a les llibertats democràtiques. Era la transició –de la dictadura a la democràcia–, que s'assolí sense trencaments violents però, a canvi de no poques contrapartides. Les eleccions de 1977 posaren fi, formalment, al període de dictadura franquista. És indubtable, tanmateix, que aquesta mena de transició tingué un elevat preu: un pacte d'oblit d'un període històric tan crucial per a la societat espanyola del segle XX. I aquesta desmemòria potser ha comportat també l'absència d'estímul vers la recerca i la difusió de la història local d'aquest període, que hem constatat pel que fa a la comarca del Baix Empordà. Un altre motiu d'aquesta mancança podria ser la complexitat, el risc o compromís a l'hora d'estudiar uns temes tan recents, que encara són un referent en la vida pública i que, doncs, poden suscitar polèmica. Sense cap mena de dubte, les facilitats que avui trobem en l'accés als arxius ofereixen moltes possibilitats als investigadors, difícilment imaginables anys enrere. Els arxius locals i provincials, els arxius judicials, l'arxiu del Govern Militar de Barcelona –que ens ha ofert tota mena de facilitats per a estudiar els expedients dels consells de guerra dels guixolencs– o els estatals, com l'Archivo General de la Administración o l'Archivo Histórico Nacional, ofereixen els seus fons documentals als investigadors cada vegada amb menys restriccions, en favor de l'interès general que té, per a una societat que aspira a ser madura des del punt de vista democràtic, el coneixement i la difusió del seu passat. Ara bé, també les fonts documentals tenen les seves limitacions, i per aquesta raó hem hagut de recórrer igualment a les fonts orals susceptibles de ser interrogades que, malauradament i per raons biològiques, a causa de la llarga espera que ha comportat assumir amb naturalitat la investigació

de la Guerra Civil i del franquisme, cada vegada són més escasses.

Per tot plegat, el fet que l'estudi del franquisme, a nivell local, sigui un repte difícil no vol pas dir que no sigui, alhora, urgent d'abordar-lo. Precisament, el llibre que teniu a les mans representa la nostra petita contribució a clarificar el coneixement d'aquesta convulsa etapa de la nostra història recent; amb el propòsit, alhora, que serveixi d'estímul per tal que altres persones continuïn la tasca d'estudiar i donar a conèixer a la societat civil aquells anys tan grisos però alhora transcendents per a comprendre el nostre present i encarar amb garanties d'èxit la defensa dels valors democràtics en el futur.

Marc Auladell Agulló
Jordi Gaitx Moltó
Verònica García López
Àngel Jiménez Navarro
Esther Plaza Massó

Sant Feliu de Guíxols, novembre de 2006

Bibliografia

Introducció

- BARALLAT, Jaume. "El paper de l'Església: del nacional-catolicisme a la dissensió", dins *Escola Catalana*. Barcelona: Omnium Cultural, 2002, p. 19-23. [Any XXXVII, Nov. 2002. Núm 394.]
- CALVET, Felip; ROIG ROSICH, Josep M. *Josep Irla. President de la Generalitat de Catalunya a l'exili*. Barcelona: Teide, 1981.
- CARDONA, Gabriel. "Milicias y ejércitos", dins *La Guerra Civil*. Madrid: Historia 16, 1986.
- CLARA, Josep. *Girona sota el franquisme, 1939-1976*. Girona: Ajuntament de Girona, 1991.
- CLARA, Josep. *El partit únic. La Falange y el Movimiento a Girona (1935-1977)*. Girona: Cercle d'estudis històrics i socials de Girona, 1999.
- DUARTE, Àngel. *Història del republicanisme a Catalunya*. Lleida, Vic: Pagès, Eumo, 2004.
- DEL RÍO Cisneros (comp.). *Discursos y mensajes del jefe del Estado (1964-1967)*. Madrid: Publicaciones españolas, 1968.
- ELLWOOD, Sheelagh. *Historia de la Falange Española*. Barcelona: Crítica, 2001.
- FONTANA, Josep. "La Segona República Espanyola", dins *L'Avenç*, 269, 2002, pàg. 4-8.
- GONZÁLEZ, Sancho. *España ante el mundo. 25 años de historia*. Madrid, 1962.
- JACKSON, Gabriel. *La República española y la Guerra Civil: 1931-1939*. Barcelona: Crítica, 1999.
- JIMÉNEZ, Àngel. *Sant Feliu de Guíxols (1939-1975)*. Sant Feliu de Guíxols: Servei de Publicacions de l'Ajuntament, 1996.
- MAYMI, Josep. "La violència a la reraguarda", dins *Imatges 1936-1939: la Guerra Civil a les comarques gironines*. Girona: El Punt, 2006.
- MASSOT i MUNTANER, Josep. *Església i societat a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.
- MOLINERO, Carme; YSAS, Pere. *El règim franquista. Feixisme, modernització i consens*. Barcelona: Eumo, 2003.
- MONTERO, José Ramón. "Los católicos y el Nuevo Estado: Los perfiles ideológicos de la ACNP durante la primera etapa del franquismo", dins *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica, 2000, p.100-123.
- PAGÈS i BLANCH, Pelai. "República Espanyola, Segona" i "Guerra Civil espanyola", dins MESTRE i CAMPI, Jesús (dir.). *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, El Punt, 1999.
- PRESTON, Paul. *Franco: Caudillo de España*. Barcelona: Grijalbo, 1994.
- PRESTON, Paul. *La Guerra Civil española*. Barcelona: Random House Mondadori, 2004.
- RAGUER, Hilari. *La pólvora y el incienso. La Iglesia y la Guerra Civil española (1936-1939)*. Barcelona: Península, 2001.
- RAHOLA, Carles. "Notes sobre la proclamació de la República a Girona", dins *Revista de Catalunya*, 70, 1931.
- RIQUER, Borja de; CULLA, Joan B. "El franquisme i la transició democràtica. 1936-1939", dins *Història de Catalunya*. Pierre Vilar (dir.). Vol. VII. Barcelona: Edicions 62, 1989.
- RIQUER, Borja de. *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 9 (1999). Barcelona: *Gran Enciclopèdia Catalana*, 1995-2000.
- SECCIÓN FEMENINA DE FET y DE LAS JONS. *Enciclopedia elemental*. Madrid, 1962.
- SOLÉ Tura, Jordi. "Unidad y diversidad en la oposición al franquismo", dins *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica, 2000, p.123-142.
- STAUFFER, Clarita. *Sección Femenina de Falange española tradicionalista de las J.O.N.S.*
- SUSTER, Roberto. *El bolchevismo contra Europa*. Madrid: Editora Nacional, 1943.
- TUÑÓN de Lara, Manuel (dir.). *Historia de España. España bajo la dictadura franquista (1939-1975)*. Vol. 10. Barcelona: Labor, 1981.
- TUSELL, Javier (dir.). *Historia de España. La época de Franco. Desde el fin de la Guerra Civil a la muerte de Franco (1939-1975)*. Vol. 13. Madrid: Espasa Calpe, 1997.
- TUSELL, Javier (dir.). *Historia de España. De la muerte de Franco a la consolidación de la democracia*. Vol. 14. Madrid: Espasa Calpe, 1997.

VILANOVA I VILA-ABADAL, Francesc. "Luigi Sturzo i la Guerra Civil espanyola, a través de la seva correspondència", dins BUSQUETS, Joan; MARTINELL, Maria (ed.). *Fe i teologia en la història. Estudis en honor del Prof. Dr. Evangelista Vilanova*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

1. La configuració local del nou règim

A.A.D.D. "Dossier: El personal polític del primer franquisme a Catalunya", dins *L'Avenç*, núm. 157, març, 1992.

A.A.D.D. "Dossier: El Frente de Juventudes i la Sección Femenina a Girona", dins *Revista de Girona*, núm. 153, juliol-agost, pp. 69-87, 1992.

A.A.D.D. "Dossier. Els Ajuntaments i el «nou ordre» franquista", dins *L'Avenç*, núm. 197, 1995.

AGUSTI ROCA, Carme. "«¡Rusia es culpable!»". Memoria y olvido de la División Azul", dins *Enfrontaments civils: postguerras i reconstruccions. Segon congrés Recerques. Lleida, 10-12 d'abril de 2002*, Lleida: Associació Recerques / Pagès Editors, vol. II, p. 627-639, 2002.

ANTÓN PELAYO, Javier. "El control policial de la frontera nord-est durant el primer franquisme", dins TUSELL, Javier; SUBIRO, Susana; MARIN, José M.; CASANOVA, Marina (ed.) *Congreso Internacional El régimen de Franco (1936-1975). Política y relaciones exteriores*. UNED, Madrid, Tom I, p. 227-236, 1993.

AULADELL, Marc. "La recuperació de l'activitat religiosa a la parròquia guixolencà l'any 1939, segons el seu rector", dins *El Trenta-nou*. Butlletí informatiu del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro, núm. 5, gener, p. 3, 2005.

AULADELL, Marc; DIAZ, Joaquim; GAITX, Jordi. "Pere Pujol Jordana, el compromís amb l'ideal comunista", dins *El Trenta-nou*. Butlletí informatiu del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro, núm. 3, desembre, p. 6-8, 2003.

AULADELL, Marc; GAITX, Jordi; PLAZA, Esther. "L'església catòlica en el marc de la postguerra", *El Trenta-nou*. Butlletí informatiu del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro, núm. 5, gener, p. 2-8, 2005.

BAGUÑA, Josep; MANENT, Frederic; NUALART, Jaume; SOLÉ GALCERAN, Enric (equip de redacció). *La Federació de Joves Cristians de Catalunya (contribució a la seva història)*. Barcelona: Editorial Nova Terra, 1972.

BARCIELA, C.; LÓPEZ, M. I.; MELGAREJO, J.; MIRANDA, J.A. *La España de Franco (1939-1975). Economía*. Madrid: Síntesis, 2001.

BORRÁS, Mercè. "Les nenes austríques acollides a Girona l'any 1949", dins *Revista de Girona*, núm. 184, setembre-octubre, p. 30-35, 1997.

BUSSOT, Gerard. *Indústries, comerços i serveis. Sant Feliu de Guíxols (1800-1930)*. Sant Feliu de Guíxols: El Carilet Edicions, 2002.

CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio. "La vuelta a la historia: caciquismo y franquismo", dins *Franquismo. Historia Social*, núm. 30, València, 1998.

CENARRO, Àngela. *La sonrisa de Falange. Auxilio Social en la guerra civil y en la posguerra*, Barcelona: Crítica, 2006.

CENTRAL NACIONAL SINDICALISTA DE GERONA, *Memoria que el delegado Sindical Provincial de GERONA formula sobre las actividades de la Delegación durante el año 1939*. Girona: Talleres Dalmau Carles Pla, 1939.

CLARA, Josep. "Bombardeig de Roses i nit de terror", dins *Revista de Girona*, núm. 118, setembre-octubre, p. 72-76, 1986.

CLARA, Josep. *El personal polític de l'Ajuntament de Girona (1917-1987)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1987.

CLARA, Josep. "Els governadors civils del franquisme a Catalunya. Notes sociològiques", dins *L'època franquista. Estudis sobre les comarques gironines*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1989.

CLARA, Josep. *Girona sota el franquisme 1939-1976*. Girona: Diputació, 1991 (a).

CLARA, Josep. "Els referèndums franquistes al Baix Empordà", dins *Estudis del Baix Empordà*, núm. 10. Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà, 1991 (b).

CLARA, Josep. "Els ex-combatents franquistes a les comarques gironines", dins *Revista de Girona*, núm. 152, maig-juny, 1992.

CLARA, Josep. "La farsa de les eleccions municipals franquistes: l'exemple del partit judicial de la Bisbal (1948)", dins *Estudis del Baix Empordà*, núm. 15. Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà, 1996.

CLARA, Josep. *El Partit Únic. La Falange i el Movimiento a Girona (1935 - 1977)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1999.

CLARA, Josep. "El personal polític", dins FIGUERAS, Narcís; REYES, Antoni (eds.). *Guerra civil i franquisme seixanta anys després*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 2000.

CLARA, Josep. "Després de la Guerra: la postguerra militaritzada", dins *Enfrontaments civils: postguerras i reconstruccions. Segon congrés Recerques. Lleida, 10-12 d'abril de 2002*. Lleida: Associació Recerques / Pagès Editors, vol. II, p. 716-725, 2002.

CLARA, Josep. "La mobilització del franquisme rural. La reorganització del sometent a la província de Girona", dins *Franquisme i món rural a Catalunya. Estudis d'Història Agrària*, núm. 16. Barcelona: Publicacions de la UB, 2003.

CLARA, Josep. "La multitud contra els agents de taxes: una revolta a Ripoll el 1947", dins *Estudis d'Història Agrària. Homenatge al Dr. Emili Giral i Raventós*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la UB, p. 265-279, 2004.

CLARA, Josep. "Crònica del bisbat de Girona", dins *L'Església catalana durant el franquisme (1939-1975). Apunts per a una història*, volum II. Barcelona: Editorial Claret, p. 11-107, 2005.

- CLARA, Josep; CORNELLÀ, Pere. "Falange Española a les comarques gironines", dins *Plecs d'Història local. L'Avenç*, núm. 92, abril, p. 22-27, 1986.
- COROMINAS, F. Xavier; MUÑOZ, Josep M. "La repressió a la guerra i a la postguerra a Sant Feliu de Guíxols (1936-1940)". Treball inèdit, 1984.
- DELAUNAY, Jean-Marc. "La liquidation des avoires allemands en Espagne", dins ÉTIENNE, Jean-Pierre; UROUJO, José Ramón (eds.) *España, Francia y la Comunidad Europea. Actas del segundo Coloquio hispano-francés de historia contemporánea celebrado en Aix-en-Provence los días 16, 17 y 18 de junio de 1986*. Madrid: CSIC. p. 219-245, 1989.
- DOLL-PETIT, Rubèn. "Aproximació al personal polític de Blanes a l'inici del franquisme", dins FIGUERAS, Narcís; REYES, Antoni (eds.). *Guerra civil i franquisme seixanta anys després*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans, 2000.
- DOLL-PETIT, Rubèn. "Fugida i adhesió de la classe dirigent guixolenc, 1936-1939", dins *L'Arxau. Informatiu de l'Arxiu, Museu, Educació i Biblioteca*. Sant Feliu de Guíxols, núm. 50, novembre, 2004.
- ELLWOOD, Sheelagh. *Historia de Falange Española*. Barcelona: Crítica, 2001 (1a ed. 1984).
- ESTEVA, Lluís. "Autoritats municipals i eclesiàstiques de Sant Feliu de Guíxols des del 1800 fins avui", dins *Estudis del Baix Empordà*, núm. 3. Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà, 1984.
- FABRE, Jaume. *Els que es van quedar. 1939: Barcelona, ciutat ocupada*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.
- FONT, Jordi. "Aspiramos a transformar totalmente la vida en España. Actituds de la població davant la implantació del Nuevo Estado. La política com a religió i la religió com a política", dins *Temps de Postguerra. Estudis sobre les comarques gironines (1939-1955)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, p. 171-194, 2000.
- FONT, Jordi. *¡Arriba el campo! Primer franquisme i actituds polítiques en l'àmbit rural nord-català*. Girona: Diputació, 2001.
- FONTANA, Josep (ed.). *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica, 1986.
- GAITX, Jordi; LEÓN, Andreu; MAURICI, Albert; SOLÀ, Josep. "La depuració de la biblioteca del Casino dels Nòis. Un cas de violència ideològica franquista (febrer de 1939)", dins *Premis Literaris Àncora. Any 2000*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- GARCÍA VILALLONGA, Borja. "Nazis a la Costa Brava", dins *El Temps*, núm. 997. València, juliol de 2003.
- GAY, J. Víctor. "Els gironins de la División Azul", dins *Revista de Girona*, núm. 215, novembre-desembre, p. 39-47, 2002.
- JIMÉNEZ, Àngel. "Moviment cooperatiu a Sant Feliu de Guíxols (1885-1939)", dins *Estudis sobre temes del Baix Empordà*. Sant Feliu de Guíxols: Institut d'Estudis del Baix Empordà, p. 243-302, 1983.
- JIMÉNEZ, Àngel. "El republicanisme guixolenc reflectit en les eleccions del període republicà (1931-1936)", dins *La II República, 60 anys després*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1991.
- JIMÉNEZ, Àngel. "Del govern local guixolenc, sota la Dictadura de Primo de Rivera", dins *La Dictadura de Primo de Rivera. Estudis sobre les comarques gironines*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1992.
- JIMÉNEZ, Àngel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament. Servei de Publicacions i d'Arxiu de l'Ajuntament, 1995.
- JIMÉNEZ, Àngel. *Sant Feliu de Guíxols (1939-1975)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament. Servei de Publicacions i d'Arxiu, 1996.
- JIMÉNEZ, Àngel. *Sant Feliu de Guíxols. Una lectura històrica*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 1997.
- JIMÉNEZ, Àngel. "L'Ametller, una finca guixolenc pretin-guda pel comú, residència «Isabel la Catòlica» de Educación y Descanso (1939-1962)", dins *Temps de postguerra. Estudis sobre les comarques gironines (1939-1955)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, p. 215-243, 2000.
- JIMÉNEZ, Àngel. "Apunts per a la història de la primera oposició al franquisme a Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro", dins *El Trenta-nou*. "La primera oposició al franquisme". Butlletí informatiu del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro, núm. 3, desembre, p. 2-4, 2003.
- JIMÉNEZ, Àngel. *Memòria de la postguerra (1940-1960)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament / Diputació de Girona, 2005.
- JIMÉNEZ, Àngel. *Sants Boada i Calsada*. Valls: Fundació Roca i Galès / Cossetània Edicions, 2006.
- JIMÉNEZ, Montse. "Actituds de l'Església gironina durant el primer franquisme", dins *Església i societat a la Girona contemporània*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, p. 205-222, 1993.
- MARIN, Martí. "Franquismo y poder local. La puesta en marcha de la democracia orgánica municipal en la Cataluña urbana", dins TUSELL, Javier; SUEIRO, Susana; MARIN, José M.; CASANOVA, Marina (ed.) *Congreso Internacional El régimen de Franco (1936-1975). Política y relaciones exteriores*. UNED, Madrid, Tom I, p. 569-579, 1993.
- MARIN, Martí. "Franquisme i poder local. Construcció i consolidació dels ajuntaments feixistes a Catalunya, 1938-1949" dins *Recerques*, 31. Barcelona: Curial, 1995.
- MARIN, Martí. "Existí un catalanisme franquista?", dins *El catalanisme conservador*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Quaderns del Cercle (número?), p. 271-292, 1996.
- MARIN, Martí. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*. Lleida: Pagès Editors, 2000.
- MARIN, Martí. *Història del franquisme a Catalunya*. Vic / Lleida: Eumo editorial/Pagès editors, 2006.
- MARTÍNEZ HOYOS, Francisco. "Uno de los rostros de la victoria: la Acción Católica de la posguerra", dins les

actes de les *Jornades sobre la fi de la Guerra Civil*. Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i la Comarca, 1999.

MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere. "*Patria, justicia y pan*". *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya*. 1939-1951. Barcelona: La Magrana, 1985.

MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere. "El fracàs de l'obra predilecta del règim", dins UCÉLAY, Enric (dir.) *La joventut a Catalunya al segle XX*. Barcelona: Diputació de Barcelona, p. 371-387, 1987.

MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere. *El règim franquista. Feixisme, modernització i consens*. Vic: Eumo, 1992.

MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere. "Un instrumento esencial del régimen franquista: la Organización Sindical" a TUSELL, Javier; SUEIRO, Susana; MARIN, José M.; CASANOVA, Marina (ed.) *Congreso Internacional El régimen de Franco (1936-1975). Política y relaciones exteriores*. UNED, Madrid, Tom I, p. 89-97, 1993.

MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere. "El primer franquisme", dins *Temps de Postguerra. Estudis sobre les comarques gironines (1939-1955)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, p. 3-24, 2000.

MORADIELLOS, Enrique. *La España de Franco. Política y sociedad*. Madrid: Síntesis, 2000.

MORANT, Toni. "¡Viva Alemania! ¡Saludo a Franco! La visita de les joves hitlerianes", dins *L'Avenç*, núm. 309, gener, p. 46-49, 2006.

NICOLÁS, Encarna. "Los poderes locales y la consolidación de la dictadura franquista" dins *Ayer*, núm. 33: Madrid: Marcial Pons, 1999.

PAGÈS, Pelai; PAYERAS, Miquel (coords.). "Dossier. L'ofensiva final del feixisme", dins *El Temps*, núm. 1.022. València, gener de 2004.

PRESTON, Paul. *La política de la venganza. El fascismo y el militarismo en la España del siglo XX*. Barcelona: Ediciones Península, 2004.

RAGUER, Hilari. "L'Església i el règim de Franco", dins BENET, Josep (coord.). *Sobreviure el franquisme. Afers, fells de recerca i pensament*, núm. 22. Catarroja, 541-554, 1995.

RIQUER, Borja de; CULLA, Joan B. "El Franquisme i la transició democràtica (1939-1988)", dins VILAR, Pierre (dir.) *Història de Catalunya*, vol. VII. Barcelona: Edicions 62, 1989.

RISQUES, Manel (dir.); DUARTE, Àngel; RIQUER, Borja de; ROIG ROSICH, Josep M. *Història de la Catalunya Contemporània*. Barcelona: Pòrtic, 1999.

RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Javier. "La creación de un estado tras la Guerra Civil (1936-1951)", dins *Enfrentaments civils: postguerras i reconstruccions. Segon congrés Recerques*. Lleida, 10-12 d'abril de 2002, Lleida: Associació Recerques / Pagès Editors, vol. II, p. 1155-1169, 2002.

SÁNCHEZ RECIO, Glicerio (ed.). "El primer franquismo (1936-1959)", dins *Ayer* núm. 33, Madrid, 1999.

TUSELL, Javier. *Franco y los católicos. La política interior española entre 1945 y 1957*. Madrid: Alianza, 1984.

VINYOLES, Carme. "La masovera de Sant Benet disparà per no perdre tota una vida de misèria", dins *Presència*, núm. 739, 20 d'abril de 1986 (a).

VINYOLES, Carme. "Tres anys d'explosió revolucionària sota la guerra a Sant Feliu", dins *Presència*, núm. 754, 3 d'agost de 1986 (b).

VIVER PI-SUNYER, Carles. *El personal político de Franco, 1936-1945. Contribución empírica a una teoría del régimen franquista*. Barcelona: Vicens-Vives, 1978.

II. L'exili de 1939

AGUILAR, Marc (i altres). *El contraban*. Girona: Diputació de Girona, Caixa de Girona, 2001.

ALIER I AIXELÀ, Roger. "Exili", dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 10. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1987.

AULADELL AGULLÓ, Marc. "De Sant Feliu i la Vall d'Aro als camps de la mort. Guixolencs víctimes de la barbàrie nazi", dins *El Trenta-nou*, 6, 2006.

AULADELL AGULLÓ, Marc; DIAZ OLIVERAS, Quim; GAITX MOLTÓ, Jordi. "Pere Pujol i Jordana, el compromís amb l'ideal comunista", dins *El Trenta-nou. Butlletí informatiu del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols*, 3, 2003.

BORRÀS I DOLERA, Mercè. *Refugiats/des (1936-39)*. Girona: Diputació de Girona, Caixa de Girona, 2000.

BOUDET, Jacques. *Les Mots de l'Histoire*. París: Robert Laffont, 1990.

BUSSOT I LINÓN, Gerard. "Dimes Bussot i Rourich (Sant Feliu de Guíxols, 1894 - Valbonne (França), 1891)", dins *Ancora*, 1992 [24 de desembre].

CABRÉ I LLORET, Salvador. "La Generalitat de Catalunya durant el primer exili (febrer 1939 - juny 1940)", dins *Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius*, 29, 2001.

CALVET, Felip; ROIG ROSICH, Josep M. *Josep Irla. President de la Generalitat de Catalunya a l'exili*. Barcelona: Teide, 1981.

CANER, Pere. *La Vall de Calonge*. Girona: Ajuntament de Calonge i Generalitat de Catalunya, 1983.

"Carta de Josep Irla i Bosch adreçada a Martí Rouret i Callol, l'any 1940", dins *L'Arjau*, 39, 2001.

CLARA, Josep; JIMÉNEZ, Àngel. *El federal Pere Caimó, 1819-1878*. Barcelona: Pòrtic, 1975. Llibre de butxaca, 99.

CORREDOR, Josep M. "Unes generacions sense mestratges", dins *De casa i d'Europa*. Barcelona: Selecta, 1971.

DIAZ ESCULIES, Daniel. *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*. Barcelona: La Magrana, 1993.

DOLL I PETIT, Rubèn. "El primer èxode. La fugida d'una classe dirigent l'any 1936". [Treball de recerca inèdit. Girona: Universitat de Girona], 2000.

DREYFUS-ARMAND, Geneviève. *El exilio de los republicanos españoles en Francia. De la guerra civil a la muerte de Franco*. Barcelona: Crítica, 2000.

FERRER I GIRONÉS, Francesc. "Incautació de patrimonis col·lectius i individuals per responsabilitats polítiques", dins AA.DD. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Gironins, 1986.

- FRADERA, Josep M. "El Comitè Antifeixista de Palau-saverdera del 1936. El testimoni del seu president: Felip Casañas i Guanter", dins AA.DD. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Gironins, 1986.
- GAITX MOLTÓ, Jordi. "Guixolencs al batalló disciplinari de Biure d'Empordà, 1940", dins *L'Arjau*, 46, 2003(a).
- GAITX MOLTÓ, Jordi. "Exili i territorialitats locals el 1939. El cas de Sant Feliu de Guíxols", dins *El Trenta-nou. Butlletí informatiu del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols*, 2, juny 2003(b).
- GAITX MOLTÓ, Jordi. "Bibliografia seleccionada de l'exili guixolenc de 1939", dins *El Trenta-nou. Butlletí informatiu del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols*, 2. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 2003(c).
- GAITX MOLTÓ, Jordi. "Emili Vigo i Bènia, periodista, historiadore i polític", dins *Revista de Girona*, 227, 2004(a).
- GAITX MOLTÓ, Jordi. "Emili Vigo, veu crítica de les relacions entre l'exili i l'interior. Correspondència amb Josep Tarradellas (1944-1952)", dins *Estudis del Baix Empordà*, 23, 2004(b).
- GAITX MOLTÓ, Jordi. "Carles Cardó i els polítics republicans a l'exili (1939-1954)", dins PLANS I CAMPDERRÓS, Lourdes (dir.). *Església, societat i poder a les terres de parla catalana. Actes del IV Congrés de la CCEPC (Vic, 20 i 21 de febrer de 2004)*. Valls: Cossetània Edicions, 2004(a).
- GAITX MOLTÓ, Jordi (ed.). *Memòria de la República i la Guerra Civil. El testimoni de Lluís Ros (1932-1938)*. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell i Diputació de Girona, 2007 (en premsa).
- GAITX MOLTÓ, Jordi. "El Fons de Felip Calvet i Costa de l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols", dins *L'Arjau*, XX, 2006(b).
- GAITX, Jordi; SOLÀ, Josep. "Guixolencs al front: el diari de guerra d'Albert Bosch i Vinyals (maig-juliol 1938)", dins *L'Arjau*, 45, 2003.
- GARCIA, Anna M. "Pròleg", dins MARQUÈS, Salomó. *L'exili dels mestres (1939-1975)*. Capellades: Universitat de Girona, Llibres del Segle, 1995.
- GIRONA I ROIG, M. Rosa. "Felip Calvet, la voluntat del diàleg", dins *El Cava. Publicació de la Confraria dels Vins de Cava*, 9, 1989.
- GUILLAMÓN I SANAHUJA, Xavier (ed.). *Alfons Colls i Pagès, Josep Pallí i Roig, Josep Forné i Sans. Tres palamosins al front. Memòries de la guerra civil, 1936-1939*. Palamós: Ajuntament, 2002.
- GUIXÉ I COROMINAS, Jordi. *L'Europa de Franco: l'esquerra antifranquista i la "caça de bruixes" a l'inici de la guerra freda. França 1943-1951*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.
- GUIXÉ, Jordi. "Fons per a l'estudi de l'exili republicà", dins PUJOL, Enric (coord.). *L'exili català de 1936-1939. Un balanç*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Gironins, 2003.
- INÍGUEZ, Miguel. *Esbozo de una enciclopedia histórica del anarquismo español*. Madrid: Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2001.
- JIMÉNEZ, Àngel. "Política de col·lectivititzacions assajada per la CNT-FAI a Sant Feliu de Guíxols durant la Guerra Civil", dins AA.DD. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Gironins, 1986, 223-244.
- JIMÉNEZ, Àngel. *La guerra civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 1995.
- JIMÉNEZ, Àngel. "Exili i repressió contra els béns de la família de Josep Irla (1939-1951)", dins *Revista de Girona*, 183. Girona: Diputació, 1997 (a).
- JIMÉNEZ, Àngel. *Sant Feliu de Guíxols. Una lectura històrica*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 1997(b).
- JIMÉNEZ, Àngel. "L'Ametller, una finca guixolencia pretin-guda per al comú, residència Isabel La Catòlica de Educación y Descanso (1939-1962)", dins *Temps de postguerra. Estudis sobre les comarques gironines (1939-1955)*. Girona: Quaderns del Cercle d'Estudis Històrics i Socials Gironins, 2000(a).
- JIMÉNEZ, Àngel. *Memòria d'un temps*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 2000(b).
- JIMÉNEZ, Àngel. "En record de Felip Calvet i Costa" i "Felip Calvet i Costa, ganxó de soca-rel", dins *L'Arjau*, 39, 2001.
- JIMÉNEZ, Àngel. *En memòria de Felip Calvet i Costa (Sant Feliu de Guíxols, 1920 - Barcelona, 1999). Testimoni guixolenc de l'exili català de 1939*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols i Diputació de Girona, 2003.
- JIMÉNEZ, Àngel. "Entre la repressió republicana i la franquista: Francesc Campà i Viarnés (Darnius, 1901 - Girona, 1939)", dins *El Trenta-nou. Butlletí Informatiu del Grup de Recerca de l'Època Franquista de Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro*, 5, 2005.
- "Josep Irla i Bosch, president de la Generalitat de Catalunya", dins *La Proa. Diari del Baix Empordà*, 394, 2001.
- LLOBERAS, Pere. *La Bisbal, anys enrera. 1900-1939*. Barcelona: Tipografia Empòrium, 1974.
- MANENT, Albert. "Els exilis durant la Guerra (1936-1939)", dins *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.
- MANENT, Albert. "Teresa Rovira i Felip Calvet: travessar el desert de l'exili", dins *Retorn a abans d'ahir*. Barcelona: Destino, 1993.
- MARQUÈS, Salomó. "Mestres del Baix Empordà a l'exili durant el franquisme", dins *Estudis del Baix Empordà*, 14, 1995.
- MATAS, Josep. "El final de la guerra", dins *La Revolució i la Guerra Civil a la Bisbal*. La Bisbal d'Empordà: Arxiu Històric Comarcal, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1990.
- MAYMI, Josep. "Josep Irla va demostrar una plena convicció envers els seus principis en acceptar de ser president a l'exili", dins *La Proa. Diari del Baix Empordà*, 394, 2001.
- MEDIR, Rosa Maria; SAPENA, Carles. *Palamós*. Girona: Diputació de Girona, 1988.
- MIRABELL I BELLOC, Enric. "Incidència de la Guerra Civil a l'Institut de Segon Ensenyament de Girona", dins AA.DD. *La Guerra Civil a les comarques gironines (1936-1939)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Gironins, 1986.
- MOLERO, Pep (ed.). *Memòria, tu que m'has de sobreviure. Raimon Miquel Juscatresa, el Rei*. Girona: CCG Edicions, 2003.
- MOLINAS I FALGUERAS, Lluís. "Els records de Ció Pijuan", dins *La Proa. Diari del Baix Empordà*, 394, 2001.
- NOÚEZ, Miguel. *La revolución y el deseo*. Madrid: Península, 2002.

OLIVA I LLORENS, Jordi. *El cost humà de la Guerra Civil a les comarques gironines: combatents morts i víctimes del material bèl·lic abandonat*. Girona: El Punt, Hermes Comunicacions, 1999.

PERÓ, Joan. *Perill a la reraguarda*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura, Alta Fulla, 1987.

PUJOL, Enric. "Els exilis interiors", dins *Una esperança desfeta. L'exili de 1939*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2000.

RIQUER, Borja de. "Vint anys sota una dictadura", dins *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 10. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, 1997.

RIQUER, Borja de (coord.). *Història de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2006.

ROIG, Montserrat. *Els catalans als camps nazis*. Barcelona: Ed. 62, 1977.

ROVIRA, Teresa. "Records de l'exili: 1939-1949", dins *Revista de Catalunya*, 35 (nova etapa), 1989.

ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Cartes d'exili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

RUBIO, Javier. *La emigración de la guerra civil de 1936-1939. Historia del éxodo que se produce con el fin de la II República española*. Madrid: Librería Editorial San Martín, 3 vols., 1977.

SANS SICART, Joan. *Escollint el meu avi*. Lleida: Pagès editors, 1999.

SANS SICART, Joan. *Comissari de xoc. Crònica íntima d'una guerra que mai no em vaig imaginar*. Lleida: Pagès editors, 2001.

SANS SICART, Joan. *Comisario en el exilio. La esperanza frustrada de un luchador por la libertad*. Lleida: Milenio, 2003.

SANZ, Victor. *El exilio español en Venezuela, vol. I i II*. Caracas: Ed. de la Casa de España y del editor José Agustín Catalá, El Centauro, 1995.

SOLE I SABATE, Josep M. "De l'ocupació militar de Catalunya fins a la victòria dels aliats", dins SOBREQÜES I CALLICÓ, Jaume (dir.). *Història de Catalunya. Del segle XVIII fins als nostres dies*, vol. XIV. Bilbao: La Gran Enciclopèdia Vasca, 1983.

SOLE I SABATE, Josep M. *Catalunya sota les bombes: 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.

SOLE SABATE, Josep M.; VILLARROYA, Joan. *La repressió a la reraguarda de Catalunya. 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989-1990.

TUBAN, Grégory. *Les séquestrés de Collioure. Un camp disciplinaire au Château royal en 1939*. Perpinyà: Mare Nostrum, 2003.

TUDELA, J., dins *Mundo Diario. Diario Independiente*, 1977.

UDINA, Ernest. *Josep Tarradellas, l'aventura d'una fidelitat*. Barcelona: Edicions 62, 1978.

VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel. "Pròleg", dins SANS SICART, Joan. *Comissari de xoc. Crònica íntima d'una guerra que mai no em vaig imaginar*. Lleida: Pagès editors, 2001.

VILA, Marc-Aureli. "L'home públic", dins CARRASCO I FORMIGUERA, Rosend. *August Pi i Sunyer. Homenatge del Centre Català de Caracas*. Caracas: Patronat de Cultura Terra Ferma, 1965.

VILANOVA, Francesc. "L'exili i l'oblit", dins RIQUER, Borja de (dir.). *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 10. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, 1997(a).

VILANOVA, Francesc (ed.). *La situació a Catalunya i Espanya els anys 1945-1946. Informe de les gestions fetes a Barcelona l'any 1947*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer, 1997(b).

VILANOVA, Francesc. "La fi de la Generalitat republicana", dins PUJOL, Enric (coord.). *L'exili català de 1936-1939. Un balanç*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Gironins, 2003.

VILAR, Albert. *La Guerra Civil a Calonge*. Calonge: Bar Xicu i Galeria Tot Art, 2001.

VILAR, Pierre. *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*. Barcelona: Crítica, 1982.

VILLARROYA I FONT, Joan. *1939. Derrota i exili*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2000.

III. La repressió directa

AMAT, J.; DUEÑAS, O. "Camps de concentració i batallons de treballadors", dins *El franquisme a Catalunya (1939-1977)*. Barcelona: Edicions 62, 2005.

AROCA, J.M. *Los republicanos que no se exiliaron. La postguerra española de un ex-comisario político*. Barcelona: Acervo, 1969.

BARALLAT, M. *La repressió a la postguerra civil a Lleida (1938-1945)*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, 1991.5.

BARRIUSSO, J. "Camps de concentració i unitats disciplinàries de treballadors a l'Espanya de Franco", dins *Revista HMiC*, [en línia] <http://seneca.uab.es/hmic>

BELLPART, J. "El pont es va construir amb el seu esforç", dins *Llibre de Festa Major*. Torroella de Montgrí, 1997.

BENET, J. *Carles Rahola, afusellat*. Barcelona: Empúries, 1999.

CANALES, A. F. "L'església triomfant", dins *La llarga postguerra (1939-1960)*. Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans, vol. 10. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997.

CASANOVA, J. *Morir, matar, sobreviure. La violència en la dictadura de Franco*. Barcelona: Crítica, 2002.

CEFID. *Catalunya durant el franquisme. Diccionari*. Vic: Eumo Editorial, 2006.

CLARA, J. "Els morts a Girona a la guerra civil", dins *Revista de Girona*, núm. 90, 1980.

CLARA, J. "La llarga postguerra", dins *Sota la boira. Lletres, arts i música a la Girona del primer franquisme (1939-1960)*. Girona: Museu d'Art de Girona, 2000.

CLARA, J. *Girona 1939: quatre sentències de mort*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

CLARA, J. "Expedients de responsabilitats polítiques al Baix Empordà", dins *Estudis del Baix Empordà*, núm. 24, Sant Feliu de Guixols, 2005.

Consell de guerra i condemna a mort de Lluís Companys. President de la Generalitat de Catalunya (octubre de 1940). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1999.

Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya durant la guerra civil i el franquisme. Actes del congrés celebrat al Museu d'Història de Catalunya l'octubre de 2002.

FABRE, J. *Els que es van quedar. 1939: Barcelona, ciutat ocupada*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

FERNÁNDEZ CUEVAS, V. *Regeneración del preso*. Madrid: Temas Españoles, núm. 27, 2a ed., 1956.

FIGUERES, J. M. *El consell de guerra a Lluís Companys. President de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona: Proa, 1997.

FONTANA, J. "Reflexiones sobre la naturaleza y las consecuencias del franquismo", dins *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica, 1996.

GAVALDA, A. "Jo delato, tu inculpes, ell denuncia...", dins *La repressió franquista a Valls i comarca*. Valls: IEV, 1989.

GAVALDA, J. Joan Busquets Queralt, afusellat. *La repressió franquista a Valls*. Tarragona: El Mèdol, 2005.

JIMÉNEZ, A. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Col·lecció d'Estudis Guixolencs, 1995.

JIMÉNEZ, A. *Sant Feliu de Guíxols (1939-1975)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1996.

JIMÉNEZ, A. *Memòria de la postguerra (1940-1960)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 2005.

JULIA, S. (coord.). *Victimas de la guerra civil*. Madrid: Temas de Hoy, 1999.

LORENZO, A.; LLORENÇ, E. *Hores de vetlla. Testimonis de 35 represaliats pel franquisme*. Girona: Llibres dels Quatre Cantons, 2005.

MARIN, M. "Franquisme i poder polític local. Construcció i consolidació dels ajuntaments feixistes a Catalunya, 1938-1949", dins *Recerques*, núm. 31. Barcelona: Curial, 1995.

MARIN, M. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*. Lleida: Pagès Editors, 2000.

MARIN, M. *Història del franquisme a Catalunya*. Vic / Lleida: Eumo Editorial / Pagès Editors, 2006.

MARTÍ, C. "Iglesia y franquismo", dins *El primer franquismo. España durante la segunda guerra mundial*. Madrid: Ediciones J. L. García Delgado, Siglo XXI, 1989.

MARTÍN RAMOS, J. L.; PERNAU, G. *Les veus de la presó. Històries viscudes per 36 lluitadors antifranquistes*. Barcelona: Edhasa/ La Campana, 2003.

MIR, C.; CORRETGE, F.; FARRÉ, J.; SAGUÉS, J. *Repressió econòmica i franquisme. L'actuació del Tribunal de Responsabilitats Polítiques a la província de Lleida*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

MIR, C. *Vivir es sobrevivir. Justicia, orden y marginación en la Cataluña rural de la postguerra*. Lleida: Milenio, 2000.

MOLINERO, C.; YSÀS, P. *El règim franquista. Feixisme, modernització i consens*. Vic: Eumo, 1992.

PERNAU, J. *Diari de la caiguda de Catalunya*. Barcelona: Edic. B, Serie Reporter, Grupo Zeta, 1989.

RECASENS LLORT, J. *La repressió franquista a la Conca de Barberà (1939-1945). Documents per al seu estudi*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 2000.

RIQUER, Borja de. *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*. Barcelona: Edicions 62, 1989.

RIQUER, Borja de. *La llarga postguerra. 1939-1960*. Història, política, societat i cultura dels Països Catalans, vol. 10. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1997.

RODRIGO, J. *Cautivos. Campos de concentración en la España franquista, 1936-1947*. Barcelona: Crítica, 2005.

SANTANA, C. "El franquisme com a problema històric. Les aportacions de la història local", dins *Guerra Civil i franquisme a Molins de Rei*. Molins de Rei: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

SOLE SABATÉ, J. *La repressió franquista a Catalunya 1938-1953*. Barcelona: Edicions 62, 1985.

SOLE SABATÉ, J. "La repressió de la guerra i postguerra a Girona", dins *Revista de Girona*, 132, 1989.

IV. La dona, exponent de la repressió indirecta

A.A. D.D. "La dona a la Catalunya Contemporània. Dossier", dins *L'Avenç*, núm. 4, 1977.

A.A. D.D. *L'època franquista. Estudis sobre les comarques gironines*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1989.

A.A. D.D. *Temps de postguerra. Estudis sobre les comarques gironines (1939-1955)*. Girona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2000.

ACKELSBERG, Martha. *Mujeres libres. El anarquismo y la lucha por la emancipación de las mujeres*. Barcelona: Virus editorial, 2000.

ALCALDE, Carmen. *Mujeres en el franquismo. Exiliadas, nacionalistas y opositoras*. Barcelona: Flor del Viento, 1996.

ARMENTERAS, Antonio de. *Enciclopedia de la cortesía y del trato social*. Barcelona: Gassó Hnos., 1962.

BENERIA, Lourdes. *Mujer, Economía y patriarcado durante la España franquista*. Barcelona: Cuadernos Anagrama, 1977.

BERGER, Lisa; MAZER, Carol. *De toda la vida*. [VHS] 1986.

BORRELL, Miquel. *Caritat, beneficència, solidaritat. L'hospital de Sant Feliu de Guíxols (del s. XIV al s.XX)*. Sant Feliu de Guíxols: Gràfiques Bigas, 2005.

BULLÓN DE MENDOZA, Alfonso. *Historias orales de la Guerra Civil*. Barcelona: Editorial Ariel, 2000.

CLARA, Josep. *La guerra civil a les comarques gironines, 1936-1939*. Girona: Quaderns del Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, núm. 2, 1986.

CLARA, Josep. *Girona sota el franquisme, 1939-1976*. Girona: Ajuntament de Girona, 1991.

CLARA, Josep. *El partit únic. La Falange i el Movimiento a Girona (1935-1977)*. Girona: Quaderns del Cercle, 1999.

CLAVERO NÚÑEZ, Marcelino. *Antes de que te cases*. Arzobispado de Valencia, 1958.

COLEMAN, Catherine. "La Guerra Civil de las mujeres", dins *Capa: cara a cara*, p.43-51.

Constitución de la República Española. Madrid: Patronato de Misiones Pedagógicas, 1931.

CORTADA, Esther; SEBASTIÀ, Montserrat. "La dona i la institucionalització de l'educació", dins NASH, Mary. *Més enllà del silenci*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona, 1988, p. 207-227.

DALMAU, Carlos. *Enciclopedia estudio, libros rosa hogar*. Girona: Talleres Gráficos Dalmau Carles, S.A., 1959.

- DELEGACIÓN NACIONAL DE LA SECCIÓN FEMENINA. *Programa para cumplidoras del Servicio Social. Aplicado a la circular nº 86*. Madrid: Artes Gráficas Ibarra, 1963.
- DÍAZ SÁNCHEZ, P.; DOMÍNGUEZ PRATS, P. *Las mujeres en la historia de España: siglos XVII-XX*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1988.
- FALCÓN, Lidia. *Cartas a una idiota española*. Barcelona: Plaza y Janés, S.A. 1981.
- GALLEGO, M. Teresa. *Mujer, Falange y Franquismo*. Madrid: Taurus, 1983.
- GATELL, Cristina. *Dones d'ahir, dones d'avui*. Barcelona: Barcanova, 1993.
- GIRONA, Cuyás. *Higiene del hogar*. Barcelona: Ediciones Hyma, 1943.
- INSTITUT MUNICIPAL D'EDUCACIÓ DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA. *L'escola sota el franquisme: què s'aprenia amb els llibres de text*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1988.
- JIMÉNEZ, Àngel. *Sant Feliu de Guíxols, 1939-1975*. Girona: Diputació de Girona, 1986.
- JIMÉNEZ, Àngel. "El republicanisme guixolenc reflectit en les eleccions del període republicà, 1931-1936", dins *La II República, 60 anys després, Estudis sobre les comarques gironines*, abril 1991, p.169-196
- JIMÉNEZ, Àngel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols, 1936-1939*. Sant Feliu de Guíxols: Col·lecció Estudis Guixolencs, núm.9, 1995.
- JIMÉNEZ, Àngel. *Sant Feliu de Guíxols. Una lectura històrica*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1997.
- JIMÉNEZ, Àngel. *Memòria de la postguerra (1940-1960)*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 2005.
- JIMÉNEZ, Encarnación. *La mujer en el franquismo. Doctrina y acción de la Sección Femenina*. En *Tiempo de Historia*, núm. 83, 1981.
- LEÓN, Fray Luis de. *La perfecta casada*. Barcelona: Editorial Fama, 1949.
- "Les cases de putes de Sant Feliu", dins *Es Corcó*, núm. 5, Sant Feliu de Guíxols, 1981.
- MOLINERO, Carme. *Catalunya durant el franquisme*. Barcelona: Empúries, 1999.
- NASH, Mary. *Mujeres Libres. España 1936-1939*. Barcelona: Tusquets Editor, 1976.
- NASH, Mary. *Mujer, familia y trabajo en España (1875-1936)*. Barcelona: Antrophos, 1983.
- NASH, Mary. "Política, condició social i mobilització femenina: Les dones a la Segona República i a la Guerra Civil", dins *Mes enllà del silenci*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona, 1988, p. 243-265.
- OTERO, Luis. *La española cuando besa*. Barcelona: Paza & Janés Editores S.A., 1999.
- PÉREZ PERUCHA, Julio. *Antología Crítica del cine español, 1906-1995*. Cátedra/ Filmoteca Española, 1997.
- PRESTON, P. *Palomas de guerra*. Plaza y Janés, 2001.
- PRIMO DE RIVERA, Pilar. "Discurso en la apertura del Segundo Consejo Nacional de la Sección Femenina de la F.E.T y de las J.O.N.S.", dins ARRESE, José Luis. *Escritos y discursos*. Ediciones de la Vicesecretaría de Educación popular. Madrid, 1943.
- Repertorio cronológico de legislación*. Editorial Aranzadi.
- ROCA I GIRONA, Jordi. *De la pureza a la maternidad. La construcción de género femenino en la postguerra española*. Ministerio de Educación y Cultura, 1996.
- ROCA, Maria Mercè. *El món era a fora. Educació sentimental de les dones catalanes durant el franquisme*. Barcelona: Editorial Planeta, 2001.
- ROMEU, Alfaro. *El silencio roto, mujeres contra el franquismo*. Oviedo: Gráficas Summa, 1994.
- RUIZ CARNICER, Miguel A. "Violencia, represión y adaptación. FET-JONS (1943-1945)", dins *Historia Contemporánea*, 16, 1997, p. 183-200.
- SCANLON, Geraldine M. *La mujer bajo el Franquismo*. En *Tiempo de Historia*, núm. 27, 1977.
- SECCIÓN FEMENINA DE LA FET Y DE LAS JONS. *Economía doméstica. Bachillerato, Magisterio, Comercio. Quinto curso de Bachillerato*. Madrid, 1966.
- SECCIÓN FEMENINA DE LA FET Y DE LAS JONS. *Labor realizada en 1945*. Girona.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ. *Catalunya durant el règim franquista*. Barcelona: Ed. D'Ara, 1984.
- SOLE I SABATÉ, Josep. *La repressió franquista a Catalunya (1938-1953)*. Barcelona: Edicions 62, 1985.
- SOLDEVILA, Ferran. *Les dones en la nostra història*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1966.
- VALVERDE José Antonio; ABRIL, Dr. Adolfo. *Las españolas en secreto*. Barcelona: Círculo de Lectores, 1975.

Fonts documentals

I. La configuració local del nou règim

Fonts d'arxiu

Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols (AMSFG)

- Fons de l'Ajuntament
 - Secció I: Administració General. Llibres d'actes del Ple, 1920-1936, 1939-1949. Minuts d'actes municipals i documents annexes, 1942-1946.
 - Secció X: Correspondència. Correspondència municipal, 1939-1949.
 - Secció XIV: Estadística. Padró d'habitants, 1924, 1930, 1936, 1940, 1946.
 - Secció XXIV: Papers militars. Correspondència Comandància militar, 1939-1947. Altra documentació militar, 1937-1946.
 - Secció XXIX: Cultura. Comunicats radiofònics, 1939-1940.

Arxiu parroquial de Sant Feliu de Guíxols (APSG)

- Llibres de baptismes, 1873-1917.

Servei d'Arxiu Municipal de Palamós (SAMP)

- Fons Lluís Barceló i Bou
 - Fitxes de la Guerra Civil a Palamós segons Lluís Barceló, conservador del Museu del Cau Costa Brava de Palamós, 1936-1939.

Arxiu Diocesà de Girona (ADG)

- Visites pastorals, 1939

Arxiu Històric de Girona (AHG)

- Fons del Govern Civil de Girona
 - Seguretat pública. Comunicats i informes dels cossos i forces de seguretat de l'Estat, 1940-1946. Sometent armat (altes i baixes), 1946.
 - Regions devastades. Expedients de reconstrucció d'immobles, 1939-1940.
- Fons de la junta provincial del cens electoral
 - Eleccions municipals, 1948

Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares (AGA)

- Fons de la Secretaría General del Movimiento
 - Delegación Nacional de Provincias. Correspondència amb les delegacions-jefaturas provincials, Jefatura Provincial de Girona, 1940-1944.
 - Eleccions municipals. Fitxes de regidors i resultats electorals estadístics, 1948. Moviment d'afiliats, 1949.
- Fons del Ministeri de Governació
 - Administració local. Expedients, 1939-1946. Classificació ideològica dels pobles de la província de Girona, [1946].
- Fons de la Delegación Nacional de Prensa, Propaganda y Radio
 - Departament de Propaganda. Comunicats d'activitats de la província de Girona, 1944.

Fonts d'hemeroteca

- Setmanari *La Costa Brava*, Sant Feliu de Guíxols, 1930-1936
- *Boletín Oficial del Estado*, 1937-1945 (números solts)
- *El Pirineo*, província de Girona, 1939-1942
- Full parroquial, Sant Feliu de Guíxols, 1939-1949
- *La Vanguardia Española*, 1939-1949 (números solts)
- *Circulares de la Alcaldía*, Sant Feliu de Guíxols, 1940-1941
- *Vida Católica*, província de Girona, 1941-1949
- *Simbolo*, Sant Feliu de Guíxols, 1942-1949
- *Los Sitios*, província de Girona, 1943-1949
- *Chut*, Sant Feliu de Guíxols, 1947-1949

Fonts orals

Entre parèntesis: entrevistadors/es i data de l'entrevista.

- Ignasi de Blas Vilà, (Carme Vinyoles, ca. 1986)
Elena Massaguer Barnier, (Marc Auladell, 21.05.2005)
Jaume Mestres Tió, (Carme Vinyoles, ca. 1986)
Francesc Molinas Oliu, (Marc Auladell, 08 i 22.01.2005)
Albert Provencal Baus (Marc Auladell i Jordi Gaitx, 01.07.2004)
Pere Pujol Jordana, (Marc Auladell i Jordi Gaitx, 23.11.2003; Marc Auladell, 31.05.2004)
Ramon Tauler Valls, (Marc Auladell i Jordi Gaitx, 21, 22, 26.5.2004)

II. L'exili de 1939 a Sant Feliu de Guíxols

Fonts d'arxiu

Arxiu Carles Pi i Sunyer (ACPS)

- Fons de Carles Pi i Sunyer
- Correspondència amb Santiago Vila (1946).

Arxiu del Jutjat Municipal de Sant Feliu de Guíxols

- Registre Civil
- Secció III - Defuncions (1936-1940).

Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià (AMTM)

- Fons de Josep Tarradellas i Juan
- Correspondència amb: Ventura Gassol, 10.4, 849-852; Joan Ginesta, 10.4-859; Francesc Irla, 13.4-1120; Flora Isgleas, 28.1, 3310; Francesc Isgleas, 11.1, 876; Josep Muni, 11.4-934; Joan Sans, 13.1, 1045.

Arxiu Municipal de Begur (AMB)

- Fons de l'Administració Municipal

- Correspondència (1944).

Arxiu Municipal de Castell - Platja d'Aro (AMCPA)

- Fons de l'Administració Municipal
- Secció Funcionament. Correspondència (1939-1940).

Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro (AMSCA)

- Fons de l'Ajuntament
- Secció de Gestió de la població. Expedients generals de lleua (1939-1940).

Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols (AMSEFG)

- Fons de l'Ajuntament
- Secció I: Administració General. Llibres d'Actes del Ple, (1941-1943).
- Secció X: Correspondència (1944).
- Secció XIV: Estadística (1936-1940).
- Padrons municipals d'habitants (1936; 1940).
- Quaderns de rectificació del padró (1936-1940).
- Altes i baixes del padró d'habitants (1940-1944).
- Secció XXIV: Papers Militars. Correspondència de la Comandància Militar (1939).
- Secció XXV: Quintes. Expedients de lleues (1939-1949).

- Fons de Felip Calvet i Costa (1916-2001)
- Fons de Joan Dausà i Tubert (1939-1940)

Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)

- Fons Isgleas - Adroher (1920-1991)

Servei d'Arxiu Municipal de Palamós (SAMP)

- Fons de l'Ajuntament
- Secció de Lleues militars (1940)

Fonts d'hemeroteca

- *Fulla Sardanística. Portantveu del Amics de la Sardana*, Sant Feliu de Guíxols, juny de 1930.
- Setmanari *La Costa Brava*, Sant Feliu de Guíxols, gener de 1935 i gener de 1936.

Fonts orals

Entre parèntesis: entrevistadors/es i data de l'entrevista.
Entre claudàtors, els exiliats/dels quals els testimonis han proporcionat informació.

Francesc Aicart Hereu (Jordi Gaitx, ca. 2005) [Miquel Aicart]

Daniel Cros Camarillo (Jordi Gaitx, 13-08-2003) [Marcel Cros, Miquel Amate, Joaquim Pont]

Marcel Cros Camarillo (Jordi Gaitx i Ramon Serra, 15-07-2001 i 13-10-2001) [Aureli Albertí, Lluís Cruañas, Alexandre Ferrer, Josep Massa, Josep Pascual, Joaquim Pont, Cristòfor Sala, Pere Vicens]

Jordi Frigola Arpa (Jordi Gaitx, 27-04-2002) [Francesc Irla i Maria Duran]

Joan Jordà Godó (Xavi Conchillo i Jordi Gaitx, 28-09-2000) [família Jordà-Godó, Joan Font, Leonil·la Gispert]

Benet Julià Figueres (Jordi Gaitx, ca. 2005) [Vicenç Dobon]

Martí Madrenas Molinas (Jordi Gaitx i Pitu Solà, 02-01-2003)

Francesc Molinas Oliu (Jordi Gaitx, 02-01-2003, 14-09-2003 i al llarg de 2002) [Joan Dausà, Manel Ferrer]

Miguel Núñez González (Jordi Gaitx, 10-01-2004) [Pere Pujol]

Pere Pujol Jordana (Àngel Jiménez, ca. 1994) (Jordi Gaitx, 01-12-2000, 01-03-2001, 01-05-2001, 03-12-2003, 10-01-2004) (Marc Auladell i Jordi Gaitx, 23-11-2003) [Ricard Pascual, Joan Vilà]

Teresa Rovira Comas (Jordi Gaitx i David Pagès, 20-04-2002) (Jordi Gaitx, 01-06-2004) [Felip Calvet, Alfred i Joan Tibau, Assumpció Turon]

Néstor Sanchiz Guerrero (Jordi Gaitx, 28-09-2000) [Joan i Quim Sanchiz]

Joan Sans Sicart (Jordi Gaitx, 22-02-2002, 01-10-2002) [família Sans-Sicart, Dolors Caupena]

Ramon Tauler Valls (Marc Auladell i Jordi Gaitx, 21, 22, 26-05-2004) [família Valls-Breig, Josep Pujol]

III. La repressió directa

La repressió directa

Fonts d'arxiu

Arxiu del Tribunal Militar Tercer, Barcelona

Expedients de causes

Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols (AMSFG)

Administració general. Manuals d'Acords: sec. I
Correspondència: sec. X
Instàncies: sec. XVI
Papers militars; lleves: sec. XXIV

Arxiu Històric de Girona (AHG)

Fons de l'Audiència Provincial
Presons

Arxiu Comarcal de la Bisbal

Fons del jutjat de Sant Feliu de Guíxols: llibertat provisional

Arxiu del Seminari de Girona

Visites pastorals
Cuestionario: Mn. Àngel Dalmau

Archivo Histórico de Madrid

Causa General

Fonts d'hemeroteca

Full parroquial, 1939 (Sant Feliu de Guíxols)
Circulares de la Alcaldía, 1940-1941 (Sant Feliu de Guíxols)
Boletín Oficial de la Provincia de Gerona (Girona)
El Pirineo (Girona)
La Vanguardia Española (Barcelona)

IV. La dona, exponent de la repressió indirecta

Fonts d'arxiu

Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols (AMSFG)

· Fons de l'Ajuntament

- Secció X: Correspondència. Correspondència municipal, 1939-1947.
- Secció XXIX: Cultura. Comunicats radiofònics, 1939-1940.

· Fons patrimonial

- Documentació mecanografiada sobre la formació de la Sección Femenina de la F.E.T. y de las J.O.N.S., dècada de 1940.
- Formación política. Lecciones para las flechas. Sección Femenina de la F.E.T y de la J.O.N.S., dècada de 1940.

Fonts d'hemeroteca

· *Acción Social Obrera*, Sant Feliu de Guíxols, 1919, 1924, 1932.
· Full parroquial, Sant Feliu de Guíxols, 1939 - 1943.
· *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Gerona*, 1939 - 1955.
· *Circulares de la Alcaldía*, Sant Feliu de Guíxols, 1940-1941.
· *Simbolo*, Sant Feliu de Guíxols, 1943 - 1948, 1960.

Fonts orals

Totes les entrevistes han estat realitzades per Verònica Garcia.

Catalina Albertí Sorribes (27.01.2003)
Ramona Albertí Sorribes (27.01.2003)
Carme Costal Gispert (05.04.2002, 10.05.2002)
Maria Dubé Simon (09.06.2004)
Bàrbara Martell Antolin (22.02.2002, 01 i 07.03.2002)
Teresa Mascort Blanch (02.05.2002)
Elena Massaguer Barnier (07.09.2006)
Emilia Moliner Lladó (22.02.2002, 01 i 07.03.2002)
Mercè Rufi Bernés (04.11.2004)
Ramon Tauler Valls (21.05.2004)

Sigles

ACPS: Arxiu Carles Pi i Sunyer
ACR: Acció Catalana Republicana
AIT: Associació Internacional de Treballadors
AMB: Arxiu Municipal de Begur
AMCPA: Arxiu Municipal de Castell Platja-d'Aro
AMSCA: Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro
AMSFG: Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols
AMTM: Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià
ANC: Arxiu Nacional de Catalunya
BOC: Bloc Obrer i Camperol
CCOO: Comissions Obreres
CGT: Confederació General del Treball
CNS: Central Nacional Sindicalista
CNT: Confederació Nacional del Treball
EC: Estat Català
ERC: Esquerra Republicana de Catalunya
FAI: Federació Anarquista Ibèrica
FET-JONS: Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista
FIJL: Federació Ibèrica de Joventuts Llibertàries
FNC: Front Nacional de Catalunya

GMN: Glorioso Movimiento Nacional
JARE: Junta de Ayuda a Republicanos Españoles
MLE: Moviment Llibertari Espanyol
MSC: Moviment Socialista de Catalunya
POUM: Partit Obrer d'Unificació Marxista
PCE: Partit Comunista Espanyol
PRE: Partit Republicà d'Esquerra
PSAN: Partit Socialista d'Alliberament Nacional
PSOE: Partit Socialista Obrer Espanyol
PSUC: Partit Socialista Unificat de Catalunya
SAMP: Servei d'Arxiu Municipal de Palamós
SERE: Servei d'Evacuació de Refugiats Espanyols
UCD: Unió de Centre Democràtic
UDC: Unió Democràtica de Catalunya
UFNR: Unió Federal Nacionalista Republicana
UGT: Unió General de Treballadors
UR: Unió de Rabassaires
UGT: Unió General de Treballadors
UNA: Unión Nacional Antifranquista
UNESCO: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

Agraïments

Agustí Roldós
Albert Moreno
Albert Provencal
Albert Rodellas
Àngel Duarte
Anna M. Garcia Mir
Antoni Blanch (†)
Antònia Sala
Arxiu Carles Pi i Sunyer
Arxiu General de la Diputació de Barcelona
Arxiu Històric de Girona
Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià
Arxiu Municipal de Castell-Platja d'Aro
Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols
Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro
Arxiu del Tribunal Militar Tercer de Barcelona
Bàrbara Martell
Benet Julià
Biblioteca Pública Octavi Viader i Margarit
Carme Costal (†)
Carme Gimbernàt
Carme Granés
Carme Vinyoles
Catalina Albertí
Claudina Vinyals (†)
Daniel Cros
David Hernández
Elena Esteva

Elena Massaguer
Ester González
Emília Moliner Lladó
Família Guinó-Olmo
Francesc Aicart
Francesc Molinas
Francesc Ribas
Francesc Vilanova
Gerard Bussot
Isabel Pernal
Jaume Bosch
Joan Jordà
Joan Vicente
Joan Sans
Jordi Frigola
Josefa Juanals
Josep Clara
Josep Colls
Josep Gispert
Josep Vicente
M. Àngels Comas
M. Àngels Suquet
M. Teresa Ferrer
M. Teresa Ponsjoan
Marcel Cros (†)
Mària Dubé
Mària Quintana
Mària Sala Sanjaume

Martí Carreras
Martí Madrenas (†)
Mercè Rufí
Miguel Núñez
Néstor Sanchiz
Nuri Cucharero
Patti Porcile
Pere Pujol Jordana (†)
Pere Pujol Passarrius
Pilar Francès
Josep Solà
Quim Díaz
Ramon Serra
Ramon Tauler (†)
Ramona Albertí
Rubèn Doll-Petit
Salomó Marquès
Salvador Cabré
Salvador Estibalca
Salvador Ribot
Sílvia Alemany
Teresa Mascort
Teresa Rovira
Venancio Díaz
Xavier Conchillo
Xavier Agramont

AQUEST LLIBRE –VINT-I-DOSÈ DE LA COL·LECCIÓ ESTUDIS GUIXOLENC–
L'HA IMPRÈS PALAHÍ ARTS GRÀFIQUES DE GIRONA POCOS DIES
ABANS DE COMPLIR-SE L'ANIVERSARI SEIXANTA-VUITÈ
D'AQUELL TRIST 3 DE FEBRER DE 1939,
EN QUÈ S'INICIÀ LA REPRESSIÓ
FRANQUISTA A LA CIUTAT.

SANT FELIU DE GUÍXOLS
GENER DE 2007

FRANQUISME I REPRESSIÓ

a Sant Feliu de Guíxols durant la postguerra

FRANQUISME I REPRESSIÓ

a Sant Feliu de Guíxols durant la postguerra

El llibre **FRANQUISME I REPRESSIÓ a Sant Feliu de Guíxols durant la postguerra** és un exercici de memòria col·lectiva, i alhora voldria esdevenir un gest de pedagogia cívica i democràtica per recordar tots aquells guixolencs que durant els primers anys del franquisme foren objecte de diversos sofriments per haver defensat una societat més lliure i justa. Homes i dones que malgrat haver estat silenciats per quaranta anys de dictadura han fet possible amb la seva actitud i el seu testimoni que nosaltres puguem gaudir avui d'una situació de benestar social notable.

El GREF de Sant Feliu de Guíxols

El Grup de Recerca de l'Època Franquista va començar cap a l'any 2000, quan un col·lectiu d'entusiastes de la història va convergir, per diferents motius i a través de diversos camins, a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols per estudiar diferents camps relacionats amb la història de la nostra ciutat -i, per tant, del nostre país- durant els llargs anys de la dictadura franquista. Seguíem, així, algunes de les línies d'actuació encetades amb els Tallers d'Història del Museu i Arxiu de Sant Feliu de Guíxols.

Aquest treball d'investigació -i de divulgació- és fruit d'un procés de recerca que va ser possible gràcies a la concessió de la I Beca d'Investigació Lluís Esteva i Cruañas de l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, el novembre de 2003. Un any després el grup lliurava el treball, el qual ara s'ha revisat i completat per tal que pugui veure la llum en forma de publicació. Així s'acompleix la doble finalitat del GREF d'investigar i difondre la història de la repressió franquista a casa nostra. Una història que, per altra banda, el GREF ha anat donant a conèixer entre la ciutadania des de l'any 2002 mitjançant l'organització de diverses jornades divulgatives / monogràfiques i la publicació del butlletí informatiu del grup *El Trenta-nou*.

Ajuntament de
Sant Feliu de Guíxols

Servei d'Arxiu Municipal
Sant Feliu de Guíxols

Diputació de Girona

GREF

GRUP DE RECERCA DE L'ÈPOCA FRANQUISTA
DE SANT FELIU DE GUÍXOLS I LA VALL D'ARO

ISBN 849353980-5

